

2003

A VIDÉK FORRADALMA 1956

Szerkesztette

SZAKOLCZAI ATTILA és Á. VARGA LÁSZLÓ

I. kötet

1956-os Intézet–Budapest Főváros Levéltára
Budapest, 2003

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM
TÖRTÉNETÉNEK DOKUMENTÁCIÓS
ÉS KUTATÓINTÉZETE-KÖZALAPÍTVÁNY

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001006225

B 192838

SZERKESZTETTE

SZAKOLCZAI ATTILA
Á. VARGA LÁSZLÓ

KÖNYV- ÉS CÍMLAPTERV

MOLNÁR ICSU ISTVÁN

TÉRKÉPEK

CSÁK PÉTER

© CSEH GÉZA • CSEH ZITA • FARKAS CSABA • DIKÁN NÓRA • ORGOVÁNYI ISTVÁN • SOMLAI
KATALIN • SZAKOLCZAI ATTILA • TÓTH ÁGNES • VALUCH TIBOR

© 1956-OS INTÉZET-BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA, 2003

TARTALOM

SZERKESZTŐI BEVEZETŐ

7

SZAKOLCZAI ATTILA

A DUNÁTÓL KELETRE – BEVEZETÉS

9

ORGOVÁNYI ISTVÁN-TÓTH ÁGNES

BÁCS-KISKUN MEGYE

29

SOMLAI KATALIN

BÉKÉS MEGYE

77

SZAKOLCZAI ATTILA

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE

121

FARKAS CSABA

CSONGRÁD MEGYE

199

VALUCH TIBOR

HAJDÚ-BIHAR MEGYE

233

CSEH ZITA

HEVES MEGYE

267

DIKÁN NÓRA
SZABOLCS-SZATMÁR MEGYE
299

CSEH GÉZA
SZOLNOK MEGYE
337

BIBLIOGRÁFIA
389

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ
397

HELYNÉVMUTATÓ
408

RÖVIDÍTÉSEK
412

A KÖTET SZERZŐI

CSEH GÉZA levéltáros, Szolnok Megyei Levéltár • CSEH ZITA levéltáros, Heves Megyei Levéltár • DIKÁN NÓRA történész-muzeológus, Jósza András Múzeum • FARKAS CSABA levéltáros, Csongrád Megyei Levéltár • ORGOVÁNYI ISTVÁN levéltáros, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (1997–2000 Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára) • SOMLAI KATALIN történész, 1956-os Intézet • SZAKOLCZAI ATTILA történész, 1956-os Intézet • TÓTH ÁGNES történész, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet (1996–2002 a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának igazgatója) •

VALUCH TIBOR történész, 1956-os Intézet

Szerkesztői bevezető

A rendszerváltozással egy időben megkezdődött az 1956-os forradalom és szabadságharc dokumentumainak összegyűjtése. A Soros Alapítvány anyagi támogatásával, az 1956-os Intézet, Budapest Főváros Levéltára és a Nógrád Megyei Levéltár koordinálásával fővárosi és vidéki levéltárosok több éven keresztül tárták fel a legfontosabb párt-, tanácsi és igazságszolgáltatási iratokat, gyűjtötték össze a forradalom napjaiban megjelent szövegeket, mindezekről fénymásolatokat készítettek, amelyek azóta a kutatók rendelkezésére állnak a helyi levéltárakban és az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában.

1997-ben határoztuk el, hogy a forrásokat feltáró levéltárosok bevonásával – akik a helyi viszonyokat is a legalaposabban ismerik – tanulmánykötetbe gyűjtjük össze mindazt, ami a dokumentumokból és az egykori résztvevők visszaemlékezéseiből megtudható a magyar vidék – a megyék, a városok és a falvak – forradalmáról. Az 1956-os Intézet anyagi gondjai ugyan a következő évtől lelassították a munkát, mégis elkészült nyolc tanulmány (Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék forradalmáról), amelyeket most egy kötetbe rendezve adunk az olvasók kezébe. Tudomásunk szerint ez az első kísérlet arra, hogy – a magyar történetírás főváros-centrikusságán túllépve – létrejöjjön egy olyan tanulmánygyűjtemény, amely feltárja, mi történt nemzeti történelmünk egyik legfontosabb szakaszában Budapesten kívül, a magyar vidéken.

Az volt a célunk, hogy a legfőbb események bemutatásán túl feltárjuk a történetek hasonló és eltérő jegyeit, hogy fényt derítsünk a helyi forradalmak közvetlen előzményeire, arra a folyamatra, amely elvezetett a forradalom győzelméhez. Arra törekedtünk, hogy bemutassuk a forradalom napok alatt kiépült intézményrendszerét, az egyes települések, sőt a megyék közötti kapcsolatokat.

Változatlan figyelemmel követtük nyomon a november 4-e utáni eseményeket, az egyre elkeseredettebb és egyre kilátástalanabb ellenállás időszakát. A forradalmat követő megtorlás és restauráció bemutatása szétfeszítette volna a rendelkezésünkre álló keretet, így az egyes tanulmányok csak jelzésszerű információkat adnak azokról a sötét évekről, amelyek a forradalom fényes napjaira következtek. A megyeszékhely és a városok forradalmának történetén túl csak érinteni tudtuk

a kistelepüléseken történeteket, leginkább az általános jellemzők, illetve az általános-tól leginkább eltérő mozzanatok megragadására szorítkozva. Nem vállalkozhattunk arra sem, hogy tudományos emléket állítsunk a forradalom minden szereplőjének, de törekedtünk arra, hogy a legfontosabb személyek ismertté váljanak, hogy végre elfoglalják az őket megillető helyet a nemzeti panteonban.

Az egyes tanulmányokat a megyék korabeli neve szerinti ábécérendben közöljük. Az 1956-ban érvényes elnevezés lett a tanulmányok címe, így például Jász-Nagykun-Szolnok megye helyett a kötetben Szolnok megye található. Annak érdekében, hogy megkönnyítsük a tájékozódást, egy-egy térképet illesztettünk a tanulmányok címlapjára, amelyen megtalálhatók a megye települései (vastagabb szedéssel emeltük ki azokat a községeket, amelyekről szó esik a szövegben, és feltüntettük az összes járási székhelyet), valamint a fontosabb utak és vasútvonalak. A térképeken a szomszédos megyék települései közül csak azokat tüntettük fel, amelyeket valamelyik szöveg megemlíti.

A lábjegyzetek egyszerűsítése érdekében lerövidítettük a könyvészeti leírásokat, a hivatkozott kiadványok összes adatát a kötet végén található bibliográfia tartalmazza. Ebbe csak azokat a munkákat vettük fel, amelyekre valamelyik szerző hivatkozott, vagyis nem állt szándékunkban ajánló bibliográfia közreadása (noha a fontosabb munkák többsége vélhetőleg megtalálható benne).

A kötet végére külön névmutatóba gyűjtöttük a szövegekben előforduló helyneveket és a személynéveket. A helynévmutatóba csak a településeket vettük fel. A személynévmutatóban kurzív szedéssel különböztettük meg a hivatkozott szerzőket és interjúkészítőket a forradalom résztvevőitől. A rövidítések feloldását a kötet végén közölt rövidítésjegyzék segíti.

Ezúton köszönjük az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok¹, az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások Közalapítvány² és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Kulturális Alapprogram nagyvonalú támogatását, amellyel hozzájárultak a kutatómunka elvégzéséhez. Köszönjük a Nagy Imre Alapítvány és Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata hozzájárulását a kötet megjelenéséhez.

Köszönjük az önzetlen segítséget mindazoknak a kollégáknak, akik részt vettek szakmai vitáinkon, akik megosztották velünk kutatási eredményeiket: levéltárosoknak, történészeknek, muzeológusoknak, akik nélkül nem születhetett volna meg ez a könyv.

A szerkesztők

¹ OTKA, T. 025529. sz.

² OKTK, A. 1295/IX. sz.

SZAKOLCZAI ATTILA

A DUNÁTÓL KELETRE – BEVEZETÉS

A forradalom előzményei

Az 1956-os forradalom vidéki eseményeit feldolgozó, a rendszerváltozás óta megjelent munkákból már korábban nyilvánvaló volt, hogy a megyék lakossága nem automatikusan követte a fővárosi eseményeket, hogy 1953 után szerte az országban színre léptek mélyreható változásokat követelő csoportok, hogy mindenütt megjelentek azok az erők, amelyek eredőjeként a fővárosban kirobbant a forradalom. A most egy kötetbe gyűjtött tanulmányok már lehetővé teszik az általános tendenciák és az egyedi jellemzők megragadását is.

1956 nyarának, őszének tisztító vihara végigsöpört az egész országon, jóllehet általában némi fáziskéséssel, miként a hatalommal való szembefordulás. Nem csupán arról van szó, hogy sokfelé eljutottak hírek a budapesti viták egy-egy részletéről, egy-egy élesen megfogalmazott kérdésről vagy állításról, hanem arról, hogy késő nyárra, kora őszre általánossá vált az addig leginkább a Petőfi Kör vitáira jellemző bátor és kritikus szemlélet és magatartás. Nem néhány nagyvárosban alakult vitakör, hanem néhány város volt csak, ahol szerveződőben sem volt ilyen, de ezeken a helyeken sem maradt el, csak más formák közé kényszerült a magyarországi szovjet rendszer bírálata. A bajokat leginkább néven nevezni és megoldási javaslatokat is adni tudó értelmiségre felszabadítóan hatott a párt júliusi értelmiségi határozata, ugyanakkor elbizonytalanította, önvizsgálatra és önkritikára kényszerítette a helyi hatalmasokat. Gerőék szocialista demokráciát hirdető szövegeit egyre inkább tartalommal töltötték meg az emberek, egyre bátrabban élve a szólásszabadság (szűkítő jelző nélkül) demokratikus jogával.

A Dunától keletre elsősorban – de nem kizárólag – azokban a városokban alakult önálló vitakör, ahol felsőoktatási intézmény működött (Debrecen, Eger, Szeged). Ezek általában a főváros mintájára vagy Petőfiről nevezték el magukat (Baja, Szentest), vagy az 1848-as forradalom és szabadságharc másik meghatározó, karizmatikus egyéniségének, Kossuthnak a nevét tűzték zászlajukra (Debrecen, Eger). Miközben már ekkor megfigyelhető az 1848-as hagyományok követendő mintaként való kezelése, jól mutatja 1956 sokszínűségét, az egymást feltételező célok összességét a többi – általában különös helyi kultusszal is övezett – névadó kiválasztása: Szegeden az ember felszabadításáért a „fasiszta kommunizmussal” is szembeforduló József Attila, Miskolcon a másik totalitárius diktatúrával, a nácizmussal szem-

beszegülő Ságvári Endre, Hajdúnánáson pedig a nemzetnek két pogány közt szabadságot kivívó Bocskai István nevét vette fel a megalakuló kör. Az események mérvadó szereplői már 1956 őszén támaszkodni kívántak a teljes magyar történelem progresszív és függetlenségi (nemcsak az 1848-as) hagyományára.

Ahol nem alakultak önálló vitakörök, onnan a fennálló viszonyokkal elégedetlenek vagy Budapestre utaztak (Szolnok, Bács-Kiskun megye északi része), vagy más alkalmat találtak a gondok, problémák megnevezésére, összegzésére. Az értelmiségi határozatot követően általánossá vált értelmiségi ankétok szervezése, amelyekre gyakran hívtak fővárosi előadókat, igen gyakran az úgynevezett Nagy Imre-csoport valamelyik prominens tagját: Losonczy Gézát, Szilágyi Józsefet, Széll Jenőt stb. Közülük legfáradhatatlanabban Losonczy járta az országot, Békéscsabán, Debrecenben, Hajdúböszörményben, Kecskeméten és Szolnokon is részt vett a vitákon. A sajtóból – elsősorban az *Irodalmi Ujságból* – és egyéb, informális úton nyert értesüléseken túl a fővárosi politikusok országjárása is hozzájárult ahhoz, hogy október 23-át megelőzően rendre ugyanazok a kérdések és követelések merültek fel a gyűléseken. Nem igaz ugyan az 1957–58-as vádiratoknak és a kádári történetírásnak az az állítása, hogy Nagy Imre köre tudatosan készítette elő, szervezte a forradalmat, de igaz, hogy Losonczyék megjelenése, vitaindító előadásai bátorítólag hatottak az emberekre. Jelenlétükben egyre többen mondták ki a nyilvánosság előtt azt, amire korábban csak gondolni mertek. Már napokkal október 22-ét, a műegyetemi nagygyűlést megelőzően fogalmazódtak azok a pontok, amelyekért október 23-át követően részint fegyveres, részint politikai harcot folytatott az ország: életfeltételeik javításán túl mindenhol gyökeres politikai reformokat akartak az emberek: demokráciát, szabadságot, a szovjet csapatok kivonását.

A párt- vagy a tanácsi vezetés számos helyen úgy próbálta meg befolyásolni a reformmozgalmat, hogy megkísérelt annak élére állni. Bírálni kezdte a politikai vezetést, felkarolt egyes, jobbra gazdasági és szociális jellegű követeléseket (Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szolnok), de a Rákosi-rendszert addig feltétel nélkül kiszolgáló funkcionáriusok legtöbbször csak annyit értek el, hogy összehavarták saját soraikat, az azonnali megtorlás elmaradása tovább szélesítette a reformokért szót emelni nem félők körét. Az eseményeket már egyre kevésbé tudták kézben tartani, hiába próbálkoztak a volt koalíciós pártok vezetőinek bevonásával (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szolnok stb.) vagy az országos pártvezetés megkésett bírálatával (Bács-Kiskun, Szolnok stb.). Ez alól egyedül Borsod-Abaúj-Zemplén megye volt kivétel, ahol a Földvári Rudolf vezette megyei pártbizottság 1954, de különösen 1956 nyara óta egyértelműen elkötelezte magát a lényegi reformok mellett, így Földvári a későbbiekben meghatározó szerepet játszhatott Borsod forradalmában. A helyi hatalom országszerte megrendült már október 23-a előtt, amikor feltűntek sorai-ban a – színleg vagy elkötelezetten – reformokat szorgalmazók, megbontva az addig monolit egységet. Egymással szemben álló csoportokra bomlott a pártvezetés Békésben, Csongrádban, Borsod-Abaúj-Zemplén és Bács-Kiskun megyében stb., miközben

a fegyveres erők tisztjeire is hatottak a reformkövetelések. A helyi hatalmasok egyre inkább megjuhászodtak, és hogy elkerüljék a konfliktusokat, teret engedtek addig elutasított követeléseknek, engedélyezték a problémákat nyilvánosság elé táró viták megtartását, vitakörök alakítását, sőt alkalmanként visszavonták a leginkább sérelmezett intézkedéseket.

A Dunától keletre, ahol egy-két nagyvárost leszámítva nem volt nagyszámú, koncentrált nagyüzemi munkásság, elsősorban a parasztság elégedetlensége adott nyomatékot az értelmiségiek megfogalmazta reformköveteléseknek. A földművesek egyre nyíltabban követelték az 1956. évi tagosítás leállítását, az elkövetett jogtalanságok orvoslását. A Békés megyei Okányban már augusztus végén tüntettek a tagosítás ellen, a forradalom kitörése előtti napon a Csongrád megyei Maroslelén vonultak utcára az emberek. A Bács-Kiskun megyei Mélykúton, nem sokkal a budapesti tüntetés kezdete előtt, október 23-án délelőtt tízkor vonultak az utcára a tagosítás ellenzői. Heves megyében, Poroszlón elkergették a tagosítást végző földnyilván tartókat, Tarnaleleszen pedig röpcédulákon követelték az elvett birtokok visszaadását: az általános felzúdulás hatására több helyen leállították a tagosítást, Csongrád megye egyes területein visszaadták a gazdáknak azokat az ingatlanokat, amelyeket korábban cserére felajánlani kényszerültek. A földművesek elégedetlensége több szállal is kapcsolódott a rendszer átfogó reformjához: nem egy nagyvárosban volt vitatéma a párt agrárpolitikájának gyökeres megújítása (Debrecen, Szeged, Szolnok), miközben a falvak lakói is túlléptek speciális sérelmeik orvoslásának igénylésén, és a rendszer átfogó reformját sürgették (Gyulavári). Kelet-Magyarország legnagyobb ipari központjában, Miskolcon a munkások követeltek igazi változásokat. Október elején – a fennálló kereteket kihasználva – ifjúsági parlamenten sürgettek reformokat a DIMÁVAG fiatal dolgozói, majd 22-én, megunva a hitegetéseket, a problémák nyílt megvitatása érdekében nagygyűlés – szabad pártnap – összehívása érdekében kezdtek aláírásgyűjtésbe.

A forradalom előjátékának országosan legfontosabb eseménye a MEFESZ szegedi megalakítása volt, ami nemcsak az egyetemisták számára mutatott példát önálló, a párttól független szervezetek létrehozására. Mert a szegedi MEFESZ kezdettől több volt, mint egy diákszervezet. Már születésekor soraiba hívta a hallgatókon kívül az egyetem oktatóit és dolgozóit, miként elfogadott programja is több volt diákok speciális követeléseinél (diákotthoni önkormányzat, az orosz nyelv kötelező oktatásának eltörlése). Azzal pedig, hogy október 20-át, programadó nagygyűlést követően küldöttei szerterajzottak az országba, tudatossá tette, amit a közügyek iránt érdeklődők addig inkább csak sejtettek: munkások, parasztok, diákok egyazon módon látják az ország jövőjét.

A forradalom november 4-ig

Október 23-án kisebb megmozdulás volt Szegeden és Szolnokon is, de a budapestihez hasonló méretű és következményű tüntetésre Kelet-Magyarországon egyedül Debrecenben került sor. Debrecen a szegedi diákküldöttek forradalmasították, az ő hatásukra alakult meg a MEFESZ a Hajdúság központjában, és döntöttek úgy a debreceni diákok, hogy másnap tüntetéssel adnak nyomatékot követeléseiknek. A helyi hatalom, miután nem tudta megakadályozni a demonstrációt, tárgyalta az egyetemisták küldöttségével, miként Miskolcon is, ahol a DIMÁVAG pártvezetése – a megyei pártbizottság engedélyével – beleegyezett a munkások nagygyűlésének meghirdetésébe. A hatalom mindkét városban engedményekre kényszerült: Debrecenben ígéretet tettek a diákok húszpontos követelésének megjelentetésére, Miskolcon pedig elfogadták vitaindító programként a nagygyűlés elé terjesztendő pontokat, amelyeket kiegészítettek az egyetemistáktól átvett, egyértelműen politikai követelésekkel, sőt a 21 pontot a pártbizottság stencilgépén sokszorosították. Október 23-án Miskolcon sikerült elhárítani a robbanást – noha nem sokon múlt, hogy Gerő rádióbeszéde nem vitte utcára az egyetemistákat –, Debrecenben azonban nem. A pártvezetés – feltehetően afölötti rémületében, hogy a diákok megmozdulásához csatlakoztak a munkások, sőt az egész város – a késő délutáni demonstráció felszámolására kivezenyelt a karhatalmat, amely sortűzet adott le a tüntetőkre. A forradalom Debrecenben követelte az első véráldozatot.

Mind a négy Dunától keletre fekvő városban, ahol (viszonylag) jelentősebb eseményekre került sor október 23-án, jelen volt az 1956-os forradalom két legfőbb tömegereje: a nagyüzemi munkásság és az egyetemi ifjúság. A diákok és a munkások már az első napokban egymásra találtak, a diákok elsősorban a programok összeállításával segítették a munkásokat, akik viszont a tömeget adták a követelések mögé, amelyet a kommunista hatalom respektálni kényszerült.

Egészen máshogy alakultak az események Kecskeméten, ahol főiskolai vagy egyetemi diákság nem, és nagyüzemi munkásság is alig volt. Gyurkó Lajos vezérőrnagy már október 23-án parancsot adott a megbízhatatlannak minősítettek őrizetbe vételére, akiket a homokbányai laktanyába gyűjtöttek össze. Gyurkó a nap folyamán egy még fontosabb feladatot kapott: neki kellett biztosítani a Romániából Budapestre vezényelt szovjet egységek felvonulási útját. Ezzel a 3. hadtest megkezdte a fegyveres harcot a forradalom ellen, s folytatta október 29-ig a szárazföldi, sőt a légierő bevetésével.

A rendkívüli helyzetre október 23–24-én általában gyorsabban reagált a hatalom, amelynek megvoltak a szervezetei, és a szükséges információkhoz is hamarabb hozzájutott. Mindenhol előkészületeket tettek a budapestihez hasonló események megakadályozására: összetartást vagy harckészültséget rendeltek el a fegyveres erőknél, igyekeztek megerősíteni a legfőbb hatalmi intézmények (elsősorban a pártbizottságok) védelmét. Ennek érdekében számos helyen fegyveres szolgálatra rendelték be a megbízhatónak tartott párttagokat, ám ezeknek a különítmények-

nek a felállítása általában elbukott, mert vagy a behívottak nem engedelmeskedtek a felszólításnak (Miskolc), vagy a honvédség vonakodott nekik fegyvert kiadni (Békéscsaba). Az erő koncentrálása érdekében több városban (Debrecen, Nyíregyháza, Szeged) rendkívüli testületeket állítottak föl. A párt- és tanácsi vezetők, valamint a fegyveres testületek parancsnokai alkotta hatalmi centrumok kihirdették a gyülekezési és kijárási, valamint általában a szesztilalmat, és előkészületeket tettek a katonai közigazgatás bevezetésére. A fegyveres koncentrációt azonban kezdettől számos tényező gátolta.

Már október 23-án több alakulattól Budapestre rendelték egységeket (Eger, Kecskemét stb.), ezzel megkezdődött a katonaság ide-oda tologatása: mindig a legveszélyeztetettebb helyekre igyekeztek koncentrálni, így viszont meggyengült a védelem ott, ahonnan kivonták a katonákat. A városokban maradt csapatok létszáma sok helyen annyira lecsökkent, hogy eleve esélytelen lett volna bevetésük egy tömegmegmozdulás ellen. Másutt az akarat is hiányzott a parancsnokokból, hogy fegyverrel védjék meg a népinek mondott demokráciát. Többen (Csorba László, Zombori Sándor stb.), akik Budapesten tartózkodtak október 23-án – miután személyesen tapasztalták, mi történt a fővárosban –, nem adtak hitelt a felkelőket ellenforradalmárnak bélyegző híreknek és beszámolóknak, és nem sok hajlandóságot mutattak a fegyveres fellépésre az utcákra vonuló tüntetők ellen. A katonai parancsnokok legfőbb célja általában egységeik és objektumaik megőrzése volt, ezért igyekeztek harcosaikat a laktanyákba, valamint a fegyver- és lőszerraktárak védelmére összehívni, nem szívesen szórták szét erőiket a pártházak és egyéb közintézmények védelmére. A katonák, de a rendőrök is ellenségesen viszonyultak az államvédelmisekhez, közös fellépésük a helyi megmozdulásokkal szemben eleve bizonytalan volt. A fegyveres erők általában csak saját objektumaik védelmében alkalmaztak erőszakot, a nem ellenük irányuló tüntetések idején passzívak maradtak, több helyen katonák vagy rendőrök biztosították a demonstrációk rendjét. Kecskeméten kívül Szeged jelentett kivételt, de ott sem a katonák, hanem az államvédelmisekből és pártmunkásokból verbuvált rohambrigádok igyekeztek – kevés sikerrel – elrettenteni az embereket a megmozdulástól.

Mindenütt megfigyelhető azonban, hogy a helyi hatalom nem csak a fegyveres erő készenléte helyezésével igyekezett fenntartani a rendet, elkerülni a budapestihez hasonló robbanást. A helyi vezetés prominens tagjai, egy-egy személy vagy kisebb csoportok kísérletet tettek a kibontakozó tömegmozgalom megszelídítésére, mederbe szorítására egyes követelések átvételével. Volt, ahol nevetségesen jelentéktelen programmal kívántak a népmozgalom élére állni, mint Szegeden, ahol a városi DISZ-bizottság ifjúsági lakásügyi tanácsot hozott létre (a „demokratizmus jegyében” bevonva abba az üzemek képviselőit is), és a lakáshelyzet megoldását követelte a városi tanács végrehajtó bizottságától. Másutt (Békéscsaba, Kecskemét, Miskolc, Szolnok) nem érték be ennyivel, és a párt ipar-, valamint mezőgazdasági politikájának reformját sürgették, a begyűjtés csökkentését, igazságosabb adózást stb. Bé-

késcsabán személycserékkel igyekezett leszerelni a hatalom az elégedetlenkedőket. A szövetkezetesítés visszafogása, a tervgazdaság felülvizsgálata fontos része volt a követeléseknek, de 1955 tavasza óta nyilvánvaló volt, hogy a gazdasági és szociális reformok védtelenek mindaddig, amíg nem történnek radikális, lényegi változások a politikai-hatalmi rendszerben. A helyi hatalom egyes tagjainak erőfeszítései – Miskolc kivételével – csak arra voltak elegendőek, hogy elmélyítsék és nyilvánvalóvá tegyék a vezetés személyi ellentéteit. Egyre szélesebb tömegek számára vált érzékelhetővé a különbség például Szeged és Hódmezővásárhely, Kecskeméten pedig a párt- és a tanácsi vezetés között. A helyi vezetők politikai megosztottsága lehetővé tette a lokális forradalmak győzelmét úgy, mint Budapesten Nagy Imrének és híveinek önálló politikája, elhatárolódásuk a sztálinistáktól. A megosztottság és a központi utasítások elmaradása (vagy éppen az egymásnak ellentmondó utasítások) megbénították a helyi párt- és tanácsi vezetőségeket, ezért egyre inkább engedményekre kényszerültek.

Az általános tendenciáktól leginkább a miskolci események tértek el, ahol már az első napokban megtalálta a közös hangot a reformer pártvezetés, az új vezetői mögé felsorakozó diákság és a nagyüzemi munkásság. Miskolcon Földváriék nem csupán látszatengedményekre törekedtek, céljuk nem pusztán az elégedetlenség leszerelése volt, hanem valódi reformokat akartak, ennek érdekében pedig vállalták az országos főhatalommal való konfrontációt is. Október 23-án a megyei lapban megjelentették az MDP PB-t bíráló levelüket, a 24-i számban pedig visszautasították a párt első titkárának, Gerő Ernőnek előző esti rádióbeszédét. Noha voltak különbségek a megyei pártvezetés, valamint a diákok és a munkások céljai között, a mélyreható reformok iránti őszinte elkötelezettség megteremtette az együttes fellépés lehetőségét, így már október 24-én elhatározták, hogy közös küldöttséget indítanak Nagy Imréhez, hogy tájékoztassák őt a borsodiak követeléseiről.

Október 25-én a Földvári vezette miskolci munkás- és diákküldöttség átadta Nagy Imrének a borsodi 21 pontos programot, szembesítve a miniszterelnököt azzal, hogy azok a célok, amelyekért fegyveres harc folyik Budapesten, nem szűk, különösen nem ellenforradalmár csoportok követelései, hanem mögöttük áll az egész ország, így a borsodi iparvidék is. Miközben Budapesten tárgyaltak, Miskolcon – az országban elsőként – sor került a forradalmi hatalomátvételre. A pártvezetés nem érezte magát elég erősnek a készülő tömegtüntetés megakadályozására, ezért úgy döntöttek, hogy megpróbálnak az élére állni, így láttak esélyt befolyásuk megőrzésére. Az egyetemvárosi nagygyűlésen sztrájbizottságot választottak, amely már a délután folyamán megyei munkástanácsnak nevezte magát, és számos fontos intézkedést hozott a közrend fenntartására és az általános követelések megvalósítására.

Az első napok biztató eseményei ellenére sem lehetett azonban Miskolcon elkerülni a robbanást. Október 26-án a BM megyei főosztályának védői tüzet nyitottak az őrizetbe vett fiatalok szabadon bocsátását követelő tüntetőkre, ami a rendőr-

kapitányság elfoglalását és több államvédelmi tiszt meglinccselését eredményezte. Miskolcon és szerte Borsodban megszűnt a rendőrség, egy időre elmenekültek a pártvezetők, és a hatalom az újonnan szerveződő testületek, elsősorban a munkástanácsok kezébe került. A Miskolcon történtek szemléletesen mutatják, hogy csak színleg szűnt meg 1953-ban a Belügyminisztérium alá rendelésével az államvédelem önállósága, saját céljait követve továbbra is szuverén módon avatkozott bele a politikába. Hiába alakult ki biztató együttműködés Miskolcon a pártvezetés és a forradalom képviselői között, hiába jött létre a követelések valóra váltása érdekében a helyi pártbizottság által is elismert megyei munkástanács, az államvédelem gyilkos erődemonstrációja megakadályozta a forradalom békés győzelmét. Ugyanakkor jól mutatják a Miskolcon történtek azt is, hogy nemcsak Budapesten volt hiábavaló a felkeléssel szembeni véres erőszak – vidéken sem rettentette vissza az embereket a fegyverhasználat, ellenkezőleg: egyezkedés, lassú, esetleg fokozatos átmenet helyett a fennálló rendszer azonnali elsöprését eredményezte.

A Miskolcon történtek Nógrád megye kivételével forradalmasították egész Észak- és Kelet-Magyarországot. A szovjet hadsereg felvonulási útjába eső Szolnokon október 23-a óta egyre feszültebb volt a helyzet – jórészt éppen a megszálló csapatok átvonulása miatt –, a robbanás elhárítására a helyi reformerek az október 25-én Miskolcon történtek követését tartották legcélravezetőbbnek. A Borsodi rádió adása alapján állították össze követeléseiket, és határozták el, hogy – a megyei pártbizottsággal egyetértésben – korlátozott jogkörrel munkástanácsot alakítanak. Ennek előkészítésébe bevonták a megyei pártvezetést, így a munkástanács a helyi hatalom jóváhagyásával alakult meg, ám a tömegtüntetés hatására a szervezet radikalizálódott: a tüntetők nem szavaztak bizalmat a súlytalan párt- és tanácsi vezetőknek, akik így kimaradtak az elnökségből. Az utcákat fokozatosan birtokba vevő emberek megérezték saját erejüket (és a hatalomgyakorlók gyengeségét), őket már nem lehetett látszatengedményekkel lecsendesíteni. A Budapesten fegyveres harcot folytató szabadságharcosok példája bátorítóan, felszabadítóan hatott, a szovjet csapatok behívásáért közvetetten felelős pártvezetők viszont maradék hitelüket is elvesztették. A beharangozott szigorú intézkedések, elsősorban a statárium elmaradása nyilvánvalóvá tette a helyi kommunista hatalom gyengeségét, a vele kötendő kompromisszum értelmetlennek látszott.

Nyíregyházán a miskolci sortűzről hírt vivő bányászok és munkások izzították fel a hangulatot, és váltottak ki csillagleverő és emlékműromboló tömegtüntetést. A megyei pártvezetés megpróbálta a felelősséget, és ezáltal a hatalmat megosztani a tömeg képviselőivel, így itt is megkezdődött a munkástanács felállítása. Szolnokhoz hasonlóan azonban a tüntető tömeg Szabolcs-Szatmár központjában is megakadályozta, hogy a párt befolyása alá vonja a munkástanácsot, és azt is, hogy abban fontosabb pozíciókat biztosítson a maga számára. Egerben szintén Miskolcra érkezett felkelők tették halaszthatatlanná, hogy a közrend fenntartásába bevonják a megmozdult társadalom leghitelesebb képviselőit, a diákokat. Az együttműkö-

dés feltételeként az államvédelem és a pártbizottságok beszüntették ténykedését. A változást megkönnyítette, hogy a Miskolcra érkezett pártfunkcionáriusok is munkástanács alakítását ajánlották a Heves megyei kommunistáknak.

A Budapesten történekről adott hamis híradások általában engedékennyé tették a helyi párt- és tanácsi vezetőket, akik némi megnyugvással tapasztalhatták, hogy városukban, megyéjükben nem kapitalista restaurációért harcoló ellenforradalmárok, hanem a szocialista rendszer reformjéért küzdők haladnak az első sorokban, akikkel lehet és célszerű megegyezni. Így volt ez Debrecenben is, ahol ugyancsak a rend fenntartása és a felelősség megosztása érdekében határozták el egy forradalmi szervezet felállítását, amelybe a helyi pártvezetők hajlandók voltak bevonni a diákok képviselőit. Az október 26-án megalakuló Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmány vezetőségébe azonban – az előzetes megállapodással ellentétben – be sem kerültek a helyi párt- és tanácsi vezetők, az irányítás teljességgel átkerült a forradalom híveinek kezébe. A budapestit megelőzően megtörtént fordulat jól mutatja, hogy a magyar vidék nem automatikusan követte (másolta) a fővárosban történeket. Az ott folyó harcokról érkező hírek, a szovjet csapatok átvonulása keltette indulatok nélkül ugyan nem kerülhetett volna sor a régió forradalmasodására, a gyors forradalmi hatalomátvételre, Eger, Miskolc, Nyíregyháza és Szolnok lakosai azonban maguk is hozzájárultak a forradalom és szabadságharc (átmeneti) győzelméhez, részük volt az október 28-i fordulat előkészítésében.

A szegedi – részint a miskolcihoz hasonló – hatalomátvétel azt példázza, hogy 1956-ban a mégoly erőszakos fellépés sem volt képes gátat emelni a forradalom győzelmé elé. Hiába nyitottak tüzet október 26-án a Széchenyi térre benyomuló tüntetők, a lövés nem rettentette vissza a változást követelőket, hanem a hatalom védőinek sorait bontotta meg. Elbizonytalanodott a katonai közigazgatás vezetősége, és a rendfenntartás érdekében hozzájárult a nemzetőrség alakításához, valamint – elkerülendő a további véráldozatokat – egy forradalmi testület felállításához, amellyel tárgyalni lehet a lakosság követeléseiről. A Perbír József vezetésével felálló néptanács kezdettől fogva több volt, mint egyszerű tárgyalópartner, és amikor a szegedi helyőrség mind több katonáját Budapestre vezényelték, és Nagy Imre bejelentette az ÁVH felszámolását, kezébe hullott a város fölötti hatalom.

A kommunista vezetés Békéscsabán is kísérletet tett hatalmának vagy hatalma egy részének átmentésére, és beleegyezett egy forradalmi tanács felállításába. A keményvonalasok követelésére azonban Tóth István alezredes október 27-éről 28-ára virradó éjszaka letartóztatta a forradalmi tanács több tagját. Az október 28-i országos változások és a városban kibontakozó tömegtüntetés hatására azonban túllépett kétségein, és végérvényesen a forradalom oldalára állt. A kommunisták Békéscsabán sem tudtak jelentősebb pozíciókat megtartani.

A párthatalom pozíciói Bács-Kiskun megyén kívül Nógrádban voltak a legszilárdabbak. Itt október 26-án sikerült olyan forradalmi tanácsot felállítani, amelynek élére az MDP megyei első embere állt, tagjai közé pedig bekerült a megyei admi-

nisztráció számos vezetője. A funkcionárius tanács forradalmi átalakítását Hajdú József megyei első titkár azonban csak úgy tudta elkerülni, hogy azonnal lezárta a tanács első ülését, amikor a követeléseiket felolvasni kívánó üzemi küldöttek kezdték átvenni annak irányítását. Így sem tudta megakadályozni, hogy a tanácskozás után ne összesítsék Nógrád követeléseit, és a pontokat ne küldjék el a kormánynak. (Ha Salgótarjánban sikerült is ekkor még megakadályozni a hatalomátvételt, a megye másik központjában nem: Balassagyarmaton október 27-én forradalmi nemzeti tanács vette át a város és a járás irányítását.)

Az egész országban egyedülálló az, ami Bács-Kiskun megyében történt. Kecskeméten Gyurkó Lajos vezérőrnagy többnapos harc után október 28-ára lényegében leverte a fegyveres felkelést, de egy pillanatig sem tarthatta győztesnek magát. A harcokkal egyidejűleg a városban munkástanácsok és más forradalmi intézmények alakultak, amelyek nem nyugodtak bele a katonai vereségbe, így győzelme napján Gyurkó két tűz közé került: Nagy Imre rádióbeszéde után nem hivatkozhatott többé arra, hogy a kormány akarata szerint cselekszik, szembefordult vele felsőbb parancsnoksága, és támadták a forradalmi szervezetek is. Október 30-án, alig néhány napos késéssel itt is a párt jóváhagyásával felállított forradalmi szerv vette át a hatalmat, amelyből azonban már a megalakuláskor kiszorultak a kommunista vezetők.

Az október 29-ével kezdődő héten a Dunától keletre mindenütt helyreállt a rend, mindenütt konszolidálódott az új, forradalmi hatalom, november első napjaira kiépült a községi, járási és megyei forradalmi testületek teljes vertikuma. A folyamat számos elemében az 1944–45-ös újrakezdést idézte az emberekben: a közhatalom akkori megszűnésekor hasonlóan spontán nagygyűléseken választották meg vezetőiket a községek, és ezek a népi testületek ugyanúgy eltérő jogköröket gyakoroltak, vezetőik ugyanúgy átmenetinek tekintették közéleti szerepüket, mint 1956-ban. A konszolidációt segítették a hatalmi testületeknél megválasztott forradalmi szervezetek: a tanácsok hivatali munkástanácsai, valamint a rendőrség és a katonaság forradalmi tanácsai. Az üzemi munkástanácsok fő feladata ebben az időszakban a sztrájk megszervezése és felügyelete, valamint a munkásság politikai érdekképviselete volt, a jelentősebb iparterületeken döntő súllyal képviseltették magukat a megyei irányításban is. Jóllehet szinte kivétel nélkül mindenhol általános sztrájkot hirdettek, a forradalom napjaiban ez sehol sem jelentette a munka teljes beszüntetését: a lakosság részére biztosították az alapvető szolgáltatásokat (például a villanyáramot), és gondot fordítottak arra is, hogy a gyárak berendezéseit, az ott tárolt anyagokat ne érje komoly károsodás a munkabeszüntetés idején. Néhány városban (Csongrád, Hódmezővásárhely) már november 4-ét megelőzően területi szervet alakítottak a munkástanácsok, másutt egy-egy nagyüzem forradalmi testületének volt meghatározó súlya (Miskolcon a DIMÁVAG-nak, Baján a gyapjuszövetgyárnak stb.).

A megyeszékhelyeken, a városokban, majd a kistelepüléseken is a forradalmi szervezetek vették át a leggyűlöltebb funkcionáriusoktól megtisztított tanácsok

irányítását. Ahol korán jöttek létre a forradalmi szervek, és azokba viszonylag nagyobb számmal kerültek be a kommunista hatalom reprezentánsai (nem egy közösségben az első választáson a tanácselnök lett a forradalmi bizottság elnöke), a november 4-ét megelőző héten általában új választást tartottak (Bács-Kiskun, Békés, Hajdú-Bihar, Szolnok stb.). Ezeken a helyeken a funkcionáriusok nemigen tudták korábbi befolyásukat megőrizni (a nagyobb települések, különösen a megyék forradalmi szervezeteinek személyi összetétele kevésbé változott). Jól mutatja azonban a forradalom baloldali irányzatának súlyát, az emberek visszafogottságát, önmérsékletét, hogy a többéves diktatúra után képesek voltak különbséget tenni párttagok és (ugyancsak párttag) funkcionáriusok között. A párttagság önmagában nem volt kizáró tényező semmilyen funkció betöltésében, a sztálini rend kiszolgálása viszont igen. Az általános trend alól ezúttal is Borsod megye jelentette a kivételt, ahol Földvári Rudolf október 29-én – ha nem került is be a megyei munkástanács elnökségébe – kiemelt pozíciót kapott: a közellátási bizottság vezetője lett.

A magukat forradalmi (vagy munkás)tanácsnak vagy bizottságnak nevező testületek a nagyvárosokban erősen strukturált szervezetet hoztak létre, a falvakban a vezetőség kollektíven vitte az ügyeket. A forradalmi testületek – mintha nem is a tanácsok, hanem a korábbi állampárt utódainak tekintették volna magukat – nem csak közigazgatási feladatokat láttak el. Döntöttek pártok alakulásának engedélyezéséről, a megszűnőben lévő állampárt vagyonáról, az államvédelmi iratok sorsáról, befolyásuk alá vonták a fegyveres testületeket, nem egy helyen új parancsnokot állítottak a megyei vagy a városi rendőrség élére stb. A közrend biztosítása érdekében mindenhol létrehozták a nemzetőrséget, és általában előkészületeket tettek, hogy adott esetben fegyveresen tudjanak védekezni a szovjetekkel szemben. Előfordult, hogy a nemzeti bizottságtól függetlenül (Hódmezővásárhely), esetleg azt megelőzően (Szeged) alakult meg a nemzetőrség helyi parancsnoksága, a régi rend híveinek azonban sehol, még Kecskeméten – ahol Gyurkó Lajos nevezte ki a parancsnokokat – sem sikerült befolyásuk alá vonni a forradalom legfontosabb rendvédelmi szervét. A nemzetőrségeket a kommunista funkcionáriusoktól begyűjtött, valamint szükség és lehetőség esetén a honvédségtől, határőrségtől kapott fegyverekkel látták el. A nemzetőrségek együttműködtek a reguláris fegyveres testületekkel, elsősorban a rövid úton megtisztított rendőrséggel. A legnehezebben Szabolcs-Szatmár megyében jött létre az együttműködés. Fölmerült, hogy a szabolcsi megyeszékhely Miskolc segítségét kéri a helyi katonai erők csatlakoztatása érdekében, erre azonban végül nem volt szükség, október 31-től Nyíregyházán is támogatva a honvédség a nemzetőrség munkáját (ebben a miskolci fenyegetésen kívül a Kunmadarasról érkezett katonatiszteknek is szerepük lehetett). Annak ellenére, hogy számos településen napokig nem létezett rendőrség, súlyosabb köztörvényes bűncselekményekre nemigen került sor, ahol mégis, ott a helyi forradalmi szerv fennhatósága alatt a nemzetőrök jártak el a törvények megszegőivel szemben. Nemzetőrök adtak erősítést a börtönökhöz, nehogy a köztörvényes elítéltek kisza-

badulhassanak, és sok helyen ők vigyáztak az őrizetbe vett ávosokra és – ahol erre sor került – a letartóztatott párt- vagy tanácsfi funkcionáriusokra. Miközben legkésőbb november első napjaiban általánossá vált az államvédelmi – a honvédségnél pedig a politikai és elhárító – tisztek őrizetbe vétele, a sztálini rendszer helyi politikai vezetőit csak viszonylag ritkán vetették fogságba: Debrecenben a megyei és a városi tanács elnökét, Nyíregyházán a megyei párttitkárt és a tanácselnököt.

A forradalom védelmében nagyobb katonai erőkoncentráció terve is felmerült, az egyik elképzelés szerint szegedi, a másik szerint szolnoki központtal voltak volna össze erőket. A forradalmi szervezetek és a vezetésüket elfogadó fegyveres testületek számos forrásból értesültek arról, hogy november 1-jén megváltozott a szovjet csapatok mozgásának iránya, és hogy egyre nagyobb tömegben áramlanak az országba. Már november 4-e előtt több várost körülvettek a szovjetek (Békéscsaba, Debrecen, Kecskemét, Nyíregyháza stb.), amiből nyilvánvaló volt, hogy az október 30-i kormánynyilatkozat ellenére nem engednek teret Magyarországon a békés változásoknak. A legtöbb városban komoly védelmi előkészületek történtek, újabb fegyveres egységeket állítottak fel, törekedtek a nemzetőrségek létszámának növelésére, készültek a védelmi tervek. November 4-én mégis sikerült a nagyobb tragédiát elkerülni. Általában a katonatisztek győzték meg a civileket a fegyveres ellenállás hiábavalóságáról, ahol pedig ők voltak elszántabbak, ott a lakosságtól nem kapták meg a szükséges támogatást (Hódmezővásárhely, Szeged). Beláthatatlan következményei lettek volna, ha egy-egy város harcba bocsátkozik a megszállókkal, akik az ellenállás legkisebb jelére is komoly tűzcsapással válaszoltak, november 6-án például gyújtólövedékekkel lőtték Mezőkövesdet, ahol fegyveresek tüzet nyitottak egy szovjet egységre.

A forradalom tágabban értelmezett védelméhez tartozott a hírszerzés is. A legfontosabb hírek természetesen azok voltak, amelyek a szovjet csapatok mennyiségéről, minőségéről és útirányáról tudósítottak. Hiteles információk szerzése érdekében Nyíregyházán önálló hírszerző csoportot állítottak fel az október 26-i tüntetés egyik meghatározó alakja, Tomasovszky András vezetésével. Szolnok megyében a megyei munkástanács fennhatóságát már október 26-án elfogadó, a forradalomhoz hű katonatisztek végezték a szovjet csapatmozgások (légi) felderítését. A forradalom legfontosabb hírnökei azonban általában a vasutasok voltak, akik a MÁV mindvégig működő hírközlésének segítségével mindenhová eljuttatták a szükséges információkat. Védelmi célú hírszerzésnek lehet tekinteni az államvédelem tevékenységének, illetve a bujkáló ávosok hollétének felderítésére létrehozott, általában defenzív csoportnak nevezett egységek munkáját. A birtokukba került információk november 4-e után nem sok kétséget hagytak bennük arra nézve, hogy milyen sors vár rájuk, ezért vezetőik és legaktívabb tagjaik általában elhagyták az országot. Menekülésük indokolt volt: Szegeden a forradalom vezetői közül azokat ítélték halálra, és végezték ki, akik információkhoz jutottak a helyi államvédelemről.

A forradalmi szervek másik legfontosabb feladata a közellátás biztosítása volt. A korábbi szigorú centralizáció után a választott vezetők nagy önállósággal intézték az ügyeket, a határ menti településekről nem egyszer mentek át a szomszéd országokba a legnélkülözhetetlenebb árucikkért (só, élesztő). Az élelmiszer-termelő területek nemcsak a környező városok, hanem a főváros ellátásáról is gondoskodtak, Szolnok–Budapest között valóságos léghíd működött. Szabolcs-Szatmár és Békés vezetői elsősorban az élelmiszer-ellátás biztosítása érdekében szorgalmazták, hogy ne vonatkozzon rájuk az országos sztrájk. November 4-ig, amíg komoly remény volt a kérdés demokratikus megoldására, példamutató önmérsékletet tanúsítottak a szövetkezetekbe kényszerített földművesek. A nemzeti bizottságok általában magánjogi kérdésnek minősítették a közös gazdaságok fenntartását vagy felszámolását, maguk nem intézkedtek, legfeljebb közvetítést, segítséget ajánlottak. Hajdú-Biharban azonban előfordult, hogy rendeletben szabályozták, miként lehet feloszlítani a szövetkezetet, és volt, ahol a lebonyolítás segítésére úgynevezett földrendező bizottságot alakítottak. Békésben első lépésként a térszek gazdálkodásának felülvizsgálatát határozta el a forradalmi tanács. A győzelem hetében csak elvétve bomlottak fel szövetkezetek, november 4-e után azonban annál gyorsabban: az év végéig a közös gazdaságok mintegy fele feloszlott. (A november 4-e előtt tanúsított türelemben része lehetett annak is, hogy a bevitt vagyon igazságos szétosztásával meg akarták várni az őszi mezőgazdasági munkák végét. A szovjet támadással szinte egy időben meginduló bomlási folyamat viszont azt mutatja, hogy a parasztok igyekeztek az újabb központi rendelkezés előtt végleges helyzetet teremteni.)

A forradalom győzelmének hetében is akadtak ellentétek, ezeket azonban minden esetben sikerült tárgyalásokkal viszonylag gyorsan rendezni. Így ellentét volt Miskolc és Nyíregyháza között, mivel az utóbbit azzal vádolták a borsodi megyeszékhelyen, hogy nem lép fel kellő eréllyel a forradalmi követelések sikerre juttatása érdekében, valamint Szeged és Hódmezővásárhely között – elsősorban a politikai pártok szerepét és a hatalomba való bevonását illetően –, ezek azonban egyetlen esetben sem generáltak komolyabb válságot.

A megyék és a nagyobb városok forradalmi szervezetei a helyi feladatok ellátásán túl részt kívántak venni az általános kérdések megoldásában is. Napokkal megalakulásuk után egyre-másra indították a küldöttségeket Budapestre, követelve a kormány megtisztítását a sztálini rendszert kiszolgáló politikusoktól, a többpártrendszer visszaállítását, a szovjet csapatok kivonását az egész ország területéről és Magyarország semlegességének kinyilvánítását. Október 30-án szegedi küldöttek kezdeményezésére állított össze egységes programot a legfontosabb követelésekből több dunántúli és Dunán inneni megye, és tárgyaltak erről Nagy Imrével, valamint a kormány más tagjaival. Az országos politika alakításának másik módja volt a regionális tanácskozások szervezése, regionális testületek létrehozása. Több észak- és kelet-magyarországi forradalmi szervezet is részt vett az október 30-i dunántúli

konferencián, majd a Dunántúli Nemzeti Tanács ülésein, és november 2-án Miskolcon a győri példa nyomán megalakították az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanácsot. A november 1-jén Nagy Imrével másodszor tárgyaló borsodi küldöttség az immár senkit és semmit nem képviselő parlament helyett Országos Nemzeti Tanács felállítását javasolta a miniszterelnöknek.

A megyei forradalmi szervek országos súlyát jelentős részben meghatározta az élükre választottak közéleti tapasztalata, kapcsolatrendszere. Sokkal határozottabb lehetett Miskolcon Földvári Rudolf, mint Nyíregyházán az október 26-i tüntetésen feltűnt villanyszerelő, Szilágyi László; Szegeden Perbír József professzor, mint az egri főiskolások (akik helyett a valóságban sokkal inkább a megyei tanácson alakult hivatali munkástanács vezetői irányították a hevesi megyeszékhelyet). Azok a megyei forradalmi tanácsok, amelyek élén nem állt kellő tudással és tapasztalattal rendelkező vezető, inkább csak sodródtak a forradalmi napokban, igyekeztek eleget tenni az alulról érkező követeléseknek, vagy a más megyékből érkezett küldöttek tanácsai szerint jártak el (Nyíregyháza, Szolnok).

A hatalomátvétel után az MDP ortodox helyi vezetői visszahúzódtak (sok esetben elmenekültek vagy elrejtőztek), a pártszervezetek irányítását általában az addigi másodvonalhoz tartozó reformerek vagy a magukat reformernek mutatók igyekeztek átvenni. Nyilvánvaló volt, hogy a párt hegemon szerepe véget ért. Hatalmi pozícióból már nem, csak a társadalmi követelések valóra váltása érdekében lehetett politizálni. (Az erre vállalkozó kommunisták általában a megtorlás célkeresztjébe kerültek november 4-e után, hacsak nem álltak száznolcva fokok fordulattal a kádári hatalom szolgálatába.) A kommunista párt társadalmi elfogadásának, és így működésének, politizálásának alapfeltétele volt a rákosista múlttól való elhatárolódás, az általános forradalmi követelések támogatása. Nem állt ellentétben a forradalmi csoportok programjával az, hogy a kommunisták nemcsak a sztálinista, hanem a tőkés restauráció kísérletét is visszautasították. Több helyen – még az MDP feloszlásának hivatalos bejelentése előtt, nem egyszer a szociáldemokraták önállóságát elismerő, tiszteletben tartó – új párt szervezése kezdődött meg MKP néven.

A kommunista párt újjászervezését, politikai szerepvállalását különösen megnehezítette az általánosan pártellenes közvélemény. Noha a többpártrendszer visszaállítása, a pártok, elsősorban a volt koalíciós pártok szabad működése minden programban szerepelt, általános volt az aggodalom, hogy a nemzeti egységet a pártok (és így a pártérdekek, a pártpolitika) megjelenése megosztja, ezért a többpártrendszer elvi igénylése mellett el kívánták halasztani politikai szerepvállalásukat arra az időre, amikor már nem fenyegetik Magyarország függetlenségét a megszálló szovjet csapatok. A forradalmi testületek vezetői ugyanakkor hangsúlyozták, hogy helyüket, szerepüket átmenetinek tekintik, a majdan megtartandó szabad választásokon átadják a hatalmat a választott tisztségviselőknek, vagyis nem önös érdekeik miatt késleltették a pártpolitikusok fellépését. Feltűnően későn, és akkor is

igen nehezen kezdődött meg a pártok újjászervezése, és első nyilatkozataik – amelyekben különbség nélkül tettek hitet a forradalmi célok támogatása mellett – sem tekinthetők másnak, mint létezésük igazolásának, amit október legvégén már nem a sztálinista hatalom, hanem a társadalom zömét jellemző pártellenesség indokolt. A pártok – ellentétben a forradalmi tanácsokkal – kevésbé voltak önállóak, a helyi szervezetek megalakulásuk után budapesti központjuktól vártak iránymutatást. Nem tekinthető véletlennek, hogy pártpolitikusok alig egy-két helyen (Hódmezővásárhely, Miskolc) jutottak befolyáshoz, a forradalmi szervezetek élére általában 1956-ban tekintélyt szerző személyek kerültek, miközben az adminisztráció irányítására gyakran hívtak vissza régi, az ötvenes években félreállított szakembereket. Néhol azonban felmerült a pártok képviselőinek bevonása a megyei vagy a városi forradalmi bizottságba (Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza). A pártellenes közhangulat sajátos módon erősítette a pártok együttműködési készségét, november 4-e előtt Egerben és Miskolcon is pártközi értekezleteket tartottak, amelyen igyekeztek félretenni az ellentéteket és kidolgozni a közös munka feltételeit.

A frissen kivívott szabadság euforikus napjaiban más módon is azonnal korlátozni igyekezett a társadalom a pártosodást: a Dunától keletre általában csak a nagyobb történelmi múltra visszatekintő pártok szerveződtek újjá (a kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt), ezek létjogosultságát ismerték el. Alig néhány helyen történtek lépések a parasztpárt újjáalakítására, és csak a katolikus hagyományú Heves megyében volt sikeres a Demokrata Néppárt feltámasztásának kísérlete. A forradalom győzelmét kivívó csoportok – Bibó Istvánhoz hasonlóan – bizonyos korlátokkal értelmezték a többpártrendszert: csak az egykori koalíció pártjai vonatkozásában. A pártok a Bács-Kiskun megyei Kiskunhalason játszották a legérdekesebb szerepet, ott november 1-jén szabályos választásra is sor került, amelyet elsőprő fölénnyel nyert meg a kisgazdapárt.

A megyei forradalmi szervezetek mindenütt fennhatóságuk, irányításuk alá vonták a tömegtájékoztatót, és küldötteik révén mindvégig cenzúrázták is a hírközlést, de a megyei lapok lényegében változatlan szerzőgárdával működtek tovább a forradalmi bizottság által föléjük helyezett új főszerkesztő irányítása alatt. Sokkal radikálisabb változás történt a forradalom legfőbb tömegtájékoztatói eszközében, a hazai rádióban. A korábban legfeljebb napi egy-két órás saját műsort sugárzó vidéki adók most egész nap működtek, és (általában az államvédelemtől szerzett rádióadók révén) új műsorszórók is jelentkeztek (Eger, Kecskemét). A hatalmas többletmunka döntő részét általában diákok és a helybeli színház színészei vállalták, Kecskeméten a repülőtér katonái szerkesztették az adást, de a szövegeket itt is színészek olvasták be.

Az írott sajtó és a rádió ellenőrzését elsősorban a feszült politikai helyzet indokolta. A cenzúra nem egy párt, hanem az ország, a forradalom érdekét szolgálta, hiszen a szovjet csapatok árnyékában rendkívül veszélyes lett volna olyan hírek közlése, amelyek a szovjetek ellen ingerlik, esetleg megtámadásukra ösztönzik az

embereket. (A szovjetek több helyen már november 4-e előtt is azzal fenyegetőztek, hogy ha támadás éri őket, szétlövik az egész várost.) Súlyosan veszélyeztették volna a forradalom tisztaságát az államvédelem büntényeiről szóló híradások, mert újabb népítéleteket válthattak volna ki. A forradalom győzelme után Észak- és Kelet-Magyarországon egyetlen alkalommal, Ózdon került sor népítéletre. Az ott történtek szemléletesen mutatják a tömegtájékoztató felelősségét, hiszen a városi hangoshíradónak – amely hitelt adott a rémhíreknek, és közleményeivel maga is hozzájárult a forró hangulat továbbfűtéséhez – része volt abban, hogy a nemzetőrparancsnok idegkimerültsége katasztrófát okozott. Abban, hogy az ózdi esethez hasonló atrocitásokra nem került sor, meghatározó szerepük volt a nemzetőrsegeknek, amelyek nem egy alkalommal mentették meg a nép dühét kegyetlenkedéseikkel kiváltó ávós tiszteket, valamint a forradalmi szervezeteknek, amelyek – a legfőbb ügyésztől kapott utasítás alapján – elrendelték az államvédelmisek letartóztatását, és gondoskodtak biztonságos őrzésükről.

Még mindig nem kellően feltárt a diákok szerepe a forradalomban. Nyilvánvaló, hogy döntő részük volt a forradalom kiobbantásában; a MEFESZ szegedi megalakítása, az október 23-i tüntetés elindítása nélkül minden másképp történt volna. Tévedés azonban azt feltételezni, hogy csak a kezdő lépésekben volt meghatározó a működésük. Debreceni diákok jelenlétében alakították meg a városi munkástanácsot Karcagon és Túrkevény, nekik is köszönhető volt, hogy a forradalmi testület nem a régi rendszer funkcionáriusainak vezetésével jött létre. Békéscsaba forradalmában döntő szerepe volt a Budapestről érkezett Hrabovszky László műegyetemistának, de Budapestről, Debrecenből és Miskolcra érkezett diákok bátorították a legfontosabb lépések megtételére a forradalom szabolcsi vezetőit is. A miskolci egyetemisták kezdettől végig meghatározták a borsodi megyeszékhely forradalmát, az egri főiskolások a Szabad Eger rádió felállításával és működtetésével szereztek döntő érdemeket a forradalom helyi győzelmében, a szolnoki egyetemisták mindvégig a legradikálisabb erőt jelentették a városban. Az események általában legmozgékonyabb résztvevőiként meghatározó szerepet játszottak a községek forradalmában is. Fáradhatatlanul járták az országot, részt vettek a községi forradalmi bizottságok megalakításában, nem egyszer későbbi üléseiken is, eligazítást tartottak az új szervezeteknek az országban történekről és a legfontosabb feladatokról. Ebből a szempontból Szeged jelentett kivételt, hiszen ott október 20-a után, és a MEFESZ legaktívabb tagjainak távozásával érezhetően csökkent a diákság súlya.

A november 4-ét megelőző héten a Dunától keletre mindenütt helyreállt a rend. November 1-je után már csak élelmiszer-szállítmányokkal megrakott gépkocsik és a szovjet csapatok mozgásáról tudósító küldöttségek indultak Budapestre, a semlegesség bejelentése után elapadt a követelések áradata. November 2–3-án a forradalmi szervezetek egymás után döntöttek a sztrájk felfüggesztéséről, és jelentették be, hogy hétfőn a gyárak, a bányák, a gépállomások stb. felveszik a munkát.

De minden másképp történt.

November 4-e után

A november 4-én hajnalban meginduló szovjet támadás Észak- és Kelet-Magyarországon is több halálos áldozatot követelt annak ellenére, hogy szervezett védelmi harc sehol sem bontakozott ki, és szórványos ellenállásra is alig néhány városban került sor. Pedig a forradalmi szervezetek nagyon készültek a fegyveres ellenállásra, Jánoshalmán kötőzőhelyet is felállítottak, a rétsági páncélosok tüzelőállást foglaltak a bevezető út mentén, Szegeden aknákat telepítettek, és a jugoszláv határőröktől próbáltak további fegyvereket szerezni. Sajátos módon a legelszántabban a Kádár-kormány ideiglenes központjául választott Szolnok környékén fogadták a szovjeteket, Törökszentmiklóson csak rálóttek az áthaladó egységekre, de Jászberényben szabályos tűzharcot vívtak a megszállókkal. Jászberényen kívül Békéscsabán került sor fegyveres harcra, itt mindkét oldalon három halálos áldozatot követelt a rövid küzdelem. A szovjetek tankágyúkkal válaszoltak az ellenállás legkisebb jelére – Miskolcon például az egyetemvárosi őrség jelzőlővéseire –, de nem egyszer tüzet nyitottak akkor is, ha ezt semmi különös esemény nem indokolta (Debrecen, Kecskemét, Szolnok, Záhony). Előfordult, hogy a szovjetek megérkezését be sem várva a helybeli kommunisták fegyveres csoportot alakítottak, és elűzték a forradalom vezetőit (Szarvas, Békés, Salgótarján).

A szovjetek azonnal lefegyvereztek mindenkit, nemcsak a nemzetőröket, hanem a honvédséget és a rendőrséget is. Néhány nap múlva ugyan a testületek a nemzetőrök kivételével visszakapták fegyverüket – elsőként a katonatisztek –, a november 4-i sokk és megaláztatás azonban nagyon megnehezítette a vezetők számára Kádár kormányának elfogadását. Novemberben a rendőrök csak a fegyverek összegyűjtésében voltak hajlandóak közreműködni, a sorállomány szétszélése következtében magukra maradó katonatisztek pedig magatehetetlenül várták, mit hoz a másnap. A szovjetek elsőrendű feladata a fegyveres ellenállás letörése, illetve lehetetlenné tétele volt, ezért azonnal hozzáfogtak a lakosság kezére jutott fegyverek begyűjtéséhez. Magyar karhatalmi erők felállítására az első napokban alig egy-két helyen történt kísérlet (Nyíregyházán és Szolnokon azonban rögtön november 4-én megkezdődött az ÁVH újjászervezése), így a november 4-ével kezdődő héten az egyetlen fegyveres erő Magyarországon a szovjet hadsereg volt. Napokon belül ebből a szempontból is sajátosan törvényen kívüli állapot alakult ki. A felosztást követően több helyen újjászerveződött a nemzetőrség, máshol pedig a Kádár oldalára álló kommunisták hoztak létre saját fegyveres csapatot. Salgótarjánban egyidejűleg léteztek forradalmi és ellenforradalmi csapatok, polgárháborúval fenyegetve a nógrádi megyeszékhelyet.

A politikai ellenállás letörése érdekében számos városban azonnal őrizetbe vették a forradalom vezetőit (Békéscsaba, Debrecen, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Szeged), megkezdődtek a kihallgatások, majd a letartóztatottakat Debrecenen keresztül Kárpátaljára (Munkács és Ungvár börtöneibe) szállították. A deportálások szükségessé válása is jelzi, hogy a fegyveres beavatkozás mennyire nem jelentette

a szabadságharc, a küzdelem végét. Számos városból (Baja, Eger, Miskolc, Sátoraljaújhely) a környező erdőkbe, hegyekbe húzódtak a fiatalok, nem egyszer katonatisztek vezetésével készülve a fegyveres ellenállásra. Komolyabb összecsapásra ugyan nem került sor, de például a nehézfegyverekkel is rendelkező sátoraljaújhelyiek csak november 11-én – Csepel elestével egy időben – tették le a fegyvert a szovjetek előtt. A hatalomba visszatörékvő kommunista funkcionáriusok még annyira gyengék voltak november elején, hogy a szovjet hadsereg árnyékában sem vállalták a közigazgatás újjászervezését, a munkás-paraszt bizottságokba számos helyen bevonták a forradalom választott vezetőit (Nyíregyházán Szilágyi Lászlót, Szegeden Perbír Józsefet stb.). A forradalom erejét mutatja, hogy hívei egyes helyeken még a szovjet parancsnokokat is meg tudták győzni igazukról, így Egerben és Jászberényben szükségessé vált a forradalmárokkal fraternizáló szovjet parancsnokok leváltása.

Szovjet parancsnok politikai okból történő elmozdítása később is előfordult. A szovjetek ugyanis a fegyveres rendteremtésen és a tanácsi szervek restaurálásán túl általában kísérletet tettek a sztrájk letörésére is – kevés sikerrel. Egyedül Baján érték el eredményt, ahol a sztrájk felfüggesztéséért cserébe a szovjet városparancsnok beleegyezett abba, hogy a városi tanács végrehajtó bizottságát a forradalmi szervek küldöttivel egészítsék ki. A járási párttitkár panaszt tett a felsőbb parancsnokságon, így Baja új szovjet városparancsnokot kapott.

Pedig a forradalom napjaiban választott képviselők bevonása a tanácsi szervekbe teljesen általános volt novemberben, a kooptálásokat a Kádár-kormány is elismerni kényszerült, hiszen ez még mindig kedvezőbb volt számára, mint ha a forradalmi testületek vitték volna továbbra is az ügyeket (az Egri járásban például november végéig a forradalmi követelések mellett töretlenül kiálló testület kezében maradt az irányítás). A kistelepüléseken, ahol nem állomásoztak szovjet csapatok, gyakran a forradalom valamelyik vezetőjét választották a vb élére, sőt december elején Szolnokon Dancsi József a városi tanács, Miskolcon pedig Földvári Rudolf a megyei tanács vezetője lett – igaz, ez utóbbi lépést ellensúlyozta, hogy ezzel egyidejűleg felszámolták a Borsodot november közepe óta ismét irányító megyei munkástanácsot.

A kistelepülések lakossága december közepéig (sőt sok helyen 1957 elejéig) megakadályozta a tanácsrendszer restaurációját, a városokban a munkástanácsok ellenállását nem lehetett letörni a statárium kihirdetéséig. November 5-től ismét általános volt a sztrájk. Kádárnak pozíciója megtartásához feltétlenül szüksége volt arra, hogy felszámolja a munkásság ellenállását, hogy – a konszolidáció legfőbb feltételeként, egyben jeleként – beinduljon az országban a termelőmunka. A pártközponttal való kapcsolattartás mellett ennek elérése volt a Budapestről a megyékbe küldött kormány megbízottak legfőbb feladata. A kormány megbízottak november közepén megbeszélésekre hívták a munkástanácsok vezetőit, de ezzel csak azt érték el, hogy a munkásképviselek legálisan tanácskozhattak egymással, egyeztet-

hették álláspontjukat, megfogalmazhatták közös követeléseiket. November második hetében ismét követelésekkel indultak küldöttségek Budapestre, ezúttal a városi munkásság képviselői, elsőként november 13-án a debreceniek. Két olyan centrum alakult, amely döntően meghatározta a munkástanácsok állásfoglalásait: a Nagy-budapesti Központi Munkástanács és a diósgyőri Lenin Kohászati Művek munkástanácsa. Döntéseik mintaként szolgáltak, mindkét testület ülésein kezdetől részt vett Észak- és Kelet-Magyarország számos üzemének küldöttsége, a bajaiak feltehetően jelen voltak már a KMT alakuló ülésén is.

A miskolci és a budapesti példa alapján a hónap második felében általánossá vált a törekvés a munkástanácsokat átfogó területi szerv felállítására. Hódmezővásárhelyen már november 4-e előtt is létezett városi munkástanács, november folyamán pedig Kecskeméten, Orosházán, Szegeden és Szolnokon alakult meg, és több helyen jutottak igen messzire a megyei munkástanács felállításának előkészületei (Csongrád, Szabolcs-Szatmár és Szolnok). Heves, Nógrád és Bács-Kiskun megyében meg is alakult a munkástanács, noha a Bács-Kiskun megyeinek csak a kecskeméti tagjait sikerült megválasztani. November közepén Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is újjászerveződött a munkástanács, ez azonban (ekkor sem) kizárólag az üzemi munkástanácsok koordinációját látta el, hanem fennhatóságát az egész megyére kiterjesztve Borsod forradalmi vezetőségeként működött.

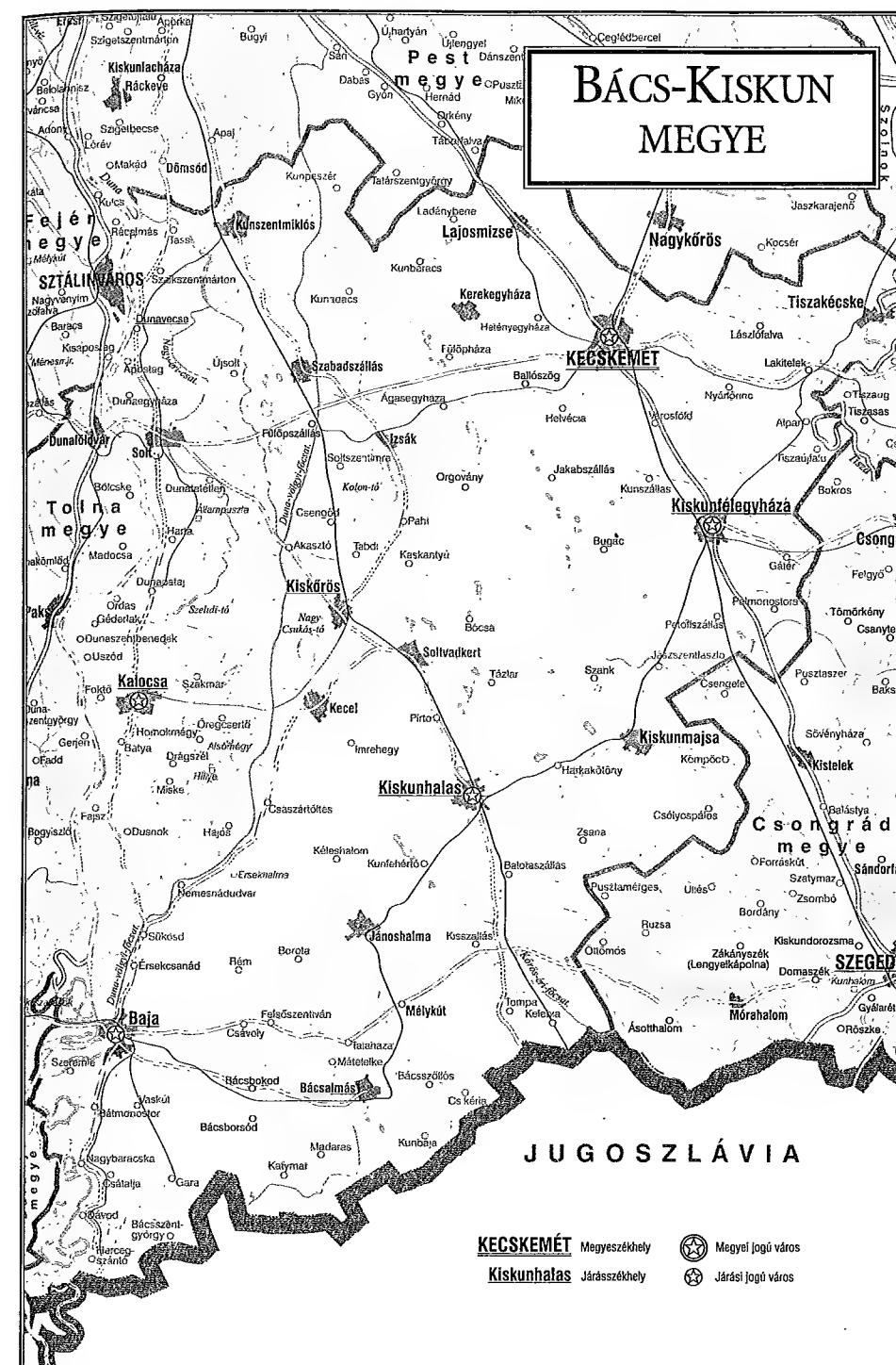
November második felére nyilvánvalóvá vált, hogy a Dunától keletre sem az október 23-át megelőző, hanem alapelemeiben a forradalomban született rendszer kezd ismét körvonalazódni. Az első hét után a szovjetek egyre kevésbé avatkoztak bele a politikai küzdelembe, segítségük nélkül pedig az elenyésző létszámú helyi szervezeteket is épphogy csak létrehozni tudó MSZMP ereje saját tagjainak védelmére is alig volt elég. Miközben november 4-e előtt az üzemekből általában csak a dolgozók különös ellenszenvét kivívó vezetőket bocsátották el, a hónap második felében a munkástanácsok nem egy esetben a párttagoknak is felmondtak. Az átmenetileg állástalanná váló funkcionáriusok legtöbbje csatlakozott a karhatalomhoz, ott találva munkát – és lehetőséget a bosszúállásra.

November 21-én ugyan szovjet katonai segítséggel sikerült Kádáréknak megakadályozniuk Budapesten az Országos Munkástanács megalakítását, az Akácfa utcai ülésen elfogadott határozat azonban új lendületet adott a városi és megyei munkástanácsok alakításának, miközben a KMT egyre inkább betöltötte az országos munkástanács szerepét. Bár Nagy Imréék Snagovba deportálásával Kádár megszabadult egyik legveszedelmesebb ellenfelétől, nyilvánvaló volt az is, hogy ha nem sikerül gátat vetni a munkástanácsok regionális szerveződésének, napokon belül olyan – általánosan támogatott – új hatalmi központtal találja szembe magát, amely ellen nem vethetők be a szovjet csapatok, és amely végképp hitelteleníti a kormány hivatkozását a munkásság érdekeinek képviseletére. Ha nem akart Nagy Imre útjára lépni, Kádárnak nem maradt más választása, mint rendeleti úton betiltani a területi munkástanácsokat (közülük nem egy illegálisan tovább működött 1957 ele-

jéig), noha nagyon kérdéses volt, hogy elegendő-e már saját fegyveres ereje a várható tömegmegmozdulások letörésére. A karhatalmi egységek ugyan november végére már minden megyeszékhelyen megszerveződtek, de létszámuk és felszereltségük még számos kívánnivalót hagyott maga után, nem beszélve tagjainak (ki)képzettségi szintjéről.

December 10–12-én a forradalmi nemzet és a szovjet rendszer utolsó nagy 1956-os csatáját Kádárnak sikerült megnyernie. Bár szerte Észak- és Kelet-Magyarországon eredményes volt a KMT 48 órás sztrájkja, a munkabeszüntetés idején kibontakozó tüntetéseket – még ekkor is szovjet katonai segítséggel – rendre szétverték a karhatalmi egységek, hol puskatussal, hol riasztólövések leadásával, hol emberéleteket követelő sortűzekkel (Eger, Hódmezővásárhely). Kádárék ekkor már vállalták a munkástanácsokkal való nyílt szembeszállást is, és a sztrájk, valamint a tüntetések szervezésének vádjával egymás után tartóztatták le vezetőiket. A kádári hatalom ellentámadására Békés megye válaszolt a legelkeseredettebben, ahol új tüntetési hullám, sőt felkelések sorozata szántott végig a községeken. Elsöpörték a helyi kádárta vezetőket, szembeszálltak a kivezényelt karhatalmistákkal, nem egy falu ellen kellett szovjet páncélos egységet kivezényelni. A sortűzek, a pufajkások egyre bátrabb és egyre durvább akciói, valamint az egymás után kihirdetett törvényerejű rendeletek statáriumról, internálásról és gyülekezési tilalomról megtörték az ország ellenállását, nyílt akciók helyett december 12-e után zömmel már csak elkeseredett röpcédulázással próbált tiltakozni a társadalom az ismét rákényszerített diktatúra ellen. Szertefoszlott a remény, nem vártak már nyugati politikai segítséget, a menekülthullám pedig megritkította a legelszántabb fiatalok soraikat. A kollektív ellenállás formáit felváltották az egyéni kiútkeresések: volt, aki az országhatáron túl, és volt, aki a kádári hatalom kiszolgálásával keresett menedéket a várható megtorlás elől. Aki nem menekült külföldre vagy a régi-új hatalom szolgálatába, arra a meghurcoltatás különböző stációi vártak: munkahelyi elbocsátás, internálás, börtön vagy akasztófa.

Ahogy diákok megmozdulásával kezdődött a forradalom, az ő akcióik jelentették annak záróakkordját is. Miskolcon a vörös zászló kitűzése ellen tiltakozó egyetemistákat a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt szétverte a hatalom. 1957 márciusában már hiába vonultak utcára Kecskeméten az emberek: a röpcédulákat terjesztő gimnazistákat elhurcolta a karhatalom. 1957 tavaszán nem a forradalom kezdődött újra, hanem visszaállt a szovjet típusú kommunista rend.

ORGOVÁNYI ISTVÁN-TÓTH ÁGNES
BÁCS-KISKUN MEGYE

A megye gazdasági, társadalmi és politikai viszonyai
1956 előtt

Bács-Kiskun megye 1950-ben alakult Bács-Bodrog vármegye Magyarország területén maradt járásaiból (Bajai, Bácsalmási, Jánoshalmi járás), valamint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részéből (Dunavecsei, Kalocsai, Kiskőrösi, Kecskeméti, Kiskunfélegyházi, Kiskunhalasi, és Kunszentmiklósi járás). A 4343/1949. számú minisztertanácsi rendelet – amely központilag határozta meg a megyék és a járások határait, valamint székhelyeit – megszüntette Baja korábbi megyeszékhelyi rangját és törvényhatósági jogú városi címét. A megye székhelye Kecskemét lett. Az ország legnagyobb megyéjét azonban továbbra is az északi és a déli területek eltérő fejlődési tendenciái, kulturális hagyományainak különbözőségei és a két „régio” központjának a szűkös anyagi forrásokért való versengése jellemezte.

A megye az ötvenes évek közepén a válságban lévő ország fejlettségi szintjéhez képest is jelentős lemaradással küszködött. Népe ssége az 1949-es népszámlálás adatai szerint 586 959 fő volt, de 1956. január 1-jén már csak 580 ezren éltek a megyében. Az elvándorlást a viszonylag magas népszaporulat sem tudta kiegyenlíteni.¹ A lakosság számának csökkenése – 1949 és 1960 között 54 ezer személy hagyta el a megyét, míg 1957-ben, egyetlen év alatt 29 441 fő volt az elvándorlási veszteség – jelzi a megye elmaradottságát. A munkaerőt fejlettebb térségek „szívták fel”, a forradalom leverése után pedig jelentős volt a megye emigrációs vesztesége is.

A térség alapvetően mezőgazdasági jellege miatt kimaradt az erőltetett nehézipari fejlesztésből, ugyanakkor viselnie kellett a hadigazdálkodás minden hátrányát. A folyamatos és nagyfokú tőke kivonás fokozatos életszínvonal-romlást, állandó ellátási nehézségeket, valamint a termelőeszközök, a gépek és az üzemanyag hiányát eredményezte.² A lakáshiány a megye egész területén általános volt.³ A községek 25-30 százalékában egyáltalán nem volt villany.

¹ Bács, KSH, 1957, 13. o.

² 1956-ban, a tavaszi-nyári időszakban Tiszakécskén kenyérhiány, Bácsalmáson liszt- és kenyérhiány, a Kiskőrösi járásban húshiány lépett föl, Bácsbokodon 20 dkg-ról 15 dkg-ra csökkentették a fejadagot, egy bácsborsódi üzemb en pedig négy napig nem kaptak kenyeret a dolgozók.

³ BKMÖL, XXIII. 2/a. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Titkárságának iratai. Titkos ügykezelőségű iratok. A BM Bács-Kiskun Megyei Főosztályának jelentései, 0010/1956.

Bár az első ötéves terv célul tűzte ki Kecskemét és Kalocsa iparosítását – és később Kiskunfélegyháza is bekerült ebbe a körbe –, jelentős beruházásra nem került sor. 1954-ben a megye mindössze 0,7 százalékkal részesedett az ipari beruházásokból. 1955–56-ban a megyében a gazdaság minden fontosabb területén visszaesés következett be: csökkent a termelés, a termelékenység, és bár a mezőgazdaság jó évet zárt 1956-ban, a termésátlag és az állatállomány is csökkent, így a begyűjtési eredmények elmaradtak az előző évitől.

A keresők 70,7 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban, az iparban csak 12 százalék, a kereskedelemben pedig csupán 3 százalék. A megye 5468 magánkisiparos közül mindössze száznak volt alkalmazottja.⁴ A 109 ipari vállalat, üzem mintegy 15-16 ezer munkást foglalkoztatott, de az általános tendenciát jól tükrözi, hogy 1949-ben még az iparban foglalkoztatottak 2,8 százaléka élt a megyében, 1957-re ez az arány 2,3 százalékra csökkent.

1956-ban a földterület túlnyomó része, 66,4 százaléka az egyéni gazdák kezében volt, vagyis a parasztság többségét nem sikerült a kollektív gazdaságokba kényszeríteni. 1956. január 1-jétől 25 százalékkal növelték a holdankénti adóterhet, így a parasztság bevétele ebben az évben 30-40 százalékkal csökkent.⁵ 1956-ban az egyéni gazdálkodók rovására 96 ezer zálogolást és 2200 transzferálást hajtottak végre a megyében. A meghozott bírósági ítéletek 11 százaléka közellátási bűncselekményekért, további 10 százaléka pedig árdrágításért marasztalta el a perbe fogottakat. Mindezek ellenére az egyéni gazdálkodók 1955–56-ban még mindig magasabb terméshozamokat értek el, mint a jelentős állami támogatásban részesülő és átlagban jobb minőségű földeken termelő téeszék. A folyamatos tőkekivonás, a téeszésítés, a tanyavilág tudatos elsorvasztása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a hagyományosan mezőgazdasággal foglalkozó lakosság városokba, ipari központokba áramlott, illetve ingázott.

Kecskemét ebben az időszakban gyorsabban fejlődött, mint a megye, de mivel elmaradt térség központja volt, lassabban, mint az ország más városai. 88 369 fős lakosságából mindössze 33 330 fő lakott belterületen. A város 25 ipari jellegű vállalata alig néhány ezer munkást foglalkoztatott. A két konzervgyár (az Alföldi Kecskeméti Konzervgyár [AKK] és a Kecskeméti Kinizsi Konzervgyár) alkalmazta a legtöbb munkást – mintegy háromezer főt –, őket is jórészt idényjelleggel. Az üzemek többsége pár száz emberrel dolgozott. Az átlagos munkáslétszám 1955-ben 6826 fő volt.

Kecskemét viszonylagos fejlődése feszültségekkel járt, hiszen a megye más városai háttérbe szorultak. Különösen érezhető volt ez Baján, amely – bár elvesztette megyeszékhely státusát, és járási székhely lett – infrastrukturális és urbanisztikai szempontból (a településhálózatban betöltött szerepe, az értelmiség létszáma stb.)

⁴ Kőrös, 1971, 23. o.

⁵ BKMÖL, Pártarchívum, 36. f. 1. fcs. 35. ó. e.

továbbra is Felső-Bácska legjelentősebb városa maradt. Baján volt a megye legnagyobb ipari létesítménye, a mintegy ezer főt foglalkoztató Bajai Gyapjúsövetgyár. Alsó- és középfokú iskoláiban, valamint a tanítóképző főiskolán és a Budapesti Műszaki Egyetem Vízgazdálkodási Főiskolai Karán mintegy nyolcezer diák tanult. Baján 1956-ban sok fővárosi egyetemista is tartózkodott, hiszen augusztus 1-jén voltak be katonai szolgálatra a Vaskúti úti laktanyába a testnevelési főiskolások, a joghallgatók, valamint a Színház- és Filmművészeti Főiskola hallgatói.

Bács-Kiskun megyében jelentős katonai egységek állomásoztak, ezek a forradalom napjaiban sok esetben meghatározó szerepet játszottak. Kecskeméten állomásozott a 3. hadtest parancsnoksága és több alakulata. A hadtest eredeti feladata egy esetleges jugoszláv támadás kivédése lett volna. Ez a magyar–jugoszláv kapcsolatok javulása miatt érvényét veszítette, a déli védelmi vonalakat éppen ekkoriban számolták fel, a határ menti területeket pedig visszaadták a mezőgazdaságnak.⁶ A 3. hadtest kötelékébe három hadosztály tartozott, megközelítően harmincezer fővel. Minden fegyvernem képviseltette magát benne, kivéve a légierőt. Ez sem hiányzott azonban Kecskemétről, hiszen az itteni repülőtéren állomásozott a 66. vadászrepülő-hadosztály parancsnoksága és a 62. vadászrepülő-ezred. A megyében további katonai alakulatok is voltak, amelyek nem tartoztak a hadtest kötelékébe. Kecskeméten jelentős számú szovjet haderő is tartózkodott; még a jugoszlávokkal való konfrontáció idején Rákosi Máttyás kérésére telepítettek ide egy hadosztályt.

A forradalom előzményei

Az aratás végeztével Kecskemét a megye városai között a begyűjtésben az utolsó helyen állt. Háromszáz hátralékosa volt annak ellenére, hogy a beadást közvetlenül a cséplőgéptől kellett teljesíteni. Sokan önhibájukon kívül nem tudtak az előírt beszolgáltatásnak eleget tenni, ezért maga a hivatal kérte, hogy „...a beadási kötelezettségüket termés hiányában teljesíteni nem tudó termelők egy vagy több – a mezőgazdasági osztály és a begyűjtési hivatal által erre kijelölt – téeszéből a beadás teljesítéséhez szükséges gabona mennyiségét az állami szabad áron felvásárolhassák”.⁷ A begyűjtési hivatalnak joga volt ellenőrizni a piacokat és a városba vezető főbb útvonalak forgalmát.⁸ Általános volt az energia- és tüzelőhiány, a gépek gyakran álltak emiatt. 1956. szeptember 30-tól három hétig korlátozásokat vezettek be a közlekedésben, hogy biztosítsák az őszi munkák elvégzéséhez szükséges üzemanyagot.

⁶ Kahler, 1994b, 5–10. o.

⁷ BKMÖL, XXIII. 552. Kecskemét Város Tanácsa VB-ülési jegyzőkönyvei 1950–1977. 124/1956. VB-határozat.

Az 1956. augusztusi ülés jkv.

⁸ BKMÖL, XXIII. 552. 1956. október 2-i jkv.

A rendszer alapvetően antidemokratikus maradt, de bizonyos területeken némi „korrekció” kezdődött – így a törvénytelenül kulákká nyilvánítottak ügyét felülvizsgálták. A megyei bíróság kimutatása szerint csaknem ötezer törvénytelenül kuláknak nyilvánított személy élt ekkor a megyében,⁹ ügyeik felülvizsgálatát nyolc bizottság végezte, két ütemben.¹⁰ Az apparátus ellenállása azonban erős volt, a bizottságok hiába töröltek sokakat a listákról, a begyűjtési hivatal továbbra is kulákként bánt velük.

A budapestihez hasonló mértékű szellemi pezsgésről a vidék esetében nem beszélhetünk, ám a helyi értelmiség tett kísérletet arra, hogy a nyíltabb párbeszéd számára fórumokat teremtsen. Baján megalakult a helyi Petőfi Kör, a fővárosi kör sokszorosított anyagait pedig a Bajai, a Kalocsai és a Kiskunfélegyházi járásban is terjesztették. A pártellenzék vidéken gyenge volt, inkább a változásokban érdekelt értelmiség igyekezett a megújulást elősegíteni. Az ősz elején számos vitaestet, találkozót szerveztek a megyében, ezeken a változásokat sürgető, gondolkodó emberek hangot adtak elégedetlenségüknek. A forradalmat megelőző egy-két hónapban Donáth Ferenc, Háy Gyula, Losonczy Géza, Márkus István és Szilágyi József sorra utazott a vidéki városokba vitaesteket tartani.

Kecskeméten október 2-án a HNF és az MSZT rendezésében irodalmi ankétot tartottak a TTIT klubjában a „Hirös Hét” keretében. Mintegy száz-százhusz érdeklődő gyűlt össze. Meghívták Csoóri Sándort és Santa Ferencet, Pándi Pál viszont lemondta a részvételt.¹¹ Csoóri Sándor néhány versét mondta el, Santa Ferenc egy novelláját olvasta fel, majd beszámolt a Petőfi Kör sajtóvitájáról. Ezután politikai vita bontakozott ki a szocialista realizmus lényegéről. Csoóri Sándor, Santa Ferenc és dr. Orosz László, a neves kecskeméti tanár és irodalmár egyaránt megkérdőjelezte az irányzat létjogosultságát. Az ankéton Bibó István nézeteit helyeslő vélemények hangzottak el, és a kötelező oroszitanítás eltörléséről is szó esett. A *Népújság* munkatársa így számolt be az eseményről: „A válaszból pedig megnyugtatóan és egyben örvendeztetően csendült ki a dolgozó népünkkel szembeni felelősségtudat, mely az írók harcát eddig is jellemezte. [...] elmondhatjuk, hogy kedd este a TTIT klubjában nagy lépést tettünk előre a szocialista demokrácia kivirágztatása felé.”¹²

Október 5-én értelmiségi ankét volt a megyei tanács kultúrtermében körülbelül ötszáz résztvevővel. Megjelent Erdei Ferenc, a Miniszttertanács elnökhelyettese, és ott voltak a város vezetői, valamint Daczó József, a megyei párttitkár is. Mód Aladár, a TTIT főtítkára arról beszélt, hogy mindenki örömmel fogadta a KV határozatát,

⁹ BKMÖL, XXV. 30. A Bács-Kiskun Megyei Bíróság iratai (a továbbiakban BKMB.), Elnöki iratok. 1956. I. A. 63.

¹⁰ BKMÖL, XXIII. 552. 1956. október 4-i jkv.

¹¹ BKMÖL, BKMB., B. 1490/1957. dr. Orosz László pere (a továbbiakban: Orosz László...).

¹² *Népújság*, 1956. október 4.

amely kimondta, hogy az értelmiség egyenjogú a munkásosztállyal. Lengyel Zoltán megyei bíró elítélte egyes funkcionáriusok „kitolási politikáját”, amely az értelmiség szellemi pangásához vezetett. A forradalomban később jelentős szerepet játszó dr. Magócsi Géza, a megyei bíróság elnökhelyettese az igazságszolgáltatás zavartalan működése szempontjából nélkülözhetetlennek nevezte a politikai biztonság megteremtését és az anyagi körülmények folyamatos javulását. Kimondta: „A célítéletek sok emberre nagyobb büntetést róttak, mint az a bírói lelkiismeretnek megfelelne.”¹³ Erdei Ferenc felszólalását követően Mód Aladár fogalmazta meg az est legfőbb eredményét, azt, hogy „nemcsak Pesten vitatkoznak az értelmiségiek, hanem vidéken is felszínre hozzák az erjedő problémákat”.

Október elején Baján is megalakult a Petőfi Kör, elnöke Bonczos Miklós tanár lett. Az első megbeszélésen, amelyet a mai Club Presszó termében tartottak, mintegy negyven fiatal értelmiségi, végzős gimnazista, tanítóképzős vett részt, de ott volt a város DISZ-títkára és a HNF képviselője is.¹⁴ Első nagygyűlésüket október 24-ére tervezték, s bár a forradalom kitörése miatt már nem került rá sor, a kör szervezői október 23-át követően nagy szerepet játszottak a bajai fiatalság és az értelmiség mozgósításában.

Október 20-án a megyei pártbizottság kibővített ülést tartott, amelyen a KV intenciói alapján vitatták meg a kialakult politikai helyzetet. Daczó József a vitát összefoglaló beszédében a dogmatizmus és a sztálini személyi kultusz elleni harcot jelölte meg fő feladatként.¹⁵ Az ülés résztvevői felszólították a KV-t, hogy vessen véget a központi pártvezetésben tapasztalható széthúzásnak, nézzen szembe a Rákosi körül kialakított személyi kultuszból eredő hibákkal, és nevezze meg a felelősöket. Követelték Nagy Imre visszatérését a pártba és az állami vezetésbe, és a magyar sajátosságoknak megfelelő gazdaságpolitika kidolgozását. Hangsúlyozták, hogy a pártnak az írók és az újságírók által felvetett javaslatok megvalósításában élen kell járnia, sürgették, hogy szüntessék meg a szovjet minta mechanikus másolását, emeljék az életszínvonalat, „mert nyugtalanító, ami a munkásosztály körében van, és féltő, hogy ez tovább terjed, átcsaphat olyan követelésbe, amit nem tudunk kielégíteni”¹⁶. Javasolták a begyűjtés fokozatos eltörlését, a pazarlás és a fényűzés megszüntetését, a felduzzasztott apparátus létszámcsökkentését. Legmeghökkenőbb azonban a szovjetekkel kapcsolatos állásfoglalás volt. A szovjetek vezető szerepének kötelező hangsúlyozása mellett a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának, a szovjet tanácsadók szerepének és „anyagi ellátottságának” felülvizsgálatát társadalmi igényként fogalmazza meg az összefoglaló.¹⁷ A beszám-

¹³ Uo., 1956. október 7. A következő idézet is innen.

¹⁴ Gergely, 1997. 20. o.

¹⁵ BKMÖL, Pártarchívum, 36. f. 1. fcs. 59. 6. e.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

moló végén Daczó József megállapította, hogy a megyei pártbizottság gyakorlatilag kettészakadt: dogmatikusokra és változásokat akaró kommunistákra.

Hasonló értekezlet volt október 22-én délután a bajai járási pártbizottságon, ahová a vállalatigazgatók, a személyügyi vezetők és a párttitkárok kaptak meghívót. Az értekezleten többen támadták a KV-t és annak utasításait; Kerek István járási párttitkár beszámolójában kijelentette, hogy a pártvezetőség politikai irányvonalát helytelennek tartja, és nem követi. Ígéretet tett arra, hogy a parasztok padlásáról többé nem söprik le a gabonát, és ezután olyan politikát folytatnak, amely a pártnak híveket szerez, és nem ellenségeket.¹⁸

Október 20-án délután ötkor Szilágyi József, a Nagy Imre körül csoportosuló reformer kommunisták egyike Kecskeméten tárgyalta Dallos Ferencel, a megyei tanács elnökével.¹⁹ Szilágyit azért hívták meg Kecskemétre, hogy megbeszéljék vele a rákosizmus elleni harc kiterjesztése jegyében tartandó értelmiségi gyűlés előkészítését. A kecskemétiiek egy előadó és egy író fellépésének megszervezését kérték a vendégtől.²⁰ Szilágyi előadásában a sztálinista elemeknek a közéletből való eltávolításáról, az értelmiségi viták, a változások társadalmi támogatottságának szükségességéről, az esetleges tüntetésekről, a rákosizmus elleni harc eredményeként megújuló pártról és kormányról beszélt. A felvázolt folyamatot a lengyel eseményekhez hasonlóan képzelte el.

A forradalom kezdete (október 23–25.)

A forradalom első két-három napját Bács-Kiskun megyében is az egyre feszültebb várakozás jellemezte. Bár Mélykúton ezekben a napokban tüntetésre került sor az igazságtalan tagosítások elleni tiltakozásul, ez inkább a korábbi évek elégedetlenségének záróakkordja, semmint a forradalom helyi nyitánya volt. Az első napokban a társadalomnál sokkal aktívabb volt a hatalom. Harckészültségbe helyezték a katonai egységeket, embereket tartóztattak le, erődemonstráló intézkedéseket tettek. Kecskeméten a hadtest vezetői járőröket és megfigyelőket küldtek az utcákra. Október 23-án este a HM utasította a 3. hadtest alárendelt csapatait, hogy „azokat, akik az elmúlt időszakban megbízhatatlannak bizonyultak, zárják be”.²¹ A letartóztatottakat a megye minden részéből Kecskemétre szállították a homokbányai laktanyába, és átadták őket az ügyészségnek.²²

¹⁸ BKMÖL, BKMB, B. 847/1957. Galamb István pere.

¹⁹ MOL, XX-5-h, Nagy Imre és társainak pere, 33. köt., Szilágyi József jkv, 1957. szeptember 2., 1958. január 3.

²⁰ Dallos terhelő vallomást tett Szilágyi ellen, aki 1958. január 22-i kihallgatásán így értékelte szavait: „igen sok torzítást és rosszindulatot tartalmazó fecsegés”.

²¹ Gergely, 1997, 21. o.

²² Az első napokban történt letartóztatásokról nincs adat, de október 29–30-a körül már 300–600 letartóztatott őriztek a homokbányai laktanyában.

A katonai vezetők – Gyurkó Lajos, Sucin József és Vági Lajos – az első pillanattól kezdve a fegyveres megoldást támogatták. Sortüzekkel, terrorral és a katonai diktatúra bevezetésével akarták megőrizni pozícióikat. Az ő oldalukon állt Dallos Ferenc. A megyei vezetés dogmatista, szélsőségesen militáns, rákosista szárnya tulajdonképpen csak ezekben a napokban jelent meg, korábban gyakorlatilag nem lehetett különbséget tenni a döntéshozók között. Daczó József 1956 elején került a megyei pártbizottság élére. Néhány hónapos működése alatt kevés helyismeretre tett szert, helyzete meglehetősen bizonytalan volt. Ő és a körülötte lévők közül néhányan látszólag közelebb álltak a Nagy Imre által képviselt politikai irányzathoz, mint a „keményvonalasokhoz”. Ezt bizonyítja, hogy a kecskeméti megmozdulások kezdetén Daczó megpróbált lépést tartani az eseményekkel, és a politikai kibontakozást igyekezett elősegíteni, ennek érdekében javasolta egy forradalmi bizottság megalakítását. Eszerint egy megújult, kommunista többségű megyei vezetés jött volna létre (ez a rendszer csődjét belátó kommunisták maximális programja volt). A felállított védelmi bizottságban azonban kisebbségbe került, és a sortüzek megakadályozására tett kísérletei is kudarcba fulladtak.²³

A megyei pártvezetők közvetlenül a pártközpontból kaptak információkat, mások azonban csak a rádióból értesülhettek arról, hogy az egyetemisták tüntetésre készülnek. Este pedig a Gerő-beszéd jelezte, hogy sorsfordító események zajlanak Budapesten. Éjszaka a pártbizottságon Németh Károly Csongrád megyei párttitkár személyes tapasztalatai alapján tartott tájékoztatót a fővárosi eseményekről.²⁴

Október 23-án este nyolcórakor a szovjet csapatoknál is riadókészültséget rendeltek el. Gyurkó Lajos parancsot kapott az Arad-Temesvár felől érkező szovjet páncélos-hadosztály útvonalának biztosítására. A Romániából átvezényelt gépesített hadosztály feladata Magyarország déli területeinek ellenőrzése, Szeged és Kecskemét elfoglalása volt. Az alakulat október 24-én délelőtt érte el Kecskemétet.²⁵ Az ország más vidékein a szovjet csapatok november 4-ig nem avatkoztak be fegyveresen az eseményekbe, Kecskeméten azonban – Budapesthez hasonlóan – részt vettek a felkelés leverésében, és ellenőrzésük alatt tartották a város egy részét.

Szücs Miklós ezredes, a HM hadműveleti csoportfőnökének helyettese 22 óra 25 perckor harci riadót rendelt el a hadtesttörzsön keresztül a homokbányai laktanyában állomásozó 12. gépesített lövészezred számára, és Budapestre rendelte az egységet.

A riadókészültséget elrendelő parancs általában október 24-én hajnali három-négy óra körül érkezett a helyőrségekhez. Ekkor a vonatok már nem jártak, így a pesti lapok sem érkeztek meg. A fő hírforrás a rádió volt, amelynek adásaiból azonban – csakúgy, mint a vidéki lapok hírei alapján – nem lehetett tiszta képet

²³ BKMÖL, Pártarchívum, 1956-os gyűjtemény, sz. n. irat. Bognár József beszámolója.

²⁴ MOL, MDP-MSZMP iratok osztálya, 288. f. 21/1957/5.

²⁵ Filep T., 1996, 75–117. o.

kapni az eseményekről. A Bács-Kiskun Megyei Népújságban a megyei pártbizottság közleménnyel fordult a lakossághoz. Ebben meglehetősen általános kívánságokat fogalmaztak meg: a párt-, az állami és a társadalmi élet demokratizálása, a szocialista törvényesség következetes érvényesítése, egyenjogúságon alapuló kapcsolat a Szovjetunióval.²⁶ Felhívást intéztek a megye lakossághoz, amelyben az éberség és a nyugalom megőrzésére, valamint a munka folytatására szólítottak fel, továbbá kérték az embereket, hogy javaslataikat, észrevételeiket juttassák el a megye pártvezetőinek.

Még ezen a napon az újság hírül adta, hogy átalakult a KV, valamint a PB, és Nagy Imre lett a Minisztertanács elnöke. A megyei pártbizottság felhívása ellenforradalmi bandák fegyveres orvátadásának nevezte a felkelést, és – híven a Gerő-beszéd szelleméhez – véres fasiszta provokációról, vandál gyilkolásról, fosztogatásról beszélt. A közlemény, amely szerint mindez a népelnyomó kapitalista világ visszaállítását célozza, felhívta a párttagságot, hogy csírájában fojtsa el minden ellenforradalmi törekvést, akadályozzon meg minden rendbontást, támogassa a katonaságot és a belügyi szerveket.²⁷

Kihirdették a statáriumot, és már október 24-én megszervezték a megyei rögtönítélő bíróságot, melynek Hetényi Miklós, a megyei bíróság egyik elnökhelyettese lett a vezetője. A statáriális eljárások lefolytatásához a rendőrség biztosított karhatalmat.²⁸

A budapesti felkelésről október 24-én informális csatornákon is érkeztek hírek. Kecskeméten a lakatosipari vállalatnál egy Budapestről hazatérő sofőr számolt be a forradalom kitöréséről.²⁹ Baján dr. Hollós Sándor ügyvéd mesélte el a fővárosban látottakat, s a tőle kapott röplap hatására kezdtek sztrájkot szervezni a fémipari vállalatnál.³⁰

Október 24-én a megyében állomásozó katonaság – ellentétben az ország más vidékeivel, ahol a hadsereg kivárt – közvetlen előkészületeket tett az azonnali beavatkozásra, bármifajta megmozdulás vérbe fojtására. A hadtestnél Zalavári József alezredes hajnali 3 óra 45 perckor az összes egység számára harci riadót rendelt el. Gyurkó Lajos megkezdte a helyi rákosista erők koncentrációját, megteremtette a kapcsolatot és az együttműködést a helyi szovjet parancsnoksággal, valamint a tanáccsal és a pártbizottsággal. Fegyveres beavatkozásra ekkor még nem került sor. Délután négy-öt óra körül Gyurkó Lajos összehívatta Zalavári alezredessel a törzs-

²⁶ Népújság, 1956. október 24. A felhívás szembetűnő hasonlóságot mutat az október 20-i pártbizottsági gyűlésen elhangzottakkal.

²⁷ MOL, MDP-MSZMP iratok osztálya, 288. f. 21/1957/5.

²⁸ Fővárosi Bíróság Irattára (a továbbiakban Főv. Bír.), B. 836/1958. dr. Magócsi Géza pere (a továbbiakban Magócsi Géza...).

²⁹ BKMÖL, BKMB., B. 1055/1957. ifj. Nagy Sándor pere (a továbbiakban Nagy Sándor...).

³⁰ BKMÖL, BKMB., B. 1351/1957. dr. Hollós Sándor pere.

tiszteket. A vezérőrnagy és politikai helyettese, (Sucin József) alezredes tájékoztatót és eligazítást tartott a tisztikarnak. Elmondták, hogy Budapesten a tüntetések fegyveres felkelésbe csaptak át. Kecskeméten harckészültségbe helyezték a magyar és a szovjet csapatokat, hogy szükség esetén részt vegyenek a rend helyreállításában. Gyurkó kijelentette: „nem engedjük azt, hogy megismétlődjön 1919 Kecskemét–Orgovány–Izsák fehérterror eseményei [sic!]”, és kivégzéssel fenyegette meg az esetlegesen ellenszegülőket és a parancsmegtagadókat.³¹ A kecskeméti katonai repülőtéren a 66. vadászrepülő-hadosztálynál hajnali négy órakor rendelték el a riadót. A készültséget megerősítették, kiosztották a fegyvert és a lőszert, megszervezték a reptér földi védelmét, valamint a védelmi pontok megszállását. Mivel erre a napra már korábban kiképzési értekezletet szerveztek a HM-ben, sok tiszt, köztük a hadosztályparancsnok is Budapesten volt.

A megyei tanácson az államvédelem segítségével szerveztek őrszolgálatot.³² A megyei pártbizottság ávósokból, rendőrökből, katonákból és pártfunkcionáriusokból úgynevezett rohambrigádokat állított fel, hogy elrettentsék a környező községek lakosait.³³ A kecskeméti 5. gépesített hadosztály törzsének tisztjeit október 24-én a környező falvakba irányították, hogy az esetleges megmozdulásokat letörjék.³⁴ Ezek az egységek igen aktívak voltak. Németh Győző, államvédelmi őrnagy vezetésével megjelentek Kerekegyháza, Lajosmizsén, a repülőgépes támadás után Vörös Vilmos, járási tanácselnök irányításával Tiszakécskén is. Az egységek felhatalmazást kaptak arra, hogy a helyi funkcionáriusok elleni esetleges atrocitásokat megbosszulják, azok elkövetőit a helyszínen agyonlőjék.³⁵

A kétközpontú forradalom (október 25–28.)

A vasutasoktól és más, Budapestről érkező szemtanúktól kapott hírek hatására október 25-én megmozdult a megye lakossága. Kalocsán és Kiskunhalason eltávolították az önkényuralmi jelképeket, Kiskunfélegyházán gimnazisták kezdtek tüntetés szervezésébe.

A forradalom egyik szembetűnő Bács-Kiskun megyei sajátossága, hogy két, szinte egyenrangú központ alakult ki: Baja és Kecskemét. A tömegtüntetések október 25-én Baján kezdődtek, amikor már megszűnőben volt a központi irányítás,

³¹ Kahler, 1994a, 139. o.

³² November 6-ig 41 ember összesen 164 nap szolgálatot teljesített, amiért később éjszakánként és fejenként 30 forint jutalomban részesültek. BKMÖL, XXIII. 1/b. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB iratai. Elnöki iratok. 210/1956.

³³ PII., 290. f. 1/21. ő. e. Az MDP központi pártügyelet iratai, 1956. október 28–30.

³⁴ HL, 1956-os gyűjtemény, 2/28. ő. e. A kecskeméti 5. gépesített hadosztály törzsének jelentése.

³⁵ Egy ilyen intézkedés során halt meg október 27-én Jakabszálláson Galló László. HL, 1956-os gyűjtemény, 2/34. ő. e. Az orgoványi 88. légvédelmi tüzérszázaló hadtörténelme.

és a többségében műveletlen, önálló politikai gondolkodásra alkalmatlan apparatcsikok a helyi pártbizottságokon magukra maradtak. A gyárak, üzemek munkásai, az értelmiségiek és a diákok, csakúgy, mint másnap [Kecskeméten], először a munkahelyükön távolították el a kommunista jelképeket, majd felvonultak a város utcáin, és leverték a vörös csillagokat a középületekről. A Déri-kertben lévő Sztálin-szobrot ledöntötték, és miután a pártbizottság nem tartott rá igényt, a Sugovicába dobták. Éjszaka Eber Sándor festőművész-tanár, Elketz Balázs, a magasépítőipari-technikum tanára, valamint a technikum és a III. Béla Gimnázium diákjai a Déri-kertben megépítették az Októberi Szabadság-emlékművet, amelynek közepe egy szívet ábrázolt.³⁶ A tanácsházáról a pártbizottság engedélyével vették le a vörös csillagot. A tüntetők a laktanyáknál a honvédség csatlakozását követelték, de a katonaság ekkor még feloszlatta a tömeget.

[Kecskeméten] október 25-én Dallos Ferenc felkereste Daczó Józsefet, és javasolta az egész megyére kiterjedő védelem megszervezését. A pártbizottságon ezt nem tartották szükségesnek, úgy gondolták, hogy tárgyalásokkal is kézben tudják tartani az eseményeket.³⁷ Ennek ellenére megtörténtek a katonai előkészületek, az államvédelem is megkezdte a letartóztatásokat, a „megbízhatatlanok” begyűjtését.

A párt megyei végrehajtó bizottságának üléséről részletesen beszámolt a *Népújság*. A fővárosi eseményeket a lap úgy tárgyalta, mintha a hatalom fokozatosan felülkerekedne, uralná a helyzetet. Ezt sugalmazták a megyei pártbizottsági ülésen elhangzottak is. A testület elismerte az egyetemisták követeléseinek jogosságát, de hangsúlyozta, hogy azokat ellenséges csoportok provokációra használták fel. Megnyugtatónak nevezték Nagy Imre és Kádár János kinevezését, mert „letéteményesei lesznek népünk, hazánk szocialista jövője felé vezető új, sajátos út fellelésének, legjobb nemzeti hagyományaink alapján a szocializmus magyarországi felépítésének”. Köszönetüket fejezték ki a megye munkásainak, az értelmiségieknek, elsősorban a pedagógusoknak, hogy az ifjúság körében megőrizték a nyugalmat és a rendet. Hangsúlyozták, hogy a kormány a magyar-szovjet kapcsolatokat az egyenjogúság és az internacionalizmus alapján kívánja rendezni, és lehetséges a szovjet csapatok kivonása is a rend helyreállítása után.³⁸

A nap folyamán a szovjetek erődemonstráló páncélos felvonulást tartottak Kecskeméten. Gyurkó Lajos az esetleges megmozdulásokat szintén megfélemlítéssel akarta megakadályozni, ezért parancsára hajnalban letartóztattak négy embert, este tízkor pedig lezáratta a város főterét, ahol a színházból és a mozikból hazatérő emberek százötven felfegyverzett és tűzparancssal rendelkező katonával találták szembe magukat.³⁹ Gyurkó parancsot adott a Kecskemét-Cegléd útvonal ellenőrzésére, és a Budapest felől érkező vonat átkutatására is. A Lukács András vezette

³⁶ Gergely, 1997, 24. o.

³⁷ MOL, MDP-MSZMP iratok osztálya, 288. f. 21/1957/5.

³⁸ *Népújság*, 1956. október 26.

csoport ugyan sem „ellenforradalmárokat”, sem fegyvereseket nem talált, ennek ellenére letartóztatott mintegy harminc gyanúsna ítélt személyt, akiket a homokbányai laktanyába szállítottak.

Gyurkó határozott fellépésének személyes oka is lehetett. Az MDP KV Katonai Bizottsága, amely a tűzparancs kiadására is felhatalmazást kapott, fel akarta számolni a kibontakozó forradalmat. A legcélszerűbb eszköznek a statáriumot és a katonai diktatúra bevezetését tartotta, és az államvédelem, a szovjetek, valamint a 3. hadtest felhasználásával akarta vérbe fojtani a forradalmat. A katonai bizottság diktátorjelöltje Gyurkó Lajos⁴⁰ volt, akit Tyihonov marsall Budapest katonai parancsnokának javasolt. Ezt azonban a katonai bizottság nem támogatta. Vélelmezhető azonban, hogy Gyurkó kiszemelése szerepet játszott abban, hogy hadtestparancsnokként kíméletlenül verette le a kecskeméti felkelést. Valószínűleg bizonyítani akarta, hogy megfelel nagyobb feladat végrehajtására is; az első tűzparancsokat még Bata István írásos utasításának megérkezése előtt kiadta. Mellőzte a szolgálati szabályzatnak a karhatalmi fellépésre és a tömegosztatásra vonatkozó előírásait, melyek csak végső esetben engedték meg célzott lövések leadását. Figyelmén kívül hagyta, hogy a légierő karhatalmi célokra nem használható, és vizsgálat nélküli helyszíni kivégzéseket rendelt el. A három hadosztályból álló hadtest önmagában is jelentős katonai erőnek számított, de Gyurkó tűzparancsot adott több, nem közvetlenül az ő fennhatósága alá tartozó egységnek is: így Dunapentelén a 162. honi légvédelmi ezrednek vagy Kecskeméten a 62. vadászrepülő-ezrednek. Mindez arra enged következtetni, hogy előzőleg széles körű jogosítványokat kapott.⁴¹

Ahogy előző nap Baján, október 26-án Kecskeméten is a gyárakból indultak a tüntetések. A megyei pártbizottság épületéről a pártvezetőség engedélyével és közreműködésével vették le a vörös csillagot. A tüntetők megkergették Vági Lajos ezredest, a helyőrségi kommandánst. Eközben dördült el az első sortűz a városban, amelyet a BM megyei főosztályának épületénél újabb követett. Ezek azonban még nem követeltek halálos áldozatokat. A tüntetők a főosztály épületéről is levették a csillagot, megrongálták a szovjet emlékművet, kiszabadították a börtönből a rabokat, majd pedig a rendőrség épülete elé vonultak. Öttagú küldöttségüket fogadta Ott József százados, a megyei rendőrkapitányság politikai osztályvezetője.

³⁹ Gyurkó elmondása szerint a laktanyában szállt egy postagalamb, amely a készülő esti tüntetésről szóló üzenetet vitt. Kahler–M. Kiss, 1997, 184. o.

⁴⁰ Gyurkó Lajos 1912. május 26-án született. Öt elemi végzet, majd péklegényként dolgozott. 1945–1948 között az MKP városi bizottságának titkára volt Gyöngyösön. Később hathónapos törzstiszti tanfolyamot végzett, és alezredes zászlóaljparancsnok, majd 1950-ben újabb öthónapos magasabb parancsnoki tanfolyam után ezredes, és a 12. lövészhadosztály parancsnoka lett. 1952–1954 között a Vorosilov Akadémián tanult a Szovjetunióban, és tábornok, majd a 3. hadtest parancsnoka lett Kecskeméten. Kahler–M. Kiss, 1997, 183–206. o.

⁴¹ Kahler, 1994a, 11–21. o.

Megegyezés született arról, hogy a rendőrség a tüntetők ellen nem használ fegyvert, sőt felfegyvereznek húsz katonaviselt férfit, akik részt vesznek a rend fenntartásában. A tüntetők a kommandánsi hivatal és a katonai bíróság elfoglalása után visszatértek a főtérre.

A megyei pártbizottságon eközben tanácskozott a megyei párt- és tanácsi vezetők és a katonai parancsnokokból álló védelmi bizottság. Hosszú vita után a katonai beavatkozást követelők kerekedtek felül. Daczó József politikai megoldást keresett, azt javasolta, hogy alakítsanak megyei forradalmi bizottságot. Véleményével kisebbségben maradt, Dallos Ferenc Gyurkót a tüntetés felszámolására szólította fel. Gyurkó Lajos először helyettesére, Gyulai Mihály ezredesre bízta a feladatot, aki azonban nem hajtotta végre a parancsot. Ezután Szentkirályi Frigyes alezredes irányításával vonult fel a katonaság, és több sortűzzel feloszlatta a tüntetést. A tüntetők által megszerzett fegyverek azonban már bizonyos ellenállást is lehetővé tettek. Fegyveres csoportok alakultak, és a Czollner tér, az Erzsébetváros, a Budai kapu, a Talfái köz, a Rigó utca, a Don-kanyarnak nevezett városrész és a vasútállomás közelében harcok kezdődtek. Kevés információ áll rendelkezésünkre a fegyveres felkelőkről, számuk mintegy ötven-hatvan lehetett, vezetőik közé tartozott Szabó János, Belényesi Mihály és Nagy Lajos.

Baján a katonaság kezdetben nem lépett föl a tüntetőkkel szemben, sőt egy részüket a felkelők a maguk oldalára állították. Az október 26-i tüntetés során csatlakozásra bírták a Vaskúti úti laktanyában állomásozó 25. lövészezred egy részét. Emiatt az ezred parancsnokát, Dombi István századost, aki egyben a helyőrség parancsnoka is volt, felettese, a kiskunfélegyházi hadosztály parancsnoka leváltotta. Helyette Ferenczi Ferenc alezredest, a bajai harcokcsiezred parancsnokát bízta meg a helyőrség-parancsnoki teendőkkel.

A munkástanácsok és a vállalatok küldöttei a tanácsházán tartott gyűlésükön leváltották Osztermann Bélát, a városi tanács elnökét, és helyére dr. Vágvölgyi Ferenc orvost választották, aki tanácsadó testületet szervezett maga mellé, zömmel városi és járási funkcionáriusokból. A tanácsi osztályok helyett gazdasági, honvédelmi, közigazgatási és ifjúsági bizottságot alakítottak. Megalakult a forradalmi bizottság is, elnöke (Szabó Béla) a bajai forradalom egyik legradikálisabb vezetője lett. A bajai tüntetők és felkelők északi irányban eljutottak Soltig, és jelentős szerepet játszottak a megye déli területeinek forradalmasításában (sőt a Dunántúlon is megjelentek). Kalocsára mintegy ötszáz bajai tüntető ment át, akik közreműködtek az ottani tömegtüntetések megindításában, a forradalmi bizottságok megalkotásában, a követelések megfogalmazásában.

26-án egyébként a megye valamennyi városában sor került tömegmegmozdulásokra, a tüntetők elsősorban a régi tanácsi és pártvezetők leváltását, a szovjet csapatok kivonását, az ország függetlenségének helyreállítását követelték; a középületekről eltávolították a diktatúra jelképeit, ledöntötték vagy megrongálták a szovjet emlékműveket.

Október 27-én a Bajai Fémipari Vállalat munkásai eltávolították a tanácsházáról a kommunista vezetőket, köztük (Kerek Istvánt) aki szerint ezután már „szó sem lehetett a békés kibontakozásról”.⁴² A bajai kommunista vezetők is úgy döntöttek, hogy katonai segítséget vesznek igénybe hatalmuk megtartásához. Délután és az éjszaka folyamán a páncceloslaktanyában, valamint az érsekszanádi pártüdülőben tanácskozó pártvezetők, ávósok és a katonai egységek parancsnokai elhatározták, hogy elfoglalják a várost. A pártvezetők is katonai egyenruhába öltöztek, és október 28-án hajnalban megszállták a tanácsházát és a város főbb stratégiai pontjait. A katonai diktatúra vezetője Ferenczi Ferenc lett, a valódi irányítás azonban a helyi pártfunkcionáriusok kezében volt. Letartóztatták és a tanácsházára vitték a forradalom helyi vezetőit. Feloszlatták a korábban alakult forradalmi szervezeteket, a helyőrség alakulatainak parancsnokaiból katonai bizottságot alakítottak a visszaállított tanács mellé. Vágvölgyi Ferenc nevében röplapot adtak ki, amelyben visszaállították a statáriumot, gyülekezési és kijárási tilalmat léptettek életbe, elrendelték a fegyverek beszolgáltatását, illetve október 29-től a tanítás és a munka újakezdését. A katonai puccs elleni tiltakozásul a lakosság újabb tüntetést szervezett. A katonák sortűzzel válaszoltak: egy ember meghalt, többen pedig megsebesültek.⁴³

Kecskeméten október 27-én két részre osztották a várost, északi fele szovjet katonai ellenőrzés alá került. A magyar alakulatok tankokkal és repülőgépekkel támadták a város egyes pontjait. Elfogták és a helyszínen agyonlőtték a kecskeméti fegyveresek egyik vezetőjét, Belényesi Mihályt és egy ismeretlen 16-18 éves szabadságharcost. A kecskeméti vadászrepülő-ezred gépei támadták Kecskemét, Tiszakécske, Csongrád és Kiskőrös tüntető lakosait. Elrettentő célzattal más települések felett is „járőröztek” a repülőgépek. A kalocsai vadászrepülő-ezred gépei október 27-én és 28-án Fülöpszállás, Dunaföldvár, Szabadszállás, Solt és Bácsalmás felett jelentek meg „felderítés és oszlatás céljából”.⁴⁴ Gyurkó lövetni akarta Szabadszállás, Kerekegyháza, Kunszentmárton és Fülöpszállás tüntetőit is, de Nádor Ferenc ezredes, a légierő országos parancsnoka megtiltotta a további felszállásokat.

Kecskeméten a tiszti klubba, a Táncsics laktanyába és a homokbányai laktanyába gyűjtötték össze az elfogott ötven-hatvan szabadságharcost és a mintegy négyszáz-ötszáz más okból letartóztatott embert. Ide szállították a megye területéről a pártbizottság rohambrigádjai és a katonai járőrök által őrizetbe vettek is. Elkezdődtek a rögtönítélő eljárások, megkezdődtek a kihallgatások, de arról nem maradtak fenn megbízható források, hogy születtek-e halálos ítéletek.

A forradalom szempontjából azonban reményt keltő volt, hogy a kialakult helyzet ellenére október 27-én sorra megalkultak a fontosabb üzemek munkástanácsai. Így jött létre a kecskeméti lakatosipari vállalat munkástanácsa, amelynek tagja lett

42 BKMÖL, BKMB., B. 1160/1957. dr. Vágvölgyi Ferenc pere (a továbbiakban Vágvölgyi Ferenc...).

43 HL, 1956-os gyűjtemény, 6/66. ő. e. A bajai járási kiegészítő parancsnokság jelentése; Gergely, 1997, 49. o.

44 HL, 1956-os gyűjtemény, 4/41. ő. e. A kalocsai 31. vadászrepülő-ezred jelentése.

a később fontos szerepet játszó Nagy Sándor is. A Kecskeméti Gépgyárban és az Építőgép Karbantartó Vállalatnál is munkástanács alakult. Az előbbinek Vlacsil Tibor lett az elnöke, az utóbbinak pedig Bognár Ferenc az alelnöke, aki a fegyveres harcokban is részt vett, és később aktív tagja volt a város forradalmi bizottságának.

Gyurkó Lajos a 3. hadtest csapatai által lefedett területen katonai diktatúrát vezetett be. Az óriási túlerőben lévő hadsereg Kecskeméten október 28-án, néhány helyen 29-én délelőttre felszámolta a szórványos ellenállást. Kalocsán, Kiskunhalason és Kiskunfélegyházán a helyőrségparancsnokok által bevezetett katonai diktatúrának sortűzekkel adtak nyomatékot, és csak Kiskunfélegyházán nem volt halálos áldozat.

A forradalom alatt – beleértve a november 4-e utáni időszakot is – a megye 24 településén legalább 74 sortűzre vagy más jellegű fegyverhasználatra került sor a felkelőkkel, illetve a békés lakossággal szemben. Ezek közül 21 halálessel, nyolc valamilyen sebesüléssel végződött, a többi nem követelt áldozatot. Ezekben a napokban dördült el a sortűzek túlnyomó többsége – október 26-án 18, október 27-én 21, október 28-án pedig 14 –, de sor került lövetésre a fegyverszünet kihirdetése után is. Ezek következtében – adataink szerint – 57 ember meghalt, 244 pedig megsebesült a megye területén. A legtöbb áldozat Kecskeméten és Tiszakécskén volt. Csak október 27-én 31-en haltak meg és 146-an sebesültek meg. További négy Bács-Kiskun megyei lakos a megyén kívül vesztette életét, hárman pedig megsebesültek. Az, hogy a katonaság vagy a rendőrség használta-e a fegyverét, elsősorban a települések párt- és tanácsi vezetőin múlt. Jól példázza ezt, hogy Kecskeméten még Gyurkó sem mert addig lövetni, amíg Daczó József határozottan megtiltotta. Az pedig, hogy a sortűznek volt-e áldozata, valószínűleg a tűzparancsot kiadó parancsnokon múlt.⁴⁵

Dallos Ferenc a katonai győzelmet azonnal politikai eredményekre igyekezett váltani. Október 28-án összehívta a megyei tanács vb rendkívüli ülését. Ezen gyűlekezési tilalmat, este hat órától reggel öt óráig pedig kijárási tilalmat rendelt el.⁴⁶ Megállapította, hogy Kecskeméten „ellenforradalmi gócot” akartak létrehozni, s azt hangoztatta, hogy ezért a karhatalom, a büntetés-végrehajtás, a rendőrség és a párt megyei vezetőit terheli felelősség. Hűtlennek nevezte az ügyészség és a

⁴⁵ Ugyanebben az időszakban a kommunista hatalom oldalán összesen kilencen haltak meg és tizenketten sebesültek meg a megyében. A felkelők fegyvereitől két ember halt meg, további két ember népiélet áldozata lett. A budapesti harcokban további kilenc Bács-Kiskun megyei lakos halt meg és egy sebesült meg a hatalom oldalán, ők többnyire katonák vagy államvédelmisek voltak. Ellentmondásos annak a két halottnak és három sebesültnek az esete, akiket katonai alakulataikkal a felkelők elleni harcra vezényeltek Budapestre, mégis szovjet fegyverektől estek el vagy sebesültek meg. Gondatlan fegyverhasználat miatt egy katonára meghalt, négyen megsebesültek.

⁴⁶ *Népújság*, 1956. október 28.

rendőrség vezetőit is.⁴⁷ A megyei tanács végrehajtó bizottsága kiterjesztette a hatáskörét minden gazdasági szervre, köztük a minisztériumi vállalatokra is. Nem ismerte el a megalakult nemzeti és forradalmi bizottságokat.⁴⁸ A munkástanácsok elismerésének feltételül a közös tulajdon megvédését, a helyes gazdálkodást és az állam iránti kötelezettségek teljesítését szabta.⁴⁹ Dallos a megoldandó feladatok között a főváros és a megye lakosságának ellátását, a kereskedelem és a közúti közlekedés megindítását, a tisztviselők azonnali munkába állását említette. Hangsúlyozta, hogy beszélt Nagy Imrével, aki helyeselte és a kormány részéről tudomásul vette a vb kizárólagos hatáskörének a megye területére való ismételt kiterjesztését.⁵⁰

Bács-Kiskun megyében ekkor úgy tűnt – mint ahogyan a megyei tanács vb október 28-i ülése is jelzi –, hogy a régi vezetésnek sikerült megőriznie hatalmát. A központi vezetés befolyása azonban erre az időre sok területen megszűnt, illetve olyan erők kerültek döntési helyzetbe, amelyek más irányban próbáltak kibontakozási lehetőséget találni. Nemcsak a megyei vezetés maradt felső irányítás nélkül, de az alsóbb szintű pártszervek is. A városi, járási, községi szervezetek csak telefonon tudták a kapcsolatot tartani, és sokszor csak a megyei sajtón keresztül kaptak eligazítást, utasítást és némi tájékoztatást.

A győzelem azonban csak átmeneti volt. Dallos Ferenc és Gyurkó Lajos két tűz közé került. Október 28-ára megtörtént az események átértékelése. Nagy Imre (egy időre) programja mellé állította a magyar pártvezetés többségét, elnyerte a szovjetek támogatását, sikerült magához ragadnia a kezdeményezést. Megjelent a kormány tűzszüneti felhívása, miközben a HM vezetése felelősségre vonta Gyurkó Lajost a polgári lakosság elleni kegyetlen fellépés miatt. Rövidesen pedig a légvédelem országos parancsnokságáról érkezett utasítás, hogy csak a honvédelmi miniszter engedélyével szállhatnak fel a repülőgépek Kecskemétre.⁵¹ A forradalom eredményeként sorra alakultak az új, demokratikus szervezetek. Ez a folyamat a következő napokban felgyorsult, kiteljesedett, így a munkástanácsok, forradalmi bizottságok egyre jelentősebb nyomást tudtak kifejteni. Döntő jelentőségű volt, hogy a hadsereg felső irányítása Bács-Kiskunban is kikerült a katonai megoldást szorgalmazók kezéből. A hamarosan központi parancsra létrejövő forradalmi katonai tanácsok megalakulása Gyurkót is meghátrálásra készítette. A rákosista erők visszaszorulása és a forradalmi intézményrendszer mind teljesebb kiépülése arra kényszerítette a megye vezetőit, hogy utat engedjenek a politikai kibontakozásnak. Megpróbálták ugyan továbbra is kézben tartani, irányítani az eseményeket,

⁴⁷ BKMÖL, XXIII. 1/b. 1/1957.

⁴⁸ BKMÖL, XXIII. 1/a. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB iratai. Vb-ülések jegyzőkönyvei. 1098/1957. 3.

⁴⁹ *Népújság*, 1956. október 28. A megyei tanács telefon-összeállításban állt a Minisztertanáccsal.

⁵⁰ BKMÖL, Pártarchívum, 1956-os gyűjtemény, sz. n. irat.

⁵¹ Sóllyom-Zele, 1957, 125. o.

a fontos pozíciókba saját híveiket állítani, az új szervezetek ellenállásának köszönhetően ez azonban nem sikerült. A forradalom legfőbb támaszaivá a munkástanácsok váltak. Teljes kudarcba fulladt a párt korábbi kísérlete, hogy befolyása alá vonja ezeket a szervezeteket. Az üzemekben megszűntek az alapszervezetek, a pártaktívákat eltávolították vagy jelentéktelen munkakörbe helyezték át.

A forradalom szerveinek tevékenysége (október 29–november 1.)

A kétirányú, erős és egyre fokozódó politikai nyomás hatására a megyei vezetés is kénytelen volt engedményeket tenni. Elhatározták, hogy „élére állnak a nagy, demokratikus népi mozgalomnak”. Október 29-én megtartotta utolsó ülését a védelmi bizottság. Ezen bejelentették az ÁVH feloszlását, tagjait a honvédség és a rendőrség kötelékébe vezényelték át. Létrehozták Kecskeméten a megyei és a városi nemzetőrséget. Élükre Gyurkó Lajos Szentkirályi Frigyes és Lukács Andrást nevezte ki, akik tevékenyen részt vettek a kecskeméti felkelés leverésében. Ugyanakkor elhatározták azt is, hogy néhány megbízható pártönkívüli bevonásával a HNF megyei elnökségéből létrehozzák az ideiglenes megyei és városi nemzeti bizottságot – az eredeti elképzelés szerint kommunista többséggel. A nehezen kikényszerített csekély változások mellett továbbra is fenntartották a katonai diktatúrát, sőt október 29-én Szabadszálláson újabb véres sortűz dördült el. Angyal Károly őrnagy lövetett a tömegbe, az incidensnek két halottja és mintegy félszáz sebesültje lett.

Baján is elhatározta a pártbizottság, hogy megalakítja a nemzeti bizottságot. A végrehajtással Ferenczi alezredest bízták meg, aki tájékoztatta a felkelés és a volt koalíciós pártok vezetőit a fejleményekről. Ezzel egy időben a munkástanácsok is megkezdtek a forradalmi erők összefogását. Küldötteik sztrájkbizottságot hoztak létre, elnökévé Hunya Árpád vasutast választották.

Kecskeméten Vlacsil Tibor kezdeményezésére a gépgyárban gyűltek össze a már megalakult munkástanácsok vezetői. Mindkét városban sztrájkot hirdettek a munkásvezetők a forradalmi követelések teljesüléséig.

Október 30-án az előző nap elfogadott forgatókönyv alapján a megyei tanács épületében megalakult a Bács-Kiskun Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság. Az eseményen jelen voltak a párt, a tanács, a szakszervezet, a DISZ, a HNF és a TIT megyei vezetői, valamint néhány nagy tekintélyű értelmiségi. Mészöly Gyula meglehetősen radikális megnyitó beszédet mondott az eseményen, bár ennek értékéből sokat levon, hogy a szöveget Daczó József és Dallos Ferenc írta, miként a megalakítandó testület előre elkészített programját is. A nemzeti bizottságba túlnyomó többségben az előre kijelölt tagok kerültek be, az elnök (Mészöly Gyula) lett. Az érdemi irányításra intézőbizottságot választottak, amelynek vezetője maga Dallos Ferenc lett, de bekerült a vezető testületbe dr. Pataki Ferenc, dr. Bognár Károly, Orosz László, Szentkirályi Frigyes, Borszéki Lajos és Magócsi Géza is.

A gyűlésen Magócsi Géza azt javasolta, hogy a nemzetőrség parancsnoka figyeljen oda, hogy ávósok ne kerülhessenek be a testületbe. Sürgette az elkövetett törvénytelenések kivizsgálását, egy megyei rehabilitációs bizottság felállítását. Hangoztatta, hogy a nép bizalmát csak úgy lehet elnyerni, ha kezdeményezik a törvénytelenések feltárását, a meghurcoltak rehabilitálását. Dallos Ferenc felszólalásában leszögezte, hogy nem szüntetik meg a tanácsot és annak végrehajtó bizottságát. A nemzeti bizottságot mint néphatalmi szervet határozta meg, amely egyben a megye legfőbb államhatalmi szerve: utasítja a vb-t és a tanácsot, és rendelkezik a fegyveres erők felett is. Az állam egységének a megtartását, a kormány támogatását hangoztatta, „mert igenis vannak reakciós erők, akik vissza akarják állítani a csendőrszuronyok hatalmát. Nem akarunk polgári demokráciát, nem akarjuk visszaadni az eddigi eredményeket.” Daczó József – aki nem került be a nemzeti bizottság intézőbizottságába – látta legvilágosabban a kommunisták helyzetét: „Mi a párton belül próbáltuk tisztázni a kérdéseket, hogy sikerüljön a vezetőket jobb belátásra bírni. Ez nem sikerült. Nem volt erőnk, hogy a párton belül ezt tisztázzuk. A helyzetet a nép ereje döntötte el. Sajnos ilyen tragikus helyzetből kell lényegében újrakezdenünk.”⁵² A megyei nemzeti bizottság saját fennhatósága alá rendelte a tanácsokat és végrehajtó bizottságait, rendelkezett a tagosítások érvénytelenítéséről, a földek visszaadásáról, sürgette az állampolgári jogok maradéktalan érvényesítését, a szabad országgyűlési és tanácsválasztások előkészítését, a szólás-, sajtó-, és vallásszabadság, valamint a bírói függetlenség biztosítását. Támogatta a szovjet csapatok kivonására irányuló követelést. Daczó József éjszaka beszámolt a szovjeteknek az ülésen történetekről.⁵³

Az ideiglenes megyei nemzeti bizottság összetétele híven tükrözte a hatalom szándékát. 17 tagjából 13 a párt és a megyei tanács, illetve a párt valamelyik szatellit-szervezetének a vezetői közé tartozott. Két egyéni gazdálkodó került be a szervezetbe, akik ugyancsak Dallos Ferenc híveinek számítottak, hiszen az ő javaslatára lettek tagjai a testületnek. A munkásokat vagy a megye legnépesebb társadalmi rétegét, a parasztságot valójában senki sem képviselte. A testület vezetőségében, az intézőbizottságban pedig ott volt a megyei tanács, a HNF, a TIT és a DISZ vezetői mellett immár a megyei nemzetőrség parancsnokaként a kecskeméti felkelés leverésének egyik irányítója, Szentkirályi Frigyes is.

A nap legfontosabb eseménye Kecskeméten a forradalmi katonai tanácsok, illetve az AKK munkástanácsának a létrejötte volt. Az utóbbi testület és vezetői –

52 Főv. Bír., B. 836/1958. Magócsi Géza... A periratok között van egy tiltakozás, ebben Magócsi az ellen emel szót, hogy a periratokhoz csatolt jegyzőkönyvek olyan kijelentéseket tartalmaznak, amelyeket ő sohasem mondott. A bizonyító anyaghoz csatoltak egy spirálfüzetet a forradalmi bizottság üléseinek gyorsírási jegyzőkönyveivel. A tárgyalásra ebből készítettek kivonatokat. Az írógépbe áttett jegyzőkönyvrészletek ezért nem tekinthetők teljesen hitelesnek.

53 Uo.

Pullay Béla, Homoki László, B. Hajagos Károly és Rózsa Sándor – a későbbiekben meghatározó szerepet játszottak a város munkásainak szervezésében, irányításában. Délután érkezett meg az új honvédelmi miniszter, Janza Károly altábornagy parancsa, amely forradalmi katonai tanácsok megalakítására szólította fel a hadtestet. Bár Gyurkó Lajos és Sucin József a politikai osztály beosztottjait még elküldte a csapatokhoz, hogy akadályozzák meg a katonai tanácsok megalakulását, ez már nem sikerült. Öt órakor egyre több tiszt kezdte követelni katonai tanácsok alakítását, mire Gyurkó kénytelen volt elrendelni a gyűlés összehívását, de ő maga nem vett részt rajta. A forradalmi katonai tanács tagjai megválasztották az elnökséget: az elnök Gyulai Mihály ezredes, az egyik alelnök Bartos András őrnagy lett. A katonai tanács Gyurkó Lajost és Sucin Józsefet megfigyelés alá helyezte, lefegyverezte, és a lakásukra küldte az elhárító tiszteket. Ezenkívül rölapot adott ki, melyben bejelentette, hogy a hadtest a forradalom mellé állt. A repülőtéren a vadászpilóta-hadosztály forradalmi katonai tanácsa is megalakult, ennek elnökségébe bekerült Rácz Gyula és Mádi Jenő. Hamarosan Török Béla alezredes lett az elnök mint a hadosztály parancsnoka. Rácz Gyula százados átmént a hadtesthez, a két katonai tanács felvette a kapcsolatot. Ezt a kapcsolatfelvételt, tanácskozást egyes források a városi katonai tanács megalakulásaként értékelték.⁵⁴ Minden katonai egységnél alakult forradalmi katonai tanács, néhány alakulatnál külön ifjúsági szervezet is. A forradalmi katonai tanácsok létrejöttével a megyei vezetés már nem rendelkezett a hatalmát addig biztosító katonai erő felett.

Éjjel a párt megyei végrehajtó bizottsága ismét ülést tartott. A pártközpontból utasítás érkezett, hogy a magukat veszélyben érző kommunisták vonuljanak illegálisba. Daczó József, Halanda István, majd hamarosan Dallos Ferenc is Budapestre távozott, Arany László, a BM megyei főosztályának vezetője pedig a szovjetekhez menekült. Az alsóbb szintű funkcionáriusoknak is a biztonságos helyre való távozást javasolták.

Baján is október 30-án alakult meg az üzemek, a vállalatok, az intézmények, a parasztok, az értelmiségiek, a katonák és a munkástanácsok küldötteiből nyolc munkás, nyolc paraszt, négy értelmiségi és négy ifjúsági képviselővel a városi nemzeti bizottság. A munkások elnöknek Hunya Árpádot, a városi sztrájkbizottság vezetőjét jelölték, aki azonban egészségi állapotára hivatkozva nem vállalta a megbízatást. Az elnök dr. Antóny János orvos lett, a két elnökhelyettes Hódy György és Jerkovics Sándor honvéd százados. Ferenczi alezredes bejelentette, hogy átadja a hatalmat a nemzeti bizottságnak. A tanácselnök-polgármester ismét Vágvölgyi Ferenc lett.⁵⁵ A nemzetőrség vezetőjének egy nyugalmazott rendőrtisztet neveztek ki.

⁵⁴ Filep T., 1996, 75–117. o.

⁵⁵ BKMÖL, BKMB, B. 1160/1957. Vágvölgyi Ferenc...

Még az előző napon, október 29-én délután elindult Bajáról egy küldöttség, hogy a bajaiak memorandumát eljuttassa Nagy Imréhez. Húsz pontban foglalták össze a város lakosságának kívánságait. A legfontosabbak a következők voltak: Nagy Imre kormánya haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat a szabadságharcos felkelők képviselőivel, és minden eszközzel akadályozza meg a szovjet csapatok fegyveres beavatkozását; a szovjet csapatokat vonják ki az országból; a kormány nyilatkozzon az általános és titkos választásokkal kapcsolatos álláspontjáról. A bajai munkástanácsok követelték a semlegesség kimondását, a VSZ és minden nemzetközi szerződés felmondását, a statárium visszavonását, a szabad véleménynyilvánítás biztosítását, a közlekedési tárca vezetőinek és a bajai helyőrség moszkovita tisztjeinek az eltávolítását, nemzetőrség megalakítását, valamint azt, hogy a kormány kérje fel közvetítésre az ENSZ-t a magyar forradalom érdekében. Követelték, hogy az új kormány tagjai és a függetlenségi harc ismert vezetői nyilatkozzanak a rádióban.⁵⁶ Azt kívánták, hogy követelésüket 12 órán belül közölje a rádió, és a kormány – ugyancsak a rádión keresztül – tudassa Baja városával és az ország népével, mi a válasza. A küldöttség a késő délutáni órákban érkezett a fővárosba, ahol a felkelők és a velük még mindig tűzharcot vívó szovjet csapatok közé szorult.⁵⁷ A Mester utca egyik mellékutcajában szabadságharcosok állították meg az autójukat, majd mikor megtudták, miért jöttek, szállást ajánlottak nekik. A fegyveresek a Tűzoltó utcai csoporthoz tartoztak. Kérték a bajaiakat, ha segítyt hoznak, azt a Tűzoltó utcai raktárba vigyék, hogy a kórházat el tudják látni.⁵⁸ A Berzenczey utcai fegyveresekhez kísérték őket, itt kaptak szállást. Nagy István és Maróczki Géza részt is vett az Angyal István vezette csoport egyik akciójában. Október 29-én délután a rádió is hírt adott arról, hogy több vidéki küldöttség érkezett a fővárosba.⁵⁹ A bajai küldöttség október 30-án reggel eredménytelenül kísérelt meg bejutni a Parlamentbe. Átmentek a Földművelésügyi Minisztériumba, ahol már több küldöttség várakozott, a Török István vezette győri,⁶⁰ a szegedi,⁶¹ valamint Nagy Béla veszprémi tanár, aki másnap Nagy Istvánékkal ment Bajára, ahol a város legradikálisabb fegyveres csoportjának egyik vezetője lett. Az egész nap várakozással telt.

⁵⁶ BKMÖL, Pártarchívum, 1956-os gyűjtemény, sz. n. irat. A Bajai Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság emlékirata Nagy Imre kormányához. Másolat.

⁵⁷ BKMÖL, BKMB, B. 1237/1957. Nagy István és társainak pere (a továbbiakban Nagy István...).

⁵⁸ Faragó Imre gépkocsivezető három alkalommal vitt élelmiszert a fővárosba. Először október 29-én, másodszor október 31-én, mikor kb. tíz egyetemista ment vele, de ők Solton leszálltak, mert a szembejövőket azt mondták, hogy akit a szovjetek fegyverrel fognak el, azt azonnal kivégzik. Ekkor Nagy István és Maróczki is felutazott, november 1-jén tértek haza. Harmadszor november 2-án a Mester utcába és a Tűzoltó utcába vittek 500 kg töltelékarut. Nagy István ekkor is velük volt.

⁵⁹ Kenedi, 1989, 186. o.

⁶⁰ Szakolczai, 1996, 35–36. o.

⁶¹ A küldöttséget József István, a Szegedi Néptanács elnökségének tagja vezette. Bálint, 1996, 31. o.

A győriek és a szegediek javaslatára egy harminctagú küldöttség alakult, ők vitték a Parlamentbe a bajai memorandumhoz hasonló tartalmú követeléseket. A közös küldöttségbe bekerült Nagy István és Maróczki Géza is. Nagy Imre délután öt óra előtt beszédet mondott a rádióban,⁶² a bajaiak a titkárságon hallgatták meg nyilatkozatát a szovjet csapatok kivonásáról. Tildy Zoltán néhány szót szolt a küldöttséghez, utána jött Nagy Imre. Egy nagyobb tanácskozóterembe mentek, ahol Nagy Imre, Kádár János, Tildy Zoltán és Erdei Ferenc fogadta őket. A küldöttség előadta követeléseit, majd egy hosszabb, körülbelül kétórás megbeszélés következett, amelyen Nagy István is felszólalt. Nagy Imrétől a küldöttek ígéretet kaptak követeléseik teljesítésére, de a miniszterelnök azt is közölte, hogy a Varsói Szerződés felbontása csak a törvényes formák betartásával történhet. A vidéki küldöttek este hét körül hagyták el a Parlamentet. Este a rádió beszámolt arról, hogy Nagy Imre, Tildy Zoltán, Erdei Ferenc és Kádár János tárgyalta Csongrád, Fejér, Győr-Sopron, Bács-Kiskun, Veszprém megye, valamint Szeged város küldöttségével, illetve hogy üzemi delegációkat is fogadtak. Nagy Imre és Tildy Zoltán egyetértett az előterjesztett kívánságokkal, megfelelő és megnyugtató választ adtak a küldötteknek.⁶³ Nagy István és Maróczki Géza ismét a Tűzoltó utcában éjszakáztak.⁶⁴

(Október 30-án Győrbe⁶⁵ is ment egy bajai küldöttség, hogy tapasztalatokat cseréljen, és tisztázza a további tennivalókat.⁶⁶ A nemzeti bizottság ezzel Hanák Endrét és Hódy Györgyöt bízta meg. A küldöttség Bács-Kiskun nevében csatlakozott a Dunántúli Nemzeti Tanács követeléseéhez, programjához.⁶⁷ A Kossuth rádió hírül adta ezt az eseményt is.⁶⁸ A küldöttség útról beszámolt Antóny Jánosnak.⁶⁹

Nem sokkal később egy másik rádióközlemény a hadtest forradalmi katonai tanácsának vezetőit felrendelte a HM Markó utcai épületébe.⁷⁰ Gyulai Mihály, Bartos András és Pálfi Dániel hajnali két órára ért Budapestre, ahol a katonai tanácsok küldöttei és a felkelő csoportok vezetői megalakították a Forradalmi Honvédelmi Bizottmányt. Az értekezleten részt vett Király Béla és Maléter Pál is.⁷¹ Bartos Gyulait

62 Kenedi, 1989, 232. o.

63 Uo., 1989, 236. o.

64 BKMÖL, BKMB., B. 1237/1957. Nagy István...

65 Lehet, hogy október 29-én és 30-án két bajai küldöttség is járt Győrben. Hunya Árpád pere szerint ugyanis Szabó Béla, Szabó István, a posztógyár munkásai, és a DÁV egyik munkása ment Győrbe, és Szabó István kétszer is járt ott. BKMÖL, BKMB., B. 1352/1957. Hunya Árpád pere.

66 BKMÖL, Pártarchívum, 1956-os gyűjtemény, B. 386/1957. dr. Antóny János pere (a továbbiakban Antóny János...).

67 Gergely, 1997, 50. o.

68 Uo., 322. o.

69 BKMÖL, BKMB., B. 1352/1957. Hunya Árpád pere.

70 Gergely, 1997, 243. o.

71 Hegedűs, 1996, 163. o.

is javasolta a bizottmányba, ezt azonban a hadtest korábbi szerepe miatt többen elleneztek. Pálfi azonban arra hivatkozott, hogy Gyulai érdeme, hogy a hadtest a forradalom oldalára állt, így ő is a testület tagja lett.⁷²

Kecskeméten október 31-én alakult meg a város ideiglenes forradalmi bizottsága. Létrehozását ugyan felülről kezdeményezték, de az MDP városi titkárát, Halanda Istvánt már az előkészítés során kiszorították, elsősorban Szabó József bádógosmester határozott fellépésének köszönhetően. A városháza dísztermében gyűltek össze a különböző intézmények, a szakmai testületek, az üzemi munkástanácsok, a fegyveres testületek forradalmi bizottságainak képviselői. A kommunista szervezők kezéből kicsúszott az irányítás, mivel nemcsak az általuk meghívottak jelentek meg. A tüntetések, a harcok résztvevői, illetve a korábban sérelmet szenvedettek közül sokan kívántak bekapcsolódni a kibontakozó demokratikus közéletbe. A városi forradalmi bizottság irányító testületébe ugyan bekerültek a hatalomhoz közel álló személyek is, a hangulat radikalizálódása azonban nem kedvezett a korábbi vezetőknek. A meghatározó erőt már a munkástanácsok küldöttei képviselték. Vezető szerepe volt a bizottságban Bognár Ferencnek, a Kecskeméti Építőgép Karbantartó Vállalat, és Nagy Sándornak, a Kecskeméti Épületlakatosipari Vállalat küldöttjének. (Ury László) korábbi kigazda újságíró javaslatára elfogadták, hogy az ideiglenes városi testület 48 főből (16 munkás, 16 paraszt és 16 értelmiségi) álljon. Tóth László, a város korábbi polgármestere ismertette a választás menetét. A város területét négy részre osztották. Az egyes területekről jelenlévők külön-külön helyiségekben választották meg társadalmi rétegenként saját négy képviselőjüket. Így állt össze a testület. A munkásságot a már megalakult munkástanácsok vezetői és küldöttei képviselték. A parasztság és az értelmiség képviselőiben az újjáalakult FKGP sok vezetője és tagja került be a testületbe.

A gyűlés végeztével Kecskemét Város Forradalmi Bizottsága 16 tagból álló elnökséget (intézőbizottságot) választott. Elnöke Tóth László lett, az egyik alelnök Bognár Ferenc, a másik pedig valószínűleg Nagy Sándor.⁷³ Az ő javaslatukra azonnal elosztották az intézőbizottság tagjai között a különböző feladatokat, lényegében megtartva a tanácsi tagolódást, de megszüntetve a begyűjtési osztályt. Felállították a nemzetőrséget, felfegyverezték az AKK, a gépgyár és a lakatosipari vállalat munkástanácsai által felállított gyárőrségeket.

Dél előtt a megyei tanács elnöki szobájában ülést tartott a megyei forradalmi bizottság elnöksége is. Dallos Ferenc a megye gazdasági helyzetét elemezve elítélte a sztrájkot, és sürgette a munka megindítását. A nemzeti bizottság és az intézőbizottság kiegészítéséről határoztak, ezért délutánra összehívták a városok, járások,

72 Az események hatására október 31-én Gyurkó Lajos és Sucin József menedéket kért a szovjet csapatoknál. HL, Szegedi Katonai Bíróság büntetőperes iratai (SZKB.), B. 01/1959. Gyulai Mihály és társainak pere (a továbbiakban Gyulai Mihály...).

73 BKMÖL, BKMB., B. 1055/1957. Nagy Sándor...

üzemek és vállalatok képviselőit. Négy óra körül a megyei tanács kultúrtermében Mészöly Gyula nyitotta meg a kommunista vezetők átmentése érdekében összehívott ülést. Azonban még az érdemi vita megkezdése előtt számos küldött tiltakozott Dallos Ferenc forradalmi bizottsági tagsága ellen. A gépgyár képviselői sztrájkjal fenyegetőztek, ha Dallos tagja marad a testületnek. A támadások miatt – bár a bizalmi szavazás eredménye szerint maradhatott volna – Dallos távozott. Arra hivatkozva, hogy nem jelent meg az összes vállalat küldöttsége, tehát az ülés nem jogosult új tagokat választani, elhagyta a termet Mészöly Gyula is, a bizottság elnöki tisztjét Magócsi Gézára ruházták.

A délelőtti órákban érkezett meg Budapestről Gyulai Mihály ezredes, Bartos András őrnagy és Pálfi Dániel százados is. Gyűlést hívtak össze, amelyen a kecskeméti repülőshadosztály katonai tanácsának vezetői is részt vettek. Gyulai a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány éjszakai ülésén elhangzottakat ismertette, és felolvasta röpiratukat. A hadtest és a vadászrepülő-hadosztály katonai tanácsa megegyezett, hogy szovjet támadás esetén kölcsönösen támogatják egymást. Janza Károly Gyulai Mihály ezredest nevezte ki a hadtest parancsnokává.⁷⁴

A repülőtér katonai tanácsának ülésén merült fel, hogy Kecskeméten is létre kellene hozni egy rádióállomást. Felvették a kapcsolatot a Kecskeméti Katona József Színház Forradalmi Tanácsával, amely Temes Gábort, Sárosi Gábort és Veszprémi Lászlót nevezte ki bemondónak. Az adó a parancsnoksági épületben Szabad Katona József rádiónéven október 31-én délután öt-hat órától működött november 3-án este nyolcig. Összeköttetésben álltak a győri rádióval, és más adókkal, valamint a Dunántúli Nemzeti Tanáccsal. Más rádióktól, a sajtóból, az MTI kecskeméti kirendeltségétől, lemezekről vettek át és adtak le műsorokat. A szerkesztőség tagjai katonatisztek voltak, csak egy újságíró volt köztük. Az írott sajtó is igyekezett megfelelni a változásoknak, a *Népújság* felvette a *Petőfi Népe* nevet, ellenőrzése kikerült a párt kezéből, az ideiglenes megyei nemzeti bizottság lapja lett. A szerkesztőség munkástanácsa vezércikkben kötelezte magát arra, hogy az őszinteség és az igazság lapját adják az olvasók kezébe, hogy soha többé nem fognak hazugságokat, rágalmakat leírni.

November 1-jén ülést tartott Kecskeméten a városi forradalmi bizottság, ahol a sztrájkokról, a tanítás megindításáról és a szénhiányról folyt vita. A parasztság képviselői a sztrájk abbahagyását kérték, Nagy Sándor viszont annak részleges folytatása mellett állt ki. Nagy Sándor intézkedett élelmiszer és tüzelő forgalomba hozataláról, a vállalatvezetőkkel pedig a közellátás helyzetét elemezte. Felmérték a készleteket, felszólították a kereskedőket, hogy jelentsék be árukészleteiket. A megjelentek hangoztatták, hogy nem ismerik el legitim szervezetnek a megyei nemzeti bizottságot, mert az nem a városok, járások, küldötteiből jött létre. Délután szovjet küldöttség érkezett a városházára, ahol már csak Nagy Sándor tartózkodott,

⁷⁴ HL, SZKB., B. 01/1959. Gyulai Mihály...

akit hat órára a biztonságról és a kiürítésről szóló megbeszélésre hívtak a szovjet parancsnokságra. A tárgyaláson Nagy Sándor mellett katonatisztek, valamint a fegyveres harcosok képviselőjeként Bognár Ferenc vett részt. Megállapodtak a közös járőrözésben, továbbá abban, hogy a szovjet katonák ugyanúgy vásárolhatnak élelmet, mint bárki más, és hogy a magyar vezetők igyekeznek fékezni a lakosság szovjetellenességét. A szovjetek megígérték, hogy a használatukban lévő lakásokat majd visszaadják, de figyelmeztettek arra, hogy az azokba önkényesen beköltözőket kilakoltatják. Megtámadtatásuk esetén a forradalmi bizottság megtizedelésével és a város rommá lövésével fenyegetőztek. A megállapodás aláírását másnapra halasztották, erre azonban nem került sor.⁷⁵

Ezen a napon vették őrizetbe Kecskeméten az ávósokat. Délelőtt a megyei ügyészség forradalmi tanácsától küldöttség érkezett a hadtest parancsnokságára. A legfőbb ügyész utasítására hivatkozva kérték Zalavári Józsefet, hogy engedjék el a még fogva tartott felkelőket, valamint tartóztassák le a megye területén az ávósokat és a katonai elhárítókat. Zalavári József a HM-ben ellenőrizni akarta a kérést, Szűcs Miklóssal beszélt is, aki engedélyezte a letartóztatásokat. Zalavári tájékoztatta Lukács András századost, a városi nemzetőrség parancsnokát, és Kecskeméten rábízta a feladat végrehajtását. A katonai tanács elnökhelyettesének, Bartos őrnagynak a hozzájárulásával Zalavári József intézkedett a helyőrségekben lévő államvédelmi tisztek és katonai elhárítók őrizetbe vételéről és átadásukról az ügyészségnek. A letartóztatottakat részben a kecskeméti, részben a kalocsai börtönbe, valamint a helyőrségek fogdáiba zárták.

A rendőrség forradalmi tanácsával Lukács százados közölte az ávósok letartóztatásának tervét.⁷⁶ A rendőrség forradalmi bizottsága a személyi anyagok alapján állította össze az ávósok névsorát. Ott József százados lakóhely szerint négy csoportra osztotta a letartóztatandókat, a végrehajtásra is négy rendőri „csapatot” állított össze, az egyiket személyesen vezette. Az éjszaka folyamán az államvédelem személyi állományának 80 százalékát vették őrizetbe, mintegy ötven főt, akiket a megyei börtönbe szállítottak. Formálisan a katonai ügyészség rendelte el a letartóztatásukat. Tervezték, hogy ügyüket egyenként fogják kivizsgálni, az esetleges felelősségre vonás a vizsgálat eredményétől függött volna. Erre azonban nem került sor, mert november 4-én, amikor a szovjet csapatok elfoglalták a várost, az őrizetbe vettek kiszabadították.⁷⁷ Kísérletek történtek a sortűzek vezénylőinek felelősségre vonására is. A tiszakécskei nemzeti bizottság feljelentést tett a légítámadás miatt. Szabadszálláson letartóztatták Angyal Károlyt, Fekécs József századost és Füstös Béla főhadnagyot, rövidebb-hosszabb időre őrizetbe vették például Vági Lajost, Ferenczi Ferencet, Miklós Gergely alezredest, Lovász Dezső főhadna-

⁷⁵ BKMÖI, BKMB., B. 1055/1957. Nagy Sándor...

⁷⁶ HL, SZKB., B. 24/1958. Lukács András pere.

⁷⁷ HL, SZKB., B. 390/1957. Ott József pere.

gyot. A kiskunfélegyházi hadosztály katonai tanácsa feljelentette a HM-nél Bakonyi Sándor alezredest. A sortűzek körülményeinek tényleges kivizsgálására azonban már nem volt idő.

A megyei tanács nagy tanácstermében november 1-jén megtartott megyei nemzeti bizottsági ülésen három budapesti egyetemista – Csigi Noémi, Szarka Tibor és Gedei Árpád⁷⁸ – is részt vett, akik élelmet kértek Újpestnek. Az ő követelésükre és a Dunavecsei járás képviselőjének radikális hangú fellépésére a nemzeti bizottság forradalmi bizottsággá alakult át. Intézőbizottságot alakítottak, melynek tagja lett többek között Magócsi Géza, Orosz László tanár és Szentkirályi Frigyes. A testületbe bekerült az egyik budapesti egyetemista, Gedei Árpád is. Elnöke – integráló képessége miatt – Magócsi Géza lett. Megegyeztek abban is, hogy a járássok három-három, a városok két-két, a nemzetőrség három, a honvédség három küldöttének kooptálásával válik véglegessé a megyei forradalmi bizottság; a pártok részére három-három helyet tartottak fenn, de az SZDP és a parasztpárt nem tudott élni a felkínált lehetőséggel.

A Független Kisgazdapárt kecskeméti szervezete azonban már október 28-án megalakult dr. Révész László irányításával. A városi vezetőség tagja lett Homoki József, Reiszmann Rejtő Andor, dr. Kiss Károly és Francia Kiss Károly. Sándor Béla, aki a koalíciós időkben az FKGP kecskeméti titkára volt, november 1-jén nyilatkozott a *Petőfi Népe*-nek.⁷⁹ Révész László és Homoki József többször Budapestre utazott, hogy az országos vezetőkkel a párt programjáról tárgyaljon. Visszaigényelték a párt korábbi épületét, melyben a Magyar–Szovjet Társaság működött. A párt megyei vezetősége Luszka Emil és Révész László aláírásával nyilatkozatot tett a kecskeméti rádióknak is, a választások mielőbbi kiírását sürgették.⁸⁰ Az újrainduló *Kecskeméti Lapok* az FKGP székházában kapott helyet, de a tényleges munka Ury László és Homoki József irányításával a nyomda egyik szobájában folyt.⁸¹

A Szociáldemokrata Párt szervezése lassabban haladt, ezt Kara Balázs irányította. Szakasits Árpádtól megbízólevelet kapott, a párt alakuló gyűlését november 4-ére tűzték ki, de erre már nem került sor. A kalocsai és a bajai eseményekben azonban jelentős szerepet játszott az SZDP.

November 1-jén reggel Pullay Béla, Vlacsil Tibor és Bíró Sándor Budapestre utazott. A Parlamentben találkoztak Nagy Imrével és a kormány más tagjaival. Tájékoztatást adtak a kecskeméti és a megyei eseményekről, a forradalmi bizottságok, a munkástanácsok és a nemzetőrség tevékenységéről. Szóba kerültek a sortűzek, többek között a tiszakécskei repülő támadás. Nagy Imre – aki tudott a támadásról – a rend és a nyugalom mielőbbi helyreállítását nevezte a legfontosabb teendőnek,

⁷⁸ *Petőfi Népe*, 1991. október 22. ...

⁷⁹ *Petőfi Népe*, 1956. november 1.

⁸⁰ HL, SZKB., B. 281/1957. Mádi Jenő és társainak pere.

⁸¹ BKMÖL, BKMB., B. 952/1957. Ury László pere.

de beszélt a szovjetekkel folyó tárgyalásokról, és a hamarosan megtartandó választásokról is. A gyors és hiteles információáramlás érdekében kérte Pullayékat, hogy jelöljenek ki két összekötőt a megyéből, akik a későbbiekben legalább hetente tájékoztatják a kormányt a helyi eseményekről. Végül csak egy megbízottat választottak, Rózsa Sándort. Megegyeztek, hogy a kecskeméti munkástanácsok élelmiszert fognak szállítani a fővárosnak. A tárgyalás után a delegáció tagjai elmentek még az illetékes minisztériumokba is, például az Élelmiszeripari Minisztériumba, majd hazaindultak. Délután öt körül értek vissza Kecskemétre. Pullay Béla a konzervgyárba ment, ahol tájékoztatta Erdélyi Károly igazgatót, Domonkos János főmérnököt, valamint a munkástanács jelen lévő tagjait útjuk eredményéről. Másnap vagy harmadnap Pullay Béla, Erdélyi Károly, Domonkos János, Homoki László, Rózsa Sándor, Horváth Gábor és M. Kiss Mihály ismét Budapestre utazott egy gépkocsival és egy teherautóval, amely a megígért élelmiszert szállította. Ekkor azzal a személlyel tárgyaltak, akit a kormány jelölt ki a megyei küldöttekkel való kapcsolattartásra. Beszámoltak neki a szovjetek felvonulásáról, amelyről a reptér katonai tanácsától tudtak. Azt a tájékoztatást kapták, hogy a kormány is tud róla, és tárgyalnak a szovjetekkel a kivonulásról. A megbeszélés után leadták az élelmiszert, majd kora délután visszatértek Kecskemétre.⁸²

Az Újpesti Forradalmi Bizottság Győri Pált és Liechtenstein Sándort Kecskemétre küldte, hogy fegyvert és rádiót kérjenek a hadtesttől. Előtte már jártak a repülőtéren is, ahol azt akarták elérni, hogy szórjanak szét röpcédulákat a szomszédos országok felett, de erre a katonák nem vállalkoztak. A HM jóváhagyásával az újpestiek egy zászlóalj felfegyverzéséhez elegendő fegyvert kaptak Kecskeméten, valamint egy kocsiba szerelhető rádiót.⁸³

Kecskeméten és Bács-Kiskun megye egész területén november 1-jén győzött a forradalom. Az új közigazgatási szervekben megindult a szakszerűsödés, kialakult bizonyos mértékű munkamegosztás, ügyviteli rend, körvonalazódtak a hatáskörök. Az azonos típusú forradalmi szervek megpróbálták közös álláspontot kialakítani és erőiket egyesíteni. Jó példák erre a katonai tanácsok, az igazságügyi forradalmi bizottságok és a munkástanácsok vezetőinek találkozói. A szovjet invázió előtti napokban Kecskeméten is megkezdődött a forradalom konszolidációja. A legfontosabb tényező, hogy a nagy katonai erőt képviselő hadtest Gyurkó elmenekülése után már nem lépett fel a forradalom erőivel szemben. A forradalmi szervezetekből kiszorultak a korábban kompromittálódott kommunista vezetők, bizonyos befolyást azonban mindvégig megőriztek. A megyei és a városi forradalmi szervezet vezetői kompromisszum eredményeként tölthették be tisztségüket. Tóth László és Magócsi Géza tekintélye és integráló személyisége a jelek szerint az adott körül-

⁸² BKMÖL, Életútinterjú Pullay Bélával. Készítette Orgoványi István. A BKMÖL tulajdonában (a továbbiakban Pullay-interjú).

⁸³ HL, SZKB., B. 01/1959. Gyulai Mihály...

mények között a többség számára elfogadható volt. A nemzetőrség mindkét vezetője a korábbi rendszer első embereitől kapta ugyan a megbízást, de a Lukács András vezette városi nemzetőrség teljesen függetlenítette magát ettől a befolyástól. A Szentkirályi Frigyes vezette megyei nemzetőrségnek ez kevésbé sikerült, de jóval kisebb szerepet is játszott az eseményekben, az ávósok letartóztatásában való részvétele elsősorban a központi utasításnak tudható be. A rendőrség forradalmi tanácsa is a forradalom mellé állt.

Ezen a napon egy országos figyelmet érdemlő esemény is zajlott a megyében, a Nagy Szeder István vezetésével megszervezett és végrehajtott kiskunhalasi választás. Kiskunhalason az október 27-i, halálos áldozatokat is követelő sortűz után a város kommunista vezetése elvesztette legitimitását, a katonai diktatúra eszközeivel is csak rövid időre tudta meghosszabbítani hatalmát. Reile Géza, a városi tanács vb-elnöke ezért igyekezett bevonni a vezetésbe Nagy Szeder Istvánt, az FKgP korábbi, nagy tekintélyű városi vezetőjét. Nagy Szeder azonban csak azzal a feltétellel volt hajlandó részt venni a válság megoldásában, ha a városban választást tartanak a korábbi négy koalíciós párt részvételével. A hatalom képviselői kénytelenek voltak beleegyezni ebbe. A szavazói lista az utolsó, 1954-es tanácsválasztási lajstromon alapult, a szavazóközetek is ugyanazok voltak.⁸⁴ A szavazatszedő bizottságok elnökeit sorsolták, sok kommunista is bekerült közéjük,⁸⁵ a választás lebonyolításában részt vett a tanácsai adminisztráció is.

A szavazás november 1-jén nyolctól délután két óráig tartott. Reile Géza és Nagy Szeder István autóval több szavazóközetet is végigjárt. Körülbelül 16 ezer választó adta le a voksát. A szavazatok 76 százalékát az FKgP, 14 százalékát az SZDP, 6 százalékát az NPP, 4 százalékát pedig a kommunisták kapták. Rájuk összesen 551 fő szavazott, pedig egyébként 1200-1300 párttag volt a forradalom előtt a városban.⁸⁶ A választások végeredményét Nagy Szeder hangosbemondón ismertette a városi tanács épülete előtt. Tervezték, hogy a járás területén is megtartják a választást, de erre már nem volt idő. Nagy Szeder István a szavazással a rend és a nyugalom helyreállítását akarta elősegíteni, valamint fel akarta mérni, hogy milyen tömegtámogatással rendelkezik a forradalmi bizottság.

A falvak forradalma

A fővárosban, a nagyvárosokban és a falvakban a forradalmi célkitűzések ugyanazok voltak, s az események láncolata – ha néhány napos fáziskülönbséggel is – többnyire azonos volt. A megyebeli községekre ez csak megszorításokkal igaz. Azokon a nagyobb településeken vagy járási központokban, ahol jelentősebb katonai

⁸⁴ BKMÖL, BKMB., B. 1455/1957. Nagy Szeder István és társa pere.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo.

vagy rendőri egység állomásozott, nagyjából hasonló dolgok történtek, és gyakran sortűzre is sor került (Kiskőrös, Jánoshalma, Szabadszállás, Kecel, Bácsalmás, Dunavecse, Bugac, Izsák, Lajosmizse, Kunszentmiklós). Kiskunmajsa viszont a katonai jelenlét ellenére sem volt fegyveres beavatkozás. Ahol nem volt jelentősebb karhatalom, ott október 26-28-a között a község lélekszámától függő tömegtüntetésre, majd népgyűlésre került sor. Eltávolították a pártállami szimbólumokat, ledöntötték a szovjet emlékműveket, eltávolították a vörös csillagokat, többnyire elfoglalták a tanácsházát és a párhelyiséget, és sok helyen elégették a begyűjtési és adóiratokat. A spontán tüntetések hangadóiból bizottságok alakultak, és a helyi hatalmasok tárgyalni kényszerültek. A vezetők leváltásával párhuzamosan gyorsan kialakultak az új hatalmi szervek. Ezt követte az erőteljes önszerveződés, az intézményesülés fázisa.⁸⁷ Néhány nap múlva az újabb népgyűlések már szervezetesebb keretek között folytak le. Ekkor általában újjáalakították a forradalmi bizottságot, amelyből kiszorultak a még helyükön maradt, illetve a forradalmi szervekbe bekerült korábbi községi vezetők. A forradalmi szervezetek létrejötte után a helyzet gyorsan normalizálódott, a megalakult községi nemzetőrségek mindenütt a közrend és a közbiztonság megőrzésére vagy helyreállítására törekedtek. A községi nemzetőrségek sok helyen meglepően nagy létszámúak voltak, például a kerekegyházinak hetven-nyolcvan tagja volt. A falvak jelentős részében békésen zajlottak le az események, de sok helyen a népszerűtlen kommunista vezetőknek valamilyen felelősségre vonással is szembe kellett nézniük. Néhány helyen, főleg a Kecskemét és Kiskunfélegyháza környéki községekben kemény „népi igazságtétel” zajlott le. Kiskunmajsa és Szankon népítéletre került sor, és voltak ilyen kísérletek Jakabszálláson, Ballószögön, Lajosmizsén, és a repülőgépes vérengzés után Tiszakécskén is. Ahol volt karhatalom, ott a régi vezetés tovább fenn tudta tartani a befolyását, és az események menete hasonló volt a megyeszékhely történéseihez. A megye 113 települése forradalmi szervezeteinek összesen 1580 tagja volt, közülük a korabeli kategóriák szerint 393 osztályidegen.⁸⁸ A községi forradalmi bizottságok többsége, szám szerint 81, október 27-29-e között alakult meg. Október 27-én 31 községben, október 28-án 32 községben, október 29-én pedig 18-ban jött létre a forradalmi bizottság. Járásonként azonban jelentős eltéréseket figyelhetünk meg. A Bajai járás 16 községe közül október 26-27-én 13-ban megalakult a forradalmi bizottság, a Kecskeméti járás 18 községében viszont csak néhány nappal később, október 28-án öt, október 29-én kettő, október 30-án pedig ismét öt jött létre. Ennek valószínűleg az lehetett az oka, hogy Kecskeméten és környékén a kommunista hatalom – nem utolsósorban az erőszakos szervezetek koncentráltága miatt – késleltetni tudta a forradalmi önszerveződést. A községi forradalmi bizottságokba nagyon sok korábbi helyi kisgazda vezető vagy párttag került be. A kisgazdapárt alakította meg a leg-

⁸⁷ Rainer, 1992, 37-49. o.

⁸⁸ ÁSZTL, V-150364. Bács-Kiskun megyei 1956-os monográfia.

több helyen a községi szervezetét. A Bácsalmási és a Bajai járásban sok helyen az NPP (Petőfi Párt) is megalakult. Október 27-e és november 3-a között a megye mind a nyolc járásában megalakult a járási forradalmi bizottság is. Amelyik korábban jött létre, mint az adott járás községi forradalmi bizottságainak többsége, az általában küldötteket indított a községekbe, akik aztán jelentős szerepet játszottak az ottani bizottságok megalakításában. Ez történt például a Bácsalmási járásban. Érdekesség, hogy néhány nagyobb község – többnyire korábbi járási központok –, mint például Jánoshalma vagy Kunszentmiklós forradalmi bizottsága szinte járási forradalmi bizottságként viselkedett, és jelentős volt a befolyása a környező községekben. Más járásokban a községi forradalmi bizottságok jöttek létre először, és ezek küldöttei alakították meg november első napjaiban a járási szervezetet. A járási forradalmi bizottságok igyekeztek elősegíteni a konszolidációt, helyenként kifogást emeltek egyes községi vezetők ellen, ugyanakkor nyomást gyakoroltak a megyei nemzeti bizottságra annak érdekében, hogy képviselőik bekerülhessenek a testületbe. Ennek eredményeként hirdette meg november 5-i gyűlését a megyei forradalmi bizottság, ekkor egészült volna ki a testület a járások és a városok képviselőivel.

A forradalom konszolidációja és a második szovjet támadás (november 2–4.)

November 2-án a megyei pártbizottságon Putics József bejelentette az MDP feloszlását. (Daczó József) és a pártbizottság vezetőségének többi tagja illegalitásba készült. Molnár Frigyes, Erdős Józsefet és Petőfi Sándort bízták meg a párt ügyeinek továbbvitelével. Őket delegálták az alakuló megyei forradalmi bizottság intézőbizottságába. Daczó József távozása után néhány napig Petőfi Sándor volt a párt első számú helyi vezetője. Még november 2-án délután megalakult az MSZMP Bács-Kiskun Megyei Ideiglenes Intézőbizottsága is.⁸⁹ A városi pártbizottság Nagykőrösi utcai épületében a mintegy kétszáz meghívottból körülbelül nyolcvan vettek részt az alakuló ülésen. Az intézőbizottságba bekerült Daczó József, Molnár Frigyes, Petőfi Sándor stb. Később lett tagja a testületnek Dallos Ferenc, Szabó Lajos, a szakszervezetek tanácsának megyei titkára és Putics József, a munkásörség későbbi megyei parancsnoka.⁹⁰

A megyei forradalmi bizottság ülésén Molnár Frigyes jelentette be az MSZMP megalakulását. Megígérte, hogy programot készítenek, és azt a *Petőfi Népeben*, valamint a *Kecskeméti Lapokban* közzéteszik. Magócsi Géza kezdettől fogva nem értett egyet a sztrájkjal, ezért ismét annak beszüntetésére, valamint az esetleges önbíráskodás megakadályozására szólított fel. Az intézőbizottság ekkor adta ki felhívását a járások és a városok forradalmi bizottságainak, hogy november 5-ére

⁸⁹ Tajti, 1995, 21–31. o.

⁹⁰ Bársony, 1983, 9–27. o. Bevezető helyett. Dr. Molnár Frigyes visszaemlékezése.

képviselőket küldjék be a testülethez. A megyei forradalmi bizottság élelmiszert szállított Budapestre, a Corvin közbe több alkalommal is.⁹¹

November 2-án megjelent a *Kecskeméti Lapok* első száma, november 3-i keltezéssel (még egy szám jelent meg másnap, november 4-i dátummal). Ury László végezte a sajtófigyelést, hallgatta a rádiót, a pesti lapokból kivonatokat készített, eljárt a forradalmi bizottságok üléseire, cikket írt a posta és a közellátás helyzetéről, a munka beindításáról. November 3-án délelőtt járt az ÁVH épületében, ahol egy rendőr vezette végig a helyiségeken. Az épületben tapasztaltakról a *Kecskeméti Lapok* november 4-i keltezésű számában jelent meg leghíresebb írása *Tíz perc a pokolban* címmel.

November 2-án szovjet páncélosok vették körül a repülőteret, lezárták a bevezető utakat. Kalocsán, Taszáron és Kiskunlacházán is ugyanez történt. Nagykőrösről és Lászlófalváról pedig azt a hírt kapták, hogy Kecskemét felé is szovjet csapatok tartanak. Török alezredek mindezt jelentette az OLLEP-nek, Leopold főhadnagy pedig felhívta a HM-et, a Parlamentet, majd a Minisztertanács Titkárságát, hogy eligazítást kérjen szovjet támadás esetére. Közölték vele, hogy a Kossuth rádión keresztül fognak utasítást kapni. Ezután földi riadót rendeltek el, a légi felderítések alapján megállapították, hogy Záhony irányából szovjet gépesített egységek özönlenek az ország belseje felé. A repülőtér katonai tanácsa megvitatta a helyzetet, majd, mivel nem tudtak dönteni, a hadosztályparancsnok felhívta az OLLEP parancsnokságát, és kérte, hogy védjék meg a várost a szovjet csapatoktól.⁹² Azt a választ kapta, hogy a Nagy Imrével történt megbeszélés alapján a szovjet csapatokra nem szabad löni. A hadosztályparancsnok a riadót lefújta, és a személyi állományt pihenni küldte. Időközben különböző kétségbeesett felhívásokat adtak közre a kecskeméti rádióban. Az egyikben arról tájékoztatták az országot, hogy a szovjetek megtámadták őket, segítséget kértek a harchoz, hírül adva, hogy a reptér ellenáll a szovjeteknek.

November 3-án tíz órakor a gépgyárban összegyűltek a munkástanácsok vezetői, és elhatározták, hogy november 5-én felveszik a munkát. Ez volt az első olyan összejövétel, amikor a kecskeméti munkástanácsok vezetői egyeztetett, közös állásfoglalást adtak ki. A városi forradalmi munkástanács formálisan csak később alakult meg, gyakorlatilag azonban a találkozók ettől kezdve rendszeressé váltak, a kapcsolattartás folyamatos volt, a munkásvezetők együttműködtek, és már ekkor felmerült, hogy közös szervezetbe kellene összefogni a megye munkástanácsait.⁹³

A forradalmi bizottság elnöksége is úgy határozott, hogy hétfőn megindítják a munkát és a tanítást. Az elnökség ülése utáni tanácskozáson a szovjetek elleni harcokról is tárgyaltak, ugyanis két repülőtszert tájékoztatást adott a reptér és a város

⁹¹ Főv. Bír., B. 832/1958. Magócsi Géza...

⁹² Hegedűs, 1996, 186. o.

⁹³ BKMÖL, Pullay-inteje.

körülzárásáról. A két tiszt telefonált Budapestre, hogy megtámadhatják-e a szovjeteket, de határozott tiltás volt a válasz. Nagy Sándor árulással vádolta meg a kormányt. A tanácskozás után Bognár Ferenc és Nagy Sándor Budapestre indult, de mivel az utakat már a szovjetek ellenőrizték, csak dűlőutakon tudtak kijutni a városból. Este hat-hét óra körül értek a Parlamentbe, ahol hosszú ideig senkivel sem tudtak beszélni. Tizenegy tájban fogadta őket Nagy Imre titkárságán Jánosi Ferenc (vagy Szilágyi József), akit tájékoztattak a kecskeméti helyzetről, és követelték, hogy a kormány adjon ki parancsot a fegyveres ellenállásra. Hajnalban értek vissza Kecskemétre.⁹⁴

November 4-én hajnalban támadást indítottak Kecskeméten a szovjetek: a rep-tér, a homokbányai laktanya, a hadtestparancsnokság, a rendőrség és a városháza volt a fő célpont. A városháza oldalkapujánál, ahol akkor a megyei hadkiegészítő parancsnokság székel, őrséget adott Szöllősi Károly százados és Vatai Albert őrmester. A szovjetek megtámadták őket, Szöllősit lelőtték, Vatai pedig megsebesült. Behatoltak az épületbe, és felforgatták az irodákat. Az épületen belül tüdőlövést kapott Szilágyi János százados, Telek Miklós őrmester pedig a kezén sérült meg. Valószínűleg egy volt kecskeméti ávos vezette a szovjeteket, akik összetéveszthették a kiegészítő parancsnokságot a megyei nemzetőrséggel, ezért támadtak kíméletlenül. Az SZTK-rendelő mellett Korom István repülő hadnagyot lőtték le, mert nem állt meg a felszólításra. A Ceglédi út és a Bethlen körút felől körülbelül húsz tank érkezett a Rákóczi út torkolatához hajnali ötkor. Két tank a rendőrség felőli oldalra fordult be, egy pedig a túloldalon állt meg. Két-két lövést adtak le a rendőrség épületére.⁹⁵ Két lövés az épület Városi mozi felőli oldalát érte, ekkor halt meg szolgálati lakásukban Kovács Istvánné Tápai Margit. Férje, Kovács István rendőr szerint itt Németh Győző ávos őrnagy kalauzolta a szovjeteket orosz egyenruhába öltözve. A tankok széttaposták a rendőrség előtt álló kocsikat. A megyei börtön és a bíróság épületét két támadás érte, az egyik hajnalban, ekkor szabadultak ki az itt fogva tartott ávosok. A másik támadásra délelőtt tíz óra körül került sor, ekkor egy szolgálati lakás átkutatásakor a szovjetek lelőtték a tizenhárom éves Lukács Gábort.⁹⁶

A hadtestnek folyamatosan jelentették az alakulatok, hogy a szovjet csapatok a laktanyákat körülfogják, és parancsot kértek a további magatartásukra vonatkozóan. Azt az utasítást kapták, hogy ne álljanak ellen, és a szovjet csapatok utasításait hajtsák végre. A szovjetek nemcsak Kecskeméten, de a megyében máshol is megtámadták a magyar katonai alakulatokat. Izsákon páncélos támogatással végrehajtott gyalogsági rohammal foglalták el a lőszerraktárat, Orgoványon pedig a légvédelmi tüzérsztyál őrszobájába lőttek be tankágyúval. A megyében sehol sem bon-

⁹⁴ BKMÖL, BKMB., B. 1055/1957. Nagy Sándor...

⁹⁵ *Kecskeméti Lapok*, 1989. november 3., 1990. november 16.

⁹⁶ *Petőfi Népe*, 1991. november 1.

takozott ki ellenállás, annak ellenére, hogy mind a magyar hadsereg egyes alakulatai, mind a nemzetőrségek tettek védelmi előkészületeket.

A kalocsai páncélosrezd katonai tanácsa el akarta kerülni a szovjetek előtti fegyverletétel szegényét, ezért úgy döntöttek, hogy két harckocsival és négy légvédelmi löveggel Bajára vonulnak, és csatlakoznak az ottani páncélosokhoz. Előtte felfegyverezték a szovjetek elleni harcra jelentkező civileket.

[Baján november 4-én a forradalmi katonai tanácsok a nemzetőrséggel közösen adtak közre egy felhívást, amelyben a város megvédésére szólították fel a lakosságot. Felfegyverezték az üzemek munkástanácsait, a diákságot és a felhívásra jelentkező civileket. Miután a nemzeti bizottság megtiltotta a szovjetekkel szembeni ellenállást, a mintegy ötszáz fegyveres tankokkal és ágyúkkal megerősítve Szabó Béla és Nagy Béla vezetésével a Dunántúlra vonult, hogy csatlakozzon az információik szerint ott gyülekező ellenállókhoz.

Kiskunfélegyházán Szabadella József őrnagy, a hadosztály forradalom alatt kinevezett parancsnoka Nagy Imre kétségbeesett hajnali szózata hatására – és a katonai tanács döntése alapján – kiadta a szovjetek elleni tűzparancsot, de a hadtest ügyeletesének, Havas Rudolf ezredesnek a követelésére körülbelül egy óra múlva visszavonta.

[Jánosalmán a katonai alakulat a nemzeti bizottsággal közösen szabályos mozgósítást hajtott végre a községben és környékén. Behívták a tartalékosokat, a lezárt bevezető utak mentén katonai egységek ásták be magukat. Megszervezték a hadtápot, sőt egy katonai kórházat is felállítottak. Kiskunmajsán a katonai tanács és a nemzetőrség lövegeket rendelt ki a községbe vezető utak védelmére. Központi parancs esetén tehát lett volna erő az ellenállásra, anélkül azonban sehol sem került sor tényleges harci cselekményre a megyében. A fővárosba rendelt katonai alakulatok néhány kisebb egysége viszont csatlakozott az ellenállókhoz. A kiskunmajsai 31. lövészezredtől Garas Tibor hadnagy vezetésével többen az Illatos úti iskolát kezükben tartó ellenállókhoz csatlakoztak, november 9-én pedig az ezred egy része a Jutadombnál összegyűlt felkelőkhöz csatlakozott.

A munkástanácsok utóvédharca

Kecskeméten november 4-e után a megyei és a városi forradalmi bizottság beszüntette tevékenységét. A szovjetek azonnal megkezdték a letartóztatásokat. Őrizetbe vették a forradalmi katonai tanácsok fontosabb vezetőit, valamint a civil forradalmi szervezetek sok tagját is. Az elfogottakat az ÁVH Kossuth téri épületében gyűjtötték össze, majd november 9-én – valószínűleg a deportálás előkészületeként – Debrecenbe szállították őket, ahonnan körülbelül két hét múlva kerültek haza.

A forradalom kecskeméti munkásvezetői közül néhányan – Bognár Ferenc, Nagy Sándor és Ferencz Béla – kezdetben bujkáltak, hogy elkerüljék az első letartóztatási hullámot. A letartóztatások ellen a munkástanácsok igyekeztek fellépni,

néhány esetben sikerrel. Így például a november 4-én letartóztatott Homoki József a *Kecskeméti Lapok* szerkesztője, a kisgazdapárt egyik szervezője a nyomdászok bátor kiállása miatt szabadulhatott ki.⁹⁷

A szovjet támadást követő néhány napos bénultság után a munkástanácsok folytatták a *küzdelmet*, ekkor váltak az ellenállás legfontosabb és leginkább hatékony szervezeteivé. Kecskeméten az események alakításában legnagyobb szerepe az AKK, a lakatosipari vállalat, a gépgyár és az építőgép karbantartó vállalat, valamint a vasutasok munkástanácsainak volt. Jelentős volt a városi pedagógus forradalmi tanács is. Gyakorlatilag kettős hatalom jött létre. A kecskeméti munkástanácsok országos viszonylatban is számottevő ellenállást fejtettek ki a Kádár-kormánnyal szemben, területi munkástanácsot hoztak létre, együttműködtek a bajai munkások szintén keményen ellenálló szervezeteivel. Leghatékonyabb fegyverük a politikai sztrájk volt. Meghatározó szerepe volt a munkástanácsok harcában Pullay Bélának, B. Hajagos Károlynak, Bognár Ferencnek, Nagy Sándornak, Vlacsil Tibornak, Ferencz Bélának és természetesen másoknak is, akik kiálltak a forradalom eszményei mellett. A különböző üzemek munkástanácsai még a szovjet invázió előtt felvették egymással a kapcsolatot. A szovjet támadás teremtette új helyzetre a munkástanácsok a sztrájk folytatásával válaszoltak. A munka szüneteltetését megkönnyítette, hogy a nyersanyag- és energiahiány miatt egyébként sem lehetett volna a termelést teljes kapacitással megindítani. November 20-ig, amikor a kormány bejelentette, hogy a sztrájkolók nem kaphatnak fizetést, csak néhány üzemben vették fel a munkát, és ezekben is csak részleges volt a munkavégzés.

November közepén Vlacsil Tibor és Pullay Béla összehívta az összes üzem munkástanácselnökét azzal a céllal, hogy találkozóikat továbbra is rendszeressé tegyék. Ennek érdekében egy 14-16 fős városi intézőbizottságot is létrehozta a munkástanácsok elnökeiből, így kívánták kézben tartani az üzemek gazdasági és politikai irányítását. Valószínűleg ekkor, a november 14-e előtti napokban alakult meg Kecskemét Város Forradalmi Munkástanácsa a Cifrapalotában. Elnöke Pullay Béla lett, a vezetőségbe a nagyobb üzemek munkástanácsainak az elnökei kerültek, így Bíró Sándor, Vlacsil Tibor, Bognár Ferenc, a vasutasok küldötte és a pedagógusok képviselője.⁹⁸ A munkásvezetők több kérdésben – a fiatalok elhurcolása, letartóztatások, a szovjet katonák garázdálkodásai – tárgyaltak a szovjetekkel, akik minden engedményt a sztrájk azonnali beszüntetéséhez kötötték.⁹⁹

November 15-én a kecskeméti munkások Nagy Sándor vezette küldöttsége Budapestre utazott, a KMT másnapi ülésére. Ezen a KMT úgy döntött, hogy a sztrájkjog fenntartása mellett fel kell venni a munkát. November 16-án, péntek reggel a Cifrapalotában gyűlést tartott a városi munkástanács,¹⁰⁰ amelyen körülbelül

⁹⁷ BKMÖL, BKMB., B. 952/1957. Ury László pere.

⁹⁸ BKMÖL, Pullay-interjú.

⁹⁹ Uo.; *Petőfi Népe*, 1956. november 16.

negyven-ötven fő jelent meg. Ott volt a szovjet parancsnok is. Az ülés közben Budapestről visszatérő küldöttek beszámoltak az ott történekről. Ennek hatására a kecskeméti munkásvezetők is a munka felvétele mellett döntöttek, de határozat született arról is, hogy rendszeressé teszik a kapcsolatot a KMT-vel, tájékoztató anyagokat, írásbeli és szóbeli utasításokat kérnek. Itt határozták el megyei munkástanács létrehozását is.

November 21-én küldöttség ment Kecskemétről a Nemzeti Sportcsarnokba az Országos Munkástanács megalakítására. A végül az Akácfa utcában megtartott gyűlésen a kecskeméti munkástanácsokat Vlacsil Tibor és Nagy Sándor képviselte.¹⁰¹

November 23-án néma tüntetéssel emlékeztek meg a munkások az AKK-ban a forradalom kitöréséről. Más üzemekben, így a gépgyárban is volt megemlékezés. Egy rövid cikk a *Petőfi Népe*-ben is megjelent ebből az alkalomból Október 23. címmel.¹⁰² A megye más településein is voltak megemlékezések, Kiskunhalason gyertyás felvonulást szervezett Nagy Szeder István és Kurdics József.

November 29-én a városi munkástanács kijelölte a két összekötőt, Bognár Ferencet és B. Hajagos Károlyt, akik a kecskeméti munkásokat a KMT ülésein képviselik. Ezzel egyidejűleg Pullay Béla – és vele Bíró Sándor, Lázár Ákos és Vlacsil Tibor – Kecskeméten szervezte a területi munkástanács alakuló gyűlését. Engedélyt kért és kapott a megyei tanácstól, a rendőrségtől és a szovjet parancsnokságtól a december 1-jei alakuló ülés megtartására. Dallos Ferenc a jugoszláv minta követését javasolta Pullaynak, eszerint hármas tagozódást kellene kialakítani; az üzemi munkástanácsokat a területi munkástanácsok fognák össze, a felső szinten pedig a központi, országos munkástanács helyezkedne el. Dallos együttműködési szándékának őszinteségét megkérdőjelezi, hogy ugyanarra a napra, december 1-jére egy másik megbeszélésre hívta a munkástanácselnököket a megyei tanács épületébe. Hasonló taktika jellemezte magatartását a munkástanácsokkal szemben általánosságban is. Nyílt támadást nem indított ellenük, de minden eszközzel igyekezett befolyása alá vonni őket. A munkástanácsok vezetői színleg engedtek a hatalom rájuk nehezedő nyomásának, az együttműködést azonban szabotálták.

December 1-jén reggel a megyei munkástanács megalakítására a Cifrapalotába összehívott ülésre megérkezett a KMT-t képviselő Nemeskéri József.¹⁰³ Pullay meghívta a pártbizottság néhány tagját és a szakszervezeteket is. A hívatlanul megje-

¹⁰⁰ *Petőfi Népe*, 1956. november 18.

¹⁰¹ BKMÖL, BKMB., B. 1055/1957. Nagy Sándor...

¹⁰² *Petőfi Népe*, 1956. november 24.

¹⁰³ Uo.; BKMB., B. 1157/1957. Pullay Béla..., A Kecskeméti Gépgyár munkástanácsának Általános helyzetkép című beszámolója, 1956. december 6. Ez az egyetlen dokumentum, amely tényként közli a megyei munkástanács megalakulását, az időpontot viszont két nappal későbbre teszi.

lenő pártbizottsági munkatársakat azonban – akik a munka felvételéről akartak tárgyalni – eltávolították a teremből. Körülbelül száz-százötvenen gyűltek össze, az alakuló ülés levezető elnöke (Bíró Sándor, a lakatosipari vállalat munkástanácsának elnöke volt).¹⁰⁴

Az ülést tíz órakor megnyitó Pullay követelte a szovjet csapatok kivonását és a többpártrendszer engedélyezését. Javasolta, hogy a munkástanács kapjon egy oldalt a *Petőfi Népében*, hogy megjelenhessenek közleményeik. Célként a megyei munkástanács létrehozását, a tanácsok újraválasztását, a rendőrség, a bíróság és a párt ellenőrzését, felülvizsgálatát, a rákosisták eltávolítását jelölte meg. Külön karhatalmat javasolt felállítani a munkástanácsok számára, az általuk választott munkások felfegyverzésével. Gyakorlatilag a hatalom teljes vertikumának felügyeletét követelte. B. Hajagos Károly felolvasta a sajtóbojkottra felszólító röpcédulát, Bognár Ferenc pedig azt javasolta, hogy hozzanak határozatot, amely kitiltja az MSZMP szervezeteit az üzemekből. Ekkor érkeztek meg az ülésre azok, akik Dallos meghívására a megyei tanácson gyülekeztek. Dallos Ferenc a neki szegezett vádak ellen azzal védekezett, hogy tévedés történt, a tanácsnak nem állt szándékában szabotálni a megyei munkástanács megválasztását.¹⁰⁵

Végül megegyezés született arról, hogy az üzemek nagyságuk függvényében küldenek képviselőket a húsztagú (16 munkás, négy értelmiségi delegáltból álló) megyei munkástanácsba.¹⁰⁶ Úgy tervezték, hogy ezer munkásra jut egy delegált, választás szempontjából a kisebb üzemeket összevonták. A számokból látható, hogy körülbelül 16 ezer munkás lehetett ekkoriban a megyében. A községekben azonban sok helyen működött állami gazdaság, földműves-szövetkezet, kisipari termelőszövetkezet, terményértékesítő vállalat, magtermelő vállalat, mezőgazdasági-kereskedelmi vállalat, kihelyezett üzemegység és gépállomás. Az ezekben alakult munkástanácsok nagymértékben megnövelték a megyei munkástanács hatókörét. Az ülésen a munkástanácsnak csak a tíz kecskeméti tagját választották meg, az elnök (Pullay Béla) lett.¹⁰⁷ A hiányzó tagok megválasztását két nappal későbbre tervezték, de ez az idő kevésnek bizonyult, ezért elhalasztották a testület kiegészítését.¹⁰⁸

Pullay Béla december 6-án Budapestre utazott a KMT-hez. Ennek titkára, Babay István felelősségre vonta a megyei munkástanács megalakításának elhúzódása miatt,

¹⁰⁴ ÁSZTL, V-150364. Bács-Kiskun megyei 1956-os monográfia.

¹⁰⁵ BKMÖL, BKMB, B. 1157/1957. Pullay Béla...

¹⁰⁶ ÁSZTL, V-150364. Bács-Kiskun megyei 1956-os monográfia.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Dallos Ferenc délután áthívta a megyei tanácsra Pullay Bélát, Nemeskéri Józsefet és még egy személyt.

A megbeszélésen a pártbizottság vezetői is részt vettek. A megbeszélés után utazott vissza Nemeskéri Bognár Ferenc és B. Hajagos Károly kíséretében Budapestre. December 5-én B. Hajagos Károlyt letartóztatták Budapesten, de este elengedték. BKMÖL, BKMB, B. 1157/1957. Pullay Béla...

egyben hiányolta Bács-Kiskun képviselőjét a KMT-ben. Hazatértük után Pullay még aznap összehívta a nagyobb üzemi munkástanácsok elnökeit a konzervgyárba. Megegyeztek abban, hogy december 8-án kiegészítik a megyei munkástanácsot, erre azonban már nem került sor.

Baján – a megyeszékhellyel ellentétben – november 4-ével nem szűnt meg a nemzeti bizottság, jóllehet Kerek István járási párttitkár javasolta, hogy „likvidálják mindjárt az első napokban az ellenforradalmi társaságot”. Vágvölgyi Ferencet azonban ismét Osztermann Béla váltotta fel a tanács élén. A szovjet parancsnok november 6-án körülösszehívta a tanácsházára a munkástanácselnököket, ahol eredménytelenül igyekezett rábeszélni őket a munka felvételére. A munkásság minden alkalommal a sztrájk folytatása mellett foglalt állást. A megye legnagyobb ipari üzemének munkástanácsa november 7-én egy négy pontos kiáltványt állított össze: „A Bajai Gyapjúsövetgyár a sztrájk folytatása mellett foglal állást annak leszögezése mellett, hogy a kapitalista és nagybirtokos félhűbéri államrendszer visszaállítását nem akarja. Ezzel szemben a következőket követeljük: [...] A szovjet hadsereg azonnal szüntesse be a harcot, és azonnal kezdjék meg a kivonulást az ország területéről. A dolgozók a Kádár-kormányt nem ismerik el, a nép által választott Nagy Imre-kormány mellett foglalnak állást. Követeljük a Nagy Imre-kormány által elfogadott pontok maradéktalan teljesítését. Továbbra is követeljük a semlegesség kimondását, a Varsói Szerződés felbontását.”¹⁰⁹

November 8-án a szovjetek ismét megkísérelték rábírní a munkástanácsok és a nemzeti bizottság vezetőit a sztrájk feladására, amit a képviselők újra megtagadtak.¹¹⁰ Antóny János felajánlotta a maga és a nemzeti bizottság lemondását, de ezt sem a szovjet parancsnok, sem a munkástanácsok küldöttei nem fogadták el. Utóbbiak elhatározták, hogy küldöttséget menesztenek a kormányhoz, hogy ismerjék követeléseiket.¹¹¹ November 12-én a gyapjúsövetgyár munkástanácsának ülésén ismét a sztrájk kérdése állt a központban. Hétpontos határozatot hoztak, amelyben követelték, hogy a kormány nevezze meg a szovjet csapatok kivonásának konkrét időpontját, és a magyar rendfenntartó alakulatokba vonják be a szabadságharcosokat is. Követelték a gyülekezési szabadságot és a szabad választások kiírását, továbbá az azonnali tűzszünetet, és tárgyalásokat a még harcoló munkások és bányászok küldötteivel. A sztrájkhoz való jogot továbbra is fenntartották.¹¹² November 13-án reggel indult el a tíztagú küldöttség a kormányhoz. Kádár Jánossal akartak tárgyalni, aki azonban nem fogadta őket, ezért Marosán Györgynek adták elő követeléseiket. Marosán a tárgyalások feltételül a sztrájk beszüntetését szabta. Megígérte, hogy a forradalomban részt vevőket, akiknek nem tapad vér a

¹⁰⁹ BKMÖL, BKMB, B. 1237/1957. Nagy István...

¹¹⁰ BKMÖL, Pártarchívum, 1956-os gyűjtemény, B. 386/1957. Antóny János...

¹¹¹ Gergely, 1997, 94. o.

¹¹² BKMÖL, BKMB, B. 1237/1957. Nagy István...

kezükhöz, nem vonják felelősségre. A küldöttség négy óra körül távozott a Parlamentből, és november 14-én ért vissza Bajára.¹¹³ Budapesten valószínűleg felvették a kapcsolatot a KMT-vel, nem kizárt, hogy részt vettek annak alakuló ülésén.¹¹⁴ A visszaút során Kecskeméten felkeresték az AKK munkástanácsát. Felhívták Pullayékat, hogy csatlakozzanak a posztógyár memorandumához, követeléseik teljesítése érdekében hirdessenek az egész megyére kiterjedő általános sztrájkot. Az AKK munkástanácsa csatlakozott a sztrájkfelhíváshoz. Kijelentették, hogy a sztrájk mellett döntöttek annak tudatában is, hogy a munkabeszüntetés idejére nem kapnak fizetést.

A következő napokban óriási nyomás nehezedett a munkástanácsokra. A nemzeti bizottság is a munka felvételére szólította fel a bajiakat. A november 18-ára összehívott munkástanács-vezetők között heves vita bontakozott ki. Egyesek úgy vélték, hogy a munkásság újbóli megkérdezése nélkül nincs joguk dönteni. Végül úgy határoztak, hogy a budapesti üzemek álláspontjától teszik függővé a munka beindítását. Ezért újabb küldöttség indult a fővárosba tájékozódni.¹¹⁵

Az üzemekben még aznap szavazást tartottak a sztrájk folytatásáról. A posztógyárban a munkások túlnyomó többsége mellette szavazott.¹¹⁶ Kijelentették, hogy csak akkor veszik fel a munkát, ha követeléseiket teljesítik, és a budapesti munkásság is a sztrájk felfüggesztése mellett dönt. A szovjet városparancsnok november 19-én letartóztatásokkal és más megtorló intézkedésekkel fenyegetőzve adott parancsot a munka felvételére.

A sztrájk melletti kitartásnak azonban így is volt politikai eredménye. November 20-án ülést tartott a városi tanács végrehajtó bizottsága, amelyen a szovjetek követelésére kiegészítették a testületet a forradalom néhány vezetőjével, majd december 1-jén a városi tanácsba bekerült a nemzeti bizottság körülbelül húsz tagja. November 20-án jelen volt a vb-ülésen Török László, a megyei tanács által kiküldött biztos, Házi Jenő vezérőrnagy, valamint a forradalom több baji vezetője is. Török László közölte, hogy az ülés célja Osztermann Béla felmentése, amit a megyei tanács szóban már meg is tett. Helyére Vincze Ferencet nevezték ki. A vb eddigi 13 fős létszámát felemelték 21-re. A régi tagok közül tízét visszahívtak, a leváltandó kommunisták névsorát Vincze Ferenc utasítására Nagy Istvánnak kellett felolvasnia. A jegyzőkönyv szerint a leváltásokat főleg a munkástanácsok és a parasztság képviselői követelték.¹¹⁷

¹¹³ Gergely, 1997, 95. o.

¹¹⁴ A KMT megalakulásánál Kecskemétről jelen volt Bognár Ferenc és B. Hajagos Károly.

¹¹⁵ BKMÖL, BKMB., B. 1237/1957. Nagy István...

¹¹⁶ Gergely, 1997, 96. o.

¹¹⁷ Többek között ekkor került be a vb-be Nagy István, dr. Szabó László, Agatity József, Bácskai Kornél, dr. Antóny János, Pataki Ede, Böröcz Jenő, Laki László, Lelkes Péter, Pestuka Dezső, Végvári László, dr. Paulai János és Gyulavári József. A vállalatok munkástanácsainak követelésére egy sor vállalatigazgatót is leváltot-

Az egyezségről még ezen a napon tájékoztatót adtak ki. Ebben közölték, hogy a szovjet parancsnokság megtiltott mindennemű felvonulást és csoportosulást az egész ország területén. Szovjet parancsra november 21-től mindenki vegye fel a munkát, mert az ellenszegülőket letartóztatják. November 20-án este kilenc óráig minden fegyvert be kell szolgáltatni. A szovjetek megfenyegették a munkástanácsok vezetőit, ha valaki nem engedelmeskedik a rendeleteiknek, akkor őket fogják letartóztatni, és a sztrájkban részt vevő üzemeket bezárátják. Ezért a munkástanácsok maguk is a munka felvételére szólítottak fel, egyben bejelentették, hogy a munkástanácsok képviselői bekerültek a tanács végrehajtó bizottságába, ahonnan a dolgozók bizalmát nem élvező tagokat visszahívták, és leváltották a vezetésre alkalmatlan vállalatigazgatókat. Megígérték, hogy kézbe veszik a lakáskiutalások és egyéb szociális ügyek intézését.¹¹⁸

November 21-én Baján megindult a munka,¹¹⁹ de a munkástanács továbbra is bojkottálta a tanácsot, minden üggyel a nemzeti bizottsághoz fordult.¹²⁰ December elején Kerek Istvánnak sikerült elérnie, hogy a szerinte túlzottan engedékeny szovjet parancsnokot leváltásák.¹²¹

December 6-án a Bajai Süttőipari Vállalat irodájában tartottak gyűlést a munkástanácsok vezetői. Céljuk a Bajai Központi Munkástanács megalakítása volt. A gyapjúszövetgyárat Nagy István és Patocskai László képviselte, ők ismertették a gyűlés célját, és hangoztatták a testület megalakításának szükségességét. Feladatként a baji munkásság érdekképviselői egységének a megteremtését és a városi tanács végrehajtó bizottságának ellenőrzését jelölték meg. Meghatározták, hogy az egyes üzemek hány főt delegálhatnak: a nagyobb vállalatok egy-két képviselőt küldhetnek a központi munkástanácsba, a többiek pedig közösen egyet. Felszólították a megjelenteket, hogy a küldötteket minél hamarabb válasszák meg, lássák el megbízólevéllel, és küldjék be a központi munkástanács ülésére. A városi tanács vezetősége azonban nem engedélyezte az ülést, a meghívók kibocsátását megtagadta, így a városi munkástanács megalakítása nem sikerült. Más forrás szerint a Bajai Központi Munkástanács megalakítása a politikai akarat, az elszántság hiánya miatt maradt el.¹²²

tak, helyükre a munkástanácsok vezetői, illetve jelöltjei kerültek. A vb ezután jóváhagyta a pedagógus forradalmi tanács beadványát, amelyben az iskolaigazgatók leváltását jelentette be. Karajkó János közölte, hogy a pártszékházat átadják lakások céljára. BKMÖL, Pártarchívum, 1956-os gyűjtemény, A városi tanács vb jkv, 1956. november 20. 38/8/1956. Másolat.

¹¹⁸ BKMÖL, Pártarchívum, 1956-os gyűjtemény, sz. n. irat. Tájékoztatás a baji dolgozók és munkástanácsok részére.

¹¹⁹ BKMÖL, BKMB., B. 1237/1957. Nagy István...

¹²⁰ Uo.

¹²¹ BKMÖL, Pártarchívum, 1956-os gyűjtemény, B. 386/1957. Antóny János...

¹²² Gergely, 1997, 97. o.

A decemberi sztrájkok

December elején az emberek nagy többsége ismét radikalizálódott. December 9-én sztrájkoltak a Kecskeméti Katona József Gimnázium diákjai: hazamentek az iskolából. A városi pedagógus szakszervezet december 10-én a tanítás folytatását határozta el, a járási szakszervezet viszont ellenkező döntést hozott, így a Kecskeméti járás sok községében szünetelt az oktatás a 48 órás sztrájk idején.¹²³ December 10-én két tanuló kormányellenes röplapokat ragasztott ki városszerte. Ezeket részben maguk készítették, részben Budapestről hozták. A cédulákon a kormány és a szovjet megszállás ellen szólaltak fel, sajtóbojkottra és sztrájkra buzdítottak, párhuzamot vontak 1848 és 1956 között. A szovjet katonák is találkozhattak egy hozzájuk szóló, orosz nyelvű röplappal, amelyben a szemükre vetették, hogy igazságos fordulalmat vertek le.¹²⁴

December 10-én kora délután rendkívüli munkástanácsülésen tárgyalták az AKK-ban a sztrájkfelhívást. Az ülésen valószínűleg részt vettek más kecskeméti üzemek munkástanácsainak vezetői is, és a sztrájk megtartása mellett döntöttek.¹²⁵ A megyében a 48 órás sztrájk néhol 72 óráig tartott, ugyanis a Bajai Gyapjűszövetgyár munkásai már december 10-én sztrájkba léptek, másnap a város többi üzeme is követte őket.¹²⁶ Nagy István – ekkor már a végleges munkástanács elnökeként – kijelentette, hogy a sztrájkjogról nem mondanak le, és nem látnak megfelelő garanciát arra, hogy a Kádár-kormány teljesíti ígéreteit.¹²⁷

December 11-én kora reggel az üzemi munkástanácsok szavazásra bocsátották a kérdést, és a munkások többsége a sztrájk megtartása mellett foglalt állást. Ezzel egyidejűleg Ferencz Béla és Bogdány Károly, a vasutas munkástanács vezetői körbejárták a nagyobb üzemeket és néhány iskolát. Felmérték, hogy ott fognak-e sztrájkolni, illetve értesítették a sztrájkfelhívásról esetleg még nem tudó üzemeket. A gyárak és üzemek előtt többnyire szovjet tankok és páncélcsoportok álltak.¹²⁸ Az üzletek zöme zárva volt. Tíz óra után harminc-negyven fős csoportosulás keletkezett a Kossuth-szobornál. Egy lány elszavalta a *Nemzeti dalt*, elhangzott a *Himnusz* és a *Szózat*.¹²⁹ Pullay Béla is szólt a tüntetőkhöz.¹³⁰ Aztán körülbelül ötszázan elindultak a MÁV-állomás felé. A hamarosan három-négyezresre duzzadó tömeg a Rákóczi utcán vonulva Kossuth-nótákat énekelt. Az első sorban mentek a kecskeméti munkástanácsok vezetői. A Rákóczi utca végén a menet megfordult, és ismét a főtérré

¹²³ BKMÖL, BKMB., B. 1490/1957. Orosz László...

¹²⁴ BKMÖL, BKMB., B. 587/1957. Dárdai Vilmos és társa pere.

¹²⁵ BKMÖL, BKMB., B. 393/1958. Lázár Ákos pere.

¹²⁶ BKMÖL, BKMB., B. 1237/1957. Nagy István...

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ BKMÖL, BKMB., B. 948/1957 Ferencz Béla és társa pere.

¹²⁹ Kajári, 1996, 483., 501., 527. o. A Bács-Kiskun megyei rendőrkapitány jelentései.

¹³⁰ BKMÖL, Pullay-interjú.

vonult. A békés felvonulás körülbelül két órán át tartott. Egy száz-százötven fős csoport a Kinizsi Konzervgyárba ment, ahol leállásra szólították fel a sztrájkhoz nem csatlakozott munkásokat, majd ismét végigvonultak a Rákóczi utcán. Feloszlításukra karhatalmi egységeket vezényeltek ki, amelyeket szovjet páncélosok támoogattak. A tüntetést csak sortűzekkel tudták felszámolni, miután a tömeg viszsaszorította az első karhatalmi csoportokat. A szovjet tankok is tüzet nyitottak, mire az emberek szétszéledtek, majd kis csoportokban újra összeverődtek. A kijárási tilalom kezdetét este tíz óra helyett hat órára hozták előre, a tüntetők közül többeket letartóztattak.

December 12-én kinyitottak az élelmiszerüzletek, de hamarosan be is zártak. A két konzervgyárban reggel ugyan felvették a munkát, de még délelőtt leálltak. Fél tíz táján ismét összegyűlt a téren négy-ötszáz ember, mire megjelent a rendőrség, a honvédség, a karhatalom és a szovjetek; ismét sortűzzel oszlatták fel a tömeget.¹³¹ Bakos István ipari tanuló egy karhatalmi tiszt pisztollyal combon lőtte.¹³² Három óra táján a Kossuth-szobor környékén megint öt-hatszázan gyülekeztek. A hatalom ismét lövetett, 22 embert letartóztattak. December 12-én este a város munkástanácselnökei közös állásfoglalást adtak ki arról, hogy másnap a gyárak felveszik a munkát.

A sztrájkon túl szórványos fegyveres ellenállásra is sor került a megyében. Baján november 9-én a Bobek Károly vezetésével összegyűlő fiatalok a szovjetek elleni fegyveres ellenállás lehetőségéről beszélgettek, amikor megtudták, hogy a rendőrség négy fiatait őrizetbe vett. Elhatározták, hogy fegyvert szereznek, és kiszabadítják őket. Este csellel behatoltak a rendőrségre, ahol Bobek Károly az ügyeleti szobában tüzet nyitott az ott tartózkodó rendőrökre. Egy rendőr meghalt, négy másik pedig megsebesült.¹³³

A Kecskeméten december 11-12-én lezajlott tüntetéseket (fj. Góbor Ferenc – aki korábban nemzetőr volt – úgy értékelte, hogy ismét kitört a forradalom a városban. Este több társával rátört Csík Antalra, a Kecskemét-Városföldi Állami Gazdaság igazgatójára, akit végül nem bántalmaztak, de Góbor néhányszor a levegőbe lőtt. Másnap karhatalmisták szovjet páncélos támogatásával kerítették be a tanyájukat, és elfogták őket. A december 11-én kihirdetett statárium értelmében a Kec-

¹³¹ Ekkor halt meg egy eltévedt golyótól Szabó János, a városi tanács egyik osztályvezetője, aki a pártbizottság erkélyén állt. Életét vagy egy szovjet sorozat, vagy egy karhatalmista golyója oltotta ki. Nem lehetetlen, hogy Szabó János halálában szerepet játszott volna valamilyen módon az a körülmény, hogy 1956. november 10-én egy beadványban feljelentette Méhész Árpádot, a városi tanács elnökhelyettesét és Mező Mihály vb-titkárát. A feljelentésben „ellenforradalmi” cselekedetekkel és különböző visszaélésekkel vádolta őket. BKMÖL, Pártarchívum, 1. f. 918. ő. e. sz. n. irat.

¹³² BKMÖL, XXIII. 561/b. Kecskemét Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Egészségügyi Osztályának iratai. Szociálpolitikai Csoport iratai, 4892/1956.

¹³³ Gergely, 1997, 94. o.

keméti Helyőrség Katonai Bírósága december 16-án halálra ítélte Góbor Ferencet, december 20-án a Csalánosi-erdőben kivégezték.¹³⁴

A restauráció kezdete, a párt és a tanácsok újjászervezése

November 5-én – még a korábbi helyi vezetés élvonala nélkül – ülést tartott a kommunista párt megyei ideiglenes intézőbizottsága, és a párt újjászervezését nyilvánította a legfontosabb feladatnak. Határoztak az úgynevezett „néphatalom” helyi szerveinek visszaállításáról és megtisztításáról. A nemzeti és forradalmi bizottságokban szerepet vállaló párttagokat differenciáltan ítélték meg. Egyesekről, akiket a párt „állított oda”, megállapították, hogy megállták a helyüket, másokat ellenforradalmárnak bélyegeztek.¹³⁵

A megyében ettől kezdve a megyei tanács irányította az ügyeket, de döntő szava kezdetben a szovjet városparancsnoknak volt. Az ideiglenes megyei pártvezetés november 8-án ült össze Kádárék felhívásának megtárgyalására. Létrehozták az ideiglenes megyei pártelnökséget, amelynek élére Molnár Frigyes került.¹³⁶ Felhívták a volt MDP városi, járási, községi alapszervezeteit, hogy haladéktalanul hozzanak létre ideiglenes bizottságokat, válasszanak elnökségeket, tartsanak taggyűléseket, és hajtsák végre a Kádár-kormány rendelkezéseit. Megalakult a párt városi vezetősége is.

Másnap Molnár Frigyes és Simó Tibor Szolnokra utazott, hogy felvegyék a kapcsolatot Kádárékkal, de már nem találták ott a kormányt. November 12-én Budapestre mentek, ahol Kiss Károlytól csak annyi útmutatást kaptak, hogy kövessék a párt és a kormány határozatait. A megyei intézőbizottság kezdetben valószínűleg folyamatosan ülésezett, ezt hamarosan heti, majd kétheti ülésezés váltotta fel. Határoztak a hatalmi szervek, a párt és a tanácsok újjászervezéséről, megerősítéséről, a karhatalom megszervezéséről, ütőképessé tételéről, a közrend, a közbiztonság megszilárdításáról, a munkástanácsok háttérbe szorításáról. A problémák megoldását ígérték, így a pártélet demokratizmusának fejlesztését, a kollektív vezetés érvényesítését, a tanácsok munkájának javítását. Ezenkívül a törvényesség betartását, az állampolgári jogok biztosítását, a mezőgazdaság fejlesztését, a „termelőszövetkezeti mozgalom” korszerűsítését, a tanyavilág támogatását, az ipar fejlesztését, a foglalkoztatási gondok enyhítését, a város- és községfejlesztés meggyorsítását.

Az ígéretekre szükség is volt, ugyanis például a megye területén a forradalom előtt meglévő 357 téészből 1957 elejére csak 157 maradt. Elsősorban a kicsi és veszteséges téések oszlottak fel, és ez körülbelül 33 százalékos tagcsökkenést és 32

¹³⁴ HL, SZKB, B. 1/1956. Ifj. Góbor Ferenc és társainak pere, A december 11-i statárium nem tartalmazta a halálbüntetést, azzal csak 13-án egészítették ki a rendeletet. A védelem azonban hiába hivatkozott erre.

¹³⁵ Bársony, 1983, 114. o. A tanácsok munkája az állami és tömegszervezeti feladatok végrehajtásában.

¹³⁶ Tagjai: Erdősi József, Gombos Aladár, Pankovics Józsefné, Simó Tibor. *Petőfi Népe*, 1956. november 18.

százalékos földterület-csökkenést jelentett. A működő téésekben 70 pártalapszervezet volt, mindössze 802 taggal.¹³⁷ A kommunista párt helyzete 1956 decemberében még meglehetősen ingatag volt. A megyében összesen 255 alapszervezet volt 3982 taggal.¹³⁸ Ez töredéke az október előttiének, amikor a 799 alapszervezetnek 22 ezer tagja volt. Az átlépők többsége a szegényparasztsgból, a téések volt párttagjaiból került ki; a középparasztsg és az egyéni parasztsg is kívárt, ők még reménykedtek a parasztpárt megalakulásában. A pártszervezők a legrosszabb eredményeket a gyárakban, az üzemekben, valamint az értelmiség körében érték el. Az üzemekben nagy sikernek számított az alapszervezet megalakítása, de a létrejött alapszervezetek nem működtek. A szervezésre hivatott pártapparátus szervezete is hagyott kívánnivalót maga után: a 281 politikai munkatárs közül 87 távozott, és csak négy újat sikerült beállítani. Az apparátusból kikért kádereket igyekeztek a fegyveres erőkhöz irányítani.¹³⁹ Az új tagok beszerzése érdekében különös gondot fordítottak a gyárakra, pártszervezőket küldtek ki a tíz legnagyobb üzembe, akik állandóan ott tartózkodtak. Felkeresték a régi párttagokat, akiknek fontos szerepet szántak az agitációban. Az agitációs és propagandacsoportnak munkatervet kellett kidolgoznia a hatékonyabb tagszervezés érdekében. A községekbe egy-egy hétre állandó pártszervezőket osztottak be, a kis szervezetek összevonására törekedtek, hogy „ne osszák meg a kommunisták erejét”. Igyekeztek gondoskodni arról, hogy a széthullott alapszervezetek ne adják fel megüresedett párházait. A következő év februárjában már 434 alapszervezet működött 6811 fős állományával, közülük 374 volt új tag, több mint öt százalék.¹⁴⁰

A tanácsapparátus megyei szintű újjászervezése Dallos Ferenc november 9-i visszatéréseivel vette kezdetét. Ezekben a napokban jelent meg a városban újra Daczó József, Gyurkó Lajos és Arany László is. November 8-án a megyei tanácson megbeszélést tartottak. Kocher László vb-elnökhelyettes leszögezte, hogy a legfőbb államhatalmi szerv a megyében a megyei tanács végrehajtó bizottsága. Kijelentette, hogy a munkástanácsoknak nincs joguk eltávolítani az igazgatókat, ehhez Mészáros László szakszervezeti funkcionárius azt is hozzátette, hogy a szakszervezetet sincs joguk felosztatni, ugyanis az érdekképviselet a szakszervezet feladata, a munkástanács pedig igazgatási szerv. A kormány is hasonló rendeleteket hozott, de csak két nappal később. A kormánytól összekötő érkezett a megyéhez, ennek mintájára a megye is összekötőket küldött a járásokhoz és a városokhoz. Szabó Károly kormányösszekötő részt vett a megyei tanács vb-üléseiben. A vb a gazdasági feladatok ellátására közellátási bizottságot hozott létre Varga Jenő elnökhelyettes vezetésével, akit az országos közellátási biztos, Nyers Rezső hamarosan közellátási kormány-

¹³⁷ Bársony, 1983, 67–70. o. A Bács-Kiskun megyei termelőszövetkezetek helyzete.

¹³⁸ Bársony, 1983, 43–47. o. Borsodi György: A pártszervezés helyzete a megyében, 1956. december 15.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ Bársony, 1983, 71–88. o. Molnár Frigyes beszámolója a megyei aktívaértekezleten, 1957. március 7.

biztossá nevezett ki. A közellátási bizottság kereskedelmi megállapodásokat kötött más megyékkel, illetve Jugoszláviával és Romániával – a megye ekkor önálló külkereskedelmet folytatott –, a határon túlról szénét, fát, petróleumot, gázolajat és sót hozott be.¹⁴¹

A megyei tanács vb november 21-i ülésén¹⁴² kijelentették, hogy elfogadják és támogatják a kormány programját. Dallos hangsúlyozta, hogy a megyei tanács vb átmeneti szünetelése alatt a megyei forradalmi bizottság fenntartotta a rendet és a nyugalmat. A forradalmi bizottságoknak ezután főként tanácsadó szerepet kell ellátniuk, együtt kell működniük a végrehajtó bizottságokkal, de személyi kérdésekben nem dönthetnek.

A megyei tanács vb intézkedett arról, hogy a járáásokban bizottságok vizsgálják meg a községekben történt személyi változásokat, és erről tegyenek jelentést a megyei vb-nek. A járási vezetők feladatuk kapták, hogy derítsék fel a községi tanácsstagok október 23-a utáni tevékenységét. Az alsóbb szintű tanácsok végrehajtó bizottságai november végén mindenhol dolgozni kezdtek, legalábbis a megye ezt jelentette a kormánynak. A községi forradalmi és nemzeti bizottságok a legtöbb helyen működtek a november 4-i szovjet támadás után is. A funkciójukba visszatérni szándékozó községi vezetők persze szorgalmazták a közigazgatási forradalmi szervek felszámolását, de novemberben ennek keresztülvitelére még gyengék voltak. A hónap folyamán sok helyen a községi tanács vb-ket kiegészítették a forradalmi bizottságok vezetőivel, tagjaival úgy, hogy a vb létszámát általában fel emelték, és kooptálták a forradalmi bizottság tagjait. A forradalmi bizottságok társadalmi támogatottsága azonban – főleg a nagyobb községekben – olyan nagy volt, hogy a megemelt létszámú vb-kben sok helyen többségbe kerültek a tagjaik, így tulajdonképpen a forradalmi bizottságokat egészítették ki néhány mérsékeltebb és elfogadottabb korábbi vb-vezetővel. Ez történt például Bugacon, ahol a községi tanács végrehajtó bizottságában a régi tagok közül csak hárman maradtak, a többi 17 a nemzeti bizottság soraiból került ki, a vb elnöke pedig a községi nemzetőrség parancsnoka lett. Hasonló folyamat zajlott le más községekben, például Tiszakécskén, Izsákon, Lakiteleken és Orgoványon is.

Így történt a városokban is. Kecskeméten Tóth László, a városi forradalmi bizottság elnöke november 7-én a városi tanács vb elnökhelyettese lett, Baján a nemzeti bizottság és a munkástanácsok több tagja szintén bekerült a vb-be. Kiskunfélegyházán Czákó József, a városi forradalmi bizottság elnöke egészen 1957 februárjáig állt a városi tanács vb élén. A 17/1956. számú kormányrendelet feloszlatta a közigazgatási forradalmi bizottságokat. Csak ezután lehet a tanácsok kizárólagosságáról beszélni.¹⁴³ A tanácsok végrehajtó bizottságaiba bekerült forradalmi bizottsági tagok általában 1957 elejéig tarthatták meg pozíciójukat, akkor a racionalizálás során

¹⁴¹ Bársony, 1983, 71–88. o. Molnár Frigyes beszámolója a megyei aktívaértekezleten, 1957. március 7.

¹⁴² BKMÖL, XXIII. 1/a. 7-27/1957. 1956. november 21-i ülés jkv.

eltávolították őket. Heródek Jánost, aki Orgoványon a nemzeti bizottság és a tanács vb elnöke is volt, december 19-én felszólította a járási tanács, hogy egyik funkciójáról mondjon le. December 31-én a nemzeti bizottság elnöki tisztségéről mondott le, de továbbra is megtartotta vb-elnöki tisztségét. Őt és a nemzeti bizottság tagjait végül 1957. január 22-én a tanácsházáról vitte el a karhatalom, amikor a régi vb-elnököt visszahelyezték.

December 5-én ismét ülést tartott a megyei tanács végrehajtó bizottsága. Ezen a munkástanácsokról és a forradalmi bizottságokról szóló kormányrendeletéről tárgyaltak. Hangsúlyozták, hogy a munkástanácsokat „óvni kell attól, hogy a szocializmussal szemben álló erők eszközévé váljanak”. Határozatot hoztak a szovjet emlékmű helyreállításáról és megkoszorúzásáról.¹⁴⁴ A végrehajtó bizottságok a megye területén 1956. november végén, illetve december elején kezdtek el működni, de megtisztításuk az „ellenforradalmi elemektől” csak vontatottan haladt. December és április között több helyen tartottak a tanácsok gyűlést, amelyeken a tanácstag-ság hatvan-nyolcvan százaléka jelent meg. A „racionalizálásról” szóló 15/1956. számú kormányrendelet megvalósítása természetesen nem elsősorban a költségek csökkentését és a szakmai szempontok fokozottabb érvényesítését célozta, sokkal inkább a megtorlás eszköze volt. A „szélesebb társadalmi alapú” tanácsrendszer megvalósítása csak fikció maradt. A létszámcsökkentés után a járáásokban és a városokban csökkent, a községekben nőtt a tanácsapparátus létszáma. A megyei tanács új létszáma 1957 januárjában 226, a forradalom előtt 352 fő volt.¹⁴⁵ A megyében a hatezer tanácstagból körülbelül kétszázan álltak az „ellenforradalom” mellé a kormánynak küldött megyei jelentés szerint.¹⁴⁶ Ugyanezen jelentés szerint a megye területén 262 vb-tagot mondatnak le, közülük 142 került vissza funkciójába. A megyei, városi és járási tanácsok vezetésében kevés személyi változás történt, a hatalom következetesen törekedett arra, hogy a forradalom előtti vb-vezetők kerüljenek vissza.

A megtorlás kezdete

A megtorlás a szovjet csapatok bevonulásakor azonnal megkezdődött. A Kádár-kormány és vidéki hívei azonban elengedhetetlennek tartották, hogy minél előbb saját fegyveres erő álljon rendelkezésükre. A karhatalom Bács-Kiskun megyében november 8-án alakult meg, megyei parancsnoka először Szentkirályi Frigyes, a nemzet-

¹⁴³ Néhány helyen (Orgoványon, Alpáron és Bugacon) azonban december 5-e után is működött a nemzeti bizottság.

¹⁴⁴ BKMÖL, XXIII. 1/a. 7-28/1956.

¹⁴⁵ BKMÖL, XXIII. 1/a. 1-1/1957. Az 1957. január 16-i ülés jkv. A Minisztertanácsnak küldött 1098/1957. sz. jelentés 337 apparátustagot említ, 1957 márciusában 218-an voltak.

¹⁴⁶ BKMÖL, XXIII. 2/c. 1098/1957.

őrség Gyurkó által kinevezett korábbi parancsnoka, majd néhány nap múlva Homoki Imre alezredes lett. Pufajkás fegyveres csoportok azonban már ezt megelőzően is alakultak és működtek. Karhatalmi szempontból a 3. hadtest parancsnokságához tartozott Szeged, Dél-Dunántúl, Csongrád, Békés és Hajdú-Bihar megye, Nyíregyháza és a Mezőtúri járás. Homoki Imre úgy rendelkezett, hogy minden karhatalmi parancsnok felelős az adott terület biztosításáért, így Bács-Kiskun megye északi részéért az 5. gépesített hadosztály parancsnoka, a megye déli részéért és Szeged városáért pedig a 27. hadosztály parancsnoka. A honvéd karhatalomba elsősorban a hadtest hivatásos tisztjeit, továbbszolgáló tiszthelyetteseket és tartalékosokat osztottak be, akik aláírták a tisztí nyilatkozatot. A karhatalomba kerültek a forradalom alatt sérelmet szenvedett párt- és állami vezetők, az ávósok, az egykori partizánok és az 1919-esek közül is sokan. A pártbizottságok feladata volt a karhatalom szervezésének segítése és a koordináció a karhatalom, a rendőrség és a szovjet csapatok vezetői között. Az első napokban magukhoz ragadták a megyei lapok felügyeletét, és újra üzembe helyezték a kecskeméti rádiót. Kecskeméten Lukács András százados lett a karhatalom első városi vezetője, aki a forradalom alatt a nemzetőrség egyik parancsnoka volt. November 22-én azonban leváltották, ahogy eltávolították mindazokat a katonatiszteket, akik valamilyen szerepet vállaltak a forradalomban. November 25-én 600, december elsején 762, márciusban pedig 1300 fő volt a karhatalom létszáma a megyében.¹⁴⁷

November 6-án kormánybiztosként tért vissza Sucin József a hadtesttörzshöz, majd Gyurkó Lajos is megjelent Liszt Vilmos politikai tiszt kíséretében. Feladatuk a karhatalom szervezésének irányítása volt. Sucin tájékoztatót tartott a tiszteknek a belpolitikai és a nemzetközi helyzetről, valamint a kormány által rájuk bízott feladatokról. Ezzel hozta összefüggésbe október 31-i távozásukat is, úgy állítva be, mintha valamilyen különleges feladat miatt hagyták volna el szolgálati helyüket. A 3. hadtest felügyelete alá tartozó területen a karhatalom a szovjet csapatok támogatását élvezve részt vett a későbbi tüntetések feloszlásában Kecskeméten, Baján, Orosházán, Békéscsabán, Battonyán, Mezőkovácsházán, Hódmezővásárhelyen és más településeken is.

A karhatalom országosan és Bács-Kiskun megyében is december közepére került bevethető állapotba. Kecskeméten első akciójuk a december 11-12-i tüntetések szétverése volt, ebben körülbelül 180 karhatalmista vett részt. Erősítést kaptak a rendőrségtől és a szovjeteiktől, valamint Kecskemétre rendelték a szabadszállási karhatalmi alakulatot is. Hamarosan megkezdődtek a megyében a tömeges razziák. Baján december 19-ére virradó éjjel került sor először a karhatalom tömeges bevetésére, a bajaiakat egy magasabb egységtől kiküldött akciócsoport segítette. Az erősítésre azért volt szükség, mert a fővárosban az a hír járta, hogy „Baja város hamu alatt izzó parázs”.¹⁴⁸ A razzia során a karhatalmisták a saját házában

¹⁴⁷ Berki, 1993, 58–62. o.

vagy annak udvarán ölték meg Wittner Jakabot.¹⁴⁹ A bajai karhatalom jelentése szerint a karhatalmisták egymást veszélyeztetve lövöldöztek, mire többen hasra vágták magukat. Egy távolabb álló karhatalmista azt hitte, hogy eltalálták őket, és lelőtte az áldozatot.¹⁵⁰ Több embert is őrizetbe vettek, főleg a forradalomban résztvevőket, illetve munkástanács-vezetőket. A városi tanács vb rendkívüli ülést tartott, és tiltakozó jegyzéket küldött a megyéhez és a kormányhoz.

Január 25-én Kecskeméten tartottak általános razziát. A piacok, áruházak, vasútállomások, középületek átkutatása során 109 embert tartóztattak le. Február 2-án a vendéglőket és szórakozóhelyeket vették sorra. Február 18-án a Katona József Gimnáziumban tartottak razziát. Ellenőrizték a tanárokat és a diákokat is, az internátus vezetőjét pedig azért tették felelőssé, mert az a hír terjedt el, hogy a diákok közül többen disszidálni akarnak. Március 5-én a többi iskolában is általános ellenőrzést tartottak. Átvizsgálták a diákok holmiját, a tantermeket, a tanári szobákat, a hálólhelyiségeket. Fegyvert nem találtak. Néhány tanárt és diákot előállítottak, mert a forradalom alatt megjelent újságokat és az Írószövetség kiadványait megtalálták náluk. A városban elterjedt annak a híre, hogy a karhatalom összeszedi a diákokat. A főtéren, az Újkollégium körül tüntetés kezdődött, de feloszlatták. Március 8-án az egész városra kiterjedő razzia során (reggel nyolc és este hat óra között) 105 embert állítottak elő.¹⁵¹ Rendszeres időközönként úgynevezett bűnüldözési operatív értekezleteket tartottak a párttitkár, a bíróság elnöke, az ügyészség elnöke, a rendőrség és a karhatalom vezetőjének a részvételével.

1956 decemberétől 1957 áprilisáig a megyében 328 razzia volt, és letartóztattak 3812 határátlépőt, 322 szökött katonát, 197 volt rabot, 45 embercsempészt, 195 botrányt okozót, nyolc személyt gyilkossági kísérletért, három a karhatalom elleni erőszakért, 143 főt forradalmi tevékenységért, 153-at izgatásért, 65-öt fegyverrejtegetésért és 622 főt „biztonsági okokból”.¹⁵² December közepén jött létre a rendőri karhatalmi egység. A rendőrség létszámát 675 fővel emelték, 48 új rendőrőrsöt létesítettek, létrehozták az „R”-csoportot és a politikai nyomozó osztályt. Felülvizsgáltak 129 ávós tisztet, és valamennyiüket igazolták. 1957. március 15-ig 479 embert tartóztattak le valamilyen forradalmi tevékenység miatt, és elfogtak 501 volt rabot.¹⁵³

A megtorlás történetéhez tartozik, hogy decemberben mikor a kormány ismét statáriumot hirdetett, a kecskeméti bírák nem akarták vállalni a statáriális eljárás

¹⁴⁸ BKMÖI, Pártarchívum, 1956-os gyűjtemény, A városi tanács vb 1956. december 19-i rendkívüli ülés jkv. 38/5/1956. Másolat.

¹⁴⁹ Gergely, 1997, 90., 92. o.

¹⁵⁰ HL, 1956-os gyűjtemény, 11/6. ő. e. A bajai járási karhatalom története.

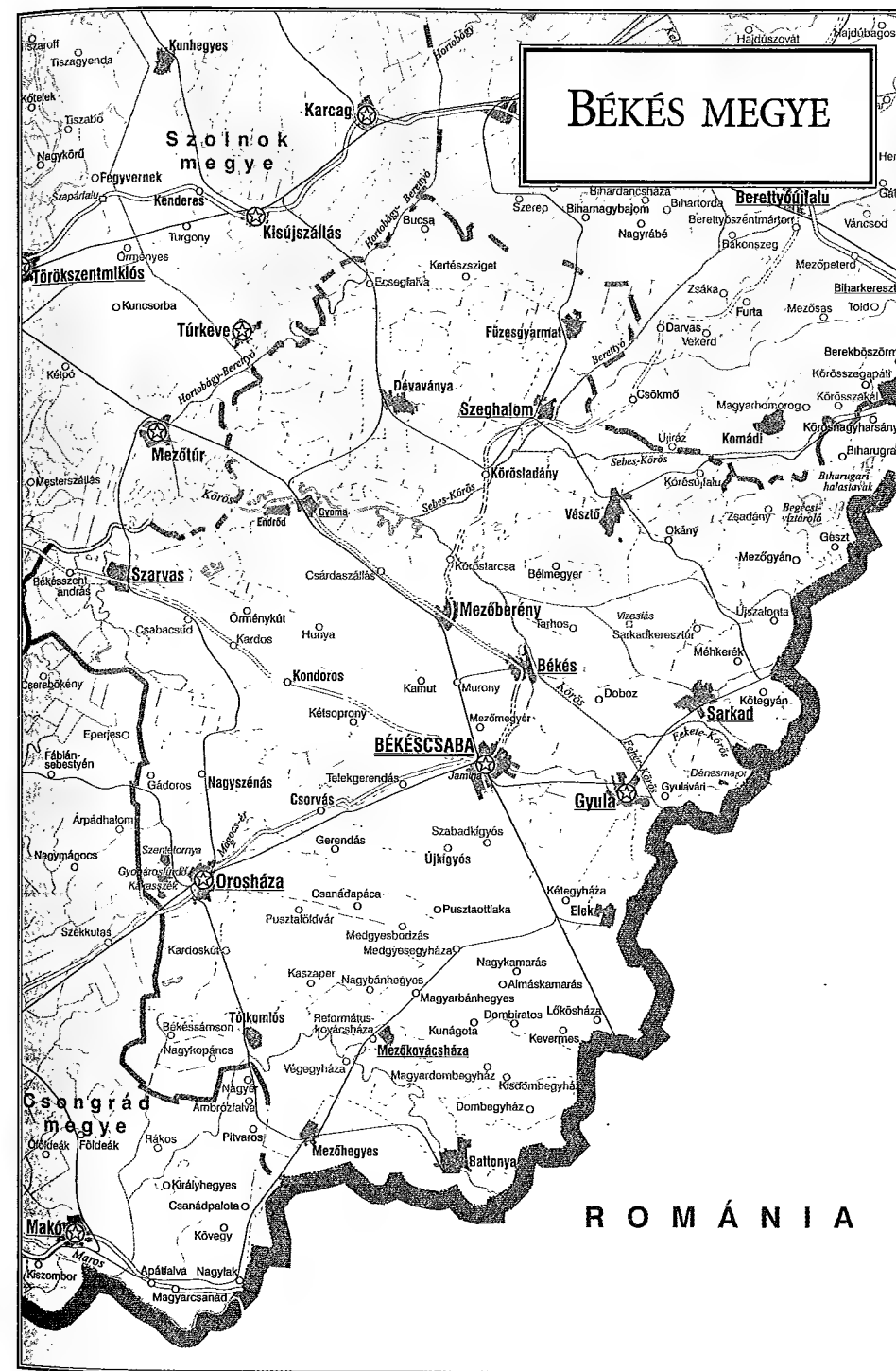
¹⁵¹ HL, 1956-os gyűjtemény, 11/3. ő. e. A kecskeméti karhatalom története.

¹⁵² Kajári, 1996, 60. o. A központi ügyelet összefoglaló jelentése, 1956. november 13.

¹⁵³ Uo., 61. o.

sokat, mivel ingatagnak látták a Kádár-kormány helyzetét.¹⁵⁴ Az 1957-től zajló bírói eljárások a megtorlásnak már egy másik szakaszát jelentik. De talán annyit itt is érdemes jelezni, hogy a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban folyó kutatások során eddig 434 megyei lakos ellen indított pert sikerült felderíteni. A perek összesen mintegy ezer embert érintettek. Tizenkét halálos ítélet született, nyolcat végre is hajtottak, négy ember ellen távollétében hozták meg a legsúlyosabb ítéletet.

¹⁵⁴ Nagy Lajos ügyét Magócsi Gézára akarták bízni, aki elfoglaltság miatt nem vállalta ezt. Így Nagy Lajost is egy Szegedről hívott bíróság ítélte el, a tárgyalások viszont Kecskeméten zajlottak. Szabó Jánost a Fővárosi Bíróság ítélte halálra. A Kecskeméti Megyei Bíróság így összesen öt halálos ítéletet hozott. Bobek Károly és dr. Szobonya Zoltánt, dr. Lengyel Zoltán bíró, a bíróság alapszervezetének párttitkára ítélte halálra.

SOMLAI KATALIN
BÉKÉS MEGYE

A megye gazdaságtörténete

A megye mai területe 1950-ben alakult ki, amikor Békéshez csatolták az egykori Csanád vármegyei Battonyai, Eleki, Mezőkovácsházi és a Bihar megyei Nagyszalontai járást, valamint Jász-Nagykuntól Dévaványát.¹ Ezzel egyidejűleg a megyeszékhelyet az 1700-as évektől központi szerepet játszó Gyuláról Békéscsabára helyezték át. Békéscsaba a múlt századi útépitések és a kereskedelmi útvonalak átrendeződésével indult gyors fejlődésnek. 1919-ben emelték városi rangra. Miután a trianoni béke következtében Gyula és Battonya az ország szélére került, Békéscsaba lett a megye legfőbb városa.²

A megye mintegy félmilliónyi lakosának húsz százaléka három városban (Békéscsaba, Gyula, Orosháza), míg fele az Erdei Ferenc által „kis mezővárosoknak” nevezett nagy lélekszámú községekben (Battonya, Dévaványa, Füzesgyarmat, Mezőberény, Sarkad, Szeghalom, Tótkomlós, Vésztő) élt. Jóllehet ezeket a településeket sokan lakták, a népességkoncentráció viszonylag alacsony maradt, mivel a lakosság jelentős hányada a községek külterületén elszórtan élt. A megye északi peremén húzódó óriásfalvas Szeghalmi járás népsűrűsége volt a legalacsonyabb, de hasonlóan ritkán lakott volt a Szarvasi járás, ahol a többség tanyán élt. A legsűrűbben lakott terület a megye középső sávja volt, az új és a régi megyeszékhely körül kiépült békéscsabai-gyulai agglomeráció.³

A második világháború után a többnemzetiségű megye falusi közösségeit erősen megbolygatta a két legnépesebb helyi nemzetiséget, a németet és a szlovákokat érintő kitelepítés, illetve a lakosságcsere. A németek túlnyomó többségének távoznia kellett, egész falvak (Almáskamarás, Elek) néptelenedtek el. A kitelepítettek házaiba a környező helységekből költöztek be főként magyar, román és szlovák földtelenek, vagy a szlovák-magyar lakosságcsere folytán felvidéki magyarok. A nemzetiségiiek számának megcsappanása után is megmaradt azonban a megye vegyes etnikai és vallási jellege. A magyarok mellett négy és fél ezer szlovák és ugyanannyi román nemzetiségű, s mintegy ezer szerb lakott továbbra is a megyében.

¹ Krajkó, 1974, 426. o.

² Becsei, 1992, 61-78. o.

³ Krajkó, 1974, 196-202. o.

A románok túlnyomó többsége a határ menti Gyulai és Mezőkovácsházi járásban élt. Kétegyháza, Méhkerék, Pusztatottlaka zömében románok lakta település volt. Tótkomlós, Örménykút szlovák, de jelentős létszámú szlovák népesség volt található Szarvason, Telekgerendáson, Kétsopronyban, Gerendáson és Békésszentandráson is.⁴

Természeti adottságainak köszönhetően Békés alapvetően mezőgazdasági terület volt, és az is maradt. A 19. század második felében az egyes központok urbanizálódását a mezőgazdasági termények feldolgozásával foglalkozó ipari üzemek telepítése gyorsította fel. A városiasodásban messze a megye más települései előtt járó Gyulán és Békéscsabán a századvég alapítási lázában jöttek létre az első pénzintézetek mellett a kisebb könnyűipari üzemek is. Ekkor, a század elején alapították a megye legnagyobb üzemét, a Sarkadi Cukorgyárat is. A látványos fejlődés ellenére csak kis és közepes nagyságú üzemek működtek a megye területén, modern értelemben vett gyáripár nem alakult ki. Megyei átlagban még iparosodottnak volt tekinthető néhány – helyi iparral, főként malommal, téglagyárral rendelkező – óriásfalu: Szeghalom, Dévaványa, Battonya, Gyoma és Endrőd. Számottevő ipari központnak számított a mezőhegyesi Állami Ménesbirtok, ahol a kender- és cukorgyár a főszezonban akár ezer munkást is foglalkoztatott. Az ugyancsak jellegzetes megyei iparágnak tekintett szőnyegszövés és kosárfonás nem igényelt üzemi kereteket, vidéki bedolgozóhálózatra épült.

Szervezett munkásság csak a jelentősebb üzemekben, valamint a vasutasok és a nyomdászok körében alakult ki, nagyobb hagyományai voltak viszont a szegényparasztság megmozdulásainak. A múlt század végén a gazdasági és érdekképviselési követelésekkel fellépő agrárrendülések a főbb központok – Orosháza, Békés, Battonya – mellett az egész megyében elterjedtek.

A második világháború után jóvátétel fejében sok ipari üzemet leszereltek. A nehézipar fejlesztésére nagy súlyt fektető szocialista iparosítás kibontakozásával egyidejűleg a gépiparral és nyersanyaggal nem rendelkező, rossz infrastrukturális adottságú megye fejlesztésére kevés figyelmet fordítottak. Ezért a helyi ipar fejlődése és a vele járó népesség-átrétegződés erősen elmaradt az országos átlagtól. Az újjáépítés következményeként egyedül a téglagyártás lendült fel, a legfontosabb üzem a békéscsabai volt. Megmaradt alapvető iparágnak az élelmiszer-feldolgozás. A legtöbb üzemet a megye gabonatermesztésére épülő malomipar tartotta fenn, és itt dolgozott a legtöbb munkás is. Csak az első ötéves terv keretében kezdtek ismét fejleszteni a megye ipari termelését. Újabb könnyűipari üzemek létesültek a megyeszékhelyen, de sem ezek, sem a már működők nem foglalkoztattak ezernél több munkást, még a békéscsabai kötszövőgyár sem. Ekkor épült Békéscsabán az első gépipari üzem, a Forgácsoló Szerszámgyár.⁵ Az ötvenes években a megyeszékhely, a megye legprosperálóbb települése tömegével vonzotta a fiatalságot, és munkahelyet

4 Krajkó, 1974, 211–212. o.

kínált a mezőgazdaságban felszabaduló munkaerő egy részének. Az iparfejlődés azonban nem volt annyira dinamikus, hogy felszívja a vidéki munkaerő-felesleget, így sokan elköltöztek az iparvidékekre. A vidéki kisiparosok száma csökkent, egy részük a mezőgazdaságban vagy más megyében keresett megélhetést. Akik maradtak, a nagyobb településeken szakmanként szövetkezetekbe kényszerültek, a kisebb községekben magánkisiparosként dolgoztak tovább, egyre nehezebb körülmények között.

Az ország délkeleti sarka az egyik legellátatlanabb terület volt. A megyében nem működött felsőoktatási intézmény, és csak a főbb járási székhelyeken – Gyulán, Orosházán, Szarvason és Gyomán – volt egy-egy gimnázium, mezőgazdasági technikum vagy tanítóképző. A vidék lakóinak életminőségén viszont némileg javított, hogy lassan itt is kiépült az általános iskolák és az óvodák hálózata, felépültek az első egészségházak, a települések közötti közlekedést javították az újonnan épült bekötőutak és buszjáratok, s az ötvenes évek elejére a legtöbb helységben megindult az áramszolgáltatás.⁶ A városokban, valamint a helyi központoknak számító mezővárosokban és óriásfalvakban a kulturális élet sivár volt. Megszűntek a nagyobb településeknek városias jelleget kölcsönző öntevékeny társaskörök, a különböző önképzőkörök, iparoskörök, dalárdák, kaszinók, nőegyletek stb. Az egyházak kulturális szerepének visszaszorulása különösen a kisebb falvakban vált érezhetővé. Egykori intézményeit az ötvenes években felépülő első művelődési otthonok próbálták helyettesíteni. A kultúrházakban tánccsoport, énekkar, sportkörök, ritkábban színjátszó kör is működött, de az általában szegényes programok nem tették a települések kulturális központjává az új intézményt. Az ötvenes évek elején megnyíló egy-két falusi könyvtár és a tévészklubok keretében fellesztett olvasóköri körök sem vonzottak nagyobb tömeget. Az egyetlen helyi szórakoztató intézmény a mozi volt, számuk megnégyszereződött a háború után.⁷

Békéscsaba kulturális élete Nagy Imre első miniszterelnöksége idején élénkült fel. 1953 őszén megalakult a Társadalmi és Természettudományi Társulat, és a következő évben már 892 előadást tartott megyeszerte.⁸ 1954-től állandó társulattal játszott a Jókai Színház. A kulturális kínálatot színesítette az ismét megrendezett tavaszi és őszi képzőművészeti kiállítás, valamint az évenkénti néhány koncert Gyulán és Békéscsabán.

A megye meghatározó iparága a mezőgazdaság maradt. A háború előtt a gazdasági válság okozta birtokkoncentráció és az általános elszegényedés következményeként a vidék lakosságának 90 százaléka cselédként dolgozott a nagyobb gazda-

5 Békés megye társadalmi fejlődése 1945–1970. Az MSZMP Békés megyei bizottsága propaganda- és művelődési osztálya, é. n. 37. o.

6 Uo., 76–78. o.

7 Uo., 85. o.

8 Uo., 87. o.

ságokban. Mások a közeli feldolgozóüzemekbe – kendergyárba, cukorgyárba – vagy építkezésekre szegődtek el részes vagy alkalmi munkásként. A Rákosi-korszak iparfejlesztése csupán annyiban érintette a megyét, hogy a mezőgazdaságból menekülő munkaerő az ország más területeire vándorolt, végleg elköltözött, vagy ingázni kényszerült a családja és a munkahelye között. A keresők valamivel több mint kétharmada azonban továbbra is a mezőgazdaságban dolgozott. A városok lakosságának nagy része is közvetlenül a mezőgazdasághoz vagy valamelyik feldolgozó-iparágához kötődött.

Az agrártársadalmat tíz év leforgása alatt két mélyreható változás érte. Az 1945-ös földosztás radikálisan újraszabta az addigi tulajdonviszonyokat. A községek lakosságának 80-90 százaléka, összesen 39 220 fő kapott három-öt hold nagyságú parcellát. Ezzel azonban csak enyhült a földéhség, az agrárnépesség mintegy 13 százaléka így sem jutott saját birtokhoz.⁹ Ők az állami gazdaságokban dolgoztak idénymunkásként, vagy a később létrehozott gépállomásokon találtak munkát. A megmaradt kisbirtokokon és az újonnan földhöz juttatottak törpebirtokain sűrű körülmények között, nehézkesen indult meg a termelés. A háború alatt az igazsátság zöme elveszett – elhurcolták vagy elpusztult. Az új birtokosok egy részének alacsony volt a szakismerete. A gazdálkodók adó- és beszolgáltatási kötelezettségeik miatt gyakran a saját szükségleteiket sem tudták biztosítani. Megmaradt terményeik szabad értékesítését pedig a felvásárlási rendszer gátolta. Emellett az állam által kötelezővé tett biztosítások terhe és a békekölcsön is sújtotta őket. A módosabbak földjük mellett gyakran házukat is elvesztették, mivel a nagyobb épületeket közcélra államosították.

A negyvenes évek végén indult szövetkezetesítés ismét megbolygatta a korábban stabil tulajdonviszonyokat, és elbizonytalanította a termelést. Békésben 1948-ban alapították az első szövetkezeteket, jobbra egykori nincstelenek, illetve újonnan földhöz juttatottak.¹⁰ A téeszekkel párhuzamosan létrehozták az első gépállomások is. Az erőszakos téeszésítés 1949 telétől indult meg. A parasztság ekkor több erőtlen kísérletet tett arra, hogy megtartsa a létalapját jelentő földet. Az Orosházán és a hódmezővásárhelyi tanyavilágban több száz parasztgazdával kapcsolatot tartó úgynevezett Fehér Gárda, vagy az 1945-ben földtulajdonhoz jutott egykori agrárproletárok alkotta Magyar Ellenállási Mozgalom Békéssámszonban röpcédulák terjesztésével és kezdetleges eszközökkel próbálta akadályozni a tagosító bizottságok munkáját.¹¹

A következő években településenként két-három kisebb, ötven-hatvan családdal induló téesz jött létre, a százcsaládos gazdaságok már ritkának számítottak. A leg-

⁹ Krajók, 1974, 174. o.

¹⁰ BML, Pártarchívum, 27. f. Az MDP Békés megyei bizottságának iratai. 45. ő. e. Megyei pártbizottság jkv., 1955. november 14.

¹¹ ÁSZTL, O-14980. Az Orosházi járás iratai.

több szövetkezet azonban – annak ellenére, hogy az országban Szarvas, Békéscsaba, valamint Mezőmgyer környékén a legtermékenyebb a talaj – nem nyújtott a megélhetéshez elegendő jövedelmet. Még rosszabb helyzetben voltak a mélyebben fekvő, szikes területeken alakult társulások, ahol a kedvezőtlen természeti adottságok miatt csak intenzív gazdálkodással lehetett volna jó terméseredményeket elérni. Megélhetésének biztosítása érdekében a téesztagság inkább napszámba járt, miközben a közösben művelt földterületeket elhanyagolta. A munkamorált rontotta, hogy nem a teljesítmény alapján osztották el a megtermelt jövedelmet. A tágas földeket extenzív módon művelték, a talaj termőerejének megőrzésére, javítására, a talaj-előkészítésre nem fordítottak gondot, sok tábla elgyomosodott.¹²

Az egykori tulajdonos parasztság körében kedveltebbek voltak a nagyobb önállóságot biztosító termelőszövetkezeti csoportok vagy az egyes növényekre specializálódott, például rizs-, dohánytermelő, méhészeti szakcsoportok. Ezek a lőkösházi Répatermelő Célgazdasághoz hasonló specializálódott gazdaságok stabilabbnak és jövedelmezőbbnek is mutatkoztak. A szövetkezetesítés ellenére az ötvenes években a megye földterületének meghatározó részét továbbra is az egyénileg dolgozó parasztok művelték. A szántóterület kevesebb mint egyharmada tartozott a szocialista szektorhoz.¹³ Az egyéni parasztok száma tovább nőtt Nagy Imre 1953. júniusi kormányprogramjának meghirdetése után. A 248 téesz tagságának csaknem fele kilépett, elsősorban az egykori középparaszttok, akik magukkal vitték a szövetkezetek földterületének egyharmadát.¹⁴ A folyamat a hatalommal való összetűzéssel járt. Kondoroson, ahol végül is az összes téesz felbomlott, Nagy Imre programbevezése után három héten át tüntetett a parasztság a tanácsháza és a rendőrség előtt az újbóli önállóságért.¹⁵ A következő másfél évben leállt a szövetkezetesítés, a gazdák terhei és az ellenük irányuló hangulatkeltés ellenben mit sem változott. Hasonlóan az agrárágazathoz, a júniusi program után több kisipari szövetkezet is felbomlott, számuk a megyében 1955-ben alig érte el a nyolcvanat.¹⁶ A folyamat megfordult az MDP KV 1955. márciusi, az új parasztpolitikát elutasító határozata után. 1956 szeptemberében már 354 szövetkezet működött, földterületük nagysága elérte az 1952. évit.¹⁷ Az új tagosítások során ismét figyelmen kívül hagyták az önkéntesség elvét és az egyéni gazdák érdekeit.

¹² Békés megye 3 éves mezőgazdasági fejlesztési tervjavaslata. Békés Megyei Tanács tervosztálya, é. n.

¹³ BML, Pártarchívum, 27. f. 45. ő. e. Megyei pártbizottság jkv., 1955. november 14.

¹⁴ BML, Pártarchívum, 27. f. 29. ő. e. Megyei pártbizottság jkv., 1953. október 19.

¹⁵ ÁSZTL, O-14977. A Szarvasi járás iratai.

¹⁶ Békés megye társadalmi fejlődése 1945–1970. Az MSZMP Békés megyei bizottsága propaganda- és művelődési osztálya, é. n. 40. o.

¹⁷ Uo., 63–64. o.

A politikai erjedés visszhangja Békésben

Az MDP vezető testületeiben a KV 1956. júliusi ülésén jóváhagyott személyi változások után a megye fiatal kommunista értelmisége reményteljes várakozással figyelte az országos eseményeket. A Budapesten történekről legtöbbjük baráti kapcsolatok vagy személyes tapasztalatok révén értesült, az új, kritikai hangot képviselő *Irodalmi Ujság* néhány Békés megyébe eljutó példánya kézről kézre járt. Az eseményekről vitákat folytattak szűkebb baráti körökben és munkahelyi pártszervekben egyaránt. A Petőfi Kör nagy hatással volt a katonaságra és a rendőrségre is. Az ősz folyamán már mindkét fegyveres testületnél érezhetően megindult a politikai erjedés, a sztálinista pártvezetés bírálata. A párttagság egymással szemben álló politikai csoportokra szakadt.¹⁸

A reformok fiatal hívei bíztak abban, hogy a Rákosi–Gerő-csere gyümölcsöző viták kiindulópontja lesz. A felszabadultabb légkörben bírálták a szektás, tartalmatlan frázispolitikát; állandó vitatémák voltak az elkövetett hibák és törvénysértések. Gyökeres változtatásokat tartottak szükségesnek a párt értelmiségi politikájában, sürgették a gazdaságpolitika főbb elemeinek (vállalati önállóság, bérrendszer) reformját, valamint a szociális problémák felvetését. Várakozó álláspontra helyezkedtek, a pártpolitika új irányvonalának gyakorlati végrehajtását akarták látni.¹⁹ A párttagság felbolydult, de a viták folyamán felmerülő kérdések nem kaptak nyilvánosságot. A helyi sajtó hangneme alig változott, inkább tematikájának lassú módosulása jelezte, hogy átalakulóban van a szemléletmód. A helyi, konkrét problémák egyre nagyobb teret nyertek. Idővel aztán egyes cikkekben már nyíltan bírálták a gazdaságirányítást, és szóvá tették a békési mezőgazdasági termelőket leginkább érintő sérelmeket: a kártalanítás nélküli tagosítást, a dézsmazsír, a vámcsereőrlést, az értékesítési nehézségeket. A téveseknek és az agrárszakembereknek nagyobb önállóságot követeltek a hatékonyabb termelés érdekében.

A politikai érdeklődés falun is nőtt, emelkedett a templomba járók száma.²⁰ A parasztság hangulata ugyanakkor az adó- és beszolgáltatási terhek, valamint az 1956. évi tagosítás miatt kifejezetten rossz volt. A júliusi pártértekezlet határozatait vegyes érzelmekkel fogadták. Bizakodóvá tette őket a rákosisták esetleges eltávolítása a vezetésből, de félelmet ébresztett bennük az, hogy a párt nem változtatott a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos elképzelésein. A középparasztság elleni kommunista propaganda sem szűnt meg. Az erőszakos tagosítások nyomán ismét kiújult a feszültség a télesztagság és az úgynevezett „fényes csizmások” között.

18 HL, 1956-os gyűjtemény, 6. ő. e. A Békés megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése; BML, Pártarchívum, 1. f. Az MSZMP Békés megyei ideiglenes intézőbizottságának iratai. 8. ő. e. MSZMP IIB jkv, 1957. április 15.

19 BML, Pártarchívum, 27. f. 48. ő. e. Megyei pártbizottság jkv, 1956. szeptember 24., október 8.; *Viharsarok Népe*, 1956. október 23.

20 BML, Pártarchívum, 27. f. 48. ő. e. Megyei pártbizottság jkv, 1956. október 8.

A kommunista vezetés pillanatnyi elbizonytalanodása láttán a gazdák nyíltan is fel mertek lépni követeléseikkel. Augusztus 21-én Okányban a kisemmizett földművesek kivonultak az utcára, követelték a tagosítás leállítását és a megfelelő kártalanítást elvett ingatlanjaikért.²¹ Hasonló megmozdulásra máshol nem került sor, de általános volt az elégedetlenség. Az indulatok levezetésére Gyulaváriban október 22-ére falugyűlést hirdettek. A felszólalók itt is politikai kérdéseket feszegettek: nyíltan bírálták a Rákosi-rendszert, és megvitatták a budapesti diákság hozzájuk is eljutott követeléseit.²²

A júliusi határozat szellemét kötelező módon a helyi párt- és állami szervek is hangsúlyozták, nyíltabb párbeszédet sürgették, alulról jövő javaslatokat vártak. Ugyanakkor a megyei pártvezetőség egy része, közöttük Majoros János, az MDP megyei első titkára gátolni igyekezett a megújulási folyamatot.²³ A viták híre mégis eljutott Békéscsabára. Szeptember 20-án Tibori János tartott előadást a TTT klubhelyiségében, amelyben beszámolt a Petőfi Kör, valamint a Magyar Történelmi Társulat történeiszvitájáról. Október 4-én a *Társadalmi Szemle* augusztusi számában megjelent értelmiségi határozatról a Hazafias Népfront, és a békéscsabai értelmiségiek, főként tanárok és orvosok találkozóhelyének számító TTT nyilvános vitát rendezett a Balassi kultúrotthonban. A Petőfi Kör vitáinak hangulatát idéző ankétot hatalmas érdeklődés kísérte. A művelődési ház nagyterme zsúfolásig megtelt. Jelen volt a megyei párt- és tanácsi vezetés, de Békéscsabára érkezett a reformirányzat képviselői közül Losonczy Géza és Széll Jenő is. A szervező tanárok egyike a vita legelején indítványozta, hogy a szokásoktól eltérően ne az *Internacionálé* eléneklésével kezdjék meg az estet. Vitaindítójában Széll a pártpolitika bírálata kapcsán elindult Losonczy–Friss-polémiát vázolta, majd a helyi értelmiség képviselői vették át a szót. Bírálták a párt vezetésének késlekedését, a rehabilitációk lassúságát, számon kérték a pártvezetésen a XX. kongresszus szellemét, követelték a pártdokumentumok nyilvánosságra hozatalát. Fekete Pál, akit a természettudományi társaság keretében tartott előadásainak köszönhetően az egész megyében jól ismertek, szenvedélyes és merész beszédében a pártvezetés, név szerint Rákosi Mátyás és Gerő Ernő személyes felelősségét vetette föl. A megyei vezetők a régi reflexek szerint elhárították a felelősséget. Miközben az új szellem támogatói egyelőre elutasították a párt megújulásának lehetőségeiről folytatandó párbeszédet, a megyeszékhely példájára októberben többfelé (Endrődön, Mezőhegyesen) az értelmiség helyzetével és az ifjúsággal kapcsolatos problémákkal foglalkozó pártnapot vagy ankétot szerveztek.

Közben a Petőfi Kör nevelési vitája után, amelyre Budapestre utazott Fekete Pál is a helyi értelmiség képviselőjében, néhány tanár a megyei tanács népművelési

21 BML, XXV. 10. Gyulai Megyei Bíróság iratai (a továbbiakban GYMB.), B. 936/1956. Szilágyi Sándor pere.

22 BML, XXIII. 726/b. Gyulavári községi tanács vb jkv, 1957. március 21.

23 BML, Pártarchívum, 27. f. 48. ő. e. Megyei pártbizottság jkv, 1956. október 8.

osztályának egyes dolgozóival összefogva elhatározta a békéscsabai Petőfi Kör megalakítását. Kezdeményezésüket október 22-én hagyta jóvá a DISZ. Helyi vitakör volt szerveződobben Gyulán is.

Békéscsaba forradalma

A párttagság nyomására a megyei pártvezetőség október 25-ére hívta össze azt az értekezletet, amely terveik szerint hivatott lett volna dönteni a személyi változásokról a párt- és tanácsi vezetésben. Ekkor akartak foglalkozni a mezőgazdasági és az ipari üzemek önigazgatásának lehetséges módjaival is. A KV számára készítendő gazdaságpolitikai javaslatokat később járási aktívákön szándékoztak a párttagsággal megvitatni.²⁴ A lehetséges változások felülről megszabandó határainak kijelölését azonban elsöpörték a fővárosban történtek. Az október 23-i tüntetés, majd a fegyveres összecsapások hírére még aznap éjjel sürgősen a megyei pártbizottságra hívták a párton belüli reformerek szószólóit, köztük Fekete Pált, hogy visszatartsák őket egy tömegdemonstráció szervezésétől.²⁵

Másnap a megyei tanács végrehajtó bizottsága a kormányhatározatnak megfelelően rendkívüli állapotot és ezzel egyidejűleg szesztilalmat rendelt el. Utasította a helyi tanácselnököket, hogy minden eszközzel gátolják meg a rendbontást.²⁶ A helyi pártszervek állandó ügyeletet tartottak. Központi utasításra több üzemből, így a Sarkadi Cukorgyárban és a békéscsabai téglagyárban, néhány gépállomáson és állami gazdaságban is munkásőrséget szerveztek, tagjaikat a lehetőségekhez mérten felfegyverezték.

A békéscsabai hadosztály, valamint a orosházi tüzérezred parancsnoka – Tóth István alezredes és Kristóf Bertalan őrnagy – október 23-án Budapesten tartózkodott. A már riadóztatott hadosztályhoz visszatérő Tóth alezredes harckészültséget rendelt el a parancsnoksága alá tartozó valamennyi alakulatnál.²⁷ Katonai és rendőrjárőrök járták a városok útjait. A főbb épületeket, Békéscsabán a repülőteret, a nyomdát és a posta épületét is katonai csoportok biztosították, a megyei pártbizottság védelmére negyven honvédet rendeltek ki.²⁸ A megyei pártvezetőség tervezte, hogy megbízható párttagokból ütőképes fegyveres csapatot hoz létre. A járásoktól ötven-hatvan főt akartak Békéscsabára kiképzésre küldeni. A fegyveres erők parancsnokai kapták feladatuk a védelmi terv kidolgozását. A megyei pártbizottság

²⁴ Uo., 1956. október 22.; *Viharsarok Népe*, 1956. október 23.

²⁵ ÁSZTL, V-143491/4. Tóth István és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Tóth István...).

²⁶ *Viharsarok Népe*, 1956. október 24. Különkiadás.

²⁷ ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István... Területileg Orosháza, Hódmezővásárhely, Szentes, Mezőtúr, Karcag, Debrecen és Nyíregyháza tartozott a parancsnoksága alá.

²⁸ ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István...; HL, 1956-os gyűjtemény, 4. ö. e. A 8. lövészadosztály jelentése; Berki, 1989, 53. o.

a rendőrségtől,²⁹ a városi pártbizottság pedig a megyei hadkiegészítő parancsnok-ságtól kapott fegyvereket. Hasonlóképpen látta el fegyverrel a honvédség a pártbizottságokat Orosházán és Mezőkovácsházán. Békéscsabán, mivel Tóth alezredes ellenezte a civilek felfegyverzését, nem adtak ki fegyvert a laktanyából, a kiképzésre jelentkezett párttagok felkészítését pedig az egyetemisták követeléseivel egyetértő tisztek elszabotálták.³⁰

Az óvintézkedések mellett a megyei pártvezetés a követelések egy részének felkarolásával próbálta leszerelni a lakosság indulatait. A békési országgyűlési képviselő a mezőgazdaság égető problémáinak megoldására kezdeményezték a begyűjtési és adórendszer felülvizsgálatát, a tagosítás beszüntetését és a szövetkezetesítés leállítását.³¹ Túl azon, hogy hivatalosan még mindig nem vállalta a párt a kezdeményezést, a javaslatok csak a sérelmek egy csekély hányadát érintették, nem foglalkoztak a gazdaságpolitika átfogó reformjával. Több lépéssel elmaradtak az országos eseményektől, hiszen az MDP vezetősége pénteken már ígéretet tett egyes követelések megvalósítására, és bejelentette, hogy tárgyalásokat kezdeményez a szovjet-magyar kapcsolatok rendezésére.

A városban látszólag nyugalom volt, de a budapesti tüntetések másnapjától elterjedt a hír egy felvonulás szervezéséről. Egy-két üzemről levették a vörös csillagot, s a tömeghangulatnak engedve hozzájárultak a katonák sapkarózsájának eltávolításához. Ezek a jelek arra mutattak, hogy a központi hatalom eróziója hamarosan Békéscsabát is eléri.

Az első napokban még statárium bevezetésével fenyegetőző pártvezetés, amely készenlétben tartotta az államvédelem erőit, és a fegyveres testületekre támaszkodva készen mutatkozott szembeszállni egy esetleges megmozdulással, a központi vezetés lavírozása láttán – és a tömegek nem várt aktivitásának hatására – október 26-ára teljesen elbizonytalanodott. Az egyre feszültebbé váló hangulatban a megye vezetése pénteken délelőtt döntött a középiskolai tanítás szüneteltetéséről, nehogy a középiskolások váljanak a helyi követelések megfogalmazóivá. A pártvezetés az elégedetlenség mérséklésére ekkor már szélesebb körű, a lakosság több rétegét érintő változásokat is sürgetett: a tervgazdálkodás lazítását, a parasztság terheinek enyhítését, az értelmiség számára vitafórumokat, valamint a HNF égisze alatt megjelenő új napilapot. De mindenekelőtt hitet tettek Magyarország függetlensége mellett.³² Noha értesültek egy tömegdemonstráció szervezéséről,

²⁹ ÁSZTL, V-143491/2. Tóth István... A források 30 géppisztoly és 50 TT pisztoly átadásáról tudnak. V. ö. HL, 1956-os gyűjtemény, 11. ö. e. Tények és adatok a Békés megyei honvéd karhatalom működéséről, 1957. június 3.

³⁰ ÁSZTL, V-141458. Fekete Pál és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Fekete Pál...); ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István...

³¹ *Viharsarok Népe*, 1956. október 25.

³² Uo., 1956. október 27.

semmilyen utasítást nem adtak a helyi fegyveres erőknek. Tóth alezredes – Bata István aznapi parancsa értelmében – intézkedett, hogy az állítólag Budapestről érkező több száz ellenforradalmárt és fosztogatót, valamint a Szegedről várható egyetemistákat tartóztassák fel.³³ A békéscsabai és orosházi honvédeket riadókészültségbe helyezték, felkészülve arra az esetre is, ha az immár jogosnak elismert követeléseket hangoztató felvonulás túlzottan radikalizálódna. A nap folyamán egyre több kommunista jelképet távolítottak el, az egyik legnagyobb üzemről, az István malomról is leverték a vörös csillagot. Ennek láttán a városi tanács utasítást adott a csillagok leszedésére a középületekről.

A Békéscsaba szívében álló Jókai Színház klubhelyisége már napokkal korábban a fiatalság találkozóhelyévé vált. A színház fiatal művészei – Kaskó István, Apor Gyula, Pálffy Tamás és Füzesi Ottó – ott készítették elő a péntek esti felvonulást.³⁴ A színesszklubbeli gyűlésekre fiatal rendőr- és katonatisztek is eljártak. Az utóbbiak a laktanyába már azzal a javaslattal tértek vissza, hogy más városok példájára a hadosztálynál is meg kellene alakítani a katonai forradalmi tanácsot. Kezdeményezésüket, mivel az összhangban állt az országos eseményekkel, a pártbizottság is helyeselte. Így pénteken megválasztották a megye első forradalmi szervét, a Katona Tanácsot.³⁵

Október 26-án este Békéscsaba központjában, a Kossuth-szobornál gyülekeztek a tüntetők. A *Nemzeti dal* és Kiss Menyhért *Talizmán* című versének elhangzása után ismertették a debreceniek felhívását. Az időközben többezresre duzzadó tömeg a szomszédos Szabadság térre, a megyei pártbizottság épülete elé vonult a debreceni pontokat skandálva. A menetben a tüntetők egyre hangosabban követelték a munkástanácsok megalakítását és a békéscsabai háziezred emlékére emelt, az ötvenes években ledöntött első világháborús emlékmű visszaállítását. Lemondásra szólították fel a városi tanács vezetését, s a volt rákosista tanácselnök, Szegedi Albertné felelősségre vonását követelték. A belvárosban hömpölygő tömeg a nyomda előtt ismét rögtönzött gyűlést tartott. Egy Budapesten tanuló békéscsabai műegyetemista, Hrabovszky László beszámolt a fővárosi eseményekről, a rádiónál és a Parlamentnél történekekről. Felolvasták a színesszklubban összeállított követeléseket, majd a nyomdában sokszorosították.³⁶ A helyi vezetőség óvakodott szembeállni a tömeggel. A fegyveres erők parancsnokai is csak távolról követték az eseményeket, miközben a rendőr- és honvédtisztek közül többen csatlakoztak a demonstrálókhoz. A Sztálin úton végighaladva a színészek vezette tüntetők éjfél után értek a helyőrségi laktanyához. A kormánynak másnap délig adtak időt a

33 ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István... A hírek alaptalannak bizonyultak. A fosztogatóknak vélték munkából hazatérő bányászok voltak, akik Gyomáig jutottak el vonattal, s onnan gyalog folytatták útjukat hazafelé.

34 ÁSZTL, V-150365. Az ellenforradalom eseményei Békés megyében.

35 ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István...; HL, 1956-os gyűjtemény, 4. ő. e. A 8. lövészadosztály jelentése.

36 ÁSZTL, V-141458. Fekete Pál...; Lőcsei, 1999, 284–285. o.

követelések teljesítésére, ellenkező esetben szombatra a főtérre újabb tüntetést terveztek. A laktanya elől néhányan a vasútállomásra mentek, a tömeg hajnali két óra tájban feloszlott. A tüntetés alatt folytatódott a kommunista szimbólumok eltávolítása.³⁷

Szombaton reggel a pénteki megmozdulás szervezői ismét a színesszklubban gyűltek össze. Ekkor határoztak egy helyi forradalmi tanács felállításáról. A délelőtti folyamán a BM megyei főosztályának vezetőivel is tárgyaltak az államvédelmisek lefegyverzéséről. A megbeszélést követően egy kisebb küldöttség ment át a rendőrkapitányságra, ahol Hrabovszky tájékoztatta az állományt a budapesti eseményekről.³⁸ A párbeszédet a forradalmi erők képviselői és az államvédelmi tisztek között megkönnyítette, hogy nem volt lincshangulat, mivel a tisztek szolgálatukat 1953 után kezdték meg a megyében, s azóta jelentősebb atrocitások nem történtek.

A délelőtti órákban a pénteki tüntetés szervezői néhány üzem képviselőjével – a hadsereg, valamint a rendőrség vezetőinek jelenlétében – a szakszervezeti székházban megalakították az ideiglenes forradalmi tanácsot.³⁹ Ennek szervezése érdekében a Katona Tanács küldötteiből és civilekből álló csoportok járták végig a megyeszékhely üzemait és intézményeit, hogy megmagyarázzák a helyzetet, és hogy mindenhol szorgalmazzák a munkás-, illetve ifjúsági tanácsok megválasztását és a követelések összeállítását. A munkástanácsok megalakítására szólított fel a HNF és a SZOT békéscsabai bizottságának felhívása is a *Viharsarok Népe* szombati számában. Az ideiglenes forradalmi tanács elsőként az államvédelmisek lefegyverzéséről hozott határozatot. Miután az államvédelem parancsnoka a megyei pártbizottsággal egyeztetve maga jelentette be, hogy a testület leteszi a fegyvert, ellenállásra nem kellett számítaniuk. A forradalmi tanács katonákból és civilekből álló bizottságot küldött ki a fegyverek begyűjtésére.⁴⁰

Miközben a forradalmi tanács meghozta első intézkedéseit és előkészítette a végleges testület délutáni megválasztását, a péntek éjjeli ultimátum szerint megafonon a Kossuth-szoborhoz hívták nagygyűlésre a lakosságot. Békéscsaba utcáin megjelentek a munkás- és ifjúsági tanácsok kiáltványai. A Megyei Tanács Ifjúsági Parlamentjének röplapja a nemkívánatos személyek elbocsátását követelte, köztük elsősorban a megyei tanács végrehajtó bizottsága elnökeét, Dióssi Györgyét.⁴¹ Kisebbsz csoportok verbuválódtak, amelyek nemzetiszínű zászló alatt egyszerre tüntettek a

37 1956-os Intézet, Oral History Archívum (OHA), Interjú Molnár Mihállyal. Készítette Molnár Adrienne, 1994. 579. sz. (a továbbiakban Molnár Mihály...).

38 HL, Szegedi Katonai Bíróság büntetőperes iratai (SZKB.), B. 388/1957. Fekete Pál és társainak pere; ÁSZTL, V-143491/4. Tóth István...

39 *Kossuth Népe*, 1956. október 28.

40 ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István...; ÁSZTL, V-143491/3. Tóth István...

41 BML, XXIII. 8/a. Békés Megyei Tanács VB jkv., 1957. április 10. Az ellenforradalmi események megyei dokumentációjának összeállítása.

magyar függetlenség és a néphatalom mellett. Dél tájban már öt-hatezer ember vult a város központjában,⁴² éltették a forradalom mellé álló rendőrséget és honvédséget. Az utcák a Kossuth-nótától voltak hangosak. A nagygyűlést egy óra felé Kaskötő István nyitotta meg, majd egy másik színész elszavalta a *Nemzeti dalt*. A megyei hadkiegészítő parancsnokság katonatanácsának egyik tagja, Szabó Jenő százados bejelentette, hogy a hadsereg a nép mellett áll. Hozzá csatlakozott Huzsvai Gyula alezredes, a Békés megyei rendőrség parancsnoka. Elismerte az ideiglenes forradalmi tanácsot, és tájékoztatta a gyűlés résztvevőit arról, hogy – noha helyi követelésként ez nem merült fel –, intézkedett, hogy Gyuláról, a megyei börtönből a politikai foglyokat engedjék szabadon.⁴³ Bejelentették a nagygyűlés résztvevőinek az ÁVH lefegyverzését és a megyei tanács elnökének lemondását.⁴⁴ A tömeg követeléseinek engedve felszólalt Fekete Pál is, aki rögtönzött beszédében a szocializmus hibáitól és bűnöktől mentes megvalósítása mellett tett hitet. A nagygyűlés a *Himnusz* elénklésével ért véget.

Délután a szakszervezeti székházban a békéscsabai munkástanácsok küldötteinek részvételével megválasztották a négyszáz tagú Békés Megyei Forradalmi Tanácsot, amely az ügyek vitelére elnökséget alakított. Ebbe bekerültek a forradalmi események legfőbb vezetői (Kaskötő István színész, Kőcze Lajos vasutas, Viczián Mihály a parasztság részéről, Fekete Pál tanár stb.), valamint a hadsereg és a rendőrség képviselői (Tóth István és Biczó Gyula alezredek, Szabó Jenő százados stb., valamint Huzsvai Gyula rendőr alezredes). A testület tagjai naponként váltották egymást a bizottság elnöki tisztségében.⁴⁵ Az események irányításában a fő szerepet azonban leginkább Kaskötő és Fekete játszotta. A tüntetéseken feltűnt Hrabovszky ugyan nem került be az új testületbe, de továbbra is részt vett a fontosabb döntések meghozatalában csakúgy, mint az elnökségbe be nem választott bizottsági tagok (Szél László vasúti mérnök, Lovas István és Zsíros Andor vasutasok).

A forradalmi tanács elrendelte a pártbizottság tagjainak lefegyverzését is. A döntésről Tóth alezredes értesítette a pártvezetést, s a fegyverek begyűjtését is a katonaság és a rendőrség hajtotta végre.⁴⁶ Általános sztrájkot hirdettek – az élelmiszeripari és áramszolgáltató üzemek kivételével – a tűzszünetig, amíg a kormány nem teljesíti az előző nap összeállított követeléseket, köztük azt, hogy a sztálinistákat távolítsák el a Nagy Imre-kormányból. A fordulat jeleként a Sztálin utat Október 23-a útra keresztelték át. A tömegek követelésének eleget téve a kora délutáni órákban megkezdték az első világháborús emlékmű eltemetett obeliszkjének a

42 Kajári, 1996, 9. o. A központi ügyelet összefoglaló jelentése, 1956. október 27.; OHA, Molnár Mihály...

43 ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István...

44 Kossuth Népe, 1956. október 27.

45 ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István...; ÁSZTL, V-150365. Az ellenforradalom eseményei Békés megyében; Kossuth Népe, 1956. október 28.

46 ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István...

kiasását.⁴⁷ A rend fenntartása érdekében a forradalmi bizottság megtagadta, hogy fegyvert adjon a polgárok kezébe.

Eközben a vasútállomásra már déltájban olyan hírek érkeztek, hogy a határ túloldalán, Kürtösön egy szovjet szerelvény várakozik. A városban szárnyra kapott a hír, hogy Debrecent és Szegedet körülzárt a szovjet hadsereg. A vasutasok annak megakadályozására, hogy az előző napokhoz hasonlóan újabb szovjet erők vonuljanak be az országba Békés megyén át, a vasúti kommandatúrával egyetértésben elhatározták, hogy a határ mentén felszedik a síneket. A veszélyről tájékoztatták a helyőrség parancsnokát is, aki azonnal megfigyelőket küldött ki Lőkősházára.⁴⁸ Miközben a vasutasok összeszedték a sínfelszedéshez szükséges felszerelést és összeállítottak egy szerelvényt, Szél László a Kossuth téri nagygyűlésre ment önkénteseket toborozni a feladat végrehajtásához. A tüntetők pár száz fős csoportja aztán Medve János kommandáns hadnagy kíséretében elindult Lőkősházára. Itt a megfigyelésre kiküldött katonatisztek vezetésével már korábban elkezdődött a sínek felszedése. A sínpályát mintegy húsz méter hosszan megbontották. Az újonnan érkezettek további síndarabokat is kiemeltek, majd többségük átment Battonyára, hogy ott is felszedjék a síneket.

A forradalmi tanácsban már ekkor megoszlottak a vélemények arról, miként lehetne megakadályozni, hogy nagyobb szovjet erők vonuljanak be vasúton Romániából. A tanács civil tagjai közül többen – így a sínfelszedést irányító Szél László is – a sínek aláaknázását követelték, a katonatisztek azonban ezt elleneztek. A kérdést végül is a késő esti órákban elnapolták, s többé fel sem merült, mert a következő napokban semmi jele nem mutatkozott, hogy a határon veszteglő egyetlen tehervonat mögött a szovjet hadsereg bevonulni készülne.

A létrehozása után teljes önállósággal eljáró forradalmi tanács, amelyet a felhívás alapján elméletileg még csak konzultatív és közvetítő szereppel ruháztak fel, vasárnap délelőttre tárgyalást tervezett az eseményeket bénultan figyelő megyei párt- és tanácsi vezetéssel.

Vasárnap hajnalban azonban arról értesült a békéscsabai helyőrség parancsnoka, Tóth alezredes, hogy szombat délután Békésen a forradalmi bizottság fegyverek után kutatva letartóztatta a járási tanács és a járási pártbizottság vezetőit a járási hadkiegészítő parancsnokkal együtt, és felfegyverezte az újonnan alakult nemzetőrséget.⁴⁹ A kései órákban visszaérkezett a laktanyába a forradalmi bizottság küldöttként Orosházán járó Biczó Gyula alezredes, aki arról számolt be, hogy az ottani pártvezetés élesen bírálta a békéscsabai követeléseket.⁵⁰ Tóth alezredes a Békésen történeteket a népi demokrácia elleni támadás első jelének látta. A Katona Tanács

47 OHA, Molnár Mihály...

48 ÁSZTL, V-143491/3. Tóth István...; Lőcsei, 1999, 288. o.

49 BML, GYMB., B. 533/1957. Szatmári István pere; BML, GYMB., B. 458/1957. Juhász György és társainak pere.

50 ÁSZTL, V-143491/3. Tóth István...

támogatását megszerezve úgy döntött, hogy a honvédség kilép a Békés Megyei Forradalmi Tanácsból. Reggel tanácskozott Huzsvai alezredessel és a megyei pártvezetéssel, és elhatározták a forradalmi tanács legradikálisabbnak tartott tagjainak a letartóztatását. A Békésen történetekért az ott járt színészeket tették felelőssé. Tóth alezredes küldöttséget menesztett Békésre, hogy kiszabadítsák a letartóztatottakat és ismét begyűjtsék a fegyvereket.⁵¹ Békéscsaba Helyőrségének Katonai Tanácsa röplapon hívta fel a lakosság figyelmét, hogy „kíméletlenül” fel fog lépni a dolgozók, a munkások érdekei védelmében, és a néphadsereg ellen támadókkal szemben.⁵² A helyőrségi laktanyát megerősítették az alárendelt egységektől berendelt több szakasznyi katonával és lövegekkel, és teljes késztültséget rendeltek el.

Vasárnap reggel a szakszervezeti székházban gyülekező forradalmi bizottsági tagok közül Tóth alezredes lefogatta Apor Gyulát, Kaskó Istvánt és Hrabovszky Lászlót. Szándékában állt letartóztatni a sínek felszedésének fő irányítóját, Szél mérnököt is, de nem találták. Amint híre ment a forradalmi vezetők letartóztatásának, Békéscsabán ismét tüntető csoportok toborzódtak, és a laktanya előtt követelték a forradalmi tanács tagjainak szabadon bocsátását és a helyőrség parancsnokának felelősségre vonását.⁵³ Noha Tóth alezredes akciójához megszerezte a Katona Tanács hozzájárulását is, a hadosztály tisztjei, akiknek körében a vezetői képességek nélküli egykori cipész nem volt népszerű, nem álltak egyöntetűen mögé. A híradós zászlóalj egyenesen Tóth lemondását és Biczó Gyula alezredes hadosztályparancsnokká való kinevezését szorgalmazta. Mire délután három óra tájban a forradalmi tanács összeült, az irodaházat már többezres tömeg vette körül. Az új forradalmi bizottság alakításának szándékával érkező hadosztályparancsnokot felelősségre vonták a forradalmi tanács tagjai. Fekete erőiesen bírálta a megjelent pártvezetőket is, akik végül visszakoztak. A vitát hangszórón közvetítették az épületen kívül várakozó tüntetőknél. A lakossággal, alakulata egy részével és a bizottsággal szemben egyaránt magára maradt Tóth alezredes magyarázkodni kényszerült, meghátrált, és elrendelte a foglyok szabadon bocsátását. A katonaság és a forradalmi bizottság megújult szövetségének jeleként Fekete és Tóth látványosan összeölelkezett a szakszervezeti székház balkonján. Ezzel Békéscsabán egyértelművé vált a hatalomátvétel még Nagy Imre késő délutáni bejelentése előtt.

⁵¹ ÁSZTL, V-143491/I. Tóth István..., HL, 1956-os gyűjtemény, 6. ő. e. A Békés megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése; Kajári, 1996, 17. o. A központi ügyelet összefoglaló jelentése, 1956. október 28.

⁵² Izsák, 1991, 326. o. A Békéscsaba Helyőrségének Katonai Tanácsa röplapja.

⁵³ OHA, Interjú Fekete Pállal. Készítette Valuch Tibor, 1995. 653. sz.; HL, 1956-os gyűjtemény, 4. ő. e. A 8. lövészadosztály jelentése.

Tüntetések a megyében

A Békéscsabától alig húsz kilométerre fekvő Gyula (ahol számos megyei intézmény: börtön, kórház, bíróság működött) Békéscsabával egy időben mozdult meg. Pénteken este pár száz fiatal Simonyi Imre író vezetésével a járási tanács épületétől a szovjet emlékműhöz vonult, azt lerombolták, majd a vörös csillagokat leverő és nemzetiszínű zászlókat lengető menet visszatért a városi tanács épületéhez. A demoralizált párt- és tanácsi vezetés nem lépett közbe. Másnap délelőtt a háborgó tömeg ismét a tanács előtt tüntetett, miközben képviselői a tanácsteremben összeállították követeléseiket. Ezt követően a gyűlés résztvevői ideiglenes forradalmi bizottságot választottak, amelybe a háború utáni legnagyobb helyi párt, az SZDP több gyulai vezetője is bekerült. Gyula Város Nemzeti Forradalmi Bizottságát a tüntetésekkel párhuzamosan szerveződő üzemi munkástanácsok küldöttei október 29-én választották meg. A bizottság elnöke az SZDP háború utáni helyi vezetője, Nádházi János lett.⁵⁴

Dévaványa, ahol két-háromszáz, Budapesten vagy környékén dolgozó vasutas lakott, a megye városainál is gyorsabban reagált a fővárosi eseményekre. A vasutasoktól már a budapesti tüntetések másnapján követelték, hogy vegyék le sapkárózsájukat, s ők hazatérve élményszerű beszámolóban adtak hírt a budapesti eseményekről. Október 25-én egy csoport egyetemista érkezett a községbe, akiket a gyapjútermelő vállalatnál szállásoltak el. Hatásukra itt szerveződött meg a helyi fiatalokból egy csoport, akik budapesti röplapok alapján megszervezték a helyi követeléseket. Pénteken, akárcsak Békéscsabán és Gyulán, már sürgették a vörös csillagok eltávolítását, jelszavakat írtak a járdákra, és átadták a községi pártbizottságnak az ifjúság követeléseit.⁵⁵ A dévaványaiak a következő napokban Gyomát, a járási székhelyet is forradalmasították. Az ő határozott fellépésüknek köszönhetően váltották le néhány nap múlva a Kőrösi ÁG igazgatóját.

A megye kulturális központjainak tekintett két várost megelőző Dévaványa kivételével a vidék nyugalmát csak néhány olyan település zavarta meg, ahol jelentősebb ipari üzem is működött, és a munkásság szervezett fellépésének nagyobb tradíciói voltak. A Mezőhegyesi Cukorgyár dolgozói már pénteken felvonultak. Aznap délután Sarkadon is forró volt a hangulat. A megyei rendőrkapitány küldöttséget menesztett Békéscsabáról a cukorgyárba, hogy lecsillapítsa a háborgó munkásokat.⁵⁶

A kivételektől eltekintve a falvak a hétvégén forradalmasodtak. Az emberek addig kisebb csoportokba verődve hallgatták a rádiót, tárgyalták az eseményeket, beszámoltak egymásnak a SZER adásairól. A helyi boltban, tejcsarnokban, kovács-

⁵⁴ BML, GYMB., B. 776/1957. Nádházi János és társainak pere (a továbbiakban Nádházi János...).

⁵⁵ BML, XXIII. 713/b. Dévaványa községi tanács vb jkv., 1957. március 18.; BML, GYMB., B. 538/1957. Lévai Sándor pere.

⁵⁶ HL, 1956-os gyűjtemény, 6. ő. e. A Békés megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése.

műhelyben stb. egyre nyíltabban tárgyalták a városokból hazatérő munkásoktól, a buszok és a teherautók utasaitól hallott híreket. Meglazult a munkafegyelem, akadozott az adófizetés, és elmaradt a beszolgáltatás. Kádár János első titkárrá választásának és a tárgyalások megkezdésének hírére október 25-én a házakra kitétték az első nemzetiszínű zászlókat.

Az ingázók közül sokan péntek este vagy szombaton tértek vissza friss élményekkel – és rölapokkal – Budapestről Gyomára, Dévanyára, Vésztőre és a kisebb falvakba, de a Sarkadon vagy Gyulán dolgozó vidéki munkások is ekkor számoltak be az első felvonulásokról. A helyi közvélemény nyomására a párt és a tanácsjárás vezetői ekkor kezdtek foglalkozni a nagygyűlések összehívásának gondolatával. A helyi eseményeket felgyorsította és irányításukat végleg kiragadta a kommunista vezetés kezéből, hogy szombat délután több községbe békéscsabai küldöttek érkeztek. A magát megyei hatáskörrel felruházó békéscsabai forradalmi tanács tagjai kis csoportokban szálltak ki a járási székhelyekre. A Biczó Gyula, Soós Imre, Komjáthy Ferenc vezette csoport a megye déli részét járta be: elvitte a híreket Orosházára és Mezőkovácsházára. Hrabovszky Gyomán és Szarvason tartott beszámolókat. A Gyulán és Sarkadon járó küldöttség egyik fele Füzesi Ottóval az északkeleti nagyközségekbe ment ki, míg Szabó Jenő és Apor Gyula Békést útba ejtve tért vissza a megyeszékhelyre. A békéscsabaiak a járási központok mellett az útjukba eső településeket is forradalmasították. A küldöttek tárgyaltak a helyi vezetőkkel és a fegyveres erők parancsnokaival. Szorgalmazták a forradalmi bizottságokat megválasztó gyűlések összehívását, a fegyveres testületek átállítását és az államvédelmi tisztek lefegyverzését. A járási kapitányságokat ekkorra már az ideiglenes forradalmi tanács tagjának megválasztott Huzsvai alezredes is utasította, hogy ne helyezkedjenek szembe a lakosság akaratával, vegyenek részt a megalakuló tanácsokban, valamint – amennyiben a tüntetők követelik – vegyenek részt az államvédelem lefegyverzésében. Helyettese, Köles Pál százados, a későbbi Rendőr Tanács elnöke pedig már egy nappal korábban intézkedett, hogy az összeütközések elkerülése érdekében vonják be a községekből a körzeti megbízottakat.⁵⁷ A katonaság, de főként a mindenhol jelen levő rendőrség így több településen kezdeményezőként, illetve – a tüntetők mellé állva – aktív szereplőként lépett fel. Gyulán és Orosházán ellenben csak tétlenségével támogatta a tüntetőket, s ezért a lakosság bizalmatlanul fogadta szombaton az átállítását. Szarvason pedig a rendőrség maga ellen hangolta a lakosságot azzal, hogy a járási pártvezetés nyomására nem engedélyezte a felvonulást. A vasárnapi tüntetésen ezért a hangadó csoportok a testület lefegyverzését követelték.⁵⁸

A békéscsabai forradalmi tanács tagjai és a mellőlük szegődött tüntetők mellett a sínfelszedésre elindult csoportok is a megyeszékhely példáját terjesztették. Lőkös-

⁵⁷ ÁSZTL, V-143491/2. Tóth István...

⁵⁸ BML, GYMB, B. 493/1957. Szarvasi György és társainak pere (a továbbiakban Szarvasi György...).

házán a nemzeti ügy mellé állították a határőröket, majd az ő hatásukra kezdődött el a forradalom Battonyán. Később néhányuk Medve János vezetésével részt vett Mezőkovácsházán a tüntetésen és az államvédelmisek lefegyverzésében.⁵⁹ A lőkös-házi sínfelszedés hírére Sarkadon is tervezték, hogy Kőtegyán határában megbontják a sínpályát.

A békéscsabaiak útjuk során terjesztették a csabai követeléseket tartalmazó rölapokat. A vidéki követelések megfogalmazásakor ezért általában a megyeszékhely 16 pontját tekintették mintának. Változatlanul átvették annak nemzeti és általános gazdaságpolitikai, politikai követeléseit. Mindenhol első helyen említették a szovjet csapatok kivonását és a független Magyarország megteremtését, valamint a sztálinisták eltávolítását a vezetésből. A békéscsabai rölap utolsó pontját a helyi törvénysértők bíróság előtti felelősségre vonására cserélték ki.⁶⁰ Személyi bosszú leginkább a helybeli kommunistákat is rettegettségben tartó, „idegen” járási vezetőkkel szemben nyilvánult meg. A lehangosabb és a legkövetkezetesebben – még november–december folyamán is minden fórumon – a Dumitrás Mihály vezette orosházi járási tanács vezetése eltávolítását követelték.

A csabai pontok egy kibővített változata, *Gyulaváros hazaszerető népének* rölapja szintén több községben szolgált mintaként. Ez a vallásszabadságra, a szakszervezetek szabad tevékenységére és a politikai üldözöttek és deportáltak sérelmeinek orvoslására, valamint az általános lakáshiány enyhítésére is kiterjedt. A gyulaiak csakúgy, mint az új közigazgatási rendszer másik vesztesének, Battonyának a lakói felvetették a megye-, illetve a járási székhely visszahelyezését is városukba, községükbe.⁶¹ Ez a követelés azonban sehol sem talált visszhangra. A megyei pontok új parasztpolitikára vonatkozó kitételét Tótkomlós Forradalmi Nemzeti Tanácsa a mezőgazdasági lakosság konkrét igényeivel egészítette ki. Követelték, hogy az egyénileg gazdálkodókat a téjesztagokhoz hasonló lehetőségek, támogatások (gép, műtrágya, hitel) illessék meg, részesüljenek a társadalom- és egészségbiztosításból, a szövetkezetesítés csak önkéntes alapon folytatódjon, rendezzék a törvénytelenül elkobzott házak ügyét és töröljék el a kötelező állami biztosítást.⁶² Máshol az 1945-ös földosztás során kapott földek visszaadásáért tüntettek.

A békéscsabai forradalmárok így még szombaton szétvitték a forradalom hírét a megyében. Ennek hatására a Békéscsabától alig tíz kilométerre fekvő Békésen még aznap tüntetések szerveződtek, Sarkadon pedig ismét megkísérelték – most már munkagépekkel – a szovjet emlékmű lerombolását, s a romok felett megtar-

⁵⁹ ÁSZTL, V-143575. Nagy Sándor és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Nagy Sándor...); ÁSZTL, V-143491/3. Tóth István...

⁶⁰ PIL, 1956-os gyűjtemény, 63. ő. e. Békéscsaba lakosságának követelése, 1956. október 28.; Izsák, 1996, 118. o. Az MDP és HNF 1956. október 27-i rölapja.

⁶¹ ÁSZTL, O-14976. A Mezőkovácsházi járás iratai.

⁶² PIL, 1956-os gyűjtemény, 63. ő. e. Tótkomlós Forradalmi Nemzeti Tanácsa előkészítő bizottsága.

tották az első rögtönzött népgyűlést.⁶³ Az üzemi munkásság bizott a Nagy Imre-kormányban, és kitartott a szocialista demokrácia mellett.⁶⁴

A vasútvonalak mentén fekvő települések is gyorsan reagáltak az eseményekre. Az átmenő vonatok utasai hozták-vitték a híreket, s egyben bíralták a helyieket tétlenkedésükért. A vasutasok voltak a forradalom önkéntes hírnökei, személyesen és telefonon adták tovább az értesítéseket, ha kellett, röplapokat szállítottak, követeléseket tolmácsoltak. A Békéscsabától távol eső Szeghalmi járás forradalmasításában ők játszották a főszerepet. Vésztőre és a járási székhelyre, Szeghalomra is vasutasok vitték a híreket a békéscsabai nagygyűlésről és a forradalmi bizottság megalakulásáról. Vésztőn, ahol szombaton piacnap volt, a vasutasok szervezték meg a helyi felvonulást s az azt követő választást is, aztán pedig futárok révén értesítették a járás községeit a fejleményekről. A Szeghalmi járás forradalmasításának feladatát a megalakult vésztői forradalmi bizottság folytatta. Bizottságot hoztak létre, amely sorra végiglátogatta a falvakat, hogy előkészítse a járási tanács leváltását.⁶⁵ Orosházán, a megye harmadik városában is a vasutasok szervezték a szombati tüntetést, miután pénteken a városban már szinte mindenhol leszedették a vörös csillagokat és a népköztársasági címeres táblákat.

Az új képviseleti szerv felállítására a legtöbb járási központban vasárnapra hívták össze a nagygyűlést. A hétvégén a járások párt- és tanácsai vezetése a HNF égisze alatt tervezte a vezetés kiszélesítését, akár a tanácstagság kibővítésével, mint Mezőkovácsházán, akár a HNF listája alapján megválasztandó bizottság létrehozásával. Sarkadon a felgyorsult események, Mezőkovácsházán a sínfelszedők megérkezése ragadta ki a kommunista vezetőség kezéből az irányítást. Hasonlóképpen az erősen kigazda befolyás alatt álló Békésen, ahol a békéscsabai pontok beolvasását és kinyomtatását, valamint a tanácsai vezetés leváltását követelő gazdák nyomására a HNF a tervezettnél hamarabb, már szombat délutánra gyűlést kényszerült hirdetni a kultúrotthonba. Az elképzelések szerint zárt körben lebonyolítandó választásra a meghívottakon kívül sok érdeklődő és tüntető is összesereglett. Követelésükre hangszórón közvetítették az eseményeket a kívül rekedteknek. A tervezett felszólalások után Szatmári István, az FKGP egykori helyi vezetője vette át a szót.⁶⁶ Beszéde nyomán a közönség soraiban elszabadultak az indulatok, a gyűlés résztvevői rátámadtak a község vezetőire. A forradalmi bizottságot a rend helyreállításával végül sikerült megválasztani, de már nem a HNF-lista alapján.⁶⁷ Gyomán és Szarvason (ahova csak a kései órákban érkeztek meg a békéscsabai küldöttek) a fontosabb

63 BML, GYMB., B. 785/1957. Tanító Árpád pere.

64 PIL, 1956-os gyűjtemény, 978. f. 2. ó. e. A Sarkadi Cukorgyár követelése, 1956. október 30.; OHA, Interjú

Bóna Barnabással. Készítette Ferenczy Erika, 1991. 292. sz. (a továbbiakban Bóna Barnabás...).

65 BML, XXIII. 767/b. Szeghalom községi tanács vb jkv., 1957. április 6., április 8.

66 BML, GYMB., B. 533/1957. Szatmári István pere.

67 BML, XXIII. 703/b. Békés községi tanács vb jkv., 1957. március 21.

épületeket a párt és a tanács által szervezett fegyveres őrség védte, ezért a községi vezetés nagyobb befolyást tudott gyakorolni a választások kimenetelére. Szarvason a békéscsabaiak közbenjárására végül vasárnapra engedélyezett felvonulás után, a HNF által meghirdetett nagygyűlésen csak a felállítandó nemzetőrség parancsnokát jelölték ki. A községi és járási forradalmi bizottságok megválasztására csak napokkal később, október 30-án került sor. Itt névleg a HNF jelöltjeire lehetett szavazni, gyakorlatilag viszont a községi tanács végrehajtó bizottsága titkára, Dandé Mihály révén, aki a gyűlések fő szervezője volt, mindkét listára az FKGP egykori meghatározó politikusi kerültek fel.⁶⁸

A megyeszékhely után forradalmasodott járási székhelyek és nagyközségek cselekvésre készítették a kisebb falvakat is. A kistelepülések első megmozdulásai egy nappal később követték a helyi központ eseményeit. Így a Gyulai járásban már szombaton, máshol azonban általában vasárnap kezdődött a helyi hatalomátvitel. A félreeső kistelepülések információ és impulzus hiányában egy-két napos késéssel választották meg forradalmi bizottságukat. A korábban a járási pártvezetőség által keményen kézben tartott Orosházi járás több községe is várt a járási székhely hatalomátvétele után egy-két napot. Hasonlóképpen némi késéssel, a békési forradalmi bizottság fellépésére szervezték meg a békési tanyavilág néhány új településén is a nagygyűlést.

A Gyulai, Orosházi, Sarkadi és Gyomai járásban⁶⁹ a tanács utasítást adott a forradalmi bizottságok megalakítására. A Gyulai járásban a tanács küldöttjei végigjárták a falvakat, eligazítást tartottak a forradalmi bizottságok megválasztásáról és a követendő politikai irányvonatról. A sztálinisták eltávolítása mellett fontosnak tartották, hogy a szocialista vívmányok megőrzése érdekében minél több kommunista kerüljön be a testületekbe.⁷⁰

Békéshez hasonlóan a sínfelszedők által mozgósított Mezőkovácsháza sem adott utasításokat a községeknek. A járási székhelyre Battonyáról érkezők és a hozzájuk csatlakozó helyi fiatalok csoportjai mentek ki teherautókkal szombaton és vasárnap a községekbe. A helyi közvélemény nyomását felerősítve kikényszerítették a gyűlések meghirdetését, és terjesztették a mezőkovácsházi követeléseket. A szombaton még vitathatatlanul kezdeményezőként fellépő Battonya irányító szerepét a járási hatalomátvitel után Mezőkovácsháza vette át. A helyi hadkiegészítő parancsnokság tisztjei, akárcsak Orosházán és Békésen, Mezőkovácsházára gyűjtötték a járás területéről az elkobzott fegyvereket, ezekből fegyverezték fel a községek

68 BML, XXIII. 766/b. Szarvas községi tanács vb jkv., 1956. december 31., 1957. április 26.; BML, GYMB., B. 493/1957. Szarvasi György...

69 BML, GYMB., B. 980/1957. Domokos László és társainak pere; BML, GYMB., B. 621/1957. Mihály Gábor és társainak pere; BML, XXIII. 748/b. Mezőgyán községi tanács vb jkv., d. n.; BML, XXIII. 719/b. Endrőd községi tanács vb jkv., 1957. március 11.; BML, XXIII. 725/b. Gyoma községi tanács vb jkv., 1957. március 19.

70 BML, GYMB., B. 778/1957. Erdős József és társa pere.

nemzetőrségeit. Vasárnap a mezőkovácsházi forradalmi bizottság már a tüntetés során letartóztatott battonyai határőrök szabadon bocsátásáról is intézkedett.⁷¹

Egyes kisebb településeken a helyi közvélemény nem tudott kellő nyomást gyakorolni a községi vezetésre annak érdekében, hogy falugyűlést hívjanak egybe. Ezeket a falvakat vasárnap és a következő hét elején, a saját településük hatalomátrendeződése után Gyuláról, Lőkösházáról,⁷² Békéscsabáról,⁷³ Orosházáról,⁷⁴ Dombegyházról,⁷⁵ Kunágótáról,⁷⁶ Biharugráról⁷⁷ toborzódó csoportok forradalmasították.

A falvakba érkező forradalmárokhoz csatlakozó helyi lakosok, vagy az italtolt, a szövetkezeti bolt stb. előtt spontánul összeverődött emberek Kossuth-nótákat, hazafias jelszavakat skandálva vonultak végig a falu utcáin, miközben a szövetkezeti boltról, téesz-székházról, párt- és tanácsi épületekről, a szovjet emlékműről leverték a vörös csillagot. A nemzetért elesett hősökre emlékezve a menet szinte mindenhol érintette a helyi első világháborús emlékművet. Itt beszédekert mondtak, és elénekelték a Szózatot vagy a Himnuszot. A pártirodát sok helyen feltörték, az ott talált iratokat, propagandaanyagokat, kommunista jelképeket elégették. A községekbe érkezők szinte mindenhol felerősítették a helybeliek szélsőséges indulatait. Vezetésükkel feldúlták az addig érintetlen párt- és tanácsházákat, összetörték a még megmaradt vörös csillagokat, könyveket égették. Kunágótát előbb a Lőkösházáról érkezők radikalizálták, majd kunágotaikak romboltak Csanádapácán. A járási központok emlékműrombolása után összeálló csoportok vezetésével lebontották Kunágótán és Tótkomlóson a szovjet emlékművet, valamint szovjet sírokat rongáltak meg Battonyán és Dombiratoson.

A tüntetést követte a nemzeti bizottságot választó nagygyűlés a kultúrházban vagy a falu más, tágasabb helyiségében, a moziban vagy a piacon. Sokféle a gyűlést csak a rá következő napra hívták egybe, hogy a lakosság minél nagyobb számban képviseltesse magát. A kommunista községi vezetés a legtöbb helyen mint a gyűlés hivatalos meghirdetője részt vett és felszólalt a választáson, de a lakosság hangulatával szemben már nem volt szava a bizottsági tagok kiválasztásában. A helyi közvélemény nyomására az új képviseleti szerv tagságát a résztvevők általában spontán módon, bekiabálással választották meg. Ez a szélesebb bizottság a maga körében aztán megválasztotta az elnökséget a felvonulás, a nagygyűlés szervezésé-

71 BML, GYMB., B. 342/1958. Perlaki János pere; BML, GYMB., B. 563/1957. Csala Ilona pere.

72 BML, XXIII. 732/b. Kevermes községi tanács vb jkv., d. n.; BML, XXIII. 742/b. Kunágota községi tanács vb jkv., 1957. március 18.; BML, XXIII. 743/b. Lőkösháza községi tanács vb jkv., d. n.

73 BML, GYMB., B. 579/1957. Varga István pere; BML, XXIII. 771/b. Újkígyós községi tanács vb jkv., d. n.

74 BML, GYMB., B. 866/1957. Szász Gyula és társainak pere; BML, GYMB., B. 397/1957. Soós József és társainak pere.

75 BML, XXIII. 716/b. Dombiratos községi tanács vb jkv., 1957. március 14.

76 BML, GYMB., B. 621/1957. Mihály Gábor és társainak pere.

77 BML, XXIII. 738/b. Körösnagyharsány községi tanács vb jkv., 1957. március 16.

ben is kitűnt, tekintélyes helybeliekből. A közösség új vezetőinek kijelölésével párhuzamosan a gyűlések résztvevői megnevezték – ugyancsak bekiabálva – a vezetésből és az adminisztrációból elbocsátandókat is. A más településekről érkezők hatása nemcsak a jelképrombolás szélsőségesebb formáiban nyilvánult meg, hanem a forradalmi bizottságok összetételét is erősen befolyásolta. A gyorsan megalakult forradalmi bizottságokba nemegyszer kommunisták is bekerültek. A vidéket járó forradalmárok és a helyi radikalizálódó közvélemény kezdeményezésére ezért is került sor több helyen második választásra, amikor a testületekből már kimaradtak az MDP tagjai.

Gyula és Orosháza irányítását a Szociáldemokrata Párt egykori helyi vezetői vették át.⁷⁸ A tanyavilág központjaiban, Békésen és Szarvason az FKGP politikusai álltak az új képviseleti testület élén. Medgyesegyházán az FKGP, Füzesgyarmaton a Nemzeti Parasztpárt hajdani országgyűlési képviselőjét választották meg a forradalmi bizottság elnökévé, de ezektől az esetektől eltekintve elenyésző azon falvaknak a száma,⁷⁹ ahol más 1945 utáni koalíciós párt volt politikusát bízták meg a vezetéssel. A forradalmi bizottságok elnökeivé tekintélyes helyi gazdákat választottak, közöttük éppúgy megtalálhatók voltak a kisbirtokot művelő szegényparaszti, agrárproletár származású egyéni parasztok, mint a korábbi években kuláknak bélyegzett középparasztok. Néhány településen a falusi értelmiség egy-egy tagját, orvost, állatorvost, vagy a rendszerrel való látványosabb szakítás jeleként volt főjegyzőt, katonatisztet választottak a forradalmi bizottság élére. A bizottságok tagságának nagy része a lakosság foglalkozási összetételének megfelelően földművesekből, főként egyéni termelőkből állt. Mellettük szinte mindenhol beválasztottak egy, nagyobb forradalmi bizottságok esetében két-három főt is a helyi értelmiségből: agronómust, orvost, református vagy evangélikus lelkészt, helyi tanítót. Utóbbiak a felvonulások és a nagygyűlések levezetése során kerültek előtérbe mint beszédhez szokott, szavalni tudó emberek. Ugyanakkor közülük kevesen játszhattak vezető szerepet, mivel a lakosság körében általában nem élveztek feltétlen bizalmat. Sokukat az átpolitizált oktatás és az erőszakolt mozgalmak képviselőiként a kommunista rendszer támaszainak tekintették. A kezdeményező szerepet játszó vasutasokból és a forradalom mellé álló rendőrökből is beválasztottak egyet-egyet a bizottságba. A járási székhelyeken több egykori kisgazda, szociáldemokrata, egykori MÉP-es vagy nyilas is tagja lett az új testületnek, de arányuk és tevékenységük

78 Nádházi János, Gyula Város Nemzeti Forradalmi Bizottságának elnöke az SZDP járási titkára volt a két munkáspárt egyesüléséig. BML, GYMB., B. 776/1957. Nádházi János...; Nagy Lajos az Orosházi Járási Forradalmi Nemzeti Bizottmány elnöke, 1919-es vöröskatoná, 1948-ig az SZDP helyi szervezetének vezetőségi tagja volt. BML, GYMB., B. 289/1958. Nagy Lajos és társainak pere (a továbbiakban Nagy Lajos...).

79 ÁSZTL, V-150365. Az ellenforradalom eseményei Békés megyében. Bélmegyer, Körösnagyharsány, Hunya, Békéssámsón.

nem volt meghatározó. A kisebb községek bizottságaiban legfeljebb egy-két volt kiskazda, NPP-tag vagy nyilas kapott helyet. Utóbbiak bekerülése nem jelentette a szélsőjobboldali irányzat feléledését, hiszen legtöbbjük már a negyvenes években is inkább gazdasági kényszerből s nem ideológiai indíttatásból lépett be a nyilas pártba. Helységenként egy-egy csendőrtisztet, tiszthelyettest is bevásároltak, őket legtöbbször a nemzetőrség megszervezésével bízták meg. A többségében szlovákok lakta és már 1945-ben is a kommunisták erős megyei bázisának számító Tótkomlóson, ahová a lakosságcsere folytán felvidéki magyar családokat is betelepítettek, a forradalom felszínre hozta a nemrégiben együvé kényszerített nemzetiségek közötti ellentéteket. A kommunistaellenesség itt szlovákellenességben nyilvánult meg, s a kommunisták hatalmát megszüntető nagygyűlésen többségében magyar nemzetiségű bizottságot választottak.⁸⁰ A hagyományosan vegyes etnikumú községekben, vagy ott, ahol az idegen nemzetiség nem volt a kommunista ideológia támasza, a forradalom nem fordította egymással szembe az etnikai csoportokat.

A hatalomátvétel, mivel a párt és a fegyveres erők részéről nem ütközött tényleges ellenállásba, nem járt komolyabb összeütközésekkel. Dévaványa – ahol egy szerveztebb csoport tevékenykedett – és Battonya kivételével,⁸¹ ahol a sínfelszédés hazafias élményében fellelkesült csapat játszott kezdeményező szerepet, a forradalom mellé álló rendőrség és honvédség kezében hagyták a fegyvereket, de az ellenállást ugyancsak nem mutató határőrséget (a „zöld ávót”) mindenhol lefegyverezték. Az indulatok csak az ellenállás jeleire szabadultak el. Vésztőn két menekülni próbáló fegyveres államvédelmist összevert a felbőszült tömeg.⁸² Ennek hatására aztán – amikor a vésztőiek forradalmasították a járási székhelyet, Szeghalmot is – már általános volt a bizalmatlanság a kommunista hatalom fegyveres testületeivel szemben. A szeghalmi tüntetők így, szemben más járási székhelyekkel, lefegyverezték a rendőrséget és a hadkiegészítő parancsnokságot is.⁸³ Máshol a kommunisták feltételezett fegyveres készülődését próbálták megakadályozni a rendőrség lefegyverzésével. A félelem szabadította el az indulatokat Nagyszénáson is. Itt vasárnap estére a lakosság nyomására csak hosszas huzavona után engedélyezték a felvonulást. Ekkorra azonban már híre ment, hogy fegyvereket hoztak a partházba. A felvonulás ennek hatására a fegyverek utáni dühödő hajszába torkollott. A tüntetők egymás után hatoltak be a pártirodába, a MÖHOSZ-hoz, az áruházba, a kultúrházba, a nőszövetséghez, de feldúlták az iskolát és a gépállomást is. Fegyvert sehol sem találtak, de amerre jártak, máglyákat gyűjtöttek az iratokból és a könyvekből.⁸⁴

⁸⁰ BML, GYMB., B. 700/1957. Ölveczky Gyula pere; BML, GYMB., B. 792/1957. Lachata István pere.

⁸¹ BML, XXIII. 713/b. Dévaványa községi tanács vb jkv, 1957. március 18.; BML, XXIII. 702/b. Battonya községi tanács vb jkv, 1957. március 23.

⁸² BML, GYMB., B. 541/1957. Kovács József és társainak pere.

⁸³ BML, GYMB., B. 996/1957. Deák Jenő és társainak pere.

⁸⁴ BML, GYMB., B. 610/1957. Nyemcsók József és társainak pere.

A párt megtorlásától való félelem váltotta ki a füzesgyarmati pogromhangulatot is. Itt a vasárnapi nagygyűlés alatt terjedt el annak a híre, hogy fegyveres kommunisták, „zsidók” érkeztek a községbe. Néhány felháborodott tüntető ezért a rendőrség ellen vonult. A tömeget a nemzetőrparancsnoknak átmenetileg azzal sikerült lecsillapítania, hogy átkutattatta a község két kommunista, egyben zsidó származású lakosának – a földműves-szövetkezet pénztárosának és a cipőbolt vezetőjének – a házát. Másnap piac volt a főtéren. Az emberek félelme és bizonytalansága az arra járó párttitkár ellen fordult, a személyes felelősségre vonás tömeges verekedésé fajult. A főtéren hurcolták a begyűjtési előadót is, akit a múlt sérelmeit számon kérő tömeg kis híján felakasztott. A lincshangulatban kikergették a „magyarok boltjaiból” a Moskovitz testvéreket is, akik csak a nemzetőrök beavatkozásának köszönhetően menekültek meg a tömeg haragja elől.⁸⁵

Forradalmi bizottságok és politikai pártok

A Békés Megyei Forradalmi Tanács küldöttsége – Kaskó István és Apór Gyula részvételével – október 30-án indult Budapestre egy élelmiszer-szállító konvoj kíséretében, hogy a kormány elé terjessze a megye követeléseit. Az egyre erősebben Fekete Pál szellemi irányítása alá kerülő testületben – noha a lakosság felfegyverzése, a felelősségre vonások és a forradalmi egység megteremtésének kérdésében eltérő nézeteket valló radikálisok (színészek, vasutasok, a katonatisztek közül Szabó százados), valamint a mérsékelték (Fekete Pál, a Katona és a Rendőr Tanács tagjai) állandó vitában álltak egymással – az ország jövőjét mindenki a népi demokrácia keretei között képzelte el. Hasonlóan a legtöbb – a tüntetők indulatait józan kerek közé szorító – városi és községi forradalmi bizottsághoz, amelyek túlnyomó többsége a szocializmus talaján állt, készek voltak elismerni a Nagy Imre-kormányt, amennyiben az eltávolítja soraiból a rákosistákat, és határozottan kiáll az ország függetlenségéért.⁸⁶

A megyei forradalmi tanács a rend fenntartása mellett nagy súlyt helyezett a forradalom erőinek egységére. Ezért javasolta, hogy a járások tartozzanak a járási székhely városi, illetve községi forradalmi szervének hatáskörébe. Ennek megfelelően a Békési, Mezőkovácsházi és Szeghalmi járásban nem hoztak létre járási forradalmi bizottságot, hanem a községi bizottságok látták el annak feladatait. A Gyulai, Orosházi, Sarkadi, Gyomai és Szarvasi járásban azonban a hét közepén megválasztották a járási bizottságokat. Szarvason egy időben választották meg a járási és községi bizottságot, a többi járásban azonban a községek küldötteinek részvételével külön értekezletet hívtak egybe. A járási bizottságok – túl azon, hogy átvették a tanács vezetését – önálló tevékenységet nem fejtettek ki.

⁸⁵ BML, GYMB., B. 305/1957. Éri Lajos és társainak pere.

⁸⁶ *Független Újság*, 1956. november 3.; OHA, Bóna Barnabás...

A forradalmi bizottságok megválasztásával egy időben mindenhol kijelölték a felállítandó nemzetőrség parancsnokát, és megkezdtek az önkéntesek toborzását. A nemzetőrség szervezésével rendfenntartásban jártas, fegyverhez értő embereket bíztak meg. A parancsnokok között ezért viszonylag sok csendőr tiszthelyettes, egykori honvédtiszt is volt. Amennyiben a lakosság megbízhatónak tartotta, a helyi rendőrkapitány, illetve a körzeti megbízott is végezhetett a szervezést, irányíthatta a felállított csapatot. Minden társadalmi rétegből voltak jelentkezők a közrend fenntartására és a vagyonvédelem biztosítására. A városokban, városias településeken sok volt közöttük a munkás, vidéken egyéni parasztok, téjesztatók és gépállomási dolgozók, egykori nincstelenek és kisbirtokosok. A kommunisták által osztályellenségnek bélyegzettek passzívnak mutatkoztak. Annak ellenére, hogy egyes községekben tucatnyi volt csendőr is lakott, közülük egynél több ritkán vett részt a nemzetőrség vagy a forradalmi bizottság munkájában.⁸⁷ Kisebb községekben a nemzetőrséget meg sem szervezték,⁸⁸ a közrend fenntartásában, sokszor fegyvertelenül, minden család részt vett.

A nemzetőrségek fő feladata a közrend biztosításán túl a fegyverek begyűjtése volt. Ezt általában még a forradalmi bizottság megalakulásának napján végre is hajtották. A rendőrségi nyilvántartások segítségével mindenhol begyűjtötték a fegyvereket a kommunista funkcionáriusoktól, és azokat a rendőrség felügyeletére bízták. A nemzetőrök csak a szolgálat idejére kaptak fegyvert. A nemzetőrök általában a helyi fegyveres testülettel, a rendőrséggel vagy a határőrséggel együtt, annak alárendelten teljesítettek szolgálatot. Az elkobzott puskák mellett a MÖHOSZ rakétáiból és a laktanyák készletéből is adtak ki fegyvereket.⁸⁹ A felfegyverzés a legszervezettebben az Orosházi járásban folyt le, ahol a községek nemzetőrségei hat-tizenkét lőfegyvert vételezhettek.⁹⁰ Az orosházi alakulat más járásokból érkező küldöttségeket is felszerelt. A békéscsabai hadosztály laktanyájából is szállítottak ki fegyvereket a megye több községébe – a hadosztályparancsnok határozott tiltása ellenére. Innen került egy fegyverszállítmány Békésre is, amelyet a Békési járás nemzetőrségei között osztottak szét.

Ahogy a megyeszékhelyen, vidéken is már az első megmozdulások alkalmával felvetődött a tanácsi vezetők felelősségre vonása. Az új képviselői testület felállításával egyidejűleg többségüket eltávolították, vagy a körülmények kényszerítő hatására ők maguk mondtak le. Máshol a forradalmi bizottság nem lépett automatikusan a tanács végrehajtó bizottságának helyébe, hanem ellenőrző szerepet

87 ÁSZTL, V-150365. Az ellenforradalom eseményei Békés megyében.

88 Nem volt nemzetőrség Békéssámsón, Bucsá, Kamut, Kertészsziget, Körösnagyharsány, Méhkerék és Mezőgyán községekben.

89 HL, 1956-os gyűjtemény, 11. ő. e. Tények és adatok a Békés megyei honvéd karhatalom működéséről, 1957. június 3. Mintegy 840 fegyvert osztottak szét a megye területén.

90 HL, 1956-os gyűjtemény, 4. ő. e. A 14. orosházi tüzezred jelentése.

gyakorolt fölötté. Így volt ez Békéscsabán is, ahol az elnök szombati lemondatása után tovább dolgozott a megyei tanács vezetősége. Közülük Kávási Ferenc, a megyei tanács végrehajtó bizottságának elnökhelyettese foglalkozott a Budapestre indítandó élelmiszer-szállítmányok szervezésével. Miközben a tanács egyes osztályainak munkáját a forradalmi tanács tagjai ellenőrizték, a megyei tanács szinte folyamatosan ülésezett: küldöttségekkel tárgyalt, személyi kérdésekben döntött. A küldöttségek és a forradalmi bizottság javaslatára elbocsátották az egyik leginkább támadott terület, a mezőgazdasági igazgatóság több munkatársát és a személyzeti csoportvezetőt. Mivel a városi tanács másodlagos fontosságú hatalmi központtá vált, vezetőségének kérdése háttérbe szorult. A járási tanácsok dolgozói az Orosházi, a Sarkadi és a Gyulai járásban maguk tisztították meg a nemkívánatos személyektől mind az apparátust, mind saját szervezetük vezetését. A községi forradalmi bizottságok is elbocsátották az önkényeskedő, működésükkel a legtöbb ellenszenvet kiváltó tanácsi dolgozókat, általában a begyűjtési, pénzügyi és mezőgazdasági előadókat. Az ügyvitel biztosítására ugyanakkor a megüresedett helyekre vagy a forradalmi bizottság titkárnak posztjára sokszor közigazgatási gyakorlattal rendelkező egykori vármegyei tisztviselőket állítottak be. Az adminisztrációban jártas vb-titkárokat hasonló okokból általában a helyükön hagyták, illetve néhány nap elteltével visszahívták.

A megyében az első munkástanácsok, mint láttuk, már október 26-án megalakultak, s mozgósították a munkásságot. A fontosabb központokban az üzemek többségénél csak szombaton, egyebütt pedig a megye forradalmasítása után választották meg a munkásképviseleti szerveket. Tagságuk kiválasztásánál munkahelyi teljesítményük játszotta a fő szerepet, így kommunisták is bekerülhettek a tanácsokba. A Mezőhegyesi Cukorgyár munkástanácsának többsége kommunista volt. Ez a község politikai hangulatát is mérsékelte irányban befolyásolta, olyannyira, hogy a kilenc tagú forradalmi bizottságba hét párttagot választottak.⁹¹ A kisebb ipari üzemekben, állami gazdaságokban vagy a téjeszéken azonban a kommunistákkal szemben, akik párttagságuknál fogva magasabb pozíciókat töltöttek be, diszkriminatív intézkedéseket hoztak. Legalábbis alacsonyabb munkakörbe helyezték őket, de a dolgozók általában azt követelték, hogy minden kommunistát távolítsanak el az üzemből. Így a munkástanácsok az ipari és a mezőgazdasági üzemek nagy részénél, esetenként éppen a forradalmi bizottság javaslatára, leváltották a választott igazgatót, a ktsz-ek elnökét, és mellettük egy-két nemkívánatos gazdasági vezetőt.⁹² Elbocsátásuk oka általában vezetői alkalmatlanságuk volt. Ilyen esetekben a munkástanácsok hónapokon keresztül kitarítottak döntésük mellett, s az illetékes minisztériumoknál is eljárak, hogy hivatalos jóváhagyást kapjanak.⁹³ A mező-

91 BML, GYMB., B. 495/1957. István Pál pere.

92 BML, Pártarchívum, 1. f. 4. ő. e. MSZMP IIB jkv., 1957. február 16.

93 BML, GYMB., B. 562/1957. Cserháti Sándor és társainak pere; BML, GYMB., B. 673/57. Gál Imre pere.

gazdasági termelést meghatározó, s ennek következtében a községek életében fontos szerepet játszó húsz megyei gépállomás hatalmukkal gyakran visszaélő igazgatói közül tizenötöt menesztettek.⁹⁴ Helyüket a munkástanácsok elnökei vagy szakemberek vették át. A párttitkárokat kényszerszabadságra küldték, elbocsátották vagy eredeti munkakörükbe helyezték vissza, ha a dolgozók befogadták őket maguk közé. A személyi kérdések rendezésén túl a munkástanácsok a munkások igényei szerint módosították a termelés rendjén és a normákon, béremelést hajtottak végre, valamint a sztrájkjog fenntartása mellett olyan általános szociális követelésekkel léptek fel, mint a gyermektelenségi adó eltörlése, a családi pótlék emelése vagy a fizetett ebédidő bevezetése.

A forradalmi tanácsok többsége nem tartotta sürgős feladatnak a különféle politikai pártok újjászervezését. A hangsúlyt a nemzeti egység megtartására helyezték. A gyomai községi forradalmi bizottság például magát erkölcsi, minden pártpolitikán felül álló testületként határozta meg.⁹⁵ Hasonlóképpen foglalt állást az Oroszázi Járás Forradalmi Bizottmánya, amely a pártok szervezését mindaddig mellőzendőnek tartotta, amíg az ország területén szovjet csapatok tartózkodnak.⁹⁶ Ha többfelé újjáalakították is a kisköz, ritkábban a szociáldemokrata pártszerveket, vagy az FKgP, SZDP egykori aktivistái helyet kaptak a forradalmi bizottságokban, a politikai különbségek megjelenése a forradalom rövid ideje alatt egyáltalán nem volt tapasztalható.⁹⁷

Az FKgP hagyományos befolyásának megfelelően – Tildy Zoltán október 30-i rádióbeszéde nyomán – a megye számos településén hozzáálltak a kisközpárt helyi szervezeteinek újjáalakításához. A sok településes Mezőkovácsnézi járásban, ahol már az 1945-ös választásokon is a kommunisták győztek, az egykori kisközpárt kevésbé aktivizálódtak. Békéscsabán az FKgP visszaszerezte egykori székházát a MEDOSZ-tól. Itt október 31-én már meg is tartották a békéscsabai szervezet első gyűlését, ahol a megyeszékhely kisközpárti csatlakoztak a Békés Megyei Forradalmi Tanács parasztsághoz intézett felhívásához, amelyben elsődleges célként a szántásvetés mihamarabbi elvégzését jelölték meg.⁹⁸ A párt tisztújító közgyűlését november 4-ére, vasárnapra hirdették meg. A megyeszékhelyen az idősebb szociáldemokraták is összegyűltek, hogy felélesszék az SZDP helyi szervezetét. Vasárnap délelőttre a kisiparos székházba hívtak össze gyűlést a párt új megyei vezetőségének a megválasztására.⁹⁹ Békéscsaba mellett az ipari központoknak számító Sarkadon és Mezőhegyesen, valamint a nyomdászok révén már a negyvenes években is nagyobb

94 BML, Pártarchívum, 1. f. 5. ő. e. MSZMP IIB jkv., 1957. március 4.

95 Gyomai Nemzeti Újság, 1956. november 1.

96 Független Újság, 1956. november 4.

97 OHA, Bóna Barnabás...

98 Független Újság, 1956. november 1.; Kossuth Népe, 1956. november 2.

99 Független Újság, 1956. november 1.

szociáldemokrata tagságot felmutató Gyomán, illetve a vasutasok révén Lőkősházán szerveződött újjá a párt, de a forradalmi bizottságok vezetésébe bekerült egykori szociáldemokrata politikusok befolyása érződött Gyulán és általában a Gyulai járásban, valamint Oroszázi is. A Petőfi Párt, illetve a Nemzeti Parasztpárt küldötte is lenn járt Békéscsabán, hogy Féja Géza Budapestre hívja. Tárgyalt a békéscsabai szervezet életre keltéséről is,¹⁰⁰ de a nemzetgyűlési választásokon is gyenge eredményt elérő agrárpárt tagsága általában nem mozdult. A helyi szervezetek ott sem alakultak újjá, ahol korábban a párt a legnagyobb támogatottságot élvezte (Békésámszon, Gerendás).

A Forradalmi Ifjúsági Szövetség felhívására november 1-jén Békéscsabán az üzemek és a középiskolások küldöttei megalakították a Megyei Ifjúsági Forradalmi Tanácsot a forradalom vívmányainak védelmére és továbbvitelére. Az új ifjúsági szervezet legfontosabb feladatának a helyi csoportok létrehozását tekintette.¹⁰¹ November elején ezért több községben (Gyoma, Battonya, Kevermes, Mezőberény, Szeghalom, Sarkad) is ifjúsági gyűlést hívtak egybe. A megalakult csoportok többsége a szovjet beavatkozás után semmiféle tevékenységet nem folytatott. Kivétel közülük a sarkadi, mely még november második felében is aktív szerepet játszott a Kádár-kormánytal szemben szerveződő munkásellenállásban.

A forradalom hete

A Békés Megyei Forradalmi Tanács a hatalomátvétel utáni első intézkedéseivel a széles körű tájékoztatás megteremtése révén a megye lakosságát a forradalmasodott ország vérkeringésébe kívánta bekapcsolni. A helyi hivatalos napilapot az 1848-as függetlenségi hagyományok iránti tiszteletből *Kossuth Népe*re keresztelték át. Az új lap első száma már vasárnap megjelent. Terjesztéséről a járásokban a békéscsabai hadkiegészítő parancsnokság katonatanácsa gondoskodott. A *Viharsarok Népe* egykori szerkesztőségéhez tartozó újságírók egy csoportja november 1-jétől Békéscsabán egy másik forradalmi napilapot is megjelentetett. Ezt eredetileg a legfőbb követelés alapján *Függetlenség*nek nevezték, majd miután értesültek arról, hogy Budapesten van már ilyen lap, címét *Független Újságra* változtatták, ezzel is utalva a lap pártoktól való semlegességére. Gyulán a pénteki felvonulást vezető Simonyi Imre költő kezdeményezésére jelent meg forradalmi újság. Lapot adtak ki az egykori járási székhelyen, Battonyán, valamint Gyomán is.

Békéscsabán a lakosság tájékoztatására bekapcsolták a postai szolgálatba a Borsodi rádió adásait.¹⁰² Emellett október 31-én megkezdte a sugárzást a békéscsabai Szabadság rádió a 372-es és 387-es hullámhosszon. Az adót tanárok kezdeményezé-

100 Független Újság, 1956. november 3.

101 BML, GYMB., B. 773/1957. Schlett István és társainak pere; Kossuth Népe, 1956. november 2.

102 Izsaák, 1991. 330. o. Beköszöntő.

sére rádióamatőrök által összehordott alkatrészekből építették fel, mert a katonaságnak szüksége volt a fürjesi és a békéscsabai adóra. A rádió első adásában Féja Géza és Fekete Pál mondott beköszöntőt. A november 2-án déltől rendszeres műsort sugárzó rádióban Vass Károly vezetésével a Jókai Színház színészei olvastak be híreket és újságcikkeket.¹⁰³

A megyei forradalmi bizottság legfőbb gondja a termelés folyamatosságának biztosítása volt. A szombati sztrájkfelhívás után hétfőtől az üzemeket látogatták, hogy rávegyék a dolgozókat a munka felvételére. A községekből bejárók azonban nem tudtak eljutni munkahelyükre a vasutasok munkabeszüntetése miatt, akik a szovjet csapatok teljes kivonásáig hirdettek sztrájkot. Békéscsabáról csak egy-egy motorvonat indult Sarkadra és Gyulára. A rendelkezésre álló kevés gépkocsi nem tudta helyettesíteni a kieső vasúti szállítást, a termeléshez szükséges nyersanyagok nem érkeztek meg a gyárakba, de a késztermékek elszállítására sem volt lehetőség. Az objektív körülmények mellett a termelést lassította vagy akadályozta, hogy a dolgozók, s így a munkástanácsok véleménye is megoszlott, ingadozott a sztrájk-kapcsolatban. Miközben a megyei forradalmi bizottság tagjai – csakúgy, mint a járáások és az egyes községek új vezetősége –, felmérve a termelés leállításának következményeit, esélyt adtak a kormánynak arra, hogy a forradalom mellé állva teljesítse követeléseiket,¹⁰⁴ a megyeszékhelyen tüntető tömeg követelte a munkabeszüntetést. A hét második felére a békéscsabai forradalmi tanács is változtatott álláspontján. Miután kapcsolatba léptek a győri, miskolci és budapesti forradalmi bizottságokkal, külön sztrájkbizottságot állítottak fel, majd november 1-jén Békésben is sztrájkot hirdettek annak érdekében, hogy az ország forradalmi egységét biztosítsák, s mindenekelőtt kiharcolják a szovjet csapatok kivonását. A munkabeszüntetés nem vonatkozott az élelmiszergyártókra és a szolgáltató üzemekre, valamint a parasztságra. Így folytatta a termelést a megyeszékhely egyik legnagyobb üzeme, a baromfi-feldolgozó vállalat is. A sztrájk Békéscsabán és a sztrájkfelhíváshoz csatlakozó vidéken is a könnyűipari üzemekben és a téglagyárakban bontakozott ki.¹⁰⁵ Az iskolai tanítást is szüneteltették.

Október 31-én a forradalmi bizottság radikálisabb tagjai, köztük Lovas István és Zsíros Andor vasutasok kezdeményezésére a Békés Megyei Forradalmi Tanács elhatározta az államvédelmisek letartóztatását. Köles Pál segítségével a rendőrségi nyilvántartás alapján állították össze a lefogandók listáját, majd a feladat végrehaj-

¹⁰³ ÁSZTL, V-143491/4. Tóth István...; *Kossuth Népe*, 1956. november 2.

¹⁰⁴ BML, GYMB., B. 785/1957. Tanító Árpád pere; PIL, 1956-os gyűjtemény, 63. ő. e. A mezőberényi forradalmi tanács megalakulásának jkv., 1956. október 28.; Izsák, 1991, 325. o. Gyula Forradalmi Bizottságának röplapja, 1956. október 27.; Izsák, 1991, 326. o. A Gyomai Nemzeti Bizottmány Hirdetménye, 1956. október 28.

¹⁰⁵ BML, GYMB., B. 763/1957. Szabó Ernő pere; BML, GYMB., B. 271/1958. Polgár János pere (a továbbiakban Polgár János...); BML, GYMB., B. 650/1957. Mácsik Sándor pere; PIL, 1956-os gyűjtemény, 63. ő. e. A Sarkadi Kendergyár követelése, 1956. november 1.

tását Tóth Istvánra bízta. A helyőrség parancsnoka, aki a vasárnapi letartóztatások miatt sokak szemében hitelét veszítette, ez alkalommal tettekkel is bizonyíthatta a forradalom melletti elkötelezettségét. Utasítására a katonai ügyész mintegy harminc főt vett őrizetbe. Őket a laktanyába szállították, ahonnan november 3-án a nem operatív beosztottakat a rendőrtisztek véleményezése után hazaengedték. Tóth a másik megyei katonai alakulatot, az orosházi tüzérezredet is utasította az államvédelmisek letartóztatására, amit azok végre is hajtottak.¹⁰⁶ Az orosházi laktanyából aztán a lefogott államvédelmiseket a következő napokban védőőrizetbe vont kommunistákkal együtt Békéscsabára szállították.¹⁰⁷

A vidéki forradalmi bizottságok megválasztásuk után azonnal keresték az összeköttetést a szomszédos községek, járási központok és a megye forradalmi szerveivel, hogy tájékozódjanak, útmutatásokat kapjanak. Ezzel egyidejűleg szembe kellett nézniük a mindennapok problémáival is, de az új vezetőktől a lakosság legfőbb sérelmeinek azonnali orvoslását is elvárták. Élelmiszer-termelő megyeként a közellátás biztosítása csak kisebb gondot okozott. A jövő bizonytalansága miatt törvényszerűen jelentkező felvásárlási láz, amely a legalapvetőbb élelmiszereket érintette elsősorban, nem merítette ki a készleteket, csak a máshonnan érkező áruk (burgonya, citrom, só) ellátásában voltak fennakadások. Az árfelverés és árufelhalmozás a városokban jelentkezett inkább, ahová a közlekedési viszonyok miatt nehezen jutottak fel vidékről a termények. A forradalmi bizottságok a budapestiek számára gyűjtéseket szerveztek. A lakosság, a téészek és a munkástanácsok által felajánlott adományokat, nagyobb vágothús-, liszt-, kenyérszállítmányokat teherautós konvojokban indították a fővárosba, és ott kórházakban, forradalmi bizottságoknál, munkástanácsoknál adták le, s közben a helyszínen igyekeztek tájékozódni az eseményekről. Míg élelmiszerben nem volt hiány, súlyos gondok jelentkeztek a tüzelőanyag-ellátásban, kevés volt a fa, és még kevesebb a szén. Ezért – a spontán erdőirtások megfékezésére is – a bizottságok jelentős számban adtak ki fakivágási engedélyeket.

A hatalomváltást jelképes, a forradalomnak emléket állító intézkedések is jelezték: az elmúltnak tudott politikai korszak utcanéveit megváltoztatták, november 1-jét ünneppé nyilvánították, fakultatívvá tették az orosz nyelv oktatását, és a hitoktatás bevezetésével is foglalkoztak.

A parasztság számára a forradalom a nemzeti célok kivívása mellett lehetőséget kínált az elmúlt évtized terheinek lerázására, de mindenekelőtt a létalapját jelentő föld tulajdonjogának rendezésére, a rákényszerített nagyüzemi gazdaság felszámolására. A tulajdonjog kérdése elbizonytalanította az őszi szántóföldi munkát végzőket, de lassította a munkálatokat a gépállomási dolgozók sztrájkja is. A forradalmi bizottságok, akárcsak a nemzeti kormány vagy a Győri Nemzeti

¹⁰⁶ BML, GYMB., B. 215/1957. dr. Györgyi Antal és társa pere.

¹⁰⁷ BML, GYMB., B. 776/1957. Nádházi János...

Tanács,¹⁰⁸ szinte mindenhol felhívással fordult a lakossághoz, hogy mielőbb végezzék el a betakarítást, a vetést és az őszi mélyszántást. Utasították a gépállomásokat, hogy segítsék az egyéni gazdálkodókat is, kölcsönvetőmagot biztosítottak a minél nagyobb 1957. évi gabonatermés érdekében. Annak ellenére, hogy a munkálatokat éppen a forradalom napjaiban kellett sietve elvégezni, a kenyérgabona kilencven százalékát elvetették.¹⁰⁹ Noha a termés biztosítását tartották elsődlegesnek, a forradalmi bizottságoknak állást kellett foglalniuk az agrárlakosságot leginkább érintő földkérdéssel kapcsolatban is. A bizottságok mindenfelé a gazdálkodás teljes szabadsága és a földtulajdonhoz való jog tiszteletben tartása mellett álltak, de eltérő vélemények hangzottak el azzal kapcsolatban, hogy mit tekintsenek a földtulajdon rendezése alapjának, hogy szabjanak-e, s milyen határt szabjanak a földbirtok nagyságának. Általában az 1945. évi földosztás után kialakult tulajdonviszonyokat szerették volna helyreállítani, a kisgazdák által vezetett Szarvason megfogalmazott ötven holdas birtokhatár már kivételnek számított. A földtulajdon-rendezéshez vezető első lépésként a legfrissebb sérelmeket kiváltó 1956-os tagosítást szüntették meg néhány helységben. A bizottságok mindenhol szorgalmazták a téészek gazdálkodásának felülvizsgálatát. A felbomlás kimondását a közgyűlések hatáskörébe utalták, ugyanakkor az adóhátralékok miatt a téészek birtokába jutott állatállományról, valamint a kisajátított ingatlanok visszaadásáról az új községi vezetés intézkedett.¹¹⁰ Egy hét leforgása alatt a megye 234 téésze és 120 téészcseje közül már mintegy 138, illetve 30 indult bomlásnak, főként azokon a területeken (Vésztő, Dévaványa, Bélmegyer), ahol erőszakos volt a szövetkezetesítés, vagy ahol a szövetkezetek igen rosszul gazdálkodtak. A november és december folyamán megtartott közgyűlések döntései nyomán pedig a megye téészeinek taglétszáma 45 százalékkal csökkent, a közös gazdálkodásra kényszerített birtokos parasztság több mint fele ismét önállósította magát, akik maradtak, azok is a kisebb gazdálkodóegységekre való szétválást választották. A szövetkezetek állatállományuknak is több mint felét elvesztették.¹¹¹ A téészekkel egy időben több kisipari szövetkezet is felbomlott, illetve tagságának egy része kilépett. Felszámolták a Kisipari Szövetkezetek Békés Megyei Szövetségét is.

A szovjet beavatkozás

„Vigyázzunk, mert a forradalomnak nincs vége” – vonta le a következtetést a Budapestről hazatérő Kaskó István a *Kossuth Népe* november 1-jei számában a

¹⁰⁸ BML, GYMB., B. 493/1957. Szarvasi György...

¹⁰⁹ BML, Pártarchívum, 1. f. 4. ő. e. MSZMP IIB jkv, 1957. február 16.

¹¹⁰ BML, XXIII. 8. Békés Megyei Tanács VB, Tájékoztató jelentés a tanácsok végrehajtó bizottságainak s apparátusának helyzetéről, 1957. január 7.

¹¹¹ BML, Pártarchívum, 1. f. 4. ő. e. és 10. ő. e. MSZMP IIB jkv, 1957. február 16., május 11.

szovjet csapatok mozgásáról érkező ellentmondásos hírek alapján.¹¹² Aznap este Debrecen irányából a kárpátaljai 32. gépesített gárdahadosztály egy ezrede már be is hatolt a megye területére. November 2-ig kellett elfoglalniuk a számukra kijelölt körzetet Békéscsabától nyugatra, s ott harckészültségben várni a további utasításokra.¹¹³ Amikor Tóth István alezredes értesült arról, hogy a Debrecen irányából Füzesgyarmat felé haladó szovjet harckocsioszlop egy része levált és Szeghalom felől a megyeszékhely felé tart, riadóztatta hadosztályát, majd azonnali értekezletre hívta össze a békéscsabai forradalmi tanács tagjait. A helyőrségi laktanyában egybegyűltek – akiket az értekezlet alatt folyamatosan tájékoztattak a szovjet erők közeledtéről – ellenséges szándékot tulajdonítottak a szovjet csapatmozgásoknak. Tóth István, ismét bizonyítandó a forradalomhoz való hűségét és hazafiságát, tetterre késznek mutatkozott. Végül a bizottság civil tagjai – Fekete Pál és Rutz László kivételével –, szemben a helyőrség tisztjeivel és a rendőrökkel, a harc felvételére szavaztak.¹¹⁴ Azt tervezték, hogy aláaknázzák a hidakat és Békés környékén összevonják a hadosztály egységeit, hogy megakadályozzák Békéscsaba elfoglalását. Tóth István felsőbb engedélyt kért a tervezett védelmi intézkedések megtételéhez. A minisztériumból azonban utasították, hogy kerülje el a harcot, és kezdjen tárgyalásokat a szovjetekkel.¹¹⁵

Ennek értelmében a forradalmi tanács küldöttsége még aznap éjjel kiment a szovjet csapatok elé. Szeghalom határában érték el a szovjet páncélos erőket, és megpróbálták rávenni őket, hogy kerüljék el Békéscsabát. Javaslatukat arra hivatkozva utasították el, hogy nehéz járműveikhez kiépített utakra van szükség, de ígéretet tettek arra, hogy a külvároson át fognak elvonulni, nehogy feleslegesen provokálják a lakosságot. Így, amikor hajnalban már a város határánál jártak, Fekete Pál, aki orosz szakos tanárként az éjszakai küldöttség tolmácsa is volt, ismét csatlakozott hozzájuk, és Jaminán keresztül vezette őket át a városon, Csanádapáca irányába. Az ellenséges szándékot nyíltan nem mutató szovjetek ártatlan csapatmozgásában hinni akarók abban bízhattak, hogy Arad felé elhagyják az országot, de az ezred a fürjesi vasúti megálló irányába letért az útról, és tábort vert.¹¹⁶

Miközben a szovjetek letáboroztak Békéscsaba határában, a forradalmi tanács minden eshetőségre felkészülve megkezdte egy munkásosztag szervezését. A munkások felfegyverzéséről a forradalmi tanácsban már többször vitatkoztak s a tüntetők is követelték, de a Katona Tanács mindaddig határozottan ellenezte a lakos-

¹¹² *Kossuth Népe*, 1956. november 1.

¹¹³ Györkei-Horváth, 1996. 156. o. November 4-én hajnalban lépte át a magyar-román határt a 35. gárdahadosztály, amely felváltotta a Békéscsabát elfoglaló szovjet alakulatot, és felállította a szovjet városparancsnokságot.

¹¹⁴ ÁSZTL, V-143491/2. Tóth István...

¹¹⁵ HL, 1956-os gyűjtemény, 4. ő. e. A 8. lövészadosztály jelentése.

¹¹⁶ *Független Újság*, 1956. november 3.

ság felfegyverzését.¹¹⁷ Tóth alezredes ugyan a korábbi napokban parancsot kapott a Honvédelmi Minisztériumtól, hogy az üzemek biztosítására állítson fel munkásőrséget,¹¹⁸ de erre a szovjetek megérkezéséig nem került sor. Ekkor azonban, hogy megerősítsék a hadosztály erejét, hozzákezdtek egy – immár nem az üzemekben felállítandó őrség, hanem a honvédség ellenőrzése alá tartozó – munkászászlóalj toborzásához. Az osztag feladata az volt, hogy „a szovjet csapatok átvonulása-kor a teljes rendet biztosítsa”,¹¹⁹ de hogy valójában a szovjetekkel szemben kellett a „rendet” biztosítani, az nem volt kétséges. A munkásosztag célját így értelmezték az önkéntesnek jelentkezők is, akik magukat „Forradalmi Harci Csoportnak” nevezték.¹²⁰ Békéscsabán eredetileg ötszáz, Gyulán és Békésen két-háromszáz fő felszerelésére gondoltak. Az orosházi laktanya is hasonló, civilekből álló alakulat kiállítására kapott parancsot. Békéscsabán Fekete Pál agitációjának hatására zömében középiskolások jelentkeztek, így a baromfi-feldolgozó vállalatból vagy a téglagyárból érkező huszonéves munkásokat koruknál fogva már osztagparancsnoknak osztották be. A zászlóalj vezetésére katonatiszteket jelöltek ki. Mivel a laktanyában nem volt hely, az 1. Sz. Általános Iskolában szállásolták el őket. A munkászászlóalj felállításával párhuzamosan folytatódott a toborzás a békéscsabai nemzetőrségbe is, hogy „fegyverrel a kézben” védjék meg az ország függetlenségét és a szabadságot „minden ellenséggel szemben”.

A hadosztálynál is megtették a szükséges lépéseket, hogy ha jön a parancs – mert Magyarország szembeszáll a Szovjetunióval –, akkor kellő erőket tudjanak felvonultatni a szovjet páncélosokkal szemben. Orosháza és Hódmezővásárhely parancsot kapott, hogy támadás esetén védekezzen.¹²¹ Időközben a szovjetekkel tárgyaló parlamenterek, de maga a szovjetek táborába november 2-án kilátogató Tóth alezredes is közelről győződhetett meg az ellenség számbeli és fegyverzetbeli fölényéről. A forradalmi tanács így megpróbálta késleltetni a várható szovjet támadást. Igyekezett megakadályozni, hogy az egyre feszültebbé váló hangulatban a lakosság provokálja a városon átvonuló szovjet erőket. Miközben tűzfát biztosítottak a szovjeteknek, az üzemanyag és az akkumulátorok átadását megtagadták.

Az ellenállás szervezésével párhuzamosan több községben (Mezőberényben, Battonyán, Dombegyházon, Kevermesen, Csorváson, Telekgerendáson) védőörizetbe vették a kommunistákat, akikben harc esetén potenciális belső ellenséget láttak. Békésen a kispazda forradalmi bizottság – mely október 28-án a hadosztály katonatanácsának nyomására kénytelen volt szabadon bocsátani a község kommunista vezetőit – ismételten döntött a kommunisták összegyűjtéséről, és határozatot hozott

¹¹⁷ ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István...

¹¹⁸ Uo.; HL, 1956-os gyűjtemény, 4. ő. e. A 8. lövészhadosztály jelentése.

¹¹⁹ Kossuth Népe, 1956. november 3.; Független Újság, 1956. november 3.

¹²⁰ BML, GYMB, B. 1128/1958. Maár Sándor pere.

¹²¹ ÁSZTL, V-143491/1. Tóth István...

a még kinn levő fegyverek beszédéről is. A békési tanyavilágban bujkáló államvédelmiseket és kommunistákat kutattak fel. A letartóztatottakat a békéscsabai és az orosházi laktanyaiba szállították az első letartóztatási hullám során már begyűjtött államvédelmisek mellé.

Békéscsabán november 3-án, szombaton délután a Városi Nemzeti Tanács néven átalakult forradalmi vezetőség – amelyben Kaskötő István elnöklete alatt csak a munkástanácsok küldöttei kaptak helyet, s nem képviseltette magát sem a Katona, sem a Rendőr Tanács – az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács határozatához csatlakozva a hétfői munkafelvétel mellett döntött a szovjet csapatokkal szembeni ellenállásról is.¹²² A hadosztály alakulatait harcászultságba helyezték. A mintegy 270 fős munkászászlóaljat ütőképes fegyverzettel, páncélosok ellen is alkalmas lánggránátokkal szerelték fel.¹²³ A Gyulán felállított munkásalakulatnak fegyvert és ruhát szállítottak ki. Az Orosházi járás községeiben is megkezdtek a toborzást az orosházi munkászászlóaljba, s az orosházi tüérlaktanyából fegyvereket szállítottak ki Mezőkovácsházára.¹²⁴ Tóth István alezredes vasárnap hajnalban kérészt Budapestre indulni, hogy Maléter Pállal tárgyaljon a szovjet csapatok mozgásáról és az ellenük intézendő esetleges támadásról.¹²⁵

A szovjetek november 3-án este nyolc órakor kapták meg a parancsot a forradalmi erők felszámolására. A parancs értelmében le kellett fegyverezniük a magyar egységeket, és el kellett foglalniuk a fontosabb objektumokat a városban. Ennek értelmében november 4-én, vasárnap hajnali fél ötkor megkezdtek a bevonulást Békéscsabára. A belvárosba érő erőkre a riadókészultságba helyezett laktanya őrei, noha a tűzparancsot Tóth alezredes visszavonta, rálöttek. Válaszul a szovjetek harcokocsikkal és gyalogsági fegyverekkel tűz alá vették a városközpontot.¹²⁶ Leghevesebben a forradalmárok ellenállási gócnak tartott városházát, a Jókai Színházat és a helyőrségi laktanyát ágyúzták. A támadás során egy szovjet tiszt és két katona, magyar részről két rendőr és egy békéscsabai lakos esett el.¹²⁷ Az egyoldalú tűzharc mintegy negyed óráig folytatódott annak ellenére, hogy a laktanyából eldördülő lövések kivételével az ellenállásnak semmi jele nem mutatkozott. A szovjetek a hadosztálylaktanyát azonnal elfoglalták, a munkászászlóalj parancs híján megadta magát. A lakosság kezében nem volt jelentékeny mennyiségű fegyver, a még el nem foglalt hadkiegészítő parancsnokság pedig elzárkózott a szovjet támadás hírére jelentkező önkéntesek felfegyverzésétől.

¹²² Kossuth Népe, 1956. november 3.

¹²³ ÁSZTL, V-141458. Fekete Pál...

¹²⁴ BML, GYMB, B. 790/1957. dr. Kádas Tibor és társainak pere; ÁSZTL, O-14980. Az Orosházi járás iratai.

¹²⁵ ÁSZTL, V-141458. Fekete Pál...

¹²⁶ HL, 1956-os gyűjtemény, 4. ő. e. A 8. lövészhadosztály jelentése.

¹²⁷ HL, 1956-os gyűjtemény, 8. ő. e. Összefoglalók; HL, 1956-os gyűjtemény, 6. ő. e. A Békés megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése.

Békéscsaba elfoglalása után Orosházán felgyorsították a védelmi intézkedéseket. A forradalmi bizottság utasítására az Orosháza–Békéscsaba közötti műútra tüzerütegeket állítottak fel. Szentendről harckocsiaknákat hozattak, a laktanyában több száz Molotov-koktélt készítettek. Gyors ütemben folytatták a munkásosztág felfegyverzését. A laktanyában jelentkező forradalmi bizottságok küldötteinak is kézifegyvereket adtak ki.¹²⁸ Bár készültek a támadás visszaverésére, az egyenlőtlen erőviszonyokkal tisztában levő tiszteknek nem voltak kétségeik a harc kimenetelét illetően. Miután a szovjetek elfoglalták Hódmezővásárhelyet is, és Kristóf Bertalan őrnagy, a tüzérezred parancsnoka Békéscsabán tárgyalta a hadosztály le nem tartóztatott vezetőivel, vasárnap délután megadta magát az orosházi tüzérezred is, jöllehet lelkes hazafiak csoportjai a laktanya körül a harc mellett tüntettek, és fegyvereket követeltek.

A megyeszékhely elleni szovjet támadás után több község forradalmi vezetősége is igyekezett fegyvereket szerezni. Próbálkozásaik nem jártak eredménnyel. Sem a karcagi laktanya,¹²⁹ sem a rendőrség nem adott ki fegyvert számukra. Fegyverek hiányában üvegeket töltöttek meg benzinnel, s úgy várták a szovjet tankok érkezését. Mások a szovjetellenes országos felkelés kirobbanásának reményében rölapok terjesztésével tartották életben a forradalom eszméjét, rejtegették a birtokukban maradt egy-két pisztolyt, de a helyzet annyira reménytelennek tűnt, hogy a vakmerő ötletek megvalósítására nem szerveződtek ellenálló csoportok.

A Kádár-kormány és a munkástanácsok küzdelme

A Békéscsabára bevonuló szovjet hadsereg lefegyverezte a forradalom mellé álló magyar fegyveres erőket, a honvédséget és a rendőrséget,¹³⁰ és letartóztatta a forradalmi bizottság előző napokban velük tárgyaló vezetőit, Fekete Pált, Tóth Istvánt és Biczó Gyulát.¹³¹ A bizottság más tagjai, akik a szovjetekkel való tárgyalások során kevésbé exponáltak magukat, így Kaskötő István és Apor Gyula elrejtőztek, később külföldre menekültek.

A munkástanácsok által november 3-án választott Városi Nemzeti Bizottság, ha csonka formában is, de fennmaradt. Munkásküldött tagjai tiltakozó sztrájkot szerveztek a szovjet megszállás ellen a megyeszékhely üzemeiben és intézményeiben. A szovjetek nyomában visszatérő megyei pártvezetők – akik közül többen október 30-a óta a határ túloldalán húzták meg magukat –,¹³² valamint a tanácsai vezetés a

128 HL, Szegedi Katonai Bíróság (SZKB.), B. 368/1957. Kristóf Bertalan és társainak pere.

129 BML, GYMB., B. 781/1957. Sisák Zoltán és társainak pere.

130 Izsák, 1991, 335. o. A szovjet katonai kommandáns rölapja, 1956. november 4.

131 HL, 1956-os gyűjtemény, 11. ő. e. Tények és adatok a Békés megyei honvéd karhatalom működéséről, 1957.

június 3.; HL, 1956-os gyűjtemény, 4. ő. e. A 8. lövészadosztály jelentése.

132 HL, 1956-os gyűjtemény, 6. ő. e. A Békés megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése.

termelés beindítása érdekében kénytelen volt tárgyalópartnerként kezelni a munkásképviseleti szervet, és egyezkedni vele.

Ahogy a szovjetek által megszállt Békéscsabán, a megye sok más településén sem oszlottak fel azonnal a forradalmi bizottságok. A szovjetek a községekbe el sem jutottak, a helyi kommunistáknak pedig sem fegyverük, sem nem volt ahhoz, hogy nyíltan fellépjenek a lakosság által legitimnek tartott testületekkel szemben. A járási székhelyekre bevonuló szovjet erők a forradalmi bizottságok feloszlátása helyett inkább a tanácsai vezetéssel való együttműködésüket szorgalmazták, hogy kivonulásuk után is biztosítottak tudják a rendet.¹³³ Kivételnek számított Szarvas. Itt a fegyverekkel rendelkező helybeli kommunisták már november 4-én átvették a község irányítását, őrizetbe vették a forradalmi bizottság Győrből hazatérő elnökét, Szarvasi Györgyöt, és létrehozták a szarvasi munkás-paraszt forradalmi tanácsot.¹³⁴ A szarvasi fegyveres kommunista csoport aztán a kisközölkés irányítás alá került Békésre is átment, ahol letartóztatta a község kisközölkés vezetőit. A járást is forradalmasító Békés forradalmi vezetésének felszámolása után hosszabb időre elcsendesedett az egész Békési járás. Néhány nap múlva a szovjetek a szlovákok lakta Tótkomlóson is felfegyvereztek egy kommunista csapatot, amely a környező falvakban is visszaállította a kommunisták hatalmát.

A forradalom napjaiban otthonukban – vagy az ellenséges légkör elől más falvakban, esetenként a határon túl – meghúzódnak tanácsai vezetők hatalmát a Kádár-kormány névlegesen a november 8-i rendeletével állította vissza. A tanácsai vezetőknek, ha visszatértek is pozícióikba – előfordult, hogy a forradalom véglegesen megfutamította őket –, nem volt más lehetőségük, mint hogy igyekeztek együttműködni a nép bizalmát élvező helyi forradalmi bizottságokkal, azoknak a kormányrendelet szerinti konzultatív szerepen túl jóval nagyobb befolyást engedtek. A szovjet katonai beavatkozás utáni második héten a községekben, a megye városaiban és a megyeszékhelyen összehívott első tanácsüléseket a forradalmi tanácsok tagjainak jelenlétében tartották. A tanácsai vezetők elfogadták javaslatukat a végrehajtó bizottságok személyi összetételére, a rákosisták leváltására, a funkcionáriusok lecserélésére. Csorváson – kitartva a forradalom legfőbb vívmányának tekintett képviseleti szerv mellett – igazolást adtak a visszatérő tanácsai vezetőknek, majd hazaküldték őket. A tényleges hatalmi erőviszonyok legalizálásaként, mintegy a régi és az új hatalmi szerv összeolvasztásaként sok helyen a forradalmi bizottságok vezetői közül többeket (például Gyulán Nádházi Jánost) kooptáltak a végrehajtó

133 BML, XXIII. 703/b. Békés községi tanács vb jkv., 1957. március 21.

134 BML, GYMB., B. 493/1957. Szarvasi György...; BML, XXIII. 8/a. Békés Megyei Tanács VB jkv., 1957. április

10. Az ellenforradalmi események megyei dokumentációjának összeállítása; BML, XXIII. 766/b. Szarvas községi tanács vb jkv., 1956. december 31.

135 BML, XXIII. 8/a. Békés Megyei Tanács VB jkv., 1957. április 10. Az ellenforradalmi események megyei dokumentációjának összeállítása.

bizottságok elnökségébe elnökként – vagy még gyakrabban elnökhelyettesként –,¹³⁵ amit a teljesen elbizonytalanodott és tehetetlen járási tanácsi vezetés is jóváhagyott. Gyulán a forradalmi bizottsággal együtt a forradalom vívmányai közül megmaradt a *Gyulai Hírlap* is. Míg személyi kérdésekben az erőviszonyok ingatag talaján átmeneti kompromisszumokat kötöttek a kommunista és a forradalmi szervek egymás között, a szovjet katonai jelenlét és az annak segítségével felállt Kádár-kormány eltérő megítélése miatt egyre szélesebb szakadék nyílt közöttük.

Békéscsabán a szovjet beavatkozás elleni tiltakozásul november 5-én a legtöbb üzemben nem indult újra a termelés, majd a forradalom vezetőinek letartóztatása miatt a baromfi-feldolgozó vállalat munkástanácsa ismét sztrájkot hirdetett.¹³⁶ A termelés leállása okozta válságos helyzetben Birkás Imre országgyűlési képviselő, a Kádár-kormány megyei összekötője értekezletre hívta a megye munkástanácsainak küldötteit, hogy a munka felvételéről tárgyaljanak. Megyei küldöttség vitte a kormányhoz a munkások feltételeit, amelyek egybecsengtek a főváros és más megyék munkásaiéival: követelték a szovjet csapatok távozását, a kormány átalakítását a forradalom alatt választott képviseleti szervek bevonásával, szocialista demokráciát több párt részvételével.

Miközben a munkástanácsok képviselői tárgyalásos úton próbálták a Kádár-kormánytól elérni követeléseik teljesítését, Polgár János, a baromfi-feldolgozó vállalat munkástanácsának meghatározó tagja, aki főszerepet játszott a megyeszékhely tiltakozó sztrájkjainak megszervezésében, munkás és vasutas fiatalokat szervezett maga köré. Társaival sikertelen kísérletet tett arra, hogy a helyőrségi laktanyából fegyvert szerezzen és ellenálló csoportot állítson fel Békés megyében is egy országos felkelés kirobbanásának reményében. November 18-án aztán – annak érdekében, hogy növeljék a békés megyei munkástanácsok nyomását – elvágták a békéscsabai vasútállomásról Gyula és Szeged–Szolnok irányába felé menő telefon- és távírővezetékét, s ezzel néhány napra megbénították a megyeszékhely és az ország többi része közötti kommunikációt.¹³⁷

A békési munkások, mivel érdemi választ nem kaptak követeléseikre, az üzemi munkástanácsok küldötteinek értekezletén november 19-én – ahol a párbeszéd jegyében még jelen voltak a megyei párt- és tanácsi vezetők is – másokat jelöltek ki arra, hogy Kádárral tárgyaljanak az aznap megválasztott megyei központi munkástanács nevében.¹³⁸ A Molnár Mihály vezetésével Budapestre utazó küldöttséggel tartottak a gyulai és az orosházi forradalmi bizottság tagjai. A Parlamentben Kádár helyett Dobi István fogadta őket. Dobi az ország ínséges gazdasági helyzetére hivatkozva a delegáció tagjait meggyőzte a munka felvételének fontosságáról. Így a békési küldöttség a Kossuth rádióban a termelés beindítására szólította fel az

¹³⁶ BML, GYMB., B. 271/1958. Polgár János...; OHA, Bóna Barnabás...

¹³⁷ ÁSZTL, V-143575. Nagy Sándor...; BML, GYMB., B. 271/1958. Polgár János...

¹³⁸ BML, GYMB., B. 15/1958. Komjáthy Ferenc pere.

ország munkásait. Felhívásuk és a küldöttség beszámolója után heves vita bontakozott ki saját megyéjük munkástanácsainak képviselőivel. A szovjet beavatkozás elleni tiltakozásul sztrájkba lépett üzemek közül néhány a megyei delegáció felhívásának hatására belátta a termelés beindításának gazdasági szükségét, a megyei központi munkástanács felhívása értelmében átmenetileg ismét dolgozni kezdett. Mások szemében a második budapesti küldöttség tárgyalási kudarca azt bizonyította, hogy lehetetlen a kormánnyal egyezkedni. Ezt érzékelve különösen vidéken nőtt a feszültség.¹³⁹

Az elégedetlenséget és a feszültséget fokozta, hogy egyre nyilvánvalóbb lett: a szovjetek támogatásával hatalomra juttatott kormány és párt lassan újraszervezi helyi támogatóit, és kiépíti fegyveres erejét. A lakosság gyanakodva nézte, hogy a helybeli párttagok ismét összejárnak, „szervezkednek”. Több község forradalmi vezetése megtiltotta az MSZMP helyi szervezését.

A szovjetek segítségével hatalmukba visszaültetett kommunisták nem támaszkodhattak a honvédség és a rendőrség támogatására, mivel a két fegyveres testület aktív szerepet játszott a forradalomban. A parancsnokait elvesztett helyőrség állományát a szovjetek szélnek eresztették, az államvédelem dezorganizálódott. A rendőrség forradalommal szimpatizáló vezetői viszont még a helyükön voltak, s a továbbiakban is elleneztek és akadályozták a helyi forradalmi vezetőkkel szembeni eljárásokat.¹⁴⁰ Ilyen körülmények között a hadosztály politikai osztálya maradt az egyetlen megbízható erő, mely november 8-ától hozzájárult a megyei karhatalom megszervezéséhez, előbb a helyőrség mintegy tucatnyi hivatásos tisztjéből,¹⁴¹ majd a november 4-e után felfegyverzett kommunista népőrségek tagjaiból. A hónap végén – a munkások és a kormány közötti párbeszéd megszakadásával egyidejűleg – az így felállított, közel 120 főnyi békéscsabai karhatalomból 12–20 fős csoportokat helyeztek ki Gyulára, Szeghalomra, Mezőkovácsházára és Gyomára. A karhatalom szervezésével párhuzamosan a községekben megkezdődött a rendőrség politikai megtisztítása.¹⁴²

A Kádár-kormány kezdeti elutasítása a párbeszéd kudarca miatt november utolsó hetére a kormány és a bizottságok közti nyílt szembenállássá vált. Ennek első jeleként Sarkadon a járás községeinek forradalmi bizottságai november 22-én döntöttek a tanácsi vezetők leváltásáról, valamint a munkabeszüntetés fenntartásáról.¹⁴³ A járási székhely példáját követte Kötgyán, ahol a forradalmi bizottság elnökét ta-

¹³⁹ BML, GYMB., B. 727/1957. Molnár Mihály pere.

¹⁴⁰ BML, Pártarchívum, 1. f. 8. ő. e. MSZMP IIB jkv., 1957. április 15.

¹⁴¹ HL, 1956-os gyűjtemény, 11. ő. e. Tények és adatok a Békés megyei honvéd karhatalom működéséről, 1957. június 3.

¹⁴² BML, GYMB., B. 763/1957. Szabó Ernő pere; ÁSZTL, V-141753. Csicsely Mihály és társainak vizsgálati iratai.

¹⁴³ BML, GYMB., B. 785/1957. Tanító Árpád pere; PIL, 1956-os gyűjtemény, 63. ő. e. Sarkadi Járási Forradalmi Bizottság jkv., 1956. november 22.

nácselnökké választották, elkergették a rendőrség parancsnokát, és eltávolították a rendőrségtől az általa toborzott kommunistákat. Az események két héten belül hasonló dramaturgia alapján a járás minden községében megismétlődtek. A környék nyomásának engedve még a románok lakta „kommunista fészeknek” mondott Méhkerék kistéleptől is új tanácsi vezetést választottak.¹⁴⁴

A Budapestről hazatért Nádházi János beszámolója után a munkástanácsok Gyulán is a sztrájk fenntartása mellett döntöttek, majd feloszlatták a városi tanácsot, s Budapest, valamint a megyeszékhely mintájára létrehozták saját központi munkástanácsukat. Ez megtiltotta az MSZMP szervezését a városban.¹⁴⁵ November végén a megye harmadik városában, Orosházán is feloszlatta magát a forradalmi bizottság. Néhány nap elteltével Orosháza Központi Munkástanácsa néven a forradalmi bizottság volt tagjainak vezetésével újjáalakult, magát a város legfelsőbb irányító testületének tekintette, s deklarálta függetlenségét a Kádár-kormánytól.¹⁴⁶ Szarvason is a községi munkástanács megalakulása után, decemberben szervezték meg az állami gazdaság Budapestről hazatérő vezetői az ideiglenes járási munkástanácsot, amely meghirdette az általános sztrájkot.

Amíg szerveződtek a területi munkástanácsok és feloszlatták a helyi tanácsokat, a Békés Megyei Tanács annak megakadályozására, hogy a forradalom vezetői beépüljenek a tanácsokba, november 24-én rendeletileg tiltotta meg a tanácsülések összehívását.¹⁴⁷ A községek lakossága így ismét megfosztva érezte magát attól, hogy egyre kétségbeesettebben megfogalmazódott követeléseinek érvényt szerezzen, ezért sok helyen ismét a tanácsháza elé vonultak az emberek. A tüntetők a tanácsi vezetők eltávolítását és a rendőrség kommunistáktól való ismételt megtisztítását követelték. A rögtönzött falugyűlések forradalmi munkástanácsokat, illetve nemzeti bizottmányokat választottak, máshol a tanács élére új végrehajtó bizottságot a forradalmi bizottság tagjaiból.

Ebben az újra forradalmasodott hangulatban hívta össze december 5-ére a Klaukó Mátyás és Bencsik Mátyás vezetésével lassan tagságot toborzó MSZMP a párt első megyei értekezletét.¹⁴⁸ A provokatív lépésre válaszul ugyanerre a napra az új munkás-paraszt képviselői szervek küldötteit is Békéscsabára szólították, hogy budapesti mintára megválasszák a Békés Megyei Központi Munkástanácsot. Az Építők kultúrotthonába a vártnál kevesebben gyűltek össze, s így meghiúsult

¹⁴⁴ BML, XXIII. 752/b. Méhkerék községi tanács vb jkv, 1957. március 16.; PIL, 1956-os gyűjtemény, 63. ő. e. Méhkerék községi tanács vb jkv, 1956. december 10.

¹⁴⁵ BML, GYMB., B. 776/1957. Nádházi János ...; BML, Gyula városi tanács vb jkv, 1957. március 11., március 26.

¹⁴⁶ BML, GYMB., B. 289/1958. Nagy Lajos...

¹⁴⁷ BML, XXIII. 8/a. Békés Megyei Tanács VB jkv, 1957. április 10. Az ellenforradalmi események megyei dokumentációjának összeállítása.

¹⁴⁸ BML, Pártarchívum, 1. f. 35. ő. e. MSZMP IIB jkv, 1957. március 4.

egy általánosan elfogadott, megyei szintű munkástanács megválasztása. Az egybegyűltek mindazonáltal megfogalmazták a békésiek konkrét sérelmeit és követeléseit: a rendőrség összetételének a felülvizsgálatát, a hazug kormánypropagandával szemben a *Független Újság* ismételt megjelentetését és Birkás Imre kormányösszekötő visszahívását. Elhatározták, hogy felveszik a kapcsolatot a KMT-vel.¹⁴⁹

A megyei aktíván új erőre kapott MSZMP tagjai közben döntöttek arról, hogy szembefordulnak a népi kezdeményezésekkel és szükség esetén erőszakos úton teremtenek rendet. Előirányozták, hogy a karhatalom létszámát tartalékos tisztek toborzásával 1200 főre növelik.¹⁵⁰ Az átütő erejű karhatalom szervezését aztán napokon belül felgyorsították a budapesti mintára megyeszerte szerveződő tömegdemonstrációk. Azonnal Békéscsabára rendelték az Orosházi és a Mezőkovácsházi járásban járőröző 25 tagú kalocsai tiszti szakaszt, s mivel a honvédtisztekben továbbra sem bíztak, úgy döntöttek, hogy annak tagjai lesznek a felállítandó karhatalmi zászlóalj parancsnokai.

A budapesti december 4-i néma tüntetés mintájára december 6-án Békéscsabán és Gyulán a Békéscsabai Baromfifeldolgozó Vállalat munkástanácsának irányításával békés tiltakozó felvonulásokat és sztrájkot szerveztek az üzemek munkástanácsai.¹⁵¹ Példájuk megyeszerte újabb elégedetlenségi hullámot indított el. Azok a települések is megmozdultak és felvonulást, koszorúzási ünnepséget rendeztek, ahol november utolsó hetében még nem került sor kádárista restaurációra. Sőt, a még októberben is viszonylag nyugodt kistéleptől, Békéscsaba lakossága is felbolydult, hogy megszabaduljon a rákényszerített hatalmi szervektől. Magyarbányhegyesen, Csanádapácán a kommunisták eltávolítását követelték,¹⁵² Nagykamaráson új nemzetőrséget hoztak létre. A tiltakozók előtt, bár ideológiai kérdésekkel nem foglalkoztak, egy független szocialista társadalmi rend képe lebegett, amelyhez a kormányzati gépezettel és a rákositákkal szemben a munkástanácsok képviselői rendszerén át vezet az út. Számukra a KMT és a Borsod Megyei Munkástanács jelentette a demokratikusan szerveződő munkáshatalmi szervet. A kapcsolatok felvételére azonban már nem volt módjuk.

Októberben, a forradalom eufóriájában csak elvétve került sor tettelegességre, most viszont a kommunisták ismételt térnyerése miatt a hetekig visszafojtott csalódottság és keserűség, valamint a megtorlástól való félelem elszabadította az indulatokat. A karhatalmisták soraiban államvédelmiseket ismertek fel, „halállistákat”

¹⁴⁹ BML, GYMB., B. 535/1957. Várkonyi György pere.

¹⁵⁰ HL, 1956-os gyűjtemény, 11. ő. e. Tények és adatok a Békés megyei honvéd karhatalom működéséről, 1957. június 3. A vártnál jóval kevesebben jelentkeztek karhatalmi szolgálatra. Számuk a december eleji 120 főről a hónap végére 300-ra emelkedett, de még 1957 februárjában sem haladta meg a 450 főt.

¹⁵¹ BML, GYMB., B. 727/1957. Molnár Mihály pere.

¹⁵² BML, GYMB., B. 189/1958. Peták Mátyás pere; PIL, 1956-os gyűjtemény, 63. ő. e. A csanádapácai községi tanács és a forradalmi munkástanács jkv, 1956. december 6.

emlegettek. A megyei pártaktíva hangulatáról és döntéseiről is olyan hírek terjengetek, melyek nem tették kétségesse a kommunisták ellenséges szándékait. Mintegy bizonyítékul, egy-két napon belül meg is jelentek a községekben a karhatalomba verbuváló küldöttségek. A mezőgazdasági munkák alól decemberre már felszabadult parasztság a földtulajdon sorsát illetően továbbra is bizonytalanságban élt, s a begyűjtés eltörlését a Kádár-kormány parasztságot és munkásságot megosztó taktikai lépésének tartotta,¹⁵³ ráadásul a vidék lakosságának november második felétől a falvakban addig nem érződő élelmiszerhiánnyal is szembe kellett néznie, így aztán különösen hajlott arra, hogy a kommunisták vélt vagy valóságos provokatív lépéseire fegyvertelenül bár, de elkeseredetten reagáljon. A néma tüntetésekre öszszesereglettek tanácsai vezetőket, pártfunkcionáriusokat ütlegettek, betörték a kommunisták házainak ablakát, számon kérték rajtuk a pártértekezleten történeteket, káderlistákat keresve feldúlták a pártirodákat, elégették a tanácsai és pártiratokat.¹⁵⁴ A gesztiiek csákányokkal támadtak a honvédtisztek kíséretében falujukba érkező járási pártvezetőkre, mivel attól tartottak, hogy azok a forradalmi bizottság tagjait jönnek letartóztatni, holott valójában a sorkatonák bevonulatásának érdekében tartalékosokat akartak toborozni.¹⁵⁵ A pattanásig feszült helyzetben a kommunisták ellenséges fellépésétől való félelem többnapos öszszecsapásokhoz vezetett már a forradalom idején is a radikális Sarkadon és Dévaványán, ahová a megyei keretből már nem jutott állandóan helyben székelő karhatalmista csoport. Sarkadon – akár csak a gyulai járásbeli Dobozon – a háborgó helybeliek közé Békéscsabáról hazatért sorkatonák is keveredtek.¹⁵⁶ A katonák mint a megyeszékhely eseményeinek hírnökei a rendőrség ellen vonuló tömeg élére álltak, hogy a „hazaárulóknak”, „Rákosi bérenceinek”, „Kádár pribékjeinek” nevezett rendőrséget lefegyverezzék, s egy új, fegyveres nemzetőrség felállítását irányítsák. A fegyverekhez jutott felkelők ellen – Sarkadon és Kevermesen is – a karhatalmisták mellett szovjet páncélosokat küldtek, amelyek láttán az ellenállásra való minden kísérlet szertefoszlott. A szovjetek távozása után azonban ismét nem maradt olyan erő, amely a lakosság indulatait féken tarthatta volna. A letartóztatottak szabadon bocsátását követelő tüntetők ellen ismételten szovjet páncélosoknak kellett több helyre is kivonulniuk. Ezek – Sarkadon csakúgy, mint Dévaványán, Kevermesen – most már hosszabb ideig maradtak, hogy biztosítsák a kommunista hatalom visszaállítását.¹⁵⁷

¹⁵³ BML, GYMB., B. 980/1957. Domokos László és társainak pere.

¹⁵⁴ BML, XXIII. 714/b. Doboz községi tanács vb jkv., 1957. március 12.; BML, GYMB., B. 980/1957. Domokos László és társainak pere; BML, GYMB., B. 23/1958. Kovács András pere.

¹⁵⁵ BML, XXIII. 311. Sarkad járási tanács vb jkv., 1957. március 22.; BML, GYMB., B. 119/1957. Guy László és társa pere; HL, 1956-os gyűjtemény, 11. 6. e. Tények és adatok a Békés megyei honvéd karhatalom működéséről, 1957. június 3.

¹⁵⁶ HL, 1956-os gyűjtemény, 4. 6. e. A 8. lövészadosztály jelentése; BML, GYMB., B. 980/1957. Domokos László és társainak pere.

Szovjeteket vetettek be a rendőrséget és a határőrséget lefegyverző battonyai tüntetőkkel szemben is, miután azok az ellenük küldött karhatalmistákat megfutamították. A battonyaiak tiszavirág-életű hatalomátvétele mindazonáltal az egész Mezőkovácsházi járást megmozgatta. A Lőkősházáról, Kevermesről, Dombegyházról, Dombiratosról, Kunágótáról a battonyaiak tüntetésére érkező csoportok vonatokkal, buszokkal tovább járták a szomszédos községeket, és amerre mentek, mindenhol elkergették a tanácsai vezetőket.¹⁵⁸ Útjuk során újabb erőket toboroztak, s így vonultak Mezőkovácsházára, hogy felelősségre vonják a járási pártvezetést a megyei pártaktíván elhangzottakért.¹⁵⁹ Másnap a tüntetőkkel teli vonatok és a té-eszek buszai ismét elindultak, hogy a szovjetek elleni küzdelemben támogassák a battonyai forradalmi bizottságot. Az erőfölény láttán azonban szétszéledtek. A szovjet városparancsnok fenyegetésére Békéscsabán is meghátráltak a munkásvezetők, s elmaradt a baromfi-feldolgozó vállalat munkástanácsa által a forradalmi vezetők szabadon bocsátásáért kezdeményezett tüntetés. Néhány üzem még csatlakozott a Nagy-budapesti Központi Munkástanács meghirdette 48 órás általános sztrájkhoz,¹⁶⁰ de a december eleji hatalomátvétel reménytelené tette a további ellenállást. A forradalom vívmányai mellett tüntetők és a kommunista hatalom utolsó öszszecsapására Gyulán került sor. A városban híre ment, hogy a kommunisták a tüntetések és a 48 órás sztrájk után provokatív ellendemonstrációra készülnek. Az utcákat ezért fiatalok lepték el. Közülük a rendőrség többeket letartóztatott.¹⁶¹ Másnap a tüntetők megpróbálták kiszabadítani őket. Ellenük Békéscsabáról, Sarkadról és Gyomáról vonták össze a karhatalmistákat, akik szovjet páncélosok kíséretében indultak rendet teremteni. A forradalmi bizottság által mozgósított tömeget riasztólövésekkel kergették szét. A szomszédos Gyulaváriban, ahol a tanácsai vezetőket a hazafiak ismét eltávolították, azt hitték, hogy Gyulán a tömegbe lőttek. Egy maroknyi fiatal¹⁶² elhatározta, hogy szembeszáll a pufajkásokkal. A gyulavári határőrségtől fegyvereket szereztek, és a Gyulát Gyulavárral összekötő, Körös feletti közúti híd mellett várták a karhatalmistákat. Mivel azok jó ideig nem bukkan-

¹⁵⁷ HL, SZKB., B. 371/1957. Jenei Andor és társainak pere; BML, XXIII. 763/b. Sarkad községi tanács vb jkv., 1957. március 18.; BML, XXIII. 311. Sarkad járási tanács vb jkv., 1957. március 22.; BML, GYMB., B. 896/1958. Nagy Sándor pere; BML, GYMB., B. 266/1957. Buzi Károly pere; BML, GYMB., B. 764/1957. Debreczeni Lajos és társainak pere; BML, GYMB., B. 782/1957. Taszler Mátyás és társainak pere; HL, 1956-os gyűjtemény, 11. 6. e. Tények és adatok a Békés megyei honvéd karhatalom működéséről, 1957. június 3.

¹⁵⁸ BML, GYMB., B. 603/1958. Kelemen János pere; BML, XXIII. 743/b. Lőkősháza községi tanács vb jkv., d. n.; ÁSZTL, V-142475. Baráth István vizsgálati iratai.

¹⁵⁹ BML, XXIII. 702/b. Battonya községi tanács vb jkv., 1957. március 23.

¹⁶⁰ BML, XXIII. 226. Gyoma járási tanács vb jkv., 1957. március 23.; BML, GYMB., B. 763/1957. Szabó Ernő pere.

¹⁶¹ BML, XXIII. 413. Gyula városi tanács vb jkv., 1957. március 26.

¹⁶² Köztük Mányi Erzsébet és Farkas Mihály, akiket az akcióban való részvételükért 1957. január 10-én statáriális eljárás során fegyver- és lőszerrejtegetés vádjával halálra ítélték. Hegedűs, 1996, 27–29. o.

tak fel, és a forradalmi tanács egyik tagja meggyőzte őket a harc reménytelenségéről, a csapat visszaszolgáltatta a fegyvereket, és feloszlott.¹⁶³

Noha a békéscsabai tüntetőknek tett engedményként a megyei tanács engedélyével és anyagi támogatásával ismét megjelenhetett, immár a megyei munkástanács lapjaként a *Független Újság* – még 1957 januárjában is két száma került az utcára –, a területi munkástanácsok hatalmának országos felszámolásával párhuzamosan december második felétől elcsendesült a megye. A rend biztosítása érdekében a decemberi tüntetési hullám után a járási székhelyekre a megyei pártvezetés karhatalmi századokat telepített, ezek nap mint nap demonstratív felvonulásokat tartottak.¹⁶⁴ Hozzákezdtek a tanácsi vezetés hónapokon át elhúzódó megtisztításához. Kezdetben, hogy elkerüljék a teljes konfrontációt, mind Birkás Imre kormányoszekötő, mind a megyét továbbra is vb-elnökhelyettesként irányító Kávási Ferenc támogatta (jóllehet a novemberihez képest szűkebb körben) az ideológiailag megbízhatónak tartott, a szocializmus mellett elkötelezett munkástanácselnökök tanácsi vezetővé való kinevezését.¹⁶⁵ Orosházán a december 7-i tüntetés után kérte fel Birkás Imre a forradalmi bizottság elnökét, az egykori szociáldemokrata és vöröskatona Nagy Lajost a városi tanács végrehajtó bizottsága elnökének.¹⁶⁶ Körösladányban az egykori napszámos Tóth Kálmán, Geszten pedig Fenesi Mihály szabó, tanácsstag lett ideiglenesen – január közepéig – a tanácselnök. Teljes restaurációra 1957 januárjától törekedtek, amikor ehhez már elegendő, bár az előirányzottól messze elmaradó karhatalmi erő állt rendelkezésükre.

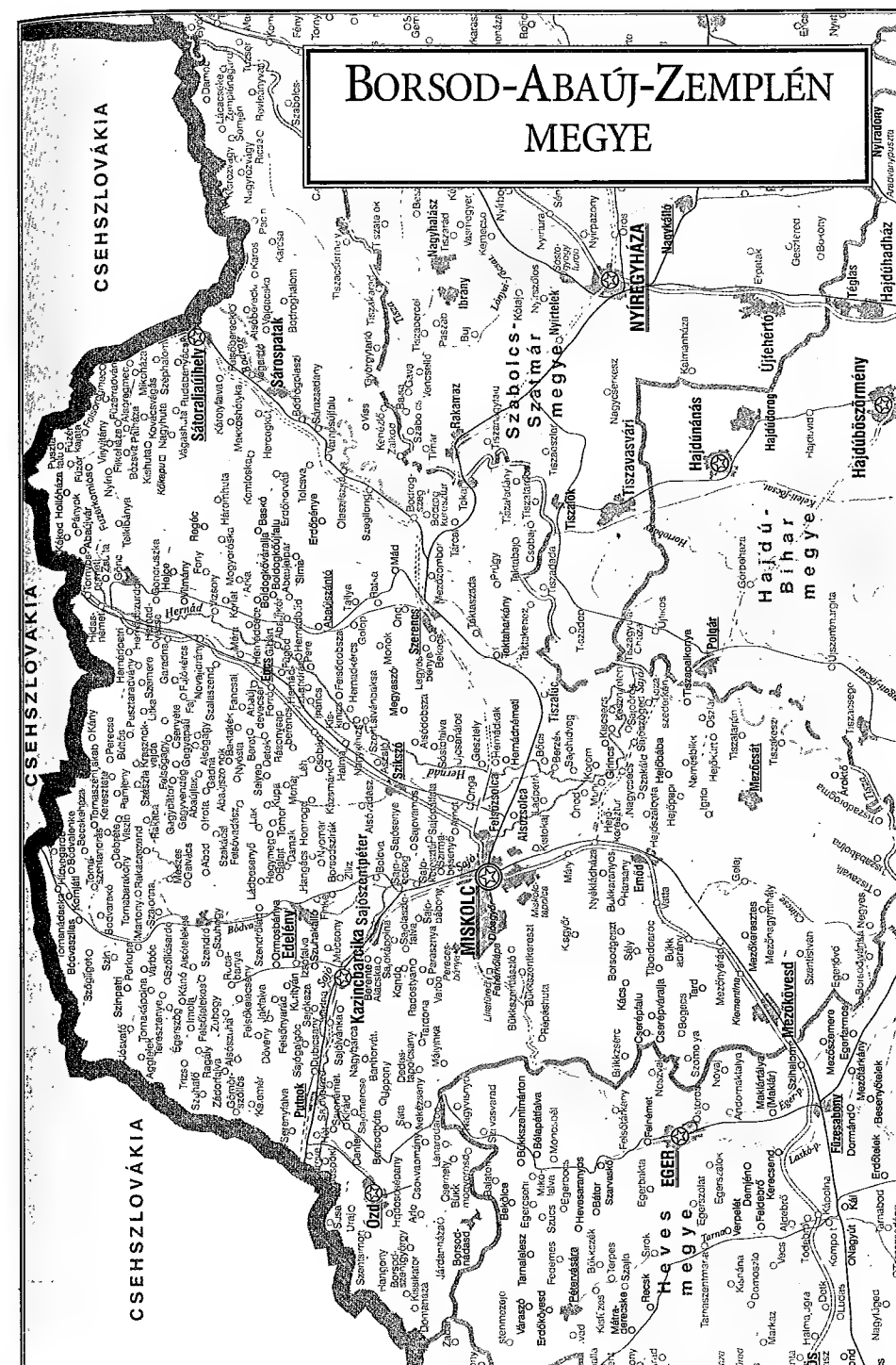
163 BML, XXIII. 726/b. Gyulavári községi tanács vb jkv., 1957. március 21.; HL, 1956-os gyűjtemény, 11. 6. e.

Tények és adatok a Békés megyei honvéd karhatalom működéséről, 1957. június 3.

164 HL, 1956-os gyűjtemény, 11. 6. e. Tények és adatok a Békés megyei honvéd karhatalom működéséről, 1957. június 3.

165 PIL, 1956-os gyűjtemény, 63. 6. e.; BML, XXIII. 863/b. Sarkad községi tanács vb jkv., 1956. december 7.

166 BML, GYMB, B. 289/1958. Nagy Lajos...

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE

A forradalom közvetlen előzményei

Borsod-Abaúj-Zemplén megyét a Rákosi-rendszerben leginkább az erőltetett iparosítás sújtotta. A térség az első öt éves terv idején megvalósított nagyberuházásokkal (Berentei Központi Szénosztályozó, Borsodi Hőerőmű, Tiszapalkonyai Erőmű stb.) vált iparvidékké, az ország második legiparosodottabb területévé. Az iparosítást nem követte megfelelő kolonizáció, lakásépítés. A „nehézipar túlzott arányú fejlesztése következtében lényegében nem voltak megoldva Miskolc város és a megye szociális és kulturális kérdései”, Borsod a 18. helyen állt a lakáshelyzet tekintetében,¹ Miskolcon tizenötezer családnak nem volt megfelelő otthona. Az új iparvárosokban (Ózd, Kazincbarcika) dolgozók közül sokan ingázni kényszerültek, miközben elmaradt a tömegközlekedés megfelelő mértékű fejlesztése.

A térség iparában a nehézipar, azon belül is az alapanyaggyártás (bányászat, kohászat, energiaipar) dominált a munkásság létszámát és a termelési értéket tekintve is közel 80 százalékkal,² megoldatlan volt a nők foglalkoztatása. Országos átlagban egyharmaduk dolgozott, Borsodban csak feleannyian, a férfiak fizetése pedig alig fedezte a család megélhetési költségeit. A megnövekedett nehézipari munkásság ellátását nem tudta biztosítani a térség mezőgazdasága és élelmiszeripara, így az országos átlaghoz képest is drágábban és több hiánnyal szembesülve lehetett csak (úgy-ahogy) kielégíteni az igényeket. 1953 előtt Miskolcon például 31 ezer liter volt a napi tejszükséglet, de általában négyezer liternél több nem állt rendelkezésre.³

Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a térségben nagy volt a fluktuáció, az Ózdi Szénbányászati Tröszt munkáslétszámának 65 százaléka cserélődött ki évente.⁴ A magát a szocializmus építőjének hirdető rendszer egyre-másra szüntette meg a

¹ BAZML, XXXIII. 5/1. Az MSZMP és jogelőd pártjai Borsod-Abaúj-Zemplén megyei és miskolci szervezetének iratai. 1. f. archivált iratok, 438. d. A Borsod megyei munkások, egyetemi ifjúság jogos követelése, és a Borsod megyei ellenforradalmi erők tevékenysége. Befejezetlen írás 1957 elejéről (a továbbiakban Befejezetlen írás).

² Kóródi, 1959, 98. o.

³ Orbán, 1970, 240. o.

⁴ Kóródi, 1959, 132. o.

munkásság sok esetben még a háború előtt kivívott jogait: új, hátrányosabb kollektív szerződést léptettek életbe, visszavonták a diósgyőri munkások ingyenes vasúti jegyét és egyéb juttatásait, Ózdon háromszorosára emelték a korábban önköltségi áron kapott szén árát. Helyzetük romlását fokozottan érzékelték a világháború előtt is állami tulajdonú DIMÁVAG-ban dolgozók.

Hasonlóan rossz volt a mezőgazdaságban dolgozók helyzete. Az igénylők magas számához képest kevés volt a kiosztható földterület, 1945-ben az országos átlagnál is kisebb birtokokhoz jutottak a földművesek, az abaúji területen például három hold volt az egy személynek juttatott birtok átlagos nagysága, szemben a dunántúli 5,43 holdas átlaggal.⁵ Így a gazdálkodókat igen súlyosan érintették a beadási és egyéb kötelezettségek, miközben a térségben általános szőlőművelésre kivetett sarc (a szőlőskertek területének ötszörös felszorozása) következtében nemcsak középparasztok, hanem kisbirtokosok is kerültek a kuláknak minősítettek feketelistájára. Eredménytelen volt az erős rendőri és büntetőjogi nyomás, a térség az országos átlaghoz képest alacsony beadási eredményeket produkált, a takarmánygabonából előírt mennyiségnek például átlagban alig negyedét szolgáltatták be. A téveszervezés erőszakosságát mutatja, hogy Nagy Imre 1953. július 4-i beszéde után több helyen szinte azonnal megkezdődött a szövetkezetek bomlása, 1954 végére pedig a téveszkekbe bevitt szántóterület átlagosan több mint harminc, a tagok száma negyven százalékkal csökkent, az Ózdi járásban a tagok kétharmada lépett ki a közösségből. Az infrastruktúra fejlesztésének hiánya különösen súlyosan mutatkozott meg a kistélepüléseken: Borsod a falvak villamosítása tekintetében 1956-ban az utolsó helyen állt.⁶

1954 augusztusában relatíve erős ember, a budapesti pártbizottság addigi első titkára, Földvári Rudolf került a megyei pártbizottság élére. A KV-tag Földvári, aki korábban a PB-nek is tagja volt, különösen az SZKP XX. kongresszusa után tett több kísérletet a politizálás reformjára, a szocializmus építésének elviselhetőbbé tételére, megpróbálva csökkenteni a szakadékokat a hirdett eszmék és a gyakorlat között, lazított a pártbizottság addigi elzártágán. Földvárinak ugyan a többi megyei első titkárhoz képest jó személyes kapcsolatai voltak a felső pártvezetéssel, mégis kevés sikerrel dolgozott Borsod-Abaúj-Zemplén megye gazdasági, szociális és kulturális helyzetének javításán. Egyetlen kézzelfogható eredménye a lakásépítési program beindítása volt.⁷

1956 nyarára Borsodban is feszültté vált a helyzet, a gondokról egyre kritikusabb vitát folytatott a helyi író-értelmiségi kör (Bihari Sándor, Bod Andor stb.). A mind szabadabbá váló (helyi) sajtóban (*Északmagyarország*, *Kilátó*, *Művelt Nép*) sorra jelentek meg írások az országszerte is tárgyalt gazdasági, politikai, kul-

turális kérdésekről, egyre tisztábban tárultak fel az elkövetett hibák és bűnök gyökerei, nyilvánvalóvá vált a korrekció szükségessége. Egymásra torlódva kerültek felszínre az addig elfojtott problémák, hangot kapott a jogtalanul üldözöttek rehabilitálása, a megalázó anyagi gondok, a miskolci közlekedés kaotikus helyzete, az emberhez méltatlan lakáskörülmények.⁸ Már nem lehetett elodázni a miskolci egyetem problémájának megoldását sem, amelynek bányamérnöki karát a Sopronba költöztetés fenyegette. A születőben lévő nyilvánosság erejét mutatja, hogy a helyi vezetés, változtatni kényszerülve korábbi közönyös magatartásán, a város egyetem mellé állt, vállalva a központi hatalommal való – óvatos – szembeszegülést.⁹ Támogatták a kollégiumi önkormányzat megeremtését is, de ebből október 23-ig semmi nem valósult meg. A diákok pedig már nem elégedtek meg azzal, hogy az egyetemi pártbizottság és a megyei pártvezetés képviselje érdekeiket, maguk írtak levelet a miniszternek, tiltakozva a bányászkar Sopronba helyezéseinek terve ellen.¹⁰ Az egyetemisták már szeptemberben sem csak saját ügyeikért emeltek szót. Kifogásolták, hogy Farkas Mihályt nem állították bíróság elé, tiltakoztak Nagy Imre rehabilitációjának elmaradása ellen. Feszült volt a helyzet a munkások körében is. A DIMÁVAG-ban tartott ifjúsági parlamenten komoly gazdasági-társadalmi problémákról esett szó (a gyártás racionálisabb megszervezése, a fiatalok és az egyedi gyártáson dolgozók magasabb bérezése stb.). Az ülésről beszámoló cikk egyértelműen a kritikájukat megfogalmazó fiatal munkások és a felvetéseikre érdemi választ adó – vagy legalább ígérő – pártvezetők mellett foglalt állást, elítélve a gyár igazgatójának pókhendien kioktató felszólalását.¹¹

Az egyre jobban artikulálódó elégedetlenség sürgetően és felszabadítóan hatott egyes borsodi pártvezetőkre. Az október 13-i aktívaülésen heves vita bontakozott ki a válságos helyzet értékeléséről, a kibontakozás lehetőségeiről, a felszólalók egymásra lícitáltak követeléseik radikalizmusában. Grósz Károly, a megyei pártbizottság agitációs és propagandaosztályának vezetője azt követelte, hogy „egy párttag bárhol kifejttesse véleményét a párt határozataival szemben, ha azzal nem ért egyet”.¹² Álláspontját a pártbizottság több munkatársa támogatta, köztük Déri Ernő, a városi első titkár, aki az írók memorandumát is védelmébe vette, kijelentve, hogy abban egyetlen pártszerűtlen szót sem talált. Perújrafelvételt sürgettek Rajk

⁸ *Északmagyarország*, 1956. október 9., október 10., október 18.

⁹ BAZML, XXXIII. 5/1. 104. f. Az MDP Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem Bizottsága és alapszervezetei, 1950–1956. 399. d. Molnár László felszólalása a műegyetemi pártbizottság 1956. szeptember 19-i ülésén.

¹⁰ Rásó, 1998, 24–26. o. Miskolci műegyetemisták levele Czottner Sándor miniszterhez, 1956. szeptember 29.

¹¹ *Északmagyarország*, 1956. október 4.; Kozák–Molnár, 1993, „Ha ők bűnösök, ültessenek engem is melléjük!” Interjú Bogár Károllyal, a Borsod Megyei Munkástanács elnökhelyettesével. 238–239. o.

¹² MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf és társainak pere (a továbbiakban Földvári Rudolf...), Op. ir. 3. köt. Földvári Rudolf jkv., 1958. május 16.

⁵ Orbán, 1970, 182. o.

⁶ BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Befejezetlen írás.

⁷ Molnár A., 1991.

László ügyében, kifogásolták a KV június 30-i, a Petőfi Kört elítélő határozatának ráerőszakolását a megyére, sürgették a sajtó pluralizálását, az önálló és önkritikus helyi politizálás megteremtését. Úgy döntöttek, hogy észrevételeiket megírják a PB-nek. A levél fogalmazványának vitájában tovább erősödtek a kritikus hangok, bírálták a KV úrhatnám magatartását, az államvédelem módszereit, a Szovjetunió beavatkozását az ország belügyeibe, és nyílt tárgyalást követeltek Farkas Mihály ügyében. A legélesebb kitételek nem kerültek be a PB-nek címzett levélbe, de az így is igen kemény bírálatot tartalmazott. Megállapította, hogy „a pártaktíva, a párttagság, a lakosság bizalma megrendült a Központi Vezetőségben, különösen a Politikai Bizottságban és a Politikai Bizottság több tagjában.”¹³ A kialakult gazdasági és morális válságból a párt gyökeres demokratizálásával láttak csak kiutat: személyi összetételében és működésében egyaránt radikálisan megújított pártvezetéssel, amely nemcsak az elkövetett hibák késedelmes és kényszerű beismerésére, hanem azok kijavítására is képes. Úgy gondolták, a párt csak akkor őrizheti meg vezető szerepét, ha a demokratikus követelések élére áll. A levelet október 18-án elküldték a PB-nek, de egyelőre fel sem merült, hogy álláspontjukkal a szélesebb nyilvánosság elé lépjenek.

A növekvő feszültséget érzékelve a megyei pártvezetés megpróbált azonnali eredményt felmutatni, egyben megerősíteni pozícióját: október 14-ére baráti be-szélgetésre hívták a volt koalíciós pártok (köztük a szociáldemokraták) egykori megyei vezetőit. Földváriék elítélték a baloldali szektás nézeteket, a személyi kultusz káros következményeit, elismerték személyes felelősségüket is. A volt koalíciós politikusok segítségét kérték az ország felemeléséhez, az MDP megtisztításához, amit azok meg is ígértek. Az *Északmagyarország* háromoldalas tudósításban számolt be a népfront feltámasztására tett kezdeményezésről.¹⁴ A megyei nagygyűlést követő héten sor került a járási székhelyeken megszervezett találkozókra, amelyeken továbbra is a megyei pártvezetés első vonala képviselte az MDP-t.

A népfronttól várható támogatás azonban nagyon csekély volt. A kezdeményezéssel elkésztett a párt – a miskolci találkozó mindössze két nappal előzte meg a szege-di MEFESZ megalakítását. De a népfrontnak nem is volt olyan befolyása, ereje, ami képessé tehetné volna hiteles, önálló politizálásra, október elején meghirdetett programja sem biztatott érdemi változással. A kisgazdapárt egykori vezetője, a népfront megyei elnökségének tagja, Németh Imre még október 22-én is az adózás egyszerűsítését, a beadás enyhítését, a termelési biztonság és a törvényesség további megszilárdítását tekintette a legfőbb követeléseknek.¹⁵ Így a népfront nem tudta érdemben befolyásolni az eseményeket, a koalíciós pártok Borsodban sem éledtek előbb újjá, mint máshol az országban, és szerepük sem volt jelentősebb.

¹³ *Északmagyarország*, 1956. október 23., közli Izsák, 1996, 152. o.

¹⁴ *Északmagyarország*, 1956. október 16.

¹⁵ *Északmagyarország*, 1956. október 22.

A megyei pártvezetés képtelen volt megoldást találni a kialakult válságra, hiába jutottak el október közepére helyes felismerésekhez. A Földvári kezdeményezte óvatos reformok is élesen megosztották a helyi pártvezetést, egyesek sokallották az engedményeket, mások pedig (elsősorban Déri Ernő és Grósz Károly) igyekeztek túllicitálni Földvári mérsékelt reformterveit. Az egység megbomlásának következtében a helyi sajtóban is erősen eltérő állásfoglalások láttak napvilágot. Földvári Rudolf elismerte a helyi írók, értelmiségiek jobbító szándékát, számos ponton egyetértéséről biztosította őket, de éles vitát is folytatott velük. Miként Budapes-ten Nagy Imre, úgy figyelte Földvári Miskolcon egyre növekvő aggodalommal a radikalizálódást, és éles határvonalat húzott az általa is szorgalmazott reformtörekvések és a szocializmus építését szerinte már veszélyeztető követelések közé, amelyek ellen 1956 őszén is megengedhetőnek tartotta, sőt sürgette a belső karhatalom aktívabb fellépését.¹⁶ Fölényes gúnnyal szólt az 1848-as Pilvax és a miskolci Avas kávéház, a helyi reformer értelmiség törzshelye közötti különbségről, hiszen távol állt tőle a márciusi ifjak forradalomcsinálása, ő pusztán reformokat akart.¹⁷ Így azonban csak annyi – elsősorban személyes – erkölcsi tőkét tudott gyűjteni, amennyi alkalmassá tette arra, hogy a forradalmi eseményekben és a forradalom vezérkarában jelentős, bár akkor is sokaktól támadott szerepet játszasson.

A pártvezetés reformtörekvéseit jelentősen dezavualta a másik hatalmi faktor, az államvédelem erődemonstráló magatartása. Szeptember 29-én este előállították a rendőrségre Lopkovitz Istvánt, az LKM dolgozóját, aki már csak holtan került ki az épületből. Halála a széles közvélemény számára azt mutatta, hogy bár a szavak újak, a valóság, a kontroll nélküli rendőrterror a régi. Kényük-kedvük szerint bánthatnak el egy tartalékos repülőtisztával, egy kohással is, senkinek nem tartoznak számadással. A sajtó szabadságának korlátait is jól mutatta, hogy az *Északmagyarország* csak több mint két hét késéssel, október 17-én foglalkozott az esettel, miután már elterjedt a hír, hogy a fiatalember a bántalmazásokba halt bele. A tudósításnak éppen az volt a szerepe, hogy ezt cáfolja, közreadva a kevéssé hihető történetet arról, hogy a kihallgatásra váró őrizetes egyedül felsétált a harmadik emeletre, és ott kivetette magát a mosdó ablakán.¹⁸

Az első napok

Október 15-én engedélyezte csak a pártbizottság az egyetemen régóta tervezett vitakör megindítását, az alakuló ülést október 24-ére tűzték ki. Az ekkor már a PB-nek írandó levelet vitató pártvezetők úgy értékelték, hogy megfelelő előkészítés esetén helyzetüket erősítheti, ha egy nagygyűlésen hasonló követeléseket fogalmaz-

¹⁶ BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 442. d. Földvári Rudolf saját kezű vallomása, 1958. február 17.

¹⁷ Uo.; *Művelt Nép*, 1956. augusztus 12.

¹⁸ *Északmagyarország*, 1956. október 17.

nak meg, mint amilyenre ők maguk készülnek. Arra azonban, hogy ezek a követelések nem lesznek nagyon radikálisak, csak abban az esetben volt reményük, ha a szervezés élére állva megkísérelik mederben tartani az eseményeket.

A következő napokban évfolyamonként tartottak gyűléseket a diákok, ezeken formálódott ki a programjuk. Az elsőként összegyűlő ötödévesek (akiket a közelgő államvizsga és a munkába állás is fokozott óvatosságra intett) még kizárólag egyetemi kérdésekkel foglalkoztak.¹⁹ Mivel a diákgyűlést, elsősorban a Szegedről érkező hírek és küldöttek hatására, két nappal előbbre hozták, a vitaest délelőttjén került sor a negyedévesek gyűlésére, amelyen a legradikálisabb, elsősorban politikai követeléseket tartalmazó program született (új, független kormányt, vonják ki a szovjet csapatokat, Magyarország lépjen ki a Varsói Szerződésből).²⁰ A gyűlés előbbre hozatala megfosztotta a pártvezetést attól, hogy a párttagokat felkészíteni hivatott pártgyűléssel próbálja meg azt érdemben befolyásolni.

A délután háromkor kezdődő ülés sokkal nagyobb szabású lett, mint azt előkészítői tervezték. Az egyetemistákon és az egyetem dolgozóin kívül jelen volt a helyi pártvezetőség: Déri Ernő, a városi és Grósz Károly, a megyei pártbizottság részéről. Képviseltette magát számos borsodi nagyüzem (LKM, DIMÁVAG, ÓKÜ), sőt a szomszédos megyék (Heves, Nógrád) is. A miskolci írócsoporttól ott volt a reformista újság, a *Kilátó* egyik szerkesztője, Bihari Sándor és a HNF funkcionáriusa, Bod Andor.²¹ Létszámukat a résztvevők hatszáz és kétezer között határozták meg. A levezető elnök ugyan az egyetemi DISZ-bizottság titkára, az egyetemi pártbizottság tagja, Dobi Imre volt, a gyűlés menetét és hangulatát azonban kezdetűl nem ő, hanem a negyedévesek követelése határozták meg. Ennek elhangzásakor „halálos csönd lett. Ott ültem a harmadik vagy a negyedik padosorban, reszkettem, most mi lesz?”²² Pedig közvetlenül ez előtt Földvári utasítására Déri Ernő felolvasta az MDP PB-nek írott levelet, ami ugyan jóval mérsékeltebb programot vázolt fel, de egyértelművé tette: a diákok és a helyi pártvezetés egy irányba kívánnak haladni. A félelem béklyóit Bihari Sándor törte szét, aki kijelentette, hogy nincs mitől félni, nincsenek többé tabuk, akár Erdély hovatarozásáról is lehet vitatkozni.²³ Felszólalása nacionalista tüntetést váltott ki, az egybegyűltek ütemes taps közepette követeltek „Mindent vissza!”²⁴ Ez a kollektív, spontán érzelemkitörés átszakította a megelőző évek terrorja emelte gátakat, és mind bővebben

19 BAZML, XXV. 3. A Miskolci Megyei Bíróság iratai (MMB.), B. 1720/1957. Renn Oszkár és társainak pere (a továbbiakban Renn Oszkár...), Renn Oszkár az első fokú tárgyaláson; A diákmozgalom leírását lásd Ungváry, 1991.

20 BAZML, MMB., B. 1720/1957. Renn Oszkár..., Dornbach Gyula az első fokú tárgyaláson.

21 Rásó, 1998, 159. o. A miskolci értelmiségről készített rendőrségi összefoglaló.

22 Ungváry, 1991, Gónusz Sándor. 39. o.

23 BAZML, MMB., B. 1720/1957. Renn Oszkár..., Darin Sándor az első fokú tárgyaláson.

24 Ungváry, 1991, 40. o.

áradt a felgyülemlett panasz, elégedetlenség. A revíziós követeléseket akarta mérsékelní Fekete László adjunktus, javasolva a Dunai Konföderáció követelésének felvételét a programba, amely ugyan a kelet-közép-európai nemzetiségi kérdés demokratikus megoldási kísérlete volt, ám egyidejűleg a környező nagyhatalmak imperialista törekvései ellen is irányult.

Dobi Imrét, aki korlátozni akarta a felszólalásokat, a diákok elkergették, az elnökséget Fekete Simon ötödéves hallgató vette át. Nem sokkal ezután érkezett vizsgál Budapestről az egyetemi DISZ-bizottság küldöttsége, hitük szerint szenzációs hírral: a DISZ KV meghirdette október 27-ére a régóta tervezgetett országos ifjúsági parlamentet. A nagygyűlés elégedetten nyugtázta a bejelentést, de a hír már ahhoz is megkészt, hogy a helyi DISZ-vezetőket funkciójukban megtartsa. Az est folyamán a teljes vezetőség lemondott – más forrás szerint leváltották őket –, helyére új csapat állt: a miskolci forradalom egyetemi vezérkara, Fekete Simon vezetésével, a diákpárlament.²⁵

A pártbizottságok küldöttei igyekeztek tiltakozni a két legélesebb, külpolitikai vonatkozású követelés (a szovjet csapatok kivonása, kilépés a VSZ-ből) ellen, ám beléjük fojtották a szót.²⁶ A miskolciak 11 pontja lényegében megegyezett a Budapesti Műszaki Egyetemen elfogadottakkal, de létrejöttének körülményei között lényeges különbség volt: Miskolcon a helyi pártvezetők jelenlétében, azok tiltakozása ellenére ragaszkodtak a diákok követeléseik teljességéhez. A pártbizottság küldöttei még aznap este beszámoltak a történetekről Földvárinak. Elhatározták, hogy a reformok melletti elkötelezettségük bizonyítására megjelentetik a PB-nek írott levelet. Ezzel újabb határt léptek át: a kritikát kivitték az utcára. Visszautasították azonban a diákok azon követelését, hogy programjukat a megyei lap teljes terjedelemben közölje, mivel nem akartak hozzájárulni a szovjet hadsereg kivonására és a Varsói Szerződésből való kilépésre vonatkozó pontok megjelentetéséhez.

Október 23-án sajátosan eklektikus lapot olvashattak Miskolcon. Voltak benne megújulást hirdető írások (a PB-nek írt levél, a forradalminak nevezett egyetemi gyűlésről adott, nagyon kivonatos tájékoztatás, és a hír, hogy Szabó Lőrinc szerzői estet tarthat Miskolcon). A másik oldal képviselőtében egy szovjet szerző a kommunista erkölcs elméleti kérdéseiről értekezett, és voltak újabb hírek a máris

25 Rásó, 1998, 11. o. A bírósági eljárások és a még későbbi emlékfelidézések során a résztvevők különbözőképpen mondták el a történetet. Volt, aki új DISZ-vezetőség választására, mások ideiglenes ügyvivő testület létrehozására, megint mások a diákpárlament vezetőségének megválasztására emlékeztek. Ugyancsak eltérések mutatkoznak a személyek egy részét illetően is. A lényeg azonos: új arcokból új testület született, amelynek október 22-e felszabadító estéje adott legitimitást a következő napok nehéz, felelősségteljes döntéseihez.

26 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 434. d. A Déri Ernő és Grósz Károly elvtársakkal kapcsolatban felvetett észrevételek megtárgyalására kiküldött bizottság jelentése. Miskolc, 1957. március 29. A megyei intézőbizottság 1957. június 12-i üléséhez csatolt anyag.

megunt meddő, a valódi reformokat kerülő megújulási próbálkozásokról, mint a megye országgyűlési képviselőinek interpellációs szándékairól szóló tudósítás. Egy szava sem volt azonban az *Északmagyarországnak* arról, hogy a DIMÁVAG-ban október 22-én három párttag dolgozó (Bogár Károly, Gellért Károly és Turbók Gyula) úgy határozott, hogy komolyan veszik a desztalinizációs szövegeket, és a feltornyosult gondok megoldása érdekében nagygyűlés – szabad pártnap – összehívását kezdeményezik. Ennek érdekében kezdtek aláírásokat gyűjteni a dolgozók között olyan sikerrel, hogy az első kibocsátott ívek szinte azonnal vissza is tértek hozzájuk, neveikkel sűrűn teleírva. A kezdeményezés – ugyanúgy, mint az egyetemistáké – a szabályok betartásával indult. Párttagok egy csoportja fordult kérelemmel a pártvezetéshez. Az aláírások gyűjtése azonban kiemelte a kezdeményezést a megszokott rutinból, hiszen a kérést követeléssé változtatva kész helyzet elé állította a nagyüzemi pártvezetést.²⁷

A budapesti hírekben (a *Szabad Nép* vezércikke, a tervezett diáktüntetés) eddigi politikája igazolását látó Földvári október 23-án növekvő feszültséggel várta, hogy milyen válasz érkezik megjelentetett levelükre. Többször is eredménytelenül hívta a budapesti pártközpontot, így felső utasítás, tájékoztatás nélkül kellett cselekednie. Megbízhatónak és alkalmasnak tartott munkatársait a legfontosabb helyekre küldte: a nagyüzemekbe és az egyetemre, ahonnan küldöttségek rajzottak szét az ország felsőoktatási intézményeibe a 11 ponttal.²⁸

Délelőtt a diákok megválasztották küldötteiket az országos diákszékhelyre, a rektori tanács, ügyes fogalmazással kikerülve a legélesebb kérdéseket, támogatásáról biztosította „az ifjúság minden jogos követelését”, és megoldott számos addig halogatott kérdést: fakultatívvá tette az orosz nyelv oktatását, engedélyezte a diákok otthoni önkormányzatot stb.²⁹ A nagyüzemekben akadozott a munka, a dolgozók az országos híreket és a PB-nek írt levelet vitatták, de a DIMÁVAG kivételével mindenütt még viszonylagos nyugalomban telt a nap. A gépgyárban a reggeli munka-kezdéskor az üzemi pártbizottságra hívták az aláírásgyűjtés szervezőit. A déltájban sorra kerülő megbeszélésre Bogárék már a délelőtt összeállított 17 pontos programot vitték magukkal, az üzemi pártvezetés pedig a megyei és a városi pártbizottságtól érkezett küldöttekkel erősítette meg magát. Mindkét fél igen óvatosan, megilletődötten kezdte a tárgyalást. Földvári instrukciója (kézben tartani az eseményeket) és az afölött érzett megkönnyebbülés, hogy a munkások nem fokozták követeléseiket, azok nem a rendszer megdöntését, hanem megjavítását célozzák,

27 OHA, Interjú Bogár Károllyal. Készítette Molnár Adrienne, 1992. 253. sz. (a továbbiakban Bogár Károly...), Melléklet; Kozák–Molnár, 1993, „Ha ők bűnösök, ültessenek engem is melléjük!” Interjú Bogár Károllyal, a Borsod Megyei Munkástanács elnökhelyettesével. 240–241. o.

28 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Az egyetemi diákszékhely országos méretű szervezkedése az ellenforradalom kirobbantására, d. n.

29 Ungváry, 1991, 56. o.

együttműködővé tette a hatalom helyi letéteményeseit. Egyetértően fogadták a munkások – ekkor még elsősorban gazdasági és szociális jellegű – követeléseit, megígérve, hogy október 25-én megrendezik a szabad pártnapot. A gyár vezetősége ahhoz is hozzájárult, hogy az egyetemistáktól átvett négy ponttal (köztük a szovjet csapatok kivonása, kilépés a VSZ-ből) kiegészítsék a követelést, és azt a gyár stencil-gépén sokszorosítsák.³⁰ Így a diákok nemcsak a megyei pártvezetést radikalizálták (a PB-nek írt levél megjelentetése), hanem a munkásokat is, akiknek programja általuk emelkedett a borsodi forradalom általánosan elfogadott követelésévé.

Gerő Ernő esti rádióbeszéde azonban felkavarta a nehezen megőrzött nyugalmat. A DIMÁVAG-ban „a munkások káromkodással és köpve hallgatják. Elég parázs a hangulat. Egyöntetű a mérgelődés, mert nem ezt várták.”³¹ Hasonló indulatokat váltott ki a beszéd az egyetemen, a hallgatók úgy határoztak, hogy tüntetéssel adnak nyomatékot tiltakozásuknak. Déri Ernő eredménytelenül próbálta lecsendesíteni őket, az *Északmagyarország* publicistája, Sándor László Losonczy Gézáttól telefonon kapott információk alapján megcáfolta a párttitkár tájékoztatóját a budapesti felkelésről. A diákok kivonulását csak a formálódó diákszékhelynek sikerült megakadályoznia.

A megyei pártbizottságon úgy döntöttek, hogy Gerő beszédétől el kell határolódni, hiszen egyetlen valódi kérdésre sem adott érdemi választ, hangütése, lekezelő tónusa csak akadálya lehet bármilyen megoldásnak.³² Nyilatkozatukkal megakarták teremteni a további együttműködés lehetőségét a reformer erővel, egyben kényszeríteni akarták az országos pártvezetést, hogy álljon a támogatásra érdemes követelések élére. Lépésük súlyát jól mutatja, hogy az *Északmagyarország* szerkesztősége október 24-én este arról értesült, hogy Gerő elrendelte Földvári azonnali letartóztatását és statáriális bíróság elé állítását, a lap betiltását és a levelet közreadó szám elkobzását.³³

Másfelől Földváriék előkészületeket tettek a szükségesnek látott reformoknál radikálisabb követelésekkel fellépők ellen, hogy megakadályozzák a Budapesten történtek megismétlődését Miskolcon. Értekezletre hívták a fegyveres testületek helyi vezetőit, egyeztettek velük a karhatalmi riadó tervét, elosztották a feladatokat. A megbeszélés tájékoztató jellegű volt, a védendő objektumok megszállása még nem történt meg, ezt a HM telefonon felhívott ügyeletes sem látta szükségesnek.³⁴

30 BAZML, MMB, Nb. 80/1958. Turbók Gyula és társainak pere (a továbbiakban Turbók Gyula...).

31 Rásó, 1998, 133. o. Déri Ernőnek, Miskolc város párttitkárának az eseményekkel közel egyidejű naplószerű feljegyzései (a továbbiakban Déri feljegyzései).

32 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 3. köt. Földvári Rudolf önvallomása, 1958. február 17.

33 *Északmagyarország*, 1956. november 3., közli Izsák, 1996, 201. o.

34 HL, 1956-os gyűjtemény, 1957/159. 6. é. A miskolci légvédelmi tűzér hadosztály jelentése, közli Kahler, 1993, 41–42. o.

Éjszaka azonban a KV-től kapott tájékoztatás alapján³⁵ elrendelték az összetartást a rendőrségen, és riadóztatták a honvédség egységeit³⁶. Elfoglalták a karhatalmi riadó szerint számukra kijelölt helyeket, katonák és civil ruhás államvédelmisek szállták meg az *Északmagyarország* szerkesztőségét, a honvédség lezárta a Miskolcra bevezető utakat. A védelem erősítésére felfegyverezték a pártmunkásokat, száznyolcvan párttagot berendeltek fegyveres szolgálatra, ám huszan sem jelentek meg. A fegyveres erők összehangolása érdekében Miskolcra érkezett a Politikai Főcsoportfőnökség két tiszte, Kossovics Gyula alezredes és Fehér százados, akik október végéig a városban maradtak.³⁷

A fegyveres védelem erejét kezdettől csökkentette a bizonytalanság és a megosztottság, amit jól mutat a behívott párttagok engedetlensége. Miskolc helyőrségparancsnoka, Zombori Sándor alezredes, aki katonai karrierje előtt a DIMÁVAG-ban dolgozott, Budapesten szemtanúja volt a fegyveres harcnak, mélyen megrázták a látottak, és a későbbiekben mindenáron a vérontás megakadályozására törekedett. A rendőri és az államvédelmi állomány ugyanúgy szemben állt egymással, mint az ország más területein. A katonák is ellenségesen figyelték az államvédelmiseket, az *Északmagyarország* újságíróit azzal bátorították: „ne féljete, ha összetűzésre kerül sor, lefegyverezzük őket”.³⁸

A biztonsági intézkedéseket Földvári elegendőnek látta, kerülni igyekezett a nyílt konfrontációt a megnyerhetőnek vélt erőkkel, és biztató jelnek tekintette az országos vezetésben bekövetkezett személyi változásokat. A budapesti hírekről tájékoztatta a nagyüzemek pártbizottságait, és arra figyelmeztette őket, hogy semmiképpen ne engedjék ki a kezükből a munkások politikai vezetését, s hogy mindenáron el kell kerülni a poznaí (és budapesti) események megismétlődését. Jobban tartott a helyi erőszakszervek fellépésétől, mint a munkások felkelésétől, ezért utasította az államvédelem megyei vezetőjét, Kucsera László alezredest, hogy ne vegye tudomásul a statáriumról kiadott rendelkezést.³⁹

A Földvárától kapott instrukciók alapján október 24-én reggel összehívták a DIMÁVAG-ban a párt- és szakszervezeti aktivistákat, valamint az aláírásgyűjtés kezdeményezőiből előző nap alakult munkásszervező bizottságot, akiket az üzemi párttitkár tájékoztatót a Budapesten történekről, és közölte velük, hogy a kialakult helyzetben – tekintettel az országosan elrendelt gyülekezési tilalomra – nem lehet a másnapra tervezett gyűlést megtartani. Bogárék azonban jól látták, hogy olyan messzire jutottak, ahol már nem lehet megállni: nekik vissza kell menniük

35 PIL, 290. f. 1/17. ő. e. Az MDP KV határozatai, d. n.

36 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Zombori Sándor...), Jenei Imre jkv., 1957. április 26., Zombori Sándor jkv., 1957. április 30.

37 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Zombori Sándor jkv., 1957. április 30.

38 *Északmagyarország*, 1956. november 4., közli Izsák, 1996, 207. o.

39 Rásó, 1998, 133. o. Déri feljegyzései.

az üzemekbe azok közé a munkások közé, akik aláírásukkal támogatták őket, és akikkel nem lehet megértetni, hogy miközben társaik Budapesten fegyvert fogtak helyzetük megjavításáért, ők nagygyűlést sem tarthatnak. Tudták, hogy Miskolcon csak akkor lehet elkerülni a robbanást, ha nekik, akik valódi tekintéllyel rendelkeznek, sikerül megoldást találniuk a legégetőbb gondokra. Kompromisszumos megoldásra jutottak: nagygyűlés helyett a 21 pontot pártalapszervi taggyűléseken vitatják meg, amelyeken részt vesznek a munkásszervező bizottság tagjai is. A gyár vezetőinek jóváhagyásával küldöttségeket választottak, hogy ismertessék követeléseiket a többi diósgyőri nagyüzemmel (LKM, Nehézszerzőgépgyár, könnyűgépgyár).⁴⁰ A küldöttek azonnal elindultak, és megkezdődtek az alapszervi gyűlések, amikor egyetemisták érkeztek a kapuhoz. Mivel a gyár területére nem engedték be őket, ott helyben kezdték ismertetni az egyetemen történeket, és elfogadott, de az *Északmagyarország*ban megjelentetni nem engedett követeléseiket. Meghallgatásukra mind nagyobb tömeg gyűlt a kapu köré. Ekkor érkezett a gyárba a megyei pártbizottság egyik titkára, hogy segítsen a rend, a nyugalom fenntartásában. Szóhoz sem jutott, a munkások elzavarták.

A Gerő-beszédétől és a Budapestről érkezett hírekről feltűzött munkások azonnal az utcára akartak vonulni, ezt a munkásszervező bizottság tagjai csak nehezen tudták megakadályozni azzal, hogy javasolták: tüntetés helyett küldjék el követeléseiket Budapestre, és arra délig kérjenek választ. A szovjet fegyveres beavatkozás azonnali megszüntetését, Gerő Ernő, Hegedüs András és Piros László leváltását követelő táviratukat el is küldték Nagy Imre miniszterelnöknek.⁴¹ Bogárék ezután a pártbizottságok képviselőinek kíséretében a városba indultak tárgyalni a helyi rendvédelmi szervekkel annak érdekében, hogy ha mégis sor kerülne tüntetésre, biztosítsák annak békés lefolyását. A megyei pártbizottságon Földvári vállalta, hogy a küldöttekkel visszamegy a DIMÁVAG-ba, és segít megnyugtani a munkásokat. Ott az elégedetlenség leszerelésére más megoldást nem látva kijelentette, hogy hajlandó a diósgyőri dolgozók küldöttségét elkísérni Nagy Imréhez.⁴² A munkásból lett pártvezető a gyárban a forradalmi hangulat hatása alá került, nem ő befolyásolta a tömeget, hanem annak elsőprő lendülete ragadta magával őt is. (Földvári egyébként már 23-án este tervezte, hogy Budapestre utazik, hogy pontos információkhoz jusson, és hogy részt vegyen a KV ülésén.) Ekkor alakult a munkásszervező bizottságból nagyüzemi munkástanács.

Itt, a DIMÁVAG-ban született meg a miskolci forradalom három nagyon fontos tényezőjének: az egyetemi ifjúságnak, a nagyüzemi munkáságnak és a reformer pártvezetésnek az együttműködése. Reggel a munkások nem voltak hajlandóak

40 BAZML, MMB., Nb. 80/1958. Turbók Gyula...

41 PIL, 290. f. 1/17. ő. e. Távirat Nagy Imre miniszterelnöknek, 1956. október 23.

42 OHA, Bogár Károly..., Melléklet; MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 3. köt. Földvári Rudolf önvallo-mása, 1958. február 17.

meghátrálni, a diákküldöttség megjelenése emelte magasabb szintre a gyáron belül tartani próbált vitát, majd Földvári ajánlatával válhatott valósággá a követelések eljuttatása Nagy Imréhez. Az *Északmagyarország* másnap különszámban jelentette meg – csorbítatlanul – a diákok és munkások követeléseit.

Október 24-én délután átvonultak Miskolcon az első Budapest felé tartó szovjet egységek. Megjelenésük először döbbenetet, pánikot, majd haragot váltott ki az emberekből. Több ízben is feltartóztattak egyes alakulatokat, ezekben az esetekben magyar katonai vagy rendőri erők fellépésével sikerült elhárítani a robbanást. A legélesebb helyzet Miskolc legfőbb közlekedési csomópontjánál, az úgynevezett villanyrendőrnél (a Széchenyi és a Szemere utca kereszteződésénél) alakult ki, ahol egy szovjet gépkocsi kerekét kiszúrták, a benne ülő katonákat megpróbálták kirángatni. A fenyegető helyzetet a rendőrség és a honvédség együttes fellépése oldotta meg, Zomboriék a Bocskai laktanyába irányították a feltartóztatott szovjeteket, a rendőrök – Jenei Imre őrnagy vezetésével – szétszatták a tüntetőket.⁴³

A szovjetek átvonulása Miskolcon újabb meghatározó szereplőkkel bővítette a miskolci forradalom gárdáját. A majd a forradalmi rend megteremtésében orosz-lánrészt vállaló Zombori Sándor alezredes és Jenei Imre őrnagy ekkor tett először tanúságot arról, hogy fegyver nélkül is képes rendkívül feszült helyzeteket megoldani, és ekkor lépett színre a forradalom tömegereje, az utca. A város különböző pontjain tűntek föl tüntető csoportok, egyes épületekről leverték a vörös csillagot, és már ekkor kísérletet tettek arra, hogy Budapestre induljanak a szabadságharcosok segítségére. Egy csoport kiment az egyetemre, de a diákszemélyzet vezetésére nem értett egyet a tüntetéssel, és megakadályozták az egyetemisták csatlakozását.⁴⁴ Elsődleges követeléseik megvalósulni látszottak, így egy tüntetés fölösleges kockázatot jelentett volna. A tüntető csoportokat a késő esti órákban a karhatalom – Földvárival egyetértésben – különösebb fegyverhasználat nélkül feloszlatta.⁴⁵

Már ezen a napon megmozdult Kazincbarcika is. A Borsodi Vegyi Kombinát (BVK) „pártbizottsága és kommunista kollektívája” közel négyszáz szóból álló, hétoldalas táviratot juttatott el a KV-hez, amelyben üdvözölték Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését, kijelentették, hogy egyetértenek a megyei pártbizottságnak a PB-hez írott levelével, és a párt mélyreható reformját, valamint „a marxizmus-leninizmus eszméjén alapuló önálló, nemzeti, független politika kialakítását” köve-

43 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 7. köt. Nagy Attila önvallomása, d. n.; *Északmagyarország*, 1956. november 1., közli Izsák, 1996. 201. o.; HL, 1956-os gyűjtemény, 1957/159. 6. e. A miskolci légvédelmi tüzér hadosztály jelentése, közli Kahler, 1993. 41. o.; ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Zombori Sándor jkv., 1957. április 30.; ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Jenei Imre jkv., 1957. április 26. Jenei Imre ugyanezt az esetet október 25-ére teszi, és az ő datálása sem vethető el egyértelműen.

44 Ungváry, 1991. 64–65. o.; BAZML, MMB., B. 1720/1957. Renn Oszkár..., Székely János az első fokú tárgyaláson.

45 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 3. köt. Földvári Rudolf önvallomása, 1958. február 17.

tették. Egy szavuk sem volt a fegyveresek ellen, de leszögezték, hogy a „magyar nép és a magyar kommunisták meg tudják védeni a magyar párt egységét és az ország rendjét”, ami a szovjet hadsereg beavatkozásának nem is túlságosan burkolt elítélését jelentette.⁴⁶

Október 24-én Miskolcon fölénybe kerültek a változások szükségességét hirdető erők. Az új intézmények tanúságot tettek felelősségtudatukról és erejükéről, amely képessé teszi őket vállalt feladataik megoldására: követeléseiket érvényre tudják juttatni, és meg tudják fékezni a fölöslegesen veszélyes akciókat. Mindeközben a személyes tekintéllyel nem bíró, pusztán csak az általuk képviselt intézmény súlyával hatni próbáló funkcionáriusok tehetetlennek bizonyultak a próbákon. Már ekkor kicsúszóban voltak a hatalomból.

A megyei munkástanács megalakulása

Október 25-én reggel a DIMÁVAG-ban dolgozók felháborodva tapasztalták, hogy küldöttségük nem utazott el Budapestre. A munkástanács vezetőit gyávasággal, árulással vádolták, nem hallgattak már rájuk sem. Hiába zárták be a kapukat, egy csoport elindult a város felé. Csak ideig-óráig sikerült megakadályozni a gyár leállítását, még nyolc óra előtt megszólaltatták a dudát, felkavarva Miskolcot is, ahol óriási riadalmat keltett a hír, hogy megindultak a diósgyőriek.⁴⁷ Ekkor azonban még elmaradt a tüntetés. Földvári trikolórral feldíszített gépkocsiján ugyanis a legalkalmasabb pillanatban érkezett, és megfordította a tömeghangulatot. Annak érdekében, hogy a dolgozókat a gyárkapukon belül tudják tartani, Turbók Gyula, a munkástanács elnöke ülösztájkot hirdetett, majd elindult a küldöttség, amelyhez csatlakozott a Nehézszerzőgépgyár és az egyetemisták gépkocsija.

Ahogy távolodtak a biztonságot adó gyártól és közeledtek az MDP fellegvárához, a munkásküldöttek egyre inkább hajlottak a követelések élének tompítására, egyetértve Földvárival abban, hogy a külpolitikai vonatkozású pontokhoz nem feltétlenül kell ragaszkodni, azok amúgy sem szerepeltek a DIMÁVAG eredeti programjában, de a diákok képviselői kitartottak követeléseik teljessége mellett.⁴⁸ A társaság többsége csak Kistarcsáig jutott, onnan a helyi pártbizottság egyik munkatársa kalauzolta be Földvárit, Bogár Károlyt, a Nehézszerzőgépgyárat képviselő Sztovszky Zoltánt és Nagypál József egyetemi hallgatót Budapestre. Nem sokkal a Kossuth téri sortűzet követően érkeztek a pártközpontba, ahol először Földvári tárgyalta Nagy Imrével. A többiek csak kora este találkozhattak egészen rövid időre vele és Kádár Jánossal. Nagy megígérte, hogy teljesíti, sőt nem egy ponton

46 PIL, 290. f. 1/22. 6. e. A BVK pártbizottságának és kommunista aktívájának levele az MDP KV-hoz.

47 OHA, Bogár Károly..., Melléklet; MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 7. köt. Nagy Attila önvallomása, d. n.

48 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 1. köt. Földvári Rudolf önvallomása, 1958. február 17.

túl is teljesíti követeléseiket.⁴⁹ Földvári megtelefonálta a hírt Miskolcra, ahonnan megnyugtató híreket kapott, ezért a küldöttek a visszautat már nem kockáztatták, és a pártközpontban töltötték az éjszakát.⁵⁰

Október 25-én Miskolcon nem lehetett megakadályozni a tüntetést. A pártvezetők az 1946-os események⁵¹ megismétlődésétől, a munkások és diákok szervezői az államvédelemről félték, ezért megállapodtak, hogy a tüntetést kiviszik az Egyetemvárosba. A hír úgy terjedt el, hogy a párt hirdette meg a demonstrációt, amit megerősített, hogy a pártbizottság előtt elvonulókat zászlólengetéssel köszöntötték, és leszerelték a vörös csillagot az épület homlokzatáról.⁵²

Az egyetemisták nem voltak felkészülve a végláthatatlan sorokban hömpölygő tömeg fogadására, a nagygyűlés megszervezésére. Felolvasták az egyetem és a DIMÁVAG pontokba foglalt követeléseit, a Debrecenben járt Galánffy László zeneiskolai igazgató beszámolt az ott történetekről, és felolvasta a debreceniek pontjait. Fokozta a győzelmi mámort, hogy jelen voltak és egymás után szólaltak fel a hatalom képviselői: Zombori alezredes bejelentette, hogy a honvédség támogatja a miskolci követeléseket,⁵³ Rozgonyi Ernő, a megyei tanács művelődési osztályának vezetője a megyei tanács üdvözlését tolmácsolta. Nagy Attila elszavalta a *Himnusz*t, majd a *Nemzeti dalt*, de a tömeg ekkor már nem elégedett meg a szavakkal, tettekre vágyott: képviselőket választottak, hogy azok tárgyalják meg a szükséges lépéseket. A küldöttgyűlés, amely hol munkásválasztmány, hol megyei sztrájkbizottságnak, de ekkor már inkább megyei munkástanácsnak nevezte magát, elrendelte az egész megyére kiterjedő sztrájkot. Hosszú vita után megállapodtak, hogy a sztrájk nem vonatkozik a közlekedés, a közellátás, a bányák és az egészségügy dolgozóira.⁵⁴ Mindez az új testület józanságát mutatta, képességét az önmérsékletre, de a fenyegető lehetőséget is, hogy ha követeléseik nem teljesülnek, általánossá válhat a sztrájk. Mivel a tömeg továbbra sem csökkent, Nagy Attila az elhangzottakon, valamint a megye és a város vezetőinek jelenlétén felbátorodva bejelentette, hogy a demonstráció a városközpontban, a Petőfi-szobornál fog befejeződni, ahol ismét elszavalja a *Nemzeti dalt*. A sztrájkbizottság tagjává választott Rozgonyi Ernő – megelőzve a gyalog vonulókat – motorbiciklin a megyei rendőr-

49 Rainer, 1999, 262. o.

50 OHA, Bogár Károly..., Melléklet.

51 1946. augusztus 1-jén a kommunisták által felheccelt tömeg meglincelt két feketézéssel gyanúsított molnárt, majd megostromolta és elfoglalta a zavargás vezetőit őrizetbe vevő rendőrkapitányságot, súlyosan bántalmazták a nyomozást vezető főhadnagyot.

52 BAZML, MMB., Nb. 181/1958. Keller János pere (a továbbiakban Keller János...); *Heti Hírnök*, 1989. július 5., augusztus 9.

53 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Záhonyi Brunó jkv., 1957. március 5.; BAZML, MMB., Nb. 181/1958.

Keller János..., Keller János az első fokú tárgyaláson; Zombori felszólalását közli Ungváry, 1991, 240–241. o.

54 Rásó, 1998, 40. o. A Nagy-miskolci Munkástanács sztrájkbizottságának határozata.

kapitányságra sietett, hogy jelezze a tömeg közeledtét. Mások is tárgyaltak Kucsera alezredessel, aki egyetértett azzal, hogy nincs értelme erőszakkal érvényt szerezni a gyülekezési tilalomnak.⁵⁵

Miskolc határában a tüntetők egy szovjet alakulatba ütköztek, a tömeg szembe fordult a katonákkal, szidalmazni kezdte őket, felhangzott a „Mars ki, ruszki” félreérthetetlen jelszava. A fenyegető helyzetet Nagy Attilának sikerült megoldania. Ütközben a nyomdából érkező újságírók szétszerták az *Északmagyarország* különkiadásának tízezer példányát, de az események már túlhaladták a végre ki nyomtatott pontokat, a tömeg a munkástanács határozatainak megjelenését várta. A Petőfi-szobornál Papp Miklós ismét felolvasta a DIMÁVAG követeléseit, Nagy Attila elszavalta a *Nemzeti dalt*, majd felszólítására a résztvevők a talapzat köré helyezve zászlajukat, ünnepi díszbe öltöztették a forradalmár költő szobrát.⁵⁶ A szervezeten kivonuló munkások zöme együtt tért vissza a gyárakba, de maradtak tüntető csoportok a belvárosban. Ők rombolták le a szovjet emlékművet, majd a nyomda elé vonultak, hogy ott várják meg a sztrájkot kimondó rölpap megjelenését.

Ezen az egyetemvárosi nagygyűlésen választódott ki a miskolci forradalom vezérkarának másik csoportja: Nagy Attila, aki szavalaival megtestesítette a megmozdulás 1848-at idéző lelkeségét, akire nehéz szituációkban is hallgatott a tömeg, és Papp Miklós, a DIMÁVAG munkástanácsának tagja, aki felolvasta a 21 pontot. A Budapestre utazott küldöttek mellett ők lettek a forradalom megyei szintű vezetői, de itt kerültek először reflektorfénybe sokan azok közül is, akik különböző helyi vagy speciális testületeket irányítottak a későbbiekben, mint Keller János, az LKM munkástanácsának elnöke, Nagy Barna, a Borsodi rádió irányítója, Újlaky Csaba, a hangoshíradó vezetője stb.

Délután az LKM műszaki klubjában a munkástanács megválasztotta vezetőit. Az elnök Rozgonyi Ernő lett, Papp Miklós mellett – a helyzet átmenetiségét jól mutatva – a párt és a tanács képviselői osztoztak az elnökhelyettesi posztokon. A személyi összetétel kezdettől nem garantálta, hogy a munkástanács képes lesz megbirkózni a rázúduló feladatokkal. Az elnökség tagjai közül egyedül Papp Miklós képviselte egyértelműen a forradalmat, mellette a megyei adminisztráció szürke emberei kaptak helyet. Igaz, a munkástanács eleve ideiglenesnek tekintette magát, október 29-ére össze is hívták a végleges megyei munkástanácsot megválasztani hivatott nagygyűlést.⁵⁷ Biztató volt ugyanakkor, hogy a rendőrséget képviselő Majtényi Sándor százados és az államvédelem jelen lévő küldöttje egyaránt támogatásáról biztosította a testületet.

55 BAZML, MMB., Nb. 181/1958. Keller János..., Nagy Béla az első fokú tárgyaláson.; BAZML, MMB., Nb. 1231/1957. Nagy Barnabás és társainak pere (a továbbiakban Nagy Barna...). Vörös Balogh István az első fokú tárgyaláson.

56 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 7. köt. Nagy Attila önvallomása, d. n.

57 Rásó, 1998, 42. o. A miskolci munkástanács sztrájkbizottságának felhívása.

A gyűlésen számos felhívást szövegeztek, ezekben megismételték legfőbb követeléseiket, kiegészítve a korábbiakat a forradalomban részt vevők számára követt amnesztiával, megerősítették az egész megyére kiterjedő, de korlátozott sztrájkot. Felszólítottak munkástanácsok alakítására, amit szükségessé és sürgetővé tett nemcsak a rend fenntartásának igénye, hanem a 29-ére meghirdetett választógyűlés is. Az üzemek megvédése érdekében gyári őrsegek alakítására hívták fel a munkásokat. A meghozott határozatokat Újlaky Csaba vitte a Borsodi rádióhoz, hogy minél gyorsabban tájékoztathassák a lakosságot. Éjszakai ügyeletet szerveztek, és telefonon kapcsolatba léptek a Miskolc mellett állomásozó szovjet katonai alakulattal, kérve, hogy lehetőleg kerülje el a szovjet katonaság a várost, egyben biztosították őket, hogy a munkástanács ura a helyzetnek, a rendet fenn tudja tartani.⁵⁸ Egy véletlen folytán a diákszemélyzet kapcsolatba került a miskolci telefonközponttal, ahonnan közvetlen vonalat kapott az egyetem, így éjszaka informálódni tudtak az országban történekekről, és ők is tájékoztatni tudtak a miskolci eseményekről. Ebből épült ki a diákszemélyzet hírszolgálat.⁵⁹

A tömegtüntetés feloszlása után több, elsősorban fiatal munkásokból álló csoport forradalmi lendületét nem elégítették ki az elért eredmények, és elhatározták, hogy Budapestre indulnak, hogy bekapcsolódjanak a fegyveres harcba. Miután sikerült tehergépkocsikat szerezniük, a Bocskai laktanyához mentek fegyverért, útjuk során magukba olvasztva kisebb tüntető csoportokat. Zombori alezredes elutasította őket, a fiatalok mégis hozzájutottak néhány puskához.⁶⁰ Több irányban, egyesek vonaton indultak Budapest felé, és akadálytalanul átjutottak a délelőtti megerősített útlezárásokon. Az egyik csoport Mezőkövesden egyesült az ott tüntetőkkel és a közeli Klementinán dolgozó építőalakulat katonáival. Megostromolták és elfoglalták a rendőrkapitányságot, valamint a katonai kiegészítő parancsnokságot, így jelentős mennyiségű fegyvert szereztek.⁶¹

A fiatalok elindulásának hírére a még ülésező munkástanácstól megbízottak indultak a megyei pártbizottságra és a rendőrkapitányságra, kérve, hogy akadályozzák meg a felkelők kijutását a városból. A borsodi rendőrség a Heves megyei főosztály segítségét kérte.⁶² Az éjszaka folyamán a miskolciak sorra fennakadtak a főváros köré font gyűrűn. Három gépkocsit Egerben állítottak meg, az őrizetbe vettek másnap, október 26-án este a Borsod Megyei Munkástanács (BMMT) közbenjárására engedték csak szabadon.⁶³ Három másik gépkocsi Hatvan határában

58 ÁSZTL, V-146144. Farkas István és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Farkas István...), Farkas István jkv, 1957. június 7.

59 OHA, Interjú Ungváry Rudolfal. Készítette Vásárhelyi Judit, 1987–1988. 120. sz. 186–187. o.

60 PIL, 290. f. 1/18. ő. e. Valkó Márton jelentése az MDP KV központi ügyeletének.

61 PIL, 290. f. 1/19. ő. e. Déri Ernő jelentése az MDP KV központi ügyeletének.

62 ÁSZTL, V-145094. Nagy Barnabás és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Nagy Barna...), Nagy Barna önvallomása, d. n.

futott bele egy magyar katonai alakulatba, amely sortűzet adott le rájuk. Az egyik fiatal fejlődést kapott és azonnal meghalt, a többiek a helyi honvéd laktanyába kísérték, majd visszafordították őket Miskolc felé.⁶⁴ Feltehetően ugyancsak fegyverrel állították meg a vonaton utazókat is. A rendőrség vasútpolitikai osztálya nem sokkal éjfél után jelentette a pártközpont ügyeletének, hogy a Miskolcra Budapest felé tartó, értesülésük szerint fegyveresekkel teli vonat elhagyta Hatvant, és Aszód felé közeledik.⁶⁵ A hírrel riasztották a pártközpontban tartózkodó miskolci küldötteket, figyelmeztetve őket, hogy ha a rádiókapcsolat révén nem tudják megállítani a vonatot, akkor kénytelenek lesznek szétlőni azt. Bogár Károlyékkal egy óras feszült várakozás után azt közölték, hogy a kísérlet nem sikerült, a vonat már túljutott Rákoson.⁶⁶ Földvári Rudolf 1958-ban úgy tudta, hogy a vonatot aknára futatták, amit más forrás is megerősít.⁶⁷

A különböző helyeken megállított felkelők közül mindenképpen többen voltak, akik csak október 26-án déltájban indulhattak vissza Miskolcra. Az előbb visszatérőket is előállították a rendőrfőkapitányságra, ahonnan adataik felvétele után legtöbbjüket szabadon engedték.⁶⁸ Rajtuk keresztül terjedt el a részben fegyverrel megakadályozott akció híre, valamint az, hogy a rendőrség fiatalokat vett őrizetbe. Növelte az elégedetlenséget, hogy nemcsak Budapestre indult felkelőket, hanem Miskolcon tüntetőket is őrizetbe vettek.⁶⁹ Az 1956-os tüntetéseknek amúgy is általános követelése volt a politikai foglyok, az őrizetbe vett diákok szabadon engedése, ennek Miskolcon az éjszaka történekekről szárnyra kelő hírek kellő alapot

63 BAZML, MMB., Nb. 1232/1957. Babits László és társainak pere (a továbbiakban Babits László...); ÁSZTL, V-146144. Farkas István..., Horváth János jkv, 1957. június 7.

64 BAZML, MMB., B. 103/1958. Bartus Sándor és társainak pere; PIL, 290. f. 1/19. ő. e. Déri Ernő jelentése az MDP KV központi ügyeletének; PIL, 290. f. 1/19. ő. e. A hatvani járási tanács elnökének jelentése az MDP KV központi ügyeletének, 1956. október 26.

65 PIL, 290. f. 1/19. ő. e. A rendőrség vasútpolitikai osztályának jelentése az MDP KV központi ügyeletének, 1956. október 26. 01. 07 órakor. A jelentésre ismeretlen személy kézfírassal feljegyezte: „Apró elvtárral (a Katonai Bizottság tagja) közöltem, intézkedik!”

66 OHA, Bogár Károly..., Melléklet; Hasonlóan meséli el az esetet Bogár Károly interjújában is, OHA, Bogár Károly..., Bogár elmondja, hogy amikor reggel érdeklődtek a szerelvény sorsa felől, ugyanúgy nem kaptak semmi választ, mint amikor a Kossuth téri sortűzről kérdezősködtek.

67 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 1. köt. Földvári Rudolf önvallomása, 1958. február 17.; HL, 1956-os gyűjtemény, A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia jelentése az 1956-os eseményekről. 1. ő. e. A jelentés arról számolt be, hogy 1956. október 26-án – téves információ alapján – tűz alá vették a Miskolcra Budapest felé tartó gyorsvonatot.

68 A forradalom napjaiban, 1956. november 1-jén a Borsod megyei ügyészségen kihallgatott egyik államvédelmi tiszt úgy tudta, hogy október 25-éről 26-ára virradó éjszaka 25 felkelőt tartóztattak le Miskolcon. HL, Debreceni Katonai Bíróság, B. 57/1957. Hámori Károly pere. Hámori Károly jkv, 1957. május 27.

69 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Doros Imre jkv, 1957. március 18.

adtak. Így történt, hogy másnap kora reggel tüntetők lepték el a városi és a megyei rendőrkapitányság előtti térségeket, követelve a letartóztatottak szabadon engedését.

A miskolciak többsége október 25-e eseményeit nem egy hatalom-átvételi folyamat kezdeteként, hanem győzelemként értékelte, hiszen a rádió bement, a nyomda megjelentette sztrájkhatározatukat, megszületett a megyei munkástanács. A különféle közösségek hozzákezdtek a munkástanács megalakításához, elsősorban az előző délután az LKM-ben tartott gyűlésről érkezett hírek alapján, ezt a folyamatot csak erősítette az MDP KV és a SZOT felhívása. A középületekről lekerültek a vörös csillagok és zászlók, helyüket a nemzeti trikolor foglalta el. Az őrizetbe vételekben az emberek nem a régi hatalom ellentámadását, hanem pusztán az államvédelem önkényének újabb jelét látták, s úgy vélték, a hatalom is jogszerűnek ismeri el fellépésüket ez ellen.

Október 26-án reggel a miskolci pártvezetők és az erőszakos szervek parancsnokai úgy érezték, hogy a nehezen túl vannak, Földvári utasítását sikerült teljesíteni, a rendet és a nyugalmat megőrizték, Miskolcon nem került sor vérontásra, a rend további fenntartásában számíthatnak a megyei munkástanácsra, és minden pillanatban várható volt már Földváriék visszaérkezése. Mások azonban elégedetlenek voltak a kialakult helyzettel. A sztálinistákat zavarta, hogy noha egészen minimális mértékben, de pozícióhoz jutottak párton kívüli személyek. Elégedetlenek lehettek a rendőrség, elsősorban az államvédelem vezetői is. Úgy érezték, hogy komoly engedményeket tettek az összetűzések elkerülése érdekében, amikor a gyülekezési tilalom ellenére nem léptek fel sem az egyetemvárosi nagygyűlés, sem a különböző tüntetések ellen. Tudomásul vették a munkástanács megalakulását, annak ülésén magas szinten képviseltették magukat. Mindezek után és mindezek ellenére a tömeg rendőrkapitányságot támadott meg és fegyverzett le a megyében, sőt megyehatárokon túlra vitte a borsodi államvédelem gyengeségének bizonyítékait. A borsodi államvédelem vezetőiben (is) kezdettől volt hajlam a kialakuló válság fegyveres megoldására.⁷⁰ Az éjszaka történetek eddigi magatartásuk átértékelésére, nagyobb szigorúságra ösztönözhatték őket.

Ilyen körülmények között gyűltek tüntetők a Rudas László utcában lévő városi rendőrkapitányság, és ezzel egyidejűleg a Zsolcai kapuban lévő megyei rendőr-főkapitányság elé reggel nyolc óra tájban. A munkástanács vezetői hiába próbálták távozásra bírni a tömeget.⁷¹ Majtényi százados engedélyezte, hogy a tüntetők képviselői átvizsgálják a városi kapitányság fogdáját, ám a tömeg már saját küldötteinél sem hitt, hiába engedtek be több csoportot is az épületbe.⁷² A városi kapitányságot végül a megyei főkapitányság vezetőjétől, Kucsera államvédelmi alezredestől

⁷⁰ *Északmagyarország*, 1956. november 4., közli Izsák, 1996, 207. o.

⁷¹ ÁSZTL, V-145094. Nagy Barna..., Nagy Barna feljegyzése, 1957. február 4.

⁷² ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Nagy Ottó jkv., 1957. április 7.

érkezett üzenet mentette fel a tömeg nyomása alól. Kucsera alezredes közölte, hogy a keresett személyek a főkapitányságon vannak, menjenek oda a tüntetők, az őrizeteket szabadon fogják engedni.⁷³ A főkapitányság elé érők hatalmasra duzzasztották a reggel óta ott tüntető tömeget.

A főkapitányságra beengedték a tüntetők küldöttségét, akik jelen voltak az öt, még őrizetben lévő felkelő szabadon engedésénél, majd a tömeg további követelésére Kucseráék elbocsátottak egy köztörvényes őrizettest is.⁷⁴ Ezt követően dördült el a gyilkos sortűz. A legvalószínűbbnek látszik, hogy megállítandó a tömeg nyomását – amelybe már néhány fegyveres is vegyült –, Antal Gyula törzsőrmester lőtt a kapu mennyezetébe, mire az államvédelmisek tüzet nyitottak, és kézigránátokat dobta a tüntetőkre.⁷⁵

A lövés nemcsak az épület előtt, hanem a főkapitányságon belül is óriási pánikot keltett, mindenki azonnal a tíz évvel korábban történetekre gondolt. A tömeg szétrebbent, de nem távozott az épület közeléből. Többen a szemközti lévő honvéd laktanya katonáitól kértek fegyvert vagy támogatást. A katonákban meg is volt a szándék, Zombori Sándor a tisztjeit is alig tudta visszatartani a főosztály ostromától.⁷⁶ A rendőrség és az államvédelem vezetői a forradalmi szervekhez, a diákpárlamenthez, de még inkább a nagyüzemi munkástanácsokhoz fordultak segítségért. Az LKM-be kiküldött államvédelmi tiszt közölte Rozgonyi Ernővel, hogy alárendelik magukat a megyei munkástanácsnak. Rozgonyi a gyári hangoshíradón keresztül bejelentette, hogy átveszi a parancsnokságot az államvédelem fölött, a hírrel egy nemzetőr, Miklós Zoltán ment be a főkapitányságra.⁷⁷ Neki azonban nem volt olyan tekintélye, hogy elfogadták volna az ávósok és a rendőrök, de nem tudta lecsillapítani a tömeget sem, így kíséretében Gáti Gyula rendőr alezredes, a főkapitány büntügyi helyettese indult vissza az LKM-be, hogy a főkapitányságra hívják a munkástanács valamelyik vezetőjét, aki képes és mer tárgyalni a felhevült tömeggel, akinek átadhatják a rendőrség-államvédelem politikai vezetését. Gáti azonban már nem jutott messzire. Az újra a kapitányság köré gyűlő tömegből fel-

⁷³ Ezt a városi kapitányság valamennyi tanúvallomást tevő tisztje megerősítette. ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Majtényi Sándor jkv., 1958. január 11., Jenei Imre jkv., 1957. április 26., Bucsi Jenő jkv., 1958. január 11.

⁷⁴ A megyei rendőr-főkapitányság előtt történetek legfontosabb forrásai: Fővárosi Bíróság Irattára, Gys. 1057/1957. Balázs Géza és társainak pere; ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., BAZML, MMB, Nb. 1547/1957. Szarka József és társainak pere; Ungváry, 1991; Szakolczai, 2000.

⁷⁵ BAZML, MMB, B. 1024/1958. Miklós Zoltán pere; Antal Gyula is azzal védekezett másnap, amikor előállították a megyei munkástanácsból alakult bíróság elé, hogy a tömeg támadása ellen védekezett a sorozattal. *Heti Hírnök*, 1989. július 19.

⁷⁶ ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Zombori Sándor jkv., 1957. április 30., Benócs Bertalan jkv., 1958. június 13.

⁷⁷ BAZML, MMB, B. 1024/1958. Miklós Zoltán pere. Rozgonyi Ernő az első fokú tárgyaláson.

ismerték, és Miklós Zoltánnal együtt bántalmazni kezdték. Gáti és Miklós az egyik közeli ház pincéjébe menekült, de megtalálták őket. Gáti alezredest a feldühödött tömeg eszméletlenül verte, majd nyakánál fogva egy teherautó mögé kötötték, a zenepalotához vonszolták, ahol felakasztották.⁷⁸

Gáti alezredes halála után Rozgonyi Ernő mégis bement a rendőr-főkapitányságra, megpróbálta lecsillapítani a tüntetőket, de eredménytelenül.⁷⁹ A DIMÁVAG-ból érkező Papp Miklós és a diákpárlament küldöttei sem jártak sikerrel,⁸⁰ így végleg szertefoszlott a békés megoldás lehetősége. Időközben a tömeg egy része szétszéledt a környező községekbe, bányákba, nagyüzemekbe hírére az ávó brutalitásának. Megrohanták az ismert fegyverraktárakat. Óriási lendületüknek a fegyveres testületek, köztük az üzemi őrségek nem merték útját állni. Jóllehet a sortűznek viszonylag kevés halálos áldozata volt – a források háromról tesznek említést –, az indulatot magasra korbácsolta, hogy közülük kettő fiatal lány, a harmadik pedig idős ember volt. Az alig 18 éves Grómusz Mária holttestét teherautón hordták körbe a városban és környékén, magasra szítva a gyűlölet hevét. Egyre nagyobb tömegben özönlöttek a városba a munkások és a bányászok. Ormosbányáról buszokon, teherautókon és vonaton indultak Miskolcra, magukkal sodorva az útba eső bányák munkásait. A jöttükre támadt általános riadalmat jól szemlélteti a pártbizottságról küldött jelentés: „Ormospusztai bányászok dinamittal felszerelve közelednek Miskolc felé. Jelentették, amennyiben nem adják ki nekik az ÁVH-sokat, akkor kő kövön nem marad Miskolcon.”⁸¹

A város vezetői tehetetlenül álltak a közelgő vészterhes események előtt. A tüntetők ellenállás nélkül nyomultak be a városi tanácsra, birtokukba vették a hangoshíradót, azon keresztül számoltak be az ávó brutalitásáról, és bosszúra hívták fel a miskolciakat.⁸² A még nagyobb katasztrófát az éppen csak megalakult munkástanácsok vezetői igyekeztek elhárítani. A Mezőgazdasági Gépjavító Vállalat munkástanácsának elnöke, Babits László azonban hiába kérte a határőrség beavatkozását, a miskolci parancsnok, Dunai alezredes parancs hiányára hivatkozva tétlen maradt.⁸³ A megyei munkástanácsba a MÁV küldötteként bekerült Makuch Mihály a vasútállomáson a rend és a fegyelem betartásának szükségességére figyelmeztette a Miskolcra érkező ormosbányaiakat. Bejelentette, hogy a munkástanács átvette a hatalmat a fegyveres testületek fölött, és felszólította őket, hogy csendben, fegyelmezetten tüntessenek a forradalom céljainak megvalósítása érdekében,

78 BAZML, MMB., B. 1024/1958. Miklós Zoltán pere. Miklós Zoltán az első fokú tárgyaláson.

79 BAZML, MMB., B. 1024/1958. Miklós Zoltán pere. Rozgonyi Ernő az első fokú tárgyaláson.

80 BAZML, MMB., B. 1252/1958. Papp Miklós pere. Papp Miklós jkv., 1957. február 13.

81 PIL, 290. f. 1/19. ő. e. Gyárfás János és Déri Ernő jelentése közvetlenül Kádár Jánosnak. Miskolc, 1956. október 26.

82 BAZML, MMB., Nb. 1234/1957. Ganz Manfréd pere. Ganz Manfréd az első fokú tárgyaláson.

83 BAZML, MMB., Nb. 1232/1957. Babits László...

tartózkodjanak az önbíráskodástól, a bűnösöket törvény előtt fogják felelősségre vonni. Szavait a bányászok megtapsolták, majd sorokba rendeződve indultak a főkapitányság felé.⁸⁴ A megyei munkástanács a legfontosabb követelés azonnali teljesítésének sürgetésével próbált úrrá lenni a helyzeten. Madách *Tragédiáját* idéző (milliók pusztulnak egy miatt) táviratot küldtek a kormánynak, melyben a szovjet csapatok azonnali kivonását követelték: „Ellenkező esetben fájó magyar szívvel kell megállapítani, hogy a vérengzést és az ártatlan magyar életek pusztulását megakadályozni nem lehet.”⁸⁵

Szabályos ostrom kezdődött. A kijáratokat a tömeg lezárta, igyekeztek a kapukat befeszíteni, miközben kézfegyverekkel lőtték az épületet. Az államvédelmi parancsnokok egy része embereit magukra hagyva még időben elmenekült, a többiek hiába próbálták átadni a parancsnokságot a forradalmi testületek küldötteinek.⁸⁶ Helyzetük kilátástalanságát belátva elhatározták, hogy elzárják a fegyvereket, és kitűzik a fehér zászlót. A bejáratot és a lépcsőket elbarikádozva a felsőbb emeletekre és a padlásra húzódtak vissza. Még elmenekülése előtt Kucsra László alezredes a városi kapitányság rendőreit is eltiltotta a fegyverhasználatról.⁸⁷

Nyilvánvaló volt, hogy a megerősített őrség és a nagy mennyiségű fegyverzet ellenére is csak ideig-óráig és csak még több áldozat árán védhető az épület, ezáltal még nagyobb lesz a védők elleni harag. Segítségére nem volt esély. Zombori alezredes felszólította a főkapitányság védőit, hogy tegyék le a fegyvert, ebben az esetben biztosítják szabad elvonulásukat.⁸⁸ A védelem összeomlását a megyei pártbizottságról érkezett telefonüzenet tette teljessé. Az előzőleg az épület mindenáron való védelmére utasítást adó pártvezetők most felelősségre vonták őket a fegyverhasználatért.⁸⁹

Végül a kapitányság épületére kitűzték a fehér zászlót, de már későn: a tüntetők ekkorra betörték a kapukat, és elárastották az épületet.⁹⁰ Megkezdődött a leszámolás. A főosztályra benyomuló tömegben voltak, akik menteni akartak (legalább egyeseket), részint azért, mert ismerősük, rokonuk volt a védők között.⁹¹ Mások azért akarták megakadályozni a népitételt, hogy biztosítsák a bűnösök majdani felelősségre vonását, de voltak, akik bosszúra, vérre szomjaztak. A rövid idő alatt

84 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor...; Petri István jkv., 1956. november 26.

85 PIL, 290. f. 1/19. ő. e. A BMMT üzenete a kormánynak, 1956. október 26. 11 órakor.

86 Ungváry, 1991, 89. o.

87 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Doros Imre jkv., 1957. március 18.

88 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Zombori Sándor jkv., 1957. június 10.

89 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 433. d. Jelentés az MSZMP megyei intézőbizottsága részére a Borsod megyei rendőr-főkapitányság tevékenységéről. Miskolc, 1957. április 20.; ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Nagy Ottó jkv., 1957. április 7.

90 Kun, 1977, 257. o.; A főosztály elfoglalásának leírását lásd Szakolczai, 2000, 319–321. o.

91 Ungváry, 1991, 96. o.

mesterségesen nagyra duzzasztott Miskolc–Diósgyőr paupertömege számára, amely megszenvetde a kor gazdaság- és büntetőpolitikáját – s amelynek tagjai az akkori stigmatizáció szerint huligánok, lumpenproletárok voltak –, ekkor érkezett el a bosszúállás lehetősége.

Nyilvánvaló, hogy törvénytelenéseket nem lehet törvénytelen eszközökkel megtorolni – így vélekedett a megyei munkástanácsba a forradalmi tömeg vezéréként bekerült Nagy Attila is.⁹² Szükséges azonban rámutatni a miskolci népitélet néhány alapvető jellegzetességére. Szemben például a budapesti Köztársaság téren történetekkel – ahol ugyancsak ostrom előzte meg az elfogott védők felkoncolását –, Miskolcon egyetlen sorozott államvédelmi katonának sem esett komolyabb bántódása, a katonák segítségével átvitték a honvéd laktanyába, és ott biztonságba helyezték őket. Jóllehet elképzelhetetlen, hogy egy nekibőszült, bosszúsomjas tömeg „megválogassa” áldozatait, figyelemre méltó, hogy Miskolcon Gáti Gyula alezredeként kívül kizárólag államvédelmi tisztek váltak e napon népitélet áldozatává. A két rendőrtiszt (Ráduly József százados és Strelec János hadnagy) neve – mint ez később kiderült – szerepelt a rendőrök közé beépített államvédelmisekek listáján.⁹³ A Kádár-korban a tömeg fékevesztett brutalitását az egyszerű gombügynöknek mondott Freimann Lajos sorsával igyekeztek bizonyítani. Rásó József levéltáros kutatása azonban azt bizonyítja, hogy Freimann Lajos nem kereskedő, hanem államvédelmi tiszt volt.⁹⁴

Megkülönbözteti a többi esettől a miskolci lincselést annak korabeli értékelése is. „Megbűnhődtek, akik fegyvert használtak a miskolci felkelők ellen!” – tudósított a Borsodi rádió és a másnap megjelenő *Északmagyarország*.⁹⁵ Ugyanebben a hangnemben tájékoztattak a történetekről a különböző egykorú jelentések. Az MDP KV-nak küldött beszámoló kiemelte: „ez megtorlás volt a munkások részéről, amiért fegyvertelenül tüntető munkásokra lőttek.”⁹⁶ Az eseményeknek több mint húsz halálos áldozata volt, a népitéletben meghaltakkal (és a másnap meglincselt Antal Gyulával) együtt. A megyei munkástanács jogász tagjának utasítására október 27-én az áldozatokat felboncolták, ekkor 21 elhunytat vizsgáltak meg: 7 rendőrt és államvédelmist és 14 polgári személyt, köztük két fiatalkorút.⁹⁷ A forradalom áldozatait és kárait felmérő jelentés összesen 22 halotról tudott 1956 októberében,⁹⁸ a szakirodalom 25 halálos áldozatot tart számon.⁹⁹ A forradalom leverését követő

92 *Heti Hírnök*, 1989. július 19.

93 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Lengyel István jkv., 1958. január 11.

94 Rásó, 1998, 114–115. o. Dr. Pfieglér Kálmán megyei bírósági orvos rendőrségi tanúvallomása, 1956. december 6.

95 Kenedi, 1989, 114. o.; *Északmagyarország*, 1956. október 27., közli Izsák, 1996, 178. o.

96 PIL, 290. f. 1/19. ő. e. Jelentés az MDP KV PTO-nak, 1956. október 26. 21 óra 25 perc.

97 Rásó, 1998, 114. o. Dr. Pfieglér Kálmán megyei bírósági orvos rendőrségi tanúvallomása, 1956. december 6.

98 *Északmagyarország*, 1956. december 5.

megtorlás során hét embert végeztek ki jogerős bírói ítélettel a 26–27-i népitéletekben való részvétel vádjával.

Forradalom Borsodban

A megyei rendőr-főkapitányság elfoglalásával megszűnt Miskolcon és általában a megyében minden reguláris fegyveres erő a honvédség kivételével. Az ostrom, majd a népitélet hírére pánik uralkodott el a városi rendőrkapitányságon, a rendőrök egy része azonnal elmenekült, a többiek civilbe öltözve megvárták a gyárakból és az egyetemről segítségül hívottak megérkezését, majd elhagyták az épületet.¹⁰⁰ Az államvédelmi laktanyából a sorállomány és a tisztek is kezdtek elszivárogni. A teljes felbomlás előtt a parancsnok a diáksparlamenthez fordult, kérte, hogy küldjenek ki diákokat a laktanya átvételére, nehogy a fegyverzet a lakosság kezére kerüljön. A katonai tanszék vezetője, Záhonyi Brunó alezredes vállalta, hogy átveszi a parancsnokságot a laktanya fölött. A fegyverzet zömét elszállíttatta (ebből szeltek föl az egyetemi zászlóaljat), az államvédelmi sorkatonákat szabadságos levéllel látta el és a vasútállomásra vitette, hogy haza tudjanak menni.¹⁰¹ A Miskolcra érkező hírek hatására felbomlott a Borsodi rádió államvédelmi őrsége is, fegyvereket átadtak a városba vezető utak biztosítására kiküldött honvédeknek.¹⁰²

Mivel a honvédség személyi állománya kevés volt a rendvédelmi feladatok ellátásához, minden rendelkezésre álló erő (munkástanácsok, diáksparlament, párt, honvédség) bevonásával és egyetértésével azonnal megkezdődött a nemzetőrség felállítása. Ezt kellően indokolta, hogy nagy mennyiségű fegyver került ki minden ellenőrzés nélkül – fegyveresek vadászták egész délután és este a bujkáló ávosokat¹⁰³ –, ami az erőszakos köztörvényes bűncselekmények elszaporodásának veszélyével fenyegetett. Ennek lehetőségét megnövelte, hogy a megye több KÖMITáborából (Ormosbánya, Edelény, Szuhakálló) kitörtek vagy megpróbáltak kitörni az elítéltek.¹⁰⁴ Hangszórón keresztül hívták fel a lakosságot jelentkezésre, a Bocskai laktanyában megkezdődött összeírásuk és felfegyverzésük, de a megyei tanács épületében is osztottak fegyvereket. Itt minden ellenőrzés és rendszer nélkül folyt a fegyverek kiadása, amíg a helyszínre érkező Nagy Attila nem kezdte el felírni a jelentkezők nevét, személyi igazolványának és a kiadott fegyvernek a számát.¹⁰⁵

99 Ungváry, 1991, 96. o.

100 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Ébert István jkv., 1957. április 17., Nagy Ottó jkv., 1957. április 7.

101 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Záhonyi Brunó jkv., 1957. május 10.

102 Rásó, 1998, 47. o. A Honvédség Pf. 3910. alakulatának munkástanácsa által kiállított fegyverátadási jegyzőkönyv.

103 BAZML, MMB., B. 103/1958. Bartus Sándor és társainak pere.

104 PIL, 290. f. 1/20. ő. e. Jelentés az MDP KV központi ügyeletének.

105 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 7. köt. Nagy Attila önvallomása, d. n.

Minden nehézség ellenére a nemzetőrök már a nap folyamán őrséget adtak a legfontosabb épületekhez és a kórházban ápolts sebesült államvédelmisek mellé, sőt megkezdődött a lakosság kezére került fegyverek, elsősorban a nehézfegyverek begyűjtése.

A kialakult helyzetben rendkívül veszélyessé válhatott volna újabb, akár csak átvonulni szándékozó szovjet egységek érkezése, ezért Nagy Attila kiment a Miskolc melletti Pingyom-tetőn állomásozó szovjet alakulathoz, hogy lehetőség szerint megakadályozza bejövételüket a városba.¹⁰⁶ A pártbizottság megbízásából Zombori alezredes is tárgyalt a pingyomi egység parancsnokával, kérve, hogy semmi esetre se vonuljanak be Miskolcra, ők mindent megtesznek a rend helyreállítása érdekében.

A délután folyamán katonai kíséret mellett beköltözött a megyei munkástanács a megyei tanács ekkor már felfegyverzett egyetemisták által őrzött épületébe, és ezzel szimbolikusan is átvette a hatalmat a megyében. Mivel a város és a megye korábbi vezetői elvesztették önbizalmukat, fegyveres erejüket és ennek nyomán maradék bátorságukat is, a feladatok megoldása és a hatalomgyakorlás teljességgel a munkástanács nyakába szakadt. A munkástanács határozta meg a Borsodi rádió és a városi hangoshíradó programját: csak általuk ellenőrzött vagy tőlük érkező anyagokat volt szabad közölni. Kezdetből adásba mentek a közvetlenül a diákpárlamenttől érkezett hírek, ami tekintettel a két testület együttműködésére, nem jelentett problémát. Az egyetemisták hírszolgálat a Borsodi rádió egyik legfőbb és legmegbízhatóbb forrása volt. Diákok járták a várost, és, azonnal jelentették ügyeleteknek, ha valami fontosabb eseményt észleltek. Az így beérkező, valamint a különböző rádiók adataiból származó információkat összegyűjtötték, legépelték, rendezték, és megosztották a Borsodi rádióval.¹⁰⁷ Még az éjszaka folyamán az egyetemisták elszállítottak a főosztály épületéből egy rádió adó-vevőt, így másnapról maguk is adtak híreket, a szomszédos országok nyelvén és oroszul is.¹⁰⁸ Október 27-től a megyei lap a munkástanács, valamint a pártbizottság és a tanács közös kiadványaként jelent meg.

Még az este ülést tartott a megyei munkástanács. A megbeszélésen, melynek legfőbb tárgya a közrend helyreállítása volt, részt vettek a magukat a munkástanácsnak alárendelő fegyveres testületek: a határőrség, az államvédelem, a rendőrség és a honvédség vezetői.¹⁰⁹ Felhívásokat adtak ki, amelyekben minden eszközzel igyekeztek nyomatékosítani, hogy a fegyveres testületek a forradalom mellé álltak, alárendelték magukat a megyei munkástanácsnak, és kértek mindenkit, hogy tartózkodjon megtámadásuktól, sőt munkájukban segítsék őket.¹¹⁰

¹⁰⁶ MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 7. köt. Nagy Attila önvallomása, d. n.

¹⁰⁷ ÁSZTL, V-145092. Újlaky Csaba és társainak vizsgálati iratai. Tamás János önvallomása, 1957. március 12.

¹⁰⁸ Ungváry, 1991, 103. o.

¹⁰⁹ PIL, 290. f. 1/20. ő. e. Az MTI miskolci kirendeltségének jelentése, 1957. október 27.

A rend helyreállításában nagy segítséget jelentett, hogy a megyei munkástanács felhívására sok helyütt már október 25-én megalakult a munkástanács, így október 26-án létezésük Miskolcon és közvetlen környékén már általános volt. Ezek az új szervek számos esetben öntevékenyen léptek fel minden zavargással, rendbontó kísérlettel szemben, vagy a megyei munkástanács felhívására vállaltak feladatokat. A Mezőgazdasági Gépjárató Vállalat munkástanácsának elnöke igyekezett riasztani a határőrséget még a rendőr-főkapitányság ostroma előtt, a Miskolci Építőipari Vállalat munkástanácselnöke részt vett az államvédelmi tisztek mentésében a főosztály elfoglalása után.¹¹¹ De nemcsak a rendkívüli esetekben álltak helyt, az üzemi munkástanácsokból alakult hálózat adott lehetőséget arra, hogy a 26-i mélypont, a teljes összeomlás után újjá lehessen szervezni Miskolc életét, a közellátást, az egészségügyet stb.

Október 26-án csatlakozott a miskolci forradalomhoz a megye számos települése. Döntő szerepe volt ebben annak, hogy a megyei főkapitányság előtt történtek híre gyorsan elterjedt. (Még Nyíregyházára is eljutott, és felgyorsította az ottani eseményeket.¹¹²) A tanácsok és a pártbizottságok általában – a megyei pártbizottságtól kapott instrukciók szellemében – igyekeztek elére állni a munkástanácsok szervezésének, hogy megőrizzék pozíciójukat és – legalább részben – kontrollálni tudják az eseményeket.

Abaújszántón október 26-án a Hazafias Népfront a pártbizottsággal együttműködve készítette elő a munkástanács-választást, de nem tudták megakadályozni sem a tüntetést, sem a hiteltelen vezetők azonnali leváltását. Már ezen a napon megalakult a munkástanács a járás egyes községeiben is, mint például Boldogkőújfaluban, amelyről a forradalom után készített jelentés is megállapította: „Az Abaújszántói járásban talán nem volt még egy község, ahol a tanács részéről annyi törvénysértés és a lakosság részéről – a törvénysértésekből adódó – annyi szenvedélyes ellentét adódott volna, mint Boldogkőújfaluban.”¹¹³ A felvonulást követően visszavitték az iskolába a keresztet, elégették a begyűjtési íveket, majd megalakították a munkástanácsot, és megszervezték a nemzetőrséget. A munkástanács elnöke a megyei tanács végrehajtó bizottságának a községben lakó tagja lett.

Hasonlóan tüntetés után alakítottak ideiglenes munkástanácsot Encsen, ahol a tüntetők csatlakoztatták a rendőrséget is. A felvonulást a DISZ vezetősége kezdeményezte, hogy oldja az egyre feszültebb hangulatot, az irányítás azonban hamar kicsúszott a kezükből. A járási pártbizottság épületében megalakult a munkástanács, benne ekkor még jelentős számban képviseltették magukat a kommu-

¹¹⁰ Rásó, 1998, 44., 46. o. A BMMT kiáltványai.

¹¹¹ BAZML, MMB, Nb. 1232/1957. Babits László...

¹¹² Lásd kötetünkben Dikán Nóra tanulmányát.

¹¹³ BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. 41. ő. e. Beszámoló az Abaújszántói járásban történt ellenforradalmi eseményekről, d. n.

nista funkcionáriusok. A munkástanács megakadályozta, hogy a Miskolcra érkeztet felkelők felhívására a községből bevonuljanak a megyeszékhelyre.¹¹⁴

A miskolci hírek hatására kezdődött tüntetés Edelényben. A helyszínre érkező rendőrpapancsnok bejelentette, hogy egyetértene a megmozdulással, és támogatják a követeléseket. A tömeg a járási pártbizottság elé vonult, ahol újabb beszédek és szavaltatok következtek. Ezalatt egy csoport betört az épületbe, ahonnan az utcára dobálták a dekorációt és a könyveket. A járási párttitkár beszédet akart mondani, ám lehurrogta.¹¹⁵ Bántalmazását azok akadályozták meg, akik a nagygyűlésen megválasztott munkástanács vezetői lettek. A munkástanács elnökségébe beválasztották Edelény rendőrkapitányát, Lőcsei Viktor őrnagyot, aki a nemzetőrség parancsnokhelyettese lett.¹¹⁶ Megválasztását követően Lőcsei őrnagy tájékoztatta a rendőri és az államvédelmi állományt, majd utasítást adott a titkos iratok megsemmisítésére. A munkástanácsnak alárendelten hivatalban maradt a tanács.¹¹⁷ A DIMÁVAG 21 pontját sajátjuknak vallva összeállították programjukat; mint leg-sürgősebbet követelték, hogy a szovjet hadsereget azonnal vonják ki az egész ország területéről, ennek elősegítése érdekében „az orosz haderőnek békés elvonulást biztosítunk. Tiltakozunk az ellen, hogy a szabadságharc[os]ainkat a rendszer felforgatóinak bélyegezze a központi vezetőség. [...] Követeljük, hogy azonnal szüntessék be a budapesti rádiók adásában a szórakoztató zenét. A községünkben [tilos] mozielőadást, bált, bármiféle más ilyen előadást [tartani], az étteremben cigányzenét [adni] mindaddig, míg hazánkban vér folyik.”¹¹⁸

Ózdon már október 25-én délután tüntetésre került sor a bányászati és a kohászati technikum hallgatóinak kezdeményezésére.¹¹⁹ Behatoltak a pártbizottságra és a rendőrkapitányságra, ledöntötték a szovjet emlékművet,¹²⁰ a DIMÁVAG 21 pontja alapján összeállított követeléseiket táviratként küldték el a kormánynak. A rendőrség nem avatkozott bele az eseményekbe, a tüntetés este tíz órakor ért véget, miután a bölcsőde épületéről is leverték a vörös csillagot. Közben a megyei munkástanács felhívásának elhangzása után leállt az OKÜ, a dolgozók, akik nem csatlakoztak a tüntetéshez, de a megyei sztrájkbizottság felhívására abbahagyták a mun-

114 BAZML, MMB, B. 1637/1957. Görgényi Artúr pere. Ferenc Antal az első fokú tárgyaláson.

115 BAZML, MMB, B. 1075/1957. Hatvani Viktor és társainak pere. Tóth István jkv, 1957. március 12.

116 BMKI, Közrendvédelmi Főosztály, személyzeti osztály, fegyelmi ügyek. Udvarhelyi András jkv, 1957. február 13.

117 BAZML, MMB, B. 1276/1957. Parti Józsa Árpád pere.

118 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. 41. ő. e. Az edelényi ideiglenes munkástanács 18 pontos követelése, 1956. október 26.

119 Ezúton köszönöm Molnár Adrienne-nek, hogy az 1956-os ózdi eseményekről folytatott kutatásának eredményeit rendelkezésemre bocsátotta.

120 Északmagyarország, 1956. október 26., közli Izsák, 1996, 174. o.

121 PIL, 290. f. 1/19. ő. e. Információ Ózdról az MDP KV részére.

kát, munkástanács megalakítását követelték, amelyben ezúttal még túlsúlyban volt a gyár vezetősége, az elnök Horváth Károly igazgató lett.¹²¹

Másnap újjáválasztották a munkástanácsot, amelyet előző este csak az éjjeli műszak dolgozói alakítottak meg. Kimaradtak belőle a funkcionáriusok, elnöke a pártból korábban kizárt Antalköz József lett. A munkástanács átvette a városi hangoshíradó feletti felügyeletet, ott csak az általuk aláírt közleményeket lehetett beolvasni. A hangoshíradó vezetője a helyi írócsoport elnöke, Szakáts Albert, az OKÜ dolgozója lett.¹²² A munkástanács megerősítette a sztrájkról hozott határozatot, amely szerint csak a kohók és az acélmű fűtése nem állhatott le, és biztosítani kellett a város energiaellátását.¹²³ Úgy döntöttek, hogy mindaddig folytatják a sztrájkot, amíg az utolsó szovjet katona el nem hagyja Magyarországot. A nagygyűlést követő felvonulás során, amelyet a rendőrök és a városba érkező határőrök biztosítottak, egy villanypóznára akasztották fel Sztálin és Rákosi mellszobrát. A nap folyamán Ózdról is indultak fiatalok tehergépkocsikon Budapestre. A gyárőrségtől és a rendőrségtől sikerült valamennyi fegyvert szerezniük, sőt csatlakozott hozzájuk egy bányászkatonát szállító teherautó is. A csoport egy gépkocsi kivételével Egerben elakadt, másnap szállították őket vissza Ózdra.¹²⁴ Október 26-án az Ózdi Szénbányászati Trösztnél is megalakult a munkástanács, követeléseiket táviratban juttatták el a kormánynak.¹²⁵

Hasonlóan alakult a helyzet Kazincbarcikán, ahol a legnagyobb üzem, a Borsodi Vegyi Kombinát (BVK) munkástanácsa és nemzetőrsége látta el a város közigazgatási és rendvédelmi szervének feladatait.¹²⁶ Október 25-én késő este a Borsodi rádió felhívására merült fel a munkástanács megalakításának terve. A szénosztályozó pártbizottsága telefonon érdeklődött a miskolci pártbizottságtól, hogy mi a teendő. Onnan ekkor még azt a választ kapták, hogy lehetőleg akadályozzák meg a munkástanács létrehozását, mert a feszült helyzetben nem megfelelő személyek ragadhatják magukhoz a kezdeményezést.¹²⁷ Másnap mégis a vegyi kombinát vezetőségének jóváhagyásával alakult meg a munkástanács, a választáson Dornbach Gyula képviselte a diákpárlamentet, aki beszámolt a megyeszékhelyen történekről, és tájékoztatást adott az országos eseményekről is. Dornbachnak jelentős szerepe volt abban, hogy a lövetés hírére hallva a kazincbarcikaiak nem vonultak be

122 BAZML, MMB, Nb. 808/1957. Török István és társainak pere (a továbbiakban Török István...).

123 Ózdi Vasas, 1956. október 27.

124 PIL, 290. f. 1/20. ő. e. Jelentés az MDP KV központi ügyelete részére, 1956. október 27. 01 óra; BAZML, MMB, B. 1599/57. Érsek Zoltán pere; Más forrás szerint a fiatalok fegyverszerzési céllal mentek Egerbe, ahonnan hoztak is valamennyi fegyvert. BAZML, MMB, Nb. 808/1957. Török István...

125 PIL, 290. f. 1/22. ő. e. Az Ózdi Szénbányászati Tröszt munkástanácsának távirata, 1956. október 27. 17 óra 40 perc.

126 BAZML, MMB, B. 1593/1957. Flórián Ambrus pere.

127 BAZML, MMB, B. 1657/1957. Szabó Lajos pere. Szabó Lajos az első fokú tárgyaláson.

Miskolcra. A munkástanács felügyelete alatt létrehozott nemzetőrség magába olvasztotta az üzemi őrséget, a rendőrségtől kaptak fegyvereket.

Putnokon október 26-án nem alakult munkástanács, így nem volt olyan hiteles erő, amely képes lett volna mérsékelni az indulatokat. A tanácselnök vezette tüntetést követően többen behatoltak a járási és a községi pártbizottságra, az utcára szórták és elégették a dekorációt, ledöntötték a szovjet emlékművet, a középületekről leverték a vörös csillagot.¹²⁸ Egy csoport lefegyverezte a rendőrséget, a járási börtön őrségét (de a rabokat nem engedték szabadon) és a pénzügyőrséget. Szerettek néhány fegyvert a keleméri határőrsről is. A megmozdulás hatására összeült a község kibővített vezetősége, és jelölőbizottságnak nyilvánította magát a másnap megtartandó munkástanács-választás előkészítésére. Azonnali hatállyal felállították a nemzetőrséget, amelynek vezetésére Szalmási Lajos rendőr századosot kérték fel annak ellenére, hogy a tanácskozás alatt is folytatódó tüntetés során úgy kellett őt kimenekíteni a felbőszült tömegből.¹²⁹ A zavargást csak az ózdi munkástanácstól érkező segítséggel sikerült végül felszámolni. (A másnap megalakuló munkástanács felelősségre vonta a fegyveres testületeket lefegyverző csoport hangadóit.¹³⁰)

Egyértelmű és közvetlen hatással voltak a Miskolcon történtek a szerencsi eseményekre. A helyi rendőrkapitányság már reggel olyan forrónak érezte a hangulatot, hogy két-három fős járőrök kiküldését is veszélyesnek minősítette, ezért a megyei kapitánysággal egyetértésben beszüntették a cirkálást, az őrsökon szolgálokat berendelték a kapitányság épületének védelmére. A tüntetés mederben tartása érdekében a rendőrség kezdeményezésére mozgósították az üzemek megbízhatónak vélt munkásait. A jelentőssé duzzadt tömeg követelésére a kapitányságról többen csatlakoztak a tüntetőkhöz, így vonultak a legnagyobb szerencsi üzem, a cukorgyár elé. Ott szavalatok és a követelések elhangzása után már oszlóban volt a gyűlés, amikor egy Miskolcra érkezett csoport beszámolt a rendőr-főkapitányság előtt törtételekről, és újból felforrósodott a hangulat.¹³¹ A rend biztosítása érdekében a járási pártbizottság kezdeményezésére megalakult a járási munkástanács, és bejelentette, hogy átveszi a rendőrség irányítását.¹³²

Kisvártatva azonban két tehérgépkocsin fegyveresek érkeztek Miskolcra, akik kijelentették, hogy a rendőrök megbízhatatlanok, és a megyei munkástanács dön-

128 Az első putnoki tüntetés érdekessége, hogy annak egyik hangadója, aki később szerepet kapott a járási és a megyei munkástanácsban is, a rendőrség nyilvántartott besúgója volt.

129 ÁSZTL, V-145845. Pácza Sándor és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Pácza Sándor...), Pácza Sándor jkv., 1957. április 17.

130 ÁSZTL, V-145845. Pácza Sándor..., Pácza Sándor jkv., 1957. május 29.

131 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Redele Sándor főhadnagy jelentése a Szerencsi járás területén törtételekről, d. n.

132 BAZML, MMB., B. 250/1958. Szopkó Gyula és társainak pere.

tésére hivatkozva azonnal lefegyverezték őket. A frissen megalakult járási munkástanács közbelépésére azonban visszaadták az elvett fegyvereket, amivel általában a tüntetők is egyetértettek. Követelték viszont, hogy az egyik rendőrtisztet adják ki nekik. A rendőr hadnagyot a munkástanács egyik tagja szöktette ki az épületből, majd sikerült feloszlásra bírniuk a tömeget is. A járási székhelyen, ahol már működött a munkástanács, sikerült egyben tartani a rendőrséget, a miskolci csoport azonban a járás minden községében lefegyverezte az őrsöket.¹³³ Még aznap este a miskolci diákpárlament küldöttje jelenlétében megtartott gyűlésen radikálisan átalakult a járási munkástanács: kimaradt belőle a járási párttitkár és a járási tanács elnöke.¹³⁴

Szerencshez hasonlóan a Szikszón törtételeket is meghatározták a miskolci események. Október 26-án délelőtt tüntetés bontakozott ki, leverték a szovjet emlékműről és a középületekről a vörös csillagot, a pártbizottság épületéből az utcára szórták a dekorációs anyagokat. Dél körül bányászok érkeztek a községbe, akik beszámoltak a miskolci sortűzről.¹³⁵ Tüntetők egy csoportja ekkor kezdett fegyvert követelni, hogy Miskolcra menjen harcolni. A rend megőrzése érdekében a község vezetői azonnal hozzákezdték a munkástanács felállításához, vezetőjének a megyei tanácsnak a községben lakó tervelőadóját, az általános tekintélynek örvendő Zombor Lajost jelölték, aki ezt a tisztséget csak a járás párt- és tanácsi vezetőinek felkérésére vállalta el.¹³⁶ A munkástanács és a fennhatósága alatt létrehozott nemzetőrség itt is fenn tudta tartani a rendet, de azt nem sikerült megakadályoznia, hogy egy Miskolcra érkezett csoport lefegyverezze a rendőrséget, így éjszaka nemzetőrök adtak őrséget a kapitányság épületénél.

Mezőcsátra a diákpárlament küldöttei vitték meg a forradalom hírért. Spontán tüntetés kezdődött, amely azonban hamar feloszlott. A miskolci eseményekről értesülve a rendőrség kezdett védelemre berendezkedni, amikor megérkezett a megyei pártbizottság utasítása, hogy a helyi vezetők igyekezzenek a megmozdulások elére állni. Ez október 26-án Mezőcsáton teljes mértékben sikerült: a lakosság megkérdezése nélkül alakult munkástanács a párt- és tanácsi vezetőkbel, valamint a rendőrség és az államvédelem parancsnokaiból.¹³⁷

Sátorajújhelyről október 24-én a járási pártbizottság megfigyelőket küldött ki a községekbe, hogy elejét vegyék az esetleges tüntetéseknek.¹³⁸ A helyi hatalom

133 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Redele Sándor főhadnagy jelentése a Szerencsi járás területén törtételekről, d. n.

134 BAZML, MMB., B. 250/1958. Szopkó Gyula és társainak pere.

135 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. (Rendőrségi) Jelentés a Szikszói járás területén törtételekről, d. n.

136 BAZML, MMB., B. 1827/1957. Zombor Lajos és társainak pere (a továbbiakban Zombor Lajos...), Zombor Lajos az első fokú tárgyaláson.

137 BAZML, MMB., B. 1569/1957. Ács Sándor pere. Ács Sándor az első fokú tárgyaláson.

138 BAZML, MMB., B. 1607/1958. Prágai Zoltán és társainak pere.

igyekezett ura maradni a helyzetnek, október 25-én este a Miskolcon alakult sztrájkbizottság felhívása alapján a párt- és tanácsi vezetők kezdeményezték a munkástanács felállítását. Másnap üzemi küldöttek bevonásával meg is alakították a munkástanácsot, elnöke a városi tanács elnöke lett, a tanács 11 tagjából kilenc volt MDP-tag, köztük a pártvezetők.¹³⁹

Mezőkövesden október 25-én este bontakozott ki tüntetés, amelyhez csatlakoztak a közeli Klementinán a repülőtér építésén dolgozó építőalakulat katonái, akik előzőleg Mezőkeresztesen megtámadták és elfoglalták a rendőrséget.¹⁴⁰ Már a tüntetés kezdetén ledöntötték és a patakba dobták a Sztálin-szobrot, bántalmazták a tanács adóügyi megbízottját. A rendőrség ugyan engedélyezte a néma tüntetést, ám annak radikalizálódásakor figyelmeztető sortűzet adott le. Ez éppen ellenkező hatást váltott ki: a feldühödött tömeg elfoglalta a rendőrséget, majd a hadkiegészítő parancsnokságot, a tanácsházat és a pártbizottság épületét. A rendőrség szétfutott, nem akadt senki, aki képes lett volna lecsendesíteni a tömeget. Ebben a helyzetben érkeztek a településre a miskolci fiatalokat szállító teherautók, megjelenésük tovább hevítette az amúgy is izzó hangulatot. A késő éjszakáig tartó zavargások után másnap kora reggel (a járási pártbizottság egyetértésével, támogatásával) megkezdődött a munkástanács szervezése és a nemzetőrség felállítása. Ezt különösen megnehezítette, hogy a rendőrök, noha többször felszólították őket, hogy jelentkezzenek szolgálattételre, erre nem voltak hajlandóak. A munkástanács elnöke a község korábbi főjegyzője lett, a nemzetőrségbe a lakosságnak utcánként tíz főt kellett jelölnie.¹⁴¹

A megyei munkástanács újjáalakulása és tevékenysége november 4-ig

Október 26-án Miskolcon sikerült elkerülni a további összetűzéseket, a különböző jelentések a helyzet normalizálódásáról számoltak be,¹⁴² de a legsürgősebb feladatokra koncentráló intézkedések után 27-ére maradt a tényleges konszolidáció. Biztató volt a régi (párt, tanács) és az új (munkástanács) hatalmi szervek együttműködése, ami azonban gyengítette is a munkástanács hitelét a tömeg előtt. A legsürgősebb a közbiztonság megteremtése volt, ennek érdekében folytatni kellett a nemzetőrség szervezését és felfegyverzését. A rendfenntartó testület megszervezését sürgőssé tette, hogy több borsodi KÖMI-táborból kitortek, illetve kitorésre készültek az elítéltek. A megyei munkástanács koordinálásával rendőrök, katonák és nemzetőrök közösen gyűjtötték össze a rabokat, és vitték őket vissza a büntető-

¹³⁹ BAZML, MMB., B. 1242/1957. Oláh József pere. Szopkó Béla az első fokú tárgyaláson.

¹⁴⁰ BAZML, MMB., B. 1733/1957. Ábrahám László pere.

¹⁴¹ ÁSZTL, V-145079. Tokár Vince és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Tokár Vince...). Tokár Vince jkv., 1957. január 14.

¹⁴² PIL, 290. f. 1/20. ő. e. Rövid helyzetkép egyes megyékből, 1956. október 27.; Ózdi Vasas, 1956. október 27.

munkahelyekre, ígéretet téve, hogy két héten belül kivizsgálják az ügyüket, és aki nek fogva tartása nem indokolt, azt szabadlábra helyezik.¹⁴³ Reggel Zombori alezredes utasítására honvédtisztek a megyei tanács épületében folytatták a fegyverek kiosztását a nemzetőrnek jelentkezők részére. Ezzel egyidejűleg engedélyek megszerzéséhez kötötték a lakosság kezére jutott fegyverek megtartását, részint, hogy felmérjék a kint lévő fegyverzetet, részint, hogy vissza tudják venni azoktól, akiknek a kezében inkább veszélyeztetné, semmint erősítené a közbiztonságot. A fegyverek kiadását azonban hamarosan be kellett fejezni az egyre fenyegetőbb hangulatú újabb tüntetés hatására.¹⁴⁴

A változatlan összetételű megyei munkástanács a legsürgősebb feladatokról tanácskozott (az élelmiszer-ellátás biztosítása, a sztrájk pontos behatárolása, a közrend biztosítása), az egyes napirendi pontok megtárgyalásán jelen voltak az érintett intézmények, így a rendőrség, a határőrség és a tűzoltóság vezetői.¹⁴⁵ Az ülést hamarosan félbeszakították a tüntetésről érkező hírek, majd a tüntetők küldöttségei. Miskolcon egész éjszaka feszült volt a helyzet, már kora reggel tüntetők gyűltek a megyei tanács elé, néhány nagyüzem dolgozói szervezeten vonultak ki. Legfőbb követelésük az előző napi sortűz felelőseinek kiadása és felelősségre vonása volt. A rádió és az *Északmagyarország* közleményei megerősítették őket, amennyiben elítélték a fegyverhasználatot, de fel is háborították az embereket, azt állítva, hogy „a felelősségre vonás megtörtént”,¹⁴⁶ noha köztudott volt, hogy az általánosan felelősnek tartott Antal Gyula kapuórt a megyei börtönben tartják fogva. Rajta kívül a tömeg leginkább az ugyancsak őrizetben lévő Vörös Balogh István rendőr alezredesnek, valamint Gáti Imre államvédelmi százados feleségének a felelősségre vonását követelte.¹⁴⁷

A munkástanács vezetősége ekkor szembesült azzal, hogy nem rendelkezik olyan forradalmi tekintéllyel, legitimitással, amely képessé tenné a követelések visszautasítására. Egyezkedni kezdtek, a felelősségre vonandók számát lealkudták háromra, és megállapodtak abban, hogy a munkástanács vizsgálja ki ügyüket. Az eljárás szakszerűségét a városi bíróság egyik bírása volt hivatva biztosítani. A tömeg egy idő után elunta a várakozást, átvonult a börtönhöz, hogy a megyei tanácsra kísérje az őrizetben lévő rendőröket. Benyomultak a börtönbe (ahol ekkor folyt a foglyok felülvizsgálata és szabadítása), és magukkal vitték a megyei tanácsra Vörös Baloghot, Németh István hadnagyot és Antal Gyulát. A megyeházát őrző egyetemisták ekkor még meg tudták akadályozni a tüntetők behatolását, csak az

¹⁴³ OHA, Interjú Papp Miklóssal. Készítette Molnár Adrienne, 1991. 317. sz. (a továbbiakban Papp Miklós...); BAZML, MMB., Nb. 1230/1957. Babits László..., Vita Árpád az első fokú tárgyaláson.

¹⁴⁴ ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Dezsőffi Márton fedőnevű ügynök jelentése, d. n.

¹⁴⁵ ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Éberth István jkv., 1957. április 17., Jenei Imre jkv., 1957. április 26.

¹⁴⁶ *Északmagyarország*, 1956. október 27., közli Izsák, 1996, 178. o.

¹⁴⁷ BAZML, MMB., B. 1252/1958. Papp Miklós pere. Papp Miklós jkv., 1957. december 13.

őrizetéseket és kísérőiket engedték be. A rend a foglyok előállítását után bomlott fel, amikor azok az emeleti nagyterem előtt kihallgatásukra vártak. Egy csoport betört az épületbe, és követelte, hogy maga ítélkezhesen. Többen igyekeztek csillapítani őket, egy részük már meg is elégedett volna azzal, ha jelen lehet a tárgyaláson. A helyzet azt követően vált kezelhetetlenné, hogy néhányan kimentették Vörös Baloghot és Németh hadnagyot az épületből. A tömeg – tapasztalva, hogy a felelősségre vonás céljából előállított rendőrök közül kettőt megszöktettek – végképp elvesztette a türelmét. A foglyok megszöktetése a megyei munkástanács vezetőit is meglepte, hitelüket aláasta, a tömeg indulata előtt ők is menekülni voltak kénytelenek. Ekkor dobták ki a tüntetők Antal Gyulát az ablakból az utcára, ahol agyonverték, majd felakasztották a szovjet emlékmű talapzatára. Antal Gyulát azzal vádolták, hogy kapuőrként ő adta le az első sortűzetet, és egyébként is az volt a híre, hogy rendkívül agresszív és kegyetlen.¹⁴⁸

A tüntetés, majd különösen az újabb népitélet halomba döntötte az addigi konszolidációs eredményeket. A megyei munkástanács vezetősége szétesett, egyedül Papp Miklós maradt a tanácsházán, de a történetek őt is sokkolták. A munkástanács szétesését a tömeg a forradalom sikereként értékelte: „a megyei munkástanács már nem is létezik, és a népe a hatalom”.¹⁴⁹ Az összeomlás után – ugyanúgy, mint előző nap – több helyről indult a rendteremtés. A kora délutáni órákban a megyei tanácsra érkezett Nagy Attila gyakorlatilag átvette a munkástanács irányítását. A megyeházára hívta a munkástanács és a fegyveres testületek vezetőit, intézkedéseiről és a helyzetről folyamatosan tájékoztatta az épület előtt tüntetőket. Kérésére honvédtisztek – Csontos Mihály alezredes, a városi hadkiegészítő parancsnokság vezetője és Zombori Sándor alezredes – vállalták a fegyveres testületek, elsősorban a nemzetőrség reorganizálását, az illetéktelenek kezére került fegyverek begyűjtését, fegyveres őrk állítását a közintézmények elé. Újjáalakult a megyei munkástanács vezérkara, Nagy Attila vállalta a miskolci, Papp Miklós a megyei ügyek intézését, Zombori alezredest bízták meg a fegyveres testületek vezetésével.¹⁵⁰ Rajtuk kívül Laboda László, Babits László és Gyöngyösi Béla vettek részt a megyei munkástanács vezetőiként a rend helyreállításában. Éjszakára kijárási tilalmat rendeltek el, megtiltották, hogy a rádió vagy a hangoshíradó az indulatokat tovább fokozó közleményeket sugározzon. Az intézkedésekről Nagy Attila tájékoztatta a pártbizottságokat, egyben segítségüket kérte a közrend biztosításához.¹⁵¹

Délután Zombori egy másik értekezleten is részt vett a DIMÁVAG-ban, ahol a Budapestről visszatért küldöttség beszámolójának meghallgatására szerveződött

¹⁴⁸ OHA, Papp Miklós...

¹⁴⁹ ÁSZTL, V-146144. Farkas István..., Babits László jkv., 1956. december 3.

¹⁵⁰ MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 7. köt. Nagy Attila önvallomása, d. n.

¹⁵¹ MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., 40. d. Váczi István és Szilassy László tanácsjegyzők tárgyaláson készített jegyzetei (a továbbiakban Váczi jegyzetei). Nagy Attila a bírósági tárgyaláson.

gyűlés. Jelen voltak a diósgyőri nagyüzemek és a diákszemélyek képviselői, valamint a párt képviseletében (Földvárin kívül) Grósz Károly. Először Földváriék adtak tájékoztatást az útjuk során tapasztaltakról és budapesti tárgyalásaikról, majd meghallgatták Kiss József és Zombori alezredes beszámolóját a Miskolcon történetekről. Úgy határoztak, hogy új vezetőségre van szükség, mivel az október 25-én alakult munkástanács nem volt képes gátat vetni az erőszaknak, és – amennyiben még egyáltalán létezik – nem tud rendet teremteni.¹⁵² Többen felvetették, hogy a munkástanácsnak semmi köze sincs a munkásokhoz, ezért úgy döntöttek, hogy másnapra összehívják a nagyüzemi munkástanácsok küldötteinek gyűlését a megyei munkástanács újjáalakítására.¹⁵³ A nagygyűlést követő szűkebb körű megbeszélésen kezdett formálódni az új megyei munkástanács vezérkara.

A DIMÁVAG-ban szerveződő munkástanács és Papp Miklósék kölcsönösen bizalmatlanok voltak egymással szemben. Papp Miklós puccsnak minősítette a Diósgyőrben zajló tárgyalásokat, azon az alapon, hogy az egyetemi nagygyűlésen megválasztott munkástanács ellen szervezkednek, hogy formálissá akarják tenni az október 29-ére összehívott munkástanács-választó nagygyűlést.¹⁵⁴ Földváriék pedig alkalmatlannak és politikailag megbízhatatlannak tartották a Papp Miklósék vezette munkástanácsot.

A Miskolcra érkező hírek nyomán a pingyomi szovjet alakulat parancsot kapott, hogy vegyen részt a rend helyreállításában. Földvári, Zombori alezredes és az alakuló megyei munkástanács más tagjai tárgyaltak a pingyomi parancsnokkal, aki arról tájékoztatta őket, hogy felsőbb parancsra kell estig bevonulnia a városba. Zombori igyekezett biztosítani őt, hogy Miskolcon rend és nyugalom van, Földvári arra hivatkozott, hogy bevonulásuk csak növelné a feszültséget, és tekintettel a lakosság kezére jutott fegyverekre, beláthatatlan következményei lehetnek. A szovjet tiszt a parancsra hivatkozott, amelyet végül Földvárinak az országos pártvezetés segítségével sikerült visszavonatnia.¹⁵⁵

A megyei munkástanácson kívül más intézmények is cselekedni próbáltak a rendteremtés érdekében. A városi tanácsban a Szinavölgyi József tanácselnök vezetésével megalakult munkástanács az LKM-et értesítette az újabb népitületről, ahonnan három teherautónyi munkás érkezett, hogy megpróbáljanak rendet teremteni. Délután ötven egyetemista gyűlt össze a városi rendőrkapitányságon, ahol felfegyverezték őket. Mivel a rendőrök Antal Gyula meggyilkolása után is elmene-kültek – akárcsak előző nap –, szombat délután lényegében ezek az egyetemisták helyettesítették Éberth István vezetésével a városi rendőrséget.

¹⁵² MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 1. köt. Földvári Rudolf önvallomása, 1958. február 17.

¹⁵³ ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Koós István Béla jkv., 1957. április 16.

¹⁵⁴ BAZML, MMB., B. 1252/1958. Papp Miklós pere. Papp Miklós jkv., 1957. december 13.

¹⁵⁵ MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., 40. d. Váczi jegyzetei, Csege Géza a bírósági tárgyaláson.

Október 28-án Diósgyőrben összeültek a miskolci-diósgyőri és más borsodi gyárak küldöttei, a megbeszélésen mintegy három-négyszáz fő vett részt, köztük a diáksparlament képviselői. Még az értekezlet megnyitása előtt Papp Miklós is tárgyalta a diáksparlament vezetőivel, tőlük kérve védelmet Földváriék puccsa ellen, ám hiába. Papp felkereste Földváriékat is, és tiltakozott az új munkástanács-választás ellen, mégis részt vett az ülésen, ahol tiltakozását megismételte.¹⁵⁶ Elfogadtatták az egyes területek vezetőire tett javaslatokat, így itt határozták el, hogy Kiss József MÁV-mérnök legyen a megyei munkástanács elnöke, helyettesei Bogár Károly és Fekete László. A közellátási bizottság vezetésével Földvári Rudolfot javasolták megbízni, akit a DIMÁVAG saját munkástanácsának tagjaként delegált a munkástanácsba. Fölmerült, hogy a közigazgatási tapasztalattal rendelkező Földvári, aki a budapesti úton bizonyította a forradalom melletti elkötelezettségét, legyen a munkástanács elnöke, ezt azonban ő nem vállalta.¹⁵⁷ A munkástanács első ülését másnapra, hétfő reggelre tűzték ki. A gyűlés után összeült a vezetőség, a megbeszélésre meghívták Nagy Attilát. Nagy egyetértett az új munkástanács megalakításával, abban nem is kívánt funkciót a maga számára, Földváriék azonban ragaszkodtak részvételéhez, hogy elkerüljék a népszerű és a tömeggel szót érteni képes vezető kihagyása miatt várható bonyodalmakat.¹⁵⁸

A hatalomért folyó harc eldöntetlenségét és a zavargások keltette bizonytalanságot jól szemléltetik az október 28-án este a városi pártbizottságon történetek. A szerveződő nemzetőrség arról kapott információt, hogy a pártbizottságon éjjelente gyanús mozgást észlelnek. Járórt küldtek ki, hogy az tájékozódjon a helyzetről. A nemzetőrök este nyolc óra tájban 10-12 pártbizottsági dolgozót találtak az épület egyik irodájában, akik nyilvánvalóan tanácskoztak, egy titkárnő gyorsírással vezette a jegyzőkönyvet. A megyei pártbizottságtól Grósz Károly vett részt a megbeszélésen, és volt ott egy katonatiszt is.¹⁵⁹ A nemzetőrök felszólítására átadtak egy-két engedéllyel tartott pisztolyt, azonban az igazolványok érvénytelenek voltak, nem voltak aláírva és lebélyegezve. Újabb felszólításra a páncélszekrényből további pisztolyok kerültek elő, ezekhez már semmilyen engedélyük nem volt. A nemzetőrök egy része ott maradt, hogy a helyszínt biztosítsa, a többiek a megyei tanácsra mentek jelentést tenni és további utasítást kérni. A munkástanács vezetősége honvédtiszteket küldött vissza a nemzetőrökkel, hogy őrizetbe vegyék a pártmunkásokat. Nem sokkal visszaérkezésük után azonban egy tehergépkocsin is érkeztek katonák a pártbizottságra, akik a nemzetőröket vették őrizetbe, és vitték a Rudolf laktanyá-

156 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Zombori Sándor jkv., 1957. június 10.; BAZML, MMB, B. 1252/1958.

Papp Miklós pere. Bogár Károly az első fokú tárgyaláson.

157 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., 40. d. Váczi jegyzetei, Bogár Károly a bírósági tárgyaláson.

158 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 7. köt. Nagy Attila önvallomása, d. n.; MOL, XX-5-h, Földvári

Rudolf..., Op. ir. 5. köt. Kiss József jkv., 1958. február 12.

159 ÁSZTL, V-146144. Farkas István..., Déri Ernő jkv., 1957. június 12.

ba.¹⁶⁰ A konfliktust sikerült elsimítani, a letartóztatott nemzetőröket szabadon engedték, miután Zombori telefonon megbeszélte a történeteket Nagy Attilával.¹⁶¹

Október 29-én reggel Miskolcon két helyen két különböző összetételű megyei munkástanács kezdte meg ülését. A megyeházán a még október 25-én meghívott küldöttek gyülekeztek, hogy megválasszák Borsod munkástanácsát, a DIMÁVAG-ba pedig az előző napokban szervezni kezdett új megyei munkástanács hívta gyűlésbe az üzemi munkástanácsok, illetve a diáksparlament küldötteit. Utóbbiakat Zombori Sándor alezredes, megelőzendő a két grémium konfliktusának elmergesedését, behívta a megyeházára, egyben személyes biztonságukat is garantálta.¹⁶² Kiss Józsefék mintha nem tudtak volna a 25-i határozatról, ellenük irányuló akciónak tekintették a megyeházára összehívott küldöttgyűlést. Papp Miklós úgy látta, hogy Diósgyőrben kommunista puccs készül, a gyülekező küldöttek többsége pedig értetlenkedett és türelmetlenkedett, amiért késik az ülés megnyitása.

Miskolcra beérve Kiss Józsefék feszült hangulatban tárgyaltak Papp Miklóssal, aki kezdetben arra sem volt hajlandó, hogy a Diósgyőrből érkezetteket beengedje az ülésre, akik viszont azt tervezték, hogy a DIMÁVAG munkástanácsával megszűntetik Papp üzemi munkástanácsi tagságát, így távolítva el őt a megyei vezetésből. Papp Miklósnak nem sok esélye volt Földváriékkal szemben, akiket a diáksparlament, a pártbizottságok, a fegyveres testületek, valamint a diósgyőri nagyüzemek munkástanácsai is támogattak, és akik megállapodásra jutottak Nagy Attilával, a működő megyei munkástanács másik vezetőjével is. Mégsem tűnt célszerűnek tovább élezni a helyzetet, hiszen nem lehetett tudni, kik állnak Papp mögött, a józan ész is inkább az erők összefogását sürgette. Így végül megállapodás született a két vezetőség fúziójáról. Az előző nap a DIMÁVAG-ban kialakított szereposztás szerint Kiss József lett az elnök, mellé azonban négy elnökhelyettest választottak: Bogár Károlyt, Fekete Lászlót, valamint Nagy Attilát és Papp Miklóst. Ez a megyei munkástanács november 4-ig jelentős eredményeket ért el a forradalom konszolidációja, a követelések valóra váltása terén, noha a lakosság egy része mindvégig bizalmatlanul tekintett a vezetésre: úgy érezték, hogy abban túl nagy a kommunisták befolyása.

Az elnökség megválasztása után megalakították a megyei munkástanács szakbizottságait, amelyeknek a közigazgatás irányítása, a tanácsi apparátus ellenőrzése volt a feladatuk. A bizottságok vezetői tevékenységükről rendszeresen beszámoltak a megyei munkástanács elnökségének.¹⁶³ A megyei tanács négy osztálya, köztük az igazgatási és a jogi osztály közvetlenül a munkástanács elnökségének volt alárendelve, a többi egy-egy szakbizottság alá tartozott. Az általános politikai vona-

160 ÁSZTL, V-146144/1. Farkas István..., Reményi Sándor jkv., 1957. július 5.

161 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 7. köt. Nagy Attila önvallomása, d. n.

162 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Sztovszky Zoltán jkv., 1958. június 19.

163 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 1. köt. Földvári Rudolf jkv., 1958. február 26.

lat a munkástanács elnöksége határozta meg. Kiss Józsefék fenntartásokkal bár, de elismerték a Nagy Imre-kormányt. Kifogásolták, hogy a miniszterelnök október 28-i rádiónyilatkozata csak a szovjet csapatok Budapestről való kivonását tartalmazta; hogy kompromittált politikusok (Apró Antal, Bebrits Lajos, Molnár Erik) kaptak tárcát a kormányban, és hogy zavarják a forradalom szócsövévé vált Borsodi rádió adásait, ezért az addigi (részleges) ülősztrájk folytatása mellett foglaltak állást. A másnapi *Északmagyarországban* megjelent közleményük erről, valamint a megyei hatalomátvételtől adott hírt.¹⁶⁴

Az elnökség közvetlen ellenőrzése alá tartoztak a megyei és a városi pénzügyek, valamint a tömegtájékoztató felügyelete. Az elnökség döntött az olyan fontosabb kérdésekben, mint az újjáalakuló pártok működésének engedélyezése, segítése, a volt MDP vagyonának kérdése, a miskolci fegyveres erők irányítása, a város védelmének megszervezése stb. Elviekben az elnökség rendelkezett a főosztályon lefoglalt államvédelmi iratokkal. Valójában azonban számos testület birtokába kerültek ilyen iratok (diáksparlament, rendőrség, hadkiegészítő parancsnokság), a dossziék legnagyobb részét a városháza TŰK-irodájának pánccsaszekrényében őrizték, Nagy Attila felügyelete mellett.

Az egyik legfontosabb testület a katonai bizottság volt, ennek Koós István Béla (DIMÁVAG) lett az elnöke, de tagjává választották Zombori alezredest is. A katonai bizottság volt felelős a közrend fenntartásáért, legfelső szinten ellenőrizte a nemzetőrséget és az egyetemen szervezett zászlóaljat. A nemzetőrségbe még október 30-án is olyan sokan jelentkeztek, hogy átmenetileg fel kellett függeszteni a szervezést.¹⁶⁵ Igyekeztek kiszűrni a büntetett előéletűeket, és előnyben részesítették a katonaviselteket, vagyis a fegyverek kezeléséhez értőket. A nemzetőröket a Bocskai laktanyában helyezték el.

A katonai bizottság fennhatósága kiterjedt a megyében lévő minden fegyveres testületre: a büntetés-végrehajtásra, a rendőrségre, a honvédségre és a határőrségre is. Utóbbiak védelmében október 30-án Koós István Béla felhívást olvasott be a Borsodi rádióba, figyelmeztetve a forradalmi testületeket, hogy ne avatkozzanak a határőrizeti szervek dolgaiba és tevékenységébe, azok a megyei munkástanács fennhatósága alatt működnek.¹⁶⁶ Ugyanezen a napon jelent meg az *Északmagyarországban* a felhívás a rendőrség tagjaihoz, hogy sürgősen jelentkezzenek szolgálatlétre a megyei munkástanács katonai bizottságánál.¹⁶⁷ A rendőrség élére Jenei Imre őrnagyot állították, őt bízták meg a városi és a megyei rendőrség újjászervezésével és vezetésével.¹⁶⁸ A rendőrségen is megalakult (Jenei elnökletével) a mun-

164 PIL, 290. f. 1/21. ő. e. Kiegészítés az MDP KV-nek küldött jelentéshez.

165 PIL, 290. f. 1/87. ő. e. Az edelényi tájékoztató iroda jelentése, 1956. október 31. 11 óra 35 perc.

166 Kenedi, 1989, 260. o.

167 *Északmagyarország*, 1956. október 30., közli Izsák, 1996, 179. o.

168 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. A BMMT 195/1956. sz. rendelete.

kástanács, ennek volt feladata az állomány felülvizsgálata és a kompromittált tisztek eltávolítása. A rendőrség politikai felügyeletét továbbra is Éberth István látta el, akit még október 25-én bízott meg a megyei munkástanács.

A katonai bizottság jóváhagyásával fegyveres egyetemisták vették át a belső karhatalom tagjaitól a különböző lőszerraktárak és más katonai telephelyek őrzését. A bizottság utasította a területi munkástanácsok elnökeit, hogy vizsgálják felül a rendőrség tagjait, és akik ellen nem merül fel kifogás, azokat továbbra is alkalmazzzák.¹⁶⁹ A bizottság igyekezett felkészülni a forradalmat kívülről fenyegető veszélyek elhárítására is (már október 29-én elterjedt Miskolcon a hír, hogy Csehszlovákiában ellenforradalomnak minősítik a magyarországi eseményeket, és katonai beavatkozásra készülnek).

A Szitovszky Zoltán vezette igazságügyi bizottság feladata volt őrködni a törvényesség betartásán. Szitovszky tájékoztatta a bírakat és az ügyészeket a megyei munkástanács megalakulásáról, céljairól, biztosította őket, hogy munkájukat zavartalanul végezhetik: a munkástanács és a felügyelete alatt szerveződő rendvédelmi erők védelmében állnak. November 1-jétől a Legfőbb Ügyészség utasítása alapján a megyei ügyészségen kihallgatták az őrizetbe vett vagy múltjuk tisztázása érdekében önként jelentkező államvédelmiseket, akiket főhadnagyi rangtól lefelé általában szabadon engedtek azzal a megkötéssel, hogy engedély nélkül nem hagyhatják el Miskolcot. A jelentkezőket beosztásukról, az október 26-i lövetésről és arról kérdezték, hogy milyen korábbi törvénytelenésekről van tudomásuk.¹⁷⁰ November 1-jén sikerült Egertől megkapni a borsodi államvédelem két vezetőjét, a napokkal korábban a Bükkben őrizetbe vett Angyal András és Knéz András őrnagyokat, akiket Miskolcra kísérték, és a megyei börtönbe zártak.¹⁷¹ Az igazságügyi bizottság felügyelte a megyei börtönben őrzött rabok felülvizsgálatát, és azok szabadítását, akiknél ezt indokoltnak látták. Ugyanakkor Szitovszky nyomtatékosan felszólította a börtönőröket a bűnözők szigorú őrizetére, ehhez szükség esetén katonai erősítést is ígért.

Elméletileg az igazságügyi bizottság felügyelte az úgynevezett defenzív csoportot. Ez a Lóvei István vezette egység október 29-én vált ki a megyei nemzetőrségből, amikor utóbbi székhelyét áttette a Bocskai laktanyába, de ők továbbra is a megyei tanács épületében maradtak. Részt vettek általános rendfenntartó feladatokban, felléptek önkényes lakásfoglalókkal szemben, Tiszapalkonyán ők akadályozták meg a rabok kitörését, és ők kísérték át a határon az erőmű építésén dolgozó csehszlovákiai munkásokat.¹⁷² Feladatuk lényegében az elhárítás volt: vigyázni

169 *Északmagyarország*, 1956. október 30., közli Izsák, 1996, 180. o.

170 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 6. köt. Tóth Károly jkv, 1957. február 18.; Az államvédelmisek kihallgatásairól felvett jegyzőkönyveket lásd BMKI, Belső Karhatalom iratai.

171 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Jenei Imre jkv, 1957. május 17.

172 BAZML, MMB, Nb. 1232/1957. Babits László...

arra, hogy a forradalmi szervezetekbe ne kerülhessenek be az államvédelem nyílt vagy titkos állományú tagjai, nekik kellett felkutatni és őrizetbe venni a Rákosi-rezsim bujkáló kádereit.¹⁷³

Lőveiék tevékenységét már a forradalom napjaiban is általános bizalmatlanság övezte, a megtorlás idején pedig a kádári hatalom diabolikussá növesztette az általuk keltett veszélyt. A csoport az október 26-át követő zavaros napokban szerveződött meg, a Kiss József vezette munkástanács mintegy megörökölte, nem ismerték pontosan sem megalakulásának körülményeit, sem tagjait, sem a tevékenységüket. A kezdettől meglévő bizalmatlanságot növelték Lőveiék konspiratív módszerei, Lővei szoros, személyes ismeretségen alapuló kapcsolata az ugyancsak óvatos bizalmatlansággal kezelt Papp Miklóssal, meg az október végére elterjedő hír a csoport vezetőjének rovott múltjáról. Mindezek ellenére a defenzív csoportra bíztak olyan fontos feladatokat, mint a megyei ügyészség épületének védelme, ahol a személyük igazolására jelentkező államvédelmiseket hallgatták ki.¹⁷⁴ A Lővei-csoport és a munkástanács vezetősége között egyre nőtt a bizalmatlanság és a feszültség, amiben része volt annak is, hogy Lővei elégedetlen volt a megítélése szerint kommunista dominanciájú testülettel. Október 31-én és november 1-jén Kiss Józsefék – óvatosságból a miskolci MÁV-igazgatóságon tartott elnökségi üléstükön¹⁷⁵ – elhárították a csoport felszámolását, tagjainak letartóztatását, amihez Zombori alezredestől és Jenei rendőr őrnagytól kértek segítséget. Ennek végrehajtására azonban az újabb budapesti út közbejötté után már nem maradt idejük. Lőveiék ellen már október végén az volt a legfőbb kifogás, hogy megsértik a forradalmi törvényességet, amikor letartóztatnak és kihallgatnak embereket, noha ilyen eljárásokhoz csak a rendőrségnek van joga – annak is csak az ügyészség határozata alapján.¹⁷⁶ A csoport leginkább azért tűnt veszélyesnek, mert Lővei rendkívüli érdeklődést tanúsított az államvédelmi iratok iránt, arra hivatkozva, hogy a listák nélkül nem tud eljárni az államvédelem titkos állományú beosztottjaival szemben. Kiss Józsefék félték, hogy az államvédelmisek és az ügynökök utáni vadászat boszorkányüldözésbe torkollik, és a nehezen kiküzdött konszolidáció után újabb véres napok köszönhetnek Miskolcra. A megyei munkástanács ezért fordított különös gondot a titkos iratok biztosítására. Minden óvintézkedés ellenére is kiszivárgott egy-két emberről, hogy az államvédelem ügynöke volt, őket eltávolították munkahelyük-

173 ÁSZTL, V-146144/1. Farkas István..., A Borsod Megyei Rendőr-főkapitányság politikai osztályának jelentése, 1957. január 15. Igaz, a november 4-i szovjet beavatkozás mindössze egy hetet adott a csoportnak, mégis megjegyzendő, hogy soraikban is volt államvédelmi ügynök, aki egy 1957. január 17-i jelentés szerint „lelkesen” vállalta korábbi megbízatásának folytatását. MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., 35. d. Bucsai István jkv., 1957. január 18. (Nem Bucsai István volt az ügynök.)

174 ÁSZTL, V-146144. Farkas István..., Reményi Sándor jkv., 1957. július 5.

175 BAZML, MMB, Nb. 1231/1957. Nagy Barna..., Sztovszky Zoltán az első fokú tárgyaláson.

176 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 1. köt. Földvári Rudolf önvallomása, 1958. február 17.

ről és a forradalmi testületekből, de az október 26–27-éhez hasonló leszámolásra már nem került sor.

A legfontosabb bizottságok közé tartozott a Földvári Rudolf vezette kereskedelmi, pénzügyi és élelmezési bizottság. Földvári a város és a megye ellátásának biztosítása érdekében Kassára utazott, ahol a helyi pártbizottság első titkára ígért (majd küldött) segítséget (gyógyszert és élelmiszert) Miskolcra. A bizottság november 4-ig intézkedett arról, hogy megfelelő mennyiségű áru legyen az üzletekben, gondoskodott a hiánycikkek beszerzéséről és Budapest megsegítéséről. A boltok egy része már október 29-én kinyitott, másnapra lényegében zökkenőmentessé vált az ellátás, az élelmiszerüzletek mellett a textil- és cipőboltok is megkezdtek az árusítást, megindult a helyi tömegközlekedés.¹⁷⁷ Október 30-án a megyei munkástanács elnöksége felhívással fordult a mezőgazdaságban dolgozókhöz, tájékoztatva őket, hogy a megyében elrendelt ülsőztrájk rájuk nem vonatkozik, és felszólította a környező megyék (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár) földműveseit is, hogy haladéktalanul vegyék fel a munkát.¹⁷⁸ A vidéki szervezőbizottság feladata volt segíteni a munkástanácsok megalakítását és működését a községekben.

Október 29-én ülést tartott a HNF miskolci bizottsága. Az elnök, Hegyi Imre beszámolt az országos vezetőség állásfoglalásáról, amely szerint a helyi népfrentbizottságoknak együtt kell működniük a szocializmus demokratizálását célul kitűző erőkkal, részt kell venniük a demokratikus forradalmi szervezetek felállításában, be kell kapcsolódniuk azok működésébe. Elmondta, hogy Budapesten elmarasztalták, amiért nem vettek részt a megyei munkástanács megalakításában és munkájában, és felszólították a szervezetet, hogy kezdeményezze Miskolc demokratikus helyhatósági testületének megalakítását.¹⁷⁹

Szinavölgyi József örömmel fogadta az indítványt, különös tekintettel arra, hogy napok óta nem működött a város közigazgatása, nem működött a végrehajtó bizottság, a kerületi tanácsoknál is munkástanácsok irányították a munkát, amelyek a megyei munkástanácsot ismerték el felettes szervüknek.¹⁸⁰ Előkészítő bizottságot választottak, részint, hogy a testület felállítására vonatkozó javaslatot egyeztesse a megyei munkástanács elnökségével, részint, hogy – a BMMT jóváhagyása esetén – megszervezze október 31-ére Miskolc város munkástanácsának alakuló ülését. Kiss Józsefék készséggel fogadták a javaslatot, és megállapodtak, hogy a közeljövőben tisztázzák a két munkástanács hatáskörét. Döntésükről telefonon értesítették a Minisztertanács titkárságát, ahonnan megkapták a jóváhagyást.

177 PIL, 290. f. 1/25. ő. e. MTI jelentés.

178 Kenedi, 1989, 250. o.

179 Rásó, 1998, 173. o. Tóth Dezső ügyészségi kihallgatásának jkv., 1957. október 10.

180 ÁSZTL, V-145108. Tóth Dezső és társainak vizsgálati iratai (a továbbiakban Tóth Dezső...). Tóth Dezső jkv., 1957. július 15.

A BMMT fennhatósága és politikai ellenőrzése alatt működő rádió felhívást intézett „román és szláv testvéreinkhez”, az elnyomatás alóli felszabadulást nevezve a forradalom céljának, cáfolva a fasiszmus vádját, hangsúlyozva, hogy nem irredentizmust, hanem barátságot hirdetnek, ezért is tűzték zászlajukra a konföderáció jelszavát.¹⁸¹ A rádió üdvözölte, de kevesellte az elért eredményeket, és a Varsói Szerződés haladéktalan revízióját sürgette, ennek érdekében követelte az aláíró államok vezetőinek haladéktalan összehívását.¹⁸² Többször hírt adott a szovjet csapatok mozgásáról, egyben közölte a miskolci katonai parancsnok felhívását, amely kimondta, hogy a néphadsereg támogatja a szovjet csapatok szervezett kivonulását, és felszólítja a lakosságot, hogy kerüljenek minden provokációt, és minden erővel, az utak szabadon hagyásával is segítsék elő, hogy a szovjet csapatok minél előbb távozhassanak.¹⁸³

Október 31-én este a BMMT vezetősége úgy határozott, hogy újabb küldöttséget indít a kormányhoz. Az út alapvető célja a helyzet tisztázása volt. A BMMT általánosságban támogatta a Nagy Imre-kormányt, de kifogásolta, hogy az még mindig nem fogadta el a forradalom összes alapvető követelését. A döntő lökést talán éppen a Győrből érkező hírek adták meg az úthoz. A Dunántúli Nemzeti Tanács megalakítását Miskolcon is egy ellenkormány irányába tett lépésként értékelték, ezért úgy döntöttek, hogy még egyszer tárgyalnak a kormánnyal, és ha nem kapnak megnyugtató választ, a győri példa nyomán lépnek tovább. A Földvári vezette küldöttség ugyanakkor, észelve a forradalom hatalmi intézményrendszerének hiányosságait, javaslatot kívánt tenni a forradalmi kormány működésének törvényes hátteret biztosító forradalmi népképviselői testület létrehozására. Földváriék a munkástanácsok küldötteiből kívánták felépíteni ezt az országos tanácskozó testületet (Országos Forradalmi Nemzeti Tanácsot).¹⁸⁴ Kérdéseket is vitt a küldöttség Budapestre: mi történjen azokkal az elítéltekkel, akiknek további fogva tartását a helyi testületek nem látják indokoltnak? Mi történjen az önként jelentkező vagy őrizetbe vett államvédelmisekkel stb.?

Kiss Józsefék elutazása után az elnökség Miskolcon maradt tagjai külföldi újságíróknak adott nyilatkozatukban vázolták a forradalom legfőbb követeléseit. Tagadták annak antikommunista jellegét, követendő példaként említve a társadalmi rend és a nemzeti függetlenség tekintetében Jugoszláviát.¹⁸⁵ Fekete László és Nagy Attila nyilatkozatával teljesen egybecseng a budapesti küldöttségnek másnap reggel a Kossuth rádióba beolvasott programja: „A küldöttség a leghatározottabban tiltakozik mindenfajta burzsoá földesúri restaurációs kísérlet ellen, ismételten kijelenti,

¹⁸¹ Kenedi, 1989, 250. o.

¹⁸² Uo., 251. o.

¹⁸³ Uo., 260–261. o.

¹⁸⁴ MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., 40. d. Váczi jegyzetei, Földvári a bírósági tárgyaláson.

¹⁸⁵ MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Vizsg. ir. 5. köt. Nagy Attila jkv., 1957. március 20.

hogy a földet nem adjuk vissza a földesuraknak, a gyárakat nem adjuk vissza a tőkéseknek, a bányákat nem adjuk vissza a bányabároknak, honvédségünk vezetését nem adjuk át a horthysta tábornokoknak.”¹⁸⁶

Október 31-én délelőtt tíz órakor, még a BMMT küldöttségének elutazása előtt kezdődött a városi munkástanács alakuló ülése, amelyen – annak ellenére, hogy a sajtóban csak aznap jelent meg a felhívás – több százan gyűltek össze a városháza nagy tanácstermében. Minden jelenlévő egyetértett a város vezetésére hivatott új testület létrehozásával, de munkástanács helyett nemzeti bizottság alakításáról döntöttek. A delegátusok visszautasították az előkészítő bizottságnak azt a javaslatát is, hogy a tagokat a pártok által összeállított lista alapján válasszák meg. Eleve gyanús volt a kommunista választásokon lejáratódott pártlista, sokkal inkább személyekre akartak szavazni, de a többség elutasította azt is, hogy csak a megtépázott tekintélyű egykori koalíciós pártok képviselői kerüljenek be a testületbe, azt inkább a forradalomban alakult szervezetek küldötteiből javasolták megalakítani.¹⁸⁷

Az ellentétet úgy sikerült áthidalni, hogy lényegében megtartották az eredeti jelölteket, de ők nem a pártok képviselőiként kerültek be a nemzeti bizottságba. A nemzeti bizottság saját kebelén belül megválasztotta tisztviselőit, elnöke Gálffy Imre, Miskolc korábbi polgármestere lett, az elnökhelyettesi posztokon a városi tanács elnöke az egyetem képviselőjével osztozott. A bizottság titkárává a kellő közigazgatási tapasztalattal rendelkező Tóth Dezsőt, a kisgazdapárt városi vezetőségének volt tagját, Miskolc legutolsó polgármesterét (majd rövid időre tanácselnök-helyettesét) választották. A városi tanács apparátusa a helyén maradt, de a munkát a nemzeti bizottság megfelelő szakbizottságának irányítása és ellenőrzése alatt végezték¹⁸⁸ – volna, ha maradt volna idő a testület érdemi munkájának beindítására. A következő napok a működés feltételeinek megteremtésével teltek, egyetlen érdemi intézkedésük november 3-án a hétfői munkakezdés elrendelése volt az illetékeségi körükbe tartozó intézmények és vállalatok részére. A nemzeti bizottság vezetősége november 5-én tartotta utolsó megbeszélését a városháza akkor már szovjet katonák őrizte épületében. A tényleges helyzet ismerete híján érdemi döntésekre ekkor már nem kerülhetett sor; akiknek sikerült bejutniuk az épületbe, azok a várható fejleményekről beszélgettek.¹⁸⁹

A nemzeti bizottság megalakítása körüli tárgyalások ösztönzőleg hatottak a pártok feléledésére, október 30-án valamennyi koalíciós párt újjáalakult Miskolcon, sőt a kommunisták kezdeményezésére pártközi értekezletet is tartottak. Ennek volt feladata tisztázni, hogy milyen intézkedések szükségesek a pártok működésének beindításához, megteremteni működésük és együttműködésük feltételeit.

¹⁸⁶ Kenedi, 1989, 391. o.

¹⁸⁷ ÁSZTL, V-145108. Tóth Dezső..., Rohács Gyula jkv., 1957. július 24.

¹⁸⁸ MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 2. köt. Bihari Sándor jkv., 1957. július 3.

¹⁸⁹ OHA, Interjú Papp Lászlóval. Készítette Páczelt Istvánné, 1991. 302. sz.

Közös nyilatkozatukban a kivívott szabadság megőrzésének, a további demokratikus fejlődés biztosításának érdekében a rend fenntartását nevezték a legfontosabb feladatnak.¹⁹⁰ Megállapodtak, hogy rendszeres pártközi megbeszéléseket tartanak; a kommunista párt több helyiségét átadta a szerveződő koalíciós pártoknak. A következő napokban számos támadás érte a koalíciós pártokat, amiért ezen az első megbeszélésen zömmel olyan politikusok képviselték őket, akik az elmúlt években többé vagy kevésbé, de együttműködtek a kommunistákkal (Hegyi Imre, Mráz Ferenc és Németh Imre). Feszültséget okozott, hogy bár az újjáalakulásakor általában a pártok radikálisai kerültek be a vezetőségekbe, a városi nemzeti bizottságban inkább a kommunistákkal együttműködni kész politikusok kaptak helyet.

Október 31-én jelent meg az SZDP miskolci szervezetének első felhívása. A párt megnyilatkozásaiban erősen hangsúlyozta az elmúlt nyolc évtől való elhatárolódást; az ideiglenes vezetőség szinte kizárólag olyan emberekből állt, akik börtönbüntetést szenvedtek a Rákosi-korban. A vezetőség legitimációját szolgálták az olyan önmeghatározások, mint a pártnak „az árulás útjára soha rá nem lépett harcosai”, akik megjárták „a börtönöket és az ÁVH kínzókamráit”, „akik az elmúlt esztendőben nem szennyezték be a kezüket.”¹⁹¹ Követelték Magyarország semlegességét, kilépését a Varsói Szerződésből, kijelentették, hogy a nyugat-európai szociáldemokrata pártokat követve kívánnak hozzájárulni az ország demokratizálásához.¹⁹² Utolsó, az *Északmagyarország* lapjain megjelent felhívásukban – a megyei munkástanács állásfoglalásával egybecsengően, de egy párt részéről mégis szokatlanul – a „pártoskodás, pártviszály” veszélyeire figyelmeztettek, hangsúlyozva a szűk pártérdekeken való felülemelkedés, a nemzeti összefogás szükségességét.¹⁹³

Október 30-án este, már a pártközi megbeszélést követően tartotta meg első értekezletét a kisgazdapárt megyei és városi ideiglenes intézőbizottsága.¹⁹⁴ Itt is új ember került a párt élére, egy sajtópetri hétholdas gazdálkodó, de a vezetőségbe bekerült Németh Imre is. Tervezték önálló lap megjelenítését. A szociáldemokratákhoz hasonlóan ők is hangsúlyozták, hogy „pártunk megyei és városi szervezetének vezetői nem tartják alkalmasnak a jelenlegi időt pártpolitikai célok kihangsúlyozására.”¹⁹⁵ A pártok pártosodás elleni felhívásaihoz egyedül a Borsodban is legkisebb párt, a Nemzeti Parasztpárt nem csatlakozott. A párt vezetője Hegyi Imre maradt, aki az elmúlt években a miskolci népfrentbizottság élén állt.

Sajátos helyzetben volt Miskolcon a kommunista párt. Földvári személyében jelen volt a képviselője Borsod legfontosabb forradalmi testületében, a megyei mun-

190 *Északmagyarország*, 1956. október 31., közli Vida, 1998, 133. o.

191 *Északmagyarország*, 1956. november 1., közli Vida, 1998, 195–196. o.

192 *Északmagyarország*, 1956. november 2., közli Vida, 1998, 220–221. o.

193 *Északmagyarország*, 1956. november 4., közli Vida, 1998, 258–259. o.

194 *Északmagyarország*, 1956. október 31., közli Vida, 1998, 311. o.

195 *Északmagyarország*, 1956. november 4., közli Vida, 1998, 359. o.

kástanácsban, a párttal szembeni ellenséges hangulatot, bizalmatlanságot azonban jól szemlélteti a városi pártbizottság elleni október 28-i akció. Annak érdekében, hogy továbbra is résztvevői maradhassanak a miskolci közéletnek, nyilatkozatot terveztek kiadni,¹⁹⁶ elítélve a szovjet csapatok október 23-i behívását, a sztálini önkényt, a személyi kultuszt. A nyilatkozat végül nem jelent meg, addig vitatták, amíg eljárt fölötte az idő. Október 30-án lemondott a megyei pártvezetőség, hogy a tagság szabadon választhassa meg az új tisztségviselőket. Az átmeneti időre ideiglenes testület vette át az irányítást Földvári vezetésével. November 3-ára már MSZMP néven hirdettek aktívaülést, Grósz Károly tartotta a beszámolót. Az egybegyűlték egyetértettek a Nagy Imre-kormány legújabb intézkedéseivel (semlegesítés bejelentése, Magyarország kilépése a Varsói Szerződésből).

Más párt borsodi meg- vagy újjáalakulásáról eddig nem került elő adat.

A miskolci küldöttség november 1-jén utazott el a fővárosba (útjukhoz Zombori alezredes biztosított repülőgépet). Indulásuk előtt találkoztak a bányászok ugyancsak a kormányhoz induló küldöttségével. Vezetőik, Burkus Sándor és Jónás Tibor Földváriékkel utaztak a repülőgépen.¹⁹⁷ Nagy Imrere yarakozva a kormány több tagjával is beszéltek (Czottner Sándor, Csergő János, Nagy Józsefné, Kónya Albert). Bár a többpártrendszer visszaállítása szerepelt követeléseikben, arra hivatkozva, hogy ennek még nem jött el az ideje, egységesen visszautasították Tildy javaslatát, hogy hazatérve Borsodba segítsék a volt koalíciós pártok újjászerveződését.¹⁹⁸ A küldöttek örömmel vették tudomásul, hogy Nagy Imre ezen a napon teljesítette a forradalom utolsó lényeges követeléseit, és úgy határoztak, hogy szorgalmazni fogják a munka felvételét. Földvári előadta Nagy Imrének javaslatát, hogy oszlassák fel a légüres térbe került, immár semmit és senkit nem képviselő országgyűlést, és helyette állítsanak fel egy országos tanácskozó testületet. Nagy Imre egyetértett a javaslattal.¹⁹⁹

Hazatérve Budapestről délután öt órakor ülést tartott a megyei munkástanács elnöksége, amelyre meghívták a munkástanácsok, a szerveződő pártok, valamint a városi nemzeti bizottság vezetőit. Ekkor találkoztak először a két testület irányítói, akik kölcsönös támogatásukról biztosították egymást. A küldöttek beszámoltak a budapesti útról, és hosszú vita után – elsősorban a munkástanácsok képviselőinek ellenkezését legyűrve – a sztrájk felfüggesztéséről döntöttek.²⁰⁰ Felhívásukhoz egymás után csatlakoztak a város és a megye munkástanácsai, több helyen azonnal meg is kezdődtek az előkészületek a hétfői munkakezdés feltételeinek biztosítására. Késő este Kiss József az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács

196 MOI, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 3. köt. A Borsod megyei pártbizottság nyilatkozata. Tervezet.

197 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 1. köt. Földvári Rudolf jkv., 1958. február 19.

198 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 5. köt. Kiss József jkv., 1958. február 19.

199 BAZML, MMB., B. 1252/58. Papp Miklós pere. Papp Miklós jkv., 1957. február 13.

200 PIL, 290. f. 1/87. ő. e. Tájékoztató jelentés.

megalakításával együtt jelentette be a Borsodi rádióban a BMMT határozatát a munka felvételéről.²⁰¹

A megyei munkástanács ülésén szó esett a pártokról is. A munkástanács elnöksége támogatta újjáalakulásukat, részükre irodákat jelölt ki, ahol megkezdhetik a munkát, szó volt arról, hogy (a városi nemzeti bizottság mintájára) képviselőiket be kell vonni a megyei munkástanácsba, általánosságban azonban inkább elhalasztani javasolta a pártok közéleti megjelenését. (Másnap az *Északmagyarország* vezércikkben figyelmeztetett a korai pártosodás veszélyeire.) Másik fontos napirendi pontként Miskolc védelméről tárgyaltak, hiszen a szovjet hadsereg beáramlásáról folyamatosan érkeztek a hírek, elsősorban a szabolcsi forradalmi szervezetektől. A szovjetek ekkorra már lényegében körülvették Miskolcot.²⁰² Zombori alezredes kijelentette, hogy lehetetlennek tartja az eredményes védekezést, ennek ellenére elkészítették Miskolc védelmének, illetve az Egyetemváros kiürítésének a tervét.

Kiss József Budapestről megérkezve az Egyetemvárosba sietett, ahol már megkezdődött az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács alakuló ülése. Október végén ugyanis géptávirón sikerült közvetlen kapcsolatot kiépíteni Győrrel, így azonnal értesültek az október 30-ára összehívott dunántúli konferenciáról. Fekete Simon, a diákszemélyiség elnöke – a megyei munkástanács vezetőinek egyetértésével – Darin Sándor tanársegédet és Mayer Béla hallgatót bízta meg, hogy vegyenek részt a győri értekezleten, tájékoztassák a küldötteket a Miskolcon történetekről, programjukról, követeléseikről. Darinéknak sportrepülőgéppel mentek Győrbe, így másnap már vissza is érkeztek, és beszámoltak a diákszemélyiségnek. A megyei munkástanács elnökségének egyetértésével elhatározták, hogy a győri példa alapján létrehozzák az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanácsot. Ennek előkészítését a miskolci forradalom legmozgékonyabb szervezete, a diákszemélyiség vállalta, és november 1-jén két küldöttségük indult útnak, hogy személyesen értesítsék a kelet-magyarországi megyéket és a megyei jogú városokat.

November 2-án tizenegy óra tájban nyitotta meg Mihala Ferenc az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács megalakítására összehívott értekezletet a miskolci egyetemen. Az alakuló ülésen a miskolciakon kívül Heves, Nógrád, Szolnok, valamint rövid ideig Békés megyéből érkezett küldöttek voltak jelen. A szabolcsi delegátusokat tévedésből a megyeházára irányították, így ők nem tudtak részt venni az ülésen. Az értekezlet egyhangúlag döntött a regionális nemzeti tanács megalakításáról, amelynek fő feladata az észak- és kelet-magyarországi megyék közötti együttműködés elősegítése volt. Megállapodtak a tanács szervezetéről, ideiglenes jelleggel megválasztották tisztségviselőit (tekintettel arra, hogy a tanács székhelye Miskolcon volt, elnöke Mihala Ferenc, titkára pedig Darin Sándor lett, mindketten az egyetem oktatói, a többi megye egy-egy küldötte elnökhelyettes lett). A vezetősé-

²⁰¹ Kenedi, 1989, 436–439. o.

²⁰² MOL, XX-5-h,x Földvári Rudolf..., Op. ir. 5. köt. Éberth István jkv., 1957. április 19.

get megbízták, hogy az ülésen elfogadott politikai határozatot (amely másnap a Borsod és a Heves megyei lapban is megjelent) november 5-én juttassák el Nagy Imréhez. A határozatot bemutatták a BMMT vezetőségének, amely azzal egyetértett.²⁰³

Az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács lényegében a Dunántúli Nemzeti Tanácshoz hasonló programot fogadott el, a kettő közötti különbség abból a fáziseltolódásból adódik, amennyivel a miskolci székhelyű szervezet később alakult. A BMMT állásfoglalásának megfelelően elismerték és támogatásukról biztosították a Nagy Imre-kormányt (külön pontban üdvözltek a semlegesség bejelentését és Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből), ennek jegyében elrendelték a sztrájk befejezését. A nemzeti tanács elhatározta magát mind a jobb-, mind a baloldali restaurációs törekvésektől, ugyanakkor elismerte a demokratikus pártok alakulásának szükségességét, miközben a nemzeti egység megőrzése érdekében arra figyelmeztetett, hogy ez csak a szovjet hadsereg teljes kivonulása után lesz időszzerű. A nemzeti tanács önmagát is ideiglenesnek tekintette (miként a Nagy Imre-kormányt), és javasolta, hogy „a legrövidebb időn belül létre kell hozni az országos nemzeti tanácsot.”²⁰⁴ A dunántúlihoz hasonlóan a kelet-magyarországi nemzeti tanács is kiemelte, hogy az új forradalmi szervezetet teljes mértékben támogatja, és vele együttműködnek a fegyveres erők, a rendőrség és a honvédség. (Az ülésen részt vett és felszólalt Zombori Sándor mellett Záhonyi Brunó, az egyetemi zászlóalj parancsnoka is.²⁰⁵)

A forradalom konszolidációja a megyében

Ózdon október 27-én a munkástanács katonaviselt munkásokból felállította a nemzetőrséget, vezetésével Pollák Dénest bízták meg. A nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel és a környező határőrsőkkel. A közrend biztosítása érdekében azonnal hozzákezdtek a széthordott és a régi rendszer kádereinél lévő fegyverek összegyűjtéséhez. Pollák Dénes nemzetőrparancsnok még a nap folyamán kiment a magyar–csehszlovák határra, mivel úgy értesültek, hogy a csehszlovák hadsereg csapatokat vont össze. Pollák biztosítani akarta őket, hogy szó sincs ellenforradalomról, a hibák kijavításáért, az igazi szocializmus megteremtéséért küzdenek, másfelől fegyvert akart kérni a nemzetőrség részére. Pollákot ugyan egy magyar határőr főhadnagy is elkísérte, a csehszlovák határőrizeti szervek határsértés címén mégis letartóztatták mindkettejüket.²⁰⁶

Másnap Török István tanárt, a helyi írócsoport tagját állították a nemzetőrség élére. Október 29-én a nemzetőrségnek is otthont adó rendőrség épületében meg-

²⁰³ BAZML, MMB., B. 1188/1957. Mihala Ferenc és társainak pere. Korompai János jkv., 1957. június 21.

²⁰⁴ Rásó, 1998, 80. o. Határozat az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács megalakulásáról.

²⁰⁵ BAZML, MMB., B. 1188/1957. Mihala Ferenc és társainak pere. Korompai János jkv., 1957. június 21.

²⁰⁶ BAZML, MMB., Nb. 808/1957. Török István...

kezdődött a nemzetőrnek jelentkezők kiválogatása a munkástanács vezetését elfogadó rendőrök közreműködésével. (A rendőrök átvilágítására ekkor még nem került sor.) Török István azonban, aki a többnapos kialvatlanság következtében idegösszeomlást kapott, áruállással gyanúsította meg a rendőröket, összeszólalkozott velük, majd utasította a nemzetőröket, hogy állítsák falhoz, és végezzék ki őket. Dulakodás kezdődött, Török fegyvere többször elsült. Ezt a rendőrség udvarán tartózkodó nemzetőrök jeladásnak tekintették, és löni kezdték az épületet, majd több kézigrámatot is elhajítottak. Az összevissza lövöldözésnek több sebesültje lett. Az incidens után Törököt önkívületi állapotban szállították kórházba.

A fegyverropogásra elszabadultak az indulatok. Rémhírek terjedtek el a rendőrök, illetve az államvédelmisek lázadásáról, ezeket megerősítette a hangoshíradó és az, hogy vészjeleket adott le a gyári sziréna is. Hajtóvadászat indult a rendőrök és az államvédelmisek után. Az utcán vagy a lakásokon letartóztatottakat a munkástanács épületéhez szállították, közülük többeket bántalmaztak, egy ügyészégi nyomozót, illetve egy államvédelmi és egy rendőrtisztet pedig meglincselt a tömeg. A munkástanács telefonon kért segítséget a környező településektől előbb a rendőrök vélt lázadásának, majd a tömeg indulatainak a megfékezésére. A zavargásokat késő délután a határőrsőkről és a környező településekről érkezett fegyveresek segítségével sikerült felszámolni.²⁰⁷

Október 29-én estére az újjáalakított munkástanács normalizálta a helyzetet, elejét vette további népitéleteknek, dacára annak, hogy a rendőrség irattárából kikerültek az államvédelem titkos iratai, köztük a hálózati személyek névsora. A nemzetőrségen belül létrejött nyomozó csoport előállította az államvédelmi tiszteteket és egyes pártfunkcionáriusokat, legtöbbjüket a kihallgatás után hazaengedték.²⁰⁸ A munkástanács határozatára a munkahelyeken felülvizsgálták a vezető beosztású dolgozókat, akiket bűnösnek találtak, azokat elbocsátották, vagy alacsonyabb munkakörbe helyezték. Az államvédelmi iratokat a gyár óvóhelyére szállították, és gondoskodtak arról, hogy senki ne férhessen hozzájuk. A munkástanács ellenőrzése alá vonta az OKÜ *Szabad Ózd* címre átkeresztelt lapját, szerkesztésével Szakáts Albertet, a helyi írócsoport tagját bízta meg. November 3-án az OKÜ munkástanácsa is úgy határozott, hogy 5-én felveszik a munkát.²⁰⁹

A rend fenntartása és a személyes leszámolások elkerülésére a putnoki munkástanács is felállította a nemzetőrséget, amely mindvégig együttműködött a járási rendőrkapitánysággal. A nemzetőrök a rendőrségi kimutatás segítségével gyűjtötték be a fegyvereket. A munkástanács felhívására minden intézménynél négyfős

207 BAZML, MMB, Nb. 1665/1957. Pácza Sándor és társainak pere (a továbbiakban Pácza Sándor...).

208 ÁSZTL, V-146396. Borbély László és társainak vizsgálati iratai. Pataki Attila jkv, 1959. július 18. A nemzetőrök Pétervásárán és Szilvásváradon, vagyis Heves megyében is vettek őrizetbe államvédelmi tiszteteket és funkcionáriusokat.

209 BAZML, MMB, Nb. 808/1957. Török István...

bizottság alakult a vezetők felülvizsgálatára, ezek döntöttek az elbocsátásról, a kényszer-szabadságolásról vagy az alacsonyabb munkakörbe helyezésről. A munkástanács felszólított négy pártfunkcionáriust, akik iránt általános volt az ellenszenv, hogy saját biztonságuk érdekében hagyják el a települést.²¹⁰

Október 28-án a megyei munkástanács képviselőinek jelenlétében tartott ülésén a munkástanács arról döntött, hogy a testületet kiegészítik a községi vállalatok és intézmények munkástanácsainak küldötteivel. A megyei munkástanáccsal való folyamatos és biztos kapcsolat megerősítése érdekében a járási pártbizottság K-vonalát a posta dolgozóival átkötötték a munkástanácshoz. Javasolták a megyei munkástanácsnak, hogy táviratban szólítsa fel Nagy Imrét a még mindig függőben lévő követelések azonnali teljesítésére. Felülvizsgálták a rendőröket, öt főt találtak alkalmatlannak a további szolgálatra. A helyzet konszolidálódását mutatja, hogy a munkástanács elrendelte a tanítás folytatását, egyben felszólították a tantestületet, hogy a történelem tananyagot – a felsőbb rendelkezéseket be sem várva – a megváltozott helyzetnek megfelelően alakítsák át.²¹¹ (A másnapi ózdi események hatására felülbírálták döntésüket, és úgy határoztak, hogy az oktatást a hét végéig még szüneteltetik.)

Október 29-én a munkástanács Ózdra irányította a nemzetőrséget (ahonnan nemcsak telefonon kértek segítséget, hanem két teherautót is küldtek az önként jelentkezőkért²¹²). A nemzetőröket elkísérték a községben szolgálatot teljesítő építőalakulat katonái. Részint az ózdi hírek hatására úgy határoztak, hogy egy katonai intervencióval szemben is bevethető fegyveres egységet szerveznek. Az alakulat felállítása érdekében szabályos katonai behívókat küldtek ki, és a keleméri határőrsről vételeztek fegyvereket.²¹³ A létszám feltöltése érdekében a szervezéssel megbízottak toborzókörútra indultak a járás községeibe. A szolgálatot vállalókkal esküt tettek: „Én ... esküszöm az élő Istenre és magyar becsületemre, hogy magyar hazám és nemzetem végső és teljes függetlenségéért folytatott szabadságharcunkban életem árán is kitartok. A putnoki községi munkástanács rendelkezéseinek magam alávetem, feletteseim parancsát teljesítem, magamat az ő fegyelmi és büntető hatáskörének alávetem. Isten engem úgy segéljen.”²¹⁴

A putnokiak ugyan elismerték a megyei munkástanácsot (amelynek képviselői rendszeresen részt vettek a községi munkástanács ülésein), de számos kérdésben nem értettek vele egyet. A BMMT-től október 29-én kapott tájékoztatás ellenére úgy határoztak, hogy nem alakítanak külön járási munkástanácsot, mivel a járást csak fölösleges, bürokratikus, az ügyintézkést lassító fórumnak tekintették. A BMMT

210 BAZML, MMB, B. 1667/1957. Pácza Sándor..., A putnoki munkástanács határozatai, 1956. október 28.

211 Uo.

212 ÁSZTL, V-145845. Pácza Sándor..., Szalmási Lajos jkv, 1957. augusztus 14.

213 ÁSZTL, V-145845. Pácza Sándor..., Pácza Sándor jkv, 1957. május 29.

214 BAZML, XXXIII. 5/1. f. 438. d. A putnoki karhatalmi alakulat eskümintája.

azonban ragaszkodott a járási munkástanácsok megalakításához, így végül október 30-án Putnokon is sor került a megválasztására (igaz, az ügyeibe továbbra is beleszólási jogot igényelt a községi munkástanács). Leváltották a járási hadkiegészítő parancsnokság vezetőjét, és a posztra addigi helyettesét nevezték ki, ami ellen tiltakozott a BMMT katonai bizottsága.²¹⁵

Putnokkal ellentétben Edelényben már október 28-án eldöntötte a községi munkástanács, hogy a felsőbb rendelkezéseket be sem várva, azonnal meg kell alakítani a járási munkástanácsot. Mivel az alakuló értekezleten nem képviseltette magát az összes község, csak ideiglenes testület jöhetett létre. (A végleges választási gyűlést november 4-én reggel nyolc órára hívták össze, ennek megtartására azonban már nem került sor.) A munkástanács elnöke Hatvani Viktor, a korábbi főjegyző lett, aki nem a járási székhelyen, hanem Szendrőn lakott, és az ottani munkástanács küldötteként vett részt az alakuló ülésen. A járási munkástanács hatáskörébe utalták a nemzetőrség megszervezését, a zavartalan élelmiszer-ellátás és a közigazgatás biztosítását. A megalakult munkástanács a BMMT utasítására azonnal intézkedett a lakosságnál lévő fegyverek összegyűjtéséről. Fegyvert a nemzetőrök is csak a szolgálat idejére kaptak. A parancsnok Nagyfejeő János lett, aki a világháború előtt húsz éven át volt csendőr, helyettese pedig Lőcsei Viktor őrnagy, a járási kapitányság rendőri vezetője. A nemzetőröket szolgálatba lépés előtt és után a tisztiorvos volt hivatva megszondázni, hogy nem ittak-e alkoholt. Úgy határoztak, hogy aki alkoholos állapotban jelentkezik szolgálattételre, azt végleg törölni kell a nemzetőrség soraiból. A járási munkástanács fegyelmi bizottságot állított fel annak ellenőrzésére, hogy a választott tisztviselők betartják-e a BMMT és a diákpárlament utasításait. Az ülés végén Laboda László, a BMMT küldötte tartott tájékoztatót.²¹⁶

Edelényben az államvédelmi tisztek még október 28-a után is szolgálatot adtak. Október 30-án a BMMT utasítására hivatkozva a járási munkástanács a hadkiegészítő parancsnokságra vitette a fegyvereiket, és eltiltotta őket a további szolgálattól. November első napjaiban a BMMT utasítására előállították az államvédelmi tiszteket. Kihallgatásuk után egy részüket hazaengedték, a többiek a járási börtönbe zárták. Mivel október 31-én bejelentés érkezett a megyei munkástanácsra az edelényi „ellenforradalomról”, ahol „egy volt csendőr ragadta magához a hatalmat”, Nagy Attila, a munkástanács elnökhelyettese kiszállt tájékozódni, de semmi kifogásolnivalót nem talált sem a községi, sem a járási munkástanács, sem pedig a nemzetőrség működésében.²¹⁸

215 ÁSZTL, V-145845. Pácza Sándor..., Pácza Sándor jkv., 1957. július 16.

216 BAZML, MMB., B. 1075/1957. Hatvani Viktor és társainak pere. Jkv. az Edelényben 1956. október 29-én tartott járási munkástanács-választó ülésről.

217 BMKI, Közrendvédelmi Főosztály, személyzeti osztály, fegyelmi ügyek. Udvarhelyi András jkv., 1957. február 13.

218 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 7. köt. Nagy Attila önvallomása, d. n.

A járási munkástanács sürgette a községi munkástanácsok felülvizsgálatát, esetenkénti újjáválasztását, mert úgy értesült, hogy egyes községekben „a régi végrehajtó bizottság vagy az MDP egész egyszerűen kijelölte a munkástanács tagjait, és azokat ki is nevezte. A sztálinisták ilyen kísérleteit meg fogjuk hiúsítani, és az ilyen munkástanácsot nem ismerjük el” – írták.²¹⁹ A járási munkástanács a közigazgatás zavartalansága érdekében rendelkezett a funkcionáriusok felülvizsgálatáról, leváltásuk lehetőségéről és módjáról. Felhívta a munkástanácsok figyelmét, hogy ne engedjenek teret személyi bosszúnak, kizárólag az emberi és szakmai képességek alapján döntsenek.²²⁰

Putnokhoz hasonlóan az encsi községi munkástanács is csak a megyei munkástanács utasítására hirdette meg a járási munkástanácsot megválasztó gyűlést; korábban úgy határoztak, hogy ők maguk intézik a járás ügyeit is.²²¹ Itt is tovább működött a végrehajtó bizottság, de vezetőit leváltották, és új vb-elnököt választottak. Október 29-én a községi munkástanácsot is újjáalakították, a választásra be sem engedték a járási tanács küldötteit, az elnök azonban a település korábbi párttitkára maradt. A nemzetőrség Encsen is a rendőrséggel közösen adott szolgálatot, élére egy rendőr főhadnagyot állítottak, akit beválasztottak a munkástanácsba is.

Mezőcsáton október 26-a után több alkalommal is átalakították a községi munkástanácsot, egyre inkább kiszorítva az október 23-a előtti funkcionáriusokat. A pedagógusokat felkérték, hogy a járás községeiben segítsék a munkástanácsok megalakítását.²²² Megszervezték a nemzetőrséget, élére az államvédelmi parancsnokkal egyetértésben Kajtor János hengerészt jelölték, aki 1953 előtt rendőr volt. A rendőrök és – október 28-ig – az államvédelmisek is szolgálatban maradtak, együtt járőröztek a nemzetőrökkel.²²³ November 2-án miskolci nemzetőrök jelenlétében felülvizsgálták a rendőröket, és akivel szemben kifogás merült fel, annak további szolgálatára nem tartottak igényt. A miskolci nemzetőrök letartóztatták és a megyeszékhelyre kísérték Gyárfás Jánost, a megyei pártbizottság titkárát, aki az MSZMP aktívaülésének előkészítésére érkezett. Gyárfás ellen az volt a vád, hogy fegyvert találtak nála, és engedélye nem volt szabályszerű. (Gyárfást Miskolcon a megyei munkástanács utasítására szabadon engedték.)²²⁴

Sátoraljaújhelyen október 27-én délután tartotta (volna) első ülését a város vezető funkcionáriusaiból alakult munkástanács, aminek hírére tüntető tömeg gyűlt a járási tanács épülete elé. Fenyegető fellépésük hatására szétesett a káder-mun-

219 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Az edelényi ideiglenes járási munkástanács elnökének, Hatvani Vikornak körlevele a járás munkástanácsaihoz, 1956. október 31.

220 BAZML, MMB., B. 1075/1957. Hatvani Viktor és társainak pere.

221 BAZML, MMB., B. 1637/1957. Görgényi Artúr pere.

222 BAZML, MMB., B. 1930/1958. Helcsuth Tibor pere.

223 BAZML, MMB., B. 1569/1957. Ács Sándor és társainak pere.

224 BAZML, MMB., Nb. 1235/1957. Ádám Ferenc pere.

kástanács, több tagja elmenekült, a járási párttitkár és a járási rendőrkapitány egyenesen Kassára.²²⁵ Új városi munkástanácsot alakítottak, a járás ügyeinek intézésére pedig a járási tanácson alakult nemzeti bizottság. A rend helyreállítása érdekében felállították a nemzetőrséget, parancsnoka Kummer Károly lett, akinek döntő szerepe volt az elszabadult indulatok megfékezésében. Átmeneti szünet után a rendőrök a nemzetőrökkel együtt adtak szolgálatot, a nemzetőrséget mindvégig segítette a járási hadkiegészítő parancsnokság, fegyverzettel és egyéb katonai felszereléssel is ellátta őket. Papp János századost, a hadkiegészítő parancsnokát beválasztották a munkástanácsba, amely őt nevezte ki a város katonai parancsnokává.²²⁶ A nemzetőrség megerősítésére szabályos katonai behívóparancsokkal kétszáz főt rendeltek be szolgálatra. Felszólították a sátoraljaújhelyi üzemeket, hogy az igazgatói alapból utaljanak át bizonyos összeget, így mintegy 25 ezer forint gyűlt össze a nemzetőrök élelmezésére.²²⁷ Kummerék felnyitották az államvédelem irattárát, és megtalálták a hálózati személyek listáját.

Október 30-án Nagypál József egyetemista vezetésével küldöttség érkezett a megyei munkástanács szervezési bizottságától, akik közölték, hogy nem ismerik el a járási nemzeti bizottságot, mert azt nem demokratikusan választották, hanem az apparátus hozta létre. Egyben tájékoztatták a sátoraljaújhelyieket a járási munkástanács feladatairól és megalakításának szabályairól.

A munkástanács Szikszón is elrendelte a fegyverek begyűjtését és az államvédelmisek kihallgatását. Az egyik tisztet, akit kegyetlenkedéseiért különösen gyűlölték a községben, alig tudták megmenteni a tömeg dühétől, az emberek követdobálták „az ávóst mentő” munkástanács hivatalát. (A tisztet gépkocsin menekítették ki és szállították Miskolcra.²²⁸)

A megye számos községében már október 26-án megválasztották a munkástanácsot. Része volt ebben a megyei munkástanács október 25-i felhívásának, amely a Borsodi rádió és a diákpárlament küldöttei révén mindenhol eljutott. Sok helyen már reggel megkezdődtek az előkészületek, általában a helyi tanács vagy a népfront valamelyik vezetője – de volt, ahol a megyei pártbizottságtól érkezett instrukciók alapján a pártvezetés – kezdeményezte a munkástanács megalakítását.

A Földvári Rudolf vezette megyei pártbizottságnak az volt az (országos pártközpont direktívaival is egybeeső) álláspontja, hogy a párt- és tanács szervek

²²⁵ BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 433. d. Feljegyzés Szűcs István elvtárs október 23. és november 10. közötti magatartásáról. Miskolc, 1957. március 26.; Uo., Grósz Károly, Tajti Gyula és Simon Ferenc felszólalása a megyei intézőbizottság 1957. április 24-i ülésén.

²²⁶ BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 442. d. Előterjesztés Papp János honvéd százados, hadkiegészítő parancsnok ügyében. MSZMP Sátoraljaújhelyi Járási Bizottsága. Sátoraljaújhely, 1957. június 19.

²²⁷ BAZML, MMB., Nb. 451/1958. Kummer Károly pere.

²²⁸ BAZML, MMB., B. 1827/1957. Zombor Lajos... Az államvédelmi tiszt 1957-ben részt vett a forradalom alatt őt őrizetbe vevő nemzetőrök letartóztatásában és kihallgatásában, egyiküket bántalmazta is.

igyekezzenek élére állni a demokratikus népmozgalomnak, vegyenek részt az új testületek megalakításában és munkájában. Az a tény, hogy a BMMT elnökségében is helyet kaptak a megyei tanács funkcionáriusai, bátorítólag hatott a helyi vezetőkre, így általában békés körülmények között zajlott a munkástanács megalakítása. A testületekbe bekerült valaki a községi tanács vezetői közül (általában a titkár), és a munkástanácsnak alárendelt nemzetőrséget is a rendőrséggel vagy más fegyveres testülettel (hadkiegészítő parancsnokság, határőrség) együttműködve állították fel. A kistelepülések többségét tekintve október 26–28-án még nem lehet egyértelműen a forradalmi erők helyi győzelméről beszélni, a helyzet Borsod esetében – tekintettel a Földvári vezette megyei pártbizottságnak a követeléseket általában támogató politikájára – amúgy is bonyolultabb volt az országos átlagnál. Jellemző volt, hogy készséggel együttműködött a régi, október 23-a előtti politikai elit és azok, akiknek a lakosság most szavazott bizalmat. A munkástanácsok az új emberek révén inkább élvezték a községek bizalmát, mint az október 23-a előtti vezetőség, de a személyi összetétel általában nem jelentett éles elhatárolást a régi rendszertől, melynek továbbélését mutatta az is, hogy a munkástanácsok felállítása általában felsőbb utasításra történt,²²⁹ és hogy megalakításuk után, nekik alárendelten, de hivatalban maradt a tanács végrehajtó bizottsága. Ahol nem felső kezdeményezésre alakult munkástanács, oda valamely környező ipari üzemből dolgozók vitték meg a forradalom hírére. Általában nem váltották le a tanácsokat, csak azokat a személyeket küldték el, akikre különösen haragudtak, akiket idegenből helyeztek a községek élére, vagy akiknek megszűnt a hivataluk (például a begyűjtési osztályok vezetőit). Október 28-án Sima községben a párttitkárt annak ellenére választották a munkástanács tagjává, hogy az alakuló gyűlésen megvádolták: 1945-ben fiatalokat deportáltatott.²³⁰ Hejőbábán párttagot választottak a munkástanács elnökéül és a nemzetőrség parancsnokául is.²³¹ Október 29-e után ezeket a munkástanácsokat egyes helyeken többször is újjáválasztották, és fokozatosan kimaradtak belőlük a kommunista káderek. Megtörtént, hogy a település szembefordult a funkcionáriusok kezdeményezésére létrehozott munkástanács egészével, és teljesen újat választott (Bódvaszilas, Hernádnémeti).²³² Viszonylag ritkán, de előfordult, hogy a teljes tanács vezetőséget leváltották, és új embereket választottak a település élére.²³³ A tanácsai tisztviselőket a tüntetés idején sok helyen elküldték, nehogy bajuk essen, később azonban – mivel szükség volt a tapasztalataikra – visszahívták őket az ügyek vitelére.

²²⁹ Hernádnémetibe a járási tanács elnökhelyettese „üzent”, hogy 8–10 fős munkástanácsot kell alakítani.

BAZML, MMB., Nb. 1254/1957. Homolya András pere. Grokoly Ágoston az első fokú tárgyaláson.

²³⁰ BAZML, MMB., B. 87/1959. Draskóczi Béla pere.

²³¹ BAZML, MMB., B. 1244/1957. Kovács Balázs pere.

²³² BAZML, MMB., B. 1255/1957. Körtvélyesi Sándor pere.

²³³ BAZML, MMB., Nb. 1254/1957. Homolya András pere.

A munkástanácsok vezetőségébe általában bevásztottak egy-egy tanult embert, leggyakrabban a tanítót,²³⁴ és ahol volt erre mód, egy olyan személyt, aki október 23-a előtt is magasabb funkciót töltött be (Szikszón a megyei tanács egyik előadóját, Boldogkőújfalun egy megyei tanácstagot, Komjátiban a járási tanács egyik tagját, Vilmányban pedig a járási tanács titkára lett a munkástanács elnöke), de az elnök leggyakrabban egy-egy helyben született, tekintélyes gazda volt. A munkástanács-vezetők kiválasztása gyakran azon múlt, hogy ki mennyire vált hangadóvá a felvonulás vagy tüntetés során, ki rendelkezett fontos információkkal a megyeszékhelyen vagy a fővárosban történekről. A tanácsok végrehajtó bizottságainak jogkörét átvevő munkástanácsok legfőbb feladatuknak a közrend és a nyugalom megőrzését tekintették. Legtöbbször a miskolci pontokat tették magukévá, ezeket egészítették ki saját sérelmeikkel, követeléseikkel, de volt olyan falu, ahol a szegedi alapján állították össze a saját programjukat. Sok helyen az utcára szórták és el is égették az adó- és begyűjtési íveket, a kommunista dekorációt, és visszavitték az iskolába a keresztet. Az országos követelésekkel való összhangot mutatja az Igrici községben október 26-án a „harcoló ifjúság, Budapest” címre feladott, és az országos pártközpontba beérkező távirat: „Igrici hazaszerető és szabadságért halni kész népe hálás szívvel köszönti az egyetemi ifjúságot. Bízunk, és harcol a szabad magyar jövőért.”²³⁵

Néhány helyen már október végén sor került a (különösen rossz anyagi helyzetben lévő) téészek feloszlására (Abaújvár, Szinpetri), a döntést azonban általában elhalasztották a remélt nyugalmasabb napokra, addig a közös vagyonát zár alá vették és általában nemzetőrök vigyázták, a szövetkezet vezetésére pedig forradalmi bizottságot vagy munkástanácsot alakítottak.²³⁶ Cserépfalun hevesebbek voltak az indulatok. Október 26-án este az emberek sorra járták a téésztagek portáit, volt, akire vasvillával támadtak, és szabályos kőzáport zúdítottak a téészelnök házára. A helyi rendőr nem mert fellépni ellenük, elmenekült a szomszéd községbe.²³⁷ Általános volt azonban, hogy azonnal intézkedtek a tagosított földek visszavételéről, megszüntetve ezzel olyan jogsérelmeket, mint amilyen például Tiszakarácson fordult elő, ahol az 1953-ban a téészből kilépett gazdák a korábban a szövetkezet számára tagosított földeket művelték még 1956-ban is.²³⁸

Egyes kisebb sérelmeket azonnal orvosoltak, így a gazdák több helyen kiválthattak korábban „felajánlott” igasállataikat és eszközeiket. Baskó községben a munkástanács elnöke visszavette államosított házát, a községi tanács így még 1957 elején

234 „A vádlott azért lett az elnök, mert ő volt az egyetlen tanult ember közöttünk.” BAZML, MMB., B. 1244/1957. Kovács Balázs pere. Böszöri Mihály az első fokú tárgyaláson.

235 PIL., 290. f. 1/22. ő. e. Igrici község távirata.

236 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Feljegyzés a borsodivánkai József Attila Termelőszövetkezet feloszlásáról.

237 BAZML, MMB., B. 2076/1957. Pósdát Tóth Bertalan és társainak pere.

238 BAZML, MMB., B. 1270/1957. Tompa Sándor pere.

is az erdőgazdaság hivatali helyiségében működött.²³⁹ Sehol sem merült fel az 1945 előtti földbirtokviszonyok visszaállításának, vagy akár az 1945-ös földosztás revíziójának a követelése. A munkástanácsok élelmet gyűjtöttek, amelyet vagy Budapestre, vagy valamelyik közeli városba szállítottak, ahonnan híreket, és a nemzetőrség részére fegyvereket hoztak.²⁴⁰

A lehetőség szerint katonaviselt férfiakból felállított nemzetőrség is azt a célt szolgálta, hogy megvédjék a falu békéjét, megőrizték a magtárakban, gépállomásokon őrzött értékeket mindenkivel szemben, aki azt fenyegetheti. A nemzetőrség szavatolta a volt funkcionáriusok személyi biztonságát. Tettlegességre csak elvétve került sor, általában ott sem történt több, mint hogy betörték azoknak az ablakait, akikre különösen haragudtak, vagy – általában ital hatása alatt – megfenyegették őket. (Nem volt ritka az ilyen esetekben az sem, hogy másnap bocsánatot kértek tőlük.)

Ha fizikai erőszakra általában nem került is sor, számos településen megszegyénítették az emberek napokkal korábban még mindenható uraikat. Sok helyen kizavarták őket a munkástanácsot megválasztó népgyűlésről. Girincs községben szemébe mondták a párttitkárnak, hogy „te pedig menj ki, nincs itt semmi helyed”. A párttitkár elhagyta a termet, bántódása nem esett.²⁴¹ Erdőbényén a tüntetők sorra járták a falu vezetőit, zászlót adtak a kezükbe, úgy kellett beállniuk a menetbe. A tüntetők megpróbálták kidobni a tanács pénzügyi előadóját az ablakon, őt a munkástanács majdani elnöke mentette meg és kísértette haza.²⁴² Mezőkeresztesen az erkélyről mondták el a tanácsitkárral az önéletrajzát. A feldühödött tömeg meg akarta verni, a rendőrök menekítették ki és kísérték haza.²⁴³

Néhány helyen súlyosabb következményekkel jártak az elszabadult indulatok. Kácson október 25-én baltanyéllal ütötték meg a tanácselnököt, akinek eltört az állkapcsa.²⁴⁴ Komjátiban a tanácselnököt hívták a tüntetésre, amit ő visszautasított, mire valaki bicskával megszurta.²⁴⁵ Kurityánban október 27-én egy vas stangával verték meg a bánya igazgatóját, aki alig tudott elmenekülni a bányászok dühe elől, és napokig Miskolcon, majd Mezőcsáton bujkált. A dolgozók dühükben jelképesen kivégezték: kabátját felakasztották egy oszlopra, és meggyújtották.²⁴⁶

Emberéletet követelt a forradalom Cserépváralján. Október 27-én Tardról és Mezőkeresztesről mentek át felkelők a községbe, ahol még nem alakult meg a mun-

239 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Októberi megnyilvánulások, d. n.

240 Rásó, 1998, 60–66. o. Taktabáj község adománya Miskolc szociális intézményeinek.

241 BAZML, MMB., B. 1156/1958. Tóth Imre pere.

242 BAZML, MMB., B. 203/1958. Kiss István és társainak pere.

243 BAZML, MMB., B. 1733/1957. Ábrahám László és társainak pere.

244 BAZML, MMB., Bgy. 201/1957. Haviár László és társa pere.

245 BAZML, MMB., B. 1616/1957. Sula János pere.

246 BAZML, MMB., B. 1187/1957. Sipos Lajos és társainak pere.

kástanács. Miután a tanácsházán senkit sem találtak, bementek a tanácselnökhöz, aki korábban a járási pártbizottság funkcionáriusa volt. Felszólították, hogy adja át a fegyverét, amikor a helyszínre érkezett a tanácselnök veje, aki azonnal lőtt a felkelőkre: az egyik fiatal agyonlőtte, a másiknak pedig kilőtte a szemét. Az ügben a forradalmi napokban a mezőkövesdi és a cserépváralji munkástanács járt el, és már október végén őrizetbe vettek több személyt. A forradalom leverése után egy jogerős ítélet született: három és fél évi börtönbüntetésre ítélték azt a felkelőt, aki a fél szemét elvesztette.²⁴⁷

A kisteleplülések lakossága magabiztosan oldott meg komoly feladatokat. Másdon oroszul tudó diákok felszólították az olajraktárat őrző szovjet egységet, hogy az összetűzést elkerülendő, vegyék le a vörös csillagot, és hagyják el a falut. A szovjetek levették a csillagot, majd teherautón elhajtottak.²⁴⁸ Hejcéen a tüntetők október 29-én éjszaka kiszabadították a községben házi őrizetben tartott Péteri József váci püspököt, szabadulásának tiszteletére meghúzták a harangokat. A püspök másnap reggel elhagyta a települést.²⁴⁹

Az első restaurációs kísérlet csődje

November 4-én Miskolcon az egyetemi őrség jelzőlővéseire ösztözzel válaszoltak a szovjetek. A lövöldözésnek, amelybe rövid időre bekapcsolódtak az egyik diákszálló fegyveresei is, két hallgató esett áldozatul. A szovjetek megszállták az Egyetemvárost, ahonnan a következő napokban a diákok többsége elmenekült, az épületek lényegében kiürültek.²⁵⁰ A megszállók kihirdették az ostromállapotot, és este hattól reggel hat óráig tartó kijárási tilalmat vezettek be.

A szovjet támadásnak hasonló következményei lettek, mint a 26-i lövésnek: minden fegyveres erő felbomlott, és ismét nagy tömegű fegyver került, immár minden ellenőrzés nélkül, a civil lakosok kezére. Zombori alezredes tűztilalmi parancsot adott ki, de a katonák többsége nem várta be a szovjeteket, elmenekült. Kiürült a Rudas László utcai rendőrkapitányság, a Bocskai laktanyából hazaküldték a nemzetőröket, és a defenzív csoport is elhagyta a megyeházát. Az egyetemi zászlóalj visszavonult a belső karhatalom Tizeshonvéd utcai laktanyájából, a Borsodi rádió őrsége pedig katonatisztek vezetésével – a későbbi fegyveres ellenállásra készülve – a Bükkbe húzódtott vissza.

A megyei munkástanács vezetői fölösleges és értelmetlen lépésnek tekintették a szovjet akciót. Mivel Miskolcon október 28-tól rend volt, értelmetlen volt a rend

247 ÁSZTL, V-145079. Tokár Vince..., Mikulás Gábor jkv, 1957. január 15.; BAZML, MMB, B. 1733/1957. Ábrahám László és társainak pere.

248 BAZML, MMB, B. 253/1958. Rivnyák Károly és társainak pere.

249 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Októberi megnyilvánulások, d. n.

250 Az egyetem megszállásának történetét lásd Ungváry, 1991, 136–146. o.

helyreállítására való hivatkozás, a katonai akcióval párhuzamos politikai fejleményekről pedig a munkástanács vezetőinek kora reggel még nem sok tudomásuk volt. A borsodi forradalom vezetői egész nap tárgyaltak a szovjetekkel, de mindössze arra voltak hajlandók, hogy a fegyveres harc elkerülése érdekében közleményt olvassanak be a miskolci rádióban. Földvári, Zombori alezredes, majd Nagy Attila egyaránt a nyugalom megőrzésére és – a november 2-i határozatnak megfelelően – a munka felvételére szólította fel az embereket, kérve, hogy tartózkodjanak a szovjet csapatok megtámadásától, mert azok a parancs értelmében minden ellenséges akcióra kemény ellencsapással válaszolnak. Megnyugtatósnak szánták azt a kijelentésüket is, hogy változatlanul fenntartják követeléseiket, és Nagy Imrét tekintik Magyarország törvényes kormányfőjének. Földvári bele akarta foglalni a felhívásba, hogy Miskolcon továbbra is a munkástanács gyakorolja a hatalmat, ezt azonban a szovjet parancsnok kihúzatta.²⁵¹ Földvári rádióbeszédét szalagra vették, és a nap folyamán többször lejátszották.

Délután a megyei munkástanács vezetői az üzemi munkástanácsok küldöttjeivel tárgyaltak a megyeházán. Egységesek voltak a szovjet csapatok kivonásának követelésében és abban, hogy amíg ezt el nem érik, illetve amíg a Nagy Imre-kormány vissza nem nyeri rendelkezési jogát az országban, mégis folytatják a sztrájkot. A megyei munkástanács vezetői (Fekete László, Földvári Rudolf, Kiss József és Zombori Sándor) a megyeházán töltötték az éjszakát, hogy azonnal cselekedni tudjanak, ha sürgős intézkedésre van szükség.²⁵²

November 5-én folytatódtak a tárgyalások egyfelől a megyei munkástanács és a pártbizottságnak a Kádár-kormányt feltétel nélkül támogató tagjai (Déri Ernő, Grósz Károly), másfelől a munkástanács és a szovjet parancsnokság között. Grószék – alkalmazkodva az újabb szovjet fegyveres beavatkozás teremtette gyökeresen új helyzethez – arról igyekeztek meggyőzni Földváriékát, hogy bélyegezzék ellenforradalomnak a történeteket, és feltétel nélkül ismerjék el Kádár kormányát. A munkástanács vezetői mindkét követelést visszautasították, a Kádár-kormányval kapcsolatban kijelentették, hogy nem ismerhetnek el törvényesnek egy idegen hatalom által kijelölt testületet, amelynek sem tagjait, sem programját nem ismerik.²⁵³ Éles, indulatos vita bontakozott ki, melynek során a kádáristák már ekkor Földvárit tették felelőssé az „ellenforradalom” helyi győzelméért. A BMMT vezetői a szovjetekkel szemben is ragaszkodtak ahhoz, hogy Kádárral ugyanúgy tárgyaljanak, mint október 25-én és november 1-jén Nagy Imrével, és e tárgyalásoktól tették függővé további lépéseiket. A szovjetek (látszólag) beleegyeztek a munkástanács vezetőinek budapesti útjába, akik még dél előtt ezzel a hírrel tértek vissza az üzemekbe. Kijelentették, hogy ragaszkodnak a DIMÁVAG 21 pontjához, és csak

251 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., 35. d. Magyar Sándor jkv, 1958. március 6.

252 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 5. köt. Kiss József jkv, 1958. február 20.

253 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., 40. d. Váci jegyzetei, Szitovszky Zoltán az első fokú tárgyaláson.

abban az esetben hajlandóak elismerni Kádár kormányát, amennyiben garanciát vállal a pontokban foglaltak teljesítésére. Úgy határoztak, hogy a küldöttség viszszaérkezéig folytatódjon az ülésztrájk.²⁵⁴

Délután útra készen állt a küldöttség. A szovjetek útvonalengedélyt ígértek, ezért Földváríék átmentek a szovjet parancsnokságra. A Bocskai laktanyában azonban újra a Kádár-kormány feltétel nélküli elismerésére akarták rábírní a munkástanács vezetőit, akik azt újfent visszautasították. Ekkor a szovjetek letartóztatták, és Debrecenen keresztül Ungvárra szállították őket. Nagy Attilának és Papp Miklósnak, akik nem voltak tagjai a küldöttségnek, és akiket időben értesíteni tudtak társaik sorsáról, ekkor még sikerült elkerülniük a letartóztatást.

Borsodban egyedül Mezőkövesden bontakozott ki komolyabb fegyveres harc a megszálló csapatokkal szemben. Nagy Imre rádiószózatának elhangzása után telefonon kértek tájékoztatást Egerből, ahonnan közölték velük, hogy készülnek a fegyveres ellenállásra, és azt kérték, hogy a mezőkövesdiek kíséreljék meg feltartóztatni a támadó egységet. Az egriek katonai segítséget is ígértek.²⁵⁵ Mezőkövesden önkénteseket hívtak be a nemzetőrség megerősítésére, és a katonatisztek vezetése alá rendelt egységek védelmi állásokat foglaltak el a bekötőutaknál. A község két végébe kihordatták a téesz szalmáját és gázolajat a gépállomásról. Délelőtt a nemzetőrök tüzet nyitottak két élelmiszert szállító tehergépkocsira, két szovjet katona meghalt, kettő vagy három pedig megsebesült.²⁵⁶ November 6-án fegyveresek rálőttek egy szovjet páncélos egységre, amely válaszul löni kezdte a települést. Gyűjtőlövedéket is használtak, több ház kigyulladt.²⁵⁷

Sátoraljaújhelyet november 4-én még nem szállták meg a szovjetek; az intervenció hírére a Kummer Károly vezette nemzetőrség több teherautóval és jelentős mennyiségű fegyverrel kivonult a közeli kőkapui üdülőbe, ahol védelemre rendezkedtek be. A kivonulás egész nap tartott. Más fegyveres egységek is csatlakoztak hozzájuk Miskolcra, Sárospatakra és Szerencsre, valamint kapcsolatot tartottak egyéb csoportokkal, például a hollóházi Béke üdülőbeliekkel. A több száz fős egység számos géppuskával, golyószóróval, sőt páncéltörő ágyúkkal is rendelkezett.²⁵⁸ Kőkapun szabályos katonai tábor rendeztek be, konyhával, kötőzhellyel, tüzelőállásba állították a nehézfegyvereket, aláaknázták a táborhoz vezető utakat. A következő napokban lefegyvereztek több rendőrőrsöt és határőr egységet.²⁵⁹ Kummer a sátoraljaújhelyi nyomdában készítettett rölapokon tájékoztatta a lakosságot, és kérte, hogy lássák el őket élelemmel.

254 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., 40. d. Váci jegyzetei, Bozsik Pál az első fokú tárgyaláson.

255 ÁSZTL, V-145079. Tokár Vince..., Mizsei Béla jkv., 1957. január 14., Bálint József jkv., 1957. január 10.

256 ÁSZTL, V-145079. Tokár Vince..., Tokár Vince jkv., 1957. január 14.

257 HL, 1956-os gyűjtemény, 7/76. ő. e. A BM Országos Tűzrendészeti Parancsnokság jelentése.

258 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Összefoglaló jelentés. Sátoraljaújhely, 1957. június 17.

259 BAZML, MMB., Nb. 1257/1957. Dancs József pere. Dancs József jkv., 1957. július 23.

November 5-én Sátoraljaújhelyen a kádárista MSZMP karhatalom felállítását határozta el. A városi munkástanács azonban ragaszkodott ahhoz, hogy együtt vitassák meg az egység felállításának módját és célját, ezért délutánra értekezletet hirdettek a tanácsházára. A kommunisták addig is kijelölték a milíciának nevezett alakulat parancsnokát, megkezdték a jelentkezők összeírását és a városban maradt fegyverek összegyűjtését. A délutáni tanácskozáson azonban fegyveresek kíséretében megjelent Kummer Károly, aki őrizetbe vette Szűcs István járási párttitkárt, a milícia élére kijelölt honvéd századost és Papp János századost, a helyi hadkiegészítő parancsnokát, aki a forradalom napjaiban együttműködött a munkástanács-csal és a Kummer vezette nemzetőrséggel. Kummerék magukkal vitték a milícia részére összegyűjtött fegyvereket is.²⁶⁰ Másnap a városi munkástanács elnökének közbenjárására szabadon engedték foglyaikat.²⁶¹ A szovjetek csak november 9-én vonultak be Sátoraljaújhelyre. Közvetítőkön keresztül felszólították Kummeréket, hogy tegyék le a fegyvert, és térjenek vissza a városba. Kummer másnap személyesen tárgyalt a szovjet parancsnokkal, majd meggyőződve a harc kilátástalanságáról, feloszlatta egységét. A fegyveresek közül néhányan a további ellenállás mellett döntöttek, és csak napokkal később tértek haza anélkül, hogy a szovjetekkel fegyveres harcba keveredtek volna, mások Nyugatra menekültek.²⁶²

A megyei munkástanács vezetőinek elhurcolása megacélozta az ellenállást. November 5-én Koval Pál vezetésével megyei forradalmi munkás-paraszt bizottság alakult, amelynek legfőbb célja a Kádár-kormány elismertetése és a munka beindítása volt. Ennek érdekében olyan vezetőséget állítottak fel, amely a leginkább elfogadhatónak tűnhetett a lakosság számára: a bizottság elnökhelyettese Deme László lett, aki az október 25-én alakult megyei munkástanácsban is vezető tisztséget töltött be, mellette a pluralizmus óvatos továbbélésének jeleként bekerült az elnökségbe két, a kommunistákkal korábban is együttműködő koalíciós partner, a parasztpárti Hegyi Imre és a kisköz Németh Imre.²⁶³ A megyében azonban csak vontatottan alakultak helyi munkás-paraszt bizottságok, miközben lényegében változatlan összetétellel tovább működtek a Kádár-kormány elismerését megtagadó munkástanácsok, a munkások folytatták a sztrájkot, tárgyalni sem voltak hajlandók az MSZMP képviselőivel. Eredménytelen volt a szovjet parancsnokság nyomása is, amely az üzemekbe kiszállva vagy a munkástanács-vezetőket a parancsnokságra berendelve ígérgetésekkel és fenyegetésekkel próbálta elérni a munka felvételét. Az egyetlen kivételt a DIMÁVAG jelentette. Mivel az üzem munkástanácsának vezetői közül többeket Ungvárra deportáltak, munkatársaik szabadítása érdekében

260 BAZML, MMB., Nb. 451/1958. Kummer Károly pere.

261 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 433. d. Feljegyzés Szűcs Istvánról. A Borsod megyei intézőbizottság 1957. április 24-i ülésére készített anyag.

262 BAZML, MMB., Nb. 451/1958. Kummer Károly pere

263 Rásó, 1998, 89. o. A megyei forradalmi munkás-paraszt bizottság közleménye, 1956. november 7.

a többiekénél sokkal nagyobb volt a kompromisszumkészségük; itt alakult meg elsőként az MSZMP alapszervezete, és itt jelentették be először, hogy felveszik a munkát, noha tényleges munkavégzés itt sem folyt.²⁶⁴ November 4-től a miskolci forradalom centruma átkerült a másik diósgyőri nagyüzembe, az LKM-be.

A megyei munkás-paraszt bizottság november 7-ére megbeszélésre hívta a tanácsok és a területi munkástanácsok vezetőit, hogy rávegyék őket a munka beindítására és a Kádár-kormány elismerésére. Utóbbit Kovalék a munkástanácsok elismerésének, további működésük tudomásulvételének feltételül szabták.²⁶⁵ A kormányt azonban azon munkástanácsok többsége sem volt hajlandó elismerni, amelyek elfogadták a meghívást, a tanácsok és a munkás-paraszt bizottságok pedig jószívről még nem is működtek, így nem képviselhetették magukat az ülésen.²⁶⁶

A kádárista hatalomátvételt nemcsak a megye lakosságának a munkástanácsok mögötti egyöntetű és (egyelőre még) megtörhetetlen kiállása, hanem az újjászerveződő kommunista állampárton belüli személyi csatározások és az erőszakszervek zilahtása, szétesettsége is nehezítette. A megye és Miskolc pártvezetése (részint Földvárít követve, részint őt előzni próbálva) októberben (elvi megfontolásokból vagy csak pozíciójának megőrzése érdekében) támogatta a forradalmat, ami most kellő municiót adott a pozícióharcokhoz. A küzdelem leginkább három személy körül éleződött ki, és változó intenzitással 1957 őszéig tárgyalták a pártbizottságok a Földvári-, Déri- és Grósz-ügyeket. Közülük egyedül az MSZMP majdani első titkárának sikerült Miskolcon pozícióban maradnia, Földvárít életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, Dérit pedig elhelyezték Miskolcra. A hatalmi harc azonban november–december folyamán még eldöntetlen volt, az első időkben Csege Géza személyében meglehetősen jellegtelen politikus próbálta hadrendbe állítani a pártot. A helyi vezetés erősítésére november 10-én megérkezett Miskolcra a borsodi kormányösszekötő, Kukucska János. A pártépítést nehezítette a budapesti központtal való kapcsolat, valamint az egyértelmű program hiánya. A személyi küzdelmet még élesebbé tette a központi rendelkezés a pártapparátusok létszámának csökkentéséről olyan helyzetben, amikor a munkástanácsok még teljes befolyásuk alatt tartották az üzemeket, így az apparátusokból elbocsátottaknak nem sok esélyük volt a termelésben elhelyezkedni. Számukra leginkább az ekkor szerveződni kezdő karhatalom jelentett – átmenetileg – egzisztenciális megoldást.

A karhatalom megalakítására november 11-én közvetlenül Münnich Ferencről kapott engedélyt Grósz Károly, aki szovjet jóváhagyással már előzőleg hozzákezdett egy Kádárhoz hű fegyveres alakulat felállításához.²⁶⁷ Az első pufajkás egység-

264 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 433. d. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártértekezlet jegyzőkönyve, 1957. május 28.

265 Rásó, 1998, 89. o. A megyei forradalmi munkás-paraszt bizottság közleménye, 1956. november 7.

266 Kun, 1980, 249. o.

267 Kun, 1981, 241. o.

nek a megyei pártbizottság adott otthont. A karhatalom gyors felállítását szükségessé tette, hogy december közepéig Miskolcon sem sikerült a rendőrséget az új, kádári rend szolgálatába állítani. Hiába jelentek meg szabadlábba helyezésük után szinte azonnal a volt államvédelmi vezetők (Angyal András és Knéz András őrnagyok) a rendőrségen, hogy élére álljanak újjászervezésének, az „ellenforradalom” elleni harcnak, a rendőrök erre nem voltak hajlandók.²⁶⁸ A megyei rendőrség november 19-ig Jenei őrnagy parancsnoksága alatt maradt, a megyei munkás-paraszt bizottság által is elismerten, a rendőrök nem voltak hajlandók befogadni maguk közé egykori államvédelmist.²⁶⁹ A parancsnokát, Zombori alezredest elvesztett (őt a munkástanács vezetőivel együtt Ungvárra deportálták a szovjetek), a lefegyverzés megaláztatását november 4-én elszenvedni kényszerült honvédség szétesett: a sorállomány szétszéledt, a tisztek közül mindössze hárman voltak hajlandók azonnal csatlakozni a Grósz szervezte karhatalomhoz.

November 4-e után Keller János helyett a mérsékeltebben politizáló Rimán János lett az LKM munkástanácsának elnöke.²⁷⁰ Üléseiken általában képviseltette magát a többi miskolci–diósgyőri nagyüzem, sokszor érkeztek delegátusok a megyehatáron túlról is. A munkástanácsal több alkalommal tárgyalt a megye állami és pártvezetése, Kukucska János és Koval Pál, valamint Herczeg Ferenc, a szénbányászati miniszteri biztos. A munkástanács kezdettől igyekezett alaposan tájékozódni, küldötteket indítottak Salgótarjánba és Ózdra. Örködött az általános sztrájk betartásán (csak a lakosság energia- és élelmiszer-ellátását biztosító üzemek működhetek), és megtiltotta a kohászoknak, hogy a kormány felhívására bányamunkára jelentkezzenek (igaz, a bányászok is kijelentették, hogy agyonverik azt a kohászt, aki náluk munkára jelentkezik).²⁷¹ A november 4-e előtt hozott határozatok és Kovalék próbálkozásai ellenére általános volt a sztrájk az egész megyében.

A munkástanácsok az országos követelések hangoztatásán túl első helyen sürgették a BMNT deportált vezetőinek hazahozatalát, Miskolcon ez volt a hatalom és a társadalom között lehetséges párbeszéd elengedhetetlen feltétele. A kádárista megyei vezetés is támogatni volt kénytelen ezt a követelést, és több miskolci pártvezető (Grósz, Koval, Kukucska) is eljárta Budapesten Földváriék hazahozatala érdekében.²⁷² November 13-án a vita tettelegességgé fajult az LKM-ben tartott megbeszélésen. A nagygyűlésen számos borsodi és megyén kívüli nagyüzem vett részt,

268 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Doros Imre jkv., 1957. március 18.

269 ÁSZTL, V-146307. Zombori Sándor..., Jenei Imre jkv., 1957. április 26., május 17. Jeneitől november 19-én Kovács István őrnagy vette át a rendőrség vezetését.

270 Rásó, 1998, 92. o. Az LKM munkástanácsa 1956. november 8-i ülésének jegyzőkönyve.

271 BAZML, MMB, Nb. 181/58. Keller János..., Kóhalmi Dezsőné jkv., 1957. augusztus 5.

272 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 434. d. A Déri Ernő és Grósz Károly elvtársakkal kapcsolatban felvetett észrevételek megtárgyalására kiküldött bizottság jelentése. Miskolc, 1957. március 29. A megyei intézőbizottság 1957. június 12-i üléséhez csatolt anyag.

valamint a helyi pártvezetők társaságában Herczeg Ferenc, aki magával hozta az ózdiak 22 pontos követelését. Az ülésen 16 pontból álló programot fogadtak el, amelyet röplapon is megjelentettek, és Herczeg vállalta, hogy az ózdiak követeléseivel együtt eljuttatja a kormányhoz.²⁷³ Ebben a korábbi programot az új helyzet diktálta pontokkal egészítették ki, követelve a letartóztatottak szabadlábra helyezését vagy független bíróság elé állítását, a Szovjetunióba hurcoltak visszahozatalát, Nagy Imre visszahívását a kormány élére és azt, hogy az ENSZ küldötteit engedjék be az országba, és őket mozgásukban ne korlátozzák. Földváriék hazahozatala érdekében Koval, Kukucska és munkástanácsi vezetők is beszéltek telefonon Apró Antallal, ekkor még eredménytelenül. Az ülésen egyre magasabbra csaptak az indulatok, a munkások nekitámadtak Koval Pálnak, akit a munkástanács vezetői menekítették ki a teremből. A tüntetést egy szovjet katonai egység megérkezése akadályozta meg.²⁷⁴ Az LKM-ben tartott értekezlettel egy időben megbeszélés volt a megyei pártbizottságon, de az utóbb valótlannak bizonyuló hírré, hogy elindultak a diósgyőriek, pánik tört ki, és a résztvevők szétszaladtak.²⁷⁵ Másnap a helyi pártvezetők kíséretében Budapestre ment a munkástanácsok küldöttsége, hogy követeléseikről, első helyen a letartóztatott vezetők hazahozataláról tárgyaljanak a kormánnyal.²⁷⁶ Apró Antal megígérte, hogy szabadon engedik a deportáltakat.

A kudarc ellenére újabb tárgyalásra került sor november 15-én, amelyen a miskolci-diósgyőri nagyüzemek mellett nyolc megye forradalmi testületeinek küldöttei vettek részt, valamint a kádári hatalom helyi képviselői és Herczeg Ferenc. Kovalék a kormány programját kívánták ismertetni, és rávenni a dolgozókat a munka felvételére, de a munkástanácsi küldöttek egységesen kitartottak a sztrájk folytatása mellett; az élelmiszeripari, közlekedési és bányászati dolgozók is csak a lakosság közvetlen ellátását szolgáló munkákat végezhettek. Az egybegyűltek követelték, hogy a megyei sajtó, rádió és rendőrség, sőt a megyei és a városi tanács felügyeletét is adják át a diósgyőri munkástanácsoknak. Felmerült, hogy az értekezletre meghívott Kukucska Jánost és Koval Pált túszként kezelik addig, amíg az Ungvárra hurcoltak vissza nem térnek, de ezt a többség elvetette. Mivel a megbeszélésen nyolc megye küldöttei vettek részt, felvetődött, hogy ha a Kádár-kormány nem teljesíti legfőbb követeléseiket, ellenkormányt alakítanak Miskolcon.²⁷⁷

A megbeszélésre egy szabolcsi küldött vitte hírét annak, hogy a szovjetek lezárt vasúti szerelvényekben deportálják a fiatalokat a Szovjetunióba. Bejelentette, hogy megfigyeljük van a határ közelében, és hogy a vasutasok készek felrobbantani

273 Rásó, 1998, 93–95. o. A munkástanácsok 16 pontos határozata.

274 BAZML, MMB., Nb. 181/1958. Keller János..., Viskolcz István az első fokú tárgyaláson.

275 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 1. köt. Földvári Rudolf önvallomása, 1958. február 17.

276 Kajári, 1996, 74. o. A központi ügyelet összefoglaló jelentése, 1956. november 15.

277 PIL, 290. f. 1/79. 6. e. 158–159. o. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kormányösszekötő jelentése, 1956. november 16. 21 óra 45 perc.

a pályákat a további deportálások megakadályozása érdekében.²⁷⁸ Az értekezlet vezetői telefonon érdeklődtek, majd küldöttséget indítottak Nyíregyházára, hogy meggyőződhesse a hír valódiságáról. Az egyik munkástanács tag, Czelláth Mihály jelentős mennyiségű robbanóanyagot vételezett a mártabányai raktárból, felkészülve egy esetleges szabotázsakcióra.²⁷⁹

Az értekezlet idején, miként két nappal korábban, többezres tömeg gyűlt a hivataltal épülete köré. Egy csoport elfoglalta a borsodi nyomdát, és újságot adott ki az *Északmagyarország* feljécével. Megjelentették a 13-án elfogadott 16 pontos követelést, „s azokat terjesztették az egybegyűltek, s a gyár területén tartózkodók között.”²⁸⁰ Másnap több borsodi és megyén kívüli munkástanács csatlakozott a Diósgyőrben kialakított állásponhoz.

Az első napok sokkja után kezdtek magukhoz térni mind többen olyanok, akik készek voltak fegyveresen is ellenállni a szovjet hadseregre támaszkodó Kádár-kormánynak. A helyzetet különösen veszélyessé tette, hogy a konspiratíván szervezkedő csoportok utat találtak a munkástanácsokhoz és az egyetemre visszatérő, MEFESZ-ként tovább működő diákszervezetek vezetőkhöz, miközben lehetetlen volt számba venni, hogy mennyi és milyen fegyver került a lakosság kezére.

Miskolcon és környékén több olyan csoport is alakult a szovjet megszállást követő napokban (vagy átalakultak november 4-e előtt is létezett szervezetek), amely nem tudott belenyugodni a forradalom leverésébe, és azt tervezte, hogy külső (ENSZ-) segítség érkezése esetén újra felveszi a harcot.²⁸¹ A Borsodi rádió Bükkbe vonult őrsége ugyan november 6-án feloszlott, a társaság nagyobbik része nyugat felé elhagyta az országot, mások visszatértek Miskolcra, ám voltak, akik az erdőben maradtak, várva az alkalmat a harc folytatására. Fehérkőslápnán, a DIMÁVAG üdülőjében nagyobb csoport maradt együtt, elsősorban egyetemisták, akik Nagy Barnán keresztül tartották a kapcsolatot a miskolci forradalmi szervezetekkel. November 12-én bejelentés alapján egy karhatalmistaikkal megerősített szovjet egység rajtaütött a bázison, de a felkelőknek egy ember kivételével sikerült elmenekülniük, használható vallomást pedig a fogolytól sem sikerült kicsikarni.²⁸² Fegyveres diákokból álló csoport még december első felében is tartózkodott kint a Bükkben, kapcsolatban álltak a diákszervezetnek az egyetemre visszatért vezetőivel (kezdetben Fekete Simonnal, majd miután ő Nyugatra menekült, Dornbach Gyulával és Gáti Szabolccsal), rajtuk keresztül budapesti MEFESZ-esekkel és a DIMÁVAG munkástanácsával.²⁸³ December közepén a fegyveresek felderítésére a karhatalom

278 ÁSZTL, V-145129. Zsille Lajos és társainak vizsgálati iratai. Nagy Lajos jkv., 1957. július 30.

279 ÁSZTL, O-9687. Czelláth Mihály ügye. Argel János jkv., 1957. április 15.

280 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 442. d. Kukucska János feljegyzése, d. n. A lapot ebben az időben Kassán állították elő, mert a nyomda munkástanácsa nem járult hozzá a megjelentetéséhez.

281 Kis, 2003.

282 ÁSZTL, V-145094. Nagy Barna..., Endrész János jkv., 1957. június 13.

erdések bevonásával szervezett egységeket, amelyek folyamatosan szemmel tartották a Bükk hegység üdülőit, menedékházait, sőt a barlangokat is.²⁸⁴

A Berecz Ignác és a Nagy Barna vezette csoportok különböző szabotázsakciókat terveztek (részint a deportálások megakadályozására), pénzt és élelmiszert gyűjtöttek a hegyekbe menekült ellenállók részére, tervezték a letartóztatottak kiszabadítását, rádióadót szereztek, amelyet a DIMÁVAG területén rejtettek el (igaz, ezt napokon belül elszállította egy karhatalmista egység), és tervbe vették a Borsodi rádió elfoglalását (vagy legalább az adások megzavarását). A feltárt források alapján²⁸⁵ nehéz eldönteni, hogy ezek a csoportok mennyiben voltak valódi szervezetek (meghatározott céllal alakult közösségek), vagy mennyiben csak az elfogadhatatlanba belenyugodni nem tudó, elégedetlen reménykedők. Létezésük azonban a kádári hatalom számára veszélyt jelentett, mert feltehetően készen álltak a fegyveres harc folytatására akkor, amikor az üzemi őrsegek révén a munkástanácsok még jelentős fegyveres erő fölött rendelkeztek. A csoportok körül igen széles információs kör alakult ki, személyes kapcsolatok révén híreket kaptak az ügyészségtől kezdve a gyárakon át a miskolci MÁV-igazgatóságig mindenhol.

A kádári hatalomnak a konspiratív szabályok szerint működő csoportok elleni harcát nehezítette, hogy a rendőrség csak köztörvényes ügyekben volt hajlandó nyomozni, a társadalmi ellenállás pedig ekkor még megakadályozta az államvédelmisek újbóli szolgálatba állítását. Az elsősorban volt párt- és vállalati funkcionáriusokból összeálló első karhatalmi egység tagjai ugyan készen álltak a bosszúra, de semmilyen képzettségük nem volt az ellenfél felderítésére. Hiába szervezték meg egyes gyanúsítottak szoros figyelmét, a beérkező információkat nem tudták hasznosítani. Sikereiket leginkább véletleneknek köszönhették, így például annak, hogy november 9-én a Nagy Barna vezette szervezkedés egyik tagja megpróbált közvetíteni az ellenállás mérsékelt vonala és a kádári hatalom reformernek hitt tagjai között. A Borsodi rádió egyik munkatársán keresztül felvette a kapcsolatot a pártvezetés három tagjával, akiket megpróbált megnyerni a saját elképzelései szerinti kibontakozásnak. A leitatott fiatal beszámolt a csoport tevékenységéről, és segítséget ígért Nagy Barna letartóztatásához (erre két nap múlva sor is került).²⁸⁶

283 ÁSZTL, V-141853/3. Renner Péter és társainak vizsgálati iratai. Sároosi János jkv., 1957. március 2.

284 Kajári, 1997, 83. o. Borsod megye jelentése a területén lévő fegyveres csoportokról, 1956. december 17.

285 Mivel a november 4-e utáni illegális akciókat és szervezkedéseket a legsúlyosabb büntetéssel fenyegette a kádári hatalom, az ilyen cselekményekkel vádoltak mindent igyekeztek tagadni a történész számára igen fontos forrásbázist jelentő bírósági eljárások során. Az illegális szervezkedések iratokat természetesen nem termeltek, így tevékenységüket szinte lehetetlen pontosan reprodukálni több mint negyven év távlatából. A fegyveres szervezkedésekről lásd Kis, 2003.

286 ÁSZTL, V-145094. Nagy Barna..., Följegyzés az 1956. november 4-e után a stúdióban felvett kihallgatásról, amelyen öten vettek részt.

Eredménytelen volt a kommunista restauráció a kistelepüléseken is. Volt, ahol a megyei forradalmi munkás-paraszt bizottság felhívására kísérlet történt hasonló elnevezésű (kádáriista) hatalmi szerv felállítására (Boldogkőváralja, Regéc), de általában a lakosság továbbra is választott vezetőit követte. Sok esetben a munkástanács átnevezte magát, és tovább működött. November 11-én Megyaszón a forradalmi munkás-paraszt bizottság megerősítette az október 26-i népgyűlés határozatait a település funkcionáriusainak leváltásáról.²⁸⁷ Hejőbábán november 17-ére falugyűlést hívtak össze, hogy a községgel elismertessék a Kádár-kormányt, ezt azonban a résztvevők egységesen elutasították (arra egyedül a bizottság elnöke volt hajlandó), és felsorakoztak választott vezetőik, a munkástanács mögé.²⁸⁸ A munkástanács a szovjet megszállás elleni tiltakozásképpen sok helyütt lemondott, de más felelős testület nem lévén, továbbra is intézkedni kényszerült a település ügyeiben. A putnoki munkástanács november 8-án megtartott ülésén nem volt hajlandó elismerni a Kádár-kormányt, inkább feloszlatták a testületet, kijelentve: „a reánk bízott feladatoknak becsülettel eleget tettünk, Putnok község közellátását a rendelkezésünkre állott lehetőségek határain belül biztosítottuk, a rendet, nyugalmat, közbiztonságot községünkben megőriztük”.²⁸⁹ Vállalták azonban, hogy a kádáriista bizottság felállításáig a helyükön maradnak, így december közepéig ők irányították a települést.

A két teljesen eredménytelen hét után a miskolci kádáriista vezetők immár minden befolyásukat latba vetették Földvári hazahozatala érdekében, belátva, hogy minden pillanatban várható a feszült helyzetben egy újabb tömegtüntetés, vagy akár a fegyveres harc újbóli fellángolása. November 15-én megtámadták és lefegyverezték a sajószentpéteri rendőrőrsöt, valamint a BVK üzemőrségét, amely azt tervezte, hogy megmaradt fegyverzetét átadja a városi rendőrkapitányságnak.²⁹⁰ November 17-én ismét leállt a miskolci tömegközlekedés, a Tiszai pályaudvar ugyan fogadta a beérkező vonatokat, de Miskolcra nem indítottak szerelvényeket.²⁹¹ A megyei munkás-paraszt bizottság, a szerveződő MSZMP és a kormányösszekötő most már követelte Földvári hazahozatalát, Kukucska János közvetlenül is tárgyalt a szovjet parancsnoksággal. Eddig a viszonylagos rendet úgy sikerült fenntartani, hogy azzal hitegették a lakosságot: ígéretet kaptak, hogy hazaengedik a BMMT vezetőit. Az ígéretésekből ekkorra elégük lett. Az emberek „nem dolgoznak, arra várnak, hogy Földvári megjelenjék közöttük, és megmondja, mi a helyzet.”²⁹²

287 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Jelentés a Szerencsi járás területén történekről.

288 BAZML, MMB, B. 1244/1957. Kovács Balázs pere.

289 BAZML, MMB, Nb. 1665/1957. Pácza Sándor...

290 Kajári, 1996, 99. o. A központi ügyelet összefoglaló jelentése, 1956. november 17.

291 Uo.

292 PIL, 290. f. 1/79. 6. e. Információs jelentés a Borsod megyei pártbizottságtól, 1956. november 17.

A forradalom végnapjai

A deportálásból november 17-én hazatért Földvári Rudolf ugyancsak nehéz helyzetbe került Miskolcon. Nyilvánvaló volt, hogy a borsodiak nem pusztán emberiségéből ragaszkodtak elhurcolt vezetőik (és nemcsak az ő) hazahozatalához: visszatérésüktől a november 4-e előtti állapotok visszaállítását várták. Számukra a megyei munkástanács restaurálása az októberi program egészének vállalását és képviseletét jelentette: a demokratikus, független és semleges Magyarországot. A követelések élén ugyan mindig a BMMT elhurcolt vezetőinek kiszabadítása állt, de a munkástanácsok újra meg újra hitet tettek amellett, hogy ragaszkodnak az október–novemberben elért eredmények teljességéhez.

Földvári azonban pontosan látta, hogy november 4-ével alapvetően megváltozott a helyzet, az ország teljes önrendelkezése nem állítható vissza, Magyarország nem léphet ki a Varsói Szerződésből, a maximális (külpolitikai) célt az október 30-i szovjet kormánynyilatkozat adta kereteken belül kell kitűzni. Másfelől a november 4-e óta történtek nem zárták ki annak a lehetőségét, hogy megvalósíthatók a DIMÁVAG eredeti 17 pontjának szociális és gazdasági követelései, a forradalomnak a szocializmus demokratizálására irányuló programja, amelyet Földvári az októberi forradalom előtt is képviselt. A legfontosabb belpolitikai kérdésekre a választ Kádárék november első felében még lebegtették (többpártrendszer), vagy a forradalmi követelésekkel egybecsengő válaszokat adtak rájuk (Rákosiék visszatérésének ellenzése, az ÁVH felszámolásának és a begyűjtés eltörlésének megerősítése). Földvári hitt abban, hogy Kádár nem a forradalmi követeléseket, hanem csak a polgári rendszer restaurációját utasítja el. Hitt abban, hogy van esély a hazai sajátosságokat figyelembe vevő, demokratikus szocialista rendszer megteremtésére, és úgy ítélte meg, hogy ehhez rendre van szükség: meg kell teremteni a közbiztonságot, abba kell hagyni a sztrájkot, hiszen politikai megoldás híján fennáll a rákosista restauráció veszélye. A legfőbb veszély, a rákosizmus és a rákosisták visszatérésének megakadályozása érdekében együtt kell működni Kádárral, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányral, hacsak be nem bizonyosodik, hogy új cégér alatt a régi világot akarják visszahozni. Földvári személyes tragédiája, hogy miközben az általa még november 4-e után is megvalósíthatónak hitt mérsékelt program feltételeinek megteremtésén dolgozott, akaratlanul is egy olyan hatalom megerősödését és konszolidálódását segítette elő, amely őt is ellenforradalmárnak minősítette, és életfogytiglani börtönbüntetéssel sújtotta.

1956. november–decemberben Borsodban két markánsan elkülöníthető politikai tábor létezett. Tovább éltek, működtek a kétségbevonhatatlan tömegtámogatással rendelkező üzemi munkástanácsok, amelyek továbbra is a forradalmi követelések teljességének megvalósításáért küzdöttek. A szovjet csapatok védelme alatt viszont létezett a Kukucska kormánybiztossal megerősített megyei pártvezetés, amely a Kádár-kormányt támogatta saját hatalmának megtartása, pontosabban visszaszerzése érdekében. Földvári egyszerre volt mindkét tábor egyaránt táma-

dott és védett tagja, aki komolyan gondolta az általa jogosnak tartott követelések teljesítését. Abban a tudatban ismerte el a Kádár-kormányt, hogy az a XX. kongresszus, a hrucsovi desztalinizáció és az októberi munkásfelkelés gazdasági és szociális programjának megvalósítását tűzte ki célul. Földvári helyzetének bonyolultságát jól mutatja, hogy miután az MSZMP helyi vezetőségének egyetértésével a megyei munkástanács élére került, a *Népszabadság* durva hangú cikkben támadta meg mint rákosista kaméleont, és hogy ezzel a támadással szemben a párt helyi orgánumává visszaváltozott *Északmagyarország* védte őt meg.²⁹³

A megyei munkástanács feltámasztásával azonban kezdettől más volt Kovalék és más Földvári célja. Előbbiek a munkástanács segítségével kívánták letörni a sztrájkot, konszolidálni a megyét, végső célként stabilizálni saját hatalmukat. A munkástanács létét átmenetinek tekintették, azt tervezve, hogy szerepét betöltve meg fog szűnni, ezért nem is tartották szükségesnek, hogy a november 4-e előtti állapotoknak megfelelő apparátus kiépüljön. Földvári azonban a munkástanácsot a munkáskövetelések képviseletére alkalmas fórumnak tartotta, és abban az illúzióban élve, hogy Kádár komolyan gondolja a rendszer demokratizálását, a munkástanács feladatát a munkáskövetelések hosszabb távú képviseletében látta.

Miután ígéretet kapott, hogy a munkástanács többi elhurcolt vezetőjét is szabadon engedik (ez december 1-jéig megtörtént), Földvári november 18-ára értekezletre hívta az LKM-be a miskolci–diósgyőri üzemek munkástanácsait, részint, hogy tőlük is tájékozódjon az elmúlt két hétben történetekről, részint, hogy megtárgyalja velük a megyei munkástanács visszaállítását az ő elnöklétével, valamint a munka felvételét. Ezeken a tárgyalásokon alakult ki a megyei munkástanács azonnali programja, amelyet november 19-én Földvári felolvasott a Borsodi rádióban, és amely másnap megjelent az *Északmagyarországban*. (A munkástanács hosszabb távú programjának meghirdetésével Földvári várni akart a többi elhurcolt hazatéréséig.) A munkástanács restaurálásával párhuzamosan feloszlott a Koval Pál vezette kádárista megyei forradalmi munkás-paraszt bizottság, a tanácsok még nem működtek, éppen csak megkezdődött a párt szervezése, így ez a forradalmi testület volt a megye legfontosabb hatalmi szerve – a szovjet városparancsnokság mellett.

November 19-én megtartotta első ülését a régi-új megyei munkástanács. A munka koordinálása érdekében ugyanúgy, mint október 29-én, szakbizottságokat állítottak fel, élükre ideiglenes jelleggel általában a november 4-e előtti munkástanács második vonalából választottak vezetőket (Simonffy György, Ádám Ferenc, Sümegi Lajos, Nagy Barna, Laboda László), vagyis azonnal kezdett kiépülni a munkástanács apparátusa, ami jelzi, hogy a benne résztvevők egyáltalán nem tekintették ideiglenesnek a testület létét és benne saját szerepüket. (Amint a deportáltak visszatértek a fogságból, ők is bekapcsolódtak a munkástanács munkájába.) A testület legitimitása és politikai egysége érdekében Földvári ragaszkodott ahhoz, hogy

²⁹³ *Népszabadság*, 1956. november 20.; *Északmagyarország*, 1956. november 22.

a vezetőség csak azokból álljon, akik október 29-én kerültek be a BMMT-be a nagyüzemek (valamint a MÁV) és a diákpárlament küldötteiként. Így hiába jelentkezett és kért személyére igazolást a rendőrségtől Papp Miklós, valamint Demjén János, akit november végén választott az LKM, hogy az üzemet a megyei munkástanácsban képviselje.²⁹⁴ Miután a munkástanács elnöksége hosszú vita után eldöntötte, hogy a dolgozókat felszólítják a munka felvételére, értekezletre hívták az üzemi munkástanácsok vezetőit, valamint a vállalatok igazgatóit és főmérnökeit. A több mint száz fő részvételével megtartott gyűlés beleegyezett a munka felvételének elrendelésébe, és abba, hogy a rend helyreállítására és fenntartására önkénteseket toborozzanak.²⁹⁵ Ezzel ugyan nem tudták megakadályozni az egykori államvédelmisek és az elbocsátott párt- és vállalati funkcionáriusok be-, illetve visszaszivárgását a fegyveres testületekbe, de annyit értek, hogy a helyi rendfenntartó erők kötelékében fegyvert kaptak a forradalomhoz hű emberek is.

A munkástanácsok egymás után adták ki felhívásaikat a munka felvételére, a ténylegesen munkát végzők száma és a termelékenység azonban 1956. december közepéig nagyon alacsony maradt, hiába járták a megyei munkástanács vezetői is az üzemeket. A dolgozók gyakran megalkuvással vádolták saját választott vezetőiket, és ragaszkodtak ahhoz, hogy nem termelnek, amíg legfőbb követeléseik nem teljesülnek. A borsodnádasdi lemezgyár jelentése szerint: „általános vélemény, hogy addig nem fog nagyobb ütemben haladni a munka, amíg a borsodi 21 pontos követelést a kormány el nem fogadja.”²⁹⁶ Alacsony maradt a termelés szintje azért is, mert ha egy-egy helyen a munkástanácsnak sikerült elérnie a munka felvételét, társaik letartóztatásának a híre sokszor semmivé tette az eredményt (ezért is vált fontos kérdéssé a karhatalom politikai felügyelete). Csökkentették a munkakedvet a munkába indulók ellen szórványosan elkövetett akciók, merényletek, amelyeket a helyi és országos sajtó mértéktelenül felnagyított. Halálos áldozatot is követelt egy december 12-i támadás, amikor a 48 órás sztrájk idején késő éjszaka ismeretlenek tüzet nyitottak a királdi bányából hazatérő munkásokat szállító autóbusszra: egy ember meghalt, egy pedig könnyebb sérüléseket szenvedett.²⁹⁷ A termelésnek objektív akadályai is voltak. A borsodi bányákban nagyon sok büntetését töltő elítélt, illetve építőkatona dolgozott korábban, az ő hiányuk jelentősen csökkentette a termelést. A kijárási tilalom és a közlekedési nehézségek tovább apasztották a munkáslétszámot, így energia híján azok az üzemek sem tudtak teljes kapacitással termelni, ahol ennek megvoltak a politikai feltételei.

294 BAZML, MMB., B. 1252/1958. Papp Miklós pere. Papp Miklós rendőrségi kikérdezése, 1956. december 28.; MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., 35. d. Demjén János jkv., 1957. március 6.

295 MOL, M-KS, 932. f. A BMMT felhívása, 1956. november 19. Ezúton köszönöm Dikán Nóráknak, hogy rendelkezésemre bocsátotta kutatási eredményeit.

296 PIL, 290. f. 1/80. 6. e. Helyzetjelentés a borsodnádasdi lemezgyárból, 1956. december 7.

297 Kajári, 1997, 24. o. A Borsod megyei rendőrkapitány napi jelentése. Miskolc, 1956. december 13.

A munkástanácsokra vonatkozó törvényerejű rendelet megjelenését követően az üzemekben újjávasztották a testületeket. Érdemi személyi változások annak ellenére sem történtek, hogy a megyei munkástanács is többször szót emelt a munkástanácsokba befurakodott „volt arisztokraták és demagógok, munkakerülők, fasiszták és nyilasok ellen”, azt ajánlva, hogy „üzemeinkben ne kapkodva készítsék elő a munkástanácsok újjávasztását, hanem megfontoltan és alaposan, igénybe véve a Szabad Szakszervezetek segítségét is”.²⁹⁸ A valóságban a szakszervezetek nem voltak képesek befolyásuk alá vonni a munkástanácsokat, vagy akár csak az azokat megválasztó gyűléseket, jöllehet november–december folyamán Borsodban még sokkal inkább a forradalmi követeléseket, semmint a Kádár-kormányt támogatták. A megyei pártbizottság szakszervezeti ügyekért felelős munkatársa az ideiglenes intézőbizottság december 21-i ülésén is panaszkodott, hogy „lehetetlen állapot, ami jelenleg uralkodik egyes szakszervezetekben. Azt hangoztatják, hogy függetlenek a párttól, függetlenek az államtól. [...] a megyei szakszervezetben teljesen jobboldali irányzat kapott lábra, illegális lapot akartak kiadni”.²⁹⁹ Az 1956. decemberében megtartott szakszervezeti választásokon a dolgozók általában leváltották korábbi, felülről kinevezett vezetőiket.

Az üzemek valódi gazdáiként a munkástanácsok intézkedtek termelési, bérezési, valamint munkásjóléti ügyekben. November második felében sor került a vezető beosztású dolgozók felülvizsgálatára, ennek során a káderek jelentős részét leváltották, az OKÜ-nél 89 főt, az LKM-ben 117-et.³⁰⁰ A megyei munkástanács november 29-én nyilatkozatban ítélte el az elbocsátásokat: „a [Borsod] Megyei Munkástanács elítéli, károsnak, bűnösnek, törvénytelennek és embertelennek ítéli meg az ilyen eseteket.”³⁰¹ A munkástanácsok egységesen elleneztek, hogy az MSZMP restaurálja az MDP üzemi pártszervezeteit. Földvári tekintélyét is csorbította, hogy tagja lett a megyei ideiglenes vezetőségnek, és hogy részt vett a párt szervezésében. December elején a megyei munkástanács nevében nyilatkozatot fogalmazott, amelyben alkotmány- és törvényellenesnek nevezte az MSZMP szervezésének akadályozását, és felhívta az üzemi munkástanácsokat, hogy segítsék a helyi pártszervek megalakulását és működését.³⁰² December első napjaiban tárgyalásra hívta az LKM munkástanácsa, amely felhívásban jelentette be, hogy nem engedélyezi üzemükben az MSZMP szervezését.³⁰³ Földvári érveinek hatására a munkástanács engedett, de úgy döntött, megpróbálja elérni, hogy valóban a munkások érdekeit képviselő üzemi pártszervezet alakuljon.

298 MOL, M-KS, 932. f. A BMMT felhívása, 1956. november 29.

299 MOL, M-KS, 932. f. Varga Zoltán az MSZMP Borsod megyei intézőbizottságának 1956. december 21-i ülésén.

300 Kun, 1981, 248. o.

301 MOL, M-KS, 932. f. A BMMT nyilatkozata, 1956. november 29.

302 MOL, M-KS, 932. f. A BMMT nyilatkozata az MSZMP-ről és a szakszervezetekről, d. n.

303 Rásó, 1998, 107. o. Az LKM munkástanácsának felhívása, 1956. december 3.

A munkástanácsok ellenállásának eredményeképpen különösen a bányászok körében haladt rendkívül lassan a pártépítés, olyannyira, hogy ellenük a megye Csege Gézárt felváltó pártvezetője, Prieszol József a rendőrség, a karhatalom, valamint a bíróság segítségét kérte. Prieszol ugyanakkor kénytelen volt elismerni, hogy „a munkástanácsok elnökei ígéretet tettek, hogy nem gördítenek akadályokat a pártszervezés útjába, sőt támogatást is kaptunk tőlük, azonban a munkástanácsok elnökei nem tudják befolyásolni a munkástanácsok egészét.”³⁰⁴ A szerveződő MSZMP-vel szembeni ellenállást növelte, hogy december végéig a tagság túlnyomó többsége a volt MDP tagjaiból került ki, az 5300 párttagból 4950-en voltak tagjai a november 1-je előtti kommunista pártnak.³⁰⁵

November végén Miskolc III. kerületének üzemei nemcsak a karhatalom megtisztítását, hanem a munkástanácsok alá rendelését is követelték. Földvári Rudolf az LKM munkástanácsa küldötteinek jelenlétében tartott megbeszélést a megyei fegyveres testületek parancsnokaival, akik kijelentették, hogy egyetlen volt államvédelmist sem vettek fel a karhatalomba, még a technikai személyzet köréből sem, akiknek alkalmazását pedig a központi rendelet megengedte,³⁰⁶ a munkások követelésére pedig leszereltek korábbi párt- vagy állami funkcionáriusokat is. Az értekezleten Földvári kijelentette, hogy a megyei munkástanács segíteni és ellenőrizni kívánja a karhatalom szervezését és munkáját.³⁰⁷

Az *Északmagyarország* november 4-e után egyre inkább a Rákosi-rendszertől csak szavakban elhatárolódó kádári vezetés szócsövévé vált, így november végén a munkástanácsok egymás után követeltek saját üzemi lapot, illetve azt, hogy a megyei lapot adják a megyei munkástanács fennhatósága alá. November 24-én a Borsodi Szénbányászati Tröszt munkástanácsa meg is állapodott a megyei nyomda munkástanácsával a hetente ötezer példányban megjelenő *Borsodi Bányász* című lap előállításáról. A forradalmi követeléseket képviselő, a kommunista párttól független lapot Borsodban november 4-e után egyedül Ózdon sikerült kiadni. Az ÓKÜ munkástanácsa november 1-jén bízta meg Szakáts Albertet a *Szabad Ózd* főszerkesztői tisztével, a lap november 3-án jelent meg először. A további számokban Szakáts árulásnak minősítette Kádár kormányra kerülését, tiltakozott a szovjet katonai beavatkozás ellen, és támogatta a sztrájkot mint az önkény visszatérése elleni leghatásosabb fegyvert.³⁰⁸

304 MOL, M-KS, 932. f. Prieszol József az MSZMP megyei intézőbizottságának 1956. december 21-i ülésén.

305 Uo.

306 MOL, M-KS, 932. f. Földvári Rudolf: A munkás-paraszt hatalom hűségesei, a néphez hű személyek kerülnek az új karhatalomba. Beszélgetés Földvári Rudolfal, a megyei munkástanács elnökével, 1956. november 25.

307 MOL, XX-5-h, Földvári Rudolf..., Op. ir. 3. köt. Földvári Rudolf nyilatkozata a Borsodi rádióknak, 1956. november 25.

308 *Szabad Ózd*, 1956. november 14., 17., december 18.

A megyei munkástanács felélesztése természetesen vonta maga után a többi területi munkástanács reaktíválását. A forradalmi munkás-paraszt bizottságok sorra feloszlottak, és több-kevesebb személyi változással a községi-városi munkástanácsok irányították ismét a települések életét. Miként a nagyüzemekben felülvizsgálták a vezető beosztású dolgozókat, úgy számoltatták el a korábbi tanácsi vezetést a kistelepüléseken. A felülvizsgálatoknak az a megyei döntés adott alapot, amely a helyi közigazgatás működőképességének biztosítása érdekében elrendelte, hogy a tanács végrehajtó bizottságának megüresedett helyeire a lakosság demokratikusan válasszon új tagokat. A tisztviselők több mint felét leváltották, a megyei munkástanács kénytelen volt arról intézkedni, hogy mi történjen, ha nemcsak az elnököt és helyettesét, hanem a tanácstitkárt is le akarják váltani. Az elmozdított tisztviselők helyére általában a munkástanács vezetőit választották. Így történt még az év utolsó napjaiban is: Ároktő községben december 30-án választották meg a tanács élére a munkástanács elnökét.³⁰⁹ A községek továbbra sem voltak hajlandók elismerni a Kádár-kormányt. Taktaharkányban december 11-én kibővített ülést tartott a tanács, amelyen részt vettek a megszüntetett munkástanács tagjai és hatvan olyan lakos, aki semmilyen tisztséget nem viselt a forradalom idején. Egyedül a tanácselnök és a titkár nyilatkozott úgy, hogy elismerik a Kádár-kormányt.³¹⁰ Boldogkőváralján a munkástanács nem engedélyezte az MSZMP szervezését, és lefoglalta a párt irodáját. A pártszervezők a tanácsházán tervezték megtartani alakuló ülésüket, de oda a tanácstitkár nem engedte be őket.³¹¹

A városok megsegítése, illetve a helyi lakosság ellátása érdekében számos helyen közellátási bizottságot állítottak fel. Az őszi mezőgazdasági munkák elvégzése után, november második felében vett nagyobb lendületet a térszek felbomlása, de a megmaradt szövetkezetek is jelentősen csökkent létszámmal és termőterülettel működtek. A községekben továbbra is igyekeztek orvosolni az ötvenes években elszenvedett legkiforrottabb sérelmeket, intézkedtek a korábban kitelepítettek elkobzott ingó és ingatlan vagyonának visszaszolgáltatásáról.

November végén, elsősorban Földvári munkájaként az MSZMP megyei intézőbizottsága megjelentette programját és helyzetértékelését, amelyet napokkal később követett a megyei munkástanácsé.³¹² A megyei intézőbizottság programja ugyan egyértelműen elhatárolta magát a Rákosi-rendszertől – annak hibás politikája elleni jogos küzdelemnek nevezve a Miskolcon október 25-én indult tömegmozgalmat –, ám a kádári álláspont főbb tételeinek visszhangozásával olyan platformra került, amely a széles tömegek számára tárgyalási alapként sem volt elfogadható. Hiába hirdette a párt gyökeres megújítását, hiába tűzött ki valóban lényeges gazda-

309 Kajári, 1997, 422–423. o. A Borsod megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 30.

310 Kajári, 1996, 529. o. A Borsod megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 12.

311 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 438. d. Októberi megnyilvánulások, d. n.

312 *Északmagyarország*, 1956. november 28., december 5.

sági, szociális és kulturális célokat, ha hiányoztak belőle mindazok a követelések, amelyekről a lakosság nem volt hajlandó lemondani: a Nagy Imre-kormány visszaállítása, a munkásság sztrájkjogának elismerése, a forradalomban született helyhatalmi testületek változatlan személyi összetételű megtartása, a szovjet csapatok haladéktalan kivonása és az ENSZ képviselőinek beengedése az országba. A megyei ideiglenes intézőbizottság – azzal, hogy a majdani *fehér könyvek* stílusát és érvrendszerét anticipálva elismerte, hogy november 4-e előtt „fennállott annak a veszélye, hogy az ellenforradalmi erők felülkerekednek, megdöntik a munkás-paraszt hatalmat, ellenforradalmi, horthysta fehérterror teremtene, és újra nyakunkba ültetik a tőkéseket, a földesurakat és csendőreiket”, hogy elfogadta azt a kádári érvelést, amely szerint „az adott helyzetben ünnepélyes nyilatkozatokkal szocialista vívmányainkat megvédeni nem tudtuk volna, ezért kellett segítségül hívni a szovjet csapatokat az ellenforradalmi terroristák ellen és szocialista vívmányaink megvédéséért, a kapitalista-földesúri restauráció ellen” – szembekerült a társadalom döntő többségével. A program kétszeresen is aláasta Földvári hitelét, hiszen ő is tagja volt annak a testületnek, amelyet most az MSZMP tehetetlennek minősített az ellenforradalmi veszéllyel szemben, és tagja volt az MSZMP ideiglenes megyei vezetésének, amely ezt a programot közreadta. Földvári egyre inkább légüres térbe került: a lakosság a forradalom, a kommunisták pedig a párt elárulásával vádolták.

Összességében hasonló volt az intézőbizottság programjához a megyei munkástanácsé, amely ugyanúgy csak a rend helyreállta után tartandó tárgyalásoktól várta a szovjet csapatok kivonását, elismerte a Kádár-kormányt, és nem szólt az ENSZ küldötteinek beengedéséről stb.³¹³ Ugyanakkor a munkástanács programja tagadhatatlanul mérsékeltebben „ellenforradalmározt”, és határozottabban fogalmazott a fenntartott forradalmi követelésekkel kapcsolatban. Két olyan fontos követelést tartalmazott, ami a pártból kimaradt: a munkásság sztrájkjogának és a megyei munkástanács befolyásának fenntartását. Utóbbi feladatául tűzte ki, hogy „ellenőrizze a régi közigazgatási apparátus és annak végrehajtó bizottsága munkáját”. Beleegyezett azonban korábbi jogkörének csorbításába, elfogadva, hogy a „közigazgatási apparátusok munkáját a régi végrehajtó bizottságok irányítsák felelősen”.

A két program nem tudott sem a helyi pártvezetésnek, sem a restaurálódó párturalommal szemben egyre inkább defenzívába szoruló megyei munkástanácsnak olyan tekintélyt biztosítani, amely elegendő lett volna a december elején újra felforrósodó helyzetben. A borsodi üzemek is egyre állandóbb kapcsolatot építettek ki a KMT-vel, így Ráczék tárgyalásainak eredménytelensége a megyében is nagy elkeseredést szült. A megye pártvezetése már december 4-én arról értesült, hogy az LKM-ben tüntetést szerveznek a szovjet csapatok kivonásáért és Nagy Imre kormányának visszaállításáért.³¹⁴ December 7-én nagyobb tüntetésekre került sor

313 *Északmagyarország*, 1956. december 5.

Ózdon és Borsodnádason.³¹⁵ Növelte az indulatokat az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának december 5-i állásfoglalása, amely ellenforradalomnak minősítette az október–novemberben történeteket. Ezzel egyidejűleg mindinkább erősödött és bátorságra kapott a karhatalom, mind gyakrabban tartóztattak le munkástanácsi vezetőket, az üzemőrségek lefegyverzése során pedig nem egy alkalommal fegyvert használtak.³¹⁶ November 24-én megérkezett a miskolci karhatalom élére Reményi József ezredes, aki véget vetett a helyi hatalmi harcoknak, és aki a fegyverek begyűjtésén kívül már a szervezők letartóztatását is feladatának tekintette. (Ekkor került új ember, Prieszol József a megyei pártbizottság élére is.)

A sztrájk felszámolása és a pártszervezés engedélyeztetése terén elért eredményei ellenére az MSZMP Borsod megyei intézőbizottsága 1956. december 4-i ülésén Kukucska János kormánybiztos éles támadást intézett a megyei munkástanács ellen, kifogásolva szervezeti kiépülését, illetve azt, hogy megpróbálta ellenőrzése alá vonni a helyi sajtót, rádiót, valamint a fegyveres erőket.³¹⁷ Kukucska vélhetően ekkor látta elérkezettnek az időt a kommunista forgatókönyv megvalósítására: megszüntetni a megyei munkástanácsot, miután az általuk kítűzött feladatot (a sztrájk felszámolását) elvégezte. Kukucska javasolta a megyei és általában a területi munkástanácsok megszüntetését, de felvetette, hogy a munkástanácsok arra érdemes tagjait kooptálják a helyi (községi, járási és megyei) tanácsokba. Álláspontjával egyetértett az intézőbizottság többsége.

1956. december 8-án megyei aktívaértekezletet tartott az MSZMP, amelyen a központi vezetést Apró Antal ipartügyi miniszter képviselte. Itt számos felszólaló élesen támadta Földvári Rudolfot és Zombori Sándort, akik hosszas vitában tisztázták személyüket és szerepüket, hitet téve kommunista meggyőződésük mellett. Földvári arra hivatkozott, hogy mindvégig küzdött az ellenforradalom ellen (amin ő mást értett, mint Kádárék).³¹⁸ Végül Apró is elismerte, hogy noha a megyei munkástanács követett el politikai hibákat, tevékenysége egészében pozitívnak minősíthető. Megállapodtak, hogy a megyei munkástanács beszünteti tevékenységét, ám a vezetés számos tagját kooptálják a városi és a megyei tanácsba (ahol külön munkástanács osztályt állítottak fel a koordinálásra). Ez egyfelől egy időre személyi védeltséget jelentett a munkástanácsi vezetők számára, másfelől lehetőséget arra, hogy a forradalmi követeléseket, ha egyre csökkenő mértékben is, de helyhatósági szinten képviselhesék, illetve hogy a forradalomban való részvételükért elbocsátottak számára munkalehetőséget biztosítsanak.

314 MOL, M-KS, 932. f. Az MSZMP Borsod megyei intézőbizottsága 1956. december 4-i ülésének jkv.

315 Kajári, 1996, 408. o. A Borsod megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 7.

316 HL, 1956-os gyűjtemény, II. 6. e. A miskolci Tízeshonvéd karhatalmi zászlóalj története.

317 MOL, M-KS, 932. f. Kukucska János az MSZMP Borsod megyei intézőbizottságának 1956. december 4-i ülésén.

318 MOL, M-KS, 932. f. Földvári Rudolf az MSZMP Borsod megyei aktívaértekezletén.

Ugyanezen a napon az LKM munkástanácsának állandó képviselőjén kívül népes küldöttséggel vett részt a megyei munkástanács is a KMT ülésén. A borsodi szervezettséghez képest csalódással töltötte el őket, amit a fővárosban tapasztaltak, Kiss Józsefék nem is várták meg az ülés végét, és nem támogatták a KMT meghirdette 48 órás sztrájkot sem.³¹⁹ A következő napokban a Budapestről visszatért küldöttek jelenlétében folyamatosan üléseztek a munkástanácsok. A fő kérdés az volt, hogy csatlakozzanak-e a 48 órás sztrájkhoz, vagy – tekintettel a még mindig nem jelentéktelen helyi eredményekre – igyekezzenek elkerülni a borsodi helyzet elmérgesítését. A munkástanácsok vezetői – akiket a szovjetek személyükben tettek felelőssé a munka felvételéért – hajlottak a sztrájk elutasítására, így hosszas viták után a munkástanácsok általában elhatárolták magukat a sztrájktól. A dolgozók azonban a legtöbb helyen december 11–12-én be sem mentek az üzemekbe, és akik bementek, azok sem vették fel a munkát.³²⁰

December 9-én újabb súlyos kihívás érte a nehezen kiküzdött miskolci konszolidációt: a területi munkástanácsok megszüntetése ismét az utcára vitte az embereket. Az intézkedést különösen érthetatlenné tette, hogy az erről szóló határozat – amely szerint a kormány „helyesen véget vetett az anarchiát, sok törvényteleniséget szülő kettős hatalomnak” – a megyei munkástanács addigi és a megyei tanács új elnökének, Földvárinak az aláírásával jelent meg.³²¹ Délután először a nők tüntettek. A karhatalom megpróbálta feloszlatni a demonstrációt, de a munkásrendőrök a tüntetők mellé álltak. Reményi ezredes a városi rendőrkapitányságtól kért segítséget, azonban a rendőrök a tüntetés hírére civilbe öltöztek, és elmenekültek szolgálati helyükről.³²² Este újabb tüntetésre került sor, a leszerelésére elrendelt kijárási tilalomról azonban senki nem vett tudomást. A tömeg egy része a börtönhöz vonult, hogy kiszabadítsa a rabokat, azonban egy szovjet egység szétoszlatta az épület előtt tüntetőket, a rabok kitörési kísérletét viszont az őrség megakadályozta.³²³ Elkerülhetetlennek tűnt a fegyveres harc, a megye egész területére riadót rendeltek el a fegyveres testületek számára. A Budapestre küldött jelentés szerint „Borsod benzinnel van leöntve, s csak egy gyufaszál kell ahhoz, hogy felrobbanjon.”³²⁴ A robbanást ezen a napon még elkerülték. Reményi ezredes közbelépésére a szovjetek a tűzparancs ellenére nem lőttek.

A december 9-én történetekre válaszul a szovjet katonai parancsnok az üzemektől beküldött munkásrendőrök leszerelését követelte, amit másnap el is rendelt a megyei tanács. Ez tovább hevítette a hangulatot, így december 10-én folytatódtak

319 BAZML, MMB., Nb. 181/1958. Keller János...

320 Kajári, 1996, 454. o. A Borsod megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 10.

321 Rásó, 1998, 116. o. A megyei tanács közleménye.

322 HL, 1956-os gyűjtemény, 11. ő. e. A miskolci Tízeshonvéd karhatalmi zászlóalj története.

323 Kajári, 1996, 449. o. A Borsod megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 9.

324 PIL, 290. f. 1/81. ő. e. Tájékoztató Hivatal. Jelentések Miskolcra, 1956. december 10.

a zavargások, a szovjet parancsnokság hiába hirdetett ismét gyülekezési tilalmat. Az emberek máglyákat raktak az utcán a kommunistákat fegyverbe szólító *Észak-magyarország* példányaiból, majd a nyomdához vonultak, hogy kinyomtassák egy társuk hazafias költeményét.³²⁵ A nyomda munkástanácsa vállalta, hogy ötezer példányban kinyomtatják a verset. Már hozzákezdtek a munkához, amikor a karhatalmisták erősítésére egy szovjet harckocsi és két teherautónyi szovjet katona érkezett a nyomda elé (a rendőrök ezen a napon sem léptek fel a felkelőkkel szemben). A tömeg nem tárgt, egyesek felmásztak a páncélosra, mások elé feküdve próbálták megállásra bírni.³²⁶ Az emberek igyekeztek megvédeni a nyomdát, nemzetiszínű zászlóval álltak őrt az ajtajában. Amikor a páncélos egyre közelebb nyomult a bejáráshoz, többen felugráltak rá. Ekkor dördültek el az első lövések, amelyeket általános lövöldözés követett. Mindkét részről voltak halálos áldozatok (két szovjet és nyolc magyar). A nyomdánál nemcsak a munkásrendőrök, de az október 23-a előtt szolgálatot teljesítők is honfitársaik mellé álltak, legalább a menekülésben segítve őket.³²⁷ A megyei rendőrkapitány nem merete bevetni embereit a tömeg ellen, ezért Budapestről kért két karhatalmi zászlóaljat.³²⁸ Szimpatizáltak a felkelőkkel a magyar katonák is, egyesek a fegyverüket is átadták. A halottak és a sebesültek számát jelentősen megnövelte, hogy a menekülők alatt leszakadt a Szinva-patak hídjá. A szovjeteknek sikerült a nyomda elől eltávolítaniuk a felkelőket, akik közül számosan a Tízeshonvéd utcába mentek, hogy fegyvert szerezzenek a karhatalmistáktól. A hátsó kapun benyomultak a laktanyába. A karhatalmisták igyekeztek kiszorítani a fiatalokat, szórványos lövöldözés kezdődött, halálos sebet kapott Oprendek Sándor karhatalmista őrnagy. Hamarosan a laktanya felmentésére is megérkezett egy szovjet katonai egység, amely elől szétszaladt a tömeg. Tüntetők egy csoportja ostrom alá vette a városi tanács épületét, az ott tartózkodók a tetőn keresztül menekültek el.³²⁹ Mások villamosból és gépkocsikból barikádokat emeltek Miskolc központjában a Széchenyi és a Szemere utca sarkán, hogy megakadályozzák a szovjetek mozgását.

December 10-én egész nap folytatódott a küzdelem Miskolcon. A helyzetet különösen veszélyessé tette, hogy az üzemőrségek kezében ekkor még volt fegyver, és nem egy helyen tervezték is, hogy bevonulnak Miskolcra; a bányák munkástanácsai robbanóanyag vételezéséről tárgyaltak, ám végül nem került sor az október 26-ihoz hasonló akcióra. A rend helyreállítására új rendőrparancsnok érkezett a városba, aki a megyéből bevont egységekkel erősítette meg a főkapitányság állományát. A rendőrség és a karhatalom parancsnokainak, valamint a pártbizottság

325 Rásó, 1998, 117. o. Tóth Pál: *A Magyar Néphez*.

326 BAZML, MMB., B. 1205/1957. Kóró Eta pere.

327 Rásó, 1998, 154. o. Bartha Béla az első fokú tárgyaláson.

328 Kajári, 1996, 453. o. A Borsod megyei rendőrkapitány „rendkívül sürgős” jelzésű jelentése, 1956. december 10.

329 BAZML, MMB., Nb. 1234/1957. Ganz Manfréd pere.

megbízottjának részvételével rendkívüli bizottságot (katonai stábot) állítottak fel a fegyveres erők munkájának koordinálására, Mácsik őrnagy újra meg újra sürgette, hogy küldjenek Miskolcra karhatalmi erősítést.³³⁰ A küzdelem, noha egyre csökkenő intenzitással, másnap is folytatódott, ennek során leégett az avasi kilátó.

A rendkívüli helyzetet kihasználva december 12-én kitörést kíséreltek meg a sátoraljaújhelyi börtön rabjai, ahol különösen nagy volt a zsúfoltság, mivel oda szállították át az addig Ormosbányán dolgoztatott elítélteket is. Szerszámokkal (kalapácsokkal, vésőkkel), valamint késekkel fegyverkeztek fel, túszul ejtettek négy börtönőrt. Az őrség riasztólövésekkel fékezte meg a kitörési kísérletet.³³¹

December 12-ével, mint ahogy szerte az országban, megkezdődött a forradalom táborának szétzúzása. Megindult az őrizetbe vettek kihallgatása, az első statáriális eljárás során halálra ítélték és kivégezték Soltész Józsefet, az egyik illegális fegyveres csoport tagját. A központi rendelkezésnek érvényt szerezve megkezdődött az üzemőrségek lefegyverzése. December 13-án a karhatalom csatárláncban közelítette meg a kazincbarcikai szénosztályozót, tüzet nyitottak, személyi sérülés azonban nem történt. Jól mutatja a társadalmi ellenállás erejét, hogy az erődemonstráló fellépés ellenére ekkor még nem sikerült az üzemőrség teljes lefegyverzése, a karhatalmisták csupán a nehézfegyverzetet tudták elvinni.

Miskolcon az első statáriális ítéletek meghozatala, sőt az első kivégzés után is nehezen indult be a megtorlás gépezete. Része volt ebben a nagyüzemi munkások és különösen a bányászok közötti rendkívül erős szolidaritásnak. Újra meg újra sztrájkba léptek a dolgozók elhurcolt társaik kiszabadítása érdekében, vagy legalább gyűjtést szerveztek a családok megsegítésére. A Borsodi Szénbányászati Tröszt munkástanácsa még 1957 márciusában is figyelőszolgálatot működtetett, hogy ha valakit letartóztatnak, kiszabadítása érdekében azonnal fel tudjanak lépni.³³²

Jóllehet a kommunista restaurációt megakadályozni nem, de a megtorlás beindítását nehezíteni, késleltetni tudták a megyei munkástanácsból a városi és megyei tanácsba kooptáltak, akik 1957 tavaszáig megőrizték befolyásukat. Őket segítették a még 1957 első hónapjaiban is viszonylag jelentős erőt képviselő üzemi munkástanácsok. 1957 tavaszára azonban ezek Miskolcon is elhaltak. Egy Budapestre küldött jelentés szerint: „A munkástanácsok több üzemegységnél önmagukat felszámolták, és hónapok óta semmilyen megbeszélést, értekezletet nem tartottak. Több dolgozónak olyan véleménye van, hogy nincs rájuk szükség.”³³³ Az intézőbizottság

330 Kajári, 1996, 488., 512. o. A Borsod megyei rendőrkapitányság napi jelentése, 1956. december 11.

331 Kajári, 1996, 529. o. A Borsod megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 12.

332 ÁSZTL, V-145129. Zsille Lajos és társainak vizsgálati iratai. Jelentés Zsille Lajos telefonlehallgatásáról, 1957. március 16.

333 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 433. d. A megyei intézőbizottság jelentése a miskolci, edelényi, ózdi járási pártbizottságok hatáskörébe tartozó bányák pártszervezeteinek irányító és ellenőrző munkájáról, 1957. április 24.

egyik tagja elégedetten könyvelte el a sikert: munkástanács „kevés üzemünknel van, ahol nincs, ott nem hiányzik. De ahol van, ott sem lehet észrevenni, hogy funkcionál.”³³⁴ A munkástanácsok elsorvasztása ugyanakkor nem jelentette azt, hogy az emberek beletörődtek a forradalom elfojtásába. A szervezett politikai ellenállás kereteinek megszüntetése után is izzó indulatok izgatás vádjával indított pereket generáló kocsmái kifakadásokba és egyéni szabotázsakciókba torkolltak. Ormosbányán 1957 tavaszán fejszével elvágta a fúrókábelt, megrongálták a kaparószalagot, a fúrógépet beletették a vízbe.³³⁵ A karhatalomnak még 1957 júniusában is akadt dolga sztrájkolni akaró bányászokkal.³³⁶

A megtorlás beindítását nemcsak a még élő forradalmi szervezetek erősítette társadalmi ellenállás, hanem a megtorlás szerveinek rendezetlensége, a bírák, ügyészek és rendőrök vonakodása is nehezítette. Úgy tűnt, hogy 1956. december 14-én hiába hozta meg a Budapesti Helyőrség Katonai Bíróságának különtanácsa a Miskolcon megtartott tárgyaláson az első halálos ítéletet, nem lesz, aki végrehajtsa. A fegyveres testületek vezetői abban állapodtak meg, hogy az ítéletet börtönőrök vagy sorkatonák hajtják végre, erre azonban közülük senki sem volt hajlandó. Soltész József agyonlövését végül a karhatalmisták vállalták, parancsnokuk 500, emberei pedig fejenként 100-100 forintot kaptak, valamint két liter pálinkát.³³⁷

1957. február végén azonban már nem a kommunistáknak, hanem a forradalom szereplőinek volt egyre inkább okuk a félelemre. A sztálinista restauráció fordulatának nyitánya ugyanúgy az egyetemen zajlott, mint ahogy a forradalomé. Miután az épületre ismét kitűzték a vörös zászlót, a diákok tiltakozásképpen mindenféle vörös holmit (például női alsóneműt) lógattak ki az ablakokon. Nem sokáig váratott magára a karhatalom brutális ellentámadása. Csutak Emil százados parancsnoksága alatt 120 karhatalmista szállta meg az egyetemet, és kezdett hozzá a diákok, tanárok és egyetemi dolgozók kezdetben válogatás nélküli, majd egyre szisztematikusabb bántalmazásához. A diákok megpróbálták megvédeni vezetőiket, ezért „karhatalmi egységeink kellő dorgálásban részesítették őket.”³³⁸ Az egyik diák később így emlékezett erre: „Az egyik lányt nagyon megviselte a durva bántalmazás a letartóztatáskor és a kihallgatás közben. Mikor kiengedték azon az éjszakán a nyomozó szobájából, sokkos állapotban volt, mindent kihányt magából a folyosón, alig állt a lábán. Másnap hazamehetett.”³³⁹ Az egyetemen összeválogatott emberek-

334 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 433. d. Mónos János a megyei intézőbizottság 1957. április 24-i ülésén.

335 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 433. d. A megyei intézőbizottság jelentése a miskolci, edelényi, ózdi járási pártbizottságok hatáskörébe tartozó bányák pártszervezeteinek irányító és ellenőrző munkájáról, 1957. április 24.

336 BMKI, A Belső Karhatalom iratai, 60. 6. e. Jelentés, 1957. június 5.

337 BAZML, XXXIII. 5/1. 1. f. 442. d. Csulák János őrnagy levele az MSZMP megyei bizottságának, 1957. augusztus 19.

338 HL, 1956-os gyűjtemény, 11. 6. e. A miskolci Tízeshonvéd karhatalmi zászlóalj története.

339 Idézi Ungváry, 1991, 183. o.

nek a teherautóról leszállva gumibottal ütlegelő karhatalmisták sorfala között kellett a rendőrkapitányság épületébe beszaladniuk, ahol reggelig folytatódott a bántalmazások. Amíg együtt voltak, volt némi lehetőség a védekezésre. A diákpárlament és az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács egyik vezetője, Mihala Ferenc erre így emlékezett: „Amikor hajtottak fölfelé azon a lépcsőn, nem tudom, kik voltak mellettem vagy mögöttem, de azt tudom, hogy ott fölfelé egyetlen ütést se kaptam, mert a volt hallgatóim mindig úgy vettek körül, hogy ne essék rám semmi”.³⁴⁰ Másnap 38 őrizetbe vett szabadon engedtek (volt, akit azon az áron, hogy aláírta az ügynöki nyilatkozatot), de 31 fő ellen megindult a büntetőeljárás. Egy hónap múlva a karhatalom ismét razziát tartott az egyetemen, „a feladat végrehajtása során esemény [ekkor már] nem történt.”³⁴¹

Az egyetem ostromával és elfoglalásával véget ért a miskolci-borsodi forradalom. Ami ezután következett, az már a történelem egy másik fejezete, a megtorlásé. Jóllehet ennek országos története a viszonylag bőséges szakirodalom ellenére még ma sem kellően feltárt és adatolt, annyi mégis megállapítható, hogy a restaurálódó kommunista hatalom különösen kemény bosszút állt Borsodban. 15 személyt végeztek ki a magyar bíróság jogerőre emelt halálos ítélete alapján,³⁴² míg összesen 869 fő ellen indult eljárás, közülük minden tizediket tíz évnél hosszabb börtönbüntetéssel sújtották.³⁴³ Ismereteink szerint egyedül Borsodban történt meg, hogy valakit (Kummer Károlyt, a sátoraljaújhelyi nemzetőrség parancsnokát) egyszemélyes perben ítélték halálra első és másodfokon – a vádlott távollétében megtartott tárgyaláson. Elítélték a BMMT, valamint a nagyobb üzemek munkástanácsainak vezetőit ugyanúgy, mint a fegyveres testületeknek a forradalomban szerepet vállaló parancsnokait (Zombori Sándort, Záhonyi Brunót és Jenei Imrét), újságírókat és színészeket, egyetemi oktatókat és diákokat, a kisközségek munkástanácsi vezetőit és a nagyobb tömegmozgalmak résztvevőit. Az október 26-i népi ítéletben részt vettek ellen indított ügyben egyetlen perben 14 vádlottat ítélt halálra első fokon a Fővárosi Bíróság Tutsek Gusztáv vezette tanácsa, közülük hetet 1957. július 20-án kivégeztek.³⁴⁴

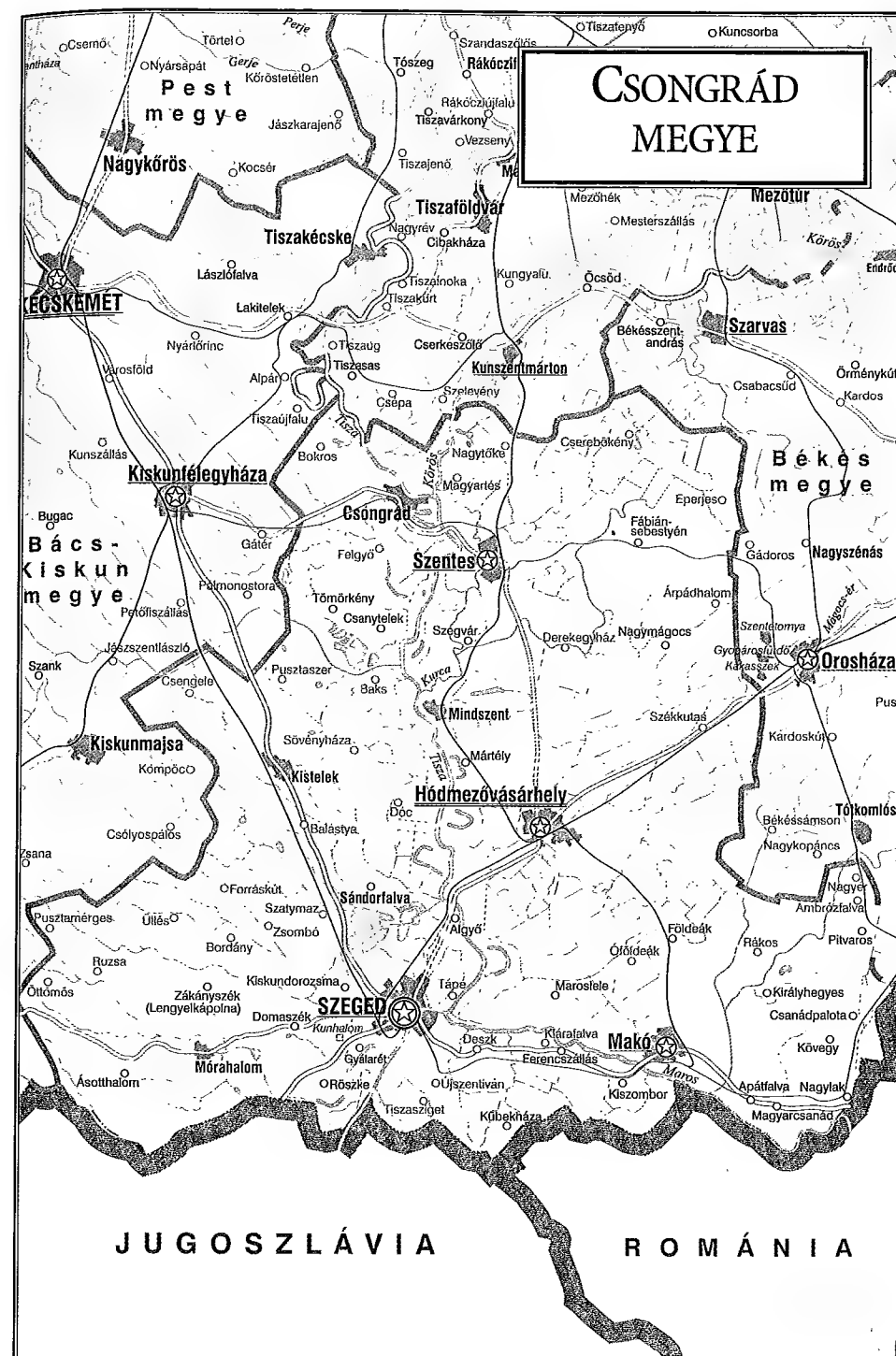
340 Idézi Ungváry, 1991, 183. o.

341 BMKI, A Belső Karhatalom iratai, 60. ő. e. Jelentés, 1957. március 20.

342 Hegedűs, 1996.

343 Kis, 2002, 116–117. o.

344 Hegedűs, 1996, 239. o.

FARKAS CSABA
CSONGRÁD MEGYE

1950-ben Csongrád megyéhez csatolták Csanád-Arad-Torontál megye nyugati és központi részét, a megye székhelye Hódmezővásárhely lett, és ez a tisztviselői kar elköltözése miatt feszültségeket okozott Szentesen, a korábbi központban. Ugyanekkor szűnt meg Szeged regionális szerepe, és a várost beolvasztották a megyébe. Csongrád déli részén, a jugoszláv határszáron a délszláv állammal 1948 óta gyorsan romló kapcsolat számos problémát okozott. A déli határszáron jelentős számú ket-tős birtokos élt (olyan család, amelynek mindkét országban voltak földbirtokai), ezek birtokuk egy részét elvesztették. A térségben elmaradtak a beruházások, az ipar fejlesztése. Ez Makót és különösen Szegedet érintette, ahonnan a szakképzett munkaerő egy része elvándorolt. Egy 1951-es előterjesztés Szegedet csak „kis táj-központnak” nevezte, mert „földrajzi fekvése és a jelenlegi külpolitikai helyzet nem teszi valószínűvé, hogy Szegeden jelentékenyebb iparfejlesztés történne”.¹ Az 1945-öt követő évtizedben évenként átlagosan 21 lakás épült, míg 1900 és 1930 között 219. A déli határszakaszon kiterjedt erődítmény- és bunkerrendszert alakí-tottak ki, ennek során sokak birtokát vagy annak egy részét kisajátították.²

A gondokat csak fokozták a kiépülő kommunista diktatúra egyéb intézkedései. 1949 decemberében az MDP illetékes szervei felmérték a határsáv községeiben élő szerbek és más, a párt által ellenséges elemeknek tartott személyek helyzetét, majd javasolták az MDP KV-nek ezek kitelepítését, ami 1950 elején meg is történt.³ 1952-ben újabb 128 családnak kellett elhagynia a várost, és Békés, valamint Hajdú-Bihar megyébe települnie.

Erős katonai és államvédelmi erőket összpontosítottak a térségben. Az 1950-re kiépült államvédelmi szervezetből Szegeden működött az ÁVH Szegedi osztálya, amelyet az állambiztonsági operatív és nyomozati feladatok ellátására szerveztek meg. Az osztálynak kirendeltségei, szakaszai működtek Makón, Hódmezővásárhe-

¹ Belényi, 1996, 95. o.

² A forradalom alatt a parasztság azonnal szétrombolta ezeket a bunkereket, amiért a megtorlás idején szá-mos büntetőeljárás indult a járásbíróságokon.

³ Az 1950. januári kitelepítéseket Kiss Imre lengyelkápólnai (1950 től Zákányszék) párttitkár meggyilkolására hivatkozva rendelték el. Több mint száz családnak kellett elhagynia a határsáv községeit.

lyen és Szentesen. Az operatív szerveken kívül Szegeden állomásozott az államvédelem öt belső karhatalmi zászlóalja közül az egyik.⁴ Határőr (zöld ávos) egységek állomásoztak Mórahalmon és Kübekházaán.

A nagy biztonsági erők összpontosítása lehetővé tette, hogy minden államellenes szervezkedést vagy szervezkedési kísérletet azonnal felszámoljanak. 1950-ben az államvédelmi szervek felgöngyölítették a Hódmezővásárhelyre és környékére (sőt még Békés megyére) is koncentrálódó Fehér Gárda-, valamint a Szegedet és a környező tanyavilágot behálózó Kard és Kereszt-szervezkedéseket, vezetőiket kivégezték.⁵ 1952–53-ban felszámolták a mórahalmi kisgazdák szervezkedését, irányítóit szintén halálos ítélettel sújtották.⁶

A forradalom előzményei

Az SZKP XX. kongresszusát követő erjedés Csongrád megyében is éreztette hatását. Voltak, akik a szocializmus demokratizálását sürgették, mások az MDP és szatellit-intézményeinek szervezeteit és hirdetett szövegeiket kihasználva hangoztattak és terjesztettek olyan nézeteket, amelyek gyökeres ellentétben álltak a párt politikájával. A megújulást legerőteljesebben az értelmiség szorgalmazta. Részint a meglevő intézményes kereteket használták fel a vitákra, de új, a párt és az államhatalom által elismert fórumok is létrejöttek. A régiek közül az Írószövetség megyei és városi szervezeteinek tevékenysége volt a legjelentősebb, az írók Csongrád-ban is a gyökeres változások szükségességét hirdették. Szegeden a legjelentősebb ügy két irodalmár, Vajda László és Vajtai István rehabilitálásáért folytatott küzdelem volt, akiket nézeteik miatt 1955–56-ban egy „inkvizíciós” eljárás után eltávolították a főiskoláról.⁷ Hódmezővásárhelyen egy október 9-én megrendezett irodalmi esten Sipos Gyula olvasta fel versét, amely Szebenyi Endrének, a Rajk-per egyik utódperében kivégzett belügyminisztériumi államtitkárnak állított emléket.⁸

A budapesti Petőfi Kör mintájára az MDP Csongrád megyei bizottsága 1956 júliusában megalakította a József Attila Kör⁹, amely azonban októberig nem fejtett ki érdemi tevékenységet. Első, alakuló ülését október 19-én tartotta az egyetem nagytermében.¹⁰ Ezen értelmiségiek mellett munkások is megjelentek, közülük többen fel is szólaltak. A gyűlést vezető DISZ-funkcionáriusok (Csákány Béla és Bohó

⁴ Boreczky, 1999, 100. o.

⁵ CSML, XXV. 9/b. A Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai (a továbbiakban SZMB.), B. 7649/1950.

Blahó János és társainak pere. B. 5132/1950. Halápi József és társainak pere.

⁶ Belényi, 1992, 248–250. o.

⁷ Vajtai, 1995, 50–56. o.

⁸ A vers a *Vásárhelyi Nemzeti Újság* 1956. október 30-i számában jelent meg.

⁹ Hegyi, 1987, 490. o.

¹⁰ Farkas, 1997, 4–11. o.

Róbert) eredménytelenül igyekeztek kézben tartani a hozzászólásokat. Korábban hallgatásra ítélt emberek is elmondták véleményüket, így például a forradalom után kivégzett Kovács József, aki a nyugdíjrendszer reformját, a nyugdíjak kiterjesztését, valamint a parasztpolitika felülvizsgálatát sürgette.

Szentesen is létrejött az MDP gyámkodásával egy Petőfi Kör.¹¹ Hivatalosan a DISZ-aktivisták számára hozták létre, de ülésein pártunkívüli értelmiségiek is megjelentek. 1956. szeptember 15-én a körben Hollós Ervin, a DISZ KV titkára tartott előadást, akinek a résztvevők kérdéseket tehettek fel. Az így kialakult vitában egyesek az MDP-t a „barbaristák pártjának”, az MDP KV-t a „kucserák gyűlézetének” nevezték. A kör még kétszer tartott összejövetelt, szeptember 27-én és október 11-én.

1956 októberében már olyan szervezetek is megjelentek, amelyek létrejöttében az állampártnak és szatellit-intézményeinek semmi szerepe nem volt. Ezek közül az első és legfontosabb a MEFESZ szegedi megalakulása volt. Egy szegedi másodéves joghallgató levelet kapott az ELTE Bölcsészettudományi Karának egyik diákjától, amely beszámolt arról, hogy Budapesten a Rajk-temetés napján a diákság tüntetést tartott, amelyen követelték a szovjet csapatok kivonását és az orosz nyelv kötelező tanulásának eltörlését, illetve fakultatív oktatását. A levélíró azt kérte, hogy ha ennek a kormány nem tesz eleget, a szegedi diákok is lépjenek sztrájkba. A levelet ismertették szegedi joghallgatókkal, ekkor merült fel egy független diákszervezet alakításának gondolata, a megvalósításnak Kiss Tamás, Lejtényi András és Tóth Imre joghallgatók voltak a legfőbb szorgalmazói. Október 16-án az egyetem auditorium maximumában gyűlést tartottak, ahol elhatározták egy DISZ-től független ifjúsági szervezet, a MEFESZ (a szervezet nem utódja az 1948-ig működő MEFESZ-nek) megalakítását.¹² Ugyancsak elhatározták egy szervezeti szabályzat megalkotását, követelték a szovjet csapatok kivonását, és megválasztották az ideiglenes vezetőséget. A következő napokban az egyetem karain megalakultak a MEFESZ-szervezetek, a jogi kar MEFESZ-szervezetének október 17-i alakuló ülésén Kónya Albert oktatási miniszter is részt vett, aki ígéretet tett a felsőoktatás reformjára. Október 18-án az ideiglenes vezetőség megtárgyalta és elfogadta a szervezeti szabályzatot és a programnyilatkozatot. Elhatározták, hogy a mozgalom kiterjesztése érdekében felveszik a kapcsolatot az ország többi felsőoktatási intézményével. A MEFESZ legfontosabb összejövetelét október 20-án tartotta Perbír József professzor, jogi kari dékánhelyettes elnökletével, ezen a gyűlésen fogadták el a küldöttek a szervezeti szabályzatot és a vezetőség által benyújtott programtervezetet. Ez tartalmazott oktatással kapcsolatos követeléseket (az orosz nyelv és a honvédelmi oktatás fakultatívvá tétele, az ideológiai órák számának csökkentése, a kötelező testnevelés eltörlése, valamint az ösztöndíj és a kezdő pedagógusok

¹¹ Barta, 2000, 6–7. o.

¹² Kiss, 2002, 22–30. o.

fizetésének emelése, egyetemi autonómia), de ezeknél fontosabbak voltak a politikai vonatkozásúak: Farkas Mihály és társainak bíróság elé állítása, Nagy Imre és Lukács György politikai rehabilitációja, a szovjet csapatok kivonása és a Kossuth-címer visszaállítása. A gyűlés támogatta a mozgalom országossá bővítését, ezért a következő napokban a szegedi MEFESZ küldöttei személyesen vették fel a kapcsolatot az ország felsőoktatási intézményeinek hallgatóival, és ismertették szervezeteik tevékenységét és programját. (Lejtényi András Gödöllőn és Budapesten tartott beszámolót, Abrudbányai Iván a pécsi és a budapesti egyetemistákat tájékoztatta, Kiss Tamás részt vett és felszólalt Budapesten, a műegyetemen tartott nagygyűlésen.) Miután a MEFESZ legaktívabb személyei eltávoztak a városból, a szervezet az október 23-a utáni eseményekre csak korlátozott befolyást tudott gyakorolni.¹³

A forradalmat megelőző napokban a megye egyes városaiban diákszervezeteket szerveztek a középiskolai diákok. Hódmezővásárhelyen október 19-én ült össze a diákszervezet, ezen még komoly, politikai jellegű követelések nem hangzottak el. Szentesen október 22-én a kultúrházban tartottak diákszervezetet, amelyre Hódmezővásárhelyről és Csongrád városból is érkeztek küldöttek. A rendezvényen követelték a szovjet csapatok kivonását, a Kossuth-címer visszaállítását, egy szegedi egyetemista pedig felolvasta a MEFESZ követeléseit.¹⁴

Az SZKP XX. kongresszusa után kezdtek visszatérni a közéletbe egyes, a diktatúra által korábban félreállított koalíciós politikusok. A hajdani koalíciós pártok közül Csongrádban a szociáldemokraták voltak erősek, a megye korábban több kiemelkedő vezetőt is adott a pártnak. A Hódmezővásárhelyen élő Erdei István, aki 1945-től 1947-ig az SZDP agrárpolitikai titkára és országgyűlési képviselője volt, 1956-ban Budapesten többször találkozott Kéthly Annával, Kőműves Józseffel és Büchler Józseffel, 1956. szeptember 26-án pedig felkereste Nagy Imrét, akinek beszámolt a mezőgazdasággal kapcsolatos nézeteiről.¹⁵

Az 1956 nyarán-őszén lefolytatott mezőgazdasági tagosítási program a parasztság heves ellenállását váltotta ki, Hódmezővásárhelyen 272 – földjének tagosítására kijelölt – földműves közül csak 144 fogadta el a neki felajánlott csereföldet, a többi tiltakozott az eljárás ellen. 1956 októberében megszüntették, illetve felfüggesztették a tagosítást.¹⁶ Október 22-én Maroslelén a hetivásáron tüntetni kezdtek az emberek, benyomultak a tanácsházára, ahol követelték, hogy a helyi tévesz részére tagosított földjeiket adják vissza – ez október 23-án és 24-én megtörtént.¹⁷

13 CSML, SZMB, Nb. 1249/1957. Kiss Tamás és társainak pere; ÁSZTL, V-150367. Az ellenforradalom eseményei Csongrád megyében.

14 Barta, 2000, 7. o.

15 CSML, SZMB, B. 1350/1957. Erdei István és társainak pere (a továbbiakban Erdei István...); Rainer, 1999, 225–226. o.

16 CSML, Hf. XXIII. 502/a. Hódmezővásárhely városi tanács vb jkv, 1956. október 24.

Az államhatalom érzekelte a munkások elégedetlenségét is, Szegeden október 22-én a városi pártbizottság összehívta a gyárak vezetőit, és utasította őket, hogy éjjel-nappal tartózkodjanak az üzemekben a rend megőrzése érdekében. A párt megbízottakat küldött az üzemekbe, akik az államvédelmi szerveknek is beszámoltak tapasztalataikról.¹⁸ Ezek az intézkedések nem sok eredményt hoztak. Szegeden három munkás már október 22-én megkísérelte megrongálni (ledönteni) a Sztálin-szobrot.¹⁹

A forradalom első napjai a kommunista hatalom bukásáig

A budapesti események hírére a megye minden városában és szinte minden nagyobb községében az utcára vonult a lakosság. Az állam- és pártapparátus még működött, bár az MDP fokozatosan elvesztette irányító képességét, a vezető funkcióban levő személyek közül többen elrejtőztek vagy felkészültek a menekülésre.²⁰ Gyengítették a hatalom erejét a pártvezetés különböző szintjei között kialakuló ellentétek.²¹ A párt a legproblematisabb időszakokban cserélte le egyes kádereit, Szegeden október 26-án váltották le Ladányi Benedeket, a városi pártbizottság első titkárát és több osztályvezetőt. Leváltásukat a város lakossága engedménynek és meghátrálásnak tekintette.

A megyében a forradalmi események két fő színhelye Szeged és Hódmezővásárhely volt. Hódmezővásárhely azért, mert megyeszékhely, s így közigazgatási központ volt, ahol jelentősebb erővel rendelkezett az államhatalom, Szeged pedig a lakosság lélekszáma miatt, és azért, mert jelentős kulturális központ volt. Nemcsak a forradalmi erők, hanem az államhatalom is ezen a két településen koncentrált erőit. Szeged igen fontos rendészeti bázis volt, például szegedi karhatalmisták avatkoztak be az eseményekbe Kisteleken és Mórahalmon, Hódmezővásárhely viszont közigazgatási és politikai téren próbált vezető szerepet játszani. A megye többi városa: Szentese, Makó, Csongrád is meghatározta a környező települések történetét.

A forradalom első napjainak eseményeit erősen befolyásolta a szovjet haderő. Október 24-én éjjel a Nagylak–Makó–Szeged–Kiskunfélegyháza útvonalon jelentős

17 CSML, Mf. XXIII. sz. n. Makói járási tanács vb iratai. Makói járás tanácselnökének jelentése, 006/1957.

18 Farkas, 1993, 9. o.

19 CSML, SZMB, B. 1406/1957. Forrai István pere.

20 A pártvezetők közül Németh Károly egy Szentese környéki tanyán rejtőzködött, Ábrahám Antal megyei pártbizottsági osztályvezető először Szegedre, majd Jugoszláviába menekült, ahova többen is követték.

21 A forradalom első napjaiban például a Szeged városi pártbizottság és a megyei pártbizottság között voltak ellentétek. Október 25-én, amikor Baróti Dezső rektor vezetésével egy egyetemi küldöttség tiltakozott a karhatalmi erők erőszakos fellépése ellen, ezt a városi pártbizottság visszautasította, és további, még keményebb fellépéssel fenyegetett. Barótiék átmentek Hódmezővásárhelyre, ahonnan Németh Károly mérsékeltebb magatartásra utasította a szegedi pártvezetőket.

páncélos haderő vonult át Budapest felé.²² Áthaladásukkor nem történtek összecsapások. A szovjet haderő később is biztosította ezt a felvonulási útvonalat, október 26-án több páncélos megszállta a szegedi Tisza-hidat és környékét. A biztosított útvonal mentén később sem történtek összetűzések, Magyarcsanádon azonban az iskolai tanulók leköpdösték az átvonuló katonákat.²³

A megyében állomásozó magyar katonaság nagy része a 3. hadtest kötelékébe tartozott, amelynek a forradalmi erők elleni kegyetlen fellépéséről elhíresült Gyurkó Lajos vezérőrnagy volt a parancsnoka. Nem e tanulmány feladata a 3. hadtest forradalom alatti működését részletesen tárgyalni, de szükséges említést tenni arról, hogy a hadtest milyen hatást gyakorolt a megyei eseményekre. A hadtest állományából Szegeden állomásozott a 17. lövészezred, a 72. páncéltörő tüzérosztály, a 6. légvédelmi tüzérosztály, a 14. műszaki zászlóalj és az 1. gépkocsivezető-képző iskola; Szentesen helyezték el a 2. légvédelmi tüzérosztályt, Csongrádon pedig az 53. műszaki zászlóaljat. Természetesen a városokban más, magasabb egységekhez tartozó csapatok is szolgáltak, ezekre nem vonatkoztak Gyurkó parancsai. A magyar honvédség tevékenységét azonban korlátozta az országhatár közelsége: a határsávban nem volt célszerű komolyabb hadműveleteket folytatniuk. Ezért a határ 10-15 kilométeres körzetében, Szegedtől délre a katonaságot nem vetették be. A légierőt is csak a megye északi településeinek alkalmazták a megmozdulásokkal szemben, mint október 27-én Csongrádon.

Az államhatalom helyi szerveinek tevékenységét leginkább a központi utasítások határozták meg. Nem avatkoztak be az október 23-a előtti eseményekbe, holott tudtak a MEFESZ szervezéséről, és a szegedi, október 22-i szoborrongálási kísérletet is csak megakadályozták, de az elkövetők ellen nem indult eljárás, mert Budapestről ezt nem engedélyezték.²⁴ A megye többi városában is megelégedtek a készenléti szolgálat megerősítésével, a harckészültség bevezetésével és az egyszerű járőrözéssel. Október 24-én azonban megváltozott a hatalom magatartása. Az országosan kihirdetett statárium alapján a Csongrád megyei államhatalmi szervek is megtették az általuk szükségesnek tartott intézkedéseket.

Szegeden megerősítették a helyi rendészeti erőket. Az állambiztonsági egységek mellé további kisegítő erőket vezényeltek, a tűzoltóságot is tömegoszlató feladatokkal bízták meg, tisztjeiket géppisztolyokkal és pisztolyokkal látták el. Október 23-án éjjel a pártvezetés elhatározta, hogy felfegyverzi a megbízható párttagokat, ehhez Gyurkó vezérőrnagy parancsára mintegy száz géppisztolyt és több láda lőszer kaptak Kiskunfélegyházáról. Az így megerősített karhatalom már október 24-én erőszakkal igyekezett leverni a megmozdulásokat, 25-én pedig a késő délutáni órákban a pártvezetés javaslatára – a felsőbb utasításokkal egyetértésben –

²² Györkei-Horváth, 1996, I. melléklet.

²³ CSML, Mf. XXIII. sz. n. Makói járás tanácselnökének jelentése, 006/1957.

²⁴ Uo.

katonai közigazgatást vezettek be a városban, parancsnoka Halász Gyula főhadnagy lett. A katonai közigazgatást irányító parancsnokságnak Halászon kívül tagja volt a szegedi karhatalom parancsnoka, a megyei ügyészség képviselője, a hadosztály politikai tisztje, valamint a városi tanács és pártbizottság egy-egy képviselője. A testület döntéseit a katonai közigazgatás parancsnoka köteles volt végrehajtani.

A katonai parancsnokság még az éjszakai órákban meghozta legfontosabb rendeleteit, intézkedett azok megjelentetéséről. A parancsok október 26-án röplapon és az újságban is megjelentek. Megtiltották a három főnél nagyobb csoportosulásokat, és közölték, hogy az ennél nagyobb csoportokra figyelmeztetés nélkül tüzet nyitnak. Általános szesztilalmat vezettek be a város egész területén, és délután öttől reggel hatig tartó kijárási tilalmat léptettek életbe. A katonai parancsnokság a karhatalmat, a politikai-rendészeti osztály fegyvereseit, a rendőrséget, a tűzoltóságot és a városban állomásozó összes katonai erőt maga alá vonta mind a személyi állomány, mind pedig a fegyverek és a technikai eszközök tekintetében. Felhasználásukról csak a katonai parancsnok rendelkezhetett.

A városban állomásozó katonai erőt tovább erősítették: Gyurkó vezérőrnagy a katonai közigazgatás rendelkezésére bocsátotta a kiskunmajsai 31. lövészezred 1. zászlóalját (a 2. zászlóaljat már október 24-én Szegedre vezényelték), amely október 26-án reggel meg is érkezett. A katonai közigazgatás parancsnoksága szinte minden üzembe, intézménybe összekötőket nevezett ki, akik közvetítették a parancsnokság utasításait, és megkísérelték biztosítani, hogy az adott gazdálkodó szervezetek vezetői munkásaikat, alkalmazottaikat tartsák benn az üzemekben, ne engedjék őket az utcára.

A szegedi katonai közigazgatás tevékenységében azonban kezdettől akadtak el-
lentmondások is. Így például joghatósága csak Szeged város területére terjedt ki, noha az alárendelt szerveknek (karhatalom, államvédelem) voltak Szegeden kívüli jogosítványaik is. Éppen ezért ezek a szervek, s rajtuk keresztül a szegedi katonai közigazgatás a Szeged környéki községekben is ellátott speciális, főleg rendészeti feladatokat. Ennek viszont jelentős korlátjai voltak. Egyrészt az, hogy a szegedi központ nem rendelkezett állandó megbízottakkal ezeken a településeken, így csak akkor tudott cselekedni, ha értesítették az ottani megmozdulásokról. Így történt ez október 27-én Mórahalmon, ahol az éppen ott tartózkodó szegedi járási DISZ-titkár értesítette a tüntetésről a szegedi karhatalmat, és október 28-án Kisteleken, ahonnan egy helyi lakos telefonált be Szegedre.²⁵ Ugyancsak gondot okozott Szegednek a települések távolsága is. Megtörtént, hogy mire a karhatalom megérkezett, a tüntetés már szét is oszlott. Végezetül korlátozta a szegedi katonai közigazgatás vidéki akcióképességét a nagyváros politikai helyzete is; voltak olyan napok (például október 26-a), amikor a teljes szegedi karhatalmi erőt lekötötték a helyi események.

²⁵ Belényi, 1992, 252–257. o.; uő., 1991, 431–442. o.

Hódmezővásárhelyen október 25-én rendelték el a kijárási tilalmat. 27-én megalkult a szegedi katonai közigazgatáshoz hasonló szervezet, a Hódmezővásárhelyi Katonatanács. Tagja lett többek között Németh Károly, a megyei pártbizottság első titkára, Forgó László városi első titkár, Papp Sándor megyei tanácselnök, Török István városi tanácselnök, Király József őrnagy helyőrségparancsnok, Buruzs János államvédelmi főhadnagy, a városi parancsnokság vezetője, valamint néhány üzemi munkás és paraszt. A helyi MEFESZ képviselőjében tagja lett a testületnek Vízzy Béla gyakorló orvos is.

Szentesen nem alakult katonai közigazgatási parancsnokság, a helyi katonai erők csak alárendelt rendészeti feladatokat kaptak a városi vezetéstől. Makón és Csongrádon sem került sor katonai közigazgatási parancsnokságok felállítására.

Csongrád megyében Szegeden mozdult meg először a lakosság, a többi település csak némi fáziskéséssel. Szegeden október 23-án²⁶ folytatódott a MEFESZ készülődése, az egyetem ötödéves hallgatói ekkor alapították meg MEFESZ-szervezetüket.²⁷ A városi DISZ-bizottság ezzel egy időben ifjúsági lakásügyi tanácsot hozott létre, amelybe az üzemek képviselőit is bevonták. Küldöttségük megjelent a délelőtti órákban éppen ülésező városi tanács végrehajtó bizottsága előtt, ahol a lakáshelyzet megoldására vonatkozó követeléseket terjesztettek elő.²⁸

Még ugyanezen a napon a budapesti események hatására a késő délutáni órákban több ezer egyetemista gyűlt össze a Dóm téren forradalmi dalokat (köztük a *Marseillaise*-t) énekelve. A Széchenyi térre, onnan pedig a Klauzál téri Kossuth-szoborhoz vonultak, ahol a *Himnusz* elnéklése után egy MEFESZ-tag ismertette a budapesti híreket. Mivel a tüntetésen ekkor szinte csak diákok és értelmiségiek voltak, felvetődött, hogy a munkásságot is be kellene vonni a megmozdulásba. Továbbvonultak a színházhoz, ahol Bitskey Károly Jászai Mari-díjas színész a *Nemzeti dallal* köszöntötte a tömeget, majd a szegedi ipari területek felé indult az emberáradat. Elsőként, valamivel este kilenc óra után a kendergyárnál álltak meg, küldöttségük be is jutott az üzem területére, ahol elszavalták a *Nemzeti dalt*, és hívták tüntetni a munkásokat. A tömeg innen a ruhagyárhoz, majd a konzervgyárhoz vonult, és a munkásokkal kiegészülve kerülő úton tért vissza a színházhoz. A hatalom ekkor még nem mert beavatkozni: amikor a tüntetők a Kossuth Lajos sugárúton karhatalmista teherautókkal találkoztak, azok egy mellékutcába visszahúzódva utat engedtek. Ugyanakkor már készültek a fegyveres védelemre: őrséget rendeltek a városi tanácsra és a pártbizottságra. A tüntetés ezen a napon éjfél tájban békésen feloszlott.

Másnap a helyi hatalom már elszánta magát az esetleges tüntetések felszámolására, ebben a városi pártvezetés teljesen egyetértett a helyi rendvédelmi szervek

²⁶ Farkas, 1993, 9–12. o.; Kahler, 1996–1997, 14–27. o.

²⁷ CSML, SZMB, B. 1217/1957. Grynaeus Tamás és társainak pere.

²⁸ CSML, XXIII. 12. k. Szeged városi tanács vb jkv., 1956. október 23.

parancsnokságával. A pártvezetés már október 24-én hajnalban értesítette döntéséről az üzemek és egyéb intézmények vezetőit, figyelmeztetve őket, hogy készek fegyverrel is útját állni minden megmozdulásnak. Baróti Dezső rektor vezetésével az egyetemek és a színház képviselői tiltakoztak a kilátásba helyezett fegyverhasználat ellen. Délután újból tüntettek az egyetemisták a városi pártbizottság előtt, majd a tömeg a hatalom ellenlépése nélkül békésen feloszlott. Ezt követően a pártvezetés és a karhatalom között megállapodás született arról, hogy bármilyen további megmozdulást fegyverrel törnek le, és délután öt órától kijárási tilalmat léptettek életbe. Ennek ellenére a város nem csendesedett le, este több helyen gyülekeztek tüntető csoportok, ezeket a hatalom – részben korlátozott erőszakkal – szétoszlatta. A legveszélyesebb helyzet a kendergyár környékén alakult ki, ahol a tüntetés közvetlen közelében két államvédelmi szempontból fontos objektum is volt, a Petőfi laktanya és a Csillagbörtön. Ezt a tüntetést a karhatalom – katonai erőket is bevetve – a városi párttitkár utasítására figyelmeztető lövésekkel, valamint a tűzoltóság segítségével oszlatta szét. Sebesülés nem történt.

Máshol (Aradi vértanúk tere, Klauzál tér) nem volt szükség fegyverhasználatra, a tüntető csoportokat enélkül is fel lehetett oszlanni. A tüntetésekre válaszul éjszaka karhatalmisták behatoltak és házkutatást tartottak a diákszállásokon, több hallgatót bántalmaztak. Az atrocitások ellen szót emelő Perbír József professzort is többször megütötték. Az egyetem vezetősége tiltakozott az éjszaka összeülő városi pártbizottsági ülésen, minden érdemi eredmény nélkül.

Október 25-én folytatódott a tüntetések, és megkezdődött a forradalom intézményesülése. Este nyolckor a *Délmagyarország* című napilap szerkesztősége előtt zajlott tüntetés, amikor az épületben tartózkodó értelmiségiek (újságírók, tanárok) egy forradalmi szervezet megalakítását határozták el, és rögtön létre is hoztak egy ideiglenes forradalmi bizottságot, amelynek azonban ekkor még sem programja, sem hatalma nem volt. Ez a 11 tagú bizottság éjjel tárgyalt a városi pártvezetést képviselő Ábrahám Antallal, aki a katonai közigazgatást is képviselte. Megállapodtak, hogy a vállalatoknál és intézményeknél munkástanácsokat hoznak létre, ezek a munkástanácsok küldötteket választanak, belőlük létrejöhet az új helyhatalmi szerv: Szeged Város Forradalmi Bizottmánya. Az erről kötött megállapodást felolvasták a tanácsháza előtt várakozó tömegnek.²⁹

Másnap reggel azonban a város lakossága a katonai közigazgatás bevezetésére ébredt. Járőrök szállták meg a Széchenyi teret, a középületeket, a hidat szovjet

²⁹ CSML, SZMB, Nb. 1103/1957. Perbír József és társainak pere (a továbbiakban Perbír József...). Egyes pártforrások szerint felvetődött, hogy egy másnapi nagygyűlésen választják meg a városi munkástanács (forradalmi bizottmány) tagjait. Erről az egyik pártvezető értesítette az üzemeket, hogy a munkások minél nagyobb számban vegyenek részt a tüntetésen. A pártforrások többsége szerint viszont Kovács József hirdette meg a tüntetést a pártvezetés tiltakozása ellenére, amikor éjjel a tanácsháza erkélyéről beszámolt a tömegnek a tárgyalásokról.

tankok biztosították. A katonai közigazgatás parancsnoksága megpróbálta megakadályozni az újabb tüntetést, felszólítva a vállalatokat és intézményeket, hogy alkalmazottaikat ne engedjék ki az utcára. Az egyetem vezetőinek kérdésére és tiltakozására közölték, hogy amennyiben a felvonuló tömeg elkerüli a Széchenyi teret, akkor nem avatkoznak be, de ha áttörik a kordont, lövetni fognak. Tíz óra után az üzemekből felvonuló tömeget az ideiglenes forradalmi bizottság tagjai és mások igyekeztek a Széchenyi tér elkerülésére rábírni, de eredménytelenül. A térre tartó sokaságot a felsorakozott fegyveresek figyelmeztető lövéssel próbálták feltartóztatni: egy gellert kapott lövedéktől halálos sérülést szenvedett Schwarz Lajos 17 éves munkás, tizenhatan megsebesültek.

A tüntetés fegyveres szétverése óriási felháborodást keltett a városban, és szinte minden üzem sztrájkba lépett. A tüntetések is folytatódtak, és a déltájban véget ért nagy demonstráció után a város több pontján oszlatott fel a karhatalom kisebb csoportokat. A fegyverhasználat keltette felháborodás gyökeresen megváltoztatta Szegeden a politikai helyzetet: a hatalom tárgyalásokra kényszerült, amelyek folyamányaként a forradalmi erők fokozatosan átvették a város irányítását.

Szegedet némi fáziskéséssel követte a megye többi települése, október 23-án még mindenhol nyugalom volt, csupán a katonai járőrök cirkálása hatott rendkívüli eseményként. Október 24-én Hódmezővásárhelyen néhány fiatal letépte a Bethlen Gábor Gimnáziumban az osztályok faláról a népköztársasági címereket.³⁰ A politikai hatalom kezdett felkészülni az esetleges megmozdulásokra: a pártbizottságok és a tanácsok épületeit felfegyverzett párttagokkal erősítették meg, aktívákat küldtek ki az üzemekbe.³¹ Másnap délelőtt a leánygimnázium diákjai vonultak ki koszorúzni a Kossuth-szoborhoz, délután a városi írócsoport, este pedig az orvos-tanhallgatók és a tanárok tették ugyanezt a *Himnusz*t és a *Szózat*ot énekelve.

Az első tömegesebb megmozdulásra október 26-án került sor, a késő délutáni órákban a városháza előtt gyülekeztek az emberek, majd levonultak a Hal térre. Követelték a szovjet csapatok kivonulását és a szovjet emlékmű eltávolítását. A pártbizottság utasítására a tűzoltóság leemelte az úgynevezett Zója-szobrot a helyéről. A talapzatról egy volt katonatiszt, Avemaria Brunó 17 pontból álló követelést olvasott fel, amely zömében megegyezett az országos követelésekkel. A tömeg a szobrot egy teherautó után kötötte és a nyomda elé húzatta. A tüntetés résztvevői behatoltak a nyomdába, kinyomtatták a 17 pontos követelést, és elszavalták a *Nemzeti dalt*. Innen a kötöttárugyárhoz mentek, ahol követelték a munkásság csatlakozását. Mivel ezt a gyár vezetői ellenkezték, néhányan betörték a gyár kapuját, és az üzem udvarára vonultak, de a karhatalom és az erősítésükre kirendelt katonaság figyelmeztető lövésekkel szétoszlatta őket. A megyei pártvezetés itt is engedményekre kényszerült, és elhatározta, hogy hatalmának megtartása érdekében kezde-

³⁰ *Viharsarok*, 1956. október 25.

³¹ CSML, SZMB., Nb. 1350/1957. Erdei István...

ményezi a megye városaiban és községeiben olyan bizottságok megalakítását, amelyekben a kommunista párt képviselői játszanak a vezető szerepet. Ezzel azonban megnyílt az út a forradalom erőinek hatalomra kerülése előtt is, és október 27-ére új politikai helyzet alakult az új intézmény megjelenésével.³²

Szentesen október 25-én kezdődött a forradalom.³³ A város vezetői már előző nap felfegyverezték a járási és városi pártbizottságot. Október 25-én kisebb-nagyobb csoportok jelentek meg a szentesi utcákon, és az üzemekben is gyülekezni kezdtek a munkások. Több helyről eltávolították a szovjet megszállásra emlékeztető jelképeket, az üzemekről leszedték a vörös csillagokat és a vörös zászlókat. Október 26-án délelőtt több száz főnyi tömeg gyűlt össze a Kossuth téren, és követelte a város középületeinek megtisztítását a szovjet szimbólumoktól. A pártvezetés jóváhagyásával a városházáról leszedték a vörös csillagot és a Rákosi-címert. A párt-székházakról is lekerültek a csillagok. Délután, miután a karhatalom elvonult, a szovjet hősi emlékműről vette le a csillagot a tömeg. Megkísérelték ledönteni magát az emlékművet is, ezt azonban a katonaság – többeket letartóztatva – megakadályozta.

A letartóztatások csak növelték a feszültséget, és éjszaka többen közbenjártak a pártbizottságon az őrizetbe vettek szabadon bocsátása érdekében. Fellépésük hatására a pártbizottság engedélyével a honvédség vállalta az emlékművek ledöntését, ami a lakosság jelenlétében másnap meg is történt. Október 27-én megalakultak a város üzemében az ideiglenes munkástanácsok, majd este a lakosság követelésére elszállították a pártbizottságoknak korábban kiadott fegyvereket. A fegyverek összegyűjtését és elszállítását egy tízfős bizottság ellenőrizte, amelyet a tüntetők választottak.

Makón október 26-án délelőtt diákok jelentek meg a piactéren, és kézzel írott röplapokat osztogattak, felhíva az embereket, hogy vegyenek részt a gimnázium épülete előtt tartandó gyűlésen. A tüntetéshez csatlakoztak a gyárak munkásai is. A Kossuth-szobornál elszavalták a *Nemzeti dalt*, és elénekelték a *Himnusz*t. A tömeg a szovjet emlékműhöz vonult, a szobrot ledöntötték. Este a rendőrség épülete előtt gyülekeztek, és követelték a vörös csillag eltávolítását. A rendőrök gumibottal oszlatták fel a megmozdulást. Október 27-én a városi tanács elnökének házában tüntettek, és követelték a téeszék feloszlását és a földek kiosztását. Október 28-án folytatódott a tüntetések, amelyek végül a hatalom átvételéhez vezettek.³⁴

Csongrádon október 26-án kezdődött a forradalom. A város lakói lerombolták a szovjet hősi emlékművet, majd este több helyi funkcionárius lakásához is elmentek, betörték a gimnázium igazgatójának az ablakát, bántalmazták az adóhivatal vezetőjét.³⁵ Másnap folytatódott a megmozdulások.

³² Uo.

³³ Barta, 2000, 8–37. o.

³⁴ CSML, SZMB., B. 1152/1957. Hajdú Ferenc és társainak pere.

³⁵ CSML, SZMB., B. 922/1957. Fülöp Mihály és társainak pere.

Csongrád megye községeiben október 26-án került sor az első megmozdulásokra. Ez alól Szeged környéke képezett kivételt, ahol a szegedi események hatására már 26-a előtt megmozdultak a falvak lakosai. Algyőn október 25-én a lakosság a községi épületekről leverte a vörös csillagokat, majd a vasútállomásra ment tüntetni. A vasúti hidat őrző katonaság szétszlatta a tömeget.³⁶

Korábban került sor megmozdulásokra néhány olyan településen is, amelyen átvonultak a szovjet csapatok. Nagylakon október 24-én délelőtt a kendergyár dolgozóinak mintegy negyede otthagya a munkát, és kivonult tüntetni a szovjetek ellen. Csatlakoztak hozzájuk az iskolások és a termelészövetkezet dolgozói. Incidens nem történt, de a térsztagok már ezen a napon követelni kezdték a begyűjtött gabona kiosztását.³⁷ Ugyancsak zavart keltett a szovjet átvonulás Magyarcsanádon, ahol már 24-én tervbe vették a tanítás szüneteltetését és az iskola bezárását.³⁸

Ezek a korai megmozdulások általában békések voltak, csak néhány községben követeltek áldozatokat. Mórahalmon az október 27-i tüntetést verte szét brutálisan a kivonuló szegedi karhatalom, két helyi lakos, Kántor Imre és Négyökrű József meghalt a sortűz következtében.³⁹ Kisteleken október 28-án használt fegyvert a szegedi karhatalom, több sebesülés történt.⁴⁰

Noha a falvak lakossága elsősorban a fővárosi hírek hatására kezdett tüntetni, több esetben helyi tényezők is szerepet kaptak az első megmozdulásokban. Ásotthalmon október 28-án a szomszédos községben, Mórahalmon történt brutális karhatalmi fellépés váltotta ki az első megmozdulást, amelyhez ugyancsak kivéznyelték a szegedi karhatalmat.⁴¹ Ehhez hasonlóan a szomszédos község eseményei hatottak a Makói járásban levő Kövegy forradalmi megmozdulásaira. Október 27-én a szomszédos Csanádpalota tüntetésén több kövegyi lakos is részt vett, akik hazatérve a tanácsháza előtti parkban kalapáccsal összetörték a népköztársasági címert, majd behatoltak az óvodába, és ott széttépték a zászlókat. Az általános iskolába csak azért nem nyomultak be, mert ott éppen hitoktatás folyt.⁴² Akadtak olyan községek, ahol jóval később kezdődött a forradalom, Királyhegyesen október 29-én, Mártélyon 30-án.

36 CSML, Pártarchívum, 3. f. 11. ő. e. Algyő község pártszervezetének jelentése, 006/1957.

37 CSML, Mf. XXIII. sz. n. Nagylak községi tanács vb jelentése, 006/1957.

38 Uo., Magyarcsanád községi tanács vb jelentése, 006/1957.

39 Belényi, 1992; uő., 1991.

40 Uo.

41 CSML, Pártarchívum, 3. f. 11. ő. e. Ásotthalom község pártbizottságának jelentése.

42 CSML, Mf. XXIII. sz. n. Kövegy községi tanács vb jelentése, 004/1957.

A kommunista hatalom bukásától a forradalom győzelméig

Az országos események és a helyi megmozdulások hatására a megyében is megrendült a kommunista politikai hatalom, és kénytelen volt teret engedni a forradalom erőinek. Ez a folyamat azonban mindenütt másként zajlott. Egyes településeken októberben kettős hatalom alakult ki: léteztek még a régi rendszer irányító testületei, de már szerveződtek a forradalmi erők hatalmi intézményei is, ami oda vezetett, hogy valójában egyik sem volt képes hatékony működésre, így a kettős hatalom hatalmi-politikai vákuumot eredményezett. Így történt Szegeden, ahol ez a helyzet két-három napig is eltartott; Hódmezővásárhelyen és Makón szintén közel két napig, míg a megye kisebb városaiban rövidebb ideig. A községekben általában nem alakult ki ilyen átmeneti állapot, de voltak kivételek; Kiszomborban október 26-án már létrejött az új forradalmi szervezetet előkészítő bizottság az intézmények és társadalmi szervek képviselőiből, amely követeléseket dolgozott ki, de a hatalom csak október 29-én került a Nemzeti Bizottság kezébe.⁴³

Jelentős eltérések mutatkoztak a megye települései között abban a tekintetben is, hogy milyen módon ment át a hatalom a forradalmi erők kezébe. A hatalom átadásának metodikája, illetve a kommunista párt ezzel kapcsolatos magatartása az egyik megyei pártbizottsági utasításon alapult, amely azt írta elő, hogy a pártszervek mindenütt törekedjenek arra, hogy olyan munkástanácsok és más elnevezésű forradalmi szervezetek jöjjenek létre, amelyekben meghatározó a párt befolyása, és akaratát keresztül tudja vinni. Ezen utasítás alapján a települések tanácsi és pártszervei általában hajlandónak mutatkoztak az új szervezetek elfogadására. Azonban nem mindenütt alakult ki együttműködés a forradalmi erők és a párt diktatúra képviselői között. Nagymágocson október 26-án a teljes községi párt- és tanácsi vezetés lemondott, ezután tőlük teljesen függetlenül alakultak meg az új hatalmi szervezetek.

Sok településen azonban, a régi hatalom és a forradalmi erők között kompromisszum jött létre a hatalom átadásakor, még ha ezt nem deklarálták is. A megye kisebb településein általában közvetlenül a tanácsi és pártapparátus tartotta a kapcsolatot a forradalmi erőkkel és a tömeggel, Tömörkényben a tanácsi szervek hirdették meg a falugyűlést, amely aztán új hatalmi szervet választott. A nagyobb településeken bizonyos esetekben más szervek léptek kapcsolatba a forradalom vezetőivel. Szegeden a katonai közigazgatás tárgyalta a forradalmi tömeg képviselőivel, Hódmezővásárhelyen a HNF városi elnökét kérték fel a közvetítésre.

A kommunista diktatúra elleni harc legfontosabb jellegzetessége ebben az időszakban az volt, hogy elkezdtek szerveződni a forradalom intézményei. Ezek közül a következőket kell kiemelni:

A vállalatoknál alakult forradalmi szerveket általában munkástanácsoknak nevezték (bár alakult néptanács is), míg az intézményekben (iskolák) forradalmi

43 Uo., Kiszombor községi tanács vb jelentése, 004/1957.

tanács, munkástanács vagy forradalmi bizottság volt a nevük. A jugoszláv mintát követő vállalati öngazgatási szervezetek október 26-tól alakultak a megyében.⁴⁴ A gazdasági szervekben szinte mindenütt létrejött ilyen forradalmi testület, azonban az intézmények között akadtak kivételek, több költségvetési szervnél nem alakult semmilyen forradalmi szervezet.⁴⁵

A forradalom rendvédelmi szervezetei, a nemzetőrségek általában a hatalom átvétele után alakultak meg, de voltak kivételek. Szegeden már október 27-én este elkezdtek szervezni a nemzetőrséget, akkor, amikor még a katonai közigazgatás volt hatalmon. A szegedi nemzetőrség a katonai közigazgatás és a forradalmi erők közötti kompromisszum eredményeként alakulhatott meg, létrehozását maga a katonai közigazgatási parancsnok, Halász Gyula főhadnagy vetette fel. A rendvédelmi egység szervezésére Palotás József, a néphadsereg egy volt tisztje kapott megbízást, aki a MÁV fűtőház képviselője volt az alakuló városi forradalmi szervben. A nemzetőrség független volt a többi fegyveres testülettől, de együttműködött azokkal.

Ugyancsak a forradalmi erők hatalomátvétele előtt, de eltérő előzmények után jött létre a nemzetőrség Makón. Október 29-én a tüntető tömeg a rendőrkapitányság elé vonult, ott küldöttséget választott, amely tárgyalt a rendőrkapitányság vezetőjével, és követelte a nemzetőrség felállítását. A parancsnok ebbe beleegyezett, így a makói nemzetőrség a helyi rendőrség alárendeltségében alakult meg. A nemzetőrök önálló akciókat nem is hajtottak végre, hanem egyenruhás rendőrök vagy polgári ruhás nyomozók segítőiként működtek.⁴⁶

A forradalom ezen időszakának legfontosabb eseménye azonban a politikai hatalmat átvevő forradalmi szervek megalakításának előkészítése volt. Szegeden az október 26-i események hatására október 27-én a katonai közigazgatás irányítói között valószínűleg megbomlott az addigi összhang. Kieleződtek a kommunista pártvezetésen belüli ellentétek, egyes párttagok eltávolodtak a párttól. Sokkal súlyosabb problémát jelentett ugyanakkor a fegyveres egységek bomlása. A Kiskunmajsáról Szegedre vezényelt honvédek közül mintegy harminc-negyven elégedetlenkedő katonát vissza kellett vezényelni a városból, de ellentét keletkezett a rendőrség és az államvédelem vezetői között is.⁴⁷ Ez engedményekre készítette a katonai közigazgatást. Halász főhadnagy a déli órákban beleegyezett egy gyűlés összehívásába, amelyen a résztvevők előadhatták kívánságaikat és követeléseiket. A megbeszélésen

44 A Csongrád Megyei Tanács Forradalmi Bizottsága csak október 31-én alakult meg. Általában a később keletkezett források ezeket a szervezeteket ideiglenes jelzővel is ellátták, mert a forradalom bukása után „végleges” munkástanácsokat választottak. A forradalom idején keletkezett dokumentumok azonban az „ideiglenes” jelzőt nem használták.

45 Ilyen volt például a szegedi Dózsa György Általános Iskola.

46 ÁSZTL, V-150367. Az ellenforradalom eseményei Csongrád megyében.

47 CSML, Pártarchívum, 2. f. 21. ő. e. Ábrahám Antal feljegyzése a forradalom szegedi eseményeiről.

a város üzemének és intézményeinek két-két fős küldöttségei vettek részt. A katonai közigazgatási parancsnok hajlandó volt a párbeszédre, és azt kérte, hogy a gyűlés válasszon egy kisebb létszámú testületet, amellyel folyamatosan megtárgyalhatja a szükséges tennivalókat. A városházán tartott gyűlés résztvevői ezután elnökséget választottak, amely az Ideiglenes Városi Munkástanács nevet vette fel. Ez a testület, amely mintegy 12-13 tagból állt, Perbíró Józsefet választotta elnökének. Legfontosabb feladatuk a követelések továbbítása volt a katonai közigazgatási parancsnoknak.⁴⁸ A Halász főhadnaggal folytatott tárgyalásokon eredménnyel követelték, hogy a szovjet csapatok kerüljék el Szegedet. Az ideiglenes intézőbizottság kiáltvánnyal fordult a lakossághoz, amelyben tudatta, hogy az Ideiglenes Városi Munkástanács a katonai közigazgatás alá rendelt intézmények (vasút, posta stb.) kivételével átvette a város irányítását, szabályozta a katonai közigazgatás parancsnokának hatáskörét, a kijárási tilalom új rendjét, és tájékoztatott közellátási kérdésekről. Meg kell azonban jegyezni, hogy ekkor valójában még nem történt meg a tényleges hatalomátvétel a városban, az ideiglenes munkástanács október 28-án még nem fejtett ki érdemi tevékenységet.

A katonai közigazgatás október 27-28-i működését kettősség jellemezte. Egyrészt engedményeket tett, és tárgyalt a forradalmi erőkkel Szegeden, másrészt alárendelt alakulatai ekkor léptek fel a legdrasztikusabban a Szeged környéki községekben (Mórahalmon október 27-én, Ásotthalmon és Kisteleken október 28-án), sőt Szegeden is oszlattak fel kisebb csoportokat még ezekben a napokban is.

Október 28-án azonban két olyan esemény történt, amely alapvetően megváltoztatta az erőviszonyokat. Az ÁVH feloszlata révén a katonai közigazgatás jelentős erőket veszített. Az államvédelmi beosztottak október 28-án előre felvették háromhavi fizetésüket, és elhagyták körleteiket.⁴⁹ Egy részük Jugoszláviába, egy nagyobb csoportjuk pedig Kiskunfélegyháza felé menekült. Az ÁVH megszűntetésén kívül tovább csökkentette a katonai közigazgatás erejét, hogy a városban állomásozó honvédség egy részét Budapestre vezényelték. Így a katonai közigazgatási parancsnokság október 29-ére gyakorlatilag már nem funkcionált. Az ideiglenes munkástanács a délelőtt folyamán átalakult Városi Néptanáccsá, és átvette a hatalmat.

Hódmezővásárhelyen az október 27-én megalakult katonai szervezet, a Hódmezővásárhelyi Katonatanács, ámbár megyei funkcionáriusok is tagjai voltak, kizárólag Hódmezővásárhely területén gyakorolt fennhatóságot. Kihirdette a kijárási tilalmat, és engedélyt adott a *Nemzeti Újság* című forradalmi lap megjelentetésére.

A megyeszékhelyen nem a katonatanács, hanem a Hazafias Népfront vezetője, Gyáni Imre iskolaigazgató tárgyalt a forradalmi erőkkel, így az új forradalmi szervezetek a népfront égisze alatt szerveződtek, kialakulásuknál a népfront kapcsa-

48 CSML, SZMB, B. 1074/1957. Komócsin Mihály és társainak pere.

49 Marosvári, 1993, 5. o.

latrendszerének volt döntő jelentősége. Így a forradalmi szervezetekbe az országos átlagnál nagyobb arányban kerültek be a volt koalíciós pártok politikusai. Két új forradalmi szervezet alakult a városban. A Hódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottság október 29-én tartotta alakuló ülését, és vette át a város irányítását. Tagjai voltak többek között Erdei István szociáldemokrata pártvezető, Kiss Pál volt szociáldemokrata városi polgármester, Karácsonyi Ferenc volt kisgazda városi főispán, Kormány Lajos, Dékány József kisgazdapárti vezetők és Dóda Sándor parasztpárti politikus. Bevonták a testületbe az egyházi szervek képviselőit is, a bizottság ülésein Nagy György Sándor református lelkész is részt vett. A népfrontos mag köré további személyeket is beválasztottak a nemzeti bizottságba, például a munkástanácsok képviselőit. Az üzemi munkástanácsok október 29-ig szinte minden gazdálkodó egységnél megalakultak. Képviselőik még aznap megválasztották a munkástanácsok városi elnökségét, ennek vezetői, Rácz Ferenc és Gyertyás Sándor szintén részt vettek a nemzeti bizottság munkájában. Jelen voltak a városi bizottság alakuló ülésén a régi hatalom egyes képviselői is, de érdemi befolyásuk már nem volt. A városi nemzeti bizottság elnöke Gyáni Imre lett.⁵⁰

Népfrontos jellegű lett a másik új forradalmi szerv is, a városi nemzeti bizottság vezető személyiségeiből és egyes városok, illetve járásek képviselőiből október 31-én megalakult Csongrád Megyei Nemzeti Bizottság, amely fennhatóságát – Szegedet kivéve – kiterjesztette az egész megye területére, mintegy a megyei tanács örökébe lépve. A megyei nemzeti bizottság elnöke Erdei István lett, tagja volt a szervezetnek többek között Karácsonyi Ferenc, Gyáni Imre, Kiss Pál, sőt Németh Károly, a kommunista párt megyei első titkára is. Az alakuló ülésen vita támadt a szervezet elnevezésével kapcsolatban. Szeged járás és Csongrád képviselői a forradalmi bizottság elnevezést tartották megfelelőnek, míg a hódmezővásárhelyiek ragaszkodtak a nemzeti bizottság elnevezéshez, végül az ő álláspontjukat fogadta el a többség.

Szentesen is október 27-én kezdődtek meg a tárgyalások a városi párt- és tanács szervek képviselői, illetve néhány olyan személy között, akiket közvetítésre kívántak felkérni. A megbeszéléseken részt vett Hering Béla gimnáziumi tanár, Móczár Pál MESZÖV-előadó és újságíró, akik az előző napokban is közvetíteni igyekeztek a városi vezetés és a tömeg között. A tárgyalások nem hoztak eredményt, a város vezetői nem támogatták egy forradalmi bizottság létrehozását, és a közvetítésre felkérteknek sem volt igazi társadalmi súlyuk. Október 28-án a tárgyalások zsákutcába is jutottak, noha október 30-ára gyűlést hirdettek a munkástanácsok küldöttei részére.

Október 28-ára azonban „Szentés város ifjúsága” nevében ismeretlenek gyűlésbe hívták a munkástanácsok küldötteit. A gyűlésen részt vettek az eddigi tárgyalópartnerek is, és a hatalom akarata ellenére megválasztottak egy 11 fős bizottságot,

⁵⁰ CSML, SZMB., Nb. 1350/1957. Erdei István...

amely első ülésén az ideiglenes forradalmi bizottság nevet vette fel. Ez a testület, amelynek vezetője Hering Béla lett, október 30-án alakult át végleges forradalmi bizottsággá, és egy újabb, teljesebb választással legitimálva hatalmát átvette a város irányítását.⁵¹ Október 30-án nemcsak a városi forradalmi bizottság alakult meg, hanem a Szentés Járási Forradalmi Bizottság is, amely a járási tanács funkcióit vette át, elnöke Márton Sándor lett. Képviselői másnap részt vettek Hódmezővásárhelyen a Csongrád Megyei Nemzeti Bizottság alakuló ülésén.

A hódmezővásárhelyihez hasonlóan zajlott a hatalomváltás Makón, ahol szintén népfrontos jellegű szervezet állt a város élére. Október 28-án tárgyalások kezdődtek egy városi bizottság felállításáról. Másnapra nagygyűlést hívtak össze, hogy elfogadtassák a bizottság névsorát, az egybegyűltek azonban többek jelölését kifogásolták, ezért másnapra újabb népgyűlést hívtak össze annak érdekében, hogy a lakosság szabadon választhassa meg a nemzeti bizottság tagjait. Október 30-án délután nagy tömeg gyűlt össze a járási tanács épülete előtt. A népgyűlés elfogadta az előkészítő bizottság által megválasztani javasolt személyeket, és megalakult a mintegy hetven tagú nemzeti bizottság. Élére intézőbizottságot választottak, amelynek tagjai zömmel a volt koalíciós pártok vezetőiből kerültek ki. Elnökévé id. Zombori Lajost, az SZDP megyei vezetőjét, alelnökké Kiss Ernőt, az SZDP volt megyei titkárát és Szőnyi Imrét, az FKGP volt városi titkárát tették meg. A nemzeti bizottságnak tagjai lettek még a munkástanácsok és a parasztság képviselői.⁵²

Csongrádon semmiféle kompromisszum nem alakult ki a politikai hatalom és a forradalmi erők között. Október 27-én az országos események és a hatalom eredménytelen akciója után (egy vadászrepülő próbálta meg felosztatni a tüntetést, de a gép lezuhant) este az üzemek és az intézmények képviselői lemondatták a tanács vezetőit. Ideiglenes nemzeti bizottságot választottak, amely átvette a város vezetését. Élére dr. Pirocska Jánost állították, aki a Horthy-korszakban a város legjelentősebb polgármestere volt. A testület tagjai lettek a munkástanácsok, a parasztság, valamint a diákok küldöttei, egy gimnáziumi tanár és egy református lelkész. A nemzeti bizottság háromfős intézőbizottságot választott, amelynek vezetője ugyancsak Pirocska János lett, tagjai pedig Fülöp Mihály és Nemes István. Október 28-án Pirocska lemondott elnöki funkciójáról, helyét Fülöp Mihály vette át. Az intézőbizottság munkájába bevonták Náfrádi Györgyöt, aki a pénzügyeket intézte.⁵³

⁵¹ Barta, 2000, 35–41. o.

⁵² Tóth, 1996, 33–34. o. Makói járás tanácselnökének jelentése, 1763/1957.

⁵³ CSML, SZMB., B. 922/1957. Fülöp Mihály és társainak pere.

A hatalom átvétele után

Az új forradalmi-közigazgatási struktúra nem számolta fel a tanácsrendszer minden elemét. Az új szervek általában átvették a tanácsok végrehajtó bizottságainak szerepét, de az apparátust megtartották. Személyi változások szinte minden településen történtek, elbocsátották a kompromittálódott vezetőket, tanácsi dolgozókat. A struktúrát csak kismértékben alakították át, a begyűjtési apparátust megszüntették. A nemzetőrségek a forradalmi bizottságok alárendeltségében szerveződtek meg és működtek.

Ebben az időszakban a következő szervezeti struktúrák kiépülése figyelhető meg a megyében:

1956 novemberének első napjaiban mindenütt létrejöttek a járási nemzeti vagy forradalmi bizottságok. Már október 29-én megalakult a járási tanács dolgozóiból a Szegedi Járás Ideiglenes Nemzeti Bizottsága, amely a járási tanács feladatait vette át, és gyakorlatilag az intézmény forradalmi bizottságaként működött.⁵⁴ Alulról szerveződött (a községek képviselői által választott) középszintű irányítási szervezet később sem alakult ki a járás területén.

Szentesen október 30-án alakult meg a Szentesi Járási Ideiglenes Forradalmi Bizottság a járási apparátus dolgozóiból. Ez az intézményi testület szinte kizárólag csak a járási apparátus személyi ügyeivel foglalkozott. November 2-án erre épült rá egy középszintű járási szervezet: a községek forradalmi bizottságainak küldöttei megválasztották a Szentesi Járási Nemzeti Bizottságot, amelynek elnöke Pirooska Ferenc bokrosi küldött lett. A bizottság a rend és nyugalom megőrzését tűzte ki célul, de érdemi tevékenységre már nem maradt ideje.⁵⁵

Október 31-én reggel Makón is megalakult a járási tanács az intézményi munkástanács, amelyet azonban, mivel nem demokratikusan választották, még aznap délelőtt újjáavastottak a dolgozók. Ez a munkástanács végigjárta a járás községeit, és kérte, hogy a települések küldjék el küldötteiket november 3-án a járási nemzeti bizottság megválasztására, ami meg is történt. A forradalmi szervezet egyetlen érdemi intézkedése a tanács végrehajtó bizottságának és vezetőségének leváltása volt.⁵⁶ A járási forradalmi szervezetek megalakítását támogatta a Csongrád Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság. Ennek vezetői november elején felkeresték a járási székhelyeket, és kérték, hogy a települések forradalmi bizottságaiból és a járási tanácsokon alakult forradalmi testületekből alakítsanak nemzeti bizottságokat. Az alakulóban levő járási forradalmi szervezetek integrálódtak a megyei forradalmi struktúrába. A megyei nemzeti bizottság vezetői november elején felkeresték a járási apparátusokat, és kérték, hogy a települési forradalmi bizottságokat és a járási tanácsi forradalmi bizottságokat alakítsák át koalíciós alapon működő nemzeti

⁵⁴ Szeged Népe, 1956. november 1.

⁵⁵ Barta, 2000, 40–42. o.

⁵⁶ Tóth, 1996, 33–34. o. Makói járás tanácselnökének jelentése, 1963/1957.

bizottságokká. Ez a folyamat a Szentesi és a Makói járásban többé-kevésbé lezajlott, a Szegedi járásban megakadt.

A megyei hatalomátvétel után folytatódott a forradalmi bizottságok és a munkástanácsok megalakítása a vállalatoknál és intézményeknél. A gazdálkodó szervezetek és az intézmények általában már a hatalomátvétel előtt megalakították saját forradalmi szerveiket, de ebben a periódusban jött létre például a szegedi tudományegyetem forradalmi tanácsa (október 30-án), a Szegedi Nemzeti Színház és a hódmezővásárhelyi Petőfi Művelődési Ház forradalmi bizottsága november 1-jén, illetve 2-án. Azoknál a szerveknél, amelyek a kommunista hatalom fontos támaszai voltak, csak a hatalom átvétele után lehetett forradalmi testületeket alakítani, így a közigazgatásban csak ebben az időszakban választották meg a munkahelyi forradalmi szerveket. Október 30-án alakították meg az apparátus dolgozói a megyei tanács forradalmi bizottságát. Ez a 41 fős testület tagjaiból 11 fős elnökséget választott.⁵⁷ Szegeden nem alakult munkahelyi forradalmi bizottság a városi tanácsban, hanem a tanácsi apparátus integrálódott a Szegedi Néptanács (később forradalmi nemzeti bizottság) szervezetébe.

Az intézményi forradalmi bizottságok és munkástanácsok általában a vezetéstől függetlenül, azt ellenőrizve működtek, de az irányítási struktúrát érintetlenül hagyták. Kivételt képezett a Szegedi Vas- és Fémipari Ktsz munkástanácsa, amely saját tagjaiból igazgatótanácsot hozott létre a szövetkezet vezetésére. Ezek a bizottságok általában egyszerű testületek voltak, a feladatok megosztása nem volt jellemző, noha arra is akadt példa.⁵⁸

A munkástanácsok általában intézményesen integrálódtak a helyi politikai irányító szervezetekbe. Szegeden, Szentesen ők maguk alkották a forradalmi vagy nemzeti bizottságok tagságának többségét. Hódmezővásárhelyen nem mindegyik munkástanács küldött képviselőt a nemzeti bizottságba, hanem városi munkástanács-elnökséget alakítottak, és ennek delegáltjai lettek a nemzeti bizottság tagjai. Csongrádon azon túl, hogy néhány munkástanácsi képviselő tagja lett a nemzeti bizottságnak, egy Egyesített Munkástanácsot is felállítottak a vállalatok és intézmények küldötteiből. Ez a nemzeti bizottság tanácsadó szerve lett (döntési jogköre nem volt), az üzemek, munkások, parasztok követeléseinek képviselője volt a feladata. Makón is részt vettek az üzemek képviselői a városi nemzeti bizottság munkájában.

A hatalomátvételt követően október 30-án felső parancsra alakultak meg a forradalmi katonatanácsok a honvédségnél. A Szentesen állomásozó két alakulat először

⁵⁷ CSML, SZMB., Nb. 1350/1957. Erdei István..., A Csongrád Megyei Tanács Forradalmi Bizottsága jkv., 1956. október 31.

⁵⁸ CSML, Pártarchívum, 2. f. 20. ő. e. A Szegedi Élelmiszer-kiskereskedelmi Vállalat munkástanácsa különféle szakmai bizottságokra tagolódott (igazgatási tanács, áruforgalmi bizottság, üzemi munkás ellenőrzési bizottság, ellenőrzési bizottság, adminisztratív bizottság és szabálysértési bizottság).

saját katonatanácsát választotta meg, majd képviselőik még aznap létrehozták Szentesei Helyőrség Katonai Tanácsát, amelynek feladata a fegyverek begyűjtése, a rend fenntartása volt. A lakosság zavartalan ellátása érdekében a helyi forradalmi bizottsággal egyetértésben hatáskörébe vonta a város összes szállítóeszközét.⁵⁹ Szegeden október 29-én, tehát még a parancs vétele előtt – de a helyi hatalomátvétel után – Halász főhadnagy összehívta a katonai alakulatok parancsnokait, és közölte velük, hogy meg fogják választani a forradalmi katonatanácsot. A szervezet meg is alakult, de ilyen formában csak egy napig működött, mert másnap a központi parancs szerint új testületet választottak, amelybe a Szegeden tartózkodó kisebb katonai egységek képviselői és a katonai intézmények (az egyetem katonai tanszéke) delegáltjai is bekerültek. Ugyanezen a napon az alakulatoknál is megtörténtek a választások. A szegedi forradalmi katonatanács a település nagyságát és stratégiai fontosságát tükröző, jól strukturált szervezet volt. A központi testületen kívül, amelynek elnöke először Halász Gyula főhadnagy, majd október 31-től Gosztonyi István őrnagy lett, két végrehajtó osztályt is szerveztek. A hadművelési osztályt Vigh Illés őrnagy, a helyőrség törzsfőnöke irányította, ez az osztály foglalkozott a helyőrség általános katonai ügyeivel. Október 31-én hozták létre a hadművelési osztállyal szorosan együttműködő, Vasvári Vilmos hadnagy vezette operatív csoportot, amely az államvédelem operatív állományának felderítését kapta feladatul.⁶⁰

Hódmezővásárhelyen október 30-án a lövészezred és a páncéltörő tüzérosztály is megválasztotta saját forradalmi katonatanácsát. Képviselőikből másnap alakult meg a helyőrségi forradalmi katonatanács. A katonatanács november 2-án a rendőrség vezetésével együtt forradalmi karhatalmi bizottságot hozott létre a rend és a város védelmének biztosítására.⁶¹ A forradalmi karhatalmi bizottság független volt a városi nemzeti bizottságtól, önálló jogkörrel rendelkezett rendvédelmi, valamint katonai kérdésekben.

A forradalmi katonatanács Csongrádon sem volt alárendelve a helyi nemzeti bizottságnak, noha együttműködött azzal, képviselői részt vettek a bizottsági üléseken. A másik fegyveres testületnél, a rendőrségnél is alakultak forradalmi bizottságok, például Szegeden, de ez nem vált általános jelenséggé.

x A forradalom idején Csongrád megyében is újjáalakultak a kommunista diktatúra által háttérbe szorított pártok. Szegeden légüres térben mozogtak, nem kaptak szerepet a város irányításában, budapesti központjaikkal nem tudtak kapcsolatot kiépíteni, bár erre történtek kísérletek. A legerősebb a Független Kisgazdapárt volt, amely október 31-én alakult újjá, és választott ideiglenes intézőbizottságot. A város több neves kisgazda politikusa (például Shvoy Kálmán altábornagy) azonban

⁵⁹ Barta, 2000, 30–34. o.

⁶⁰ ÁSZTL, O-14958. Volt fegyveres szervek tagjai.

⁶¹ *Vásárhelyi Nemzeti Újság*, 1956. november 2.

be sem kapcsolódott a szervezésbe. Ugyanezen a napon alakult meg a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt szegedi szervezete. A pártok eredménytelenül követeltek helyet maguknak a nemzeti bizottságban, a helyi sajtóban.⁶²

Hódmezővásárhelyen és Makón ugyanezek a pártok alakultak újjá (a Nemzeti Parasztpárt kivételével), de politikai súlyuk jelentősebb volt, és be tudtak kapcsolódni a város vezetésébe. Makón november 3-án megalakult a parasztszövetség helyi tagozata is.⁶³ Szentesen a politikai pártok szintén kimaradtak a városvezetésből. Itt egyedül az FKgP végzett említésre méltó tevékenységet, a szociáldemokraták és a parasztpártiak szerveződése az első lépések megtétele után elakadt.⁶⁴ Csongrádon épphogy csak megkezdődött október végén a pártok újjászervezése, érdemi tevékenységet nem végeztek.

Csongrád megye községeiben csak elvétve került sor a pártok újjáalakítására, és csupán néhány helyen vezetett eredményre. Nagylakon és Csanádpalotán makói közreműködéssel és segítséggel jött létre a kisgazdapárt. Nagylakon a szociáldemokrata párt is újjáalakult november 2-án.⁶⁵

Október 30-án ülésezett az MDP Csongrád megyei bizottsága, amely elítélte mind a párt addigi politikáját, mind a kapitalizmus restaurálására irányuló törekvéseket. Ezen elvi nyilatkozat elfogadása után a pártvezetés feloszlatta önmagát, és egy hétagú ideiglenes intézőbizottságot állított fel, amely érdemi tevékenységet november 4-ig nem fejtett ki, annál is inkább, mert a megválasztott tagok egy része elmenekült az országból. A megyei pártbizottság példáját követték a városi pártszervek (Hódmezővásárhely, Szeged). Ezek az ideiglenes bizottságok november 2–3-án átalakultak az MSZMP ideiglenes bizottságaivá.⁶⁶ Más pártalakítási kísérletekről nincsenek információk.

Ifjúsági politikai szervezetek is alakultak a forradalmi napokban. Szentesen november 2-án megalakították az Ifjúsági Forradalmi Bizottságot, amelynek elnöke, Répa Sándor tagja lett a városi forradalmi bizottságnak. Makón a Forradalmi Ifjúsági Szövetséget szervezték meg, amelyben diákok játszottak vezető szerepet. Hódmezővásárhelyen is alakult forradalmi ifjúsági szervezet.

x A POFOSZ helyi szervezete november 3-án alakult meg Szegeden. Ez a szervezet leginkább a helyi kisgazdapárthoz állt közel. Érdemi tevékenységre nem maradt idejük.⁶⁷

⁶² ÁSZTL, O-14958. Volt fegyveres szervek tagjai.

⁶³ Uo.; SZMB., Nb. 1350/1957. Erdei István...; Tóth, 1996, 33–34. o. Makói járás tanácselnökének jelentése, 1763/1957.

⁶⁴ ÁSZTL, V-150367. Az ellenforradalom eseményei Csongrád megyében; Barta, 2000, 43–45. o.

⁶⁵ CSML, Mf. XXIII. sz. n. Nagylak és Csanádpalota községek jelentései, 006/1957.

⁶⁶ Barta, 2000, 44. o.

⁶⁷ ÁSZTL, V-150367. Az ellenforradalom eseményei Csongrád megyében; CSML, SZMB., Nb. 1103/1957. Perbíró József...

A forradalmi hatalomátvétel a megyében általában békés körülmények között ment végbe, csupán néhány településen történtek kisebb atrocitások. Domaszéken október 28-án felgyújtották a tanácsházát, megsemmisült a község irattára.⁶⁸ Sándorfalván október 30-án a forradalmi bizottságválasztó népgyűlésre tartó tömeg behatolt a tanácsházára, és elégette a begyűjtési iratokat. Benyomultak a párt házba is, ezt a községi rendőr riasztólövés leadásával sem tudta megakadályozni. Annak ellenére, hogy egy kisebb katonai alakulat is érkezett a községbe, a tüntetők megverték a rendőrt, a katonák csak a párttitkár bántalmazását tudták megakadályozni. Az incidens után került sor a forradalmi bizottság megválasztására.⁶⁹

A forradalmi szervek többféle feladattal szembesültek. A szállítási és termelési nehézségek ellenére biztosítaniuk kellett a települések ellátását, ami a felvásárlási láz miatt sok problémát okozott. Ezen egyes határ menti községek (Apátfalva, Kiszombor, Magyarcsanak és Nagylak) vezetői úgy próbáltak segíteni, hogy felvették a kapcsolatot a román hatóságokkal, és Romániából szereztek be sót, petróleumot és élesztőt.⁷⁰ Több településen támogatták a kisipart, részben politikai okokból, de a lakosság ellátása érdekében is.

A másik legfontosabb feladat a közrend biztosítása volt, ennek érdekében jöttek létre a nemzetőrségek. Ha nem merült fel kifogás a helyi rendőrökkel szemben, akkor továbbra is azok adtak szolgálatot. Ahol megalakult a nemzetőrség, ott általában a forradalmi bizottságnak alárendelt, de független szervezetként működött. Voltak azonban kivételek, így Pitvaroson a helyi rendőrség alárendeltségébe osztották be a nemzetőröket, Királyhegyesen a helyi körzeti megbízott irányította az egységet. A nemzetőrségek számára a városokból szereztek fegyvert. Szegedről kapott fegyvereket Ferencszállás és Maroslele, míg Hódmezővásárhely többek között Földeákot látta el.⁷¹

A forradalmi intézmények struktúrájuk kiépítésekor a régi szervezeteket követették. A végrehajtó apparátust a forradalmi bizottságok elnökei és helyetteseik irányították, a többi tagnak gyakorlatilag nem volt operatív feladata. Kivételt képezett Szeged, amelynek forradalmi vezető szervezete erősen strukturált és specializált volt. A Szegedi Néptanácsban, majd október 31-től a Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottságon belül egy elnökség működött (Perbír József, Joszt István és Királyházi Sándor), ennek a szűkebb vezetőségnek majdnem minden tagja operatív végrehajtó feladatokat is ellátott, mégpedig úgy, hogy a közigazgatás egyes területeit ellenőrizte és irányította. Kovács József rőszkei gépállomási főkönyvelő felügyelte a mezőgazdasági és a pénzügyi osztályt, valamint a rendészeti ügyeket; Szegedi István AKÖV-dolgozó az ipari osztályt; Áts Vilmos egyetemi hallgató, MEFESZ-küldött az

68 CSML, SZMB., B. 772/1957. Bozsó József és társainak pere.

69 CSML, SZMB., B. 5/1958. Almási István és társainak pere.

70 CSML, Mf. XXIII. sz. n. Az említett községek végrehajtó bizottságainak jelentései, 006/1957.

71 ÁSZTL, O-14958. Volt fegyveres szervek tagjai.

oktatási és a népművelési osztályokat; Takács Ferenc, a Szegedi Élelmiszer-kiskereskedelmi Vállalat dolgozója a kereskedelmi osztályt; dr. Tóth Ágoston, a Szegedi Építőipari Vállalat jogásza és Lukács Sándorné kendergyári küldött a város- és községgazdálkodási osztályt. A forradalmi szervezet a feladatok szétosztásánál figyelembe vette tagjainak szakképzettségét, munkakörét és személyes kapcsolatait. Kovács József, aki csak október 29-én kapcsolódott be a munkába, mert az október 26-i tüntetésen megsebesült, régi szegedi rendőrtiszt családból származott, így volt áttekinthető a rendészeti munkáról, ezenkívül főkönyvelői képzettséget szerzett, és mint egykori traktoros, majd gépállomási dolgozó, tisztában volt a mezőgazdasági problémákkal is. Szegedi István a szegedi autójavító vállalat dolgozójaként a szállítási-közlekedési feladatokért, Takács Ferenc kiskereskedelmi dolgozó pedig a kereskedelmi-ellátási problémákért volt felelős.

A Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság a végrehajtó apparátus felügyeletén kívül az újfajta különleges feladatok ellátására egy tanácsadói szervezetet is létrehozott. Arday Lajos volt katonatisztet nevezte ki katonai kérdésekben illetékes szakértőnek, aki az AKÖV munkatársának küldötteként volt tagja a szervezetnek. Az írott sajtó felügyeletével Fábián Ferenc újságíró, az elnökség tagját bízták meg. A *Délmagyarország* helyett kiadott *Szeged Népe* című lap élére héttagú ideiglenes szerkesztőséget választottak október 29-én. A szegedi forradalmi bizottság megszerezte az államvédelem távközlési felszereléseit (a kiskundorozsmai zavaróállomásról és az öthalmi laktanyából), másrészt a Szegedi MÁV Igazgatóság is ajánlotta az üzemképes állapotba hozott rádióberendezését, így november 2-től önálló rádióadót működtetett, a Széchenyi rádiót. A rádió felügyeletével és irányításával Horváth Jenőt, az elnökség titkárát, a Szegedi Nemzeti Színház főrendezőjét bízták meg, aki Csapó János stúdióvezetővel és szegedi színészekkel (Fogarassi Mária, Kovács Gyula, Marosi Károly) szerkesztette az adásokat.

A bérpolitikai és termelési kérdések koordinálását dr. Futó József, a Pick Szalámi-gyár küldötte végezte. A szövetkezeti kisiparosok által delegált Földesi Tibor elnökségi tag képzettsége nem tette lehetővé, hogy irányítási-felügyeleti funkciókat bízna rá, így a nemzeti bizottságon belül Perbír professzor alárendeltségében eseti ügyeket intézett, ő koordinálta az ÁVH intézményeinek felszámolását. Lefoglalta az ÁVH gazdasági iratait, azok tartalmáról beszámolt az elnökségnek. A forradalmi bizottságon belül október 29-én – az elnökségtől függetlenül – sztrájkbizottság alakult. A testület elnöke Bálint Ferenc, a Szegedi Sütőipari Vállalat küldötte lett. A sztrájkbizottság határozata szerint csak a közszolgáltatást végző üzemek és intézmények dolgozhattak.⁷²

A nemzeti bizottság a közrend biztosítását tekintette legfontosabb feladatának. Már október 29-én megalakult a nemzetőrség, amelynek élére Palotás Józsefet állí-

72 ÁSZTL, V-150367. Az ellenforradalom eseményei Csongrád megyében; CSML, SZMB., Nb. 1103/1957. Perbír József...

totta a Szegedi Néptanács. Másnap a főparancsnokságot Lazur Barna, a tudományegyetem katonai tanszékének oktatója vette át, Palotás a helyettese lett. A nemzetőrség volt az egyetlen szervezet a nemzeti bizottság alárendeltségében, amelyet nem a bizottság valamelyik elnökségi tagja vezetett. A nemzetőrök a rendőrökkel együtt – a rendőrség parancsnokának utasítására – részt vettek az államvédelmi alkalmazottak őrizetbe vételében. Bizonyos rendészeti ügyekben a Szegedi Forradalmi Katonai Tanács is eljár, október 31-én a 14. műszaki zászlóaljtól egy szakaszt küldtek ki a nagyfai célgazdaságba, s az ő közreműködésükkel sikerült megakadályozni a büntetésüket ott töltők kitörési kísérletét.

A szegedi forradalom – pártok nélküli – szervezeti fejlődése sajátos feszültségeket is okozott Csongrád megye és Szeged között. Ezt Erdei István november 3-i szegedi látogatása próbálta feloldani. Perbír József azzal indokolta sajátos helyzetüket, hogy Szeged diákváros, és az egyetemisták kevésbé támogatják a pártosodást, ezért nem koalíciós jellegű a szegedi nemzeti bizottság. Erdei ezzel nem értett egyet, szorgalmazta a szociáldemokrata párt szegedi újjáalakítását, de megállapodtak abban, hogy a megyei nemzeti bizottság nem avatkozik Szeged ügyeibe.⁷³

A szegedi forradalmi nemzeti bizottság illetékessége csak a város területére terjedt ki, de egyes rendvédelmi feladatokat ugyanúgy ellátott a város határain túl, mint korábban a katonai közigazgatási parancsnokság. Október 30-án Sándorfalván tartóztattak le egy államvédelmi törzsőrmestert,⁷⁴ november 1-jén Gyáláréten gyűjtöttek be fegyvereket, november 2-án pedig Kübekházán, a határőrségi laktanyában fegyverezték le az alakulatot, és tartóztattak le államvédelmeseket, akiket a Csillagbörtönbe szállítottak. Makón a járási és a városi pártbizottság fegyvereit is szegedi nemzetőrök gyűjtötték be, és három tisztet is beszállítottak Szegedre. A Hódmezővásárhelyen őrizetbe vett államvédelmeseket is a szegedi börtönben tartották fogva.⁷⁵ A szegedi forradalmi nemzeti bizottság elvétele más ügyekben is intézkedett a város területén kívül. November 3-án szegedi egyetemistákat küldtek ki a járás falvaiba, hogy kivizsgálják az elkövetett atrocitásokat. Az egyetemisták felkeresték Domaszéket, Mórachalmot, Ásotthalmot, de Bács-Kiskun megyei községekbe (Mélykút, Kisszállás) is ellátogattak, ahonnan november 4-én tértek vissza Szegedre.⁷⁶

A forradalmi szervezetek között nemcsak a megyén belül, hanem a megyehatárokon túl is, leginkább Bács-Kiskun megyei testületekkel épültek ki kapcsolatok, elsősorban a szegedi egyetemisták révén. Október 29-én a Szegedi Néptanács egy memorandumot állított össze, amelyet másnap a Joszt István elnökhelyettes vezetett küldöttség vitt fel Budapestre a kormányhoz. Pesten más küldöttségekkel is talál-

73 CSML, SZMB., Nb. 1350/1957. Erdei István...

74 CSML, SZMB., B. 1112/1957. Hajda László és társainak pere.

75 ÁSZTL, O-14958. Volt fegyveres szervek tagjai; HL, SZKB., B. 367/1957. Lazur Barna és társainak pere.

76 CSML, SZMB., B. 1117/1957. Grynaeus Tamás és társainak pere.

koztak, amelyekkel közösen összeállított követeléseiket átadták a kormány képviselőinek. A memorandumot Joszt Istvánon kívül Fejér, Győr-Sopron, Bács-Kiskun és Veszprém megyék küldöttségei írták alá. Követelték a szovjet csapatok kivonását, szabad és titkos választásokat és a kormány átalakítását.⁷⁷

November 1-jén a Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság arról értesült, hogy Miskolcon egy regionális forradalmi szervezet felállítását tervezik, és az alakuló ülésre meghívták Szeged és Csongrád megye két-két megbízottját. A szegediek részt akartak venni a testület megalapításában. November 2-án Kovács József vezette küldöttségük Hódmezővásárhelyre ment, ahol csak a megyei tanács forradalmi bizottságának tagjaival tudtak tárgyalni. Velük megállapodtak a részvételben, ki is jelölték képviselőiket, de mire elindultak volna, már be is fejeződött az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács alakuló ülése, így azon nem tudtak részt venni.⁷⁸ November 1-jén a Szentesi Forradalmi Bizottság két megbízottja kereste eredménytelenül Budapesten a forradalmi bizottságok országos központját.⁷⁹

November 1-jén délután ötkor Szegeden tanácskoztak a régió egyes városainak katonai parancsnokai. A szegedi nemzeti bizottmány tagjain és Gosztonyi István szegedi városparancsnokon kívül részt vett a megbeszélésen Szabadella József őrnagy, kiskunfélegyházi parancsnok, valamint Makó százados Hódmezővásárhelyről. A tanácskozást Maléter Pál honvédelmi miniszter telefonon érkezett utasítására szervezte meg a szegedi nemzeti bizottság. Az összejövetelen Perbír József kérte, hogy a kiskunfélegyházi hadosztály parancsnokságát telepítsék át Szegedre, de ebbe Szabadella József nem egyezett bele. Ugyanezen a napon javasolta Hódmezővásárhely lövészszereplőinek forradalmi katonatanácsa, hogy a szentesi légvédelmi, a szegedi lövész-, páncéltörő és légvédelmi, valamint az orosházi tüzéralakulatok Tiszántúli Haderő néven egyesüljenek a szovjet csapatok elleni harcra. A szentesi parancsnok visszautasította a felvetést, az orosháziak azonban vélhetőleg egyetértettek.⁸⁰

A regionális és országos kapcsolatok kialakításában a legaktívabbak az újjáalakuló pártok voltak. A megye településeinek pártjai közül azok tudtak leginkább összeköttetést teremteni országos központjaikkal, amelyeknek képviselői bekerültek a helyi forradalmi vagy nemzeti bizottságokba. Ezek a helyi pártvezetők Budapesten nemcsak saját pártjuk központját keresték fel, hanem más pártok politikusaikat is. Erdei István november első napjaiban először a szociáldemokrata Kelemen Gyulával, a Nagy Imre-kormány államminiszterével tárgyalt a pártról és a Csongrád megyei helyzetről. November 2-án az FKgP országos központját is felkereste, ahol B. Szabó István államminisztert tájékoztatta a Csongrád megyei helyzetről.

77 CSML, SZMB., Nb. 1103/1957. Perbír József...

78 Uo.; CSML, SZMB., Nb. 1350/1957. Erdei István...

79 Barta, 2000, 49. o.

80 Uo., 59. o.

A nap folyamán ellátogatott még a Petőfi Párt központjába, ahol Szabó János volt államtitkárral beszélt.⁸¹ Az országos kapcsolatok alakításában fontos szerepet vállalt a Csanádi püspökség. November elején Hamvas Endre püspök Budapesten találkozott Tildy Zoltán államminiszterrel, akitől tájékoztatást kapott az országos politikai és katonai helyzetről. November 3-án a püspök a *Szeged Népe* lapjain keresztül szólította fel a nyugalom megőrzésére a lakosságot.

A megye határ menti elhelyezkedése nemzetközi kapcsolatok kiépítésére is lehetőséget adott. A románokkal egyes települések élelmiszer-beszerzés céljából léptek kapcsolatba. Jugoszláviával elsősorban a szegedi szervek kíséreltek meg összeköttetést teremteni katonai és rendvédelmi célból. A rendészeti együttműködést az indokolta, hogy a szegedi államvédelemről mintegy két tucat tiszt menekült át a határon. Az ő kiadatásukról volt szó a november 3-án lezajlott megbeszéléseken, de végül Perbír József nem engedélyezte visszatérésüket.⁸² A másik kezdeményezésre november 4-én került sor a szegedi nemzeti bizottság részéről. ekkor Kovács József járt a rőszkei határállomáson, hogy fegyvert szerezzen a védelem erősítésére, de nem tudott tárgyalni a jugoszlávokkal.⁸³

A szegedi tudományegyetem széles körű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett. Az egyetem vezetősége megkísérelte tájékoztatni a világot a szegedi és az országos eseményekről, egyben kérni a forradalom megsegítését. November 3-án az egyetem egy professzorai által aláírt deklarációt juttatott el a bécsi egyetemre, Szent-Györgyi Albertnek, a Nobel-díjas, volt szegedi egyetemi tanárnak, Polányi György angliai egyetemi tanárnak és a moszkvai Lenin Egyetemnek. A deklarációban Magyarország szabadságharcának megsegítését kérték. A felhívás nem volt eredménytelen, az amerikai *Nature* természettudományos folyóirat – Szent-Györgyi Albert közvetítésével – tájékoztatott a szegedi deklarációról, amelyet a Széchenyi adó is ismertetett.⁸⁴

Összességében a Csongrád megyei forradalmi erők eredményesen oldották meg feladataikat. A közösségek választott vezetői – akik között egyaránt ott voltak a korábbi tanácsi igazgatás közigazgatási gyakorlattal rendelkező emberei, a tekintélyesebb gazdák, helyi értelmiségiek, Kisteleken egy országosan ismert labdarúgóedző⁸⁵ – helyálltak a forradalmi napokban, nekik is köszönhető, hogy a hatalomátvételt követően nem került sor újabb véráldozatra, a kommunista hatalom és az erőszakszervezetek tagjai nem szenvedtek komolyabb bántódást. A megyében egy olyan haláleset történt, amely összefüggésben lehet a forradalmi eseményekkel:

81 CSML, SZMB., Nb. 1350/1957. Erdei István...; Kőrösi-Tóth, 1997, 254–255. o.

82 CSML, SZMB., Nb. 1103/1957. Perbír József...

83 Uo.

84 CSML, SZMB., B. 942/1957. Dr. Baróti Dezső pere.

85 Weber Lajos, akit beválasztottak a forradalmi bizottságba, ismert labdarúgó szakember volt. CSML, SZMB., B. 1155/1957. Sugár Béla és társainak pere.

dr. Sárkány György, a Szegedi Megyei Bíróság kommunista diktatúra alatti elnöke október 30-án éjjel vélhetőleg öngyilkos lett, a Tiszába vetette magát. Holttestét nem találták meg, csak a személyi igazolványát.⁸⁶

A forradalom utóvédharcai és a megtorlás

Az 1956. november 4-i orosz intervenció és a Kádár-kormány megalakulása teljesen új katonai és politikai körülményeket teremtett Csongrádban is. A megye nagyobb településeit megszállták, de – legalábbis átmenetileg – azokon a településeken is visszahúzódtak a forradalmi erők, amelyek elkerülték a katonai megszállást.

A szovjet támadás legfontosabb célja – stratégiai helyzete miatt is – Szeged volt. A várost november 4-én bekerítették, de megszállására még nem került sor. A forradalmi nemzeti bizottság legfőbb célja a fegyveres összecsapások elkerülése lett, mert nyilvánvaló volt, hogy a városnak nincs a védelemhez elégséges katonai ereje, noha készítettek védelmi tervet. November 4-én Kovács József még megpróbált fegyvert szerezni a jugoszláv határon, de eredménytelenül. Lazur Barna feloszlatta a nemzetőrséget, és társaival Jugoszláviába menekült. A katonaság kezdett szétszéledni, a tüzéretket Gosztonyi őrnagy felsőbb utasításra Kiskunfélegyházára vezényelte. Nem maradt más hátra, mint Szeged megóvása. Kovács József és Perbír József a Széchenyi adón keresztül nyugalomra szólított fel, a Csillagbörtönből kiengedték a fogva tartott államvédelmiseket. A nemzeti bizottság őrséget állíttatott a közúti hídhoz, mert arról értesült, hogy azt ismeretlenek fel akarják robbantani. Délután négykor egy orosz felderítő járőr haladt át a városon, összetűzés nem történt. November 5-én hajnalban már nagyobb szovjet haderő jelent meg, repülőőről röpcédulákat szórtak, majd harcokcsik vonultak át a városon. Egyes fegyveres csoportok a Kossuth Lajos sugárúton, a Rákóczi térnél és a színháznál rálóttek a szovjetekre, azok pedig belóttek egy házba. Délelőtt a nemzeti bizottság elrendelte a fegyverek begyűjtését, ezt rádióon keresztül hozták a lakosság tudomására. A bizottság ülésén már szovjet tisztek is részt vettek.

Még a nap folyamán újjáalakult az MSZMP helyi szervezete. Másnap, november 6-án délelőtt küldöttségük megjelent az öthalmi laktanyában felállított szovjet parancsnokságon, és részt vett a város elfoglalását célzó terv kidolgozásában. Délután három óra körül több szovjet harcokcsi hatolt be a városba, körülfogták a városháza épületét, és feloszlatták a nemzeti bizottságot, egyes tagjait, köztük Fábian Ferencet, Kovács Józsefet és Szegedi Istvánt letartóztatták. Megalakították a Szegedi Forradalmi Munkás-Paraszt Tanácsot, amelynek elnökévé Tombácz Imrét nevezték ki. Perbír Józsefet először szintén le akarták tartóztatni, de aztán felkérték a tanács elnökhelyettesének.⁸⁷ A forradalmi munkás-paraszt tanács üléseire tanácskozási joggal meghívták a vállalatok és üzemek küldötteit.

86 CSML, Pártarchívum, 2. f. 23. ó. e. A Szegedi Megyei Bíróság elnökének jelentése.

Hódmezővásárhelyen eltérően reagált a szovjet támadásra a városi nemzeti bizottság és a forradalmi karhatalmi bizottság. A nemzeti bizottság november 4-ére meghirdetett ülésén a tagok már nem jelentek meg. Egyedül Erdei István ment be a tanácsházára, ahol a megszállás elleni tiltakozásul lemondott tisztségéről, és visszavonult a városból. Ezzel a nemzeti bizottság gyakorlatilag megszűnt, a polgári ügyek intézését a korábbi tanácsi apparátus vette vissza, amelybe szép lassan visszakérültek a leváltott vezetők. Ezzel egyidejűleg beszüntette tevékenységét a megyei nemzeti bizottság is.

A forradalmi karhatalmi bizottság azonban ellenállásra készült. Már november 3-án fegyvereket osztottak ki a polgári lakosság részére, és behívóparancsokat küldtek ki. November 4-én Király József őrnagy, a karhatalmi bizottság vezetője riadót rendelt el, és a vásárhelyi alakulat a Kishomoki-dűlőben külső védelmi állást foglalt el. Mivel azonban a lakosságtól nem kaptak számottevő támogatást, úgy határoztak, hogy nem állnak ellen a szovjet támadásnak, és lefűjták a riadót. Vízy Béla vezetésével küldöttséget menesztettek Békéscsabára, és kérték az ottani szovjet parancsnokot, hogy ne támadják meg a várost. A szovjetek közölték, hogy csak fegyveres ellenállás esetén nyitnak tüzet, és felszólították a magyarokat, hogy gyűjtsék össze a fegyvereket. Egy kisebb szovjet egység november 4-én este ellenállás nélkül vonult be a városba. Másnap a katonaság és a nemzetőrség, valamint a rendőrség összeszedte a fegyvereket. A városba visszatérő kommunista vezetők fokozatosan visszaszerezték a hatalmat. November 7-én felvették a kapcsolatot a Kádár-kormánnyal, november 9-én feloszlatták a nemzetőrséget.⁸⁷

Makón november 4-én néhány fegyvert szétosztottak a fiatalok között, a nemzeti bizottság nem mondott le. 9-én egy kisebb szovjet egység ellenállás nélkül elfoglalta a várost. Ez azonban itt sem jelentette a kommunista hatalom teljes restaurálását, mert a nemzeti bizottság továbbra sem volt hajlandó lemondani, november 21-ig kezében tartotta a város politikai vezetését, noha a nemzetőrséget november 9-e után megszüntették, és helyette új (kommunista) karhatalmat alakítottak.⁸⁹

Szentesen november 4-én a szentesi forradalmi bizottság és a forradalmi katonatanács együttes ülése a tisztek értékelése alapján a város békés átadása mellett döntött. A mégis ellenállásra készülő fegyveres csoportok megfélemezése érdekében tüzéseket küldtek lőszer nélkül a városba vezető utakra, valamint parlamentereket, hogy felvegyék a kapcsolatot a szovjetekkel. Még aznap este feloszlatták a nemzetőrséget, és összegyűjtötték a fegyvereket. November 5-én hangosbemondón szólították föl a várost a nyugalom megőrzésére. A szovjet katonaság november 7-én este vonult be, másnap hajnalban letartóztatták a forradalmi bizottság tagjait,

87 CSML, SZMB., Nb. 1103/1957. Perbíró József...; Marosvári, 1993, 8. o.

88 CSML, SZMB., Nb. 1350/1957. Erdei István..., A forradalmi tanács jkv, 1956. november 5.

89 Tóth, 1996, 40–42. o.

majd kihallgatásuk után szabadon engedték őket. November 9-én együttes ülést tartott a forradalmi bizottság és a városi tanács végrehajtó bizottsága, felhívást fogadtak el, amelyben elismerték a Kádár-kormány eddigi intézkedéseit (de nem magát a Kádár-kormányt), és felszólították a dolgozókat a munka felvételére. Ezzel a hatalom és a döntési jogkör a régi tanácsi apparátus kezébe került, a forradalmi bizottság viszont tovább működhetett, jogköre azonban a tanácsadásra szűkölt. Tagjai december elejéig vehettek részt a vb-üléseken.⁹⁰

Csongrádon is mozgósítást rendeltek el november 4-én, sőt a forradalmi katonatanács határozatára aknákat telepítettek a bekötő utakra. A nemzeti bizottság tiltakozására azonban a katonák elálltak a harctól, így a szovjet csapatok november 6-án minden ellenállás nélkül szállták meg a várost. November 12-én megtartotta első ülését a restaurálódó tanács.⁹¹

A megye községein csak átvonultak a szovjet csapatok, a kisközségek forradalmi szervezetei mégis beszüntették vagy korlátozták tevékenységüket. Sok helyen sikerült a forradalomban választott vezetőket bejuttatni a tanácsba, ahol elnökök vagy csak egyszerű tagok lettek. A helyi kádárista erők is kompromisszumra törekedtek, a megyei és járási apparátusok utasítást adtak, hogy az újjáalakuló tanácsi végrehajtó bizottságok és a forradalmi vagy nemzeti bizottságok tartsanak együttes üléseket. Ez néhány helyen oda vezetett, hogy a november 4-e után megszűnt forradalmi bizottságok újjáalakultak (Szegvár, Nagymágocs), és tagjaik tanácskozási joggal részt vettek a vb-üléseken. Csanyteleken november 9-én forradalmi munkás-paraszt bizottság alakult, amelyben a nemzeti bizottság néhány, a kommunisták előtt nem kompromittálódott tagja is helyet kapott. Napokon belül azonban – felsőbb utasításra – itt is újjáalakult a forradalmi nemzeti bizottság, és együttes ülést tartott a munkás-paraszt bizottsággal.⁹² Több helyen előfordult, hogy a forradalmi bizottságok tagjai a meghívás ellenére sem vettek részt a kommunista irányítás alatt álló szervezetek munkájában.⁹³

A hatalmi visszarendeződéskor több helyen hatalmi-politikai vákuum alakult ki, Pitvaroson november 4-től 27-ig nem működött semmilyen községet vezető szervezet, a folyó ügyek vitelét a tanácsi apparátus végezte. Egy olyan település volt a megyében, ahol a szovjet intervenció után is a forradalmi bizottság rendelkezett kizárólagos hatalommal: Földeákon a kommunisták csak 1957. február 10-én tudták visszavenni a község irányítását, addig, személyi változtatásokkal ugyan, de a forradalmi bizottság – amit idővel átkereszteltek végrehajtó bizottsággá – vitte az ügyeket.⁹⁴

90 Barta, 2000, 60–67. o.

91 CSML, SZMB., B. 922/1957. Fülöp Mihály és társainak pere; CSML, Csf. XXIII. 501/a. 7. k. Csongrád városi tanács vb jkv, 1956. november 12.

92 Uo.

93 CSML, Mf. XXIII. sz. n. Kövegy községi tanács vb jelentése, 006/1957.

94 Uo., Pitvaros és Földeák községek végrehajtó bizottságainak jelentése.

A forradalmi bizottságokkal egyidejűleg a nemzetőrségek is fokozatosan megszűntek. Többnyire önmagukat oszlatták fel, de néhány helyen hatóságilag fegyverezték le őket. Általában a községi rendőrségre adták le a fegyvereket. Fábiánsebestyénben még november 13-án is megtagadták az erre vonatkozó utasítást, Kiszomboron november 8-án kommunista párttagok oszlatták fel a nemzetőrséget, és alakították meg a munkásőrséget. A nemzetőrségek november második felében gyakorlatilag már nem működtek a megyében, noha december elején Eperjesen egy tüntetést követően ismét felállt a nemzetőrség, december 9-én lefegyverezték a helyi karhatalmat, de a Szentestől a községbe érkező alakulat véget vetett a megmozdulásnak.⁹⁵

A Kádár-kormány hatalomra jutását követő menekültáradat Csongrád megyét is érintette, főleg a Szeged környéki határszakaszon próbáltak sokan átjutni Jugoszláviába. Ezért a Szegedtől délre, délnyugatra lévő területen november 10-e után több összecsapásra is sor került, a legsúlyosabb incidens november 15-én történt, amikor hat szegedi ipari tanuló kísérelt meg átjutni a határon, de a határőrök rájuk lőttek: ketten (Oszlács Béla és Csepregi Bálint) belehaltak sérüléseikbe. Ezen a határvidéken novemberben a határőrség Corvin közleket is őrizetbe vett.⁹⁶

November 4-e után a forradalmi követelések legfőbb bázisaivá a munkástanácsok és az intézményi forradalmi tanácsok lettek, amelyeket az újjáalakuló kommunista hatalomnak még nem volt ereje felszámolni. A megyei vállalatok és intézmények munkástanácsai szinte mindenütt kimondták a sztrájkot. Kiemelten fontossá vált a munkástanácsok tevékenységének koordinálása és az országos kapcsolatok kiépítése. Erre november közepéig nem volt lehetőség. A munkástanácsok csak a helyi hatalom szerveivel voltak kapcsolatban, legfeljebb saját vállalatuk felettes minisztériumával, országos központjával léphettek még érintkezésbe. November közepétől azonban átmenetileg megnőtt a mozgásterük.

November 16-án Szegeden Keresztes Mihály kormányösszekötő értekezletre hívta a szegedi munkástanácsok képviselőit a munka megindítása érdekében. A forró hangulatú ülésen, amelyen a szovjet városparancsnokság képviselői is részt vettek, a munkások előadták követeléseiket, és megpróbálták elérni a szovjetek által tartóztatott mintegy harminc vezetőjük szabadon bocsátását. A munkástanácsok küldöttei elhatározták, hogy egy 20-25 fős ideiglenes bizottságot alakítanak a szegedi munkásság követeléseinek kidolgozására és a kormányhoz való eljuttatására. A szovjet intervenció óta ez volt az első eset, amikor a munkástanácsok koordinálták tevékenységüket. Az ideiglenes bizottság november 20-ára elkészítette a követeléseket, a pontokat egy küldöttség másnap felvitte Budapestre, ahol a delegáció egyik része a Nagy-budapesti Központi Munkástanácsot, másik része a kor-

95 ÁSZTL, O-14958. Volt fegyveres szervek tagjai; Kajári, 1996, 441–442. o. A Csongrád megyei rendőrkapitányság napi jelentése, 1956. december 9.

96 CSML, XXV. 7. Csongrád Megyei Főügyészség iratai, Bül. 819/1956., Bül. 125/1956., 129/1956.

mányt kereste fel. November 23-án átadták Apró Antalnak a 15 pontot (szovjet csapatok kivonása, Magyarország semlegessége, szabad választások, a sztrájkjog elismerése, szólás-, vallás- és véleménynyilvánítási szabadság stb.).

December 7-én mintegy harminc-negyven munkástanácsi vezető tartott gyűlést a kendergyárban, és egy csúcsbizottság megalakítását határozták el. Ez a bizottság a következő nap az AKÖV-telepen létre is jött Szegedi Központi Munkástanács néven, elnöke Skultéthy Medárd, a Szegedi Konzervgyár képviselője lett.⁹⁷ A politikai helyzet romlása és a karhatalom egyre erőszakosabb fellépései miatt ez a központi munkásszervezet már csak kis létszámú volt, üléseit december 9-től illegálisan, a tagok lakásán tartották. A szegedi eseményekre már nem tudtak érdemi befolyást gyakorolni, a szervezet 1957. január közepére elhalt.

Szentesen nem szűnt meg a városi forradalmi bizottság, sőt kísérletet tett a munkástanácsok tevékenységének koordinálására, és november végén a városi központi munkástanács megalakítására. Hering Bélát bízták meg, hogy tájékozzon a KMT-nél. Hering december 6-án részt is vett a KMT ülésén, de a területi munkástanácsok betiltása után már nem volt lehetőség ilyen szervezet megalakítására.⁹⁸

Hódmezővásárhelyen a munkástanácsok már november 4-e előtt létrehozták városi központjukat, amely a megszállás után is működött. A helyi kádárhatalom a szovjet katonai parancsnoksággal egyetértésben feloszlatta a városi munkástanácsot, ezt azonban a dolgozók nem voltak hajlandók elfogadni, és új városi munkástanács-választást tartottak. Ennek új elnöke Vaskó András, a nemzetőrség korábbi parancsnokhelyettese lett. A városi munkástanács kezdeményezte a Csongrád Megyei Munkástanácsok Intézőbizottságának megalakítását. A megyei munkástanácsok küldöttei december 3-án Hódmezővásárhelyen tanácskozást tartottak, és intézőbizottságot hoztak létre az országos munkástanáccsal való kapcsolat felvétele érdekében. A ülésen a vásárhelyieken kívül a Makói és a Szentesi járásból érkezett küldöttek vettek részt, Szeged és a Szegedi járás nem képviseltette magát. Az intézőbizottság azonban érdemi tevékenységet már nem tudott kifejteni. Hódmezővásárhely városi munkástanácsa természetesen felvette a kapcsolatot a KMT-vel, valamikor november utolsó hetében. A munkástanács december 10-én tartotta utolsó értekezletét, amelyen elhatározták, hogy a területi munkástanácsok betiltása elleni tiltakozásképpen aznap délután néma tüntetést tartanak. A gyűlésen felszólalt egy karhatalmista, aki bejelentette, hogy a néma tüntetés megtartását nem ellenzik. Délután háromkor a János téren több száz fő gyülekezett, a karhatalom is kivonult, és biztosította a teret. Tisztázatlan körülmények között azonban fél öt tájban a karhatalmisták a tömegbe lőttek: hasba lőtték a mérleggyár

97 CSML, SZMB., Nb. 778/1957. Skultéthy Medárd és társainak pere; CSML, SZMB., B. 1074/1957. Komócsin Mihály és társainak pere.

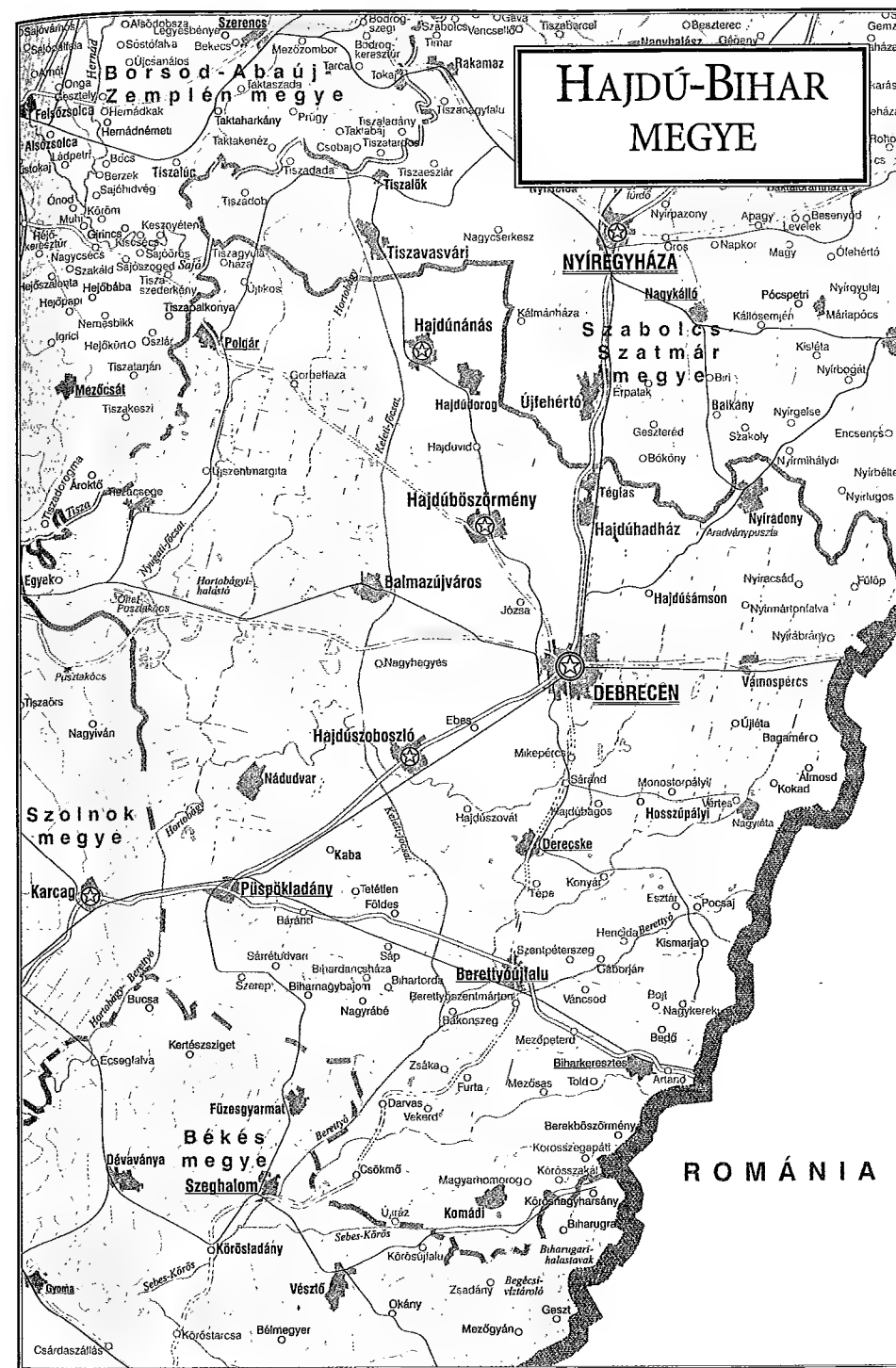
98 Barta, 2000, 65–74. o.

osztályvezetőjét, Gácsi Lászlót (valószínűleg őrizetbe akarták venni), aki két nap múlva belehalt sérüléseibe. Ez a tüntetés volt a városi munkástanács utolsó akciója, vezetőit, köztük Vaskó Andrást már a tüntetés elején (vagy talán még előtte) letartóztatták.⁹⁹

Makón a városi munkástanács november 21-én, a városi forradalmi erők hatalmatadásakor a sztrájkok megszüntetése mellett foglalt állást, de az üzemi munkástanácsok képviselői részt vettek a Csongrád Megyei Munkástanácsok Intézőbizottságának megalakításában. A községekben alakult munkástanácsok a közeli városok munkástanácsaival tartottak kapcsolatot. A téeszék felbomlása november 4-e után is folytatódott.

December elejétől a hatalom egyre erőszakosabban lépett fel a forradalmi erők ellen Csongrádban is. Az utolsó sztrájkokra Szegeden december 12–13-án került sor, majd megkezdődött a hosszan tartó megtorlás, amelynek során a megyében közel hétszáz személyt ítéltek el. Annak ellenére, hogy a megye forradalma nem követelt emberáldozatokat a kommunista hatalom részéről, Csongrád megyében is születtek halálos ítéletek, kivégezték Kovács Józsefet és Földesi Tibort, de halálos ítélet fenyegette Perbír Józsefet és Királyházi Sándort, valamint Hajdú Ferencet, a makói forradalom vezetőjét. A megyében azokat végezték ki, akik sokat megtudtak az államvédelem tevékenységéről.

⁹⁹ CSML, SZMB., B. 494/1957. Vaskó András pere.

VALUCH TIBOR
HAJDÚ-BIHAR MEGYE

Előzmények

Debrecen és Hajdú-Bihar megye társadalmi viszonyaira¹ a második világháborút követő évtized során a viszonylagos állandóság jellemző. Az ötvenes években is meghatározó maradt az agrártársadalom súlya, annak minden következményével együtt. Így a politikai-társadalmi konfliktusok nagy része is a korszak erőszakos agrárpolitikájához, a kuláküldözésekhez, a tagosításokhoz, a földtulajdon biztonságának a megszűnéséhez, a kényszer-kollektivizáláshoz kötődött. A másik jelentős ütközési felületet a kommunista párt „értelmiségellenes” politikája alakította ki. Az ebből eredő feszültségek és konfliktusok színterei elsősorban a regionális oktatási centrum, Debrecen közép- és felsőoktatási intézményei voltak.

A politikai változások lehetséges társadalmi bázisát a megyében elsősorban az egzisztenciálisan veszélyeztetett paraszti rétegek és a városi – debreceni – értelmiségi csoportok alkották. Az 1953-as fordulat agrárpolitikai engedményeit – a beszolgáltatási hátralékok egy részének törlését, a téeszekből történő kilépés engedélyezését, a kollektivizálás tempójának visszafogását – a falvak népe a nyomás alóli felszabadulásként értelmezte. A különböző értelmiségi körök ugyancsak a változások jelének látták, hogy 1954 októberében megkezdődött Sántha Kálmánnak, a debreceni orvosi egyetem európai hírű ideggyógyász professzorának rehabilitációs eljárása.² Az átmenetileg szabadabbá váló politikai viszonyok között elsősorban a debreceni egyetemek különböző értelmiségi csoportjai adtak hangot a júniusi változásokat támogató véleményüknek és a nagyobb szellemi mozgástér követelésének. Az egyetemi pártszervezetek – Nagy Imre 1955. tavaszi leváltása után – a változó politikai vonalhoz igazodva folyamatosan bírálták a „Nagy Imreféle jobboldali elhajlás” támogatóit. Ez a politikai nyomás azonban már nem volt képes teljes egészében megszüntetni a feszültségeket, a reformok szükségességének gondolata is inkább csak háttérbe szorult, de nem tűnt el teljesen a közvélemény-formáló csoportok gondolkodásából.³ Így kerülhetett sor 1956 elejétől a Kossuth egyetemen a *Fáklya* című irodalmi-művelődési lap kiadására. Szerzői kö-

¹ Belényi, 1996; Valuch, 1998, 61–67. o.

² Huszár, 1999.

³ HBML, A KLTE pártszervezetének iratai, 1955, 48. f. 3. fcs. 65. 6. e., közli Filep T., 1998, 105–111. o.

zül többen – Julow Viktor, Kertész László, Buda Ferenc, Székelyhidi Ágoston – az októberi napok aktív politikai szereplői voltak az egyetemen, illetve Debrecenben.

Többé-kevésbé ehhez az egyetemi csoporthoz kötődik – a Petőfi Kör mintáját követve – a debreceni Kossuth Kör megszervezése is. Az SZKP XX. kongresszusát követő hetekben Für Lajos és Irinyi Károly történészek, Kiss Ferenc és Koczogh Ákos irodalmárok (a debreceni egyetem oktatói) kezdeményezték a budapestihez hasonló politikai vitakör létrehozását. Für Lajos a szervezők képviselőjeként tárgyalta Kulcsár Ferencsel és Komócsin Zoltánnal, az MDP helyi vezetőivel, akik a vitakör létrehozásának tervét nem elleneztek. 1956 nyarán mégsem kerülhetett sor az első vitaülésre, mert az MDP titkárai visszavonták korábbi hozzájárulásukat. Ősszel az egyre szélesedő belpolitikai viták közepette folytatódott a Kossuth Kör szervezése. Hosszas előkészítés után 1956. október 13-án került sor az első nyilvános vitaülésre Debrecenben, a megyeháza nagytermében. A vita – amelynek vendégei között volt Losonczy Géza, Csatári Dániel és Benjámín László – délután négykor kezdődött, és este tíz után fejeződött be.⁴ A Für Lajos elnöklétével zajló ülésen Koczogh Ákos tartott vitaindító előadást, amelyben sorra vette az ötvenes évek országos és helyi politikájának hibáit. Benjámín László korábbi nézeteinek ártértelezéséről, lelkiismereti válságáról tanúskodó, önmarcangoló verseit olvasta fel. Losonczy Géza bírálta a korábbi évek politikáját, de igyekezett csendesíteni az egyre növekvő indulatokat. A vita résztvevői a Rákosi-korszak kritikája mellett a kibontakozással, a mélyülő politikai válság megoldásával kapcsolatos javaslatokat is megfogalmazták. Ezek között szerepelt a kommunista párt egyszemélyi elnökségének megszüntetése, a parlamentáris demokrácia helyreállítása, a szovjet csapatok kivonása, az erdélyi magyar kisebbség helyzetének rendezése, a mezőgazdasági termelés szabadságának helyreállítása. A felszólalók élesen bírálták az egyoldalú, erőltetett iparosítást, a nemzeti hagyományok meggyalázását, a kommunista káderelit magatartását és a sztálinista politikai rendszert általában.

A korábbi szokásoktól eltérően a vitáról a helyi sajtó is részletesen beszámolt. „Volt abban valami komoran fenséges, ahogy az összesereglettek ledöntötték valahai bálványukat. S volt abban fenséges tiltakozás, jövőt vállaló fogadalom, hogy az eddigi bűnök ezután már nem történhetnek meg. Nem. Mert az eddig tétlenségre és bólogatásra kárhoztatott milliók újra politizálni kezdtek, cselekvő honpolgárai válnak e hazának, és jogot kérnek irányításából.”⁵ A Kossuth Kör vitája nemcsak a jelenlévőket ragadta magával, hatása szertehullámszerűen, és felszabadító erővel jelent meg város- és megyeszerte. A második estét október 27-ére tervezték, a

⁴ OHA, Interjú Mervó Zoltánnal. Készítette Valuch Tibor, 1992. 393. sz. (a továbbiakban Mervó Zoltán...); OHA, Interjú Székelyhidi Ágostonnal. Készítette Valuch Tibor, 1992. 486. sz. (a továbbiakban Székelyhidi Ágoston...); OHA, Interjú Simon Zoltánnal. Készítette Valuch Tibor, 1994. 524. sz.; Az egyes felszólalásokról Losonczy Géza készített rövid feljegyzéseket, közli Kövér, 1998.

⁵ *Néplap*, 1956. október 16.

vendég ezúttal Nagy Imre lett volna, ám az események a vitát és a kört is elsodor-ták. A Kossuth Kör – testületként – még egy alkalommal, a forradalom napjaiban lépett fel. Október 25-én kiadott nyilatkozatukban üdvözölték az egyetemisták megmozdulását, és támogatásukról biztosították a megfogalmazott követeléseket.⁶ Felhívták az események résztvevőinek figyelmét felelősségükre, arra, hogy a kívánt demokratikus változások csak következetes és fegyelmezett politikai magatartással érhetők el.

A Kossuth Kör meghívott vitavezetője, Losonczy Géza a debreceni rendezvényt követően október 14-én Hajdúböszörménybe látogatott. Régi ismerősénél, Bagossy Imrénél baráti beszélgetés keretében találkozott a város néhány mértékadó személyiségével. Elsősorban az ő kezdeményezésükre tért vissza október 20-án, hogy Ujhelyi Szilárdal együtt részt vegyen a helyi vonatkozásban nagy hatású értelmiségi gyűlésen. Losonczy 1957. júliusi tanúvallomása szerint „a kultúrházban nem ankét várt ránk, hanem valóságos népgyűlés, s amelyen a résztvevők többsége paraszt volt. [...] Az egész azt a benyomást tette ránk, hogy semmiféle előzetes rendezés nem volt, mindenki tetszése szerint szólalt fel, tetszés szerinti témákról. [...] Az volt az érzésünk, mintha a jelen levő dolgozó parasztok és parasztasszonyok tőlünk, budapestiektől valamilyen gyors megoldást várnának; igyekeznek kipanaszkodni magukat.”⁷ A heves vitában megfogalmazott indulatos kijelentéseket Ujhelyi és Losonczy egyaránt igyekezett mérsékelni. Ezt másnap Komócsin Zoltán, a párt megyei első titkára is elismerte és köszönettel nyugtázta, miközben bizonyítani igyekezett elkötelezettségét a reformok iránt.

Az országszerte ismert politikusok közül a forradalom előtt Donáth Ferenc is járt Debrecenben. Október 22-én az MDP Hajdú-Bihar megyei Politikai Akadémiáján a magyar mezőgazdaság helyzetéről tartott alapos és kritikusan tényszerű előadást. Erre a rendezvényre a nagyobb települések tanácsi és pártvezetőit is meghívták. Számukra minden bizonnyal meghatározó élményt jelentett az ötvenes évek magyar agrárpolitikájának és gyakorlatának teljes felülvizsgálatát jelentő előadás.

Az október 23-a előtti hetekben, napokban a megye számos településén tartottak kisebb-nagyobb összejöveteleket, fórumokat. Hajdúnánáson 1956. október 15-én – Ricsei Balázs gimnáziumi tanár vezetésével – alakult meg a Bocskai Kör.⁸ Első vitaestjüket október 23-ára tűzték ki, és az események felgyorsulása ellenére is megtartották. A gyűlés elején a hajdúnánási résztvevők beszámoltak Donáth Ferenc előző napi debreceni előadásáról, majd a népfront szerepéről, a szükséges és lehetséges reformokról bontakozott ki hosszas vita. Kritikai észrevételek hangzottak el

⁶ *Néplap*, 1956. október 25.

⁷ MOL, XX-5-h. Op. ir. 13. köt. Nagy Imre és társainak pere. Losonczy Géza jkv., 1957. július 18., közli Kövér, 1998, 256. o.

⁸ Völgyesi, 2001, 79–86. o.

a mezőgazdaság irányításáról, az érvényes agrárpolitikáról, a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról. A vitaest a budapesti események hírére fejeződött be, a megjelentek egy része a helyszínen hallgatta meg Gerő Ernő rádióbeszédét.

Október elején az új helyzet kialakulását nem csupán a szaporodó fórumok, az egyre kritikusabbá váló vélemények jelezték, hanem a helyi párt- és közigazgatási vezetés fokozódó elbizonytalanodása is. Az egyre feszültebbé váló légkörben a helyi vezetők többsége igyekezett elkerülni nemcsak az éles politikai konfliktusokat, hanem például a begyűjtés során adódó napi összeütközéseket is. Az e téren „hagyományosan” rosszul vizsgázó Hajdú-Biharban az egész évre kivetett mennyiségnek alig több mint felét teljesítették az év közepére.

A politikai erjedés kétségtelenül a debreceni egyetemeken volt a legdinamikusabb. A Kossuth Lajos Tudományegyetem pártszervezete 1956. október 19-én nyílt pártnapot szervezett, és ennek keretében ismertették azt a levelet, amelyet az MDP PB-nek küldtek. Ebben sürgették Nagy Imre helyzetének végleges rendezését, bekapcsolását az ország irányításába, a Rákosi-féle politika bűneinek teljes körű feltárását. A rendezvény résztvevői közül minden bizonnyal csak kevesen érezték meg, hogy az egyetem pártbizottságának reformpárti kiállása elkésett, hiszen a hivatalos kereteken kívüli politikai szerveződés – elsősorban az egyetemeken – már javában zajlott. Az egyetemi nyílt pártnap után három nappal megérkeztek Debrecenbe a szegedi MEFESZ képviselői, és október 22-éről 23-ára virradó éjjel megalakult a KLTE MEFESZ-szervezete. A DISZ KV meghirdette országos diákpárlamentre is politikai változásokat sürgető, határozott programmal készültek a debreceni küldöttek.

Október 22-én és 23-án a debreceni mezőgazdasági akadémia és az orvosi egyetem hallgatói is gyűléseket tartottak, megalakították saját MEFESZ-szervezetüket, tanügyi és általános politikai reformokat sürgettek. Felvetődött, hogy másnap tüntetéssel támasztják alá követeléseiket. Tervüket megerősítette az országos diákpárlamentre indult debreceni küldöttség vezetőjétől, Kertész Lászlótól kapott hír, hogy 23-án Budapesten az egyetemi hallgatók tüntetésen fejezik ki szolidaritásukat a lengyelekkel, így kívánnak nyomatékot adni követeléseiknek.

A forradalom napjai és az alakuló szervezetek⁹

Október 23-án reggel a debreceni egyetemeken és iskolákban a szokott rend szerint kezdődött meg a tanítás. Az első óra után azonban eldőlt, hogy az egyetemisták pontokba foglalják követeléseiket, és fegyelmezett, békés tüntetés keretében adnak ezeknek nyomatékot. A bölcsész- és a természettudományi kar hallgatóihoz csatlakoztak a mezőgazdasági akadémia és az orvosi egyetem diákjai is. Az egye-

⁹ Debrecen és Hajdú-Bihar megye 1956-os eseményeinek történetéhez lásd Filep T., 1990; Gazdag, 1993; Valuch, 1996; Filep T., 2000; Völgyesi, 2001.

temisták a KLTE előtti téren gyülekeztek, közben az alagsori karbantartó műhelyekben készültek a transzparenszek. Tíz órára összeállt a húszpontos követelés, amelyet a tüntetés egyik szervezője, Székelyhidi Ágoston az egyetem főépületének lépcsőjénél olvasott fel. „Nem sokat kellett változtatni a pontokon. Mire a húsz pontot én elolvastam, az óriási szerkesztőbizottság mérlegelte és elfogadta és helybenhagyta nagy tapsokkal a végén, addigra már fölállt az egyetem új vezérkara. [...] És ott felolvasták a névsort, illetve hát nem, elmondták, hogy ez is legyen benne, az is legyen benne.”¹⁰ Az összegyűlt diákság követelte a kompromittálódott vezetők leváltását, Nagy Imre visszavételét a vezetésbe, Rákosi Mátyás felelősségre vonását, a Kossuth-címer visszahozatalát, a halálbüntetés eltörlését politikai ügyekben, a magyar kisebbségek helyzetének rendezését, valamint március 15-e és október 6-a ünnepé nyilvánítását, az ország szuverenitásának helyreállítását és a sajtószabadságot.¹¹ A nagygyűlés résztvevői úgy határoztak, hogy a városközpontba vonulnak, követeléseiket a város és a megye vezetői elé tárják, és sürgetik a pontok kinyomtatását. Időközben megalakult a debreceni egyetemistákat képviselő tízes bizottság.

A megyei és városi pártvezetőket meglepték az események, a növekvő feszültség ellenére sem tűnt reális lehetőségnek számukra, hogy az elégedetlenség tömegdemonstrációba torkollhat. A tüntetés szerveződésének hírére Kulcsár Ferenc, a megye pártbizottság titkára kiment az egyetemre, hogy megakadályozza a kivonulást, ám ez nem sikerült neki. Már majdnem tizenegy óra volt, amikor a diákok – a korábbi évek menetgyakorlatai alapján – fegyelmezetten, sorokba szerveződve, transzparenszekkel, jelszavakat skandálva és énekelve elindultak a belvárosba. „Soraitak zászlóerdők színesítették, s azok a demokratikus követeléseket tartalmazó feliratok, amelyek a fiatalok hitétől új tartalmat és szépséget kaptak. Régi negyvennyolcas és forradalmi dalokkal vonultak a Simonyi úton és a Péterfián a márciusi leheletű októberi délelőttben.”¹² A közel három kilométeres úton a járókelők eleinte csodálkozva fogadták az éneklő, jelszavakat skandáló, folyamatosan növekvő létszámú tüntetőket, majd egyre többen csatlakoztak hozzájuk.¹³ A belvárosban, a református kollégium melletti MDP-székházhoz érve a felvonulók létszáma elérte a három-négyezer főt. Elhangzott a *Nemzeti dal*, majd Görbe János színművész elszavalta Petőfi Sándor *A nép nevében* című versét. Kisvártatva a helyi pártvezetők fogadták a tüntetők főként egyetemistákból és fiatal oktatókból álló küldöttségét. A kora déli órákban zajló rövid megbeszélésen a pártvezetők lényegében elfogadták a tüntetők követeléseit. „Fél 12 lehetett ekkor. [...] Leültünk a nagy tanácskozással egyik oldalára, a másik oldalán pedig ők, a megyei pártbizottság

¹⁰ OHA, Székelyhidi Ágoston...

¹¹ *Néplap*, 1956. október 23. Rendkívüli kiadás.

¹² *Néplap*, 1956. október 24.

¹³ OHA, Székelyhidi Ágoston...

titkára és helyettes titkára, a városi pártbizottság titkára és helyettes titkára, a megyei tanács elnöke és a városi tanács elnöke és még ketten, az államvédelem két magas rangú tisztje foglalt ott helyet a fogadóbizottságban, mi pedig a tárgyalóbizottságot képviseltük emitt. Így kezdődött a tárgyalás dél körül. [...] Komócsin Zoltán szerepe meghökkentő volt. [...] Nem volt túl okos ember, de nagyon hatáson viselkedett, és ezt a keménységnek látszó vitát végül is, ezt most a javára mondom, hogy korrekt tárgyalássá szelídítette, mert mi készek voltunk nyilván mindenre. Magunk mögött tudtuk a kint lévő háromezer embert.”¹⁴ Az egyetlen pont, amit a hatalom helyi képviselői hosszasan vitattak, a szovjet csapatok kivonásának kérdése volt. Ennek felvetését az MDP vezetői ellenezték, de változtatási javaslatukat a tüntetők küldöttjei nem fogadták el. Abban sikerült megegyezni, hogy a húsz pontot a *Néplap* különkiadásában még a nap folyamán megjelentetik, és a küldöttség erről tájékoztatta a tüntetőket. A folyamatosan növekvő tömeg ezt követően „az Arany Bika előtti térre vonult, itt ismét régi dalokat énekeltek, s orosz könyveket, orosz folyóiratokat szét tépve dobálták a levegőbe”,¹⁵ majd a sokaság három részre oszlott. Az egyik csoport a MÁV járműjavító üzeme – közkeletű nevén a vagongyár (Debrecen egyik legrégebbi és legnagyobb ipari üzeme) –, a másik a gördülőcsapágygyár felé indult, hogy csatlakozásra bírja a munkásokat. A tüntetők harmadik csoportja visszaindult a Kossuth egyetemre, hogy a városi és megyei vezetők részvételével a késő délutáni órákra tervezett politikai nagygyűlést előkészítse.

A kora délutáni órákban (a vagongyár és más nagyüzemek munkásaival kiegészült) 35-40 ezer főnyi tömeg hullámozott Debrecen belvárosában. Az egyetemisták kezdeményezte tüntetés általános politikai demonstrációvá alakult. A tüntetés központi helyévé a Szabadság Nyomda belvárosi épülete és az államvédelem megyei parancsnokságának is helyet adó megyei rendőrkapitányság épülete vált. Az első helyszínen a *Néplap* különkiadásának megjelenésére vártak, a rendőrkapitányság épületénél a politikai foglyok azonnali szabadon bocsátását követelték. A hangulat fokozatosan radikalizálódott, eltávolították a város néhány középületéről a vörös csillagot, egy kisebb csoport pedig megrongálta a rendőrség épülete közelében lévő szovjet emlékművet. A pártvezetők utasítására a délután folyamán a katonákkal megerősített karhatalmi egységek megkezdték a fontosabb intézmények biztosításának megszervezését és a közlekedési csomópontok ellenőrzésének kialakítását, a város egyik legfontosabb csomópontját – a Kossuth utca és a Vörös Hadsereg útja kereszteződését – katonákból és a karhatalom tagjaiból álló négyyszög zárta le egy időre késő délután. Éleslőszerszerrel ellátott fegyveresek vették körül a rendőrség épületét is. Egyértelmű központi utasítások hiányában a helyi politikai és rendvédelmi vezetők a saját döntéseikre voltak utalva. A kor viszonyainak ismeretében

¹⁴ OHA, Székelyhídi Ágoston...

¹⁵ Kajári, 1996, 1–2. o. Hajdú-Bihar megye rendőrkapitányának jelentése, 1956. október 23.

¹⁶ OHA, Interjú Horváth Károlyal. Készítette Valuch Tibor, 1992. 437. sz. (a továbbiakban Horváth Károly...).

valószínűtlennek tűnik, hogy a fokozódó tömegnyomással szemben az államvédelem vagy a rendőrség vezetői a pártvezetők tudta nélkül adtak volna tűzparancsot. A sortűz – az országban elsőként – kora este, hét óra tájban dördült el. Hármán vesztették életüket, és mintegy tucatnyian szenvedtek különböző sérüléseket. „Óriási tömeg foglalta el az egész Kossuth utcát az útkereszteződéstől lefele a Kossuth utca fele. [...] És akkor jöttek az ávósok, kék ávósok voltak, láncban jöttek, és szorították a tömeget. Kiabálások voltak [...] elsősorban az ávósokat szidta mindenki, Rákosi- és rendszerellenes bekiabálások is történtek. A tömeg nem akart engedni, nem akart elvonulni.”¹⁶ A tüntetésben résztvevő Horváth Károly visszaemlékezése szerint a karhatalmisták távozásra szólították fel a tömeget, majd eldördültek a lövések. Az államvédelmi egység tagjainak jelentős része feltehetően a levegőbe, illetve az úttestre lőtt. Közvetett módon erre utal, hogy az áldozatok közül többen gellert kapott lövedékektől sérültek meg. Lövések dördültek el az Alföldi Palotánál is, ahol több pártvezető lakott, de itt senki sem sérült meg.

Délután munkásgyűlést tartottak a debreceni gördülőcsapágygyárban. A szenvedélyes felszólalásokkal teli, feszült hangulatú gyűlés résztvevői nyolc pontban foglalták össze követeléseiket. Sürgették a rendkívüli pártkongresszus összehívását, Nagy Imre visszaállítását 1953-as tisztségébe, Rákosi Mátyás felelősségre vonását, a szovjet csapatok kivonását, a lakásviszonyok javítását, a létminimum meghatározását. „A nagygyűlés résztvevői egyhangúan [sic!] csatlakoznak a debreceni egyetemi ifjúság azon felhívásához, amely különkiadásban jelent meg a *Néplap* délutáni számában. Az ifjúság memorandumának kiegészítéseképpen, a demokratizálódás továbbfejlesztése érdekében a munkástanácsok létrehozását követeljük.”¹⁷

Miközben a belvárosban eldördült az első sortűz, a Kossuth egyetemen folyt a több száz fős politikai nagygyűlés, ahol a szükséges változásokról vitatkoztak a megyei, a városi és az egyetemi pártbizottságok vezetőinek részvételével, egyúttal sürgették, hogy Nagy Imre nyilatkozzon az ország helyzetéről és a legsürgősebb tennivalókról. A sortűz hírére a jelenlévők – többségükben egyetemi hallgatók – úgy döntöttek, hogy a további vérontás megakadályozása érdekében ismét a városba vonulnak, erre este nyolc óra tájban került sor. A felvonuló diákok között az első sorokban meneteltek a helyi pártvezetők, így demonstrálva a rend helyreállításában és fenntartásában mutatkozó érzékenységet, illetve azt, hogy az MDP megyei és városi vezetői egyetértenek a politikai változások szükségességével.

Abban, hogy az első megmozdulások nem követeltek több áldozatot, minden bizonnyal szerepe volt a helyi pártvezetés megosztottságának, a politikai központtal való kapcsolatok megszakadásának, valamint annak, hogy a debreceni helyőrség és egyben a legnagyobb katonai alakulat parancsnoka október 23-án nem volt a városban, a másik jelentős létszámú katonai alakulat, a híradósezred parancsno-

¹⁷ *Néplap*, 1956. október 24.

ka pedig a katonák demonstratív jelenlétén túl más karhatalmi intézkedésre nem volt hajlandó. Az október 23-áról 24-ére virradó éjszaka párt-, tanácsi és katonai vezetőkől megalakított megyei honvédelmi tanács elsősorban a belső karhatalmi századra számíthatott. Elrendelték az este héttől reggel hatig tartó kijárási tilalmat, másnapra gyülekezési tilalmat hirdettek, fegyvereket juttattak el a pártházakba rendelt pártmunkásoknak és veteránoknak. Mire október 24-én megvirradt, Debrecen néptelen utcáin gyalogos és motorkerékpáros államvédelmi járőrök cirkáltak, őrizték a középületeket, postahivatalokat. A nap folyamán a házfalakra kiragasztott plakátok az október 23-i eseményeket – híven a párt központi irányvonalához – ellenforradalmi lázadásnak minősítették. A *Néplap* október 24-i száma hasonló szellemben ismertette a történeteket – kivételt csak az egyetemisták tüntetésével tett.

A Budapesten kirobbant fegyveres felkelés hírére a debreceni üzemekben munkásgyűléseket tartottak, amelyeken az egyetemeken létrejött tízes bizottságok küldöttei is részt vettek. A diákok a felkelés támogatására, sztrájkra szólították fel a munkásokat, és több helyen fontos szerepet játszottak az üzemi munkástanácsok megszervezésében. Október 24-én délután a debreceni üzemek többségében már sztrájkoltak, a munkabeszüntetés másnap délelőtt vált teljessé és általánossá. Október 24-én és 25-én folyamatosak voltak a megbeszélések a diákok és a munkások, illetve a diákok és a helyi pártvezetők között a KLTE Benczúr utcai kollégiumában. Az események békés mederben tartásában fontos szerepe volt annak, hogy a katonaság tartózkodott a beavatkozástól. A budapesti szolgálati útvjáról Debrecenbe visszaérkező helyőrségparancsnok, Csorba László alezredes – aki október 23-án szemtanúja volt a budapesti ifjúság tüntetésének – a pártvezetők és a katonai parancsnokok megbeszélésén úgy nyilatkozott, hogy nincs ellenforradalom.

A Komócsin Zoltán, Tatár Kiss Lajos, Kulcsár Ferenc, Ménes János, Pullai Árpád alkotta helyi vezetőség október 25-én kapcsolatot teremtett az MDP központjával, Apró Antallal és Ács Lajossal. Semmiféle határozott utasítást nem kaptak, csak arra intették őket, hogy próbálják megőrizni a kezdeményező szerepet az eseményekben. A pártvezetők magatartását ezekben a napokban jellemző tárgyalásos rendezésre való törekvés részben ennek, részben pedig annak volt köszönhető, hogy az október 23-i fegyverhasználatot követően a helyi vezetők feltehetően megpróbálták elkerülni az újabb áldozatokkal járó konfliktusokat. A megyei pártvezetőség a kezdeményező szerep megőrzése érdekében körlevélben utasította a községi pártbizottságokat, hogy vegyenek részt a megmozdulásokban, és legyenek tagjai a létrejövő új szervezeteknek.

Október 25-én a debreceni üzemekben és vállalatoknál sorra megalakultak a munkástanácsok, létrehozásukat többnyire a pártvezetők is támogatták. Ugyan ezen a napon alakult meg a híradósezred forradalmi katonatanácsa. Kialakult és működött a diákok és a munkások közötti kapcsolati és információs rendszer, sőt október 24-én a katonák képviselői is megjelentek az egyetemisták kollégiumában.

A városban meglehetősen nagy volt a feszültség, ebben a városközponton keresztül Budapest felé vonuló szovjet csapatoknak is szerepe volt.

Az események menetében fordulatot a diákok és a pártvezetők október 25-éről 26-ára virradó éjszaka megtartott tárgyalása hozott. A Perényi utcai MDP-székházban kötött megállapodás értelmében – amelyet a *Néplap* október 26-i száma teljes terjedelemben közölt – az MDP vezetői elfogadták a diákok és a munkások által megfogalmazott követeléseket. Az országos vezetést három nappal megelőző fordulatot jelzi az a megfogalmazás, miszerint „a párt Hajdú-Bihar megyei végrehajtó bizottsága úgy látja, hogy az országban lezajlott megmozdulás, elsősorban a Budapesten történtek alapján, forradalmi, szocialista, demokratikus és nemzeti jellegű, annak ellenére, hogy azokat egyesek káros és tragikus végű kilengésekkel zavarták meg. Leszögezzük, hogy az elmúlt napokban Debrecenben is kiadott tájékoztató röpcédula megállapításai, mindenekelőtt a helyzet nem ismerése miatt, nem feleltek meg a tényeknek.”¹⁸ Az egyezmény, lényegét tekintve, tartalmazta mindazokat a megállapításokat és követeléseket, amelyeket az egyetemisták fogalmaztak meg október 23-i tüntetésük során. Ennek megvalósítása „és a forradalmi harc továbbvitele érdekében javasoljuk a Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmány (DSZFB) megalakítását. A szocialista forradalmi bizottmányt a párt, a tanács, a Hazafias Népfront, az üzemek, az egyetemi ifjúság és a dolgozók egyéb rétegeinek a legszélesebb demokratizmus alapján választott tagjai alkossák. Felszólítjuk az üzemi tanácsokat, a belügyi szervek és a honvédség alakulatait, hogy a rendkívüli helyzet fennállásáig csatlakozzanak a Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmányhoz.”¹⁹

A bizottmány megválasztására október 26-án került sor a debreceni városházán. A megállapodás értelmében kora délután a városháza tanácstermében gyűltek össze a pártbizottság vezetői, a debreceni diákok képviselői, a katonai alakulatok és az üzemi munkástanácsok küldöttei, mintegy két-háromszáz fő. A városháza előtt, a Vörös Hadsereg útján néhány ezer fős tömeg kísértéssel a városháza felé tartó tanácskozás kisebb vita után elfogadta Für Lajos szervezeti javaslatát. Eszerint a DSZFB elnökségre, titkárságra és szekciókra tagolódik. Az operatív irányítás az elnökség és a titkárság feladata, a karhatalmi, szervezési, élelmezési, jogi, tájékoztatási, adminisztratív, gépkocsi szekciók feladata pedig az igazgatás. A politikai irányvonal meghatározása az üzemek, intézmények, szervezetek küldötteiből álló közel háromszáz tagú plénum feladata. Az estébe nyúló tanácskozáson az elnökség tagjaivá Csorba Lászlót, Kovács Béla levéltárost és Nagy Gábort, a vagongyár munkástanácsának tagját választották. Az elnökség körüli titkári teendőket Für Lajos történész, egyetemi tanársegéd látta el, a titkárság tagjai pedig Vass Imre

¹⁸ *Néplap*, 1956. október 26.

¹⁹ Uo.

vasutas, Szilágyi Imre, az építőipari vállalat munkástanácsának tagja és Dede László vegyész, egyetemi tanársegéd lett. Az előző napi megállapodás ellenére a pártbizottság tagjait nem választották be a bizottmány vezetői, illetve tagjai közé. Ezért másnap, október 27-én Komócsin Zoltán utasítására megsemmisítették a megyei pártbizottság 1956-ban keletkezett iratainak nagy részét, és feloszlatták a megyei, városi és járási pártbizottságokat. A megyei pártbizottság ellenőrzésére katonai egységet rendelt ki a forradalmi bizottmány, a pártbizottság egyes tagjai a debreceni szovjet alakulatoknál kerestek menedéket, Tatár Kiss Lajost, a megyei tanács és Ménes Jánost, a városi tanács elnökét a bizottmány őrizetbe vetette.

A községi forradalmi bizottmányok megválasztására általában a politikai követeléseket nyomatékosító és a Rákosi-rendszer kultikus jelképeinek – vörös csillag, dicsőség- és szegységi táblák, szovjet hősi emlékművek²⁰ – eltávolítását célzó tüntetéseket követő falugyűléseken, népgyűléseken került sor. A tüntetések a megyében október 26-án kezdődtek (Hajdúnánás, Püspökladány, Hajdúsámson), és október 27–29-e között váltak általánossá. Ebben az önszerveződés mellett fontos szerepe volt annak, hogy október 27-től kezdődően a debreceni forradalmi bizottmány tagjai, illetve az általuk kiküldött katonák, egyetemisták járták a községeket és a kisvárosokat.

Az ország más régióihoz hasonlóan Hajdú-Bihar megye településeinek egy részén két választásra került sor. Az első forradalmi bizottmányok október 26-a és október 28-a között, részben a megyei pártbizottság instrukciójára jöttek létre, zömmel olyan személyekből, akik a korábbi időszakban viszonylag kevéssé kompromittáltak magukat, ugyanakkor az MDP iránti lojalitásukhoz nem fért kétség. Ezeket az embereket a második választás során (október 29-e és október 31-e között) rendszerint kihagyták a testületekből.

A helyi forradalmi bizottmányok, nemzeti bizottságok megalakulásában számos párhuzam fedezhető fel. Azonosak voltak a megszerveződés ösztönös, demokratikus eljárás módjának tekintetében, abban, ahogyan ezek a szervezetek létrejöttek: legitimitásuk forrása a legtöbb esetben a demonstráció után megtartott népgyűlés volt. A „forgatókönyvek” az egymástól távol eső településeken is rendkívül hasonlóak voltak: a gyűlés megszervezése és levezetése többnyire helyi viszonylatban közismert személyiségekhez kötődött. A *Himnusz* elénekzése és egy szavalat után a politikai helyzet értékelése és egy fórumszerű véleménycserre következett, majd sor került az általában nyilvános jelölésre és választásra. Berettyóújfaluban október 26-án délután kezdődött a tüntetés. „Összegyűlt a nép a templomnál. [...] Innen aztán, amikor elmondtuk a magunkét, elindultunk a kórház felé. Annak a tetején volt egy nagy vörös csillag. Felment valaki fűrészszel, lefűrészelte és lehajította. Akkor ott megfordultunk, jöttünk visszafele, a pártnak az irodáján

²⁰ Összesen 33 szovjet hősi emlékművet rongáltak meg, 1957-ben mindegyiket helyreállították. HBML, XXXII.

1. f. 1. d. A megyei tanács jelentése.

ki volt téve a nemzetiszín zászló, a ház tetején meg egy nagy vörös csillag. Bementünk. Bevetettük a zászlót, a közepéből kivágtuk a veres csillagot. [...] Másnap piaci nap volt. Páran kimentünk a vasútállomáshoz, és a vasutasokkal együtt elindultunk befelé. [...] Mindig csatlakoztak hozzánk, mikorra ideértünk a templomhoz, ott már nagy tömeg volt. [...] Többen felszóltak. Menjünk a református iskola, az 1. számú iskola udvarára, és ott megválasszák [sic!] a forradalmi bizottmányt. [...] Onnan átmentünk a község házára, annak a nagytermébe bementünk, és ottan lett megválasztva aztán hivatalosan a forradalmi bizottmány.”²¹ A bizottmányok létrehozását rendszerint a politikai követelések támogatásának és az összeomlott közigazgatási rendszer pótlásának szükségével indokolták. Komádiban az október 27-én tartott népgyűlésen a megmozdulás egyik szervezője, Piskolczy László „bevezetőjében ismerteti a mai nap jelentőségét és a mai nagygyűlés szükségességét, mely az utóbbi napok magyarországi eseményei következtében önként beállott utcai felvonulás során a Hősök terén a *Himnusz* elénekzésével fejeztetett be. Előadása során tájékoztatást ad a közeli egyes városok mozgalmáról, és kéri a nagygyűlést, csatlakozzon a »Független Magyarország« mozgalomhoz, és határozza meg azokat a követelményeket, melyeket kifejezésre juttat, hogy ezeket összegyűjtve hozhassa a Debreceni Forradalmi Bizottmány [sic!] tudomására.”²²

Volt, ahol kerületenként történt a jelölés (Hajdúböszörmény), másutt utcánként egy főt delegáltak, esetenként pedig a gyűlés résztvevői jelölőbizottságokat küldtek ki, és ezek előterjesztése alapján választották meg képviselőiket. A kisebb településeken 50–250 fő után küldtek egy tagot a forradalmi bizottmányba. Volt, ahol a területi elv és a szakmai ágazatok képviseletének figyelembevételével választottak küldötteket (Kaba), de néhol a korábbi koalíciós párttagság is jelölési szempont volt (Polgár, Hajdúböszörmény). Ahol a lakosság összetétele megkívánta, ott általában odafigyeltek az etnikai csoportok képviseletére. Bedő községben a forradalmi bizottmány megszervezésekor „a megválasztott elnök javasolja, hogy minden tizedből válasszon a nép öt-öt bizottsági tagot, ezeken kívül az értelmiségből kettőt, kettőt a cigányok közül, és kilencet az ifjúság közül. Javasolja, hogy olyanokat válasszanak meg, akik mindenben bírják a nép bizalmát, és eddigi viselkedésükkel is megmutatták, hogy mindent a népért tesznek.”²³

Általában hasonló követeléseket fogalmaztak meg a településeken. A helyi programpontok összeállításában az országos példán túlmenően mintaadó volt a regionális központ, Debrecen. Nagy teret szenteltek a lokális kérdéseknek és a parasztsággal, a földműveléssel, a gazdálkodással kapcsolatos problémáknak. Így került be a pontok közé a beadás eltörlése, az igazságtalan és jogtalan tagosítások megszüntetése, a meghurcolt parasztság rehabilitálása, a földadó mérséklése, új

²¹ OHA, Interjú Csóra Józseffel. Készítette Valuch Tibor, 1992. 447. sz. (a továbbiakban Csóra József...).

²² HBML, XXXII. 1. f. 3. d. Az 1956. október 27-én Komádiban megtartott nagygyűlés jkv.

²³ HBML, XXXII. 1. f. 1. d. A bedői forradalmi bizottmány 1956. október 28-i megalakulásának jkv.

agrárpolitika kidolgozása és érvényesítése, a magán- és kollektív gazdaságok egyenjogúságának biztosítása, a szabad ingatlankereskedelem.²⁴

Sehol sem merült fel az 1945 előtti földbirtokviszonyok visszaállításának követelése. Minden földdel kapcsolatos törekvés az 1947–48 után elszenvedett sérelmek orvoslására irányult. Ennek szellemében elsőrendű feladat volt a korábbi évek agrárpolitikájából, a beszolgáltatásból eredő jogsértések orvoslása. A legtöbb településen határozottan felléptek a termelészövetkezetek vagyonának széthordása ellen, és – a téeszvagyont zárólva – a rendezést a remélt konszolidáció időszakára halasztották. Egyben felhívták a téesztagokat és a gazdákat a mezőgazdasági munkák folytatására. Nagyrábén „a község forradalmi bizottmánya utasítja a községi tszelnököket, hogy a termelészövetkezet közös vagyonát óvják meg, ezért a vezetőség és a tagság egyetemlegesen felelősek. [...] Utasítja a bizottmány a csoport vezetőségét a vetés mielőbbi befejezésére, ezért a tagsággal együtt felelősek.”²⁵ Ahol létrejött járási forradalmi bizottmány (Berettyóújfalun), ott is hasonló intézkedéseket tettek. Helyenként rendeletben szabályozták a téeszkek feloszlásának menetét, oly módon, hogy kimondták: a termelészövetkezet feloszlása vagy a kilépés csak az érvényes szövetkezeti alapszabályban foglaltak szerint lehetséges.²⁶ Erre azonban a forradalom napjaiban – a fellelhető dokumentumok szerint – igen ritkán került sor. Jellemző volt, hogy a helyi forradalmi bizottmányok az önkényeskedéseket igyekeztek megakadályozni. Balmazújvároson földrendező bizottságot alakítottak a tulajdoni ügyek intézésére. Ennek „feladata a földdel kapcsolatos sérelmek gyors megvizsgálása és lehetőség szerinti orvoslása. A tsz-ből kilépők földjeiket ideiglenesen 1957. október 1-jéig a tsz területén kapják meg. Azok, akiknek a földjeit jogtalanul elvették, a tartalékföldből személyenként 1 kataszteri holdat kapjanak.”²⁷ A gazdasági jellegű követelések a kisipar és a kiskereskedelem kérdéseire is kiterjedtek; elsősorban a tulajdoni korlátozások feloldását és a sérelmek jóvátételét szorgalmazták.

A gazdasági pontok mellől sehol sem maradtak el a politikai követelések. Szinte mindegyik kiáltványban megtalálható a szovjet hadifogságba hurcoltak hazaengedésének követelése. Gyakori volt az idegenből hozott vezetők helybeliekkel történő felváltásának szorgalmazása, és több helyen szerepelt a demokratikus módon le-

24 A Hajdú-Bihar Megyei Bíróság büntetőperes iratai (HBMB.), B. 907/1957. Nagy Zoltán pere, Konyár Község Nemzeti Forradalmi Bizottságának kiáltványa, 1956. október 28.; HBML, XXXII. 1. f. 3. d. Az 1956. október 27-i komádi nagygyűlés jkv.; HBML, XXXII. 1. f. 2. d. A Derecskei Nemzeti Forradalmi Bizottmány kiáltványa, 1956. október 27.; HBML, XXXII. 1. f. 3. d. A Nádudvari Szocialista Forradalmi Bizottmány követelési pontjai, 1956. október 27.

25 HBML, XXXII. 1. f. 4. d. A nagyrábéi forradalmi bizottmány levele a termelészövetkezet elnökének, 1956. október 29.

26 HBML, XXXII. 1. f. 4. d. A Hajdúszováti Szocialista Forradalmi Bizottmány határozata, 1956. november 1.

27 HBML, XXXII. 1. f. 1. d. A balmazújvárosi forradalmi bizottmány határozata, 1956. október 28.

bonyolítandó helyi önkormányzati választások megrendezésének igénye is, csakúgy, mint a szabad vallásgyakorlat visszaállítása és az egyházak működési korlátozásainak feloldása. A követelésekben gyakorlatilag az 1945–48 között létrehozott társadalmi szerveződési formák újjáteremtése iránti igény fogalmazódott meg.

A bizottmányok tagjai éppen úgy tudatában voltak felelősségüknek, mint a létrejött szervezetek átmeneti jellegének. A darvasi forradalmi bizottmány alakuló ülésének résztvevői kijelentették, hogy: „szerepünket mindaddig tartjuk fent, amíg azt illetékes hatóságok meg nem másítják. Addig viszont kötelességünknek érezzük minden tekintetben a község nyugalma, a község birtokában lévő összes javaknak a megőrzését ellátni.”²⁸ Látható, hogy a kistelepülések választott vezetői reális célokat tűztek ki: „Legfőbb célunk széles néprétegek akarátán nyugvó igazi, diktatúramentes magyar szocialista demokrácia kivívása”²⁹ – fogalmazták meg Tetétlen forradalmi bizottmányának tagjai.

A politikai álláspont kialakítása mellett az első nyilatkozatokban, kiáltványokban felhívást tettek közzé a rend és a nyugalom megőrzése érdekében. A Kabai Szocialista Forradalmi Bizottmány „felhívja a lakosságot, hogy őrizkedjen mindenféle felelőtlen rendzavarástól, a komoly helyzethez nem méltó meggondolatlan cselekedetektől. Mutassa meg a lakosság józan gondolkodásával, hogy tud élni a hatalommal”.³⁰ A vértesi forradalmi bizottmány elnöke „a kormány szózata szellemében a szeretet, a béke és szabadság gondolatát hirdeti. [...] Ebből kifolyólag nem gyűlölködés, nem személyi bosszú, de megértés kell, hogy mindenki szívében éljen.” Ezután röviden ismertette a Hajdú-Bihar megyei helyzetet. „Hajdú-Bihar megye a csendes felkelők kezén van. Megalakult a megyei forradalmi bizottmány, mely a következő rendeletet adta: Minden körülmények között a rendet, a fegyelmet minden községben meg kell őrizni, és fenn kell tartani.”³¹

A forradalmi szervezetek önképére jellemző, hogy leggyakrabban szocialista forradalmi bizottmány vagy községi forradalmi bizottmány névvel jelölték magukat, de volt nemzeti forradalmi bizottmány (Derecske), községi intézkedő bizottság (Újléta), nemzeti szocialista forradalmi bizottmány (Furta) vagy forradalmi munkástanács (Biharnagybajom), forradalmi tanács (Ebes, Nyíradony), forradalmi munkásbizottság (Földes) is.

Az újonnan létrehozott hatalmi testületek rendszerint az első üléseiken kialakították szervezeti formájukat. Hajdú-Biharban a forradalmi bizottmányok jelentős része – különösen a kisvárosokban és a nagyobb községekben – a DSZFB szerve-

28 HBMB., B. 1400/1957. Orosz Nándor pere, Jkv. a darvasi forradalmi bizottmány vezetőségének megszervezéséről, 1956. október 28.

29 HBML, XXXII. 1. f. 3. d. Tetétlen forradalmi bizottmánya 1956. október 27-i alakuló ülésének jkv.

30 HBMB., B. 1001/1957. Gáll Zsigmond pere, A Kabai Szocialista Forradalmi Bizottmány felhívása, 1956. október 27.

31 HBML, XXXII. 1. f. 3. d. A vértesi forradalmi bizottmány 1956. október 29-i ülésének jkv.

zeti felépítésének mintáját követte; szekciókra tagolt, átlátható és jól működtethető testületek alakultak. A karhatalmi, közigazgatási és közellátási feladatokra szinte mindenütt külön csoportok szerveződtek. Gyakori volt a földrendezési szekció létrehozása (Balmazújváros, Újléta és Pocsaj). Arra is található példa, hogy teljes körű igazgatási szervezetrendszer hoztak létre (Nádudvar). Esetenként speciális szekciót is alakítottak, ilyennek tekinthető a panaszügyi csoport a balmazújvárosi bizottmányon belül. Néhány helyen a bizottmány egy nagyobb létszámú testületre, a forradalmi választmányra támaszkodott, illetve annak tagjaiból választották meg (Hajdúböszörmény, Hajdúnánás).

A forradalmi bizottmányokon belül a választott létszámtól (10–50 fő) függően 5–13 tagú elnökségek, irányító testületek jöttek létre. Az elnökség tagjai a bizottmány elnöke, elnökhelyettese(i), titkára(i), a nemzetőrség parancsnoka, parancsnokhelyettesei és a létrehozott szekciók, csoportok vezetői voltak. Kisebb létszámú testület esetén – húsz fő alatt – ritkán választottak külön elnökséget.

A járási székhelyek községi forradalmi bizottmányai a járási funkciókat is ellátták (Biharkeresztes), vagy a járás területén lévő községekből kért delegátusok választották meg a járási forradalmi bizottmányt (Berettyóújfalu, Derecske). Derecskén október 31-én találkoztak a községek képviselői. A derecskei forradalmi bizottmány elnöke, akit a járási testület vezetőjévé választottak, kifejtette: „a járási bizottmány megválasztása azért vált szükségessé, mert a széjjelaprózott forradalmi bizottmányokat nincs mi összetartsa, s nincs meg a közbeeső szerv a megye felé, illetve meg kell indítani a megyei bizottmány megalakulását.”³² A tanácskozási résztvevői határozatban mondták ki, hogy olyan kormány megalakítását követelik, mely az egész nemzet bizalmát bírja, s a következőkben közösen fognak fellépni mind a helyi, mind az országos politikai célok megvalósítása érdekében. Elutasították az egyéni sérelmek azonnali orvoslására irányuló törekvéseket, felfüggesztették a pártok szervezését, és intézkedtek a járási tanács átalakításáról.

A területi koordináció igénye községi, járási és megyei szinten egyaránt felmerült. Az egyes települések bizottmányai a megalakulást követően küldöttségek révén vagy telefonon felvették a kapcsolatot Debrecennel és egymással. November 3-án pedig sor került a berettyóújfalui, derecskei és biharkeresztesi járási forradalmi bizottmányok együttes értekezletére. A községi testületek megkeresték a járást, a járási bizottmány pedig segítette a községi bizottmányok megszerveződését, illetve esetenként intézkedésekkel irányította működésüket. A Berettyóújfalu Járási Szocialista Forradalmi Bizottmány körlevélben értesítette a járás községeit megalakulásáról, és felszólította azokat forradalmi bizottmányok megszervezésére, amihez küldöttei segítséget ajánlottak fel. A legfontosabb feladatként a rend és a nyugalom megőrzését, valamint a közellátás biztosítását jelölték meg. Együttal kérték

32 HBMB., B. 847/1957. Makkai János és társainak pere (a továbbiakban Makkai János...), A derecskei járási forradalmi bizottmány 1956. október 31-i alakuló ülésének jkv.

a községeket, hogy delegáljanak képviselőket a járási testülethez.³³ A kapcsolattartás és az ellátás folyamatosságának biztosítása érdekében október 30-án újabb levélben kérték a községektől a gépjárművek és motorkerékpárok számbavételét, és felszólították a bizottmányokat, intézkedjenek, hogy „gépjármű csak a községi forradalmi bizottmány engedélyével, kizárólag csak a legszükségesebb esetben legyen igénybe véve. Amennyiben bármely községben a nemzetőrség és a rendőrség ellenőrzése során igazolás nélkül közlekedő gépkocsit talál, azt azonnal leállítja, és a járási forradalmi bizottmány őrizetébe adja át.”³⁴

Szinte mindenhol következetesen ragaszkodtak a kollektív vezetéshez és döntéshozatalhoz. Darvason határozatba is foglalták: „A forradalmi bizottmány vezetősége és összes tagja önálló intézkedést semmilyen körülmények között nem tehet, azt csak együttes megbeszélés, illetve felsőbb utasítás alapján teheti meg.”³⁵

A frissen megalakult hatalmi testületek igyekeztek a kezükbe venni a település életének irányítását, hozzáláttak egy új közigazgatás megszervezéséhez. Első lépésként számos településen korlátozták a szeszes ital forgalmazását. Kismarján „a forradalmi népi bizottság a lakosság tudomására hozza a következőket: A lakosság a rendet és a fegyelmet – mint eddig is – tartsa be, mert a legkisebb lopás vagy rendzavarás súlyos büntetés alá esik. Ennek érdekében felhívja a néptanács a bortermelőket, hogy senkinek bort kimérni ne próbáljon, mert ez a rendbontás kiindulópontja, és eszerint lesz büntetve.”³⁶

A legtöbb faluban és városban az esti órákra kijárási tilalmat rendeltek el, s szinte kivétel nélkül mindenhol létrehozták a nemzetőrséget, begyűjtötték a községben található lőfegyvereket. Hosszúpályiban dobolás útján tették közzé: „A községi forradalmi tanács tegnap esti ülésén úgy határozott, hogy a rend teljes helyreállításáig este tíz órától kimenési tilalmat rendel el. [...] Felhívja a forradalmi tanács bizottmánya mindazokat, akiknél bármilyen lőfegyver, töltény vagy ehhez hasonló fegyver van, hogy azok büntetés terhe mellett azonnal adják le fegyverüket vagy lőszerüket. Ugyancsak felhívjuk azokat is, akiknek tudomásuk van arról, hogy bárkinél lőfegyver vagy lőszer van, azt jelentsék be a forradalmi tanácsnál soron kívül...”³⁷

A forradalmi testületek különbözőképpen bántak a helyi funkcionáriusokkal. Volt, akit szabadságoltak, volt, akit átvettek, de sokukat leváltották és elbocsátották. Elsősorban azoktól akartak megszabadulni, akik korábbi cselekedeteikkel kivívták a közösség ellenszenvét, és különösen azoktól, akik nem voltak helybeliek.

33 HBML, XXXII. 1. f. 1. d. A Berettyóújfalu Járási Szocialista Forradalmi Bizottmány körlevele, 1956. október 27.

34 Uo., A Berettyóújfalu Járási Szocialista Forradalmi Bizottmány körlevele, 1956. október 30.

35 Uo., A darvasi forradalmi bizottmány 1956. október 28-i ülésének jkv.

36 HBML, XXXII. 1. f. 3. d. A kismarjai forradalmi bizottmány felhívása, 1956. október 28.

37 HBML, XXXII. 1. f. 3. d. Dobolási szöveg, Hosszúpályi, 1956. október 27.

Sok helyen azonban nem eresztették szélnek az igazgatási apparátust, hanem alárendelték a bizottmánynak, vagy bizottmányi tagokat állítottak az egyes osztályok élére. „A tanács dolgozóit utasítjuk, hogy 1956. október 29-én reggel nyolckor jelenjenek meg hivatalukban, és folytassák további működésüket. A tanács mellé a bizottmány titkárát, Gáll Zsigmondot állandó szolgálatra kirendeljük, s mellé napenkénti felváltásban egy bizottmányi tag fog működni [sic!] soros elnök gyanánt.”³⁸ Ritkán, de előfordult, hogy a volt tanács apparátus tagját vagy vezetőjét a forradalmi bizottmány tagjává, illetve vezetőjévé választották (Nagyrábé, Hajdúnánás). A bizottmányokban rendszerint jegyzőkönyv készült a tanácskozásokról. A döntéseket, utasításokat és a leveleket az adminisztráció előírásainak megfelelően több példányban készítették, és igen sok helyen iktatták is.

A közellátás megszervezése volt az egyik legfontosabb feladat. Általában igyekeztek megnyugtatni a lakosságot, és rendszerint kísérletet tettek a nagymértékű felvásárlások megakadályozására is. „Felkéri a községi forradalmi bizottmány községünk dolgozóit, hogy túlzott, felesleges, szükségtelen felüli közszükségleti cikkek, élelmiszer, ruházati cikkek stb. vásárlásaitól tartózkodják. [...] A lakosság ellátása fontos közszükségleti cikkekből továbbra is biztosítva van”³⁹ – hangzott a dobolási hirdetmény Földesen október 28-án.

Sok helyen gyűjtöttek és küldtek a fővárosba élelmiszert. A balmazújvárosi forradalmi bizottmány október 28-i ülésén hozott határozatában kimondta: „Budapest népét élelmiszerral segítjük meg. Utasítást adtunk a terményforgalmi vállalatnak, hogy bocsásson a malom részére megfelelő mennyiségű búzát, a malom azt soron kívül őrölje meg, valamint a sütődét, hogy a község ellátásának biztosítása mellett ezt is [sic!] azonnal süsse meg. A kenyér mennyiséget [sic!] a betonútépítő vállalat gépkocsija Budapestre viszi fel. Tárgyalásokat kezdtünk a földműves-szövetkezet munkástanácsával, és segítségükkel sertésvásárlásokat is lebonyolítunk, mellyel szintén a budapestieket kívánjuk segíteni.”⁴⁰

Az október végétől újjáalakuló politikai pártokkal kapcsolatban kétfajta vélemény alakult ki. A forradalmi bizottmányok egy része úgy foglalt állást, hogy a pártok szerveződése még korai, elsősorban azért, mert megosztaná az erőket, így nem támogatták újjáalakulásukat.⁴¹ A forradalmi bizottmányok másik része a pártalakításokat a változó politikai viszonyok velejárójának tekintette, és helyiségi-kiutalásokkal segítette. Ezeken a településeken kivétel nélkül az 1948 előtti időszak koalíciós pártjainak felélesztéséről volt szó, a legaktívabbak az egykori kisgazdák voltak.⁴² Néhány helyen MKP néven sor került a kommunista párt újjászervezésére

38 HBMB., B. 1001/1957. Gáll Zsigmond pere, A Kabai Szocialista Forradalmi Bizottmány 1956. október 27-i ülésének jkv.

39 HBML, XXXII. 1. f. 4. d. Dobolási szöveg, Földes, 1956. október 28.

40 HBML, XXXII. 1. f. 1. d. A balmazújvárosi forradalmi bizottmány 1956. október 28-i ülésének határozatai.

41 HBMB., B. 847/1957. Makkai János..., A derecskei járási forradalmi bizottmány 1956. október 31-i ülésének jkv.

is. A megye városai közül Hajdúböszörményben volt a legdinamikusabb a pártok szerveződése. Általában ott voltak erősebbek a pártosodási törekvések, ahol egy-egy párt nagyobb hagyománnyal rendelkezett, vagy volt pártvezetők kerültek be a forradalmi bizottmányba (Polgár). A pártokra épülő parlamentáris demokrácia általános követelése azonban szinte minden jelentősebb település forradalmi bizottmányának politikai programjában szerepelt.⁴³

Magától értetődően a bizottmányok ellenőrzése alá került a helyi kommunikáció, amelynek legfőbb eszköze a hangoshíradó és a dobolás volt. A hangosbemondókra gyakran rákapcsolták a Kossuth rádió, illetve a Borsodi rádió adásait, így gondoskodva a lakosság tájékoztatásáról. Derecskén október 28-án a „forradalmi nemzeti bizottmány utasította a posta vezetőségét, hogy a rádió hullámhosszát vezetékes rádiónál a Kossuth adó hullámhosszáról a miskolci adó hullámhosszára tegyék át”.⁴⁴ A nagyobb településeken a postai telefonbeszélgetések engedélyezését is a bizottmányok hatáskörébe vonták. „A bizottmány írásba lefekteti, és a postát kiértelmezi arról, hogy a községben kinek lehet telefonja bekapcsolva. Új bekapcsolásokat csak a forradalmi bizottmány engedélyezhet.”⁴⁵

A lappangó társadalmi feszültségek, ellentétek miatti leszámolás, az elszenvedett sérelmek megtorlása csak szórványosan fordult elő. A konfliktusokat a kompromittálódott funkcionáriusok védőőrizetbe helyezésével vagy a településről való kiutasításával is igyekeztek megelőzni. „A Biharnagybajomi Községi Forradalmi Munkástanács Faragó Sándor, Mogyorósi Imre, Láposi Gyula és Tündik László volt községi pártfunkcionáriusokat a község lakosainak felháborodása miatt saját érdekükből kifolyólag vette házi őrizetbe. [...] Ők a lakosság haragját főleg a lakossággal szemben a múltban elkövetett ismert szokásos bűnök miatt vívták ki, és ez a közmegevetés nyilvánult meg a közönség [sic!] körében, amikor haragjukat ki akarták tölteni nevezettekkel szemben.”⁴⁶ Az apparátusellenes fellépés – antiszemita jelenségektől kísérve – a legélesebb formában Hajdúnánáson fordult elő.⁴⁷ A legtöbb településen rendkívül tudatosan törekedtek az efféle cselekmények megakadályozására. Ennek jegyében az MDP helyi vezetőinek többnyire a visszahúzódnást javasolták, a pártházakat lezárták az ott található értékekkel és iratokkal együtt. A Berettyóújfalui Járási Szocialista Forradalmi Bizottmány külön csoportot hozott létre erre a feladatra. Október 31-én a „járási forradalmi bizottmány tagjai meg-

42 HBML, XXXII. 1. f. 3. d. A tiszacsegei forradalmi bizottmány 1956. október 31-i ülésének jkv.; HBMB., B. 73/1958. Kovács József pere.

43 HBMB., B. 847/1957. Makkai János..., A berettyóújfalui és a derecskei forradalmi bizottmány felhívásai.

44 HBML, XXXII. 1. f. 1. d. A Derecskei Nemzeti Forradalmi Bizottmány 1956. október 28-i ülésének jkv.

45 HBMB., B. 907/1957. Nagy Zoltán pere, A Derecskei Nemzeti Forradalmi Bizottmány 1956. október 29-i ülésének jkv.

46 HBML, XXXII. 1. f. 1. d. Biharnagybajomi Községi Forradalmi Munkástanács határozata, 1956. november 2.

47 Völgyesi, 2001.

jelentek a nagyrabéi kommunista pártiroda helyiségében, a található iratokat, káderlapokat, pénztárlaplót kimutatott 269.80 Ft összegben a mai napon lefoglalta [sic!].⁴⁸

A DSZFB a megalakulást követő napokban átvette Debrecen életének irányítását. A két legfontosabb feladat itt is a közellátás folyamatosságának biztosítása és az esetleges újabb fegyveres atrocitások megakadályozása volt, így felértékelődött azoknak a szekcióknak a szerepe, amelyek ezeket a területeket felügyelték. A forradalmi bizottmány karhatalmi szekciója október 28-án „intézkedést tett a polgárőrség felállítására. A polgárőrség a katonai és a rendőrségi szervekkel együttműködik, és együtt végez éjszakai járőrszolgálatot is.”⁴⁹ Egy nappal később sorozóbizottságot állítottak fel, és így jelölték ki a nemzetőrség tagjait. A nemzetőrség a DSZFB karhatalmi szekciójának alárendeltségében működött. A közellátás a forradalom időszakában kielégítő volt, emellett a Budapest megsegítésére gyűjtött élelmiszeradományok elszállításáról is gondoskodtak. Az október 30-án kiadott felhívás értelmében „a Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmány élelmezési szekciója felkéri a községi, járási, városi forradalmi munkástanácsokat, hogy Budapest megsegítésére a gyűjtést szervezzék meg. Az összegyűlt élelmiszerről a forradalmi bizottmány élelmezési szekcióját értesítsék.”⁵⁰

A bizottmány tagjai átmeneti jellegűnek tekintették a terület létezését, s különösen a saját politikai szerepvállalásukat. Ennek a megalakulást követő első nyilatkozatokban a politikai álláspont megfogalmazásával egyidejűleg hangot is adtak. „Debrecenben az ország válságos állapotára való tekintettel e hó 26-án megalakult a szocialista forradalmi bizottmány. A bizottmány megalakulását a város politikai és állami szervei tudomásul vették, magukat ennek alárendelték, s mellette állnak Debrecen város karhatalmi és fegyveres alakulatai is.”⁵¹ Ez a város új vezetésének széles körű elismertségét is jelezte.

A személyes leszámolások megakadályozása, valamint a későbbi vizsgálatokhoz szükséges iratok megőrzése érdekében a bizottmány elrendelte, hogy a különböző üzemekben és intézményekben „a személyzeti osztályok anyagát, a bizalmas és elnöki osztályok iratait is, az újonnan megválasztott munkástanácsok pecsételjék le.”⁵² Az éjszakai órákra kijárási tilalmat vezettek be. Fegyveresen őrizték a fontosabb létesítményeket, felállították a nemzetőrség első alakulatait. Feloszlatták a belső karhatalom debreceni zászlóalját, és október 31-én őrizetbe vettek mintegy két tucat vezető beosztású államvédelmi tisztet.

48 HBMB., B. 1087/1957. Csóra József pere, Jkv. a nagyrabéi kommunista párt iratainak elszállításáról, 1956. október 31.

49 *Néplap*, 1956. október 28.

50 *Néplap*, 1956. október 30.

51 HBMB., B. 1135/1957. Kiss Ferenc pere, A DSZFB kiáltványa, 1956. október 28.

52 *Néplap*, 1956. november 4.

Hasonlóan fontos volt a helyi kommunikáció megszervezése, valamint a távközlés feletti rendelkezés biztosítása a lokátoros ezred katonáinak közreműködése révén. Ennek érdekében az október 28-i ülésen hozott határozatukban felszólították a helyi sajtó terjesztésében részt vevő kézbesítőket, lapterjesztőket és árusítókat, hogy ne sztrájkoljanak. Egyben kimondták azt is, hogy „az összes telefon- és távíróvonalak felett a Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmány rendelkezik”⁵³. A bizottmány a megyei napilapot a saját felügyelete alá vonta, s október 29-től kezdve saját orgánumaként – *Debreceni Hírlap* címen –, újjászervezett szerkesztőség gondozásában jelentette meg. Saját rádióadót is felállítottak, ami október 31-től kezdte meg adásai sugárzását.⁵⁴

A kapcsolatok folyamatos fenntartására törekedtek a jelentősebb vidéki forradalmi központokkal (Miskolc, Győr) és a kormánnyal is. Október 31-én küldöttség utazott Budapestre, ahol Losonczy Gézával tárgyaltak november 1-jén,⁵⁵ és a Győrben szervezett országos tanácskozáson is képviseltette magát a DSZFB.

Október 31-én Debrecenben is megkezdődött a pártok újjáalakítása: a kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt és a parasztpárt mellett a kommunista párt létrehozásának gondolata is felvetődött. Ám ezek a kezdeményezések nem jutottak túl a kezdő lépésen, a hátralévő időben a pártok nem tudtak érdemi befolyásra szert tenni sem a helyi politikában, sem a bizottmányban.

A DSZFB segítette a községi forradalmi bizottmányok megalakulását, és a későbbiek során megpróbálta koordinálni tevékenységüket. Ennek következtében november első napjaiban már számos helyen megyei forradalmi bizottmány néven említették, s fokozatosan be is töltötte a regionális irányítással járó feladatköröket. Politikai arculatát meghatározta, hogy létrehozásának kezdeményezői és meghatározó személyiségei között több olyan MDP-tag volt (Dede László, Für Lajos, Garab Imre, Kiss Ferenc), akik a Nagy Imre nevéhez kötődő reformpolitikát támogatták. A szocialista jelző szerepeltetése a bizottmány nevében a többség számára magától értetődő volt. Csak november 2-a után maradt el, amikor egyre inkább úgy tűnt, hogy a bizottmány rövidesen több párt bevonásával alakul újjá. Ez a reformer elkötelezettség a DSZFB működésében mindvégig meghatározó súllyal volt jelen. Emellett természetesen kimutathatók más politikai irányzatok, elsősorban egy polgári demokrata, konzervatív gondolkodásmód jelenléte is, amelynek egyik legmarkánsabb képviselője az elnökségi taggá választott Kovács Béla, egykori debreceni kisgazda politikus volt.⁵⁶ A politikai tagoltság megjelenésére azonban nem maradt idő.

53 *Néplap*, 1956. október 28.

54 HBMB., B. 1135/1957. Kiss Ferenc pere.

55 MOL, XX-5-h. Vizsg. ir., 12. köt. Nagy Imre és társainak pere. Losonczy Géza feljegyzése a debreceni küldöttség látogatásáról, közli Kövér, 1998, 289–291. o.

A bizottmány tevékenységét alapvetően meghatározó személyiségek elsősorban az egyetemi oktatók és hallgatók, valamint a fiatal katonatisztek közül kerültek ki. A munkástanácski küldöttek szerepe elsősorban az üzemi munkásság radikálisabb álláspontjának képviselője volt. Ez a radikalizmus főként a politikai követelések (pl. a szovjet csapatok kivonása) markánsabbá tételét jelentette. A helyzet diktálta politikai megfontolásokat még azok a bizottmányi tagok és vezetők is magától értetődően vették tudomásul, akik közismerten távol álltak a szocialista gondolkortól. Az október 29-i elnökségi ülésen megvitatták az aktuális politikai kérdéseket. Elismerték Nagy Imre kormányát, de további személyi változásokat sürgettek.⁵⁷

A belváros utcáit és tereit az október végi, november eleji napokban igen gyakran nagy tömeg lepte el, de politikai céllal szervezett vagy spontán megmozdulásra már nem került sor. Ez alól csak az október 23-i sortűz áldozatainak november 1-jei temetése volt kivétel. A szertartáson mintegy nyolc-tízezer ember vett részt.

Miután Debrecen a szovjet katonai felvonulás egyik fontos állomása volt, a bizottmány vezetői (Csorba László, Dede László, Erdélyi Gábor, Für Lajos és Garab Imre) több alkalommal tárgyaltak az összeütközések elkerülése érdekében a városban lévő és a környéken állomásozó szovjet csapatok parancsnokaival. A legutolsó ilyen megbeszélést november 3-án tartották, ekkor a szovjet parancsnokok kijelentették, hogy nem fogják megtámadni a várost. A bizottmány az összecsapások megakadályozása érdekében felhívást adott ki,⁵⁸ amelyben a nyugalom megőrzésére szólította fel a lakosságot. A szovjet katonai gyűrű még ezen a napon bezárult Debrecen körül. A várost irányító bizottmány tevékenysége november 4-ével kényeszerű véget ért.

A november 4-i intervenciónak Hajdú-Biharban is megvoltak az érezhető előjelei. A vasutasok folyamatosan figyelték a szovjet csapatmozgásokat, és saját hírközlési eszközeiken keresztül eljuttatták adataikat a Debreceni Forradalmi Bizottmányhoz és a kormányhoz. A szovjet támadással szemben sem Debrecenben, sem a megye területén nem bontakozott ki szervezett fegyveres ellenállás. Ennek ellenére a megyeszékhelyen a laktanyák és a főposta elfoglalása során halálos áldozatokat követelt a szovjet katonai akció. A belvárosban „hajnalban negyed ötkor négy vagy öt páncélos jött a Kassai út felől. Kevés idő múlva iszonyú dörgés a városközpont felől, golyószóró és géppuska-sorozatlövések, majd tűzfény, fehér, majd félóra múlva piros rakéta. Iszonyú izgalom, a leadott 18 ágyúlövést még néhány követte, aztán csend. [...] a posta északi oldala belőve, az ottani két magyar rohamlőveget szétlőtték, az állami áruház raktára ég, a városháza is belőve”.⁵⁹ A Kossuth laktanyánál történetekről a katonai ügyészség 1956. november 9-én hiva-

⁵⁶ OHA, Székelyhidi Ágoston...; Kovács, 1992, 17–25. o.

⁵⁷ HBML, XXXII. 1. f. 2. d. A DSZFB Elnökségének 1956. október 29-i ülésének jkv.

⁵⁸ Debreceni Hírlap, 1956. november 4.

talos feljegyzést készített. „November 4-én vasárnap hajnali 4.15-kor a szovjet csapatok megjelentek a laktanya körül, s a laktanya bejáratí kapujánál harckocsival belőttek. [...] A hálókörletben tartózkodók közül 3-an, név szerint: Bujdosó György szakaszvezető, Kujbus István honvéd és Pataki Sándor t[artalékos] alhadnagy meghaltak, s ezeken kívül Garami Gyula hallgató, Horváth Dezső honvéd, Gyenes István honvéd, Csizmek János honvéd, Fodor Ferenc őrvezető, Farkas Károly honvéd, Papp Pál őrvezető, Sándor László őrvezető, Biró Ferenc honvéd és Tóth Miklós t[artalékos] hadnagy megsebesültek. A szovjet katonák a laktanyába bejöttek, mindenkit lefegyvereztek, s úgy a tiszteket, mint a harcosokat átkísérték a Sámsoni úti laktanyába. Ennek következtében segítséget adni nem tudtak a sebesülteknek, mivel a laktanyában közülük senki nem maradt. Az elhaltak ideiglenes eltemetését, a sebesültek kórházba szállítását a szovjet katonai parancsnokság intézte. [...] az elhaltak eltemetése a laktanya területén történt a szovjet katonák által. [...] Az eltemetettek felkutatása a mai napon történt, s a temetkezési vállalat dolgozói szedték fel a hullákat. Az alakulat orvosa megvizsgálta az elhaltakat, és hozzátartozóik azonosították az elhaltak személyét.”⁶⁰ A város másik katonai objektuma, a Pavilon laktanya elfoglalása során egy fő, az őrszolgálatot teljesítő Solymosi Ferenc honvéd esett el.⁶¹ A szovjet egységek a kora reggeli órákban teljes mértékben ellenőrzésük alá vonták a várost. A megszálló hadsereg parancsnoka november 4-én, naponta 17.30-tól reggel 7.30-ig érvényes kijárási tilalmat vezetett be, megtiltotta a gyülekezést, elrendelte a fegyverek beszolgáltatását.⁶² Megkezdtek a forradalmi események vezetőinek felkutatását és letartóztatását. Az első kihallgatások után többeket Ungvárra és Munkácsra szállítottak, ahonnan december második felében tértek haza. A Debreceni Forradalmi Bizottmány tagjai közül azokat, akik az éjszakát a megyeházán töltötték, kivétel nélkül letartóztatták és elhurcolták. A vidéki kistélepek egy részén a forradalmi bizottmány november 4-én vagy a következő napokban feloszlott.

Utóvédharcok, politikai küzdelmek

Az üzemekben elmaradt a munka november 5-ére tervezett felvétele, a sztrájk november közepéig elhúzódott, majd decemberben kiújult. A közvélemény 1956 novembere és 1957 januárja között még – töretlenül – a forradalom védelmében felépőket támogatta. Ezt igazolja a november 12-én keltezett hangulatjelentés is: „Debrecenben lényegében a munkástanács tartja kezében a hatalmat. [...] Az orvosi műszer-

⁵⁹ Balogh, 1992, 25–34. o.

⁶⁰ Debreceni Ügyészségi Nyomozó Hivatal Irattára, B. II. 475/1956. A Debreceni Katonai Ügyészség feljegyzése, 1956. november 9.

⁶¹ OHA, Interjú Solymossi Mihállyal. Készítette Valuch Tibor, 1991. 368. sz.; Filep T., 1990, 143. o.

⁶² HBML, XXXII. 1. f. 2. d. A szovjet katonai parancsnokság utasítása, 1956. november 4.

és a golyóscsapágygyárban követelték a szovjet csapatok kivonulását, a letartóztatottak szabadon bocsátását, és Nagy Imrének a kormányba való visszavételét.⁶³

A falvak hangulatát elsősorban a földtulajdonnal, a termelőszövetkezetek sorával és a tömeges kilépésekkel kapcsolatos kérdések határozták meg. Itt korlátozottabbak voltak az ellenállás feltételei, ennek tudatában figyelemre méltó, hogy december végéig, január közepéig a kistelepülések egy részében jelentős politikai aktivitás volt tapasztalható.

A városokban a politikai ellenvéleményeket a munkástanácsok képviselték – amíg tehették –, s az ellenállás is zömében az általuk kezdeményezett fellépésekhez, sztrájkokhoz kapcsolódott. A forradalom második szakaszában tehát – egyetlen legális forradalmi szervezetként – a munkástanácsok szerepe és tevékenysége jelentősen felértékelődött. December végéig, január elejéig a legtöbb helyen kezükben tartották az üzemek irányítását. A *Néplap* 1956. november 5-i számában a munkástanácsokhoz címzett felhívásban a régi-új pártvezetők a munka felvételére és az új kormány elismerésére szólították fel a munkásokat, miként a debreceni szovjet városparancsnokság is.⁶⁴ Az ostromállapot első napjainak dermedtségét követően november 6–7-én a dohánygyárban került sor a debreceni munkástanácsok vezetőinek első egyeztető megbeszélésére. Az általános politikai helyzet elemzésén és értékelésén túl felmérték a cselekvés lehetőségeit, és megállapodtak abban, hogy az egyeztető megbeszéléseket rendszeresen, legális körülmények között tartják meg. Miután a szovjet parancsnokság nyilvános helyen nem engedélyezte a munkástanács-vezetők összejöveteleit, ezeket továbbra is az üzemekben tartották heti két-három alkalommal.

A megyei párt- és tanácsai vezetők, valamint az üzemi munkástanácsok elnökei között egy-két tapogatózó megbeszéléstől eltekintve nem került sor érdemi tárgyalásokra. November 9-én a városházán a munkástanács-vezetők részére tartott tájékoztatón a megyei pártvezetés sikertelenül próbálta elfogadtatni saját politikai helyzetértékelését.⁶⁵ A gyűlés előadója Pullai Árpád, a megyei pártbizottság első titkára volt. A munkástanácsok jogkörének és politikai szerepének korlátozását, a sztrájk beszüntetését szorgalmazó érvelését a munkástanácsok jelen lévő vezetői elutasították, és megerősítették korábbi követeléseiket: a szovjet csapatok kivonását, Nagy Imre miniszterelnöki tisztének visszaállítását, a november 4-e után lefoglalt szabadon engedését, a követelések teljesítéséig az általános sztrájk folytatását. Némi vita után úgy döntöttek, hogy követeléseiket az első lehetséges alkalommal a Kádár-kormány elé terjesztik. Ennek érdekében november 11-én került sor Pullai Árpád és az időközben Hajdú-Bihar megye kormánybiztosává kinevezett Szabó István, illetve a Zeke László vezette munkásküldöttség tárgyalására.⁶⁶ A kormányval

63 MOL, 288. f. 9/1956. 6. e. Megyei hangulatjelentés, 1956. november 13.

64 *Néplap*, 1956. november 7.

65 HBML, XXXII. 1. f. 2. d. Danilovics József feljegyzése, 1956. november 9.

a pártbizottság csak másnapra teremtett kapcsolatot, ekkor dőlt el, hogy a megbeszélésre november 14-én kerülhet sor. A tárgyalások előkészítéseként a munkástanácsok november 13-án tíz pontban foglalták össze követeléseiket.⁶⁷

Kádár János helyett Marosán György fogadta őket. A közel kétórás tárgyaláson a felvetett kérdésekre, követelésekre egyetlen esetben sem kaptak konkrét választ.⁶⁸ A küldöttek november 16-án a dohánygyárban tartott közös munkástanácsai értekezleten tájékoztatták társaikat a budapesti megbeszélésről. Hosszas vita után elhatározták, hogy noha konkrét ígéretek helyett csak általánosságokat hallottak Budapesten, a sztrájkjogot fenntartva mégis felveszik a munkát.⁶⁹ A döntésről november 17-i számában a *Néplap* is beszámolt. A határozat ellenére a munka felvétele sok helyen elhúzódott, s a decemberi általános sztrájkig nem is vált teljessé sem a megyeszékhelyen, sem pedig a kisebb településeken. A kabai gépállomás munkásai november 19-én úgy határoztak, hogy a sztrájkot a magyar állampolgárok deportálásának megszüntetéséig és az elhurcoltak hazaszállításáig folytatják.⁷⁰ Követelték a szovjet csapatok azonnali kivonását és Nagy Imre miniszterelnöki tisztségbe történő visszahelyezését.

November második felére a politikai ellentétek még jobban kiéleződtek. A hatalmi restauráció felgyorsult, a helyi pártvezetők korábbi pozíciójukba visszakerülve egyre kevésbé tartották fontosnak a párbeszédet a forradalom időszakában létrejött szervezetekkel és vezetőikkel. A KMT felhívásán túl ez is szerepet játszott abban, hogy a munkástanácsok az újra propaganda-szócsővé váló megyei napilap, a *Hajdú-Bihari Napló* bojkottjára szólították fel a munkásokat. November 23-án a megye számos üzemében egyórás munkabeszünettel emlékeztek az egy hónappal korábban történetekre. „Ma délután, november 23-án a debreceni villamosvasút áramszünet miatt egy óra időtartamra nem közlekedett, ugyanis az erőmű dolgozói az ipari áram-szolgáltatást sztrájkképpen beszüntették. A sztrájkjukkal a budapesti dolgozókkal való egyetértésüket és követelésüket fejezték ki. A debreceni penicillingyárban a munkások 60-70%-a felvette a munkát, a ruhagyárban pedig a gépek karbantartásával foglalkoznak. A dohánygyárban szintén 60-70%-a dolgozik a munkásoknak. [...] ahol dolgoznak is, rövidebb-hosszabb ideig csoportokban beszélgetnek és a napi eseményeket tárgyalják, és pedig a szovjet csapatoknak a kiemenetelét, valamint a foglyok szállításának a kérdését vetik fel”.⁷¹

66 OHA, Interjú Zeke Lászlóval. Készítette Valuch Tibor, 1991. 391. sz. (a továbbiakban Zeke László...).

67 HBMB, B. 1291/1957. Mervó Zoltán pere, A debreceni munkástanácsok követelési pontjai. 1956. november 13., közli Gazdag, 1993, 250–252. o.

68 A tárgyalásokról részletesen OHA, Mervó Zoltán...; OHA, Zeke László...

69 Gazdag, 1993, 254–255. o. Jegyzőkönyv a Debreceni Dohánygyárban a debreceni munkástanácsok közös értekezletéről, 1956. november 16.

70 HBML, XXXII. 1. f. 2. d. A kabai gépállomás munkástanácsának határozata.

71 Kajári, 1996, 195. o. Hajdú-Bihar megye rendőrkapitányának napi jelentése, 1956. november 24.

A munkástanácsok működését szabályozó rendelet megjelenését követően több helyen új választásokat tartottak. A napi politikával kapcsolatos állásfoglalások megfogalmazása és a szervezeti kérdések rendezése mellett a munkástanácsok megpróbálták szervezettebbé tenni az egyeztető fórum munkáját. Ennek érdekében előkészületeket tettek egy debreceni központi munkástanács megalakítására. November második felében elkészült a programtervezet,⁷² amelyet a megyei párt- és állami vezetőkhez is eljuttattak. A szervezet létrehozására végül is nem került sor. A helyi vezetőkkel november végén, december elején folytatott tárgyalások eredménytelensége és a területi munkástanácsok országos betiltása együttesen tette lehetetlenné ezt a kezdeményezést.

Ugyanebben az időben – főként a munkástanácsok megjelenése után – sok helyen folyt vita a munkástanácsok szerepéről, a politikai és a gazdasági tevékenység összhangjának megteremtéséről. Az üzemi munkástanácsok ekkor még szinte teljes döntési jogkörrel rendelkeztek. A Hajdúsági Erdőgazdaság munkásainak értekezletén megfogalmazták, hogy a munkástanácsok feladata az lesz, „hogy helyi vonatkozásban bele tudjanak szólni az illető vállalat életének irányításába, viszont nem feladatkörük, hogy ők gazdálkodjanak. [...] Pillanatnyilag úgy néz ki a dolog, hogy az erdőgazdaság dolgozói a munkástanácsokba helyezik a bizalmat.”⁷³

A restaurációs törekvések felerősödése november végére, december elejére helyi szinten is nyilvánvalóvá tette, hogy a helyzetét megerősödni látó Kádár-kormány nem hajlandó érdemi tárgyalásokra, nem áll szándékában a vitás kérdések tárgyalásos rendezése. A pártvezetés igyekezett megakadályozni a regionális összefogás kialakulását. „Az elmúlt napokban Hajdú megyében rendkívüli erőbedobással dolgoznak azon a kormánnyal szemben álló politikai erők, hogy az üzemek munkástanácsai mellett intézményekben, hivatalokban és minden helyen forradalmi tanácsot hozzanak létre, és ennek városi, illetve megyei szervét alakítsák ki.”⁷⁴ Ebben az újra kieleződő helyzetben gyakorivá vált a munkásvezetők hosszabb-rövidebb ideig tartó őrizetbe vétele, kihallgatása és a karhatalmi fellépések. Ezek elleni tiltakozásul a munkástanácsok gyakran rendelték el sztrájkkészültséget. Az Ideiglenes Országos Vasutas Munkástanács elnöksége által 1956. december 7-én kiadott, sztrájkkészültséget elrendelő felhívásnak Debrecenben és a megyében is eleget tettek.⁷⁵

A debreceni munkástanács-vezetők december elején teremtettek kapcsolatot a KMT-vel. Zeke László, a Debreceni Dohánygyár munkástanácsának elnöke – aki

72 HBMB., B. 1291/1957. Mervó Zoltán pere, közli Gazdag, 1993, 280. o.

73 HBMB., B. 237/1958. Kontra László pere, a Hajdúsági Erdőgazdaság munkástanácsa 1956. november 14-i ülésének jkv.

74 MOL, 288. f. 9/1956. ő. e. Jelentés Hajdú-Bihar megye helyzetéről, 1956. november 21.

75 HBMB., B. 10012/1958. Szávai Endre pere.

a helyi egyeztetésekben is kezdeményező szerepet játszott – két alkalommal tárgyalta a KMT vezetőivel, és jelen volt a december 8-i országos értekezleten is, ahol a kétnapos általános sztrájkokról határoztak.⁷⁶ Másnap elkészült a budapestihez csatlakozó debreceni sztrájkfelhívás, december 10-én a Tiszántúli Áramszolgáltató Vállalatnál tartott összejövetelen megbeszéltek a szervezéssel kapcsolatos technikai kérdéseket is. „Úgy kellett megszervezni azt a kétnapos sztrájkot, hogy egyrészt a gyerekek legyenek ellátva tejjel, ezzel-azzal, másrészt a klinikák, a kórházak műtői feltétlenül villanyáramot kapjanak, nehogy véletlenül a villanyáram hiánya miatt valakit ne tudnának esetleg megoperálni, bár muszáj lenne, és emiatt meghaljon. Tehát erre nagyon óvatosan vigyáztunk.”⁷⁷ A sztrájkfelhívás minden debreceni munkahelyre eljutott, sok helyen szavazással döntöttek a részvételről. A politikai feszültségekkel terhes légkörben a döntés egyértelmű volt: a munkások zöme egyetértett a követelésekkel.⁷⁸

A helyi állami és pártapparátus képviselői a negyvennyolc órás sztrájk kezdete előtt sorra járták az üzemeket, de ellenpropagandájuk sikertelen maradt. Ugyancsak nem hozott eredményt az a találkozó, amelyet a megyei MSZMP-vezetők szerveztek december 10-én délután a munkástanács-vezetők részére. A vasutasok már december 10-én az esti óráktól kezdve nem vették fel a munkát. Másnap reggelre megállt az élet, a sztrájk valóban általános volt. A gördülőcsapágygyár dolgozói közül december 12-én mindössze 22-en jelentek meg műszakkezdéskor. Leállt a közlekedés, zárva maradtak az üzletek. A belügyi és pártvonalakon Budapestre küldött jelentések is általánosnak mondták a sztrájkot. „A megye területéről érkezett hírek szerint majdnem minden üzemben sztrájkolnak, bár a reggeli órákban több helyre bementek a dolgozók, azonban a munkát már nem kezdték meg; ahol egyes fűszerüzleteket kinyitottak, ott ismeretlen személyek jelentek meg, s felszólították a vezetőt, hogy azonnal zárja be. [...] Különösebb intézkedésre, fegyverhasználatra sor nem került.”⁷⁹ A megyei sajtó igyekezett sztrájkellenes hangulatot kelteni, felhívásokat tettek közzé a munka felvételére. A sztrájk befejeződését követően a munkástanács-vezetők közül többeket letartóztattak, néhányan elrejtőztek. Az ekkor őrizetbe vett Zeke Lászlót a rendőrség két hét múlva a munkástanácsok határozott követelésére szabadlábra helyezte.⁸⁰

December első napjaiban gyakorivá váltak a röplapozások, és számos tüntetésre került sor a politikai követelések nyomtatékosítására, a letartóztatások elleni tiltakozásul, illetve a sztrájkolók támogatása érdekében. December 7-én Berettyó-

76 OHA, Zeke László...; ÁSZTL, V-143105/1-5. Csorba László és társainak vizsgálati iratai.

77 OHA, Zeke László...

78 HL, DKB., B. 258/1957. Csorba László és társainak pere.

79 Kajári, 1996, 480. o. A Hajdú-Bihar megyei rendőrkapitányság jelentése, 1956. december 14.

80 Kajári, 1997, 14. o. A megyei rendőrkapitány napi jelentése az országos rendőrfőkapitánynak, 1956. december 13.

újfaluban tüntetésen követelték az előző napok során letartóztatottak szabadon bocsátását.⁸¹ Az összegyűlt tömeg a *Himnusz*t és a *Szózatot* énekelve a rendőrség elé vonult, hogy megakadályozza a további őrizetbe vételeket, és elérje a letartóztatottak szabadlábra helyezését. A rendőrség vezetői közölték, hogy a lefoglaltakat már Debrecenbe szállították, de a tömeg nem hitte el. Rövidesen két-háromezren gyűltek össze a járási forradalmi bizottmány vezetőjének házában és a település központjában. A kora esti órákban kövekkel és botokkal felfegyverkezve „megostromolták” az épületet, bejutni azonban nem tudtak. Közben a rendőrség vezetői erősítést kértek Debrecenből. A megyei rendőrkapitány kérésére a szovjet parancsnokság két harckocsit és egy szakasz katonát küldött Berettyóújfaluba, akik a rendőrség és a karhatalom segítségével véget vetettek a tiltakozó akciónak.⁸² Berekböszörményben december 9-én az esti órákban mintegy ezer-ezerkétszáz fős tüntetésen követelték, hogy a forradalom alatt megválasztott vezetőket helyezték vissza a község élére. Komádiban a forradalmi bizottmány tagjai röpcédulák útján mozgósították a lakosságot.⁸³ A tüntetésen két-háromezren vettek részt, a tömeget a karhatalom oszlatta fel. Ugyanebben az időben hasonló megmozdulásokra került sor Kokadon, Hajdúnánáson, Hajdúdorogon. Az ügyészégi jelentés szerint Újirádon „december 10. napján az országos kétnapos sztrájk alkalmából [...] szimpátiatüntetést szerveztek. Az élen járók fekete és nemzetiszínű zászlókat vittek. [...] A tüntetők az egyik italbolt homlokzatáról a festett ötágú csillagot lekaparták. Menetközben pedig rigmusos ellenforradalmi jelszavakat kiabáltak. A menet nagy kört leírva a tanácsházához tért vissza, ahol Makkai Márton szólt a tüntetőknek, hogy ezentúl nem a vörös csillag, hanem a betlehemi csillag fogja vezetni az embereket. Majd felkért két fiatalkorút szavalásra. Ezek a *Nemzeti dal* és a *Feltámadott a tenger* című verseket szavalták el, s ezzel a tüntetés véget ért.”⁸⁴ Csökmőn 1956. december 8-án és 9-én röpcédulákon követelték a kormány lemondását, a szovjet csapatok kivonását, a korábban elvett földek és házak visszaadását. December 10-én pedig tüntetést szervezett a helyi forradalmi bizottmány. A telefon- és táviró-összeköttetés megszakításával próbálták meg késleltetni a karhatalom közbeavatkozását, majd „rendbe állítva a tüntetőket, fekete és nemzetiszínű zászlók alatt indult el a több száz vagy ezer fős tömeg”⁸⁵ „aki nincs velünk, az ellenünk” jelszót skandálva. Az előkészületek ellenére a karhatalmi erők rövidesen megjelentek, és riasztólövésekkel feloszlatták a tüntető tömeget. A karhatalom távozása után az emberek ismét összeverődtek, és feldúlták a helyi rendőrsöt. A tüntetést

⁸¹ Kajári, 1996, 396. o. A megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 7.

⁸² OHA, Csóra József...; Kajári, 1996, 420. o. A megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 8.

⁸³ HBML, XXV. 4. A Hajdú-Bihar Megyei Ügyészség iratai. Bül. 53/1957.

⁸⁴ Uo., Bül. 316/1957.

⁸⁵ HBML, XXV. 4. A Hajdú-Bihar Megyei Ügyészség iratai. Bül. 105/1957.; Kajári, 1998, 480. o. A Hajdú-Bihar megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 11.

követően népgyűlésen választották újjá a község munkástanácsát. Másnap nagy létszámú, megerősített karhatalmi csapatok érkeztek a községbe, feloszlatták a munkástanácsot, és őrizetbe vettek néhány embert. Álmosdon a sztrájk mindkét napján tüntetők járták végig a község utcáit. Az első alkalommal eredetileg fakiosztásra gyülekeztek az emberek, és az igények számbavételét követően alakult ki a tüntetés. A 100-140 jelenlévő énekelte a *Himnusz*t és a Kossuth-nótát. Másnap a forradalmi bizottmány tagjainak kezdeményezésére három-négyszázan gyűltek össze. Fekete és nemzetiszínű zászlók alatt a szovjet csapatok kivonását, Kádár távozását és a téeszek feloszlátását követelő jelszavakat skandálva a szomszédos Bagamér községbe is átvonultak. Itt Álmosd görög katolikus lelkésze elszavalta a *Szózatot*, majd a tüntetők visszafordultak. Útközben a Debrecenből kivezényelt karhatalmi alakulat katonái riasztólövésekkel oszlatták szét az embereket.⁸⁶ Az általános sztrájkhoz kapcsolódva december 12-én Biharkeresztesen is tüntetésre került sor. A kétezer főnyi tüntető a község háza előtti Kossuth-szobornál gyülekezett. A *Himnusz* éneklése után a határőrlaktanyához vonultak, és követelték az oda menekült helyi párt- és tanácsi vezetők kiadatását és felelősségre vonását. A tüntetőket a szovjet katonákkal és páncélosokkal megerősített karhatalom riasztólövésekkel és gumibottal zavarta szét.⁸⁷

A december eleji sztrájkokkal és tüntetésekkel lezárult a forradalom utóvédharcainak tömegeket megmozgató szakasza. Az ellenállás szellemének ébrentartására Debrecenen kívül nem voltak meg a feltételek. A munkástanácsok tevékenysége mellett a megyeszékhelyen is csak korlátozott jellegű fellépésekre, egyéni, illetve csoportos röplapakciókra került sor. A debreceni egyetemeken, értelmiségi társaságokban gyűjtést szerveztek a bebörtönzött írók és újságírók hozzátartozói részére.⁸⁸

A röpcédulázási akciók közül a legjelentősebbek a Szűcs László – a Hajdúsági Gyógyszergyár munkástanácsának vezetőségi tagja –, valamint a Papp József és Hevessy József egyetemi tanársegédek által vezetett csoportokhoz kapcsolódtak.⁸⁹ Az egymáshoz csak lazán kötődő két kis csoport kapcsolatban állt a budapesti Péterfy Sándor utcai kórházban működő felkelőkkel is. A különböző akciók megszervezése 1956 novemberében kezdődött, és 1957 januárjában fejeződött be. Ekkor már sokszorosító berendezéssel is rendelkeztek. Első röpcéduláikat november 10-e körül bocsátották ki. Ezen a munkástanácsok támogatására és a megyei lap boj-

⁸⁶ HBMB., B. 858/1957. Gaál Gyula és társainak pere; Kajári, 1997, 40. o. A Hajdú-Bihar megyei rendőrkapitány esti tájékoztató jelentése, 1956. december 14.

⁸⁷ HL, 1956-os gyűjtemény, 11. ó. e. A Hajdú-Bihar megyei karhatalom története; Kajári, 1996, 519. o. A Hajdú-Bihar megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 12.

⁸⁸ HBMB., B. 221/1957. Szedő Lajos pere.

⁸⁹ OHA, Interjú Szűcs Lászlóval. Készítette Valuch Tibor, 1993. 383. sz.; OHA, Interjú Hevessy Józseffel. Készítette Valuch Tibor, 1992. 461. sz.; OHA, Horváth Károly...; HBMB., B. 473/1957. Szűcs László és társainak pere.

kottjára szólították fel a debrecenieket. Az akciót november végén megismételték, ekkor került be a követelések közé a szovjet csapatok kivonása, Nagy Imre visszahozatala és az ifjúság szervezkedése is. Decemberben előbb a KMT kezdeményezéséhez csatlakozva sztrájkfelhívást tettek közzé, majd karácsony előtt a Kádár-kormány lemondását követelő „nyalókákkal” díszítették Debrecen utcáit.

A háttérben maradó értelmiségi csoportok támogatásában bízva 1957 első napjaiban *Egyetértés és Új Március* címmel felmerült egy illegális lap kiadásának gondolata, de csak a vezércikk készült el,⁹⁰ a lapot már nem sikerült megjelentetni. Az utolsó nagyobb rölapozás 1957. január 22–23-án volt. Ekkor, a forradalom kitörésének negyedéves évfordulóján néma tüntetésre hívták Debrecen lakosságát.⁹¹ Ez volt az utolsó nyilvános kiállítás a forradalom mellett, s egyben a Szűcs-, valamint a Papp–Hevessy-féle csoport utolsó akciója is. A politikai rendőrség már 1956 decemberétől nagy erővel nyomozott a debreceni rölapok készítői és terjesztői után. A Péterfy Sándor utcai csoport felszámolását követően 1957 márciusában a debrecenieket is őrizetbe vették.

Az egyetemeken, elsősorban a Kossuth egyetemen még létezett a MEFESZ, ám mozgásteret fokozatosan szűkült. 1957 áprilisában, a KISZ megalakulása után a debreceni egyetemeken MEFESZ-szervezetei tevékenységüket felfüggesztették.⁹²

Az 1956. decemberi kétnapos sztrájkot követően Debrecenben már nem került sor egyeztetett fellépésre, az üzemi munkástanácsok egyre nehezebb körülmények között próbálták folytatni küzdelmüket. A munkahelyeken újjáalakított pártszervezetek legfontosabb feladatává a munkástanácsok befolyásának csökkentését tették. A gördülőcsapágygyár munkástanácsa egy 1956. december második felében keletkezett félégyezés szerint kifejezte együttműködési szándékát a helyi pártszervezettel.⁹³ Az üzemeken belüli politikai küzdelem még néhány hétig elhúzódott. A munkástanácsok védekező helyzetbe kerültek, egyre gyakrabban kellett indokolni döntéseiket és igazolni létjogosultságukat. „Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy nem vagyunk fasiszták, és nem az a feladatunk, hogy az elmúlt évek hibáiért bosszút álljunk. Nem akarunk beleesni a múlt hibáiba, hogy mi is törvényteleniséget kövessünk el. [...] Ami a munkástanácsok sorsát illeti, meg kell adni, hogy nagyon sok kommunista nem látta szívesen, hogy munkástanácsok alakulnak. Pedig ez nem egy szervezett tanács volt, ez egy spontán megnyilvánulás volt a forradalom alatt. A dolgozók maguk is részt akartak venni az üzemek életében.”⁹⁴ 1957 elejére állandósultak a munkástanácsok elleni politikai akciók.

90 Gazdag, 1993, 310–311. o. „Beköszöntő” című vezércikktervezet.

91 HBMB., B. 473/1957. Szűcs László és társainak pere.

92 OHA, Székelyhídi Ágoston...

93 HBMB., B. 335/1958. Görgényi István pere.

94 HBMB., B. 237/1958. Kontra László pere, A Hajdúsági Erdőgazdaság Munkástanácsa 1956. december 27-i ülésének jkv.

A skála a sajtótámadásoktól az elbocsátásokon keresztül az internálásig és őrizetbe vételig terjedt. Ebben a helyzetben a tanácsok tevékenysége fokozatosan formálissá vált, az év első felében a legtöbb üzemben meg is szűntek. Volt, ahol a megszűnést kimondó határozat – sajátos módon – egyben a Kádár-kormány melletti hűségnyilatkozat is volt.⁹⁵ Bár az efféle lépések nem voltak általánosan jellemzőek, plasztikusan jelezték a politikai helyzet és a közhangulat gyökeres megváltozását.

A restauráció és a megtorlás kezdeti időszaka

1956. november 4-e után a tényleges hatalom a megyeszékhely szovjet városparancsnokának a kezében volt. A rendfenntartás mellett a szovjetek a fegyverek begyűjtését és a munka újraindítását tartották a legfontosabb és legsürgősebb feladatnak. Ezzel egyidejűleg megkezdődött a Kádár-kormány erőszak-apparátusának megszervezése. A debreceni katonai helyőrség néhány főtisztje november 7-én Szolnokra utazott, ahol a karhatalom felállításáról szóló eligazításon vett részt. A bűvőhelyekről, illetve a szovjet katonai alakulatok védelméből előmerészkedő megyei pártvezetők is a megbízható karhatalmi egységek felállítását tekintették legfontosabb feladatuknak.

A hónap végére többé-kevésbé működőképesé vált a tanácsai apparátus is, folyamatosan visszatértek hivatalukba a forradalom alatt eltávolított közigazgatási vezetők. A községi tanácselnököknek közel a fele kicserélődött a forradalom utáni hetekben. Az 1957. március 15-i állapot szerint a községi vezetők 90 százaléka volt az MSZMP tagja.⁹⁶ A pártszervezés 1956 novembere és 1957 márciusa között meglehetősen lassan és nehézkesen haladt. 1956 novemberében még csak alig néhány tucat pártszervezet alakult újjá.⁹⁷ 1957 májusában viszont már 13 133 tagja volt az MSZMP-nek, ez az MDP forradalom előtti létszámának valamivel több mint egyharmada.⁹⁸ Elsősorban a városokban, illetve a járási székhelyeken rövidesen megszervezték a karhatalmi egységeket is. November 6-án Debrecenben pártmunkásokból és veteránokból felállították az első – őrzési feladatokat ellátó – karhatalmi szakaszt, majd november közepén megkezdtek a megyei karhatalmi zászlóalj szervezését. A tartalékos tisztek névsorából „az ismertség alapján, a megbízhatóságot és a proletárdiktatúra melletti kiállást szem előtt tartva” választották ki a leendő tagokat. A Hajdú-Bihar megyei tiszti karhatalmi zászlóalj 270 fős létszámmal végül 1956. november 27-én alakult meg Debrecenben.⁹⁹ Az egység tevékeny-

95 HBMI., 1. f. 2. fcs. 26. ő. e. A Debreceni Vasipari Vállalat munkástanácsa 1957. május 15-i ülésének jkv.

96 HBMI., XXXII. 1. f. 4. d. A megyei tanácselnök jelentése az októberi ellenforradalmi eseményekről, 1957. április 14.

97 Hajdú-Bihari Napló, 1956. november 6., november 25.

98 Filep T., 1991, 139–152. o.

ségét összefoglaló jelentés utal arra is, hogy az alakulat létszámának feltöltése nem ment könnyen. „A beidézett elvtársak közül általában minden harmadik-negyedik tartalékos tiszt, és elsősorban pártfunkcionáriusok vállalták a feladatot.”¹⁰⁰ Időközben a járási székhelyeken – Berettyóújfaluban, Polgáron, Püspökladányban és Biharkeresztesen – is létrejöttek a karhatalmi egységek. A szovjet katonaság és a lassan újjászerveződő rendőrség mellett ezek képezték a restaurálódó hatalom legfontosabb bázisát és rendfenntartó erejét. A megye első karhatalmi parancsnoka Csorba László alezredes lett, aki korábban a DSZFB elnökségének is tagja volt. 1957. január elején azonban megbízhatatlanság címén más beosztásba helyezték.¹⁰¹

A karhatalom felállítása 1956 decemberére befejeződött, ezzel egyidejűleg a rendőrség és ezen belül az ÁVH szerepét átvevő politikai rendőrség meg-, illetve átszervezésére is sor került. A volt államvédelmiseket szinte kivétel nélkül reaktívtették, ami feszültségek kialakulásához vezetett a rendőrségen belül. 1956. november végén a megye területén a rendőrség létszáma 722 fő volt.¹⁰² A megyei rendőrkapitány 1957. júniusi jelentése szerint „az ellenforradalom elleni konkrét adminisztratív intézkedések, az ellenforradalom során elkövetett államellenes bűncselekmények tervszerű feldolgozása 1957 januárjában kezdődött”. Ehhez azonban szükséges volt a rendőrség, ezen belül a politikai nyomozó osztály és a karhatalom újjászervezése. „A politikai nyomozó osztály állománya idegenből jött elvtársakkal töltődött fel igen lassú ütemben. [...] A személyi állomány mozgatása később sem szűnt meg [...] a politikai nyomozók egy részét április hónapban régi szolgálati helyükre visszahelyezték, és helyükbe a volt debreceni államvédelmi beosztottak lettek visszahelyezve.”¹⁰³

1956. december elejétől rendszeressé váltak a razziák, a letartóztatások, az őrizetbe vételek, és a hónap közepén megkezdődtek az internálások. A rendőrség és a karhatalom igyekezett minél nagyobb területeket átfogó akciókat végrehajtani.¹⁰⁴ A karhatalmi alakulatok bevetésének leggyakoribb formája volt a kiszállítás egy-egy településre. Ennek során rendszerint súlyosan bántalmazták azokat, akiket az októberi napokban a település vezetői közé választottak.¹⁰⁵

99 HL, 1956-os gyűjtemény, 11. ő. e. Jelentés a Hajdú-Bihar megyei tiszti karhatalmi zászlóalj működéséről.

100 Uo.

101 Csorba Lászlót 1957 tavaszán letartóztatták. A Debreceni Forradalmi Bizottmány vezetőinek perében 1957 decemberében első fokon életfogytiglani, 1958 májusában másodfokon öt évi szabadságvesztésre ítélték.

102 Kajári, 1996, 147. o. A megyei rendőrkapitányság napi jelentése, 1956. november 21.

103 HBML, 1. f. 9. fcs. 19. ő. e. A BM Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság politikai nyomozó osztályának jelentése.

104 „A rendőrséggel karöltve razziákat eszközöltünk, a legjelentősebb razzia január 30-án a Benczúr utcai egyetemi diákszállóban, valamint más diákszállókban volt, ahonnan fegyvereket, katonai adó-vevő készületeket, [és a] pártot, kormányt gyalázó rölapokat szedtünk össze. Itt őrizetbe vettünk 16 személyt.” HL, 1956-os gyűjtemény, 11. ő. e. Jelentés a Hajdú-Bihar megyei tiszti karhatalmi zászlóalj működéséről.

A megtorlás valamilyen formában szinte mindenkit elért a forradalom aktív résztvevői közül. A személyi kapcsolatok nyújtotta védelem csak keveseknek adott meg. 1956 utolsó két hónapjában – elsősorban a statárium kihirdetését követően – 27 főt adtak át vádemelési javaslattal az ügyészségnek, 1957 első hét hónapjában 339-et. Ugyanebben az időszakban 147-en kerültek internálótáborba, közülük 42 személy ellen emeltek vádat, 52-en kerültek rendőri felügyelet alá. Március 15-e és április 4-e előtt 252 főt vettek preventív őrizetbe. A megyei bíróság különböző tanácsai szinte futószalagon tárgyalták az ügyeket. 1957 októberének végéig a forradalom időszakában a megye területén elkövetett cselekményekért 537 fő ellen indítottak nyomozást, illetve hoztak elmarasztaló ítéletet. Az ügyészség összesítése szerint 1958. augusztus 31-ig 296 ötvenhatos ügyben 762 személy ellen indult eljárás.¹⁰⁶

A vádemelések kétötöde izgatásnak, egyötöde szervezkedésnek, egyhatoda pedig a népi demokratikus államrend elleni mozgalomban való részvételnek minősült.¹⁰⁷ A jogerősen elítéltek közel egyharmadát 1–2 évi, egynegyedét 6 hónapig terjedő, egyhatodát 7–12 havi, egytizedét pedig 2–5 évi börtönre ítélték. Sokan (különösen a munkástanácsstagok) a munkahelyüket veszítették el. Az üzemi párttitkárok jelentéseket adtak a BM politikai nyomozó osztályának vállalatuk 1956. októberi viszonyairól, a munkástanácsokról, illetve a munkahelyi hatáskörben foganatosított fegyelmi intézkedésekről. Megelőző intézkedésként a politikai rendőrség hálózatot telepített az egyetemekre, a különböző helyi értelmiségi csoportokba és körökbe, valamint a nagyobb debreceni üzemekbe.¹⁰⁸

1957 első felélének végétől újra a félelem csöndje telepedett a vidékre, a hatalmi restauráció fordulópontjához érkezett. Az MSZMP országos és helyi vezetői számára immár nem a hatalom birtoklásának biztosítása volt a legfontosabb feladat, hanem a forradalmat megelőzően kialakított uralmi mechanizmusok zavartalan működtetése. Egy szemtanú, egy izgatással vádolt orvostanhallgató így örököltette meg levelében ezeknek az időknek a hangulatát: „Szörnyű napokat élünk. Ami most történik, arra nincs példa történelmünkben. A szabadság, az emberi jogok megcsúfolása ez, s a legfájóbb, hogy akadnak magyarok, akik vállalják a legaljasabb hóhérmunkát. Ha vonaton megyünk, gyakran igazoltatnak bennünket. Minden politizálást megtiltottak. [...] Hiába volt minden vérontás. Csöbörből vödörbe es-tünk. [...] Csak azt nem tudom megérteni, hogy nekünk, magyaroknak, miért nincs jogunk a szabadsághoz? Levezekeltük már annyiszor a múlt és a jövő bűneit is, miért kell hát bűnhődnünk?”¹⁰⁹

105 OHA, Interjú Gál Lajossal. Készítette Valuch Tibor, 1994. 530. sz.

106 HBML, 1. f. 3. fcs. 59. ő. e. Jelentés a Hajdú-Bihar Megyei Ügyészség 1957. és 1958. évi munkájáról.

107 Valuch, 1996, 199. o.

108 HBML, 1. f. 9. fcs. 19. ő. e. A BM Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság politikai nyomozó osztályának jelentése, 1957. június 20.

109 HBML, XXV. 4. A Hajdú-Bihar Megyei Ügyészség iratai. Bül. 55/1957.

CSEH ZITA
HEVES MEGYE

A forradalom helyi előzményei

Az 1956-os forradalom elementáris erejét jelzi, hogy még egy olyan – kevésbé frekvenciált és általában nem az események élén haladó – megye életét is gyökereken átalakította, mint amilyen Heves megye.

Előzetes ismereteink és a forradalommal kapcsolatban eddig napvilágot látott tanulmányok alapján joggal feltételezzük, hogy azokon a településeken kezdődött leghamarabb a forradalom, ahol népesebbek voltak az eseményeket – legalábbis kezdetben, valójában persze az egész forradalom csupán „kezdet” volt – leginkább kezdeményező rétegek: a reformgondolkodású értelmiség (egyetemi, főiskolai tanárok és diákok), illetve a nagyipari munkásság.

Heves megye gazdasági, társadalmi, kulturális helyzete egyik említett réteg kialakulásához, illetve számottevő koncentrációjához sem adott kellő alapot. A megye 1945 előtt és az ország szovjetizálása után is alapvetően agrár jellegű volt. A fordulat évét követő erőszakos iparfejlesztés csak a megye természeti kincseinek fokozottabb kiaknázását: az energia- és az építőipar igényeinek a kiszolgálását végző bányák, illetve üzemek fellendítését eredményezte (Mátravidéki Szénbányászati Tröszt, Mátravidéki Erőmű, bélapátfalvi, selypi cementgyár). Ahogy a megye munkaerő-kínálata 1945 előtt is nagyobb volt annál, mint amennyit helyben foglalkoztatni tudtak, az ötvenes években sem változott a helyzet. Korábban a fölösleges munkaerő cselédként, illetve idénymunkásként járt el az ország más vidékeire mezőgazdasági munkát végezni, az ötvenes években tömegesen kényszerült Borsod, Nógrád és más megyék ipari üzemeiben munkát vállalni.

A helyi gazdasági élet gerincét alkotó mezőgazdaság igen súlyos múltat örökölt, és a jelene sem volt biztató. A megye 1945 előtti földbirtokmegoszlása még az országos átlagnál is aránytalanabb volt, mivel közel 30 százalékban a nagybirtok uralta. (Ennél rosszabb csupán Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Fejér vármegyékben volt a helyzet.) Csak az egri érsekség és káptalan több mint százezer hold földdel rendelkezett. A mezőgazdasági lakosság közel 90 százalékát kitevő kis- és törpebirtokos réteg a megye termőterületének mindössze 22,6 százalékát művelte. A helyzetet súlyosbította, hogy az északi, hegyvidéki terület nagy része erdő volt, amely eleve kevesebb munkaerőt igényelt. Az agrárlakosság nagy része a létminimum határán élt, széles tömegek kényszerültek napszámba. Az 1945-ös földosztás ugyan – főleg

a déli, alföldi településeken – ki tudta elégíteni az igényeket, de az eredmény kérészetűnek bizonyult: az erőszakos szövetkezetesítés, a beszolgáltatások, az irracionális központi direktívák végrehajtása sokakban újabb keserűséget halmozott fel. Ezt némileg ellensúlyozta az 1953-as kormányprogram, amely lehetővé tette a termelőszövetkezetek elhagyását. A megye szövetkezeti tagságának 25 százaléka ki is lépett, és magával vitte a földterület 13 százalékát.¹

Mint ahogy a birtokrendszert, a megye kulturális, szellemi életét is meghatározta a katolikus egyház súlya. Ez különösen jellemző volt a megyeszékhely, a Szent István óta egyházmegyei központ, Eger esetében. A város színvonalas egyházi és állami iskolái révén az északi régió legkiemelkedőbb kulturális központja volt. A számtalan elemi és középszintű iskola mellett két főiskolának is otthont adott: a Hittudományi Főiskolának és az Érseki Jogakadémiának. Az oktatás és a kultúra területén radikális változást hozott az iskolák államosítása, s a különböző egyletek, társaskörök betiltása. Az egri líceum épületét 1949-ben kisajátították a pedagógiai főiskola részére. Az 1945–48 közötti elvetélt kísérlet után, amely három fakultású katolikus egyetemet szeretett volna kijárni Egernek,² ez lett a megyeszékhely, illetve az egész megye egyetlen állami felsőoktatási intézménye.

Az 1945-ös és 1947-es választások eredményei jól tükrözik Heves politikai arculatát, ami természetesen szorosan összefügg a gazdasági, társadalmi és kulturális jellemzőkkel. Két dolog szembetűnő: az egyik, hogy mindkét választáson fölényes győzelmet arattak a keresztény „parasztpártok” a baloldali pártjai fölött, a másik, hogy határozott különbség érzékelhető a megye északi és déli településeinek politikai orientációjában. Míg az iparosodottabb északi vidéken (Pétervására és környéke, valamint az Egri járásban fekvő Belpátfalva és környéke) már 1945-ben jelentős sikereket értek el a kommunisták, addig a déli, alföldi településeken az 1945-ös választásokon a kisgazdapárt aratott elsöprő győzelmet, majd 1947-ben a kisgazdák gyengébb szereplését a Barankovics-féle Demokrata Néppárt igen jó választási eredménye ellensúlyozta. Ugyanez jellemzi a két legnagyobb város, Eger és Gyöngyös eredményeit is. 1945-ben Egerben 62,6 százalékot, Gyöngyösön 59 százalékot kaptak a kisgazdák; 1947-ben a Demokrata Néppárt Egerben 54 százalékos, Gyöngyösön 42,5 százalékos sikert ért el. A harmadik város, Hatvan a megye legjelentősebb szociáldemokrata központja volt.³

A második világháborút követő politikai átalakulás a megyében több helyen váltott ki tiltakozó megmozdulásokat. Közülük az első és legnevezetesebb 1945–46-ban Gyöngyösön, páter Kiss Szaléz vezetésével robbant ki, aki beszédeiben a szovjet megszállás veszélyeire hívta fel a figyelmet, és a polgári demokrácia mellett agitált. A szerzetest a szovjet hadsereg katonai törvényszéke halálra ítélte, és

¹ Nagy, 1970, 90. o.

² Szecskó, 1996, 191–215. o.

³ HML, Pártarchívum, 1. f. Az MKP Heves megyei titkársága, bizottsága és alapszervezetei iratai, 3. fcs. 8. ő. e.

kivégezték. 1947-ben Besenyőtelken a kisgazdapárt vezetésével nagyobb tüntetést szerveztek a kommunisták ellen. 1951-ben Újhatvanban több mint egyhetes tüntetés volt, amelyet végül a karhatalom számolt fel. 1952-ben Karácsondon, Besenyőtelken és Kiskörén került sor nagyobb tüntetésekre, amelyek elfojtásához szintén mozgósították a rendvédelmi erőket. Adatok vannak arra is, hogy 1953-ban több községben földvisszafooglalásokra került sor.

1956 nyarától – többek között az országos politikában bekövetkezett változások tükröző, illetve sürgető *Irodalmi Ujság*- és *Szabad Nép*-beli cikkek, valamint a Petőfi Kör előadásainak hatására – Heves megyében is egyre több helyen tartottak olyan értelmiségi összejöveteleket, ahol a korábbiakhoz képest sokkal nyílabb és kritikusabb hangot használtak. A falusi parasztság nyíltan fellépett a tagosításokkal szemben: Poroszlón elzavarták a földnyilvántartókat, Tarnaleleszen röpcédulákon szólították fel a lakosságot, hogy foglalja vissza betagosított földjét. Több helyen követelni kezdték a korábbi években üldözöttek rehabilitálását.

Október 18-án délután Egerben is új hangvételi nyilvános összejövetelre, úgynevezett értelmiségi ankétára került sor, amelyet a Hazafias Népfront és a TITT szervezett a szakszervezeti székház kultúrtermében. A több mint négyszáz résztvevő megtöltötte a termet, vagy ötvenen a folyosón hallgatták a hangszórót. A bevezető előadást Boldizsár Iván, a *Hétféli Hírlap* főszerkesztője tartotta, majd hozzászólások következtek.⁴ A korabeli tudósítás szerint a hallgatóság nagy tapssal fogadta az előadó azon kijelentését, hogy Rákosi Mátyás nem térhet többé vissza a politikai életbe.⁵

Hasonló értelmiségi ankétára került sor október 20-án is, amelyen a meghívott vendég Aczél Tamás író, újságíró, a Nagy Imre köré tömörülő értelmiségi ellenzék egyik vezető személyisége volt.

Október 21-én Eger is csatlakozott azon iskolavárosokhoz, ahol az ifjúság immár nyíltan fellépett körülményeinek megjavítása érdekében. A helyi újság a következőképp kommentálta az eseményeket: „Friss szelek, fényes szelek fújnak. [...] Áttörték ezek a szelek az Egri Pedagógiai Főiskola vastag falait is, felrázva az ifjúságot...”⁶ A mozgalmas vasárnap délutáni összejövetel azzal kezdődött, hogy több tucat főiskolai hallgató – Bíró Lajosnak, a rajz tanszék tanársegédjének a közreműködésével – megalakította a Kossuth Kört,⁷ este egy nagygyűlésen felolvasták a kör memorandumát. Ennek egyik pontja újrafogalmazta a hallgatók DISZ-hez való viszonyát. Megállapították, hogy a DISZ az egri főiskolán sem töltötte be a feladatát, ezért a vezetőségnek le kell mondania. Ezt az érintettek meg is tették, majd a jelenlévők úgy döntöttek, hogy elfogadják a szegediek kezdeményezését, és

⁴ *Népújság*, 1956. október 20.

⁵ *Népújság*, 1956. október 24.

⁶ Uo.

⁷ Kozári, 1999, 169–181. o.

egy új ifjúsági szervezetbe tömörülnek, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségébe. Ugyanakkor leszögezték, hogy a MEFESZ ifjúsága követi a pártot, és eszmei alapja a marxizmus-leninizmus. Az éjszakába nyúló megbeszélés alatt még egy 12 pontból álló követelést is megfogalmaztak az oktatásügyi miniszternek címezve. Követelték a politikai és erkölcsi egyenrangúságot tanáraikkal és vezetőikkel, a kötelező óraszámok csökkentését, a fakultatív oktatás bevezetését, az ifjúság hazafias nevelésének nemzeti alapokra helyezését. Sürgették a fakultatív nyelvoktatás azonnali bevezetését és a honvédelmi órák számának csökkentését. A főiskola igazgatója, dr. Némedi Lajos nyilatkozatban közölte, hogy ő és a főiskola tanácsa egyetért a követelésekkel, és a MEFESZ-t elismerik a diákok szervezetének.⁸

A forradalom első napjai Egerben és a megye többi településén

Az október 23-án a fővárosban megkezdődő fegyveres harc Egert érintő első közvetlen következménye az volt, hogy a honvédelmi miniszter még aznap éjjel Budapestre vezényelte az egri gépkocsizó lövészezred két zászlóalját az ezredparancsnok vezetésével. A helyőrségben a kiegészítő parancsnokság beosztottjain kívül mindössze annyi katonai erő maradt, amennyi a katonai objektumok őrzését biztosítani tudta. (A Budapestre vezényelt egységek november 1-jén tértek vissza.) A városban maradt alakulat megbízott parancsnoka Jobb László főhadnagy lett.

Az első napok a tanácstalanság és a várakozás jegyében teltek el a megyeszékhelyen. Nemcsak a fővárosi eseményeket – Nagy Imre miniszterelnökké, Kádár János első titkárrá történő kinevezését, az első forradalmi, illetve munkástanácsok megalakulását –, hanem a régió ipari és munkásfellegváraiból, Miskolcra és az ózdi iparvidékről érkező híreket is nagy várakozással fogadták az emberek. A Borsodból kapott beszámolók a személyesség révén közvetlen befolyással voltak az egri, illetve a megyei eseményekre. Borsod megyében nagyon korán megindult a forradalmi erjedés. Október 24-én a DIMÁVAG-ban már létrejött a munkástanács, a dolgozók követeléseit Földvári Rudolf, a megyei pártbizottság első titkára is támogatta, azokat másnap a miskolci küldöttség vezetőjeként személyesen adta át Nagy Imrének. Ugyanezen a napon megalakult a Borsod Megyei Munkástanács.

Egerben a párt- és a tanácsi apparátus, valamint a rendőrség október 25-ig ellenőrzése alatt tartotta az eseményeket. A Borsodból érkező hírek hatására úgy döntöttek, hogy fegyveres ellenőrzés alá vonják a Miskolcot Budapesttel összekötő főutat. Rendőrök és katonák igazoltattak minden áthaladó csoportot, s akik nem rendelkeztek megfelelő dokumentumokkal, azokat bekísérték a rendőrkapitányságra. Október 25-én már több száz – főleg Borsodból érkezett – személyt tartottak fogva a kapitányság udvarán. A feltartóztatottak szabadságharcosoknak

⁸ *Népújság*, 1956. október 24.

nevezték magukat, és a borsodi forradalmi bizottságra, személy szerint Földvári Rudolfra hivatkozva követelték, hogy engedjék őket szabadon. Az egri pártbizottság kérésére Miskolcra küldöttség jött értük, de ezek a pártfunkcionáriusok már (és még) a forradalom szimpatizánsai voltak. Rá akarták venni a Heves megyei pártbizottság vezetőit (Komócsin Mihályt, Putnoki Lászlót), hogy írjanak alá egy nyilatkozatot arról, hogy csatlakoznak a Borsod megyei pártbizottság által támogatott követelésekhez, ezt azonban a hevesiek visszautasították.

Ezalatt a főiskolán megvitatták a szegedi MEFESZ alapszabályát, majd megválasztották vezetőiket: az elnök Nagy Pál főiskolai hallgató, az elnökhelyettesek Bíró Lajos főiskolai tanár, Balogh László és Skláncz Vince főiskolai hallgatók lettek.

Október 24-én este már kisebb demonstrációra került sor Eger belvárosában. Egy főleg diákokból álló társaság Kossuth-nótákat énekelve és forradalmi jelszavakat skandálva vonult végig a Széchenyi utcán. A megyei rendőrfőkapitány készenlétbe helyezte a karhatalmi erőket.⁹

Október 25-én diákküldöttek érkeztek Egerbe Budapestről, Miskolcra és Szegedről, valamint „munkásküldöttek” a közeli ipari településekről: Ózdról és Borsodnádásdról. Példájukat követve az egri fiatalok kimentek Gyöngyösre, Hatvanba és a környék falvaiba, hogy a rádió híradásait cáfolva elmagyarázzák, mi is történt az elmúlt napokban. Este újabb tüntetésre került sor Egerben, amelyen nagyrészt a pedagógiai főiskola hallgatói, illetve a Dobó István Gimnázium diákjai, tanárai vettek részt; szovjetellenes jelszavakat hangoztattak, sapkájukra nemzetiszínű szalagot tűztek.

Október 26-án már komolyabb megmozdulásokra került sor Egerben. A közterekről, középületekről eltűntek a kommunista szimbólumok. Dél előtt ledöntötték és kivontatták az utcára a Népkertben álló szovjet katonai emlékművet. Délután a Vorosilov téren lévő szobrot döntötték le, majd a több száz fős tömeg a főiskola elé vonult. A tömeg egyre radikalizálódott – már az ÁVH lefegyverzését követelték –, amikor a pártbizottság és a szakszervezet küldöttsége felkerlte a MEFESZ vezetőit, hogy akadályozzák meg a tüntetés eszkalálódását. A főiskolások bekapcsolódtak a tömegdemonstrációba, és a Széchenyi úton végighaladó, majd a Petőfi-szoborhoz vonuló tömeg élére álltak. Egy kisebb csoport a nyomdába ment, ahol rölapokat kezdtek nyomtatni. Az államvédelem székhelyét és a megyei pártbizottság épületét ekkor még elkerülte a nép bosszúja.

Az este folyamán a megyei pártbizottság köszönetét fejezte ki a főiskolásoknak, amiért sikerült kordában tartaniuk az indulatokat, a városi rendőrség pedig folyamatos kapcsolattartást ajánlott a MEFESZ-nek. Megkezdődött a főiskolások lefegyverzése, parancsnokuk Czaga István főhadnagy, a katonai tanszék oktatója lett.

Október 27-e fordulatot hozott a forradalom egri eseményeinek menetében. A történetek felgyorsulásához nagymértékben hozzájárultak azok a borsodi munká-

⁹ HML, XXV. 21/b. Egri Megyei Bíróság, Büntetőperes ügyek (EMB.), B. 322/1958. Bettes László pere.

sok, akik három-négy teherautóval érkeztek Ózdról és Miskolcra. (Szökött rabok is voltak közöttük.) A borsodiak végcélja Budapest volt, Egert inkább csak fegyverszerzés céljából ejtették útba. Itt számosan csatlakoztak hozzájuk, fegyvert és az ÁVH feloszlását követelve. A helyzet egyre feszültebb lett.

A városi rendőrkapitányság a főiskolához fordult, Bíró Lajost, a MEFESZ elnökhelyettesét kérték fel tárgyalni a város közrendjének fenntartásáról, illetve az ÁVH sorsáról. Ez utóbbival kapcsolatban megállapodtak, hogy az államvédelmisek békésen elhagyhatják a várost. Megjegyzendő, hogy az államvédelem megyei egysége már az éjjeli órákban megkezdte a kapitányság kiürítését, a beosztottak csoportokba verődve a Bükk erdeibe menekültek. (Időközben épületüket elfoglalta egy fegyveres csoport, amelynek a vezetője Tompa András rendőr százados, a vasútbiztosító tisztí őrs parancsnoka, tagjai pedig AKÖV-dolgozók¹⁰ – többek között Bartók László, Mata József, Rózsa Kálmán – voltak.¹¹)

Hamarosan újabb megbeszélésre került sor a főiskola és a rendőrség vezetői között, amelyen mások mellett részt vett Némedi Lajos, a főiskola igazgatója, Bíró Lajos, valamint Körmöczy József alezredes, a városi rendőrkapitányság vezetője és Tompa András százados. Ezen az értekezleten merült fel először egy városvédelmi bizottság felállítása, amelybe a honvédséget is be kívánták vonni. Ennek érdekében tárgyalásokat folytattak a laktanyában, ahol ígéretet kaptak arra, hogy a honvédség bekapcsolódik a város rendjének és közbiztonságának a fenntartásába. Végül a megyei pártbizottság épületében alakult meg Eger Városvédelmi Bizottsága, amelynek pártbizottsági tagok, a megyei és városi tanács funkcionáriusai, rendőrök, katonák, szakszervezeti-, DISZ- és MEFESZ-vezetők lettek a tagjai. A szervezet székhelye a főiskolán volt.

Az intézkedés időszerűségét igazolták az utcán zajló események. A körülbelül harmincfős ózdi fegyveres csoportot a városból kivezetni próbáló Andrásfi Jenő rendőr hadnagytól valaki elvette a géppisztolyát, mire ő pisztolyával többször a levegőbe lőtt, majd bemenekült a városi pártbizottság székházába, ahol eltorlaszolták mögötte az ajtót. Az ózdiak és a közelben tartózkodó helybeliek követelni kezdték a „tömegbe lövő” hadnagy kiadatását. A pártház védői és a kint lévők között szórványos lövöldözésre is sor került. A városvédelmi bizottság harcokcsit vezényelt az épülethez, majd az ózdiak egy részét a járőrök összeszedték és lefegyverezték. Ezen időben Andrásfi – a rendelkezésre álló dokumentumokból pontosan nem tisztázható körülmények között – kikerült a pártházból. Megjelenése lincshangulatot váltott ki, a hadnagyot vonszolni kezdték az útesten, és a felakasztását követelték. Csak a városvédelmi bizottság, személy szerint Bíró Lajos intézkedése mentette meg az életét: főiskolások és a bizottsághoz hű fegyveres nemzetőrök

¹⁰ Az Egri 32. Sz. Autóközlekedési Vállalat dolgozói.

¹¹ Mindkét munkahely dolgozói hamar és intenzíven bekapcsolódtak a forradalomba. Ennek az volt az oka, hogy a közút és a vasút dolgozóit gyorsan és sokfelől eljutottak az információk.

mentették ki a tömeg kezéből. Kórházba szállították, ahonnan csak nehezen sikerült eltávolítani a kivégzését követelőket. A hadnagyot később Miskolcra menekítették.

Még éjszaka összeült a városvédelmi bizottság, hogy felhívással forduljon a lakossághoz, amely másnap megjelent a helyi *Népújság*ban. Bejelentették, hogy a rend biztosítása érdekében megalakult a nemzetőrség ideiglenes parancsnoksága, amelynek irányítása alatt állnak a város fegyveres erői, beleértve a felfegyverzett diákságot, a honvédséget és a karhatalmi szerveket. A forradalmi szervezetek küldötteit október 28-án fél tizenegyre a színházba hívták a városi munkástanács megalakítására. Bejelentették, hogy a megyei, a járási és a városi pártbizottság beszüneti működését.

A megye településein különböző időben és eltérő intenzitással vette kezdetét a forradalom. Ha egy község lakosai közül valaki (vagy egy csoport) részt vett a budapesti vagy borsodi eseményekben, ott igen gyorsan sor került az első megmozdulásokra, majd pedig a munkástanács megalakítására. A megye nagyobb ipari üzemének dolgozói is kezdeményezően léptek fel lakóhelyükön.

A Pétervásárai járás egyik községébe, Mátradereszkére egy Budapesten tanuló falubeli fiatalember – hármassugró élsportoló – október 22-én vitte meg a fővárosi események híreit. Másnap este tüntetésre került sor, amelyen a falu lakosai a helyi funkcionáriusok leváltását, elzavarását követelték. Október 25-ig minden este volt megmozdulás, megrongálták a szovjet hősi emlékművet, leverték a téglagyárról a vörös csillagot, széttépték a vörös zászlókat, feltörték az MDP-helyiséget, és semmisítették az iratokat, ezzel egyidejűleg kitették a keresztet az iskolában és a tanácsházára.

A járás eseményeire azonban nagyobb hatással volt a közeli borsodi munkásváros, Ózd, ahová sokan jártak dolgozni az észak-hevesi községekből. Maga a járási székhely, Pétervására is az ózdiak segítségével alakította meg október 26-án az ideiglenes munkástanácsot.

Bátorban október 27-én este Ózdról hazatérő munkások mentek be a tanácsházára, és közölték a tanácselnökkel, hogy este hét órára felvonulást szerveznek, mivel Ózdon és Miskolcon ez korábban már megtörtént. Lemondatták a tanács végrehajtó bizottságát, és ideiglenes forradalmi munkástanácsot alakítottak.

Erdőkövesden október 25-én este körülbelül háromszázan vonultak fel, előbb az ózdiak 12 pontos követelése hangzott el, majd énekelve a falu központjába mentek, és ott imádkoztak. Ezt követően kommunista szerzők könyveit, vörös zászlókat és drapériákat, Sztálin-, Lenin- és Rákosi-szobrokat semmisítették meg. Október 27-én Ózdon dolgozó munkások házról házra járva hívták felvonulásra a falu népét. A tüntetést követően 19 tagú munkástanácsot választottak.

Hevesaranyoson október 25-én ugyancsak Ózdról hazaérkezett munkások kezdeményeztek tüntetést. Kommunista- és szovjetellenes jelszavakat skandáltak, az egyik funkcionárius házának ablakát később betörték.

Az Egri járás Borsoddal határos északi községeiben is hasonlóan alakultak a forradalom első napjai. Bekölce kereső lakosságának nagy része a Borsodnádasi Lemezgyárban dolgozott, ahol a hangulatot magas hőfokúra hevítették a Miskolcra érkezett hírek. A községből ott dolgozók lakóhelyükön is mozgolódni kezdtek, így október 26-án tüntetésre került sor. Az iskola homlokzatáról leverték a címert, a tanácson talált vörös zászlót elégették, majd ideiglenes munkástanácsot választottak.

Bükkszentmártonba a hírek a belpátfalvi cementgyárban dolgozó falubelieken keresztül érkeztek, ők voltak a megmozdulások kezdeményezői is. Október 27-én egy társaság az ablakon keresztül behatolt a tanácsházára, és az írógépen több példányban legépelte a miskolciak rölapját. Ezután kidobolták, hogy délután felvonulást tartanak, és megválasztják a községi munkástanácsot. A felvonuláson szovjetellenes jelszavakat skandáltak, elégették a vörös zászlókat, többször elszavalták a *Nemzeti dalt* és a *Szózatot*.

A délebbre fekvő Demjén község határában az ötvenes években olajat találtak, ennek kitermelése a forradalom előtti időszakban indult meg. Október 27-én itt is felvonulásra került sor, amelynek egyik szervezője, a helyi tanító az iskolásokat is bevonta a tüntetésbe. A tanácsházán őrzött munkásmozgalmi képeket és vörös zászlókat elégették, ledöntötték a szovjet emlékművet. A megmozdulást követően megválasztották a munkástanácsot.

A járás déli községeiben valamivel később és csendesebben zajlottak az első megmozdulások, feltehetően a 3-as számú főúton folyamatosan mozgó szovjet harckocsik miatt.

A Füzesabonyi járás északkeleti községeire szintén nagy hatással voltak a borsodi, különösképpen a mezőkövesdi események.¹² Füzesabonyban október 26-án este került sor az első megmozdulásra: egy helybeli fiatalokból és vasutasokból álló csoport ledöntötte a szovjet emlékművet. (Arra is ügyeltek, hogy kelet felé döntsék.) A járási pártbizottság és a hadkiegészítő parancsnokság is tanácstalan volt, különösen azért, mert ekkor már a járás több községéből (Egerfarmos, Mezőszemere, Mezőtárkány) érkeztek olyan hírek, hogy a Diósgyőrben dolgozó falubeliek, akik részt vettek a miskolci eseményekben, követni akarják az ottani példát, Szihalom községben pedig ekkorra már megválasztották a munkástanácsot.

Október 27-én Füzesabonyban a forradalmi tanács megválasztására összegyűlt tömeg a tanácstitkár, valamint a begyűjtési biztos kiadatását követelte. Miután nem találták őket, a begyűjtési osztályvezető lakására mentek, akit – egyes források szerint – megvertek. Egy másik csoport a kiegészítő parancsnokságot fegyverezte

¹² Kozári, 1998, 123–138. o. Mezőkövesden október 25-én lefegyverezték a hadkiegészítő parancsnokságot, kiszabadították a rabokat a börtönből, majd az utcákon tüntettek. Az éjszaka folyamán helybeliek is csatlakoztak a Miskolcra érkezett felkelőkhöz. Öt teherautóval indultak tovább – Heves megyén keresztül – Budapest felé, hogy segítsenek a szabadságharcosoknak.

és váltotta le. Miután a rendőrség is csatlakozott hozzájuk, a járási pártbizottság épülete felé indultak. Útközben a kiskereskedelmi vállalat zsidó származású vezetőjét ittas személyek az utcára akarták hurcolni, hogy ott agyonverjék. A tragédiát a kiegészítő parancsnokság egyik beosztottja akadályozta meg, az üzlet vezetőjét (védő)örizetbe vették. A járási pártbizottság épületét a fegyvert kereső tömeg teljesen feldúlta. Az incidensek ellenére végül sikerült megválasztani a forradalmi bizottságot, amelynek elnöke a nap főszereplője, Gál János lett. A testület titkárává Fecske László volt jegyzőt választották.

A megye második legnagyobb városába, Gyöngyösre október 26-án érkeztek diákok Budapestről, Miskolcra és Egerből azzal a céllal, hogy tüntetést szervezzenek. Délután mintegy 1200 fős tömeg lepte el az utcákat (környékbéli bányászok, a város üzemének munkásai, parasztok és diákok). Eltávolították az épületekről a kommunista jelképeket, majd a laktanyához vonultak, hogy a Hatvanból visszafordított miskolci felkelőket kiszabadítsák. A katonák ellenálltak, megtagadták a fegyverek kiadását is, a felkelők ellen harckocsikat vonultattak fel, és az őrsg riasztólövéseket is leadott. A rendkívül feszült helyzetnek az Abasárról segítségül hívott harckocsizászlóalj megjelenése vetett véget. A túlerőt látva késő éjszaka a tömeg széteszlott, haláleset vagy sérülés nem történt. Másnap folytatódtak a tüntetések, a tömeg behatolt a középületekbe, és megsemmisítette az ott talált iratokat. A helyőrség ezúttal is beavatkozott és szétzavarta a tüntetőket; a postát és a rendőrséget megszállták a katonák.¹³

A Gyöngyösi járás községeibe egyrészt Gyöngyösről, másrészt azoktól a vasutasoktól jutottak el a hírek, akik a budapesti vonalon teljesítettek szolgálatot. Abasár községben október 27-én a gyöngyösi Szerszám- és Készülékgyárban dolgozó helybeliek voltak a kezdeményezők, Adács községben viszont a helybeli vasutasok indították el az eseményeket. A járás legtöbb községében október 26-án és 27-én tüntettek, eltávolították az önkényuralmi szimbólumokat, ledöntötték a szovjet emlékműveket.

Nagyredén október 27-én a kora esti órákban tüntetésre került sor. Mivel a faluban aznap lakodalom, temetés és szüret is volt, az emberek nagy része ittas volt. Némileg ennek tudható be, hogy a nap folyamán igen sok atrocitásra került sor. Több funkcionáriust inzultáltak, egyikük lakásába erőszakkal behatoltak. A Brezovay-kastély előtt a földesúr emlékére elénekelték a *Himnusz*t. A téeszírodából és a tanácsházából kihordták a vörös zászlókat, a dekorációkat és az iratokat, majd elégették őket.

Hatvan város, a Hatvani járás és a Hevesi járás (tulajdonképpen a leginkább alföldi, azaz mezőgazdasági jellegű területek) első megmozdulásai az eddigiektől legfőljebb annyiban különböztek, hogy csak viszonylag későn (október 28-án vagy inkább azt követően) került rájuk sor, s azok voltak a kezdeményezők, akiket az

¹³ Kozári, 2000, 223–241. o.

elmúlt évek diktatórikus politikája leginkább sújtott. Így jelentős szerepet játszottak a volt kiskazda párttagok, az egykori középirtokos parasztság, valamint az értelmiség és a közalkalmazottak (például MÁV-tisztviselők) rétege.

A forradalom szervezetei

A kommunista diktatúra főbb szimbólumainak eltüntetése után – néhol azzal egy időben – került sor az intézményrendszer átalakítására. Az országban több helyen, szinte a forradalom első óráiban, spontán módon jöttek létre új szervezetek. (A budapesti Egyesült Izzóban és a miskolci DIMÁVAG-ban már október 24-én munkástanácsok alakultak.) Az MDP KV és a SZOT elnöksége október 26-án felhívta a dolgozókat munkástanácsok létrehozására, majd Nagy Imre október 28-i beszédében – a kormány nevében – üdvözölte és a demokrácia kiszélesítésére tett dolgozói kezdeményezésnek minősítette azokat. Október 30-án a kormány hivatalosan elismerte a forradalomban alakult helyi önkormányzati szerveket.

Egerben ezen a téren is a borsodiak voltak a kezdeményezők. Október 26-án a kora délutáni órákban Miskolcra érkezett küldöttek néhány egri szervezet képviselőjének a kíséretében azzal a javaslattal keresték fel a Heves megyei pártbizottság vezetőit, hogy alakítsák meg Egerben is a dolgozók tanácsát, amelynek fennhatósága kiterjedne a megye egész területére, és hogy csatlakozzanak a miskolci követelésekhez.

A párt végrehajtó bizottsága – Komócsin Mihály megyei első titkár javaslatára – elfogadta a pontokat azzal a kikötéssel, hogy sztrájkra nem kerülhet sor. Ezt azzal indokolták, hogy a megye iparának döntő része a közellátást, a közszolgáltatásokat biztosítja, és ha leállnának, az a megye, illetve az ország dolgozóit sújtaná. Megalakult Eger Város Dolgozó Tanácsa, amelyben a párt, az ifjúsági-, diák- és munkásszervezetek, a szakszervezet, a tömegszervezetek, a Hazafias Népfront és a karhatalmi szervek képviselői vettek részt. A tanács elhatárolta magát mind a sztálinista-rákossista múlttól, mind az elmúlt napok szélsőséges megnyilvánulásaitól. Legfontosabb feladatának a rend és a nyugalom megőrzését tekintette. Felhívták a megye lakosságát, hogy a miskolci és az egri példa nyomán minden területen alakítsák meg saját munkás-dolgozó tanácsukat.¹⁴

Eger első munkástanácsa október 26-án a felhívástól függetlenül jött létre az AKÖV-nél. Határozatukban többek között szabad, független, szocialista Magyarországot, a nemzeti demokráciának nem megfelelő vezetők azonnali leváltását, új választójogi törvényt és új választásokat követeltek. Petíciójukat eljuttatták az MDP megyei végrehajtó bizottsághoz, amely azzal egyetértett.¹⁵

¹⁴ *Népújság*, 1956. október 27.

¹⁵ Uo.

Úgy tűnik, a megye és a város pártvezetői ebben az időszakban már teljes mértékben igazodtak a borsodi pártvezetéshez, illetve keresték a kapcsolatot a spontán módon kialakuló új hatalmi központtal, amely a főiskola épületében székelt. Azt remélték, hogy a megváltozott helyzetben is jelentős szerepet tudnak majd betölteni. Kompromisszumkészségüket növelte a cél, hogy elkerüljék a felesleges anyagi és véráldozatot.

Október 28-án a főiskola épületében ekkorra kialakult új hatalmi elit felhívására alakították meg a munkástanácsok küldöttei Eger Város Forradalmi Nemzeti Tanácsát. A régi párt-, tanácsi és tömegszervezeti funkcionáriusok tettek ugyan halvány kísérletet arra, hogy Eger Város Dolgozó Tanácsát központi hatalmi szervezetté fejlesszék, de az országos politikában történt alapvető változás, illetve az utcán zajló események ebben megakadályozták őket.

Az alakuló ülésre a színház épületében került sor, amelyet teljesen megtöltöttek a küldöttek és az érdeklődők. Az ülésen részt vett a Borsod megyei és az ózdi városi munkástanács küldöttsége is. Az összejövetelt a *Nemzeti dal* és *A XIX. század költői* című versek elszavalásával, illetve a *Szózat* elnéklésével nyitották meg. A forradalmi tanács megalakításának szükségességét a levezető elnök azzal indokolta, hogy ebben a rendkívüli helyzetben „nagy szükség van egy hatalmi szervre, amely minden karhatalmi és egyéb erők felett rendelkezik, s kezében tartja a város rendjét és nyugalomát”¹⁶. A borsodi küldött beszámolt az elmúlt napok ottani eseményeiről, majd ismertette a miskolci egyetemisták 11 és a munkások 21 pontos követelését. Később egy mérnök kapott szót, aki összefogásra, a gyűlölködés elkerülésére szólította fel a jelenlévőket, majd javaslatot tett az Eger Város Forradalmi Nemzeti Tanácsa elnevezésre. Véleménye szerint, mivel Egerben igen kevés a munkás, és a „munkás” szó az elmúlt években egyébként is lejáratódott, nem lenne szerencsés a munkástanács elnevezést használni. Javaslatát a gyűlés résztvevői elfogadták, majd megválasztották a 32 tagú tanács tagjait, ügyelve rá, hogy minden réteg, foglalkozási ág kellő súllyal képviseltesse benne magát.

A tanács első ülésére még aznap délután háromkor sor került a főiskola épületében. Hivatalosan is regisztrálták a tagokat, szétosztották a megbízóleveleket, majd megválasztották az elnökséget és a különböző bizottságokat. Az elnökség tagja lett: Balogh László és Bíró Lajos (MEFESZ), Rákóczi Lajos (városi tanács), Bárdos Lajos és Komenczi Lajos (munkásság), Varjú Mihály (parasztság), Jobb László főhadnagy (honvédség).¹⁷ Mivel az összejövetelt a főiskolán tartották, az ülés levezetésére az egyedül jelenlévő MEFESZ-tagot, Balogh László főiskolai hallgatót kérték föl (Bíró Lajos ekkor Debrecenben tartózkodott). Az elnök személyének megválasztásakor újra olyan vélemény alakult ki, hogy e posztra MEFESZ-tagnak kell kerülnie. Balogh Lászlót javasolták, aki viszont az idősebb és tapasztaltabb

¹⁶ *Népújság*, 1956. október 28.

¹⁷ *Népújság*, 1956. október 29.

Bíró Lajost ajánlotta e fontos tisztségre. Végül ideiglenesen mégis Baloghot választották elnökké, és mivel Bíró Lajos elfoglaltságaira hivatkozva később sem vállalta el a tisztséget, november 3-ig formálisan is ő maradt a forradalmi tanács elnöke.¹⁸ Mindazonáltal a tanács szellemi irányítója, legbefolyásosabb személyisége Bíró Lajos, valamint az adott helyzetben legfontosabb feladatot ellátó Jobb László főhadnagy voltak. Mindketten alapvetően mértéktartó, megfontolt és kompromisszumkereső magatartást tanúsítottak a forradalom időszakában.

Az összejövétel a szakmai bizottságok megválasztásáról is határozott: a legfontosabb a Jobb László vezette védelmi bizottság volt, emellett jogügyi, közellátási, sztrájk- és mezőgazdasági bizottság működéséről és összetételéről maradtak fenn adatok. A bizottságokba szakértelmük miatt olyanokat is beválasztottak, akik nem voltak munkástanács-tagok, de a forradalom követeléseivel egyetértettek.¹⁹

Eger Város Forradalmi Nemzeti Tanácsa legsürgetőbb feladatának a város közrendjének és közbiztonságának a megteremtését tekintette. Ennek érdekében október 29-én felhívással fordult a lakossághoz, közzétéve, hogy a városban lőfegyvert csak a forradalmi tanács fegyverviselési engedélyével lehet tartani, minden más fegyvert és a lőszert a tanácsnak be kell szolgáltatni.²⁰

A védelmi bizottság munkájának köszönhetően a forradalom elkövetkező napjaiban Egerben számottevő atrocitásra nem került sor. Jobb Lászlóék a forradalmat támogató katonatisztek, rendőrök, diákokból és munkásokból szervezték meg a nemzetőrséget, csúcsszerve Jobb László vezetésével a Nemzetőrség Ideiglenes Városi Parancsnoksága lett. A parancsnokság tagja volt még Tompa András rendőr százados és Nagy Pál főiskolai hallgató. A parancsnokság alá tartozott a Politikai nyomozócsoport, a Fegyveres diákosztag, ennek „R” (vagyis riadó) csoportja; az AKÖV forradalmi zászlóalja (Tompa András vezetésével), valamint ennek „R” csoportja (Bartók László vezetésével); a Rendőrség Forradalmi Tanácsa és a tartalékos (főleg horthysta) tisztekből verbuvált „tíz bizottság” (Holczér László vezetésével).²¹ A város fontosabb objektumaihoz a nemzetőrség egységei adtak őrséget, éjjelente pedig a lakosság fokozottabb biztonsága érdekében járőrök cirkáltak a város utcáin. Kijárási tilalom elrendelésére nem volt szükség.

A védelmi bizottság – egyetértésben a forradalmi tanáccsal – a nyugalom és a békés átmenet biztosítása érdekében, erőszak alkalmazása nélkül őrizetbe vett

18 BAZML, MMB., B. 1192/1957. Bíró Lajos és társainak pere.

19 HL, Budapesti Katonai Bíróság, B. 282/1957. Jobb László és társainak pere.

20 *Népújság*, 1956. október 29.

21 Jobb László 1956. október 29-én utasítást adott egy védelmi zászlóalj létrehozására, melynek szervezését a „tíz bizottság” végezte, vezetésével Holczér László volt horthysta őrnagyot bízták meg. A bizottság többi tagja is nagyrészt egykori katonatiszt volt. Tevékenységük később igazolásul szolgált ahhoz a koncepcióhoz, hogy a forradalmat – másokkal együtt – a népi demokrácia ellenségei, a „rég világ” képviselői robbantották ki. Ezért különösen súlyos börtönbüntetést kaptak.

néhány volt pártfunkcionáriust és államvédelmi tisztet. Az államvédelmisek nevét közzétette a helyi újság. Úgy tervezték, hogy további sorsukról az új, demokratikus bíróságnak kell döntenie.

A forradalmi tanács személyi kérdésekben is döntött. Átalakította a megyei lap, a *Népújság* szerkesztőbizottságát, valamint leváltotta a városi tanács elnökét. Utóbbi élére Rákóczi Lajos került, aki korábban a végrehajtó bizottság elnökhelyettesi tisztét töltötte be. (A városi tanács forradalmi tanácsának elnökévé is őt választották.) A *Népújság* főszerkesztői teendőivel Sklánicz Vince főiskolai hallgatót bízták meg, így az adott időben legfontosabb propagandaeszköz, a helyi sajtó – amely ezekben a napokban csak Egerben volt kapható, vidékre nem jutott el – a forradalmi eszmék szószólójává vált. A *Népújság* több alkalommal bírálta az országos politikai vezetést. Október 28-i számukban bíralták az új kormány személyi összetételét, kifogásolták, hogy több sztálinista-rákosista politikus (Apró Antal, Bognár József, Erdei Ferenc) is helyet kapott benne. „Jobb magyar kormányt is el tudnánk képzelni, olyat, amelynek tagjai képesek a jelenleg dúló szörnyű testvérharcot megszüntetni. Akikre hallgat népünk, s akik hallgatnak népünkre.”²²

A város forradalmi központjából, a líceum épületéből főiskolai hallgatók Szabad Eger rádió néven független rádióadást sugároztak. A berendezést az államvédelem épületéből hozták el, miskolci műszaki egyetemisták helyezték üzembe. A rádióadás megindítását is a miskolciak szorgalmazták arra hivatkozva, hogy nem kielégítő a kapcsolat a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem diákszemélyeivel és az egri főiskolások között. Az adásokban helyi üzenetek, az országos politikai események kommentárjai, illetve nyugati rádióadásokból átvett szemelvények hangzottak el. A hírek bemondásában két színész segédkezett.

Eger Város Forradalmi Nemzeti Tanácsa felvette a kapcsolatot a Borsod Megyei Munkástanáccsal. Az egri küldöttség a tárgyalások után úgy döntött, hogy csatlakozik a borsodi dolgozók állásfoglalásához és követeléséhez, amely a kormányhoz képest általában radikálisabb volt.

Bár a járáásokban kialakultak a területi elven alapuló magasabb szintű helyhatósági szervezetek, megyei szintű új forradalmi szervezet Hevesben november 4-ig nem alakult. A Heves Megyei Tanács apparátusából október 26-án létrejött egy testület, amely érdemben segítette az új helyhatósági intézmények létrehozását a megyében. Ez a nyolcas bizottság szakmai feladatunként felosztotta az államigazgatás területét, és minden „szakvonal” élére egy forradalmi tanács tagot jelölt ki. A tanács elnöke dr. Korompai János lett, aki egyben az igazgatási szakvonal vezetői feladatait is ellátta. Legközelebbi munkatársa dr. Bajnok Dezső volt, Eger 1945 előtti alispánja. Bajnok Dezső egyben összekötő volt a városi forradalmi tanácshoz, s annak a közellátási bizottságát irányította.

22 *Népújság*, 1956. október 28.

Annak ellenére, hogy Korompai nem volt tagja a megye legjelentősebb legitim forradalmi szervezetének, mégis ő és a főiskola MEFESZ-szervezetének elnöke, Nagy Pál képviselte Heves megyét Miskolcon az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács alakuló ülésén. Erre november 2-án az egyetem épületében került sor, a gyűlésen részt vettek Békés, Borsod, Heves, Nógrád és Szolnok megyék, Miskolc város és a miskolci egyetem képviselői. A szervezet mintájaként a Dunántúli Nemzeti Tanács szolgált. A gyűlésen elfogadtak egy 15 pontból álló határozatot, amelynek szövege a november 4-i *Népújság*ban is megjelent. Az újabb szovjet támadás miatt a nemzeti tanács érdemi tevékenységet már nem tudott kifejteni.

Az október 28-i fordulat, valamint az egri hatalomátvétel hírére a megye egész területén, minden településen és munkahelyen megtörtént a régi rezsim képviselőinek a leváltása, illetve korábbi tevékenységük elbírálása. Hosszú évek óta először hiteles helyhatóságok, illetve közbiztonsági szervek jöttek létre.

Az új apparátusok megteremtése érdekében komoly munkát végzett a budapesti diákok kezdeményezésére alakult úgynevezett falujáró mozgalom, amelybe az Egri Pedagógiai Főiskola MEFESZ-szervezetének tanárai és diákjai is bekapcsolódtak. Röplapjaikon figyelmeztettek mindenkit saját tettének következményeire, súlyára: „Minden falunak olyan élete lesz, amelyen forradalmi bizottságot választ magának. Vigyázzatok, hogy kikre bízátok magyar falvaink életének az irányítását. Becsületes magyarokat a bizottságokba!”²³ A röpiratok szövegét folyamatosan beolvasták a Szabad Eger rádióban.

Az új önkormányzati testületek elnevezése nem volt egységes, a következőkkel lehet találkozni a dokumentumokban: nemzeti bizottság vagy bizottmány, forradalmi bizottság, forradalmi tanács, munkástanács. A legsajátosabb elnevezést a káli szervezet kapta, amelyet az összes akkoriban használatos jelzővel elláttak: „Káli Keresztény Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottság”.

A választásokat követően a forradalmi tanács elnöke lett a falu legfőbb irányítója. Nagyobb településeken elnökhelyettest is választottak, néhány helyen ismét jegyzőnek nevezték az adminisztratív ügyek felelősét. Titkár választása nem volt általános, ugyanígy a végrehajtó bizottság helyett sem nagyon hoztak létre új testületet. Ha ilyen alakult, akkor általában az intézőbizottság nevet adták neki.

Az új forradalmi testületek személyi összetétele különbözőképpen alakult ki. A legtöbb helyen elzavarták a régi funkcionáriusokat, de arra is számtalan példa akadt, hogy csupán azokat váltották le, akikkel elégedetlenek voltak. Ha a tanácselnök, illetve a vb-titkár korábbi tevékenységével nem váltotta ki a lakosság ellenszenvét vagy gyűlöletét, akkor megmaradhatott funkciójában. Olyan is előfordult, hogy az érintetteket – általában köztisztviselőben álló helyi lakosokat – távollétükben, vagyis tudtuk nélkül választották a forradalmi szervezet élére.

²³ BAZML, MMB, B. 1192/1957. Bíró Lajos és társainak pere.

Dormánd községben a forradalmi tanács október 28-án alakult meg, a tagság nagy része a volt tanács végrehajtó bizottságból került ki. Az egyetlen kritérium az volt, hogy az új önkormányzati szervezetbe a kommunista párt és a téesz tagja nem kerülhetett be; elnöke a vb-elnök volt, aki a forradalom leverését követően is hivatalban maradt. A forradalmi tanács érdemi politikai döntéseket nem hozott, de elrendelte a téesz kukoricájának a kiosztását.

Feldebrő községben is október 28-án alakult meg a forradalmi tanács, elnökéül itt is a vb-elnököt választották. Leváltották viszont az iskola igazgatóját, egyben kötelezővé tették a hitoktatást. A téesztanyát visszaadták régi tulajdonosának.

Erdőtelek községben október 28-án választották meg a hatvanfős forradalmi tanácsot, amelyen belül nyolcfős végrehajtó bizottság alakult. A forradalmi tanács elnöke a volt vb-elnök lett, s a végrehajtó bizottság is a régi apparátus tagjaiból állt. Jelentősebb tevékenységet a régi-új testület nem fejtett ki.

Az általános az volt, hogy a gyűlölt rezsim úgyszintén gyűlölt helyi képviselőit eltávolították; volt, ahol indulatoktól fűtötten, nemegyszer tettelegességet is alkalmazva üzték el őket hivatalukból, néhol még lakóhelyükről is. Az indulatok hátterében legtöbbször nem is a kommunista rendszerrel szembeni általános ellenszenv, hanem egy-egy konkrét, személyes sérelem húzódott meg. (Megjegyzendő viszont, hogy Heves megyében komolyabb következménnyel járó atrocitásra nem került sor. Jelentősebb – anyagi – kár legfeljebb az érintettek lakóházában esett.)

Nagyúton október 29-én a kiskazdapárt egykori tagjainak kezdeményezésére alakult meg a forradalmi tanács. A tanácselnököt felszólították, hogy 24 órán belül hagyja el a községet, majd a népharag a téesz ellen fordult: az elnököt megverték, a szövetkezetet feloszlatták.

Tiszanánán október 27-én alakult meg a negyventagú munkástanács és annak 15 fős végrehajtó bizottsága. A nap folyamán egy csoport a falu párttitkárát a tanácsházán tettelegesen bántalmazta, az ott dolgozókat pedig a hivatalból elkergette (a női alkalmazottak az ablakon keresztül menekültek el). A végrehajtó bizottság intézkedései közé tartozott a szovjet emlékmű ledöntése, valamint a község területén lakó ávosok előállítás és őrizetbe vétele.

Maklár községben az október 27-i falugyűlés határozott a falu önállósításáról (a korábban összevonással létrehozott Maklártálya közös községi tanácsának megszüntetéséről). Közfelkiáltással minden utcából választottak egy-egy személyt az új szervezetbe, ezek a delegáltak hozták létre a szűkebb végrehajtó testületet, az intézőbizottságot. A forradalmi tanács titkára a korábbi vb-titkár lett, elnöke pedig a helyi forradalmi események egyik fő mozgatója.

Gyöngyösön október 27-én az üzemek küldöttei a városi tanácsházán gyűltek össze, hogy a városi munkástanács megalakításáról tárgyaljanak. Másnap, október 28-án az üzemek, vállalatok és hivatalok küldöttei létrehozták a városi munkástanácsot, melynek elnöke Egyed Antal tanár lett, aki a forradalom előtt a Hazafias Népfront elnöke volt. November 1-jétől *Gyöngyösi Hírlap* néven egy hónapon

keresztül önálló újságot adott ki Gyöngyös Város (később: és járás) Munkástanácsa.²⁴ Legelső számuk szalagcíme a győri rádió adásából idézett: „Követeljük, hogy legkésőbb 1957. január végéig szabad választásokat tűzzön ki a kormány több párt részvételével.”²⁵ Bányászok tették közzé azt a cikket, amelyben leszögezték, hogy nem elégszenek meg a kormány félmegoldásaival, és szolidaritást vállalnak a borsodi, győri és mosonmagyaróvári dolgozókkal, akik (tudomásuk szerint) következetesen harcolnak a forradalom célkitűzéseiért. Tagadták, hogy a forradalom célja a burzsoá restauráció lett volna: „A magyar népet nem kell féltetni, hogy kapitalista államformát választ.”²⁶

Hatvanban október 28-án jött létre a nemzeti tanács, amely a szervezet tagjából még aznap létrehozta a szűkebb vezető testületet, a tízfős nemzeti forradalmi bizottmányt. Mindkét testületnek külön elnököt választottak, illetve a nemzeti tanács elnöke a nemzeti forradalmi bizottmány elnökének a helyettese lett. A két testület rövid működése alatt leváltotta a kommunista funkcionáriusokat, majd elrendelte az ávos tisztek, illetve kommunista funkcionáriusok letartóztatását.

A forradalmi tanácsok működésük során általában az alábbi intézkedéseket hozták: a gyűlölt kommunista funkcionáriusok elküldték, esetleg – az államvédelmisékekkel együtt – letartóztatták, a helyi téleszt feloszlatták, néhol a terményeket szétszöztették, az államosított épületeket visszaadták régi tulajdonosaiknak, az iskolagazgatót leváltották, a begyűjtési előadót elküldték, iratokat, kommunista szimbólumokat semmisítettek meg, irányították a nemzetőrség tevékenységét, gyűjtötték a budapesti felkelők részére stb. Legszembetűnőbb, hogy szinte minden településen rehabilitálták és megpróbálták mihamarabb kárpótolni az elmúlt időszak sokat szenvedett falusi rétegét, az általánosan kuláknak bélyegzett középbirtokos parasztságot.

A helyi rendőrséget (rendőrőrsöt) felváltó új közbiztonsági szervezetet mindenhol nemzetőrségnek nevezték. Ennek feladata volt általában az őrszolgálat ellátása a településen, a kommunista párttagok összegyűjtése és kihallgatása, a községben lévő vadász- és szolgálati fegyverek összegyűjtése, ennek érdekében házkutatások elrendelése és lefolytatása.

Az emberek aktivitását, illetve a cselekvés igényét jelzi, hogy a forradalom alig több mint két hete alatt szinte minden járásban létrehozták a képvisleti elven működő járási testületeket. Ezek erejét és elfogadottságát jelzi, hogy a két legfontosabb megyei ellenállási kísérlet is ezekből a testületekből indult ki november 4-e után.

24 A HML birtokában hat megjelent szám van. A forradalom előtti időszakban Gyöngyösnek nem volt saját lapja. Hasonló névvel a kisgazdapárt jelentetett meg újságot 1947-ben. November végétől *Mátravidék* címen ellenlap indult.

25 Gyöngyösi Hírlap, 1956. november 1.

26 Uo.

Az Egri járásban október 31-én összeült a küldöttgyűlés, és a tanácsi végrehajtó bizottság helyett intézőbizottságot választott. (Már október 29-én elkezdte szervezni a járási tanács forradalmi tanácsa a küldöttgyűlést: több tagjuk járta a falvakat, és a községi forradalmi tanácsok ülésein javaslatokat tettek a küldöttek személyére, illetve az elfogadandó követelési pontokra.)

A gyűlésen két napirendi pont szerepelt: a tanács végrehajtó bizottsága helyett megválasztandó intézőbizottság tagjainak kijelölése és megválasztása, illetve a küldöttek által beterveztett követelések megvitatása és azokról határozat.

A küldöttgyűlés 18 tagú intézőbizottságot választott, melynek elnöke dr. Szombathy István lett, a tagság nagyrészt értelmiségiekből, illetve kuláknak bélyegzetekből állt. Kimondták, hogy a továbbiakban a községek utasításokat csak az intézőbizottságtól fogadhatnak el. A küldöttgyűlés által elfogadott követelés főbb pontjai megegyeztek az országosan elterjedtekkel, de a tulajdonviszonyok tekintetében az átlagosnál radikálisabb célkitűzéseik voltak, így például a birtokok felső határát 500 holdban állapították meg, az üzemeket 15 foglalkoztatottig kívánták magántulajdonban hagyni.²⁷

A Pétervásárai járásban november 3-ára hívták össze a községek küldöttgyűlését, ahová minden település öt-öt főt delegált. A gyűlés öttagú elnökséget, majd elnököt választott. A járási forradalmi tanács elnöke Fehérdi József lett. Legsürgősebb feladatuknak a járásban mintegy két hete szünetelő közigazgatási munka beindítását, illetve a közbiztonság érdekében a nemzetőrség megszervezését tekintették.²⁸

A Hevesi járásban november 3-án a községek küldötteiből alakult meg a 16 fős intézőbizottság, amelynek elnöke Orosz Miklós, a volt járási tanácselnök lett. Mivel másnap a szovjet csapatok bevonultak Hevesre, érdemi tevékenységre a bizottságnak már nem maradt ideje.

A Füzesabonyi járás forradalmi tanácsát október 30-án hozták létre a járási tanács dolgozóiból, valamint a járási községek forradalmi tanácsainak a küldötteiből. A gyűlésen megválasztották a vezetőséget, a 16 intézőbizottsági tagot, valamint a járási hivatal osztályvezetőit. Első intézkedésükként feloszlatták a járási tanácsot, utasítást adtak a tagosítások megszüntetésére és a földek visszaadására, valamint a kártalanításra. Elrendelték, hogy a terményforgalmi vállalat vagy az állami gazdaságok terményt szolgáltatassanak ki a lakosságnak. (November 4-től a hónap végéig kompromisszumos megoldásként a forradalmi tanács együtt tevékenykedett a járási tanáccsal.)

A Gyöngyösi járás ideiglenes munkástanácsa és nyolctagú intézőbizottsága október 29-én alakult meg. A községi munkástanácsok küldötteinek részvételével megtartandó végleges munkástanács-választó gyűlést november 6-ára tűzték ki,

27 ÁSZTL, V-150371. Az ellenforradalom Heves megyében.

28 HML, EMB., B. 872/1957. Fehérdi József pere.

erre azonban már nem került sor. A Hatvani járásban is létrejött a képviselői elven nyugvó járási forradalmi tanács, de a szovjet megszállás miatt érdemben ez sem tudott működni.

A közélet átalakulása: a politikai pártok újjászerveződése

A forradalom rövidre szabott idejének fontos eseménye volt a politikai pártok újjáalakulása. A kommunista diktatúra tömegszervezetei ez idő alatt nem estek szét, csak megroppantak. Szervezetükben legfőljebb annyi változás következett be, hogy az apparátuson belül létrejöttek az új forradalmi szervezetek a változtatás híveinek vezetésével.

Heves megye vonatkozásában hangsúlyoznunk kell azt a tényt, hogy az egyházak forradalom alatti tevékenységére vonatkozó adatot kutatásunk során nem találtunk. Kivételt képez a maklártályai római katolikus plébánossal kapcsolatos büntetőper. Őt azért vonták felelősségre, mert október utolsó napjaiban a községi hangosbemondón keresztül felhívást intézett a falu lakosságához, hogy támogassák a fővárosiak részére szervezett élelmiszergyűjtést. Az akció nyomán két teherautónyi élelmiszert juttattak el a Rókus Kórházba. A lelkeszt beválasztották a község munkástanácsába is. November 1-jén este a falu temetőjében, majd a Hősök szobra előtt halottak napi könyörgést tartott. Beszédében a forradalom és a kommunista diktatúra korábbi áldozatairól is megemlékezett.²⁹

Október 30-án a kormány bejelentette az egypártrendszer megszüntetését, a koalíciós kormány létrejöttét és a szabad választások előkészítését. A hír hallatára, mint országSZerte mindenhol, lázas szervezkedésbe kezdtek – elsősorban a volt koalíciós pártok – Heves megyében is.

Legelőször a kisgazdapárt újította fel tevékenységét. Október 30-án kiáltvány-nyal fordult a megye lakosságához, ebben demokratikus és nemzeti Magyarországot követelt, többpártrendszerű parlamentarizmust, nemzeti függetlenséget és demokratikus reformprogramot. Utóbbinak megfogalmazásuk szerint tartalmaznia kell: „a mezőgazdasági termelés diktatórikus irányításának felszámolását; a mezőgazdasági és kisipari termelőszövetkezeti önkéntes társulások teljes önállóságának feltétlen biztosítását”.³⁰ El kell érni továbbá a munkások, alkalmazottak bérének rendezését, a magánkisipar és magánkereskedelem működésének szabaddá tételét. Az új célok eléréséhez szükséges anyagi forrásokat a hadi kiadások és az esztelen nehézipari beruházások elvonásával javasolta biztosítani. Egyértelműen elutasították mind a jobboldali, mind a kommunista diktatúrát. A rölapot Pereszlényi Ottó megyei titkár írta alá, s azt eljuttatták a hevesi településekre. Néhány nap alatt a megye három városában és a községek többségében létrejöttek a párt szer-

vezetei, s máris mintegy ezerfős taglétszámot regisztráltak. November 4-én a helyi hírlap már arról adott hírt, hogy a Független Kisgazdapárt öt főből álló intézőbizottságot hozott létre, amely ideiglenesen a város és a megye területén is dolgozik a párt újjászervezésén. Központjukat a szakszervezeti székházban rendezték be. Pereszlényi Ottón kívül a párt fő szervezői voltak: Török Sándor, Szajlai Sándor, Miskolci István, Kormos Sándor, dr. Puskás János, Madaras Sándor, Szemző Domonkos, dr. Lévai József, Novota (Kálmán) Miklós.

A Szociáldemokrata Párt első kiáltványa október 31-én került az utcákra. A párt fő célkitűzésének a szabad, független, semleges és demokratikus Magyarország megteremtését tekintette. Legsürgősebb feladatnak a szovjet csapatok eltávolítását tartotta, utána következhet az igazi munka: a szocialista demokrácia megteremtése. „Nem a Gerő által meghirdetett »szocialista demokráciára« gondol a párt. Az megcsúfolása volt ennek a demokráciának.”³¹ A november 1-jén megjelenő kiáltvány már konkrétabban határozta meg a párt céljait: demokratikus szabadságjogok, a parasztság érdekeinek védelme, az értelmiség követeléseinek támogatása, a szovjet csapatok kivonása, a külpolitikában pedig barátság, egyenjogúság a világ valamennyi országával, de különösképpen a környező országokkal. A megyei és az Eger városi szervezési iroda a régi SZDP-székházban kapott helyet.³² A párt szervezésében Okos Miklós, Korompai János és dr. Bajnok Dezső szerepe volt a legfontosabb.³³

A Szociáldemokrata Párt és a kisgazdapárt felhívása után nem sokkal jelent meg a Nemzeti Parasztpárt kiáltványa. „Ez a párt zászlajára három fontos célt tűzött a magyar nemzet egységes követelésein felül. Ezek: termelési biztonságot a termeléshez, érdekképviselést az értékesítéshez, művelődési lehetőséget a falu népének. Ha mindez megvalósul – s hisszük, hogy megvalósul –, akkor szabad hazában, szabad parasztok, munkások és értelmiségiek testvéri barátságban élve építik majd a független, szabad és demokratikus Magyarországot.”³⁴ A Petőfi Párt szervezőbizottsága november 3-án alakult meg a megyében. Legfontosabb feladatának a parasztpárt tagjainak felkutatását, számbavételét tekintette. „A Petőfi Párt jelszava ma is az, mint a múltban volt: Szabad, független és semleges Magyarország!”³⁵

A Magyar Szocialista Munkáspárt megyei ideiglenes elnöksége is megkezdte a munkát még november 4-e előtt. Első lépésként elhatárolta magát a szektás rákossista vonaltól és az ezt követő funkcionáriusoktól. „Legközelebbi terve és célja az elnökségnek, hogy tevékenyen elősegítsék a rend, a közbiztonság további szilárdí-

31 *Népújság*, 1956. október 31.

32 Vida, 1998, 221–222. o.

33 ÁSZTL, V-150371. Az ellenforradalom Heves megyében.

34 Vida, 1998, 393. o.

35 *Népújság*, 1956. november 4.

29 HMI, EMB., B. 439/1958. Schober Tibor pere.

30 Vida, 1998, 295–296. o.

tását, szervezni, mozgósítani a kommunistákat az ország függetlenségéért folytatott harcra.”³⁶ A párt szervezői voltak: Putnoki László, Grégász József, Dorkó József, Ivádi József, Gubán Dezső, Suha Andor, Tóth Sándor.

A négy koalíciós párt november 3-án a kisgazdapárt helyiségében pártközi megbeszélést tartott sűrűlődsmentes együttműködésük megteremtése érdekében. Egyetértettek abban, hogy küldötteik részt vesznek a forradalmi és munkástanácsokban, hogy az elkövetkező napokban létrehoznak egy megyei államigazgatási szervet, amelyben helyet kapnak képviselők. Megállapodtak abban is, hogy az eddig szükséges sztrájk a továbbiakban már kárára van az országnak, ezért legfontosabb feladatuknak a termelés beindítását, illetve zavartalan működését tekintik. Az MSZMP képviselőinek javaslatára megegyeztek, hogy a négy párt képviselőiből álló bizottság leltárt készít a volt MDP tulajdonát képező ingóságokról, és azt szétosztják a pártok között. Az értekezlet után a pártok egy-egy képviselőjéből alakult bizottság felkereste Eger Város Forradalmi Nemzeti Tanácsának vezetőit, és tájékoztatta őket a pártközi értekezlet határozatairól, majd megbeszélték a pártok és a forradalmi tanács közös problémáit.

Az 1945-ös koalíciós pártokon kívül Egerben a Sulyok Dezső-féle Magyar Szabadság Párt és a Demokrata Néppárt újjászervezéséről rendelkezünk információval. Eger Város Forradalmi Nemzeti Tanácsa azonban az egység megóvása érdekében – a MEFESZ javaslatára – csak a koalíciós pártok működését tartotta kívánatosnak.

A szovjet katonai megszállás

A szovjet hadsereg november 4-én délutántól kezdődően minden különösebb akadály és fegyveres ellenállás nélkül szállta meg a megyét. Bár több helyen, különösen ott, ahol a közelben honvédségi alakulat állomásozott, az emberek első reakciója az ellenállás volt, ettől azonban rövid időn belül – az erőviszonyok mérlegelése után – mindenhol elálltak.

Az intervenciós csapatok Mezőkövesd irányából közelítették meg a megyeszékhelyet, és a késő délutáni órákban körülbelül harminc harckocsival vonultak be a városba.³⁷ A páncélosok többször végigdübörögtek Eger szűk utcáin.

Az eseményre reagálva a Szabad Eger rádióban beolvasták Götzinger Károly egyetemi hallgató felhívását magyar, francia, angol, német és orosz nyelven. A proklamációban az egri szabadságharcosok nevében segítséget kértek az ENSZ-től és a nyugati hatalmaktól. Egyes információk szerint a nyugati adók regisztrálták a felhívást, és másnap közzétették, hogy az egri rádió az utolsó szabad adó Magyarországon. Egyes dokumentumok szerint orosz nyelven olyan kérés is elhangzott,

³⁶ *Népújság*, 1956. november 4.

³⁷ Más források szerint Eger csak november 5-én vagy 6-án szállták meg a szovjet csapatok.

hogy a megszálló csapatok ne lőjék szét a várost, mert azt nem „fasiszta csőcselék” lakja.³⁸

A szovjet katonai inváziót – néhány fanatikus kommunista kivételével³⁹ – megdöbbenéssel és kétségbeeséssel fogadták az emberek. Elkeseredésükben néhányan Molotov-koktélokot készítettek, illetve – túszejtő akció gyanánt – kommunistákat tartóztattak le a városban, és feldúlták az MSZMP helyi szervezetének helyiségét. Eger Város Forradalmi Nemzeti Tanácsa védelmi bizottságának tagjai előbb úgy döntöttek, hogy felveszik a harcot, rövid időn belül azonban belátták a küzdelem kilátástalanságát, veszélyességét, és elálltak tőle. Legutoljára a Holczer-féle tiszti csapat adta fel a védelmi harc megindítását. Czaga István főhadnagy és Tompa András rendőr százados vezetésével egy fegyveres csapat – zömükben főiskolások és az AKÖV dolgozói – kihúzódtak partizánharcot folytatni a Bükkbe, ahonnan azonban néhány nap múlva anélkül tértek vissza, hogy harcba kerültek volna a megszállókkal.

A szovjet katonai parancsnokság a rendőrség épületében rendezkedett be, parancsnokuk, Poljakov ezredes felvette a kapcsolatot a városvezetéssel, Eger Város Forradalmi Nemzeti Tanácsának képviselőivel, köztük Bíró Lajossal. A szovjet városparancsnok olyan bizalommal volt Bíróék iránt, hogy fegyverrel látta el őket, és gépkocsit, valamint megfelelő papírokat biztosított nekik miskolci útjukhoz. November 5-én a szovjet katonai parancsnokságon megjelenő kommunista funkcionáriusokat (többek között Putnoki Lászlót) viszont bizalmatlanul fogadta, s amikor a pártházat bejárta, meglepő tájékozottsággal számolt be a volt állampárt viselt dolgairól.⁴⁰ Nem adott segítséget a rendőrség megszervezéséhez, illetve a fogva tartott kommunisták kiszabadításához sem. Erre a város prominens kommunistái felkeresték az alakulat Gödöllőn állomásozó felsőbb szovjet parancsnokságát, ahonnan a helyzet tisztázására Egerbe érkezett egy vezérőrnagy, aki leváltotta a renitenskedő városparancsnokot.⁴¹ Az új előjáró mellé már egy kommunista egri tolmácsot adtak. Az új parancsnok kiszabadította a fogva tartott pártfunkcionáriusokat, és szovjet biztosítással megtartották az MSZMP első városi, járási, megyei értekezleteit, és elkezdődhetett a karhatalom szervezése is. Az új szovjet parancsnok állítólag kijelentette: a tömegek bizalmának visszaszerzése már a kommunisták feladata, abban ők nem tudnak segíteni.

³⁸ BAZML, MMB, B. 1192/1957. Bíró Lajos és társainak pere.

³⁹ A Heves Megyei Tanács VB 1957. március 29-i ülésén hangzott el az alábbi hozzászólás: „Soha nem fogom elfelejteni egy elvtársnak azt a megjegyzését, amikor azt mondta az életmentő szovjet kocsik zúgásának hallatára, hogy »nagy zeneszerző volt Beethoven, sok zenét komponált, de olyan szépet, klasszikusat, mint az ő fülenek a szovjet tankok zúgása, ilyen zeneművet még ő nem hallott.« [...] Hálás köszönet a szovjet édesanyáknak, akiknek fiai másodszorra megmentették életünket és megakadályozták a magyar nemzet elpusztulását.” HML, XXIII. 2/a.

⁴⁰ Korrekt tájékoztatásban nagy szerepet játszott az a tolmács, akit a főiskola bocsátott rendelkezésére.

⁴¹ Poljakov ezredes egy információk szerint egri tevékenységéért felelősségre vonták a Szovjetunióban.

Gyöngyösre a délutáni órákban vonultak be a szovjet csapatok, és szállták meg a helyőrség épületét. Leváltották a katonai forradalmi tanács által állított őrséget, elfoglalták a távbeszélőközpontot, kijárási tilalmat rendeltek el a laktanya területén. Másnap reggel, miután a helyőrség parancsnokával megbeszélték a város rendfenntartási teendőit, elhagyták a laktanyát. A tárgyalás értelmében a karhatalmi feladatokat (a lőszerraktár védelmét, a posta, a távíró, a vasútállomás, a laktanya és egyéb objektumok őrzését) a magyar helyőrség látta el.⁴²

Hatvanban a szovjet alakulatok rögtön megszállták a posta és a rendőrség épületét, s ezzel átvették a város parancsnokságát. A szovjet egység és a helyi katonai alakulat parancsnoka a rendőrkapitányságon megegyezett abban, hogy a város területén együtt biztosítják a rendet. A magyar alakulat vállalta a Mátravidéki Erőmű és a helyi posta őrzését.⁴³

A káli lőszerraktárnál november 4-én, Nagy Imre drámai hangú beszéde után egy nagyjából kétszáz fős tömeg jelent meg fegyvert, lőszert és kézigrántót követelve. A katonai forradalmi tanács kiadott nekik harminc gyakorlópuskát lőszerekkel és néhány kézigrántót. Az így fegyverhez jutottak egy ideig járták a környező községeket, de összetűzésre nem került sor.

Recskén a kora reggeli órákban a forradalmi tanács gyűlést tartott, ahová meghívták a helyi honvédségi alakulat parancsnokát is. A forradalmi tanács elnöke azt javasolta, hogy aknázzák alá a faluba vezető utakat, és a honvédség építsen ki lövészpostákat az utak mentén. A jelenlévő katonák az ötletet egyértelműen elutasították, hogy elkerüljék a település pusztulását.

A szovjet parancsnokságok, esetenként a magyar fegyveres testületekkel együttműködve összegyűjtötték a lakosságnál lévő fegyvereket. Több dokumentumban találunk utalást arra, hogy a szovjet tiszték részt vettek munkahelyi gyűléseken (a Finomszerelvénygyárban, a főiskolán stb.). A források szerint a kérdezők, hozzászólók – kezdetben különösen – nagy őszinteséggel feszegették a szovjet csapatok magyarországi szerepvállalását, jelenlétét.

Utóvédharc és megtorlás

A katonai puccsal hatalomra juttatott új kormány ellen fegyveres ellenállás ugyan a megyében sehol nem bontakozott ki, azonban a Kádár-kormányt általánosan elutasították.

Az ellenállás skálája igen széles volt: legális, féllegális és illegális; szervezett, spontán és gyermeteg megmozdulásokra egyaránt sor került.

Bár a Kádár-kormány első intézkedései közé tartozott az október 23-a előtti államigazgatási szervek (többek között a tanácsok) visszaállítása, illetve a forradal-

⁴² HL, 1956-os gyűjtemény, 6. ő. e. A Heves megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése.

⁴³ Uo.

mi bizottságok megfosztása intézkedési joguktól, a forradalom szervezetei mégis fenn tudtak maradni még egy ideig. Az ellenállás legális formájának lendületet adott a Kádár-kormány november 13-i rendelete, melyben a munkástanácsokat a munkásonkormányzat szerveiként engedélyezte, egyben elrendelte új választások megtartását a munka felvétele után.

A forradalom vívmányaihoz legkövetkezetesebben az Egri Járás Intézőbizottsága, illetve a járás községeknek forradalmi tanácsai ragaszkodtak. Az október 31-én megválasztott intézőbizottsági elnök, Szombathy István mellett a november 7-i kormányfelhívás után is kitartottak. Bár Szombathy átadta hivatalát a volt vb-elnöknek, a járásból többen is kifogásolták, hogy miért nem működhet tovább az általuk törvényesen megválasztott intézőbizottság. Ekkor Mészáros György, a szarvaskői forradalmi tanács titkára kiáltványt fogalmazott a *Szabad Ózd* című lap írásai alapján. A felhívás Szarvaskő község követeléseit tartalmazta a járás minden községéhez, a járási tanácshoz, illetve a „Kádár-féle” kormányhoz címezve. Határozottan leszögezte, hogy Szarvaskő dolgozó népe sem a kapitalista, sem a „rákosista-gerőista” restaurációt nem akarja, viszont a sok véráldozat után a Kádár-kormányt sem tartja elfogadhatónak. A Kádár-kormánynak, amely szovjet tankok segítségével jutott hatalomra, le kell mondania, s át kell adnia a helyét Nagy Imrének és azon munkatársainak, akik a Rákosi-érában nem kompromittálódtak. Többpártrendszer, az ország semlegességét, hiteles személyek kinevezését és megválasztását követelték a hatalom minden szintjén, és nem utolsósorban hiteles tömegtájékoztatót.⁴⁴ A felhívásból 18 példány készült, és elküldték a járás nagyobb községeinek. Néhány nappal később Berzsenyi György, a felnémeti forradalmi tanács titkára is hasonló felhívást fogalmazott meg és juttatott el a járás jelentősebb településeire.

Az Egri Járási Tanács vezetését november 20-án újra átvette Szombathy. E napon az adminisztratív ügyek intézésére összeült a járási (forradalmi) intézőbizottság, az ülésen a megyei tanács munkástanácsa (Korompaiék) küldöttei is megjelentek, s kijelentették, hogy a munkástanácsok kezében van újra a hatalom, és a régi tanács vezetőit nem szabad visszaengedni. Kijelentésüket azzal támasztották alá, hogy mindezt megbeszélték Bíró József kormányösszekötővel. Volt apparátusbeliek viszont a Heves Megyei Tanács már regnáló elnökétől, Lendvai Vilmostól azt a hírt hozták, hogy mindez nem igaz. A bizonytalan helyzetben végül is várakozó álláspontra helyezkedtek. Az intézőbizottság még december 4-én is ülésezett, ahol a község küldöttei újra kiálltak Szombathy mellett. (Az ülésen Szombathy betegségre hivatkozva már nem jelent meg.)

Itt jegyezzük meg, hogy november 30-án megyei szinten is megalakult egy munkástanács,⁴⁵ amelynek működéséről igen kevés információ áll rendelkezésünkre.

⁴⁴ BAZMI, MMB, B. 370/1957. Szombathy István és társainak pere.

⁴⁵ HML, EMB., B. 130/1957. Csomor Lajos pere. A Heves Megyei Központi Munkástanács *Tájékoztatója*. Mivel egyéb forrásokban nincs utalás a tanácsra, létrejöttének valódi háttere tisztázatlan.

A tanács tájékoztatójában bejelentette, hogy mintegy 58 ezer ipari dolgozó képviselőre jött létre, és csatlakozik a Nagy-budapesti Központi Munkástanácshoz. Az alakuló gyűlésen négy határozat született. Az elsőben elismerték a tanácsi szerveket mint közigazgatási feladatokat ellátó intézményeket, de a megye munkásai nevében tiltakoztak a restaurációs kísérletek ellen, egyúttal szabad, független, szocialista és demokratikus Magyarországot követeltek. A közgyűlés felhatalmazta az elnökséget, hogy állítsa össze a kompromittáltak listáját. A második pont a szakszervezetekkel foglalkozott, kijelentve, hogy amíg a szabad szakszervezetek létre nem jönnek, addig a munkásság érdekképviselőt a munkástanácsok látják el. A karhatalommal kapcsolatban követelték, hogy a munkástanácsok javaslatára abba csak olyan személyek kerüljenek be, akik nem kompromittálódtak a Rákosi-korszakban. Befejezésül a helyes és igazságos tájékoztatás érdekében szükségesnek tartották, hogy a megyei munkástanácsnak legyen önálló újságja. A tájékoztatót elnökként Tóth Sándor, elnökhelyettesként Bárdos Rezső, titkárként Meszticzky Sándor⁴⁶ írta alá.

A Pétervásárai járásban a november 3-án megválasztott járási forradalmi munkástanács elnöke, ifj. Fehérdi József egyúttal a járás nemzetőrségét is vezette. A szovjet erők november 5-én vonultak be Pétervásárára, ellenállás nélkül. A nemzetőrség szétszaladt, a fegyverek nagy részét a szovjetek összegyűjtötték. Távozásuk után Fehérdi megkezdte a nemzetőrség újjászervezését, azt tervezve, hogy társaival kivonul partizánharcra a Bükkbe. A november 24-i tanácsülésen hazaárulónak nevezte azokat a katonatiszteket, akik aláírták a hűségnyilatkozatot. December 1-jén a kiegészítő parancsnokság szovjet katonai segítséget kért a közeli Recsk községből. A szovjet katonák lefegyverezték a nemzetőrséget, s Fehérdit két társával együtt letartóztatták. Másnap Fehérdit Egerbe szállították, míg társait szabadon engedték. Fehérdi elhurcolása annyira felháborította a falu lakosságát, hogy az emberek megtámadták a laktanyát. A helyszínre érkező verpeléti katonák – akiket előző nap a pétervásárai helyőrség parancsnoka hívott segítségül – a tömeg oldalára álltak. Összehívták a községi munkástanácsot, újra felfegyverezték a nemzetőröket, és követelték a szovjetekkel együttműködő tisztek eltávolítását. A helyzet tisztázására Recskről érkezett szovjet tisztek a verpeléti katonák közbenjárására elhagyták a települést anélkül, hogy érdemben intézkedtek volna. A parázs hangulatra tekintettel a helyőrség parancsnokát egri rendőrök a megyeszékhelyre szállították. December 3-án népgyűlést tartottak, amelyen úgy határoztak, hogy 16 családnak – tiszteknek és kommunistáknak – 48 órán belül el kell hagynia a község területét. Mivel éjjel kézigránát robbant az ezredparancsnok lakásánál, az érintettek elmenekültek a faluból. Az ellenállást végül csak karhatalmi erőszakkal tudták megtörni.

A Heves megyei munkástanácsok folyamatos kapcsolatban álltak a KMT-vel, illetve a borsodi munkástanácsokkal. A sztrájkot – mint a kádári hatalommal szem-

⁴⁶ Az említett személyek neve semmilyen más forrásban nem található.

beni egyik legeredményesebb tiltakozási formát – a megye sok munkahelyén bevették, illetve készen álltak elrendelésére.

A gyöngyösi Szerszám- és Készülékgyárban november 9-én gyűlést tartott a forradalmi munkástanács, amelyen értékelték a kialakult helyzetet. Kijelentették, hogy két feltétellel hajlandók együttműködni a Kádár-kormánnyal: egyrészt, ha az elhatárolódik a korábbi évek szektás politikájától, másrészt, ha a szovjet csapatok elhagyják az országot. Küldötteik többször jártak Miskolcon, illetve a Lenin Kohászati Művekben, ahonnan azt a hírt hozták, hogy a borsodi munkások visszakövetelik Nagy Imrét a kormány élére, s ezért készek akár sztrájkba is lépni. November végén dr. Karsai Lajost választották meg a munkástanács elnökévé, aki szoros kapcsolatban állt a KMT-vel, annak egyik memorandumát egy üzemi gyűlésen ismertette, 140 példányban lemásoltatta és terjesztette. A munkástanács továbbra is fenntartotta a kapcsolatot a borsodiakkal, ahová esetenként összekötőket küldött. Az MSZMP szervezését a munkástanács a gyárban nem engedélyezte. A munkástanács december végéig küzdött a munkások követelése miatt, ekkor a vezetői ellen rendőrségi eljárást indítottak, ezután működése eljelentéktelenedett.

December első napjaiban az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága radikális álláspontot fogadott el az októberi események megítéléséről: a történeteket immár egyértelműen ellenforradalmi jellegűnek nevezték, kiemelve a Nagy Imre–Losonczy-féle pártellenzéki csoport felelősségét is.

A kormány álláspontjának a megmerevedése újabb tiltakozó megmozdulásokhoz, sztrájkhullámhoz vezetett. Az ország különböző pontjain került sor (nő- és néma) tüntetésekre, és a sztrájkhangulat erősödésével mindinkább körvonalazódott egy immár országos sztrájk meghirdetése.

December 8-án a KMT válaszul arra, hogy a Kádár-kormány semmi kompromisszumkészséget nem mutatott a tárgyalásokon, december 11–12-ére, az Emberi Jogok Napjára országos sztrájkot hirdetett. A gyűlés déltájban félbeszakadt a salgótarjáni sortűz hírére. A nógrádi megyeszékhelyen történt véres akció jelzésértékkű volt: az MSZMP szűk döntéshozó köre az ideológiai radikalizálódás után nem riadt vissza a legdurvább eszközök alkalmazásától sem. Két nap múlva Miskolcon lőtt a tüntető tömegbe a karhatalom és a szovjet katonaság; december 11-én, az országos sztrájk megkezdésekor, az Elnöki Tanács elrendelte a statáriális bíraskodást. December 11-én és 12-én Egerben is emberéleteket követelt a kommunista hatalom restaurálása.

Az egri munkástanácsok küldöttei is részt vettek a KMT december 8-i összejövetelén, és csatlakoztak a kétnapos országos sztrájkra szóló felhíváshoz. Az országos sztrájkot megelőző estén, december 10-én tüntetést rendeztek Egerben, a Hatvanas Gyalogezred Emlékműnél, ahol a főleg nőkből álló tömeg gyertyát gyújtott, és egyházi énekeket énekelt. December 11-én délután újabb tüntetésre került sor az emlékműnél, ahol Rácz Mihály színész elszavalta *A kisgyermek halála* című versét. Az érzelmileg felindult tömeg ezt követően a Heves megyei nyomda épületéhez

vonult, s néhány – a tüntető tömegben jelen lévő – nyomdász rölapokat kezdett nyomtatni, többek között „A szabadság csak úgy szép, ha készek vagyunk vérünkkel öntözni” szövegűt. Körmöczi József rendőr alezredes ekkor utasíthatta Kádár János rendőr századost, hogy a verpeléti harckocsizó ezred sorállományú katonáiból alakított karhatalmi szakasszal vonuljon a nyomdához, és teremtsen rendet. A katonaság láttán a tömeg kezdett szétszéledni, Kádár százados pedig igazoltatni kezdte a nyomdában lévőket. Az épületből kifelé jövet azonban megdöbbenve tapasztalta, hogy a vele együtt érkezett honvédszakasz eltávozott, az épületet ismét tüntetők vették körül.

A zűrzavart növelte, hogy a katonák elvonulásuk előtt két fiataalt megsebesítettek. A felbőszült tömeg a rendőr százados ellen fordult, üldözőbe vették, a földre teperték, ütötték, rugdalták, majd valaki – ávósna mondva – a felakasztását követelte. Higgadtabb emberek a lincselést megakadályozták, így sikerült Kádár századost a közelben lévő kórházba vinni. (Sérüléseit az orvosok nyolc napon túl, de húsz napon belül gyógyulónak minősítették.)

A nap folyamán – egyes források szerint az egri kiegészítő parancsnokság politikai helyettesének hívására – Egerbe érkezett Gyurkó Lajos vezérőrnagy⁴⁷. A rendőr századossal történt incidenst meghallva átvette az irányítást. Egy mintegy tízfős raj élén kivonult a Széchenyi útra, ahol több lövést adtak le az ott csoportosulókra. A lövöldözésnek két halálos áldozata lett (Uza Sámuel 15 éves asztalosipari tanuló és Dezsán József 22 éves egri lakos), többen megsebesültek. Ezután Gyurkó vizsgatért a BM Heves Megyei Főosztályának épületébe, Füzesabonyból berendelte a karhatalmi egységet, majd pártvezetők, rendőri és katonai parancsnokok részére értekezletet hívott össze, amelyen megjelent a várost megszálló szovjet csapatok parancsnoka is. Gyurkó a megbeszélésen szemrehányóan közölte, hogy a Széchenyi úton neki kellett rendet teremtenie. A *Népújság* főszerkesztőjét utasította egy kijárási tilalmat elrendelő falragasz készítésére, és elrendelte, hogy a karhatalom másnap megerősítve járőrözzön.

December 12-én, az országos sztrájk második napján kevesen dolgoztak Egerben, az iskolákban szünetelt a tanítás, így a város főutcáján a délelőtti órákban igen sokan tartózkodtak, de tüntetést senki sem szervezett. A Dobó István laktnyából két raj (mintegy ötven) karhatalmista indult a belváros felé. Az egyiket Lintallér László százados, a másikat – a füzesabonyit – Budai György őrnagy vezette. A két csapat a főutцára már együttesen érkezett Lintallér százados parancsnoksága alatt. Itt a tömeg szidalmazni kezdte őket, és valaki almacsutkát dobott közéjük. Erre Lintallér kiadta az „Oszolj! Tűz!” vezényszót, mire több géppisztoly-sorozat dördült el. A lövések következtében hatan vesztették életüket (Bóta Antal, Bóta István, dr. Nagy József, Rezső Ferenc, Tóth József és Tóth Sándor), tizenki-

⁴⁷ Gyurkó Lajos vezérőrnagy a kommunista hatalom legvéresebb kezű támaszai közé tartozott, 1945–1948 között Gyöngyösön volt párttitkár. A *Gyöngyösi Hírlap* a forradalom alatt halálhírért keltette.

lencen megsebesültek. December 14-én, amikor a sortűz egri áldozatait temették, a kiegészítő parancsnokság karhatalmi raja újra készenlétben állt. A temetéseken csak harminc hozzátartozó vehetett részt, s a karhatalmisták arra kaptak parancsot, hogy amennyiben mégis csoportosulást tapasztalnak, azt minden eszközzel fel kell oszlatniuk.

A tragikus esemény mély megdöbbenést váltott ki a város lakosságából. A katonaság helyi alakulatánál több, addig ingadozó tiszt és tiszthelyettes kérte leszereltesét. Az állomány létszáma annyira lecsökkent, hogy már a belső őrszolgálatot is csak a karhatalmisták segítségével tudták ellátni. Amikor a raj állománya négy főre csökkent, feloszlatták. A helyőrség normális élete csak azt követően állt helyre, hogy a tényleges katonai szolgálatra bevonulók közül pótolták a létszámhiányt.⁴⁸

Néhány nappal a sortűz után egy orvosokból álló küldöttség tiltakozó memorandumot akart átadni az ideiglenes megyei pártbizottság egyik vezetőjének, aki cinikus módon arra hivatkozva, hogy ők nem hatóság, csupán egy politikai párt, a rendőrkapitányságra irányította őket. Ezt követően a politikai párt képviselője utasította a rendőrkapitányt, hogy estig tartsa fogva a küldöttség tagjait.

A véres incidens, az azt követő letartóztatások és a kormány ez idő tájt hozott kemény intézkedései megtörték az ellenállást. De mutatja a továbbélő elégedetlenséget, hogy az elkövetkező hónapokban több tucat embert vettek őrizetbe izgatás címén. Ezek a „bűncselekmények” nem jelentettek többet, mint hogy valaki kocsmái társaságban, a buszon utazva, esetleg a munkahelyén elmondott egy Kádár-ellenes viccet vagy gúnyverset. 1957 elején egy büntetőeljárásban nyolc személyt vontak felelősségre azért, mert elolvastak egy gúnyíratot, majd továbbadták azt ismerősüknek, munkatársuknak. A gúnyírat magyar–orosz labdarúgó-mérkőzés paródiájaként mutatta be az elmúlt hónapok eseményeit. Az írás azzal zárult, hogy a szovjet csapat egyelőre – egy nagy szabálytalanság miatt – vezet, de a mérkőzés márciusban folytatódni fog. A magyarok kilátásai sajnos nem túl jók, rászorulnának külföldi játékosok segítségére.

Az utóvédharc külön fejezetét képezik a kamaszok naiv, életkoruknál fogva átgondolatlan cselekedetei. Akcióik mégis többet jelentettek egy-egy gyermekcsínynél: közvetlen és tágabb környezetük gondolat- és érzelmi világát mutatták meg.

Váraszó községben két 14 éves fiú – általános iskolai tanulók – 1957 februárjában egy letépett régi plakát hátoldalára három akasztott embert rajzolt, s melléjük a következő neveket írta: Kádár, Gerő, Rákosi. A plakát többi részére pedig átkom-bákom betűkkel a következőket festették: „így járnak a népnúzó”, „féljetelek kommunisták a néptől”, „az oroszoktól független Magyarországot akarunk”.⁴⁹

⁴⁸ HL, 1956-os gyűjtemény, 6. ő. e. A Heves megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése.

⁴⁹ HML, EMB., B. 586/1957. Utassy Barnabás és társainak pere. A bíróság az elsőrendű fiatalkorú vádlottat két hónapi felfüggesztett börtönrre ítélte, míg a másodrendű fiatalkorú vádlottnál a büntetés kiszabását mellőzte, és próbaidőre bocsátotta.

Hevesen 15, 16 és 20 éves fiúk 1956 decemberében rölapokat készítettek és terjesztettek. Az irkalapokra tintával az alábbi szövegeket írták: „a szabadságharc nem veszett el”, „ne tűrjétek az ÁVH-sok garázdálkodását”, „az országban 9 millió ellenforradalmár van”.⁵⁰

Az egyik legnagyobb egri röpirat-készítési és -terjesztési akciót szintén fiatalok hajtották végre. Három gimnazista fiú (kettő a Dobó István Gimnázium tanulója), egy fodrárszipari-tanuló lány, valamint egy nyomdászzipari-tanuló fiú 1956 novemberében és decemberében körülbelül hatszáz rölapot készített. A rölapok szövege egy-egy mondatból állt: „Kádár úgy táncol, ahogy az oroszok fütyülnek”, „Ne engedjétek, hogy az oroszok gyilkoljanak”, „Le Kádárral, Nagy Imrét vissza a kormányba”, „Az oroszok menjenek haza”. A rölapokat Eger belvárosában a házak falára ragasztották fel. Ezeken kívül egy csizmát ábrázoló plakátot is készítettek, amelyre a következő cédulát tűzték: „Szovjet katonai parancsnokság ajándéka, ki-járási tilalom!” és írtak egy gúnyiratot „Kádár könyörgése” címmel.⁵¹

Bármilyen kétségbeesett volt is a társadalom tiltakozása és ellenállása a Kádár-rezsimmel szemben, a szovjet fegyverek védelme alatt fokozatosan erősödött a kormány két legfontosabb bázisa: az MSZMP-apparátusok és az erőszakszervezetek. Bár a letartóztatások már decemberben megindultak, és a statáriális bíróságok meghozták első ítéleteiket, a társadalmi méretű megtorlás csak 1957 tavaszán kezdődött el. A retorzió igen széles skálán mozgott, és minden réteget érintett – mint-hogy minden réteg képviselve volt a forradalomban. Legenyhébb büntetésként az érintettet létszámcsökkentésre hivatkozva elbocsátották a munkahelyéről. A tanácsoknál (és az egész államigazgatásban) 1957 legelején végrehajtott nagyarányú létszámleépítésnél elsődleges szempont a megmaradó apparátus politikai megbízhatósága volt. Súlyosabb fokozatot jelentett, ha fegyelmi eljárás eredményeként váltak meg a „renitenskedő” alkalmazottól, oktatási intézményben a tanulóól. Utóbbi különösen tragikus volt, hiszen a megbélyegzettség a fiatalok egész életét tönkretelhetette. Ha valakit ideiglenesen el akartak távolítani közösségből, a leggyorsabb és legkézenfekvőbb forma az internálás volt.

A legveszélyesebbnek minősített személyek ellen büntetőeljárás indult. Kezdetben a rendelkezésre álló bíróságokat (Heves megyében a járási bíróságokat és az Egri Megyei Bíróságot) vették igénybe, mivel azonban ezek a rájuk háruló feladatokat – a kormány elvárásai szerint – sem mennyiségileg, sem minőségileg nem tudták végrehajtani, 1957 júniusában népbírói tanácsokat hoztak létre öt megyei bíróságon és a Fővárosi Bíróságon. Az igazságszolgáltatás új intézménye nem

⁵⁰ HML, EMB., B. 471/1957. Kovács Gyula és társainak pere. Az első és másodfokú vádlottat tíz, illetve négy hónapi börtönbüntetésre ítélték, melyek végrehajtását háromévi próbaidőre feltételeken felfüggesztették.

⁵¹ HML, EMB., B. 961/1957. Boros István és társainak pere. A vádlottak több hónapi börtönbüntetést – egyikükük javítóintézeti nevelést – kaptak, melynek végrehajtását háromévi próbaidőre feltételeken felfüggesztették.

csupán az ítélkező személyek körét változtatta meg a népbírák bevonásával, hanem a hatáskörébe utalt állam- és életellenes bűncselekményekre kiszabható büntetések mértékét is rendkívüli módon megszigorította. A megállapított büntettekért halálbüntetés járt, amelyet a bíróság „az eset összes körülményeihez képest” enyhíthetett életfogytiglani vagy 5 évtől 15 évig terjedő börtönbüntetésre, további enyhítésnek azonban nem volt helye. Így akinek az ügyét az ügyész – a legfőbb ügyész utasítására – népbírói tanács elé utalta, annak a sorsa lényegében megpecsételődött.

A Heves megyei felkelőkre a leg súlyosabb ítéleteket – mintegy félszázat – a Miskolci Megyei Bíróságon felállított népbírói tanács mondta ki. Itt vonták felelősségre az Egri járás forradalmi tanácsának tagjait, első fokon két személyt – dr. Szombathy Istvánt és Berzsényi Györgyöt – halálra ítélték, a büntetést másodfokon 13, illetve 11 év börtönre mérsékeltek. A népbírói tanács hozott ítéletet Bíró Lajos, Balogh László, Götzinger Károly és egy másik büntetőügyben Korompai János ügyében is. A leg súlyosabb jogerős ítélet a hevesi forradalmárok monstre perében született. Az eljárás során 18 személyt vontak felelősségre, s még a Miskolci Megyei Bíróság népbírói tanácsa „csupán” 2 és 15 év közötti börtönbüntetéseket szabott ki, addig dr. Vida Ferenc (a Nagy Imre-per tanácsvezető bírája) elnöklete alatt a Legfelsőbb Bíróság népbírói tanácsa Guba Dezső gimnáziumi tanárt és dr. Besenyei Sándor ügyvédet⁵² életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. Az ügy azért megdöbbentő, mert a hevesi forradalmi események semmilyen vonatkozásban nem tértek el a megye más településeinek történetétől. Magyarázatul az szolgálhat, hogy a korszak jogszolgáltatásának sztálinista gyakorlata szerint nem csupán az elkövetett bűncselekményt vették figyelembe a büntetés kiszabásakor, hanem az illető származását is. Az osztályidegen származású (földbirtokos, kulák, értelmiségi, a Horthy-rendszer erőszakszervezeteinek tagja stb.) vádlott cselekedete sokkal súlyosabb megítélés alá esett, mint a „megtévedt” dolgozó osztályhelyzetűeké. A megítélést súlyosbította az is, ha a perbe fogott személyt – mint például Guba Dezsőt – a korábbi években államellenes bűncselekmény elkövetése címén már elítélték.

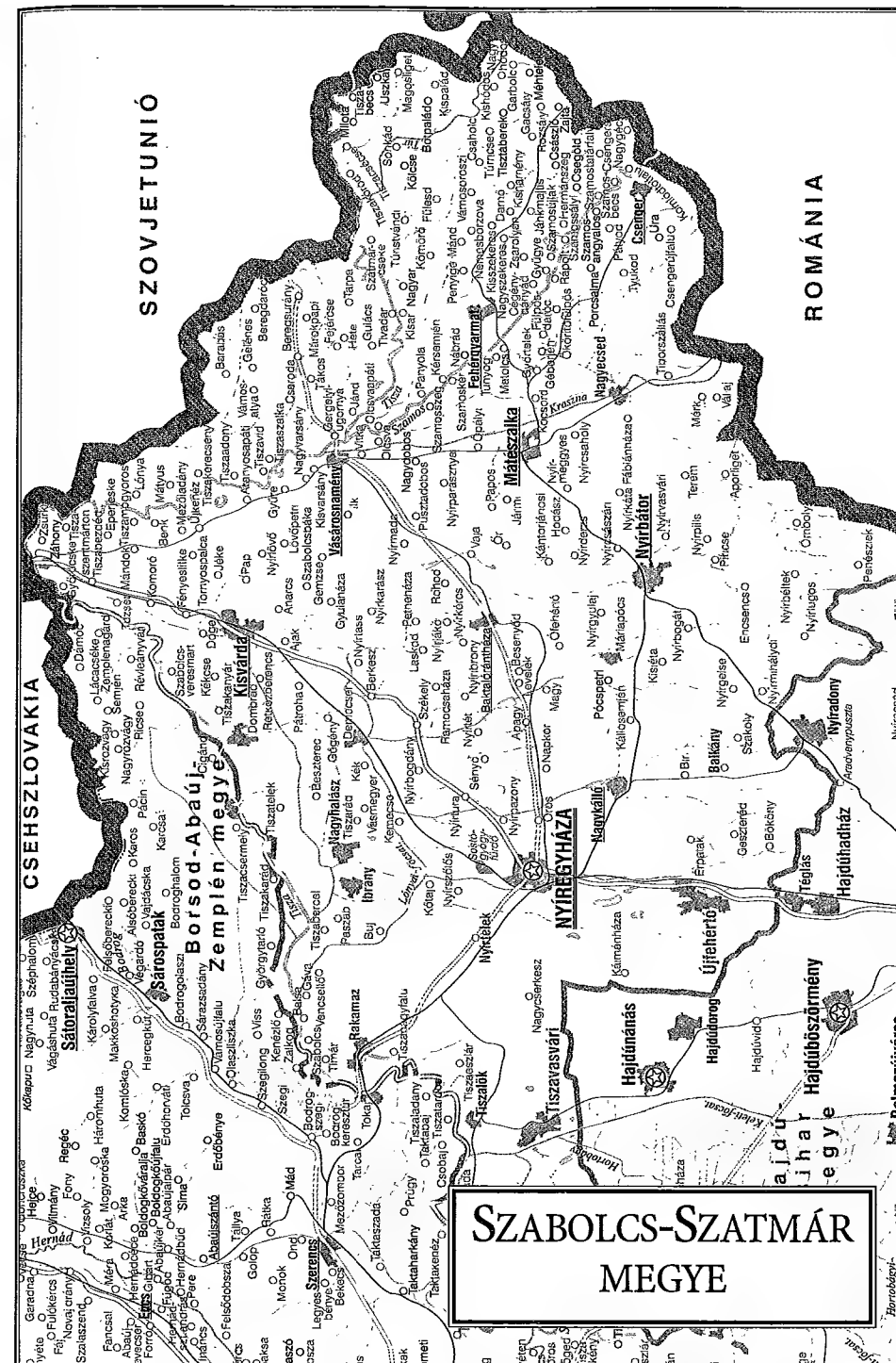
A fegyveres erők testületeihez tartozók, illetve a fegyveres akciókban részt vettek ügyeit – Heves megyében ez mintegy félszáz személyt érintett – a hadbírói tanácsok tárgyalták. Jobb Lászlót és 13 társát – többek között Czaga István főhadnagyot, Tompa András rendőr századost, Kádas Gézát, Mata József törzsőrmestert, Tormássy Tibort, Bitskey Aladárt (a „tíz bizottságot”) – a Budapesti Katonai Bíróság vonta felelősségre. Közülük a leg súlyosabb ítéletet, 15 év börtönbüntetést Jobb László kapta.

A kisebb ügyekben indított perek tömegtermelése az Egri Megyei Bíróságra maradt. 1957-ben és 1958-ban jogerősen 400 személyt ítélték el államellenes bűncse-

⁵² Dr. Besenyei Sándor nem érte meg az 1963-as amnesztiát. 1960-ban a Márianosztrai Országos Börtönben ötvenhat évesen meghalt.

lekmények vádjával: 68 főt államrend elleni szervezkedésért, 247 főt izgatásért, 76 főt fegyverrejtegetésért, míg a többieket termelőségvetkezést elleni izgatásért, illetve tiltott határátlépésért mondták ki bűnösnek.⁵³ Az Egri Megyei Bíróság államrend elleni szervezkedés büntette miatt Fehérdi Józsefet, a Pétervásárai Járási Forradalmi Tanács elnökét sújtotta a leghosszabb tartamú börtönbüntetéssel, 12 évvel. Hasonló cselekmény miatt még három személyt ítélték el 5 évnél hosszabb börtönbüntetésre, és több tucat személyre 2–5 év közötti szabadságvesztést mondtak ki. Az izgatás büntetési tétele alacsonyabb volt, általában néhány hónapos büntetéseket szabtak ki, de volt, akit többéves börtönbüntetéssel sújtottak ezen a címen. Mivel több eljárásban felmentő ítélet született, illetve olyan ügyek is voltak, amelyekben vádemelésre nem került sor, a gyanúsítottak, a valamilyen szinten meghurcoltak köre jóval szélesebbre – legalább a duplájára – tehető.

Bár szinte valamennyi ötvenhatos megyei elítélt legkésőbb az 1963-as általános amnesztiával szabadlábra került, saját és családjuk életét továbbra is beárnyékolta a forradalomban való részvétel „bűne”. Elhelyezkedésük, gyermekeik továbbtanulása elé akadályokat emeltek, a politikai rendőrség besúgóhálózata életük legbizalmasabb szféráját is figyelte. Az 1989-es rendszerváltás ugyan elégtételt szolgáltatott a még életben lévőknek, de a tönkretett, kiteljesíthetlen éveket nem tudta visszaadni.

⁵³ HML, XXV. 21/d. Egri Megyei Bíróság, Statisztikai lapok adatai alapján.

DIKÁN NÓRA

SZABOLCS-SZATMÁR MEGYE

Szabolcs-Szatmár megye a korábbi Szabolcs és az egykori Szatmár és Bereg vármegyék területének egy-egy kisebb részéből alakult ki 1950-ben. A megye településhálózatát 211 község és 17 város alkotja.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások elsőprő kisgazdapárti győzelmet hoztak: Szabolcsban az FKgP 62,7 százalékos, Szatmárban 72,4 százalékos eredményt ért el. A választásokat követően az FKgP-re hatalmas politikai nyomás nehezedett. Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon Szabolcsban az MKP már az első helyen végzett, s a Nemzeti Parasztpárt után csak a harmadik lett a kisgazdapárt, szemben a szatmár-beregi kisgazda győzelemmel. Az ellenzéki pártok Szatmár-Beregben 16,5 százalékos, Szabolcsban 51 százalékos szavazati aránya bizonyította, hogy a koalíciós pártok mellett nem lebecsülendő politikai erőt képviseltek. Megmutatkozott ez abban is, hogy az egyházi iskolák államosítását a helyi képviselő-testületek sorra megtagadták. Egymást érték a tiltakozó megmozdulások a megye községeiben. Az 1948. július 3-i tüntetés tragikus fordulatot hozott Pócsperiben: a rend helyreállítására megjelent rendőr őrsvezető dulakodás közben saját fegyverétől halálos balesetet szenvedett, másnap a falut több száz fős karhatalmi egység zárta el a külvilágtól, letartóztatta Asztalos János plébánost, Királyfalvi Miklós adóügyi előadót és még 32 falubelit. A rögtönítélő bíróság Asztalost és Királyfalvit halálra ítélte, az utóbbit két órával később ki is végezték. Asztalos ítéletét életfogytiglanra változtatták, a fővádoltak 10–15 évi fegyház-, a többiek kisebb-nagyobb börtönbüntetést kaptak.

Az ötvenes évek nagy horderejű gazdasági változást nem hoztak a megye életében. Ipari beruházásként befejezték a tiszalöki vízlépcső már a háború előtt megkezdett építkezését, zömmel politikai rabok keze munkájával. Nyíregyházán dohányfermentáló épült (1949), a lebombázott helyén új vasútállomás (1959), a mai Hősök terén irodaház és lakótömb (1954). Az 1952–53 fordulóján kierőszakolt, a megye szántóterületének 40 százalékát szocialista szektorrá minősítő termelőszövetkezeti mozgalom már szinte a következő évben megbukott: a júniusi fordulat után a tagok 60 százaléka otthagya a közöst, a maradék 1956 őszén-telén esett szét. Az a köztisztviselői gárda, amelyik 1946-ban átvészelte a B-listázást, 1949 után – kevés kivétellel – kihullott az új tanácsi rendszerből. A birtokos parasztok közül

aki tehetette, a szomszédos, főként a borsodi iparvidéken keresett magának munkát és megélhetést.¹

Előzmények

A Nyíregyházán 1956 szeptemberében egymás után életre hívott értelmiségi fórumok, vitaklubok – bár az MDP megyei vezetésének kezdeményezése és ellenőrzése mellett alakultak – nyíltan és kritikusan taglalták a társadalom legégetőbb kérdéseit.

Az MDP KV 1956. júliusi, értelmiséggel kapcsolatos határozata nehéz feladat elé állította a megyei pártvezetést, ezért nagy gonddal igyekeztek előkészíteni annak megyei pártbizottsági vitáját. Szeptember 1-jén a pedagógusok, 20-án a műszaki értelmiségiek számára rendezett fórumot Nyíregyházán a megyei pártapparátus, hogy majd e megbeszélések tapasztalatait összegezve készítsék elő a megyei pártbizottsági ülést. Itt még sikerült szakmai mederben tartani a vitákat.²

Szeptember 27-én Mátészalkán tartottak értelmiségi ankétot, a vita vezetését Darvas József népművelési miniszter vállalta.³ A gyűlésen jelen volt az MDP megyei titkára, Varga Sándor, a megyei tanácsot Feksz István elnök és Molnár Jenő elnökhelyettes képviselte. A mintegy 10-15 elhangzott felszólalás „bombaként” hatott a megyei politikai közéletben, a vita nem csupán hetek és hónapok, hanem évek múlva is beszédtema volt. A fórum első felszólalója Sárdi Béla könyvtárigazgató még csak arra figyelmeztetett, hogy emelni kell a funkcionáriusok iskolázottsági szintjét, mert „az értelmiségre csak az tud hatni, aki maga is értelmes”. Farkas József, a megyei könyvtár fiatal munkatársa már szenvedélyes hangon vonta kérdőre a minisztert, hogy miért csupán sokszorosított formában jelenik meg Kuczka Péter *Nyírségi naplója*, amikor tizedrangú, propagandacélokat szolgáló szovjet művek több száz példányban találhatók a szegényes szalkai könyvtárban.⁴ Varga Károly nyírmeggyesi tanító javasolta, hogy március 15-e legyen ismét az egész magyar nép ünnepe, ne csak az ifjúságé, augusztus 20-án az alkotmány mellett ünnepeljük ezeréves államiségünket is, és iktassuk ünnepeink közé október 6-át, a nemzeti gyász napját. A kocsordi unitárius lelkész, akit a forradalom után 12 évi börtönre ítélték, arra figyelmeztette Darvast, hogy oda kellene figyelni a mintegy ötezer fős falusi papságra.⁵ Megkérdezték a minisztertől, hogy képviselőként mit tett a megyéért, noha tudták, hogy évek óta a környéken sem járt. A funkció-

¹ Dikán, 1993a, 439–494. o.

² Szabolcs-Szatmári Néplap, 1956. szeptember 4., szeptember 22.

³ Uo., 1956. szeptember 29.

⁴ JAM, Történeti Adattár, 1074. sz. 2001. Farkas József, *Megjegyzések Pelle János A forradalom árnyai*, 1956 *Mátészalkán* című tanulmányához.

⁵ Dikán, 1993b, 212. o.

náriusok iskolázatlanságának nyílt bírálata és az értelmiségnek társadalmi vezető pozíciót követelő hozzászólások kimondatlanul is megkérdőjelezték a munkásosztály élcsapatjellegének dogmáját, s egyben az egész hatalmi struktúrát. A gyűlés félidejében a megyei tanács elnöke, Feksz István dühödten távozott a fórumról.

Október 2-án tárgyalta meg a megyei pártbizottság a KV értelmiségi határozatának szabolcsi végrehajtását.⁶ Itt is elhangzottak kritikus hangvételű hozzászólások, leginkább Nagy Antal kisvárdai és Mészáros Pálné fehérgyarmati járási titkár feszegette a funkcionáriusok iskolázatlanságából fakadó problémákat. Nem véletlenül ők ketten, hiszen rajtuk kívül nem volt felsőfokú végzettségű pártalkalmazott a járási pártapparátusokban.

Az élenkülő szellemi élet jele volt, hogy Nyíregyházán néhány héttel az értelmiségi határozat megjelenése után Bessenyei Klub néven értelmiségi (múzeumbaráti) vitakör alakult. A hetente tartott összejöveteleken a megye kulturális és tudományos életét boncolgatva szó esett a műemlékvédelem gondjairól, a sajtó alacsony színvonaláról, egyes utcanévek megváltoztatásának szükségességéről stb.

Október 19-ére Nyíregyházán is értelmiségi ankétot szerveztek. A délelőtti megtartott vitán a pedagógusok zöme nem tudott részt venni, a funkcionáriusok és más vezető beosztású értelmiségiek, a felszólalásra felkért párttag igazgatók pedig nagyon óvatosan, a felső elvárásokhoz igazodva fogalmazták meg kritikájukat.⁷ A megyei pártvezetés az 1956 őszére mind kritikusabbá váló helyi sajtót is fékezni igyekezett. Október 23-án a pártbizottságra rendelték a szerkesztőséget, ahol azzal vádolták az újságírókat, hogy jobboldali, revizionista nézeteket terjesztenek.⁸

Október 23-a és 26-a között Szabolcs-Szatmár megye párt-, állami és társadalmi szervei, ha veszítettek is önbizalmukból, működőképesek maradtak. Az MDP megyei bizottsága és a megyei tanács még megőrizte irányító szerepét. Úgy tűnt, hogy a fegyveres testületek többé-kevésbé urai a helyzetnek.

Október 23-án este tíz óra körül értesült a nyíregyházi helyőrség a debreceni alakulat ügyeletésétől, hogy a városban tüntetés van készülőben. Hírt hozott a debreceni egyetemisták megmozdulásáról a nyíregyházi helyőrség két tisztje is, akik hivatalos kiküldetésből Debrecenen keresztül tértek vissza szolgálati helyükre. Másnap 120 katonát küldtek Debrecenbe, Nyíregyházán pedig tiszt járőrökkel megerősítették a megyei tanács és a megyei pártbizottság épületének védelmét. Már ezen a napon elrendelték a harckészültséget a helyőrség teljes személyi állománya részére.⁹

Október 25-én megalakult a megyei honvédelmi tanács, amely a harckészültséget kiterjesztette az összes fegyveres testületre. A honvédelmi tanács tagja volt

⁶ Szabolcs-Szatmári Néplap, 1956. október 4.

⁷ Uo., 1956. október 20.

⁸ Vida, 1989, 235–241. o. Feksz István: Önéletrajzi kiegészítés.

⁹ Dikán, 1993e, 46. o.

Varga Sándor, az MDP megyei titkára; Fekszti István, a megyei tanács elnöke; Unatenszky Pál alezredes, a megyei kiegészítő parancsnokság parancsnoka; Végh György, a megyei rendőrkapitányságot ideiglenesen irányító államvédelmi őrnagy és Hubicska Zoltán honvéd őrnagy, a helyőrség parancsnoka. A honvédelmi tanács megszervezte a középületek fegyveres védelmét, felfegyverezte a megyei pártbizottság és a megyei tanács munkatársait. A kiegészítő parancsnokság egy megerősített fegyveres szakasszal látta el a rádióerősítő-állomást, növelték a vasútbiztosító őrség létszámát, rendőröket rendeltek ki a nyomda, a nemzeti bank fiókja stb. őrzésére. A honvédelmi tanács székhelye a megyei pártbizottság volt, ide érkeztek be a helyzetjelentések a megye különböző településeiről.¹⁰

A megyei pártbizottság utasítására a kiegészítő parancsnokságok felfegyverezték a járási pártbizottságokat, illetve biztosították fokozott védelmüket.¹¹ Beindult a propagandagépezet is. Október 24-én délelőtt felkérés érkezett a központi pártvezetéstől, hogy táviratok küldésével támogassák a kormányt, ítélik el a tüntetéseket, a rendbontást.¹² Ennek köszönhető a sajtóban és a rádióban közzétett táviratdömping, amelynek szövegein érződik, hogy megrendelésre készültek.¹³ A Szabolcs-Szatmári Néplapban elsőként az MDP, a DISZ, a Hazafias Népfront megyei bizottsága és a megyei tanács közös közleménye ítélte el a budapesti „gyalázatos támadást, amelyet ellenforradalmi bandák indítottak államrendünk ellen”.¹⁴ A kormánynak és a központi pártvezetésnek küldött szabolcsi táviratokkal azt kívánták bizonyítani, hogy a megyében teljes a rend, a lakosság egységesen kiáll a (részlegesen) megújult kormány és a pártvezetés mellett.

Az október 23-i budapesti megmozdulások hírére a nyíregyházi középiskolások is elhatározták, hogy tüntetést szerveznek. Mivel a budapesti eseményeknek nyíregyházi lakosú egyetemista áldozatai is voltak, a Kossuth Gimnázium tanulói azt tervezték, hogy koszorúzás után felkeresik az elesett fiatalok szüleit.¹⁵ Október 25-én és 26-án államvédelmi tisztek, továbbá párt-, tanácsi és ifjúsági szervezetek vezetői járták végig a kollégiumokat, hogy lebeszéljék a diákokat az utcára vonulásról.¹⁶

¹⁰ Dikán, 1993e, 34. o.

¹¹ HL, 1956-os gyűjtemény, 6/a. ő. e. A megyei hadkiegészítő parancsnokság jelentése.

¹² A Kádár János nevével, aláírásával jegyzett, telefonon leadott utasítást lásd PII, 290. f. 1/17. ő. e.

¹³ Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 2., közli Vida, 1989, 8. o. „A Nyíregyháza és Vidéke Körzeti Földművelésszövetkezet dolgozói a Néplap október 26-i számában megjelent, a szövetkezet dolgozói nevében írt távirattal nem azonosítják magukat, annál is inkább, mivel a szövetkezet dolgozói arról nem is tudtak. Csakis így fordulhatott elő, hogy a hős szabadságharcosokat, akik országunk függetlenségéért drága vérért hullatták, »ellenforradalmi bandák«-nak, hős tetteiket »galád, provokációs támadásnak« nevezik. A táviratot a szövetkezet ügyvezetője Kerékgyártó Antal, a MESZÖV tömegpolitikai osztálya dolgozójának többszöri sürgetésére és utasítására adta fel.”

¹⁴ Uo., 3. o.

¹⁵ Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 7.

Noha az igazgatók és a tantestületek sehol sem engedélyezték a felvonulást, a Kossuth Gimnázium tanulójának küldöttsége október 26-án délelőtt a megyei tanácson átadott Fekszti István tanácselnöknek és Varga Sándor MDP megyei titkárnak egy 22 pontból álló követelést.¹⁷ Bejelentették, hogy a Kossuth-szoborhoz vonulnak, és ott fel fogják olvasni pontjaikat. A diákok önálló tüntetését az események elsodorták ugyan, de a követelések felolvasása a ledöntött szovjet hősi emlékműnél az aznapi nyíregyházi tömegmegmozdulás egyik fontos eseménye lett.

Az október 24-től Nyíregyházán folyamatosan átvonuló szovjet harckocsikat a járőrelők kisebb-nagyobb csoportokba verődve figyelték, előfordult, hogy követ megdobálták,¹⁸ de az embereket még visszatartották a válaszul leadott riasztólövés. Október 25-én, csütörtök reggel a vasútállomáson több ezer ember gyűlt össze, egyre türelmetlenebbül várva, hogy meginduljon a vasúti forgalom. A honvédelmi tanács az esetleges incidensek elkerülésére utasította a MÁV-ot, hogy indítson minél több mentesítő vonatot. Az utasok nagy részét már elszállították a nyíregyházi állomásra, amikor délután két óra tájban egy különvonat érkezett Miskolc felől vasutasokkal és fiatal munkásokkal, akik az állomás épületéről és a mozdonyokról leverték a vörös csillagot és a népköztársasági címet. Követelték, hogy a vasútbiztosító egység katonái és az ott járőröző rendőrök is vegyék le sapkájukról a csillagot. A karhatalmi egységek a kapott parancs szerint szétoszlatták a tömeget.¹⁹

Az október 26-i nyíregyházi tömegmegmozdulás

Október 26-án, péntek délelőtt nagy volt a nyugtalanság a megyeszékhelyen. Fizetésnap lévén a nagyobb vállalatok (magas- és mélyépítő vállalat, villanyszerelő vállalat stb.) külső telepeiről is megérkeztek a dolgozók a központba felvenni a bérüket, és sorolták a híreket: Miskolcon a tüntetők közé lőttek, Debrecenben szétlőtték a postát, Fehérgyarmaton több a szovjet katona, mint a magyar stb. A munkások már nem dolgoztak, hanem az eseményeket tárgyalták, és a rádió közleményeit vitták.

A kora délelőtti órákban Miskolcra három tehergépkocsi érkezett Nyíregyházára részben felfegyverkezett bányászokkal, munkásokkal, akiket nem tudtak megállítani a bejövő forgalom ellenőrzésére kivezényelt rendőrök. A megyeháza előtt rögtönzött gyűlést tartottak, ismertették a borsodi munkástanács követelése-

¹⁶ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László és társainak pere (a továbbiakban Szilágyi László...), Rácz István vallomása.

¹⁷ Vida, 1989, 235–241. o. Fekszti István feljegyzései az 1956. október 23–november 4. közötti nyíregyházi eseményekről.

¹⁸ Dikán, 1993e, 34. o.

¹⁹ Uo., 46. o.

it, s a jelenlévőket arra biztatták, hogy szereljék le a hatalmas vörös csillagot a tér északi oldalán lévő irodaház tetejéről. A miskolciak sürgették a szovjet hősi emlékművek ledöntését is. Az irodaház előtt hamarosan már csoportokba verődtek az emberek.²⁰

A városban futótűzként terjedt el a hír, hogy tüntetés van készülöben, és verik le az uralmi jelképeket. Több üzem és intézmény, egyrészt csatlakozását demonstrálva (pl. a Szabolcs-Szatmár Megyei Magasépítő Vállalat és a Megyei Mélyépítő Vállalat), másrészt, hogy elkerülje a tüntetőkkel való összetűzést (mint a megyei pártbizottság) maga vetette le az épületéről a vörös csillagot. A honvédelmi tanács tagjai folyamatos telefonkapcsolatot tartottak egymással. Mivel a különböző testületek az országos párt- és állami szervektől azt az utasítást kapták, hogy lehetőség szerint kerülni kell az összetűzést, a gyülekező csoportok erőszakos feloszlátása mellett érvelők kisebbségbe kerültek. Feltételezhető, hogy a miskolci sortűznek és az azt követő lincselésnek a híre is a kompromisszum-keresés irányába hatott.

Az irodaházon lévő vörös csillag leszerelése után a térre gyűlt tömeget a mélyépítő vállalat dolgozói: Szilágyi László, a megyei forradalmi bizottság későbbi elnöke, Szentmártoni Sándor, Tomasovszky András, valamint Budai András – utóbbi részt vett az irodaház tetején lévő vörös csillag eltávolításában – rendezték sorokba. A Kossuth Gimnáziumhoz vonultak, hogy csatlakoztassák a diákokat, és együtt menjenek a szovjet hősi emlékművet, Pátzay Pál szobrászművész kozák lovast ábrázoló szobrát ledönteni.²¹ A miskolciak magukkal hozták a Borsod Megyei Munkástanács ötponthoz tartozó felhívását tartalmazó röplapot, amelyet Tomasovszky András olvasott fel a ledöntött szobor talapzatáról, majd a diákok nevében Dandos Gyula negyedik gimnazista olvasta fel a nyíregyházi tanítóképző, a Kossuth Gimnázium és a Zrínyi Ilona Gimnázium tanulóinak követeléseit, egy debreceni egyetemista pedig a debreceni diákságét.²² Utána a nyomdához vonultak, ahol a megyei pártbizottság engedélyével tízezer példányban kinyomtatták a sztrájkfelhívást.²³ A szabolcsiak szó szerint átvették a miskolciak követeléseit.²⁴ A nyomdában állapotodott meg a tüntetőket képviselő Szilágyi László Kocsány Gyulával, a megyei pártbizottság másodtitkárával, hogy a város és a megye irányítására munkástanácsot alakítsanak, és hogy a választás lebonyolítására a megyei népfrentbizottság elnökét,

²⁰ Dikán, 1993e, 228. o.

²¹ Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle, 1992/3. 262–282. o.

²² Szabolcs-Szatmári Néplap, 1956. október 27.; közli Vida, 1989, 21–22. o.

²³ Dikán, 1993e, 308. o.

²⁴ Vida, 1989, 21. o. A röplap szövege: „A Szabolcs-Szatmár Megyei Munkástanács Sztrájkbizottságának követelése. Követeljük: 1. A szovjet hadsereg azonnal vonuljon ki az országból. 2. Új magyar kormányt. 3. Sztrájkjogot a munkásságnak. 4. Teljes amnesztiát a forradalomban részt vett magyaroknak. 5. Ameddig ezt nem teljesítik, addig sztrájkolni fog Nyíregyháza munkás, paraszt, értelmisége [sic!], a közellátás, áramszolgáltatás, sajtó kivételével. Éljen a független szabad Magyarország!”

Molnár Jenőt kéri fel, aki egyben a megyei tanács végrehajtó bizottságának egyik elnökhelyettese volt.²⁵ A nyomdánál a tüntetés több ágra bomlott, egy csoport a nyomda előtt maradt, és várta a röplapok elkészültét, egy másik ledöntötte a temetői, majd a városháza előtti parkban felállított szovjet síremlékeket. Egy harmadik csoport – amelynek vezetője a miskolciak mellett Pintér István, a MOKÉP igazgatója (korábban honvéd alezredes), és Tomasovszky András villanyszerelő volt – a Damjanich laktanyához ment, hogy csatlakoztassa a honvédséget és fegyvert szerezzen. A laktanya parancsnoka elzárkózott ugyan a fegyverek kiadása elől, de engedélyezte húsz tiszt részvételét a tüntetésen.

A kora délutáni órákban többezres tömeg gyűlt össze a városháza előtt, ahol a megmozdulás betetőzését, a munkástanács megválasztását várták. Amíg a városi tanács dísztermében mintegy száz-százötvenen a városi munkástanács-választást előkészítő bizottság (intézőbizottság) létrehozását vitatták, addig az erkélyről egymást követték a szónokok. A bizottságba jelöltek az erkélyről bemutatkoztak, és rövid beszédet tartottak. A téren állók a jelöléseket közfelkiáltással hagyták jóvá. Az elnök Szilágyi László, a nyíregyházi villanyszerelő vállalat tervelőadója, a tüntetés egyik vezéralakja lett.

A tüntetők egy csoportja ezalatt a miskolciak buzdítására a börtönhöz ment. A megyei kapitányság börtönnel szemben lévő épületéből a rendőrök tétlenül nézték, ahogy a tömeg bezúdul a börtön kapuján, feltöri a zárakat, és kiengedi a foglyokat. A 147 szabadon engedett rab közül mindössze három volt politikai.²⁶ A rendőrség vezetőinek kezdeményezésére hamarosan tárgyalások kezdődtek a küldöttséggel, amelyet a városháza előtti nagygyűlés egyik szónoka, Rácz István tanár vezetett. A kapitányság vezetői elfogadták az immár röplapokon is olvasható követeléseket, és az épület erkélyéről bejelentették, hogy a forradalom mellé állnak, s amennyiben a tüntetők nem támadják meg a rendőrkapitányság épületét, nem fognak fegyvert használni.²⁷ Megállapodás született, hogy a rendőrség a felállítandó polgárőrséggel együttműködve segít a rend fenntartásában. Közben a börtön épületéből a fegyvereket a rendőrök átvitték a kapitányságra.

Este a fegyvert követelő tömeg ismét körülvette a Damjanich laktanyát. Miután a parancsnok hiába szólította fel távozásra a tüntetőket, végül is a fegyverhasználat mellett döntött. A sortűznek 21 könnyebb és hat súlyosabb sérültje lett.²⁸ (A laktanyában jelentős mennyiségű fegyvert, egy dandár mozgósítási készletét tárolták.)

²⁵ HI, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Molnár Jenő jkv., 1957. augusztus 28., közli Dikán, 1993e, 276–282. o.

²⁶ Uo., Petényi József jkv., 1957. augusztus 9.

²⁷ Uo., Oláh Sándor r. százados vallomása a bírósági tárgyaláson.

²⁸ Fazekas, 1994, 23–29. o.

A városi munkástanács megalakulása Nyíregyházán

Október 26-án a városháza előtti nagygyűlés az ideiglenes munkástanács intézőbizottságának megalakításával zárult. Ez a bizottság vállalta, hogy megszervezi a vállalatok, az állami, a párt- és a társadalmi szervek küldötteiből egy kibővített, a társadalom minden rétegét arányosan képviselő testületet. Elnökének Szilágyi Lászlót, titkárának pedig Kollonai Bélát, a megyei pártbizottság apparátusának osztályvezetőjét választották meg.²⁹ Az intézőbizottság megalakulását bejelentő közlemény visszafogott hangnemével a hangulat csillapítását, az esetleges zavarások megelőzését is célozta: „Ebben a felelősségteljes munkájában, melyet magára vállalt az ideiglenes munkástanács intézőbizottsága, kérjük, hogy a párttagok és pártonkívüliek, tehát valamennyi magyar dolgozó, a nemzet sorsáért és felemelkedéséért felelősek vagytok [sic!], kövessétek a kormányt.”³⁰

A késő esti órákban Szilágyi László megbeszélést kezdeményezett a megyei pártbizottsággal. A tárgyaláson – amelyen Szilágyi mellett Rácz István tanár és Dandos Gyula gimnáziumi tanuló képviselte a tüntetőket – az intézőbizottság összetételének megváltoztatásában állapodtak meg. A városi és a megyei pártbizottság funkcionáriusain kívül bekerült a városi tanács titkára, a kórházigazgató, a helyőrség parancsnoka, a Szabolcs-Szatmári Néplap főszerkesztője, akik mind tagjai voltak az MDP-nek. Az alakuló ülésről felvett jegyzőkönyv is elsősorban a párt politikai törekvéseit tükrözte: „A munkástanács úgy határoz, hogy minden olyan lehetőséget [sic!], amely államhatalmi szerveink ellen irányult, a munkástanács meg fogja akadályozni. A munkástanács elnöke lépjen érintkezésbe a BM városi osztály vezetőjével, és mérje fel ezeket a nemkívánatos elemeket, és tegyen hathatós intézkedéseket ezeknek a becsületes dolgozóktól való leválasztásra.”³¹ A tüntetők képviselői egyetértettek abban, hogy a miskolci példa alapján meg kell alakítani a munkástanácsot, egyetértettek a legfőbb követelésekben is (a szovjet csapatok kivonása, a munkásság sztrájkjoga), de nem volt átgondolt politikai programjuk, sem elképzelésük a munkástanács működéséről, feladatairól. Ezt kihasználva az MDP megyei vezetésének sikerült olyan megállapodást kicsikarnia, hogy a munkástanács csak politikai tanácsadó szerepet töltsön be, és segítséget nyújt az államhatalmi, államigazgatási szerveknek a rend fenntartásában és a közellátás biztosításában.

A városi események irányítása azonban már másnap kicsúszott a megyei pártbizottság kezéből. A városi munkástanács megalakítására összegyűlt küldöttek nemcsak hogy nem fogadták el a pártbizottság és Szilágyi között létrejött megál-

²⁹ Szilágyi Lászlót Kollonai Béla, a megyei pártbizottság ipari osztályának vezetője javasolta a városi munkástanácsba, Kollonait pedig Szilágyi. HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Szilágyi László jkv., 1957. augusztus 23., közli Dikán, 1993e, 230. o.

³⁰ Vida, 1989, 19. o.

³¹ Uo., 16–18. o.

lapodást, hanem új vezetőséget is választottak. Szilágyit megvádolták, hogy lepakolt a párttal, sőt meg is fenyegették.³² Ezen a napon is folyamatosan vonultak át a szovjet csapatok a városra, és hamarosan hírt vette a küldöttgyűlés, hogy egy tüntető kővel eltalálta az egyik páncélkocsi vezetőjét, aki megsebesült, a kocsi pedig nekiment egy villanyoszlopnak. Válaszul a szovjetek tüzet nyitottak, egy ember meghalt és többen megsebesültek.³³ A hírre félbeszakadt a munkástanács megalakítása.³⁴

Nyíregyháza munkástanácsának megválasztására így csak október 29-én került sor, miután sikerült megállapodni a szovjet katonai alakulatok parancsnokával, hogy csapataikat a Vorosilov laktanyába vonják vissza, és mozgásukkal elkerülik a város belterületét. Szilágyi László, aki a megyei munkástanács vezetésében kívánt működni, rövid idő után elhagyta a gyűlést, annak levezetését Rácz Istvánra bízva, akit a gyűlés aztán meg is választott a munkástanács elnökévé.³⁵ A városi munkástanács 43 tagú végrehajtó bizottságot és egy szűkebb körű elnökséget választott.³⁶

A megyei nemzeti bizottság megalakulása és szervezeti felépítése

Miután úgy látszott, hogy Nyíregyházán a városi munkástanács veszi át az irányítást, a megyei pártbizottság megpróbált megyei nemzeti bizottság néven egy nagyobb hatáskörű, megyei szintű szervezetet létrehozni a saját irányítása alatt. Elnökévé Szilágyi Lászlót jelölték, aki október 26-a óta kompromisszumkészséget mutatott a párttal folytatott tárgyalásokon, s aki elismerte a párt vezető szerepét.³⁷ Október 29-ére a pártbizottság összeállította a megyei nemzeti bizottság 15 tagúra tervezett intézőbizottságának névsorát, sőt kidolgoztak egy programot is az alakuló gyűlés számára.

A megyei nemzeti bizottságot megválasztó gyűlés elején a pártbizottság küldöttei ismertették a párt állásfoglalását, de a városházi gyűlésről átjövő Szilágyiék hamarosan kézbe vették az irányítást. Az elnökké választott Szilágyi ugyan a megyei pártbizottságon készült irányelveket olvasta fel a megyei nemzeti bizottság programjaként,³⁸ de a 63 tagú nemzeti bizottságba és a 16 tagú intézőbizottságba a

³² Uo., 232. o.

³³ Fazekas, 1994, 30–35. o.

³⁴ HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Izsák István jkv., 1957. augusztus 27., közli Dikán, 1993e, 266. o.

³⁵ HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Rácz István jkv., 1957. augusztus 27., közli Dikán, 1993e, 261–265. o.

³⁶ Vida, 1989, 30–34. o. A Nyíregyháza Városi Forradalmi Tanács alakuló gyűlésének jegyzőkönyve.

³⁷ HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Szilágyi László jkv., 1957. augusztus 23., közli Dikán, 1993e, 227–244. o.

³⁸ Vida, 1989, 39–40. o.

pártapparátus egyetlen tagja sem került be. A jelölésnél a párttagság nem, de az apparátusi múlt már kizáró oknak minősült.³⁹ Szilágyi mellé két elnökhelyettest választottak, Molnár Jenőt, a megyei tanács elnökhelyettesét és Szűcs János villany-szerelőt, titkárnak pedig Blanár Mihályt, a megyei kórház főkönyvelőjét, aki korábban járási főjegyző volt.⁴⁰

A megyei pártvezetés ereje október 29-ére már több vonatkozásban is megropant. Az október 28-án feloszlott ÁVH munkatársai családtagjaikkal együtt a Szovjetunióba menekültek. A megye első számú vezetői, Fekszti István megyei tanácselnök és Varga Sándor, az MDP megyei titkára, ha csak két napra is, de elmene-kült a városból. A rendőrség, a megyei pártbizottság és a megyei tanács vezető nélkül maradt, a pártapparátus addigi egysége megbomlott.

Október 28-án, Nagy Imre miniszterelnök rádióbeszédét követően a Kossuth rádió éjszakai adásában elhangzott a Hazafias Népfront felhívása megyei, járási és községi nemzeti bizottságok alakítására, és az, hogy a tanácsai szervek helyett a kormány ezekre kíván támaszkodni programjának végrehajtásában.⁴¹ Kormány-szinten tehát már a megyei nemzeti bizottság megalakulása előtt eldőlt, hogy a forradalmi bizottságok nem csupán politikai tanácsadó testületek lesznek.⁴² Az október 29-i alakuló ülésen Szilágyi László át is vette a megyei tanács elnökének feladatát.

A nemzeti bizottság szűkebb körű vezető testületének, az intézőbizottságnak – amelyet legtöbbször megyei nemzeti bizottságnak hívtak – a személyi összetétele november 2-ig sűrűn változott a küldötteket delegáló forradalmi, testületek radikálizálódásával párhuzamosan. Október 31-én például a honvédség hívta vissza megbízottait, és választott helyettük újakat.⁴³ A nemzeti bizottság intézőbizottsági tagjai között ott találjuk azokat, akik az október 26-i nyíregyházi tömegtüntetés szervezésében szereztek érdemeket (mint Tomasovszky András), vagy akiket csak egyszerűen sokan ismertek (mint Izsák Istvánt, a kenyérgyári vagy Várkonyi Elemért, a dohánygyári munkástanács küldöttjét).⁴⁴

Szilágyi október 30-án összehívta a megyei tanács osztályvezetőit, és bejelentette, hogy számít a munkájukra, egyben tájékoztatta őket, hogy az intézőbizottságból politikai megbízottakat küldenek az osztályokra. A „reszortfelelősi” rendszer azonban a gyakorlatban nem vált be. Szűcs János, akire az ipari osztály felügyelete jutott, a november 1-jei intézőbizottsági ülésen azt panaszolta, hogy „egyes polgártársak megkapták megbízatásukat az osztályok vezetésére, azonban azóta is

39 Vida, 1989, 34–39. o. A Szabolcs-Szatmár Megyei Nemzeti Bizottság alakuló ülésének jegyzőkönyve.

40 HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Szilágyi László jkv., 1957. július 4.

41 Kenedi, 1989, 142–143. o.

42 Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. október 30., közli Vida, 1989, 52–53. o.

43 Uo., 112–113. o.

44 Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 2.

csak üléseznek, feladatukat az osztályokon ellátni nem tudják, ugyanazok csinálják, akik csinálták a dolgokat”.⁴⁵ Az intézőbizottság döntött a politikai kérdésekben: az MDP megyei hegemoniájának megszüntetéséről, a nemzetőrség felállításáról és feladatairól, a tömegtájékoztató irányításáról.

A megyei tanácson október 31-én megalakult a hivatali munkástanács, az elnök dr. Rátónyi Gábor, az igazgatási osztály dolgozója lett. Ez a munkástanács határozott arról, hogy minden osztályvezetőt el kell bocsátani, mert korábban kiszolgálták a Rákosi-rendszert. Listát készítettek a „pártkádernak” minősített megyei és városi tanácsai dolgozókról, akiknek ugyancsak az elbocsátását vagy alacsonyabb munkakörbe helyezését javasolták. Az értelmiségi bizottság és az intézőbizottságba választott munkástanács-tagok is a vezetők felülvizsgálatát szorgalmazták,⁴⁶ ezért Szilágyi hozzájárult egy öttagú bizottság felállításához, hogy az vizsgálja ki az érintettek ügyét.⁴⁷

Az intézőbizottság az osztályvezetők ellenőrzése mellett munkacsoportokat hozott létre a tömegtájékoztató és a hírszerzés, a közigazgatás, a közbiztonság, a mezőgazdaság, a közellátás és az ezzel összefüggő szállítási problémák megoldására. A hírszerzést Tomasovszky Andrásra, Nyíregyháza közigazgatásának ügyeit pedig Rácz Istvánra, a városi munkástanács elnökére bízta. November 1-jétől működött a honvédelmi bizottmány. Hírszolgálat a megyeházán és a városi tanácson kívül a nyíregyházi vasútállomáson is működött. Vitéz Viktor mint a megyei nemzeti bizottság tagja egyedül volt jogosult a vasútállomások jelentéseit továbbítani a megyei nemzeti bizottság elnökéhez, illetve a Borsod Megyei Munkástanácshoz és az Országos Nemzeti Bizottsághoz. Állandó összeköttetésben állt a határ menti állomásokkal, ahonnan részletes jelentéseket kapott a szovjet csapatokról. November 1-jén, amikor a szovjetek elfoglalták a záhonyi állomást, és elkezdték a széles nyomtávú síneket lefektetni, megszakadt a telefon-összeköttetés a két állomás között. Ekkor Papp Simon György vasutas, a megyei nemzeti bizottság tagja motorkerékpárral ment Záhonyba. Szilágyi László és Vitéz Viktor felhatalmazásával ő tiltotta meg, hogy a záhonyi vasutasok Szűcs Sándor állomásfőnök vezetése alatt fegyverrel szálljanak szembe a szovjetekkel.

Nyíregyházán a vasúti dolgozók felfegyverzését a vasúti munkástanácsban is csak kevesen támogatták, így noha szereztek valamennyi fegyvert a Damjanich laktanyából, nem osztották szét ezeket a dolgozók között. November 4-én, amikor a szovjet szerelvények már Nyíregyházához közeledtek, Vitéz Viktor utasítást adott a bejáratú vágányok eltorlaszolására, a mozdonyok és a főváltó használhatatlanná tételére, ezt azonban a vasutasok nem tartották célravezetőnek, és nem is

45 Vida, 1989, 107–114. o.

46 HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Szilágyi László jkv., 1957. augusztus 24., Debreceni László jkv., 1957. augusztus 28., közli Dikán, 1993e, 237–238, 285. o.

47 Vida, 1989, 108. o.

hajtották végre. November 4-én a szovjet katonai alakulatok akadály nélkül szállták meg az állomást.⁴⁸

A megyeházán telefonszolgálatot ellátó diákokat azután kezdték borsodi mintára hírszerzőcsoportnak nevezni, hogy a tapasztalatcserére Miskolcra utazott küldöttség november 2-án visszatért. Feladatuk ekkor bővült ki a telefonon történő adatgyűjtés mellett az ávósok és a vezető párttagok felkutatásával.

A községi nemzeti bizottságokból és más megyékből telefonon érkező – elsősorban a szovjet katonai alakulatok mozgásáról, létszámáról és fegyverzetéről szóló – információkat lejegyezték, majd továbbították Budapestre a Nagy Imre-kormány titkárságára, Miskolcra, Debrecenbe, és más megyék forradalmi bizottságaihoz is.

Szilágyi november 1-jén Tomasovszky Andrást bízta meg a csoport vezetésével, aki október 26-a és 31-e között nemzetőri szolgálatot látott el. Tomasovszky gondoskodott arról, hogy a sajtón és a helyi rádión keresztül a lakosságot is ellássák a legfontosabb információkkal, és november 1-jétől ő kezelte a városi tanácson felállított hangosbemondót is.⁴⁹ (Tomasovszky Andrást, és Szilágyi Lászlót a forradalmat követő megtorlás idején halálra ítélték, és kivégezték.)

A megyei nemzeti bizottság sajtóért felelős bizottságát Lengyel Antal újságíró vezette. Lengyel, aki egyben a megyei lap főszerkesztői posztját is elfoglalta, 1948-ig a Szociáldemokrata Párt helyi lapjának, a *Nyírségi Néplap*nak a főszerkesztője volt. A megyei napilap október 29-től a megyei nemzeti bizottság és a városi munkástanács lapjaként jelent meg *Szabolcs-Szatmár Népe* címmel.

Értelmiségi forradalmi bizottságok Nyíregyházán, Csengerben és Mátészalkán

Október 30-ára értelmiségi nagygyűlést hirdettek a szakszervezetek megyei székházába. A gyűlés összehívását a testnevelési és sportbizottság megyei irodáján dolgozó Demjanovics Arnold testnevelő tanár kezdeményezte, aki a megyei értelmiség nevében nehezményezte a városi és megyei forradalmi bizottságok szervezésében érvényesülő spontaneitást, és elégedetlen volt a bizottságok összetételével. A nagygyűlésen több százan jelentek meg, például a megyei bíróság dolgozóinak háromnegyede elment a gyűlésre.

Az elnökségben Demjanovics mellett nyíregyházi értelmiségiek, valamint a koalíciós időszak pártvezetői kaptak helyet. Az elnöklő Horváth Sándor, a Kossuth Gimnázium igazgatója bejelentette, hogy az értelmiségi forradalmi bizottság célja az értelmiség érdekképviselete, s arra törekszenek, hogy az értelmiség a közélet-

48 HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Kósa József vallomása a bírósági tárgyaláson.

49 HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Tomasovszky András jkv., 1957. augusztus 26., közli Dikán, 1993e, 247–250. o.

ben, a városi és a megyei forradalmi bizottságokban elfoglalhassa méltó helyét. A nagygyűlés 11 tagú intézőbizottságot választott, elnöke Lupkovics György könyvelő, volt kúriai bíró lett, akit megbíztak, hogy tartsa a kapcsolatot a megyei nemzeti bizottsággal. A városi munkástanácsba Sziklai István ügyvédet delegálták, Debreceni Lászlót pedig, aki 1945 előtt hivatásos katonatiszt volt, nemzetőrparrancsnoknak jelölték. Az intézőbizottság november 1-jén tartott ülésén követelte a megyei nemzeti bizottság elnökétől, hogy váltsa le a kommunista vezetőket, távolítsa el őket a megyei tanács apparátusából, valamint hogy hozzák nyilvánosságra az államvédelem titkos iratait. Az értelmiségi bizottság fenti javaslatait sem a városi, sem a megyei forradalmi testület nem fogadta el, Debreceni László nem kapott helyet a nemzetőrség vezetésében, Sziklai István nem tudott bekapcsolódni a városi munkástanács vezetésébe. Kezükbe került viszont a sajtó és a rádió irányítása.

Október 30-án a Csengeri járás pedagógusai, akik a fizetésükért mentek be a járási székhelyre, felhasználták az alkalmat arra, hogy megalakítsák a Csengeri Járási Értelmiségi Dolgozók Forradalmi Bizottságát. Elnöknek Fekete Ignác szamosangyalosi tanítót választották. 16 pontot tartalmazó röplapjuk az országos követelések (a szovjet csapatok kivonása, a Varsói Szerződés felmondása, a többpártrendszer, demokratikus választások stb.) mellett szorgalmazta a pedagógusok anyagi és erkölcsi megbecsülését, kendőzetlenül szólt az értelmiség kiszolgáltatottságáról: „Ha valaki érezte a szellemi kiszolgáltatottság, orosz jelszavakkal zsúfolt szellemi fertőzöttség érzését, az az értelmiség volt. Felsőbb szerveink követelték tőlünk a megbecsülést, ugyanakkor megbízhatatlannak minősítettek bennünket.”⁵⁰ A csengeri értelmiségi bizottságot a járási forradalmi bizottságban Fekete Ignác mellett dr. Banda István urai tanító képviselte.

Mátészalkán az október 29-én megalakult forradalmi tanács értelmiségi gyűlést hívott össze október 31-ére, amelyen egy 11 fős értelmiségi tanácsot választottak, elnöke Fogarassy György volt mátészalkai főszolgabíró lett. A bizottság célja az értelmiség érdekeinek védelme, s a korábban jogtalanul elítéltek és állásukból politikai okokból elmozdítottak rehabilitálásának kiküzdése volt.⁵¹

A fegyveres erők a forradalom napjaiban

Nyíregyházán a rendőrség és a honvédség megyei vezetői már október 26-án tárgyaltak a tüntetők képviselőivel, és nyilvánosan kijelentették, hogy jogosnak tartják és támogatják a követeléseket. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a fegyveres testületek vezetői eltértek volna a honvédelmi tanács direktíváitól, vagy hogy teljes mértékben alárendelték volna magukat az alakuló forradalmi szervezeteknek.

50 Dikán, 1994b, 105–106. o.

51 Dikán, 1993b, 26. o.

Megtagadták, hogy fegyvert adjanak az október 26-án este felállított polgárőrségnek, így az október 28-ig csak fegyver nélkül látott el járőrszolgálatot, a rendőri vezetésnek alárendelten. Sőt, a megyei pártvezetés arra szólította fel Unatenszky Pál alezredest, hogy – a polgárőrséget ellensúlyozandó – „válogatott” tartalékosok behívásával oldja meg a rendfenntartó (honvédségi és rendőri) alakulatok kiegészítését, ám erre nem maradt idő.⁵² A járásokban is egyre feszültebb volt a helyzet. A megyei rendőrkapitányság október 27-én felszólította a járási kapitányságokat, hogy az őrsöket egy helyre, a járási rendőrkapitányságokra vonják össze, nehogy lefegyverezzék őket. Utasították az alárendelt egységeket, hogy a tüntetésekbe, a vörös csillagok leverésébe, a szobrok és emlékművek lerombolásába ne avatkozzanak bele. Az Országos Rendőr-főkapitányság központi ügyeletére ugyanakkor befutottak a jelentések, hogy Tiszalök, Mátészalka, Fehérgyarmat, Csenger és Kisvárdra rendőrkapitányságai szorongatott helyzetben vannak, s hogy a kapitányságokat tüntetők vették körül, fegyverek és egyes rendőrök kiadatását követelik.⁵³

Kabai Dezső (aki 1951-ben a Szabadságharcos Szövetség megyei elnöke volt, és akinek nemzetőr-parancsnoki megbízatását a városi és a megyei forradalmi bizottságok elnökei egyaránt támogatták) úgy látta, hogy a forradalom győzelmének biztosítéka a fegyveres erők feletti hatalom megszerzése. Ezért akarta lemondani posztjáról Unatenszky alezredest, a honvédelmi tanács elnökét, fegyverrel ellátni a polgárőrséget, és lefegyverezni a pártmunkásokat. A helyőrség parancsnoka, Hubicska Zoltán őrnagy azonban vonakodott őt mindezekben támogatni, főként a civil polgárőrség felfegyverzését ellenezte, s csak akkor változtatott álláspontján, amikor Szilágyi kijelentette, hogy ez esetben Miskolctól kér katonai segítséget.⁵⁴

Az ÁVH feloszlításának hírére a nyíregyházi államvédelmisek elégették a legfontosabb iratokat, és a nyírbátori határőrleltanyába menekültek, majd az ottaniak ellenségessége miatt tovább, a Szovjetunióba, Munkácsra.⁵⁵ Az államvédelmisek távozásával szinte teljesen őrizetlen maradt a rendőrkapitányság, a vidéki őrsökről behívott rendőrök is hazautaztak. A jelentős mennyiségű fegyvert a megyei

52 HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Ormos László jkv, 1957. június 24.

53 Kajári, 1996, 14. o. A központi ügyelet összefoglaló jelentése; SZSZBML, XXV. 6. Nyíregyházi Megyei Bíróság (NYMB.), B. 1175/1957. Cs. Nagy István és társainak pere, közli Dikán, 1996, 198–226. o.; NYMB., B. 732/1957. Nap József és társainak pere, közli Dikán, 1993b, 53–73. o.; SZSZBML, NYMB., B. 1320/1957. Meggyesi László és társainak pere, közli Dikán, 1994b, 56–99. o.; HL, DKB, B. 205/1957. Mészáros András pere, közli Dikán, 1993d, 30–37. o.

54 HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Ormos László jkv, 1957. augusztus 10., közli Dikán, 1993e, 223–226. o.

55 Dikán, 1994c, 80–81. o. DKB, B. 233/1957. Lóczi János és társainak pere. A nyíregyházi államvédelmisek telefonüzenetet kaptak Budapestről, hogy saját érdekükben hagyják el szolgálati helyüket, mert személyi biztonságukat nem tudják szavatolni.

pártbizottság utasítására a helyőrség parancsnoka, Hubicska őrnagy három tehergépkocsival a laktanyába szállíttatta.⁵⁶

A rendőrség vezetője, Végh György államvédelmi őrnagy távozása után Petényi József rendőr százados vette át a kapitányság irányítását, s közölte Szilágyi Lászlóval, hogy a rendőrség Nyíregyházán maradt (nem államvédelmi) része kész továbbra is biztosítani a közrendet és a közbiztonságot, s egyben kérte megerősítését a rendőrkapitányság élén.⁵⁷ A rendőrség ezzel a városi munkástanács és Kabai Dezső nemzetőrparancsnok felügyelete alá került.

Október 28-a után a járási rendőrkapitányságokon is felborult a rend. Október 30-án a megyei kapitányság arra utasította a járásokat, hogy az összevont állomány menjen vissza szolgálati helyére, és ha a forradalmi bizottságok a fegyverek átadását követelnék, ne álljanak ellen. Az őrsöket a forradalmi bizottságok le is fegyverezték.⁵⁸ November első napjaiban polgárőrökből és rendőrökből álló brigádok mentek a járási székhelyekre, hogy a rendőrség közrendvédelmi apparátusának szolgálatba állításához és a nemzetőrségek megszervezéséhez segítséget nyújtsanak.⁵⁹

A megyei és a városi forradalmi szervezetek vezetői, valamint a fegyveres testületek parancsnokai között továbbra is feszült maradt a viszony. Unatenszky alezredest nem választották be a megyei nemzeti bizottságba, sőt napirenden maradt leváltása, de bizalmatlanok voltak a nyíregyháziak a rendőrség új vezetőjével, Petényi József századossal is, aki még október 27-én a szovjet csapatok segítségét kérte az utcai megmozdulásokkal szemben.⁶⁰ Nehezen sikerült megfelelő embert találni a nemzeti bizottság és a rendőrség közti együttműködés koordinálására. Ezt végül File György százados, a büntügyi osztály vezetője vállalta el.⁶¹

Hosszas vita után sikerült megegyezésre jutni a nemzetőrség felépítésével, vezénylésével és feladataival kapcsolatban is. A megyei rendőrkapitányság magának igényelte a vezetést, úgy gondolták, hogy a honvédség és a polgárőrség csak kiegészítő lehetne. A megyei nemzeti bizottság nem értett egyet a rendőrség szerepének kiemelésével, és ragaszkodott a nemzetőrség irányításához. Végül az ő álláspontjuk győzött, amit az október 31-én kiadott *Nemzetőrség szolgálatának ideiglenes irányelvei* rögzített. Eszerint a rendőrségből, a honvédségből és a civil lakosságot

56 HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Hubicska Zoltán jkv, 1957. augusztus 9.

57 HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., File György jkv, 1957. május 15.

58 HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Novák Ernő jkv, 1957. április 12.

59 HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Dobronyi István jkv, 1957. július 15.; Vida, 1989, 107–114. o. A megyei nemzeti bizottság 1956. november 1-jei ülésének jkv.

60 HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Petényi József jkv, 1957. augusztus 9., közli Dikán, 1993e, 211–218. o.

61 HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Bajzáth István jkv, 1957. április 29., File György jkv, 1957. augusztus 8., közli Dikán, 1993e, 204–211. o.

képviselő polgárőrségből álló nemzetőrség irányítása, a parancsnokok kinevezésének és a polgárőrök kiválogatásának joga a forradalmi tanácsokat illette meg. A nemzetőrség feladata: „a forradalmi munkástanácsokkal szorosban együttműködve területükön a rendet, közbiztonságot, élet-, személyi és vagyoni biztonságot fenntartani (gyilkosság, rablás, betörés, lopás stb.). A nemzetőrség fokozott járőrözéssel tartozik biztosítani, hogy semmiféle vagyont bűncselekmény révén károsodás ne érjen.”⁶² A polgárőrök is fegyveres szolgálatot láttak el, azonban a fegyvereiket a szolgálati idő leteltével le kellett adniuk. A megalakuláskor körülbelül hatvan főből álló nyíregyházi nemzetőrség létszáma november első napjaira már megkétszereződött, fennhatósága kezdetben csak a megyeszékhelyre, november 2-től azonban már az egész megye területére kiterjedt.⁶³

Október 30-án felsőbb utasításra megválasztották a forradalmi katonatanácsot a nyíregyházi alakulatnál. Hubicska Zoltán őrnagy értesítette a megyei nemzeti bizottságot is, ahonnan Kabai Dezső nemzetőrparancsnokot, Szűcs Jánost, a nemzeti bizottság elnökhelyettesét és Pavlovics Mihályt, a városi munkástanács tagját küldték a választásra.⁶⁴ A gyűlésen a legénység több tisztet is támadott rákosista múltja miatt, végül megegyeztek, hogy a politikai vonalon vagy a belső elhárításnál foglalkoztatott tisztak nem kerülhetnek be a katonatanácsba. A tanács elnöke Öry Endre főhadnagy lett, aki kitiltotta a politikai tisztet a laktanyából.⁶⁵ Este a katonatanács a hálózati személyek listája után kutatva átvizsgálta az elhárító tiszt titkos irattárát. Noha az iratok jelentős részét már elégették, kiderült, hogy a katonatanácsba is bekerült egy elhárító tiszt, ami tovább fokozta az államvédelemellenes indulatokat. A gyűlésen megjelent a kunmadarasi katonatanács három tisztje, akik gyalogsági fegyvereket kértek repertük védelmére. Elmondták, hogy náluk már régen működik a forradalmi katonatanács, az ezred politikai helyettesét, a személyügyi tisztet, valamint a rákosista politikát kiszolgáló tisztet elzavarták a laktanyából, s úgy értékelték, hogy ebből a szempontból „Nyíregyháza le van maradva”.⁶⁶ A kunmadarasiaknak is részük lehetett abban, hogy a nyíregyházi alakulat forradalmi katonatanácsának másnap megjelentetett rölapja követelte, hogy „a személyi állomány soraiból a lehető legrövidebb idő alatt távolítsák el a sztálinista-rákosista politika híveit és az elhárító tisztet, valamint ezek beépített embereit”.⁶⁷ A katonatanács támogatásával lett Hubicska Zoltán ezredparancsnok a megyei fegyveres erők vezetésére létrehozott honvédelmi bizottmány tagja. A katonatanács hatására Hubicska őrnagy hozzájárult a járási nemzetőrsegek felfegy-

⁶² Vida, 1989, 101. o.

⁶³ Uo., 143. o.

⁶⁴ Uo., 102–103. o.

⁶⁵ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Gulyás István jkv, 1957. január 25.

⁶⁶ Uo., Öry Endre jkv, 1957. január 8.

⁶⁷ Vida, 1989, 123. o.

verzéséhez, és már nem utasította el maradéktalanul, hogy ellenálljanak egy esetleges szovjet támadásnak.

Október 31-én a megyei nemzeti bizottság kezdeményezésére a rendőrségen is megalakult a forradalmi tanács. Petényi József századost, a kapitányság vezetőjét az Országos Rendőr-főkapitányság is arról tájékoztatta, hogy náluk már működik forradalmi tanács, s biztatta, hogy a kapitányság is kövesse példájukat. A nyíregyházi rendőrségen megalakult forradalmi tanács 15 tagból állt, ezen belül héttagú intézőbizottságot választottak. Az intézőbizottság elnöke File György lett, aki egyre meghatározóbb személyiséggé vált a rendőri állomány körében.⁶⁸ A forradalmi tanács működéséhez fűződik a rendőrséghez beépített államvédelmisek névsorának nyilvánosságra hozatala.

November 1-jén a megyei nemzeti bizottság a fegyveres erők egységes irányítására honvédelmi bizottmányt hozott létre. A honvédséget Hubicska Zoltán, a rendőrséget File György, a polgárőrséget Kabai Dezső nemzetőrparancsnok, a bizottmány vezetője képviselte. A következő napokban a nyíregyházi példa nyomán a járási székhelyeken is megalakultak a helyi honvédelmi bizottmányok. Felmérték a járási nemzetőrsegek fegyverszükségletét, de fegyverek kiosztására már nem került sor,⁶⁹ mivel a szovjetek november 2-án lezárták a Nyíregyházáról kivezető utakat, és elfoglalták a vasútállomást. A szovjet városparancsnok már november 4-e előtt megfenyegette a megyei nemzeti bizottságot, hogy amennyiben provokálják őket, szétlöveti a várost. November 3-án feszült hangulatban zajlott a bizottság utolsó ülése. Rácz István, a városi munkástanács elnöke kifakadt: „Egérfogóban vagyunk, mert körül vagyunk zárva... Ki tudhatja előre azt, hogy ezután mi lesz, hátha átveszik a katonák a diktatúrát [sic!], a hatalmat, és bennünket leváltanak.” A fegyveres erők delegáltjai józanságra és nyugalomra intették a bizottság civil tagjait, arra figyelmeztették őket, hogy a szovjet csapatok túlereje és technikai felszereltsége esélytelenné teszi az ellenállást.⁷⁰

Szabolcs-Szatmár megyében csak elvétve került sor a fegyveres testületek (honvédség, határőrség stb.) lefegyverzésére. A nemzetőrsegek jobbára csak a forradalmi katonatanácsok megalakulása után jutottak némi fegyverhez, s azt november 4-e után hiánytalanul vissza is szolgáltatták. Kivételes volt az olyan eset, ami október 28-án Tiszabecsen történt. A község lakói – miután a határőrparancsnok megtagadta a felfegyverzésüket – elvették a laktanya tisztjeitől és a hat szolgálatot teljesítő sorkatonától a fegyvereket, és a határőrséget a nemzetőrség fennhatósága alá rendelték.⁷¹

⁶⁸ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., File György jkv, 1957. május 15.

⁶⁹ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Szilágyi László jkv, 1957. április 19.

⁷⁰ Vida, 1989, 161–164. o.

⁷¹ SZSZBML, NYMB, B. 1319/1957. Gubacsi József pere.

Nyírbátorban a határőrlaktanya parancsnoka, Lóczi János őrnagy, akit október 30-án a forradalmi katonatanács elnökének is megválasztottak, csupán 29 lőfegyvert adott át a helyi, és 18-at a környező községek nemzetőrségeinek. November 4-én azonban, amikor a településre eljutott a záhonyi és a debreceni laktanyák elleni szovjet támadás híre, és szétszéledt a laktanya személyi állománya, az őrizetlenül maradt fegyverekből nagyobb mennyiség (köztük számos golyószóró) került a civilek kezére.⁷²

A záhonyi határőrség tisztjei is csak minimális mennyiségű fegyvert juttattak a civil felkelőknek, és elutasították a vasutas munkástanács felszólítását, hogy fegyverrel akadályozzák meg a szovjet csapatok beáramlását.⁷³ A tisztekkel szemben a sorállomány a vasutasokat támogatta. Október 29-én kilencven katona néhány tiszthelyettes vezetésével Miskolcra ment, részint mert attól féltek, hogy a tisztek átviszik az alakulatot a szovjetekhez, részint hogy megsegítsék a miskolci felkelőket. Miskolcra a Budapestről visszatérő parancsnok, Dudics József százados hozta vissza a harcosokat Záhonyba, és ígéretet tett arra, hogy megalakíthatják az alakulat forradalmi katonatanácsát. A katonatanács szabadságot adott az elhárító tisztek és egy ütegparancsnokot, több tiszteket pedig más beosztásba helyezett. Dudics százados őrséget állított az állomáson veszteglő vagonok védelmére, az áru egy részét pedig a laktanyába szállította.⁷⁴ Október végén a vasutas munkástanács elnökét, Szűcs Sándor állomásfőnököt választották a helyi honvédelmi bizottmány élére, aki így a záhonyi körletben állomásozó összes fegyveres testület fölött rendelkezett. Szűcs légvédelmi ágyúkat állíttatott a pontonhídtól az ország belseje felé vezető út mindkét oldalára, majd miután sem Miskolcra, sem Nyíregyházára nem kapott megfelelő erősítést, elrendelte a vasúti váltók felrobbantását, továbbá több kocsirakomány vasérc és kokszt kiborításával használhatatlanná tette a vágányokat. A záhonyi állomást november 1-jén foglalták el a szovjetek.

November 4-én tűz alá vették a záhonyi laktanyát. Öten meghaltak, többen megsebesültek, a katonák pánikszerűen szétszéledtek. Akik nem tudtak elmenekülni (mintegy hatvanan), azokat a szovjetek elfogták, és a határon túlra szállították. Csak november 6-án engedték vissza őket. Letartóztatták és Ungvárra deportálták Szűcs Sándort és helyettesét is, ők csak decemberben szabadultak.⁷⁵

Nyíregyházát november 4-én hajnalban szállták meg a szovjet csapatok. A városba érkezett a szovjet katonai elhárítás egyik ezredese, akit két, Nyíregyházát jól ismerő magyar államvédelmi tiszt kísért. Megkeresték Puskás Dezső századost, a helyőrség elhárító tisztjét, és elkezdték a forradalomban vezető szerepet játszó személyek letartóztatásának előkészítését. Azonnal megkezdődött az ÁVH restaurá-

⁷² HL, DKB., B. 233/1957. Lóczi János és társainak pere.

⁷³ Filep T., 1995, 35–36. o.; Fazekas, 1994, 46–53. o.

⁷⁴ Dikán, 1993d, 330–351. o.

⁷⁵ Filep T., 1995, 53. o.

lása. A rendőrség épületébe hívták azokat az államvédelmiseket, akik nem menekültek el a városból. Estére mintegy 10–12 fő jelent meg a hívó szóra. A rendőrök felháborodással fogadták az államvédelmisek visszatérését. A másnapi tisztgyűlés úgy határozott, ha az államvédelmisek nem hagyják el a rendőrség épületét, akkor ők mennek el onnan. A rendőrkapitányságra rendelt Hubicska Zoltán őrnagy is vonakodott részt venni azok őrizetbe vételében, akikkel az előző napokban együttműködött. November 5-én reggel a megyei honvédelmi bizottmány még a nemzetőrség újjászervezésén dolgozott, de délután a szovjet katonaság a rendőröket is lefegyverezte, a kapitányság épületét pedig átadták a Szovjetunióból visszatért államvédelmiseknek. Végh György őrnagy Puskás Dezsővel, a honvédség elhárító tisztjével összeállította a letartóztatandók névsorát. November 6-ára virradóan őrizetbe vették és a nyíregyházi börtönbe szállították a forradalom megyei vezetőit.⁷⁶ A börtönt a szovjet katonai parancsnokság felügyelte, s a kihallgatások november 8-ig Nyíregyházán folytak.

November 8-án érkezett meg Münnich Ferenc parancsa az ÁVH feloszlatásáról, ami hatalmas zavart keltett a nyíregyházi államvédelmisek soraiban. A szovjet parancsnok telefonon beszélt Münnich Ferencel, és magyarázatot követelt tőle. Megállapodtak, hogy a szovjetek néhány magasabb beosztású ávós tiszteket átmenetileg maguk mellé vehetnek, akik segítenek a „rendcsinálásban”.⁷⁷ Még aznap elszállították Ungvárra a forradalom letartóztatott vezetőit (Pintér Istvánt, Rácz Istvánt, Szilágyi Lászlót, Dandos Gyulát, Lengyel Antalt, Lupkovics Györgyöt és Kabai Dezsőt). Az államvédelmisek november 17-én az októberinél is nagyobb számban mentek át a határon, ezúttal Ungvárra.⁷⁸ A letartóztatott megyei és városi forradalmi vezetőket november végén hozták vissza Nyíregyházára, majd december 10-e és 24-e között engedték őket szabadon, hogy 1957 elején büntetőjogi felelősségre vonásuk is elkezdődjék.

A Szabolcs megyei küldöttek a győri és a miskolci értekezleten

A megyei nemzeti bizottságnak nem jutott ereje és ideje arra, hogy – a telefon-, távirat- és rádió-összeköttetésen kívül – komolyabb kapcsolatot építsen ki a környező megyékkel. A bizottság tagjai között csak nyíregyháziak voltak, amit október 30-án kifogásolt is egy Miskolcra érkező küldöttség, ennek ellenére november 4-ig kísérlet sem történt a testület kiegészítésére. Szilágyiék csak október 31-én küldtek ki egy brigádot a járásokba, akkor is csak azért, hogy tájékozódjanak a nemzetőrségek szervezéséről.

⁷⁶ HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Puskás Dezső jkv., 1957. április 10.

⁷⁷ HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Petényi József jkv., 1957. augusztus 9., közli Dikán, 1993e, 216. o.

⁷⁸ Uo., 213. o.

A megyei születésű vagy a megyében lakó budapesti, miskolci és debreceni egyetemisták viszont több alkalommal is ellátogattak Nyíregyházára, részt vettek a megyei nemzeti bizottság ülésein, és számos esetben keményen bírálták Szilágyiék tévovaságát. November 1-jén a megyei nemzeti bizottság intézőbizottságának ülésén is részt vettek budapesti és debreceni diákok, akik a legsürgetőbb lépések megtételére ösztökélték a szabolcsi vezetőket, szembesítve őket azzal, hogy a községi nemzetőrségek felállításának elhúzódnása miatt a településeken nagyon zavaros a helyzet, a honvédségnél nem, vagy alig működnek a forradalmi katonatanácsok, a fegyveres testületek vezetése nem egységes. Nem véletlen, hogy ezen az ülésen született határozat a megye két vezetőjének, a volt megyei párttitkárnak és a megyei tanács elnökének őrizetbe vételéről.⁷⁹ Az egyetemisták nyomására a nemzeti bizottság brigádok felállítását határozta el, amelyek végigjárják a megye településeit, és ellenőrzik a községi forradalmi szervezetek összetételét, egyben segítséget nyújtanak munkájukban. A MEFESZ budapesti küldöttje, Sándor László, a kertészeti főiskola ötödéves hallgatója felajánlotta, hogy Debrecenből hoz egy egyetemista csapatot, akik felkutatják a bujkáló ávósokat. A gyűlés úgy határozott, hogy az egyetemistákat fel kell fegyverezni. Az ifjúsági brigádok felállítása azonban a szervezésért felelős Molnár Jenő, megyei tanácselnök-helyettes győri utazása miatt elmaradt. Egyedül Sándor László jutott el a nyírbátori határőrlaktanyába, hogy tisztázza négy katonai elhárító tiszt szabadon bocsátásának körülményeit, és meggyőződjön arról, hogy elegendő-e a fegyveres erő a határ védelmére.

A november 1-jei ülésen Szilágyi László ismertette a megyei forradalmi bizottságok győri értekezletére szóló meghívót. Az értekező lehetőséget kínált a szabolcsiak számára, hogy az elszigeteltségük oldódjon, s hogy valamelyest ellensúlyozzák a Borsod Megyei Munkástanács révén Szabolcs-Szatmár megyéről kialakult negatív véleményt.

November 1-jén Molnár Jenő vezetésével négyfős küldöttség indult Győrbe, amelyben egy taggal képviseltette magát a nyíregyházi katonatanács, ketten pedig a szerveződő pártok színeiben – egy kiskapás és egy szociáldemokrata küldött – voltak jelen. Szilágyi azt kérte, hogy Győrben próbálják elérni, hogy Szabolcs-Szatmár felvehesse a munkát, ugyanis a vasutasok sztrájkja azzal fenyegetett, hogy tönkremennek az állomásokon tárolt mezőgazdasági termények. Molnár Jenő próbálta rávenni a győri értekezletet, hogy Szabolcsot mint mezőgazdasági megyét mentsék fel az általános sztrájk alól. Ez azonban nem került be az elfogadott határozatba, a résztvevők úgy foglaltak állást, hogy minden forradalmi szerv maga dönt arról, folytatja-e a sztrájkot vagy elrendeli a munka felvételét.⁸⁰ A pártpolitikusok elsősorban azért vállalkoztak a győri útra, hogy felkereshessék budapesti központjukat, és instrukciókat, illetve felhatalmazást kapjanak a pártszervezés

⁷⁹ Vida, 1989, 107–114. o.

⁸⁰ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Molnár Jenő jkv., 1957. május 22.

beindításához. Ők nem is szólaltak fel a győri értekezleten.⁸¹ Molnár Jenőn kívül Győrben a nyíregyházi honvédséget képviselő Ombódi Károly kapott szót, akit a határon beáramló szovjet csapatok nagyságáról kérdeztek.⁸²

A megyei nemzeti bizottság elnöksége a győri tanácskozássra hivatkozva szólította fel a megye lakosságát, hogy november 5-től mindenütt vegyék fel a munkát: „A Győrben tanácskozó magyar szabadságharcosok megyei küldöttei egységesen állást foglaltak abban, hogy a sztrájk további fenntartása jelenlegi formájában a bizalmunkat élvező kormány ellen van, és veszélyezteti az ország lakosságának élelmiszerrel, ipari anyagokkal való ellátását.”⁸³

A győri látogatást követő napon egy másik küldöttség indult Miskolcra, ahova a győri példa alapján az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács megalakítására hívták a megyék képviselőit. Darin Sándor tanársegéd, a miskolci egyetem diákparlamentjének titkára november 1-jén Debrecenre érkezve az esti órákban jutott el Nyíregyházára,⁸⁴ ahol személyesen adta át a megyei tanácsnak a nemzeti bizottság ügyeletesének a meghívót a másnapi értekezletre. November 2-án Izsák István kenyérgyári munkás vezetésével négyfős csapat indult Miskolcra, akik – miként a Békés megyeiek – értelemszerűen a megyei munkástanácsot, és nem a diákparlamentet keresték, így a szabolcsiak nem jutottak el a gyűlésre.

A miskolci megyeházán Nagy Attila, a Borsod Megyei Munkástanács elnökhelyettese fogadta a nyíregyháziakat egy rövid tájékoztató megbeszélésre. Kaptak egy kimutatást, amely a Borsod Megyei Munkástanács felépítését és reszortfelelősi beosztását tartalmazta. A beszélgetés sokkal inkább a két megye között kialakult politikai feszültség körül forgott. Nagy Attila bírálta a szabolcsiakat, amiért nem támogatják a sztrájkot, nem adnak fegyvert a lakosságnak, és meg sem próbálják megakadályozni a szovjetek bejövetelét.⁸⁵

Nagy Attila kritikájának is része lehetett abban, hogy Nyíregyházán másnapról a megyei és a városi tanácsnál őrszolgálatot teljesítő diákok fegyvert kaptak, és megerősítették az ipari objektumok és közintézmények őrzését, további fegyvereket kapott a nyíregyházi vasúti őrség, szervezettebbé tették a főútvonalak ellenőrzését, és tervezték az üzemi munkásőrségek felfegyverzését is.⁸⁶

⁸¹ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Papp Simon György jkv., 1957. szeptember 5.

⁸² HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Ombódi Károly a bírósági tárgyaláson.

⁸³ Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 4.

⁸⁴ BAZML, MMB, Nb. 1188/1957. Mihala Ferenc és társainak pere.

⁸⁵ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Izsák István jkv., 1957. május 27.

⁸⁶ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Bánszky János jkv., 1957. július 8.

A megyei pártapparátus, a pártsajtó és a rádió munkatársainak viszonya a forradalomhoz

A megyei pártbizottság október 26-a után igyekezett azt a látszatot kelteni, hogy jogosnak tartja a tüntetők követeléseit, együtt érez velük, ugyanakkor a Központi Vezetőségnek küldött helyzetjelentéseiben részeges bandának, csőcseléknek titulálta a megmozdulásokban résztvevőket, akik rombolnak és garázdálkodnak. Az ideiglenes városi munkástanács gyanúja, hogy a párt- és az állami vezetés csak időhúzásra játszik, beigazolódtott, amikor lehallgatták a pártbizottság telefonvonalait. Elterjedt a hír, hogy a városháza körülzárása szovjet tankokkal annak köszönhető, hogy Varga Sándor megyei titkár hamis jelentéseket küldött Budapestnek. Szilágyi október 28-án utasítást adott a pártbizottság telefonvonalainak lekapcsolására.

Október 27-én, azzal egy időben, hogy a szovjet tankok felvonultak a városháza előtti térre, a megyei pártbizottság a honvédségtől a már meglévő fegyverek mellé újabbakat kért. Másnap az ideiglenes városi munkástanács megállapodott a szovjet katonai parancsnokkal, hogy a harckocsikat visszavonja a Szentmihályi úti (Vorosilov) laktanyába, és csak akkor jönnek be a városba, ha a munkástanács kéri őket.

Október 29-én (a megyei nemzeti bizottság megalakulása után) Varga Sándor megyei titkár úgy értékelte a helyzetet, hogy a megyei tanács átállt a forradalom oldalára, ezért a pártbizottság fegyveres védelmének parancsnokával, Tóth Sándor századossal a pártbizottságra szállíttatta a megyeházáról a fegyvereket. Felmerült, hogy megszállják a rádiót és a fontosabb gócpontokat. Az országos változások hatására, s miután a honvédség is visszavonta a megyei pártbizottság védelmére korábban kirendelt egy rajnyi katonáját, lemondtak az ellenállásról, és átadták a pártszékházban lévő fegyvereket a honvédségnek. Október 30-án Szilágyi László utasítására a nemzetőrök elvették a pártalkalmazottak személyi fegyvereit is, és a pártszékházból kitiltották az apparátus munkatársait.⁸⁷ A pártapparátus lefegyverzése és székházának elvétele után Varga Sándor megyei titkár és Feksz István tanácselnök elhagyta a várost. Visszatérésüket követő napon (november 1-jén) a nemzetőrség letartóztatta és a rendőrség fogdájába zárta mindkettőjüket.

A nyíregyházi járási pártbizottság végrehajtó bizottsága volt az egyetlen, amely nyíltan is szembe fordult a megyei pártvezetés konzervatív vonalával. Közleményükben kijelentették, „hogy a megyei nemzeti bizottsággal teljes mértékben egyetértünk, és járásunk dolgozóival együtt készek vagyunk küzdeni célkitűzéseik maradéktalan végrehajtásáért”.⁸⁸ Október 30-án Kocsány Gyula megyei másodtitkár vezetésével 12 nyíregyházi pártalapszervezet képviselői ideiglenes pártelnökséget választottak Oláh László elnökletével, és kijelentették, hogy együtt kívánnak működni a megyei nemzeti bizottsággal és a városi munkástanáccsal.⁸⁹ Azonban

87 HL, DKB, B. 120/1958. Pál István pere, közli Dikán, 1993e, 468–473. o.

88 Vida, 1989, 61–62. o.

ez már elkésett gesztus volt, október 31-én az MDP megszűnésével feloszlott a megyei pártapparátus.

Noha azonnal megkezdődött az MSZMP szervezése, az új párt a kommunista-ellenes közhangulatban nem sokat tudott tenni. A megyei és a városi tanácson megkezdődött a párttag osztályvezetők leváltása. A megyei nemzeti bizottság megkezdte az igazgatókat megerősítő munkástanács határozatok felülvizsgálatát, hogy kiszűrjék azokat a vezetőket, akik túlságosan elkötelezték magukat a Rákosi-rezsim idején. November 2-án letartóztatták Kriston Lászlót, a megyei pártbizottság fegyelmi referensét és Simon László államvédelmi századost.⁹⁰

A megyei napilap szerkesztőségében és a nyíregyházi rádió stúdiójában gyülekeztek azok a kommunisták, akik többpártrendszer, toleránsabb parasztpolitikát akartak, a téesszervezésben valóságos önkéntességet, szakmailag képzett vezetőgárdát a gazdasági és az állami szférában egyaránt. Ugyanakkor elutasították a magántulajdonon alapuló társadalmi rendet és az általános jóvátételt.

Október 30-án új főszerkesztő került a megyei nemzeti bizottság és a városi munkástanács kiadásában megjelenő megyei napilap, a *Szabolcs-Szatmár Népe* élére. A lapot október 26-tól Soltész István szerkesztette, akit a munkatársak maguk választottak erre a posztra. Soltész hamar megtalálta a közös hangot a megyei nemzeti bizottság elnökével, Szilágyi Lászlóval, aki gimnáziumi osztálytársa volt. Megállapodtak, hogy Szilágyi biztosítja a lap számára a nyomdát, a szerkesztőség pedig garantálta, hogy a nemzeti bizottság közleményei, hírei maradéktalanul megjelennek a lapban. A nemzeti bizottság azonban ragaszkodott Lengyel Antal kinevezéséhez, aki a sajtót felügyelő bizottság elnöke volt. Lengyelt a szerkesztőség is elfogadta, mert személyében garanciát látott arra, hogy a munkatársi gárdát nem éri támadás korábbi politikai elkötelezettsége miatt. Ettől kezdve az új főszerkesztő írta a lap vezércikkeit.⁹¹

Október 29-től csak Szilágyi László vagy Rácz István aláírásával ellátott közleményeket olvashattak be a nyíregyházi rádióba. A műsorszerkesztést a városi munkástanács két megbízottja, Bencs Károly és Barota Mihály felügyelte, a műsorpolitikára leginkább az utóbbinak volt befolyása. Elérte, hogy a koalíciós pártok és az egyházak képviselői is megszólalhassanak, az ő felkérésére számolt be az értelmiségi nagygyűlésről Babicz Béla orvos, emlékezett meg Bán István lelkész a reformáció évfordulójáról stb.

Az MSZMP november 1-jei alakuló gyűlésén Oláh Lászlót választották elnöké, aki a faipari vállalat igazgatója, régi szervezett munkás volt. Szenvedélyes hangú felszólalások bélyegezték meg a néptől elszakadt régi pártvezetést. Elfogadott programjuk követelte a szovjet csapatok kivonulását, a párt régi vezetőinek eltávolí-

89 Uo., 62. o.

90 Vida, 1989, 293–348. o.

91 Soltész, 1993, 423–431. o.

tását.⁹² Az alapító tagok, akik közül többen később is felelős pozícióba kerültek (Benkei András, Orosz Ferenc, Murczkó Károly) még közvetlenül november 4-e után is úgy nyilatkoztak, hogy a forradalom vívmányait megőrzik, senkinek sem lesz bántódása.

1956. november 4-e után hamar nyilvánvaló lett, hogy a helyükről elmozdított megyei párt- és tanácsi vezetők visszafoglalják pozícióikat, de megnyugtató volt, hogy kezdetben, ha kényszerből is, de még együttműködtek a megyei nemzeti bizottság egyes vezetőivel, így Szilágyi Lászlóval is, aki november 4-én a Kádár-kormány támogatására szólította fel Szabolcs-Szatmár megye lakosságát.⁹³ November 4-én kora délután Feksz Istvánnak, a megyei tanács elnökének a szobájában mintegy negyven-ötvenen megállapodtak egy új helyhatalmi testület létrehozásáról. A munkás-paraszt forradalmi bizottságban (elnöke Benkei András) a megyei nemzeti bizottságot Szilágyin kívül Hubicska Zoltán őrnagy, a helyőrség parancsnoka és Molnár Jenő képviselték. A megyei lap főszerkesztői tisztségét visszaadták Soltész Istvánnak, de egyelőre munkatársként a lapnál maradt Lengyel Antal is. A munkás-paraszt forradalmi bizottság a sajtóban és a rádióban közzétett nyilatkozatában kijelentette, hogy „szorosán együttműködik a megyei nemzeti bizottsággal és a munkástanácsokkal. Működésében a Kádár János kormánya által meghirdetett program alapján áll. A rend és nyugalom helyreállítása után a forradalmi bizottság kéri a szovjet csapatok kivonását”.⁹⁴

Még aznap este Benkei András, aki néhány nap múlva az MSZMP megyei intézőbizottságának elnöke lett, valamint Szilágyi László és Nádas József, a megyei nemzeti bizottság tagjai beszédet mondtak a nyíregyházi rádióban. Megegyezésük a Kádár-kormány programjának elfogadásán és nyilvános propagálásán, valamint a további együttműködésre való készségen alapult. Kabai Dezsőt, a nemzetőrség parancsnokát bízták meg a tartalékosokból szervezendő új nemzetőrség felállításával. Benkei vélhetőleg Rácz Istvánt, a városi munkástanács elnökét is felkérte, hogy maradjon a városi tanács élén. November 5-én a megyei tanács nagytermében egy 350-400 fő részvételével tartott gyűlésen Feksz István a következő szavakkal mondott köszönetet Szilágyi Lászlónak: „...első perctől egyetértettem a forradalommal. Hisz a programot is, melyet itt az elvtársak elfogadtak, mi készítettük a pártbizottságon. Szilágyi elvtársra én nem haragszom, neki csak köszönettel tartozik a város, és én vele együtt fogok dolgozni.”⁹⁵ Szilágyi a délutánt még a megyei tanácson töltötte. Éjszaka letartóztatták.

Nem tudjuk, hogy a megyei pártvezetők mikor szereztek tudomást Szilágyi, Rácz és a többiek Ungvárra hurcolásáról, a börtön december 3-ig szovjet felügye-

⁹² Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 3.

⁹³ Soltész, 1993, 429. o.

⁹⁴ Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 6.

⁹⁵ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Szilágyi László jkv, 1957. május 6.

let alatt volt. Amikor 1956. november 14-én magyar vasutasok is megerősítették a BBC által már napokkal korábban sugárzott hírt, hogy magyarokat visznek ki a Szovjetunióba, a megyei pártelnökség és a megyei tanács azonnal vizsgálatot indított. Benkei András, az MSZMP megyei ideiglenes intézőbizottságának elnöke arra kérte Soltész Istvánt, hogy küldjön ki újságírókat a Záhony melletti falvakba. A szerkesztőség munkatársainak sikerült is két-három, vagonokból kidobott levelet szerezniük. Értesítették a kormányt, hogy Záhonytól november 14-én délután háromkor áthaladt egy hat kocsiából álló szerelvény, amely magyar foglyokat vitt a Szovjetunióba. Az MSZMP megyei elnöksége a Szabolcs-Szatmár Népeben megjelent közleményében tájékoztatta a lakosságot, hogy a bizonyítékokat eljuttatták a kormányhoz, ahonnan azt a választ kapták, hogy „a szovjet és a magyar kormány közös megállapodása alapján egyetlen magyart sem lehet kivinni Magyarország területéről, még azokat sem, akik fegyverrel támadtak a népi hatalom ellen. [...] erről a kiszállításról sem a magyar kormány, sem a szovjet főparancsnokság nem tudott, nem is ért egyet vele, a leghatározottabban ellenzi. Azonnal intézkedés történt: a kiszállított személyeket visszaszállítják Magyarországra, ügyüket a magyar szervek vizsgálják felül. Amennyiben közülük valaki bűnöket követett el, az független magyar bíróság előtt felel tetteiért. Aki esetleges tévedés folytán került a foglyok közé, azonnal szabadon bocsátják.”⁹⁶ Az újságcikk megjelenése után a megyében óriási volt a felháborodás, hiszen immár a hatalom új birtokosai is elismerték, hogy a forradalom nyíregyházi vezetőit a szovjet megszálló hatóságok nem csupán letartóztatták, hanem deportálták is. A nyíregyházi üzemek sztrájkba léptek. Csak a bennfentesek tudták, hogy Benkei beszélte meg a tejipari vállalat munkatársaival, hogy tüntessenek, sztrájkoljanak, és követeljék, hogy hozzák vissza az elhurcoltakat, köztük a megyei forradalom vezetőit, és ő tetette be a megyei lapba az üzemi munkástanácsok sztrájkfelhívását.⁹⁷ A lapot a szovjet katonai parancsnokság és az MSZMP KB Szabolcs megyei instruktorának közbelépésére elkobozták, és az aznapi szám helyett újat nyomtak. 1957-ben fegyelmi eljárás indult a pártvezetés számos munkatársa (köztük Kocsány Gyula és Ónodi György) ellen, akiket el is távolítottak a vezetőségből. Soltész István más újságírókkal együtt ugyancsak fegyelmissel kényszerült távozni a laptól.

A volt koalíciós pártok újjáalakulása

Pálfi Ernő, a HNF országos központjának munkatársa (aki 1945 után az MKP nyíregyházi szervezetének titkára, majd a vármegye kommunista párti főispánja volt⁹⁸) 1956. augusztusi nyíregyházi látogatása alkalmával megbeszélést folytatott

⁹⁶ Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 18.

⁹⁷ Soltész, 1993, 430. o.

⁹⁸ Pálfi Ernő politikai pályafutásáról lásd Dikán, 1993a, 486. o.

Lupkovics Györggyel, az FKgP volt Szabolcs megyei elnökével, aki a koalíciós időkben az MKP kemény politikai ellenfelének számított. Pálfi aziránt érdeklődött, hogyan venne részt az FKgP az MDP mellett a közéletben, valamint hogy hogyan értékeli Lupkovicsék, a „pártonkívüliek”, a XX. kongresszus utáni helyzetet. A kisgazdák 1956 nyarán azt várták a HNF reaktiválásától, hogy a közéletből kiszorított pártok képviselői előtt utat nyit a politikai életbe való visszatérésre. Bízta abban, hogy egy megváltozó választási rendszer további lehetőségeket biztosít majd a számukra. Lupkovics György a Pálfival történt beszélgetés után kezdte papírra vetni a *Pártonkívüliek véleménye* című politikai állásfoglalás-tervezetét,⁹⁹ amely végleges formáját szeptember végén, október elején nyerte el, és a forradalom idején a kisgazda állásfoglalások kiindulópontja volt a megyében. A munka során Lupkovics viszonylagos rendszerességgel találkozott volt kisgazda tagtársaival, akikkel megvitatta a szöveget.

Mindeközben az államvédelem egyre intenzívebben érdeklődött az egykori koalíciós politikusok iránt, Lupkovicsot nemcsak megfigyelték, hanem többször be is idézték a rendőrségre. A rendőrségen is elmondta, hogy amennyiben felkérnék, szívesen visszatérne a népfrent segítségével a politikai életbe. A rendőrség az október 23-át követő napokban Lupkovics György mellett számos nyilvántartott személyiséget figyelmeztetett, hogy tartózkodjanak a politikai szerepléstől.¹⁰⁰

Október 29-én Lupkovics György, Kósa András, a korábbi pártigazgató és Bartha László, aki az ideiglenes nemzetgyűlésben a parasztpártot képviselte, földművesekkel találkozott a szakszervezetek megyei székházában. Itt működött 1945 után a párt megyei irodája. Kósa tájékoztatót adott a forradalom előzményeiről, az október 29-ig történekekről, Lupkovics pedig a parasztság pontokba szedett követeléseit olvasta fel (a tagosítások felülvizsgálata, a téesszervezés önkéntessége stb.), és beszélt a beszolgáltatás eltörlésének jelentőségéről. Bartha László az élelmiszerellátásról és a mezőgazdasági árak alakulásáról szólt.

Október 29-én még folyt a gyűlés a gazdakörben, amikor tudomást szereztek a városi munkástanács-választásról. A gyűlést félbeszakították, és körülbelül 15-20-an Kósa András és Lupkovics György vezetésével átmentek a városházára. Amikor megérkeztek, a gyűlés már a vége felé járt, de az elnöklő Rácz István lehetővé tette, hogy Kósa beszámoljon a parasztok állásfoglalásáról. Kósa felolvasta a Lupkovics György által elkészített követelés pontjait, majd bejelentette, hogy a parasztság támogatja a forradalmi tanácsot, és megígérte, hogy mindent megtesznek a lakosság élelmiszer-ellátásának biztosításáért. A parasztság két képviselőt delegált a városi munkástanácsba.

A városi munkástanács-választás befejeződése után a kisgazdapárt volt tagjai közül többen átmentek a megyei nemzeti bizottság alakuló gyűlésére, ahol három

⁹⁹ Vida, 1993, 380–394. o.

¹⁰⁰ HL, DKB, B. 261/1957. Szilágyi László..., Végh György a bírósági tárgyaláson.

volt országgyűlési képviselőjüket, Garai Mihály tehetős parasztgazdát (1956-ban téessztag), Kósa Andrást és Lupkovics Györgyöt sikerült bejuttatni a megyei nemzeti bizottságba. Sőt, Kósa András reszortfelelősi megbízást is kapott, mégpedig a megyei közigazgatás átszervezését felügyelő bizottmány tagjaként.

Október 30-án Kósa lakásán tárgyaltak a párt korábbi vezetői, amikor elhangzott Tildy felhívása a párt szervezésének beindítására. Lupkovics kevesellte a rendelkezésre álló időt, mégis úgy döntöttek, hogy másnap megtartják alakuló ülésüket, mert nem akartak lemaradni a szociáldemokraták vagy a parasztpártiak mögött. Szilágyi László, a megyei nemzeti bizottság elnöke a győri értekezlet állásfoglalásához hasonlóan korainak tartotta a pártok zászlóbontását, félt, hogy ez szétzilálhatja a forradalom egységét.¹⁰¹

Október 31-én az első nagygyűlésen Kósa András tartotta a politikai tájékoztatót, Lupkovics György pedig ismertette a párt követeléseit. Már nem csupán az értelmiség rehabilitációját sürgette, hanem a munkásosztállyal szemben neki szánta a társadalmi vezető szerepet. A nagygyűlés után szervezési kérdésekről tanácskozott a párt vezérkara a szakszervezeti székház földszinti kistermében.

Kósa András november 1-jén Győrbe utazott, a Dunántúli Nemzeti Tanács értekezletére. Útban hazafelé Budapesten, a Semmelweis utcában tárgyalt pártja országos vezetőségével, akik tájékoztatták, hogy annak tudatában is részt vesznek a Nagy Imre vezette koalíciós kormányban, hogy a katolikus klérus is politikai pártot szervez, és szerveződnek más polgári pártok is. Kósa tudomására hozták, hogy támogatják a jól működő szövetkezetek megmaradását, s az elvett birtokok visszaadását csak 50 holdig tartják indokoltnak. November 4-én Lupkovics György megyei elnök leállította a párt megyei szervezését, ennek ellenére őt is Ungvárra deportálták.

Mátészalkán a járási nemzeti bizottságot ugyan a helyi párt- és népfrentbizottság kezdte szervezni, de már az október 27-i alakuló ülésre meghívták a volt koalíciós pártok prominens személyiségeit. A kisgazdák írásbeli nyilatkozatot kértek és kaptak, hogy szerepvállalásukért nem fogják felelősségre vonni őket, egyben garanciát arra, hogy a párt és a tanács nem fogja akadályozni a nemzeti bizottság munkáját.¹⁰² Fekete Ferenc, aki korábban a párt Szatmár megyei titkára volt, még aznap körtáviratot küldött a járásban a volt községi kisgazda tisztségviselőkhöz. „Mi a járásnál átvettük a hatalmat, a tanácstól, a párttól. Ti is tegyétek ezt, azonnal szervezzétek meg a forradalmi tanácsot a mi régi embereinkből. Holnap megyünk, és részletes utasítást viszünk, és küldünk segítséget!”¹⁰³ Október 28-án az ideiglenes vezetőség tagjai végigjárták a járás településeit, mindenüvé eljuttatták harmincpontos követeléseiket és egy felhívást, amely elrendelte a statáriumot és

¹⁰¹ Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 3., közli Vida, 1989, 153. o.

¹⁰² Vida, 1989, 24–25. o.

¹⁰³ Dikán, 1993b, 23. o.

a vadászfegyverek beszolgáltatását.¹⁰⁴ Az október 29-én megalakult Mátészalkai Járási Nemzeti Bizottságban a kiskgazda politikusok voltak többségben, az elnök Szabó István lett, Szatmár-Ugocsa-Bereg vármegye volt kiskgazdapárti főispánja.

A bizottság elsősorban a gazdálkodó földműves réteget, valamint a parasztság képviselői szerveit ért sérelmek orvoslásával foglalkozott, készülve a közelgő választásra: „Az általános, titkos, egyenlő, közvetlen, lajstrom nélküli, egyéni kerületenkénti szabad választásokat 1957 januárjában tartásuk meg az ENSZ ellenőrzésével. Nem tűrünk paritásos alapon nyugvó koalíciót: minden párt számarányának megfelelő százalékban vegyen részt a hatalomban!”¹⁰⁵ A Nemzeti Parasztpárt, amely november 2-án tartotta alakuló gyűlését Mátészalkán, hangsúlyozta, hogy szoros szövetségben kíván együttműködni a kiskgazdákkal, és velük együtt kívánja újjáalakítani a parasztság egységes érdekvédelmi szervezetét, a parasztszövetseget. Szóba került a két parasztpárt majdani egyesülése is.¹⁰⁶

Október 30-án délután, miután Nagy Imre bejelentette a koalíciós kormányzást, a volt koalíciós pártok vezetőit a megyei tanácsházára hívták, hogy a nemzeti bizottság sorait kiegészítsék a pártok képviselőivel. A szociáldemokraták képviselőiben azok mentek el az ülésre, akik 1948 előtt a pártot parlamenti vagy helyhatósági szinten képviselték, és akiket a fúziót megelőzően kizárattak a szociáldemokrata pártból (Pásztor József, Lengyel Antal, Solymossy Mihály, Fazekas János).¹⁰⁷ Rác István, a városi munkástanács elnöke a Pártoktatás Házát (Szabadság tér 9.) utalta ki számukra. Október 31-én az alakuló nagygyűlésen zsúfolásig megtelt a nagyterem, az érdeklődők egy része kiszorult az előtérbe. A szónokok aktuális program híján az 1948 előtti program időtálló értékeire hivatkoztak, s arról beszéltek, hogy az SZDP nemcsak a kisemberek pártja, hanem mindenkié, aki a programját elfogadja.

A gyűlésen legnagyobb számban azok az iparosok vettek részt, akiket a kommunista hatalomátvétel után megfosztottak önálló egzisztenciájuktól. Az ő álláspontjukat tükrözi a párt újjáalakulásáról kiadott rádióközlemény: „Nem nagyitkét és nem mamutvállalatokat kérünk a részünkre, hanem azoknak a kisiparosoknak [sic!], kisműhelyeknek a visszaadását kérjük, amelyeknek a jogtalan elvétele annyi sok ezer iparostársunk szájából és ezen keresztül családtagjaink szájából is kiütötte a mindennapi kenyeret.”¹⁰⁸ A szociáldemokraták a kiskgazdákénál markánsabb álláspontot képviseltek. Pásztor József pártelnök arról beszélt, hogy kommunisták nélküli koalíció létrehozása a céljuk.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Vida, 1989, 47–50. o.

¹⁰⁵ Uo., 140. o.

¹⁰⁶ Uo., 277–285. o.

¹⁰⁷ SZSZBML, NYMB., B. 1616/1957. Bodánszky Tibor és társainak pere. Solymossy Mihály jkv., 1957. november 15.

¹⁰⁸ Kenedi, 1989, 313. o.

A szabolcsi szociáldemokratákat Pásztor József és Papp Simon György vasutas képviselte a november 1-jei győri értekezleten. Útközben felkeresték Budapesten a párt Conti utcai központját, ahol megbízólevelet kaptak a párt szervezésére, de a tényleges munka beindítására a november 4-i szovjet támadás nem hagyott időt.¹¹⁰ Az SZDP újjászervezésére mindenütt kísérlet történt, ahol jelentősebb számú kisiparos élt.

A Nemzeti Parasztpárt megyei újjáalakuló nagygyűlésére november 1-jén, egy nappal az FKgP és az SZDP zászlóbontását követően került sor.¹¹¹ Az ideiglenes elnökségbe azok kerültek be, akik az 1947-es választásokat megelőzően Kovács Imrével együtt kiváltak az NPP-ből, és csatlakoztak a Balogh páter vezette Független Magyar Demokrata Párthoz. A megyei titkárnak választott Varga Sándor első beszédében elhatárolta magát a koalíciós évek parasztpárti politikájától. Kijelentette, hogy fenn kívánják tartani a gyárak és a bányák állami tulajdonát, valamint a földreform eredményeit, de követelte az 1948 utáni törvénytelenések felülvizsgálatát, a parasztság érdekvédelmi szervezetének létrehozását a kiskgazdapárttal közösen.¹¹² Üdvözölte, hogy Nagy Imre teljesítette a forradalom utolsó követelését: Magyarország felmondta a Varsói Szerződést, kinyilvánította az ország semlegességét, és hogy a Szovjetunió belügyeinkbe történő beavatkozása miatt az ENSZ-hez fordult.

Bencs Károly fővárosi barátainak biztatására még műsorszerkesztői megbízása alatt kezdte el szervezni a Nemzeti Egyesülés Pártját és egy keresztény ifjúsági pártot.¹¹³

A járási és községi forradalmi bizottságok megalakulása és működésük

Október 26-án, a nyíregyházi tömegmegmozdulás idején Budapestről telefonon érdeklődtek, hogy alakult-e forradalmi testület a megyében, egyben közölték, hogy ha erre sor kerül, a tanács igyekezzen az élére állni. Október 29-én a minisztertanács titkársága újabb információt kért a megyei tanács elnökhelyettesétől a községi és a járási forradalmi bizottságok megalakulásáról, működéséről és a tanács szervekhez való viszonyukról, valamint a nemzetőrségekről. Ezt követően adott utasítást Molnár Jenő elnökhelyettes, hogy a községi forradalmi bizottságok küldötteiből meg kell alakítani a járási testületeket, amelyek átveszik a tanács feladatait. Molnár ekkor már a megyei nemzeti bizottság megbízásából intézkedett.¹¹⁴

¹⁰⁹ Vida, 1989, 97–99. o.

¹¹⁰ HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Papp Simon György jkv., 1957. szeptember 5., közli Dikán, 1993e, 290–291. o.

¹¹¹ Vida, 1989, 148–149. o.

¹¹² Kenedi, 1989, 478–480 o.

¹¹³ HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Zsurakovszky Mihály jkv., 1957. május 31.

¹¹⁴ HL, DKB., B. 261/1957. Szilágyi László..., Molnár Jenő jkv., 1957. augusztus 28.

A járási nemzeti bizottságok megalakításánál – ugyanúgy, mint a megyeinél – a helyi párt- és tanácsi vezetők a Hazafias Népfontra támaszkodva MDP-tagokat, illetve az MDP-hez közel álló személyeket felsoroló listát próbáltak elfogadtatni a rögtönzött gyűléseken, ennek azonban ekkor már sokkal kisebb esélye volt, mint október 27–28-án. A Csengeri járás tanácselnökét, Papp Andrást október 29-én Nyíregyházán a tanácsi vezetők arra biztatták, hogy ne adja át a hatalmat, vegye kezébe a szervezést, védje meg a téveseket. Papp ennek megfelelően a járási tanács apparátusából próbálta létrehozni a járási nemzeti bizottságot, azonban ezt megakadályozta az október 27-től működő községi munkástanács. November 1-jén a községi forradalmi bizottságok küldötteiből összehívott gyűlés választotta meg a járás új vezetőtestületét és tisztikarát, amelyben azonban Papp csak elnökhelyettes lett dr. Ecsedi Pál volt főszolgabíró mögött.¹¹⁵

A Kisvárdai Járási Forradalmi Bizottságot is a tanácsi apparátus kezdte szervezni, de az irányítást hamar átvette Kisvárdai községi munkástanácsa. Bár a járási forradalmi bizottság október 31-ére meghirdetett alakuló gyűlésére eredetileg a tanácselnökök és a titkárok kaptak meghívót, a településeket egyetlen kivételtől eltekintve mégis a forradalmi bizottságok küldöttei képviselték már. A gyűlés lemondatta a járási tanács elnökét, és megválasztotta az új vezetőt, dr. Bujdos Géza nyugalmazott járási főjegyzőt.¹¹⁶

Nyírbátorban az október 26-i tüntetés hatására a járási pártbizottság megállapodott a községi és járási tanáccsal, valamint a HNF helyi szerveivel, hogy a nyugalom helyreállítása érdekében forradalmi bizottságot alakítanak. „Az október 28-i alakuló ülést azonban szétzavarták a tüntetők. Másnap a községi nemzeti tanács dr. Nánassy Istvánt (aki 1944–50 között a Nagykovácsi járás főjegyzője volt) választotta a községi, majd október 31-én a járási nemzeti tanács elnökévé.¹¹⁷

Vásárosnaményban október 28-án még a párttitkár vezette le a községi nemzeti bizottság választását. Másnap rendkívüli ülést tartott a járási tanács, amelyen bejelentették, hogy felsőbb utasításra a tanács helyett létre kell hozni a nemzeti bizottságot. Október 30-án lemondatták a járási tanács elnökét. Lakatos Sándort és Deák Józsefet, két járási tanácsi dolgozót választottak a járási nemzeti bizottság élére.¹¹⁸

A Mátészalkai Járási Nemzeti Forradalmi Bizottság október 27-i alakuló gyűlésén egy 27 főből álló ideiglenes bizottságot választottak, amelyben – eltérően az előzőleg elkészített listától – csak hárman képviselték az MDP-t (köztük a járási tanács elnökhelyettese), de október 29-én már őket is kihagyták az újjáválasztott vezetőségből.

¹¹⁵ SZSZBML, NYMB., B. 1320/1957. Meggyesi László és társainak pere, közli Dikán, 1994b, 46–121. o.

¹¹⁶ SZSZBML, NYMB., B. 1115/1957. Bujdos Géza és társainak pere, közli Dikán, 1993d, 38–103. o.

¹¹⁷ Dikán, 1994c, 35–49. o.

¹¹⁸ Dikán, 1994a, 9–48. o.

A megyében általában október 30-a és november 2-a között tartották alakuló gyűléseiket a járási nemzeti bizottságok. A községek java részében Nagy Imre október 28-i kormánynyilatkozatát és a HNF országos irodájának a Kossuth rádióban elhangzott közleményét követően, már október 30-a előtt megalakultak a forradalmi bizottságok. Megszervezésük gyorsaságában nem kis szerepet játszott a helyi tanácsi vezetők és az apparátus közreműködése, akiket sokkal inkább a forradalmi hangulat leszerelése, semmint támogatása vezérelt. Hogy a forradalmi bizottságok zökkenőmentesen vették át a korábbi végrehajtó bizottságok szerepét, részben azoknak a közigazgatásban jártas hivatalnokoknak köszönhető, akiket 1946 és 1950 között először a B-listázással, majd a tanácsrendszer kiépítésével állítottak felre, vagy megalázóan alacsony beosztásban foglalkoztattak, és akik most a változások élére álltak.

A forradalmi bizottságok a megye 234 községéből 128-ban oszlatták fel a községi tanácsot és 173-ban a vb-t, de ahol formális feloszlásra nem került sor, ott sem működtek a tanácstestületek.¹¹⁹

Kevés olyan dokumentumunk van, amely a tanácsrendszert felváltani képes közigazgatás jellemző jegyeire utaló információkat tartalmaz, de általánosan tetten érhető az a törekvés (járási és községi szinten egyaránt), hogy egy kisebb létszámú, de szakmailag jobban képzett és politikailag nem, vagy nem egyoldalúan elkötelezett apparátus vigye az ügyeket. Terényi Antal, a Fehérgyarmati Járási Nemzeti Bizottság intézőbizottságának tagja a következőképpen határozta meg a tanács vb helyét elfoglaló testület feladatát: „Hatásköre az, hogy intézi a járás ügyeit, szakágazatokkal nem foglalkozik, meg kell szervezni a szakigazgatást, és mindössze a politikai irányítást kell kézben tartania. Bár nem lehet tudni, hogy a jövő járási közigazgatási szervezete milyen lesz, de nézetem szerint hasonló az 1945-öshöz, mindezenre az eddigi felduzzasztott apparátus felesleges.”¹²⁰ A vásárosnaményi járási apparátusból 60 főt, a több mint 90 fős csengeri járási tanácstól 40-et bocsátottak el, a tiszalöki járási tanács létszámát pedig több mint 30 fővel kívánták csökkenteni.¹²¹

A létszámleépítésekkel együtt járt a szakapparátus szakmai és politikai „átvilágítása”, a népszerűtlen és a politikailag exponált funkcionáriusok elküldése. A községi munkástanácsok felmentették a választott tisztségviselőket (tanácselnököket, tanácselnök-helyetteseket) közül mindazokat, akikről úgy találták, hogy szakmai szempontból vagy emberi magatartásuk miatt nem alkalmasak feladatuk ellátására. A megye községeiben leváltották a tanácselnökök közel 60 százalékát (131-et), 32 elnökhelyettest, a tanácsitkárokat 40 százalékát (98-at).¹²²

¹¹⁹ SZSZBML, XXIII. 13-173/1957.

¹²⁰ Dikán, 1993c, 15–17. o.

¹²¹ Dikán, 1994a, 22. o.; Dikán, 1994b, 73. o.; Dikán, 1996, 66. o.

¹²² SZSZBML, XXIII. 13-14/17/1957.

Az emberek indulatai az államvédelem és a pártbizottságok mellett elsősorban a tanácsi szervek ellen irányultak. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a tanácsi apparátusból, de a tanácsstagok közül is viszonylag kevesen csatlakoztak a forradalmi megmozdulásokhoz, és létszámukhoz képest elenyésző számban vállaltak csak szerepet a forradalmi bizottságokban. Szabolcs-Szatmár közel nyolcezer fős tanácstagságából (a függetlenített tisztségviselőket is beleszámítva) körülbelül 1,5-2 százalékra lehet becsülni a forradalomban tevékeny részt vállaló tanácsstagok arányát, a forradalmi szervezetekben nemcsak névleges funkciót viselő, hanem azok céljaival is azonosuló tanácselnökök, elnökhelyettesek és tanácsbírók pedig alig voltak többen két tucatnál.¹²³

A tanácsi vezetők több helyen kifejezetten a pártbizottságok kérésére vállaltak tisztséget a forradalmi bizottságokban. Akik a legcsekélyebb mértékben is azonosultak a forradalmi bizottságok törekvéseivel, mint Molnár Jenő megyei tanácselnök-helyettes, vagy Csengerben Papp András járási vb-elnök, azokat bíróság elé állították a forradalom leverése után.¹²⁴ November 4-ét követően elbocsátották vagy más területre helyezték át a forradalmi bizottságokban részt vevő függetlenített tanácsi tisztségviselőket vagy apparátusi tagokat. 1957 márciusára javarészt befejeződött a tanácsi apparátus „megtisztítása a politikailag megbízhatatlanságtól”. Az 1957. április–szeptember között működő úgynevezett összeférhetlenségi bizottság javaslatára pedig, amelyeknek feladata a tanácsstagok forradalom alatti szerepének vizsgálata volt, visszahívták a politikailag megbízhatatlannak bizonyult tanácsstagokat, akik közül sokakat bíróság elé is állítottak.

Forradalmi bizottságok november 4-e után

1956. november 6-án Nyíregyházán is megszűnt a volt megyei párt- és tanácsi vezetők, valamint a megyei nemzeti bizottság képviselőiből alakult munkás-paraszt forradalmi bizottság. A járási forradalmi bizottságok elnökségei (intéző-

¹²³ A forradalomban szerepet vállaló tanácsstagok számát csak becsülni tudjuk. Egy 1957. április 1-jei állapotot tükröző, a Minisztertanács tanácsszervek osztályához küldött jelentés szerint a megye 7981 tanácsági (megyei, járási, városi és községi együtt) helyeiben 300 üresedés volt, ebből 74-ben a visszahívás a megüresedés oka. A tanácstagságból való visszahívásnak zömmel politikai okai voltak, csak elenyésző a hanyag munkavégzés miatti eltanácsolás. A 74 visszahívott tanácsstag közül 12 volt vb-elnök, 3 elnökhelyettes és 14 titkár. SZSZBML, XXIII. 13-17/1957.

¹²⁴ A forradalmi bizottságokban a megyei és a járási tanácsi vezetők (elnök, elnökhelyettes, titkár) közül Molnár Jenő megyei tanácselnök-helyettes, a Csengeri járásban Papp András járási vb-elnök és Molnár József járási vb-titkár, a Baktalórántházi járásban Máté András járási vb-elnök vállalt szerepet. Elbocsátották és börtönbüntetésre ítélték Molnár Jenőt (2 év börtön) és Papp Andrást (1 év felfüggesztett), állásából fegyelmi úton elbocsátották Molnár Józsefet, és áthelyezéssel büntették Máté Andrást, akit a Vásárosnaményi járásba osztottak be vb-titkárnak.

bizottságai), amelyek mint tanácsi vb-k működtek, november 4-ét követően szintén átalakultak, soraik kiegészültek a szerveződő MSZMP tagjaival és a volt tanácsi funkcionáriusokkal. Több helyen felvették a munkás-paraszt forradalmi bizottság nevet.¹²⁵ November második hetére, amikor a kormány politikai tanácskozó szervekké degradálta a forradalomban alakult testületeket, már jelentősen veszítettek politikai súlyukból.¹²⁶ A feloszlátásukat kimondó kormányhatározat¹²⁷ végrehajtása sem okozott különösebb nehézséget, mert ezek a bizottságok ekkorra már csupán névlegesen működtek. A Fehérgyarmati és Csengeri járás községei kivételnek számítanak.

Fehérgyarmaton november 4-e után Páka Márton járási kiegészítő-parancsnok azonnal feloszlatta a nemzetőrséget. A fegyvereket átadta a rendőrségnek és a válogatott tartalékosokból összeállított karhatalmi egységnek. A járási nemzeti bizottság intézőbizottságát kiegészítették a járási tanács elnökével, titkárával és öt MSZMP-taggal, köztük az MDP volt járási titkárával. Az MSZMP járási vezetői azonban nem merték elmozdítani a nemzeti bizottság nagy tekintélyű elnökét, a kisgazdapárt elismert helyi vezetőjét, Nagy Gyulát, így tovább működhetett a némiképp átszervezett nemzeti bizottság. Nagy Gyulát pedig járási tanácselnöknek választották, aki a november 9-i kormányrendelet ellenére sem támogatta a forradalom alatt leváltott tanácselnökök visszahelyezését azokban a községekben (Bótpalád, Kölcse, Uszka, Milota, Nagyar), ahol a lakosság egyetértését nem tudták megszerezni.¹²⁸ Az MSZMP járási intézőbizottságának többsége ekkor még úgy értékelte a történeteket, hogy a nép jogos megmozdulását nyergelte meg az „ellenforradalom”, de a hibák kijavítására törekvő nemzeti bizottsággal szükséges és lehetséges az együttműködés a rend és nyugalom megőrzése érdekében. Elfogadhatónak tartottak egy olyan többpártrendszer, amely nem kérdőjelezi meg a kommunista párt vezető szerepét, és a szocializmus építését tartja feladatának. November 12-én a járási kommunista nagyaktíván a párt megyei intézőbizottságának küldötte már ellenforradalomnak minősítette a történeteket, vele együtt a járási nemzeti bizottság, valamint Nagy Gyula tevékenységét. A járási pártbizottság vezetőinek többsége ezzel nem értett egyet. November 29-én azonban már fejet hajtottak a felsőbb döntés előtt, és feloszlatták a járási nemzeti bizottságot. A MSZMP járási

¹²⁵ Mátészalkán 1956. november 4-én a járási tanácsi és pártvezetők kezdeményezték, hogy közösen gyakorolják a hatalmat, azaz egészüljön ki a volt vezetőkkel a járási nemzeti bizottság, de még másnap is elutasították őket. Végül kompromisszum született, és november 6-tól 8-ig a forradalmi vezetők és a volt tanácsi és pártfunkcionáriusok együttesen irányították a járást.

¹²⁶ Az 1956. november 9-i 1/1956 sz. kormányrendelet (*Magyar Közlöny*, 93. sz.) a központi és helyi szervek munkájának megindításáról, és az 1956. november 12-i 6/1956. sz. kormányhatározat, ou.

¹²⁷ Az 1956. december 8-i 17/1956. sz. kormányhatározat (*Magyar Közlöny*, 99. sz.) a forradalmi bizottságok és más hasonló cnevezésű társadalmi szervek megszüntetéséről.

¹²⁸ A fehérgyarmati eseményekről lásd még Dikán, 1993c.

intézőbizottságának elnöke, Kövér Tibor azonban nem kívánt együttműködni a megtorlásban, inkább lemondott posztjáról (a járási kultúrház igazgatója lett).¹²⁹

Novemberben a lakosság ellenállása miatt a Csengeri járás községeiben még nem lehetett visszaállítani hivatalukba a volt tanácsi vezetőket. A megyei pártbizottság is engedélyezte, hogy a forradalmi szervek tanácsadó testületekként tovább működjenek, és hogy a nagyon támadott tanácselnökök helyett újakat válasszanak. Papp András járási tanácselnök így a felsőbb szervek jóváhagyásával úgy rendelkezett, hogy a forradalmi bizottságokat össze kell vonni a tanácsokkal. November 23-án a járás székhelyén, majd további nyolc településen (Zajta, Méhtelek, Császló, Nagydobos, Tisztaberek, Csegöld, Ura, Porcsalma) döntöttek úgy, hogy a nemzeti bizottság intézze továbbra is a községek ügyeit. A forradalmi bizottságok elnökeit a járási tanácselnök megerősítette hivatalukban. 1956. november 26-án Méhteleken a községi tanács és a nemzeti bizottság együttes ülésén Papp András járási tanácselnök kijelentette: „a forradalmi bizottságok hatáskörét ki kell bővíteni, és a tanácstagsággal együtt dolgozzon. A forradalmi bizottságokat elég demokratikusan választották, tehát nem lehet, hogy azokat most egyszerűen mellőzzük. Több község kezdeményezésére jött ez a határozat nálunk, és a járásit már ennek megfelelően összevontuk. Teljesen jogosan vetették fel egyes községekben az emberek, hogy miért folyt a sok vér, ha teljesen a régi vezetők foglalják el ismét a helyüket”.¹³⁰ Decemberben, amikor törvényerejű rendelettel oszlatta fel a kormány az állami szervezetekben és intézményekben működő forradalmi bizottságokat, Csengeri község forradalmi bizottságának elnöke, Juhos Lajos lemondott tanácselnöki hivataláról, kijelentve, hogy nem hajlandó letenni az esküt a Kádár-kormányra. 1957 tavaszán letartóztatták.¹³¹

A megyei és városi forradalmi vezetők elhurcolását követően általánossá vált a sztrájk Nyíregyházán.¹³² November 19-ére a szakszervezet és Szőke Mátyás megyei kormányösszekötő megbeszélésre hívta össze a munkástanácsok elnökeit az irodaházba, hogy rávegyék őket a munka felvételére.¹³³ Szilágyi Menyhért szakszervezeti elnök a megyei pártvezetés jóváhagyásával el akart fogadtatni egy programot a résztvevőkkel, ami főként bér- és szociális követeléseket tartalmazott. A javaslatot már-már elfogadták, amikor Török Miklós mérnök, a magasépítő vállalat munkástanácsának képviselője felolvasta a borsodi ipartelemek legnagyobb üzemeinek a sztrájk folytatásáról szóló határozatát és 16 pontban összefoglalt követeléseit.¹³⁴ A magasépítő vállalat volt a megye legnagyobb – közel 1500 alkalmazottat foglal-

129 JAM, Történeti Adattár, 1007. sz. 1998. Kövér Tibor, *Naplórészlet. 1956. október–november hónapja*.

130 Dikán, 1994b, 106–109. o.

131 Uo., 46–121. o.

132 Dikán, 1993e, 1–21. o.

133 A megyei tanácsok mellé kormányösszekötők kirendeléséről az 1956. november 12-i 5/1956. sz. kormányhatározat intézkedett. (*Magyar Közlöny*, 93. sz.)

koztató – vállalata, így állásfoglalásuknak döntő súlya volt. Megfordult a gyűlés hangulata, s a küldöttek a szakszervezet követelése helyett a borsodi programot tették magukévá. Úgy határoztak, hogy Miskolc és Debrecen példájára a megye önálló követeléseket is fogalmazzon meg, ne egyszerűen csatlakozzon Borsod megyéhez. Hattagú szerkesztőbizottságot választottak, amely összesítette a borsodiak 16 pontját és a szakszervezet javaslatait. A gyűlés határozata értelmében november 20-án egy négyfős delegáció indult útnak Budapestre. A szakszervezetek megyei elnöke, Szilágyi Menyhért által vezetett küldöttség azonban, amelyet november 22-én fogadott a kormány egy tagja, a megbeszélésen nem mert vállalni a borsodi programot. A Kádár-kormány összetételének és programjának kritikáját, Nagy Imre kormányba való visszahívását, a semlegesség kérdését nem érintették. A megyéből és egyben az országból elhurcoltak visszahozatalát, a szovjet csapatok kivonását és a többpártrendszer kérdését is csak nagyon óvatos formában vetették fel. A tárgyalás inkább bér- és szociális kérdésekről, valamint a munkástanácsokról kiadott rendelethez fűzött módosító javaslatokról folyt.¹³⁵ Végül – felrúgva a november 19-i értekezlet határozatát – a szakszervezet leszavazott követelési listáját adták át a megye programjaként.¹³⁶

A deportálások híre arra ösztönözte a szabolcsiakat, hogy próbálják összehangolni lépéseiket a másik két megyével (Borsod, Hajdú-Bihar). A november 19-i megyei munkástanács gyűlés Debrecenbe és Miskolcra is küldött egy-egy delegációt, és úgy döntöttek, hogy megvárják visszaérkezésüket, valamint a kormánnyal való tárgyalás eredményét, s csak ezek ismeretében döntenek a munka felvételéről.

November 26-án a városi és a megyei munkástanácsok mintegy 150 küldöttje hallgatta meg a Budapesten járt delegáció beszámolóját. Csatlakoztak a KMT felhívásához, és úgy döntöttek, hogy a sztrájk jog fenntartása mellett november 27-től felveszik a munkát. Határozatot hoztak egy megyei központi munkástanács létrehozásáról, ennek előkészítésére öttagú intézőbizottságot állítottak fel.¹³⁷ A megyei munkástanács felállítására azonban a területi munkástanácsok december eleji betiltása miatt már nem maradt idő. 1957 elején a megtorlás hullámai érték az üzemi munkástanácsokat is, fokozatosan megbénítva tevékenységüket.

A megyei ügyészség 1957-ben 233 esetben nyújtott be vádiratot a népi demokrácia elleni izgatás, illetve szervezkedés bűntettében. 1958-ban 19-et, 1959-ben már csak háromat. Ez idő alatt saját hatáskörében több mint száz személy ellen szüntette meg a nyomozást, és szabadlábra helyezte a többnyire előzetes letartóztatásban tartott vádlottakat. A politikai jellegű ügyekben az előzetes letartóztatás elrende-

134 Rásó, 1998, 93–95. o. 1956. november 13-án az LKM munkástanácsa egy 16 pontból álló követelést fogadott el, amelyhez hat nagyvállalat és Gyöngyös város dolgozói csatlakoztak.

135 *Szabolcs-Szatmár Népe*, 1956. november 27.

136 SZSZBML, NYMB., B. 1616/1957. Bodánszky Tibor és társainak pere. Szilágyi Menyhért jkv., 1958. február 7.

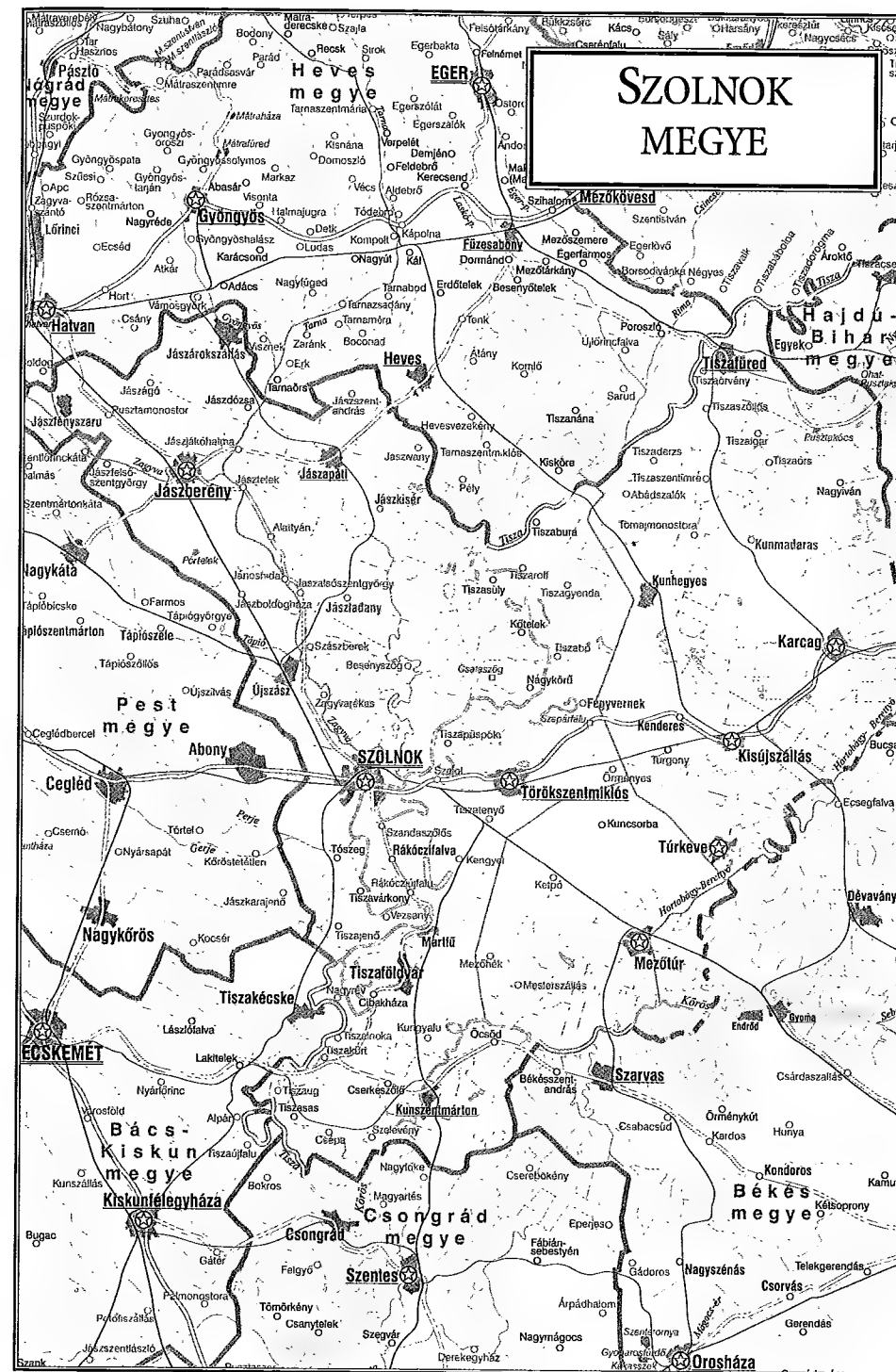
137 *Szabolcs-Szatmár Népe*, 1956. november 27.

lése és annak az előkészítő tárgyalásig történő meghosszabbítása általános volt. Egy 1959. májusi BM-jelentés szerint a bírósági eljárás során elítélteken kívül a megyében 107 személyt vettek közbiztonsági őrizetbe, rendőri felügyelet alá helyeztek 72 főt, és 344-et tartottak rendőri megfigyelés alatt.¹³⁸

A bíróságok a forradalom megyei vezetői közül több mint négyszáz személy ügyében hoztak ítéletet. A perbe fogottak 14 százalékát felmentették, 12 százalékát felfüggesztett, 22 százalékát pedig egy évnél rövidebb börtönbüntetésre ítélték. Öt-tíz év börtönbüntetéssel sújtottak 16 személyt, tíz évnél nagyobb börtönbüntetéssel hármat. Két halálos ítélet született, Szilágyi Lászlót és Tomasovszky Andrást 1958. május 6-án kivégezték.

Nincsenek összesített adataink a forradalom alatt tanúsított magatartás miatt a járásbíróságok elé kerültek ellen fegyverrejtegetés, tiltott határátlépés vagy téves elleni izgatás címén indított büntetőeljárásokról, valamint a politikai motivációjú, de köztörvényesnek minősített (társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett rongálás stb.) ügyekben hozott ítéletekről, amelyeket nem soroltak az egyébként igen tágran értelmezett népi demokratikus államrend elleni izgatás vagy szervezkedés kategóriájába. Azokról pedig, akik a bebörtönözöttek, internáltak, rendőri felügyelet alá helyezettek mellett ugyancsak a forradalom utáni megtorlás elszenvedői voltak: akiket politikai okokból elbocsátottak vagy képzettségüknek nem megfelelő munkakörbe helyeztek, kisebb-nagyobb fegyelmi büntetéssel sújtottak, még pontos adataink sincsenek.

¹³⁸ ÁSZTL, V-150375.; Dikán, 1993e, 513–520. o.

CSEH GÉZA
SZOLNOK MEGYE

Szolnok megye gazdasági, társadalmi és politikai viszonyai

Jász-Nagykun-Szolnok megye viszonylag új közigazgatási egységnek számít, 1876-ban hozták létre a kisbirtokosok által lakott Jászság és Nagykunság, valamint a nagybirtokokat is magában foglaló Külső-Szolnok megyei részek egyesítésével. Kisebbségi területi változtatások után 1950–1989-ig a neve Szolnok megye volt. A birtokszerkezetében, társadalmi viszonyaiban és politikai jellegében egyaránt heterogén megyében mindvégig fennállt Jászberény és Szolnok ellentéte.

Az 1945. évi nemzetgyűlési és az 1947. évi országgyűlési választásokon a megyei összesített adatok alapján az FKgP győzött, a párt 1947. évi 69,6 százalékos jászberényi eredménye országos viszonylatban is kiemelkedett. Az MKP 1945-ben csak Kisújszálláson szerzett relatív többséget, megyei szinten a választók 23 százaléka, 1947-ben pedig csak 22,13 százaléka szavazott a kommunista pártra, noha kékcédulás visszaélésekre 1947-ben tömegesen került sor a jászsági falvakban. Országos eredményeinél itt sokkal sikeresebben szerepelt az NPP, az SZDP-nek Szolnok kivételével viszonylag csekély volt a szavazótábora a tipikusan agrár jellegű megyében.¹

A megye gazdasági-társadalmi viszonyainak alakulásában meghatározó jelentősége volt a szövetkezetesítésnek. Az első termelőszövetkezetek tagsága itt is zömmel nincstelenekből és újonnan földhöz jutottakból állt, akiknek nem voltak megfelelő mezőgazdasági szakismereteik és termelési tapasztalataik, sőt elegendő igavonó állattal sem rendelkeztek, s ez eleve lehetetlenné tette a sikeres gazdálkodást. Az első erőszakolt szövetkezetesítési kampány 1950 nyarán bontakozott ki, ezzel egyidejűleg a téesszövetkezetek tagosítása is megkezdődött. Szolnok megye a tagosított területek nagyságát és a begyűjtési verseny eredményeit tekintve országosan az első helyre került, ezért a téesszervezésben mintának tekintették. Az MDP II. kongresszusának kezdetére, 1951. február 15-ére Túrkeve 80 százalékos szövetkezeti város lett, nem sokkal később Mezőtúr, Kisújszállás és Karcag is elnyerte ezt a címet. A négy városban hatvan csoport működött a szántóterület 71 százalékán, és mindössze 641 egyéni gazda maradt. A kollektivizálás sikeréhez hozzájárult a nagykunsági rizsföldeken már 1945 előtt kialakult közös művelés. A négy város téesszeinek óriási állami támogatást juttattak. A szövetkezetek központi állami támoga-

¹ Ungor, 1971, 50–51. o.

tásból építettek istállókat és magtárakat, működésükhöz hatalmas hiteleket kaptak.² A mintatéeszek rosszul gazdálkodtak, a hiteleket nem tudták visszafizetni, és 1956-ra tetemes adósságot halmoztak fel.

Az önállóan gazdálkodók helyzetét ellehetetlenítette a magas beadási kötelezettség, a kötött gazdálkodás, és kizorításuk a szabad piacról. Mind többen kényszerültek földjeiket elhagyva a nehéziparban, a bányavidékeken vagy az állami gazdaságokban munkát vállalni. Az 1953-as kormányprogram enyhítette ugyan a parasztságra nehezedő terheket, a Jászságban azonban ekkor vett új lendületet az erőszakos szövetkeztetés, ahol addig az országos átlagnál kevesebb téesz alakult.³ 1956-ban a megye földterületének 28,4 százaléka téeszek, 15,7 százaléka állami gazdaságok tulajdonában volt, 42,4 százalékát egyéni gazdák művelték.⁴

1950 előtt ipari nagyüzemek csupán Szolnokon (MÁV járműjavító, cukorgyár, papírgyár) és Martfűn (Cikta Cipőgyár) működtek. Jelentősebb számú munkaerőt foglalkoztatott Törökszentmiklóson a gőzmalom, a baromfi-feldolgozó vállalat és a mezőgazdasági gépgyár. A többi településen a malmok, téglagyárak és egyéb kisebb vállalatok munkáslétszáma nem érte el a száz főt. Az első ötéves terv során a nehézipar fejlesztésének jegyében létesült a szolnoki Tiszamenti Vegyiművek, a jászberényi Aprítógépgyár, továbbá a Jászberényi Fémnyomó- és Lemezárugyár. 1956-ban jelentősebb számú nagyipari munkásság négy településen (Szolnok, Jászberény, Martfű és Törökszentmiklós) élt.

A megyében az értelmiség száma viszonylag csekély volt, túlnyomó többségük pedagógus. 1952-től egy felsőoktatási intézmény működött a megyeszékhelyen, a Közlekedési Műszaki Egyetem, amely 1955-ben önállóságát elveszítve, csökkentett hallgatói létszámmal a Budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Üzemmérnöki Karává alakult. Az egyetemet 1955-től fokozatosan Budapestre telepítették, és 1957 tavaszán a vasúti mérnökök képzése véglegesen megszűnt Szolnokon. Az 1956-os forradalom időszakában azonban még mintegy kétszáz egyetemista tanult a Tisza-parti városban.

A forradalom előzményei

A Rákosi-rendszer fellazulása és különösen a budapesti Petőfi Körben rendezett viták Szolnok megyében sem maradtak hatástalanok. Szolnokról, Törökszentmiklósról, de még egyes községekből is rendszeresen feljárt néhány értelmiségi a kör vitáira, és hazaérve beszámoltak az ott hallottakról.⁵

² Novák, 1998, 51–52. o.

³ Uo., 52. o.

⁴ Szolnok, KSH, 1957, 85. o.

⁵ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1956-os gyűjtemény, 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

A megyében az első kritikus hangvételű rendezvényre 1956. július 12-én a TTIT szervezésében került sor Szolnokon, amelyen dr. Dankó Sándor szolnoki bírő a szocialista törvényességről tartott előadást. 1956 kora őszén vitákat tartottak a szövetkezeti mozgalomról is, ám a szolnoki TTIT-szervezet rendezvényei közül a legnagyobb visszhangot a szeptember 21-én tartott ankét váltotta ki, amelynek tárgya az MDP KV értelmiségi határozata volt. Az összejövétel Losonczy Gézának, a *Magyar Nemzet* főszerkesztőjének vitaindítójával kezdődött, ezt Mesterházi Lajos író és Erdős Péter újságíró hozzászólása követte. Mesterházi és Erdős őszinte szavai bátorítólag hatottak a megjelent helyi értelmiségiekre, akik ezután maguk is el merték mondani véleményüket.

A Kisfaludy Sándor megyei könyvtár igazgatója sérelmezte, hogy a közelmúltban az értelmiség jó szándékú kritikai észrevételeit félremagyarázták, és az ellenség hangjának nevezték. Szalay Jánosné, a szolnoki Varga Katalin Gimnázium igazgatónője a tanulók származás szerinti megkülönböztetése ellen emelt szót. Kaposvári Gyula, a Damjanich János Múzeum igazgatója kifogásolta, hogy a tanácstagok nem képviselhetik választókerületük érdekeit. Voltak, akik még keményebben fogalmaztak. Egy felszólaló az alkotmány második pontjának megváltoztatását javasolta, amely kimondja, hogy a Magyar Népköztársaság a munkások és parasztok állama, ehelyett a dolgozók állama meghatározást javasolta, ami az értelmiségieket is magában foglalná (a megyei tanács vb elfogadta a javaslatot). Mások kifogásolták a szigorú cenzúrát, továbbá azt a szemléletet, mely szerint a magántulajdon bűn, a nemzeti öntudatról és a határon túl élők problémáiról pedig beszélni sem szabad. Az éjjel után véget ért ankétról jegyzőkönyv nem maradt fenn, az erről szóló sajtótudósítás a felszólalók nevét nem minden esetben közli.⁶

Ezt az ankétot vidéken is értelmiségi rendezvények követték. Október 16-án a jászapáti gimnáziumban vitatták meg az értelmiségi határozatot és a pedagógusok problémáit. Október 21-én a karcagi értelmiségi gyűlésen már olyan követelések is elhangzottak, amelyeket máshol csak a forradalom kitörése után mertek megfogalmazni. Filep István gimnáziumi tanár a szovjet csapatok kivonásának, kollégája, Csávás István a kötelező hitoktatás visszaállításának a szükségességét hangoztatta.⁷

Az értelmiségi ankétokon a párt- és tanácsi funkcionáriusok közül csak kevesen vettek részt. A jászapáti gyűlésen például csak a tiszasülyi vb-elnök jelent meg, noha valamennyi járási és községi vezető meghívták.

A politikai fellazulás a *Szolnok Megyei Néplap* néhány ironikus hangvételű, a rendszer kirívó fonákságait bíráló cikkében is nyomon követhető. A szeptember 23-i számban Dávid Ferencsel, a népfront országos titkárával készült riport jelent meg, amelyben Dávid kifejtette, hogy a népfrontbizottságok munkájába be kell

⁶ Szolnok Megyei Néplap, 1956. október 23.

⁷ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

vonni a közéletből kiszorított, demokratikusan gondolkozó kisgazdákat, szociáldemokratákat és parasztpártiakat.⁸

Az MDP KV 1956. júliusi határozatai az államigazgatási szervekre sem maradtak hatás nélkül. Fodor Mihály, a Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának elnökhelyettese október 12-én a megyei vb-ülésen öt és fél oldalas jelentést terjesztett elő az értelmiség helyzetéről és a KV-határozat alapján Szolnok megyében kidolgozott intézkedési tervről. A súlyos problémákat meglepően nyíltan és őszintén részletező jelentés első sorai hangsúlyozzák, hogy a megye értelmiségi dolgozói örömmel üdvözlrik és magukénak vallják a KV elvi állásfoglalását, amely szerint fel kell lépni az értelmiség lebecsülése és a munkásosztály vezető szerepének, illetve a munkás-paraszt szövetségnek a torz értelmezése ellen. Ezt aggasztó esetek felsorolása követte az értelmiség mindennapossá vált megalázásáról, a funkcionáriusok gátlástalan és durva magatartásáról (például a neves karcagi egyetemi magántanár főorvos lecsirkefogózása nagy nyilvánosság előtt), a pedagógusok panaszáról a nekik kiosztott, rossz minőségű illetményföldről, és főképpen arról, hogy tevékenységüket nem oktatói-nevelői munkájuk, hanem a begyűjtésben és a téesszervezésben rájuk rótt feladatok elvégzése szerint ítélik meg.

A Fodor Mihály elnökhelyettes által felolvasott vb-jelentés, amelyet bizonyára értelmiségi munkatársak dolgoztak ki, a KV júliusi határozatával és az országos pártvezetéssel szemben felmerült kétségeknek is hangot adott: „egyes értelmiségieknek az a véleménye, hogy a határozat azért nem jelent meg a *Szabad Népb*ben, mert a határozattal meg akarják nyugtatni az értelmiséget anélkül, hogy az egész társadalom előtt komolyabb ügyet csinálnának belőle. Egyesek meg azért vannak fenntartással, mert ma lényegében ugyanazok hivatkoznak Leninre és a XX. kongresszusra, akik annak idején minden esetben Sztálint idézték. Ez a helyzet azt a gondolatot veti fel egyesekben, vajon őszintén akarják-e végrehajtani a mostani értelmiségi határozatot.”⁹

A megyei tanács végrehajtó bizottsága a javasolt intézkedéseket egyhangúlag megszavazta, mivel a KV határozatának végrehajtásáról volt szó. Az értelmiség panaszainak jogosságát senki sem merte nyíltan kétségbe vonni, még a megyei tanács vezető funkcionáriusai sem, akik pedig hírhedtek voltak értelmiségellenes nézeteikről. Az értelmiség helyzetének javítására irányuló szándékuk őszinteségét azonban eleve megkérdőjelezi az a tény, hogy a TIT megyei titkárát, aki az értelmiségről folytatott viták fő szervezője volt, a vb-ülésre meg sem hívták. (Erre már a napirendi pont tárgyalásának kezdetén felhívta a figyelmet Kaposvári Gyula.)

⁸ Szolnok Megyei Néplap, 1956. szeptember 23. Dávid Ferenc 1950-től az MDP Szolnok Megyei Bizottságának első titkára volt, ahonnan 1956 nyarán távozott, amikor a HNF országos tanácsának titkárává választották. Dávid a párt reformszárnyához tartozott.

⁹ SZML, XXIII. 2/a Szolnok Megyei Tanács VB iratai, 1956. október 12-i jkv., 1956/153.

A forradalom kezdete Szolnokon

1956 kora őszen Szolnok megyében a viszonylag szűk körű értelmiségi vitaesteken, néhány kritikus hangvételű újságcikken és a megyei tanács végrehajtó bizottságának az MDP KV-t követő értelmiségi határozatán kívül a politikai fellazulásnak más jelei nem mutatkoztak. A lakosság döntő többségét képező parasztság és az ipari munkások a változásokból szinte semmit sem érzélhettek. A forradalmi események megkésve, október 26–27-én kezdődtek meg a megyében. Kivételt csupán Szolnok jelentett, ahol egyetemi kar működött, és a budapesti tüntetés hatására már október 23-án este felforrósodott a hangulat.

Az egyetem oktatóinak és hallgatóinak többsége korábban sem tartozott az egypárti diktatúra lelkes hívei közé. Erre utal, hogy 1955-ben a szolnoki egyetem nem vett részt a május elseji felvonuláson, amivel kivívták a helyi hatalmasok rosszallását.¹⁰ 1956 nyarán és kora őszen az oktatók és a hallgatók közül többen rendszeresen feljártak a Petőfi Kör vitáira. Október 22-én a szolnoki kar anyaintézményénél, a Budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen megalakult a MEFESZ, ezért hívták másnapra Szolnokon is gyűlésre a hallgatókat. A szolnoki egyetemisták felvették a kapcsolatot a szegedi és a miskolci egyetemmel, valamint a gödöllői agrárakadémiával. Október 23-án Budapestről, Gödöllőről és Miskolcra diákküldöttek érkeztek. Az este hétkor kezdődő gyűlésen megvitatták a budapesti műegyetemen előző nap elfogadott követelés tízpontos változatát. Ezeket újabb négy ponttal egészítették ki, melyekben többek között bejelentették, hogy a közlekedési üzem-mérnöki kar ifjúsága kiválik a DISZ-ből, csatlakozik a MEFESZ-hez, de egyúttal kifejezi hűségét a párt és a szocializmus iránt. Az érdeklődők oly sokan voltak, hogy nem fértek el az egyetem dísztermében, a kint rekedtek a folyosón állva hangszórón hallgatták a vitát.¹¹

A diákság speciális problémáiról a szó hamarosan politikai síkra terelődött, a felszólalók a pártvezetés hibáit ostromozták. A gyűlésről készült pártbizottsági jelentés szerint nagyon parázs hangulat alakult ki, hasonló, mint Budapesten a Petőfi Körben. Nemcsak egyetemi hallgatók és oktatók, hanem mások is részt vettek az összeövetelen. A Szigligeti Színházból Lengyel János színész és Völgyesi Miklós, a színház világosítója ment el a gyűlésre. Budapestről Gál Zsuzsát, a *Szabad Ifjúság* munkatársát küldték le, hogy tudósítson az eseményről. Gál Zsuzsa a gyűlés közben telefonon értesült szerkesztőségétől a fővárosi eseményekről, az újságíró továbbította a tömegtüntetésről és a tűzharcról szóló híreket. A rádió felhangoztatta a Gerő-beszédet, amely csak olaj volt a tűzre. A gyűlés alatt telefonáltak a szegedi egyetemisták, akik felszólították szolnoki társaikat, hogy rendezzenek

¹⁰ SZML, XXIII. 601/a Szolnok Városi Tanács, 1955. június 22-i jkv.

¹¹ SZML, Pártarchívum, 1. f. Az MSZMP Szolnok Megyei Bizottságának iratai, 2. fcs. 1957. 31. 6. e.; PML, Pest Megyei Bíróság (PMB.), B. 1912/1957. Dancsi József és társainak pere (a továbbiakban Dancsi József...); ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

szimpátiatüntetést a lengyel diákok mellett. Hamarosan Gellei Kornél színész és Klein Sándor színházi alkalmazott áthívta a diákokat a színházba.

Kilenc-tíz óra körül járhatott az idő, a szovjet tankok Szolnokon keresztül már Budapest felé vonultak. A *Marica grófnő* harmadik felvonása közben érkeztek meg a színházba a hallgatók Szabó Lajos tanársegéddel, az egyetemi kar párttitkárával, a két színésszel és két színházi alkalmazottal.¹² Az előadást azonnal leállították, és egy nemzetiszínű zászlóval a színpadra vonultak. Lengyel ezekkel a szavakkal fordult a nézőközönséghez: „amíg Önök nyugodtan szórakoznak, addig Pesten kitört a forradalom. Ledöntötték a Sztálin-szobrot, a rádiónál könnygázbombákat használnak az államvédelmi csapatok, és a védtelen tömegbe lőttek.” Ezután a karmester intésére a zenekar a *Himnusz*t kezdte játszani, a nézők és a színpadon lévők együtt énekeltek, majd az egyik színész elszavalta a *Nemzeti dalt*.¹³ Szolnokon kitört a forradalom...

Október 24-én és 25-én a megyeszékhelyen kisebb tüntetésekre került sor, de vidéken látszólag teljes volt a nyugalom. A lakosság a rádiót hallgatta, azonban a zavaros, egymásnak ellentmondó hírek alapján senki sem látott tisztán.

A forradalom híre teljesen váratlanul érte a helyi párt- és tanácsi szerveket. Bizonytalanságukat csak növelték az országos pártvezetéstől és a kormánytól érkezett ellentmondásos, a valós helyzet félreismerésén alapuló utasítások. Kálmán István, a megyei pártbizottság első titkára a helyzet kiértékelése céljából már október 23-án összehívta a helyi pártvezetőséget. Elhatározták, hogy a megyei, városi és járási pártbizottsági alkalmazottakat felfegyverzik, mintegy nyolcvan főt, hogy őrizték a pártszékházakat.¹⁴

A megyei pártbizottság megbízásából Csáki István harmadtitkár a Szolnok megyei eseményekről naponta kétszer küldött jelentést az MDP KV-nek, amelyek a helyi pártszervek teljes tájékoztatásáról és tehetetlenségéről tanúskodnak. Az első jelentés a legnagyobb szolnoki üzem, a MÁV járműjavító pártszervezetének nyilatkozatát tartalmazza, amely szerint a dolgozók egy emberként elítélik az ellenforradalmi erők fasiszta provokációját, és követelik, hogy az értelmi szerzőket szigorúan vonják felelősségre. Támogatásukról biztosították a KV-t és a kormányt, hangsúlyozva reményüket, hogy a nehézségeket mielőbb meg fogják oldani. Az üzemi párttitkár és Bajtai Károly országgyűlési képviselő aláírásával ellátott nyilatkozatnak a valósághoz nem sok köze volt.¹⁵ A járműjavítóban a szolnoki munkásság legképzettebb, komoly szakszervezeti és szociáldemokrata hagyományokat őrző része dolgozott, akiknek többnyire már a szülei és nagyszülei is az 1856-ban alapított üzem alkalmazásában álltak.

¹² SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 31. ő. e.

¹³ Uo.

¹⁴ PMI, PMB, B. 1912/1957. Dancsi József...

¹⁵ PIL, 290. f. 1. fcs. 17. ő. e.

A munkások október 24-én lázasan vitatták a budapesti eseményeket. Délután, a munka befejezésekor pedig sokan a városközpontba mentek, ahol kisebb csoportokba verődve beszélgettek, majd egyesek az egyetemre indultak további információkért. Az utcán csoportosulók egy része szovjetellenes jelszavakat kezdett kiabálni, amnesztiát követeltek a budapesti felkelőknek, betörték a pártbizottság hirdetőtáblájának üvegét, és néhány épületről levették a vörös csillagot. A Szabadság téren fiatalok kövel dobáltak meg egy átvonuló szovjet egységet, megsebesítve az egyik tisztet. Válaszul a szovjetek egy sorozatot lőttek a levegőbe. Másnap, október 25-én a járműjavító nagykapuja felett lévő csillagot levertek a munkások, és a kapunál gyülekeztek, hogy immár szervezeten a városba induljanak tüntetni. Az üzemi párttitkár javaslatára azonban fél háromkor a gyárigazgató megszólaltatta a munka végét jelző dudát, mire a tömeg visszahúzódott. Az emberek felöltöztek, és többségük hazament.

A fiatalok egy csoportja, mintegy hetven-nyolcvan fő, nemzetiszínű zászlóval mégis elindult a városba. A menet útközben jókora tömeggé duzzadt. Az útjukba eső vörös csillagos táblákat, feliratokat és Nikosz Beloiannisz emléktábláját levertek.¹⁶ Csáki István jelentése szerint a felvonulók létszáma elérte a hétezer főt, és a tüntetők rövid gyűlést is tartottak, de a felszólalók az új vezetést támogatták, és csak mérsékeltebb követelések hangzottak el.¹⁷

A pártbizottsági jelentések szerint vidéken október 24–25-én csupán Kunhegyesen került sor tüntetésre, Tiszasáson pedig felgyújtották a Rákóczi Tsz szalmakazlatát.¹⁸ A szolnoki események mégis aggodalommal töltötték el a helyi párt- és tanácsi vezetőket, mivel féltek a munkások radikalizálódásától. Mindenáron el akartak kerülni egy esetleges fegyveres konfliktust. Bizonytalanságukat tükrözi, hogy a megyei pártbizottság fegyveres őrzését már október 24-én megszüntették, nehogy ezzel provokálják a munkásokat, két nappal később pedig a vidéki pártházakból is hazaküldték a felfegyverzett őröket.¹⁹

Az október 23-át követő napokban a tanácsi szervek igyekeztek eleget tenni a kormánytól érkezett ellentmondásos utasításoknak. Apró Antal október 24-én távmondatban szólította fel a helyi tanácselnököket és a vb-k tagjait, akadályozzák meg, hogy a Budapesten fosztogató és terrorcselekményeket elkövető „fasiszta csőcselék” tevékenysége vidékre is kiterjedjen. Fodor Mihály és Tóth Imre, a megyei tanács elnökhelyettesei távmondatokat küldtek a községi tanácsok elnökeinek, melyekben korlátozták az éttermek és italboltok nyitvatartási idejét. Betiltották a mozielőadásokat, és elrendelték a gépállomások, téeszék, magtárak, istállók stb. őrzését, azzal az indoklással, hogy a fővárosban szétvert ellenforradalmárok mun-

¹⁶ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 10. ő. e.

¹⁷ PIL, 290. f. 1. fcs. 18. ő. e.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo., 19. ő. e.

kálsruhában vidékre menekülnek, és ott várhatóan újabb fasiszta provokatív cselekményeket követnek el.²⁰

A Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács megalakulása

A megyei pártbizottság vezetői növekvő aggodalommal figyelték a kiszámíthatatlan eseményeket, mivel a városban napról napra nagyobb tömeg verődött össze, és a munkások között megnőtt a politikai változásokat követelők befolyása. Az egyetemisták visszafogottan viselkedtek, de a munkások és a vasutasok érzékelhetően radikalizálódtak. Egyre nyíltabban és hangosabban skandáltak kommunistaellenes jelszavakat. A kommunista jelképeket eltávolították. A pártbizottság több forrásból is arról értesült, hogy október 26-ára a munkások nagy tömegtüntetést szerveznek, de Budapestről semmilyen eligazítást nem kaptak arra nézve, hogy mit tegyenek.

Gerencsér Miklós, az MTI szolnoki kirendeltségének vezetője október 25-én este a színházban volt, mivel a társulat éppen az ő darabjának bemutatására készült. A rádión befogták a miskolci stúdió adását, ahol bementék, hogy Borsodban megyei munkástanács alakult, amely az üzemi munkástanácsokra támaszkodik, és élvezi a megyei pártbizottság támogatását is; mindent elkövetnek, hogy megőrizték a rendet, és elkerüljék a vérontást. Pauló Lajos rendező, a színház párttitkára azonnal felvetette, hogy Szolnokon is hasonlóképpen kellene cselekedni, mert másképp nem lehet a rendet megőrizni a városban. Tudták, hogy a munkások másnap is az utcára vonulnak, ezért elhatározták, hogy megpróbálják átvenni a kezdeményezést, nehogy az indulat elragadja a tömeget. A színészek közvetlenül az üzemekkel akarták felvenni a kapcsolatot. Pauló Lajos és Gerencsér Miklós ezzel szemben azt javasolták, hogy a pártbizottság megkerülésével semmiképpen se cselekedjenek. Pauló további információkért felhívta a diósgyőri LKM munkástanácsának elnökét, aki elmondta, hogy követeléseiket eljuttatták a kormányhoz, az üzemekben munkástanácsokat választottak, ezek küldötteiből alakult meg a megyei munkástanács. A miskolci pártszervek és a fegyveres testületek is a munkástanács mellé álltak.²¹ Ezután Gerencsér felhívta a megyei pártbizottságot, majd Kablay Lajos helyőrségparancsnokot. Kálmán István első titkár utasítására két pártfunkcionárius ment át a színházba, Kablay a helyettesét, Miskolczi alezredest küldte oda. Gerencsér és a színészek tájékoztatták őket a miskolci eseményekről és az ottani követelésekről. Emlékeztettek arra is, hogy a másnapra tervezett szolnoki munkásfelvonulásnak beláthatatlan következményei lehetnek.

Az éjszakába nyúló vitát követően a kora reggeli órákban Gerencsér és György László további megbeszélések céljából átmentek a megyei pártbizottságra. Maguk-

²⁰ SZML, XXIII. 227. Jászberényi járási tanács vb, titkársági iratok, 104-36/1956.

²¹ SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 31. 6. e.; PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...; Lásd még kötetünkben Szokolczai Attila tanulmányát.

kal vitték a borsodi követelések alapján összeállított pontokat, és azokat ismertették a megyei pártvezetőkkel, akik közül mintegy tízen gyűltek össze Kálmán István szobájában. Megegyeztek abban, hogy Kálmán maga hívja népgyűlésre a gyárak dolgozóit, és felolvassa a Gerencsér által összeállított 16 pontot, amelyek némelyikét a pártbizottság módosításai némileg tompították.

A pontok – az országosan elterjedt programokkal egyezően – követelték a kompromittált személyek eltávolítását a pártvezetésből és a kormányból, Farkas Mihály és társai perének nyilvános tárgyalását, a tervgazdaság felülbírlását, a külkereskedelmi szerződések nyilvánosságra hozatalát, az uránium és alumínium békés célokra történő és a magyar érdekeknek megfelelő felhasználását, bérrendezést és a nyugdíjkorhatár leszállítását, az erőszakos téesszervezés megszüntetését, a beszállítási rendszer felülvizsgálatát, a lakásviszonyok javítását, barátságot a Szovjetunióval a teljes egyenlőség alapján, szolidaritást a lengyel néppel, barátságot Jugoszláviával, teljes vélemény- és sajtószabadságot, szabad képviselőválasztást, a Szovjetunióban elítélt hadifoglyok hazatérését, a szovjet csapatok haladéktalan kivonását, és végül március 15-e és október 6-e ünnepnappá tételét. A pontok mellé rövid röplapot is fogalmaztak, amely a város és a megye lakosságát rendre és nyugalomra intette. A röpcédula kéziratát Kálmán István aláírásával és a megyei pártbizottság pecsétjével nyomdába adták, ahol négy-ötszáz példány készült a reggeli órákra. A megyei pártvezetőség tagjai elfogadták Gerencsér és a színészek javaslatát a szolnoki munkástanács felállítására, és megkezdtek a testület szervezeti és működési rendjének kidolgozását.²²

Reggel a gyárakban már nem kezdődött meg a munka. Miután megérkezett a pártbizottság népgyűlésre hívó üzenete, a menet elindult a járműjavítóból a városközpont felé. Útközben csatlakoztak a papírgyár, a bútorgyár, a gépjavító vállalat, a cukorgyár és a többi üzem dolgozói. A József Attila úti szovjet laktanyához érve a „ruszlik haza” jelszót kiabálták, a rendőrség épülete előtt megéljeneztek a magyar rendőrséget, a pártiskola előtt pedig azt követelték, hogy „lakás legyen belőle”. A gyárakból szinte valamennyi munkás felvonult, de ott voltak az intézmények dolgozói és az iskolák tanulói is. A Kossuth téren kilenc órakor kezdett sokasodni a tömeg, a gyűlést Kálmán István nyitotta meg. „Nehéz, forradalmi időköt élünk, felámadt a nép igazi alkotóereje” – kezdte beszédét az MDP megyei első titkára, majd felolvasta a 16 pontot, és közölte, hogy délután a városi tanács dísztermében megalakítják a munkástanácsot. Addig az üzemek válasszák meg küldötteiket, akiket a városi munkástanács-választásra delegálnak.²³

A tömegnek azonban ez már nem volt elég. Egyesek néhány párt- és tanácsfi funkcionáriusnak (Csáki Istvánnak, Pintér Dezsőnek, a városi tanács elnökének és Zsemlye Ferencnek, a megyei tanács elnökhelyettesének) azonnali lemondását

²² Uo.; *A Nép Lapja*, 1956. október 27.

²³ SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 31. 6. e.

követelték. Csáki és Pintér a mikrofon elé léptek, és lemondtak tisztségükről. Ugyancsak lemondott Kátai Sándor, a városi tanács osztályvezetője. Ezután a munkások közül néhányan, köztük a nagyobb köztisztviselőnek és népszerűségnek örvendő Dancsi József MÁV fűtőházi lakatos ment fel a városháza erkélyére, és nyugalomra intette az embereket. Egy színész elszavalta a *Nemzeti dalt*, majd a tömeg a munkásvezetők többszöri felszólítása után lassan oszolni kezdett.²⁴

A munkások egy része visszament az üzemekbe, ahol megválasztották küldötteiket a városi munkástanács alakuló ülésére. A belvárosban maradtak megpróbálták a szovjet emlékműveket ledönteni. A színháznál lévő szivar alakú oszlopot egy láncfalpas traktorral sikerült a földre rántaniuk, a megyei tanács mögött felállított domborművet pedig a Verseyhy Ferenc Gimnázium és a gépipari technikum diákjai törték össze vasrudakkal.²⁵

A délután két órára összehívott választógyűlést helyszíne miatt nem a városházán, hanem egy órával később a megyeházán tartották, amelyet szinte teljesen ellepett a tömeg. A gyárak, intézmények és a helyőrség küldöttein kívül mások is megjelentek a megyei tanács zsúfolásig megtelt dísztermében. A megyei pártbizottság elképzelése szerint a városi munkástanács csupán tanácskozó jellegű, javaslattevő testület lett volna a városi tanács vb felett, amely továbbra is ellátja a közigazgatási feladatokat. Az 50-55 tagból álló munkástanács 14-15 biztossal az élén a tanács szakigazgatási szervei felett gyakorolt volna ellenőrzést. A munkástanács biztosainak közvetítésével a munkások észrevételei és bírálatai az államhatalmi szerveken keresztül jutottak volna érvényre. A fellelkesedett tömeggel és öntudatos vezetőikkel ezeket a látszateredményeket nem lehetett elfogadtatni. A városi munkástanács megalakult, és teljes jogkört követelt magának.

A választást Kálmán István vezette le. A különböző szakterületek biztosainak személyére javaslatot kért az üzemek és intézmények küldötteitől, akik bekiabálták a neveket. Ezután kézfelnyújtással megválasztották a munkástanács biztosait, más néven az intézőbizottság tagjait. Az elnök Dancsi József lett, aki csak hosszasan győzködés, nem utolsósorban Kálmán rábeszélésére volt hajlandó a tisztséget elfoglalni.

A húszfős intézőbizottság tagjainak túlnyomó többsége értelmiségi munkakörben dolgozott, tizenketten tagjai voltak az MDP-nek. A munkástanácsba Kálmán Istvánt is beválasztották, ő azonban biztosi tisztséget nem vállalt. A testület többi tagjáról nem maradtak fenn adatok, ők gyakorlatilag nem vettek részt a testület további munkájában.

Amikor a gyűlés befejeződött, a megyei tanács épülete előtt várakozó hatnyolcezer fős tömegnek az épület erkélyéről felolvasták a munkástanács tagjainak névsorát, a megválasztott biztosok pedig kiléptek az erkélyre, és bemutatkoztak.

²⁴ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 10. 6. e.

²⁵ SZML, Szolnok Megyei Bíróság (SZMB.), B. 283/1958. Bíró István és társainak pere.

A tömegből sokan követelték, hogy Juhász Imréné, a megyei tanács elnöke és Zsemlye Ferenc elnökhelyettes mondjon le. Mindketten kimentek az erkélyre, és lemondtak. Az október 26-i szolnoki események a résztvevők óriási létszáma (15-20 vagy esetleg 25 ezer fő) ellenére különösebb rendzavarás nélkül zajlottak le.²⁶

Az, hogy Szolnokon sem október 26-án, sem később vérontásra, sőt semmiféle tettelegességre nem került sor, elsősorban a munkástanács vezetőinek volt köszönhető. Október 26-án délután a tömeg a megyei tanács előtt a többszöri felszólítás ellenére sem akart feloszlani. A fiatalok, egyetemisták és munkások fegyvert követeltek, hogy Budapestre menjenek, és bekapcsolódjanak a harcokba. Este hét-nyolcszázan a katonai repülőtérre vonultak, és fegyverek kiadását követelték. Kablay alezredes ötfős küldöttségüket rendkívül szívélyesen fogadta, de fegyvereket nem adott nekik.²⁷

Október 26-a után a megyeszékhelyen a forradalom csendes, nagyobb tüntetésektől mentes szakasza kezdődött meg, a munkástanács november 4-ig kézben tartotta az irányítást. Október 26-án az országos párt- és állami vezetés is elismerte és engedélyezte a forradalom alatt spontán módon létrejött munkástanácsok működését, ezt 26-án délután 16 óra 13 perckor jelentették be a Kossuth rádióban.²⁸ Szolnokon ekkorra az üzemi munkástanácsokon kívül már a városi munkástanács is megalakult, ezt a rádiónyilatkozat utólag legitimálta.

A szolnoki munkástanács megválasztásán néhány vidéki küldött is részt vett, és a megalakult intézőbizottság tagjai közül egyesek foglalkozásuk révén megyei hatáskört láttak el (a megyei kórház, rendőrkapitányság, bíróság és a megyei tanács alkalmazottai). Ezért már a megalakuláskor felvetődött, hogy a testület ne városi, hanem megyei munkástanács legyen. Másnap, október 27-én hivatalosan is felvették a Szolnok Megyei Forradalmi Munkás-, Paraszt- és Katonai Tanács nevet, és a testület hatáskörét az egész megyére kiterjesztették.²⁹

Forradalmi tanácsok vidéken

Október 26-án többnyire csak néhány Szolnokhoz közeli településen került sor forradalmi megmozdulásokra, elsősorban ott, ahol ipari nagyüzem működött, vagy ahonnan nagyobb számban dolgoztak munkások a megyeszékhelyen. Törökszentmiklóson a délelőtti szolnoki eseményekről értesülve a mezőgazdasági gépgyár munkásai, a gimnázium és a technikum tanulói, összesen mintegy nyolcszáz fő

²⁶ PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...; SZML, Pártarchívum, 61. f. 8. fcs. 1956. 5. 6. e.

²⁷ HL, Budapesti Katonai Bíróság (BKB.), B. 716/1957. Kablay Lajos és társainak pere (a továbbiakban Kablay Lajos...).

²⁸ Gosztönyi, 1981, 241. o.; Kenedi, 1989, 83. o.

²⁹ PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...

tartott gyűlést a Kossuth-szobor előtt, majd ledöntötték a szovjet emlékművet. A gépgyárban leváltották a főmérnököt és a személyzeti vezetőt. Másnapra virradóan pedig Farkas Attila vezetésével egy 20-25 tagú csoport barikádot emelt a 4-es főúton, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok átvonulását Budapest felé.³⁰ Martfűn a Tisza Cipőgyár munkásai október 26-án ugyancsak ledöntötték a szovjet hősi emlékművet, majd teherautókon a közeli Tiszaföldvárra és Cibakházára mentek, és ott is részt vettek az emlékművek lerombolásában.³¹ Tószegen október 26-án este megválasztották a községi forradalmi tanácsot is. A településről sokan dolgoztak a megyeszékhelyen, s akik részt vettek a szolnoki nagygyűléseken, hazatérve községükbe lemondatták a tanácselnököt, majd a vb többi tagjának részvételével községi forradalmi tanácsot alakítottak.³² A Szolnoktól távoli községek közül október 26-án egyedül Kunhegyesen alakult forradalmi tanács.³³

Október 27-én és 28-án már megyeszerte megalakultak a munkástanácsok az üzemekben és az intézményekben, sőt a téeszekben is, és szinte minden községben, városban létrejöttek a forradalmi tanácsok. A munkástanácsok és a forradalmi tanácsok megválasztására maga a megyei pártbizottság hívta fel a lakosságot.³⁴ Ezekben a napokban a települések zömén tüntetésekre, felvonulásokra, népgyűlésekre került sor, és a legtöbb helyen ledöntötték a szovjet hősi emlékművet. A nagygyűlések szervezését és a forradalmi tanácsok megválasztását a községek egy részében és a városokban a helyi párttitkárok kezdeményezték a megyei pártbizottság utasítása alapján. Ezzel a forradalmi szervezetekben a párt befolyását szerették volna biztosítani, hogy az események irányítását kézben tarthassák. Egyes községekben, mint például a Szolnoki járáshoz tartozó Rákóczi falván és Tiszavárkonyban olyan erősen érvényesült a párt- és az állami szervek befolyása, hogy a forradalmi tanácsok tagjait majdnem kivétel nélkül a tanács tagjaiból választották meg.³⁵

A fővároshoz közel eső agrármegyéből rendkívül nagy mennyiségű élelmiszerrel segítették Budapest lakosságát. 1956. november 13-ig állítólag hatszáz gépkocsival szállítottak élelmiszert Budapestre. Naponta hatvan-hetven mázsa kenyeret, zsírt, húst, lisztet és tejterméket juttattak el a megyéből a fővárosba. Egyes települések, például Karcag város rendszeres tejszállítmánnyal segítette Budapest lakosságát, és egyedül a rizshántoló malomból negyven mázsás adományt küldtek a fővárosba. A Törökszentmiklósi Gőzmalom és a baromfi-feldolgozó vállalat, a járszági és a tiszazugi téeszek, állami gazdaságok ugyancsak többször indítottak

30 SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 7. 6. e.

31 SZML, SZMB., B. 1035/1957. Marosfalvi Ernő és társainak pere.

32 ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

33 ÁSZTL, V-150376/1. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

34 A *Nép Lapja*, 1956. október 27.

35 SZML, XXIII. 3. Szolnok Megyei Tanács VB, titkársági iratok, titkos ügykezelőségű iratok, 0019/1957.

élelmiszerrel megrakott teherautókat.³⁶ Szolnok és Budapest között valóságos légi-híd működött, ugyanis LI-2-es repülőgéppel naponta szállítottak vajat a fővárosba.³⁷ A Budapestnek nyújtott Szolnok megyei segítséget éppen a viszonylagos nyugalom és a konszolidált helyzet tette lehetővé. A lakosság támogatta a forradalmi szervek megalakulását akkor is, ha ez néhány helyen csupán formális volt, és a régi tanács vb működött tovább új elnevezéssel. Kivételt talán csak a Tiszafüredi járáshoz tartozó Nagyiván képezett, ahol egészen különös módon alakultak az események. Itt még formális változásokra sem került sor, a régi községi vezetés mindvégig szilárdan kezében tartotta a hatalmat. 1956. október 24-től a téesztagok vadászpuskával felfegyverkezve, lovon járőröztek éjjelenként a faluban. A szovjet hősi emlékműhöz fegyveres őrseget állítottak, így azt csak november 3-án éjjel döntötték le. Október 27-én a megyei pártbizottság instrukciójának megfelelően András József községi párttitkár javasolta, hogy másnap tartsanak népgyűlést, ahol megválasztják a községi forradalmi tanácsot. Ez ellen a Vörös Csillag Tsz vezetői tiltakoztak, és az október 28-án megtartott gyűlést megzavarták, a résztvevőket megfélemlítették.³⁸ Bár a forradalmi tanács mégis megalakult, negyven kommunista a téeszből és a pártapparátusból felkereste Csőke Jánost, a testület megválasztott elnökét. Megfenyegették, és kicsikarták tőle az ígéretet, hogy lemond tisztségéről. Másnap hetven téesztag vonult a község házára, ahol az éppen ülésező forradalmi tanács tagjait ugyancsak megfenyegették, és Csőke Jánost velük is lemondatták. Ugyanakkor hat kommunistát beválasztattak a forradalmi tanácsba. Még október 29-én 10-12 fegyveres honvédtiszt érkezett a kunmadarasi repülőtérre Nagyivánba, hogy Csőkét visszahelyezzék tisztségébe, de ők sem jártak sikerrel.³⁹ A Hortobágy szélén fekvő község lakossága 1945 előtt jelentős részben nincstelenekből állt, akiknek a téesz anyagi felemelkedést biztosított. A vidék az 1950-es évek elején az ÁVH egyik legfőbb toborzó bázisának számított, és az 1956-os forradalom idején a rákosista téeszvezetés és a helyi funkcionáriusok a lakosság nagy részének támogatását élvezték. A nagyivánihoz némileg hasonló helyzet alakult ki Tiszavárkonyban, ahol a Petőfi Tsz felfegyverzett tagjai őrizték éjszakánként a községi partházat, és járőröztek a faluban.⁴⁰ A községben 1945 előtt ugyancsak nagy számban éltek nincstelenek.

Az ellenkező véglelet a Szolnoki járáshoz tartozó Tiszaföldvár jelentette. A településen már az október 27-i népgyűlésen kimondták a községi tanács megszűnését, és bejelentették, hogy ezentúl a tanács helyett ismét községi előljáróság működik. A forradalmi tanács élére azokat választották, akik a koalíciós időszakban a

36 PII., 290. f. 1. fcs. 79. 6. e.; Filep I., 1997, 21. o.

37 Fekete István ny. alezredes szóbeli közlése.

38 SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 9. 6. e.

39 Uo.

40 Uo., II. 6. e.

főjegyzői és főbírói tisztségeket betöltötték. A „tanácsháza” táblát „községháza” feliratra cserélték. A községi pártszervezet a forradalmi tanács megválasztására semmilyen befolyást nem tudott gyakorolni, a tanács vb menesztésével a kommunista funkcionáriusokat teljesen kizárták a vezetésből.⁴¹ Tiszaföldvár 1950-ig járási székhely volt, polgári iskolával, majd gimnáziummal, jelentősebb számú értelmiséggel. Még 1956-ban is sok Budapestről kitelepített élt itt, és közülük néhányan a közeli Tisza Cipőgyárban dolgoztak. A gyümölcsstermesztéséről és szeszfőzdéiről híres nagyközség gazdasági életére katasztrofálisan hatottak az ötvenes évek korlátozó intézkedései, a kötött gazdálkodás és a kisipar elsorvasztása. A bajokat csak tetézte az átlagosnál is merevebb helyi funkcionáriusok önkényeskedése.

Radikálisabb követeléseket vetettek fel a Kunhegyesi és a Tiszafüredi járás egyes községeiben is. Kenderesen, amelynek lakosai Horthy Miklós kormányzóhoz fűződő személyes kapcsolataik és érzelmi kötődésük miatt különösen sokat szenvedtek, nemcsak a rákosisták és sztálinisták, hanem minden kommunista hatalomból való távozását követelték.⁴² Tiszafüreden a járási pártbizottság által előterjesztett 16 pontot az október 27-i nagygyűlésen több, jóval határozottabb követeléssel egészítették ki, és ugyanerre került sor Karcagon is, ahol a városi párttitkár által felolvasott 16 pontot az október 27-i gyűlés résztvevői nem fogadták el. A gimnáziumi tanárok és néhány más, helyi értelmiségi beválasztásával a helyszínen bizottságot alakítottak, a követeléseket újfogalmazták, és 19 pontra kiegészítve fogadtatták el. A karcagi 19 pont tartalmazta az elesett szabadságharcosok hőssé nyilvánítását, a harcok résztvevőinek teljes amnesztiáját, több párt bevonásával szabad választást, az ÁVH teljes leszerelését, az elítélt egyházi személyek rehabilitálását, a származás miatti hátrányos megkülönböztetés megszüntetését, a Kossuth-címert, a hadseregnek nemzeti jellegű egyenruhát és a határon túli magyar kisebbségek nemzetközi fórumok előtti védelmét. Ezek a pontok a városi pártbizottság programjában nem szerepeltek. Meg kell jegyeznünk, hogy a pártbizottság követelései is élesebbek voltak a Szolnokon elfogadott 16 pontnál, mivel a megyei pártvezetés által megküldött követeléseket az azóta történt országos események miatt már átfogalmazták.⁴³ A karcagi és a túrkevei forradalmi gyűléseken a debreceni egyetem tízes bizottságának képviselői is megjelentek. Az egyetemisták röpcédulákat osztogattak, és határozottabb fellépésre biztatták a résztvevőket és a forradalmi tanácsokat.⁴⁴

Az első napokban, október 26–28-a között több tiszántúli községben erőszakos cselekményekre is sor került. Tiszaburán a községi tanács elnökét, Cserkeszölőn a volt községi párttitkárt és feleségét, Öcsödön a tanácsttitkárt és a téeszelnököt

⁴¹ SZML, XXIII. Szolnok Megyei Tanács VB, titkársági iratok, titkos ügykezelőségű iratok, 0019/1957.

⁴² Uo.

⁴³ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

⁴⁴ SZML, XXIII. 3. Szolnok Megyei Tanács VB, titkársági iratok, titkos ügykezelőségű iratok, 0019-1/1957.

megverték, de más településeken is előfordultak bántalmazások. Ezzel szemben a Jászságban és Szolnok megye egész Tiszán inneni részén atrocitásokról szinte alig tudunk; a forradalmi tanácsok megalakulása általában nyugodt körülmények között, a helyi pártbizottság által előterjesztett követelések elfogadása után ment végbe, noha a beszolgáltatások, a kuláklisok és a birtokos parasztságot ért egyéb sérelmek miatt a lakosság többet szenvedett, mint a nagykunsági és a Tisza menti községek népe.

A megye keleti és nyugati felében lezajlott események közötti különbség egyik oka talán éppen a jászsági birtokos parasztság tömeges megfélemlítése lehet. A kuláknak minősített gazdák aránya jóval nagyobb volt a jász falvakban, mint a Nagykunságban és a Tisza vidékének elmaradottabb községeiben. Ennél is fontosabb tényező a forradalmi események eltérő intenzitásában az állami gazdaságok és a gépállomások viszonylag kis száma a Jászságban, illetve nagyobb számuk a megye keleti részén. A Jászságban ugyanis kevés nagybirtok létezett, ahol állami gazdaságot szervezhettek. Gépállomásokat elsősorban a tiszántúli téesz-városok, Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr és Túrkeve környékén létesítettek. Az állami gazdaságok és a gépállomások dolgozói a nagyipari munkásokhoz hasonlóan nagyobb tömegben, együtt végezték munkájukat, míg az 1956 előtt megalakult téeszek és téeszcsék taglétszáma olykor csak ötven-hatvan fő volt. A Tisza mentén a Szolnoki Vízügyi Igazgatóságnak is több telephelye működött, és itt ugyancsak sokan dolgoztak együtt az ipari üzemekéhez hasonló körülmények között. A földjükről elűzött birtokos gazdák egy része az állami gazdaságokban és a vízügyi igazgatóságnál talált munkát. Az állami tulajdonba vett cséplőgépek tulajdonosait pedig a gépállomások foglalkoztatták. Elsősorban ezek az üzemek adták 1956-ban a radikális tömeget az agrárvidéken.

A Kisújszállás–Csorbai Állami Gazdaság munkástanácsa a gazdaság földjének felosztását is megtárgyalta. Október 29-én a munkástanácsból kiszavazták a kommunistákat, egy nappal később pedig a kisújszállási gépállomásról távolították el az igazgatót és a párttitkárt. Az állami gazdaság dolgozói részt vettek a rendőrség lefegyverzésében a Békés megyei Dévaványán és Bucsán. Ezzel szemben Kisújszálláson teljes volt a nyugalom, a városi forradalmi tanácsba nagy számban bekerült kommunisták eltávolítása fel sem merült.⁴⁵

Az egyéni kisbirtokosok általában az őszi mezőgazdasági munkákkal voltak elfoglalva, és a kedvező, száraz időjárást kihasználva szántottak-vetettek a határban. Közülük csak nagyon kevesen vettek részt a forradalmi eseményekben. Arányuk a forradalmi gyűléseken és egyéb megmozdulásokon, valamint a forradalmi szervezetekben különösen a Jászságban volt feltűnően alacsony, ahol az egyéni gazdák a lakosság túlnyomó többségét képezték. A tipikusan mezőgazdasági jellegű Kunhegyesen, amely a forradalom egyik helyi központja volt, a 82 tagú forradalmi ta-

⁴⁵ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 14. ő. e.

nácsba csupán 15 téleszttagot és öt egyéni gazdát választottak be. Ugyanakkor a gép-állomásról 12, a vízgépészeti vállalatból 15 fő került be a testületbe. A többi ktsz-tag, rendőr, tanácsi és pártbizottsági dolgozó, értelmiségi stb. volt.⁴⁶

Az alapvetően agrár jellegű megyében a parasztság hiánya vagy alacsony szintű képviselete a forradalmi szervezetekben máshol is megfigyelhető. A Karcagi Városi Forradalmi Tanács október 29-i ülésén a résztvevők javaslatot fogadtak el arról, hogy a téesztek legalább minden 150 fő után küldjenek be egy-egy megbízottat a tanácsba, mert alig képviseli őket valaki.⁴⁷ Az egyéni parasztság részvételi arányának növelését ezzel szemben senki sem szorgalmazta. Helyenként az is előfordult, hogy a kisbirtokosokat más társadalmi rétegekkel szemben szándékosan szorították háttérbe.

Jászberényben a parasztság képviseletével kapcsolatosan különösen éles vita alakult ki. Az október 28-án megválasztott 18 tagú Jászberényi Munkás, Paraszt és Katona Forradalmi Tanácsban csupán ketten képviselték a parasztságot: dr. Nagy Pál és Bathó Péter, holott a városban az agrárnépesség száma messze felülmúlta az iparban foglalkoztatottakét. A parasztság vezetői elégedetlenek voltak a forradalmi tanács működésével, mivel szerintük az nem képviselte eléggé az érdekeiket. Október 31-én, amikor a testület tagjait újraválasztották, Nagy Pál, dr. Pusztai András és Fridvalszky Béla vezetésével 14-15 tagú parasztküldöttség jelent meg a városházán tartott ülésen. A forradalmi tanács vezetői azonban kijelentették, hogy a munkások nem engedik ki kezükből a vezetést, és távozásra szólították fel azokat, akik nem voltak a tanács választott tagjai, mire a parasztküldöttséggel Nagy Pál is elvonult.⁴⁸

A községi forradalmi szervek elnökének a nagyobb településeken általában értelmiségit: tanítót, agronómust, állatorvost választottak, de befolyásuk azokban a községekben is meghatározó volt, ahol a vezető nem közülük került ki. A korábbi tanácsai szerveket, a községi és városi vb-eket Tiszaföldvár kivételével nem oszlatták fel, bár működésük a forradalom alatt szünetelt. Szerepüket a forradalmi tanácsok vették át.⁴⁹ Néhány településen a végrehajtó bizottság a forradalmi tanácsnak alárendelve tovább működött, mint Kisújszálláson, ahol a városi tanács vb-elnöke lett a forradalmi bizottság elnöke. Ezeken a településeken az apparátus a forradalmi tanács határozatait hajtotta végre.⁵⁰

Október 30-án, 31-én és november 1-jén a községi és városi forradalmi tanácsokat általában újraválasztották. A tanácsai és pártfunkcionáriusok többnyire kimaradtak, megjelentek viszont az újjáalakuló koalíciós pártok képviselői. A községi

46 SZML, Pártarchívum, 61. f. 8. fcs. 1956. 3. ő. e.

47 Uo., 1956. 1. ő. e.

48 Járomi, 1995. 30., 49. o.

49 SZML, XXIII. 3. Szolnok Megyei Tanács VB, titkársági iratok, titkos ügykezelőségű iratok, 0019/1957.

50 Uo.

és városi tanácsai apparátusból október 29-től kezdték eltávolítani a gyűlölt és lejáratódott osztályvezetőket, tanácsitkárokat, vb-elnököket és elnökhelyetteseket.⁵¹ A jászberényi járási tanácsnál Sipos István vb-elnök lett a megalakuló munkástanács elnöke. Október 31-e és november 2-a között az ő aláírásával mondtak fel korábbi beosztottjainak. Jászdózsán Juhász K. Béla, a községi tanács elnökhelyettese ugyancsak együttműködött a forradalmi tanáccsal, és részt vett a kisgazdapárt megszervezésében is.⁵² A forradalmi szervezetekben vezető tisztséget vállaló tanácsai funkcionáriusokat 1957-ben elbocsátották állásukból.

A forradalmi tanácsok azonban Szolnok megye tisztántúli részén sem radikálizálódtak igazán. Állandó fenyegetettséget jelentett a szovjet csapatok, több száz tank és több tízezer katona folyamatos átvonulása, különösen azokban a városokban, amelyek a 4-es főútvonal mentén feküdtek (Karcag, Kisújszállás, Szolnok, Törökszentmiklós). A forradalmi eseményekben élen járó Kunhegyesen 29 harckocsi haladt keresztül november 1-jén, a páncélosok látványa itt is visszatartotta a lakosságot.⁵³ Október 30-án és 31-én a községi forradalmi tanácsok küldötteiből a járási székhelyeken megválasztották a járási forradalmi bizottságokat, illetve tanácsokat, amelyek a Szolnok Megyei Forradalmi Munkás-, Paraszt- és Katonai Tanács kezdeményezésére jöttek létre. November elejére Szolnok megyében kialakult a hierarchikus felépítésű, új hatalmi-igazgatási rendszer, a községi, járási, illetve városi forradalmi tanácsok hálózata, amely elvileg a megyei forradalmi munkástanácsnak volt alárendelve. Ám az együttműködés csupán elméletben valósult meg. Valójában a megyei munkástanács és a vidéki forradalmi szervek között nagyon laza, esetenként csak formális kapcsolat jött létre.

A Szolnok Megyei Forradalmi Munkás-, Paraszt- és Katonai Tanács tevékenysége (október 27–november 3.)

Az 1956-os forradalom megyei csúcsszervei csak néhány esetben vették fel a „munkástanács” elnevezést (Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében alakultak meg hasonló néven a megyei forradalmi tanácsok).⁵⁴ A szolnoki névválasztásra feltehetően a Borsod megyei példa alapján került sor, de a testület tagjai baloldali elkötelezettségüket is hangsúlyozni kívánhatták ezzel. Kablay Lajos szolnoki helyőrségparancsnok az október 27-i ülésen többször is hangoztatta, hogy „munkástanács vagyunk, tehát nem forradalmi tanács”,⁵⁵ ennek ellenére a „forradalmi” jelző használatban maradt. A tanács személyi összetétele lényegében nem változott

51 Uo.

52 SZML, XXIII. 3. Szolnok Megyei Tanács VB, titkársági iratok, titkos ügykezelőségű iratok, 80/1958.

53 SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 12. ő. e.

54 Molnár J., 1988, 102. o.

55 SZML, Pártarchívum, 61. f. 8. fcs. 1956. 3. ő. e.

a forradalom napjaiban, csupán egyetlen intézőbizottsági tag jelentette be, hogy nem kíván tovább részt venni a testület munkájában. A megyei forradalmi munkástanács belső egysége mégsem volt teljes. A szolnoki egyetemisták már az október 26-i választáson kifogásolták, hogy sajtó- és rádióbiztosnak Kocsár József tanársegéden kívül a kommunista Gerencsér Miklóst választották, aki pedig újságíróként szakmailag nélkülözhetetlennek tűnt a mérnöki végzettségű Kocsár mellett.⁵⁶

Gerencsér igyekezett megakadályozni, hogy a szolnoki sajtó és rádió közölje az általa túlzottnak tartott követeléseket, ezért személyét az egyetemisták mindvégig támadták. A szolnoki egyetemi kar MEFESZ-bizottsága és a megyei forradalmi munkástanács számos más kérdésben is szemben állt egymással. Gerencsér 1957-ben tett vallomása szerint az egyetemen szinte óránként újabb és újabb követeléseket fogalmaztak meg, amelyeket átküldtek az egyetemi épülettel szemben lévő megyeházára a forradalmi munkástanácsnak. Az egyetemisták október 28-án bizalmatlansági indítványt terjesztettek be a Nagy Imre-kormánnyal szemben, követelve, hogy a kompromittált miniszterek mondjanak le tisztségükről, Nagy Imre tisztázza szerepét a statárium kihirdetésében, és amennyiben ő írta alá a rendeletet, akkor mondjon le. Felhívásukat a szolnoki rádióban be akarták olvasni, de Gerencsér ezt nem engedélyezte, mire az egyetemisták azon a címen követelték Gerencsér leváltását, hogy akadályozza a sajtószabadság érvényesülését. Gerencsér Miklós néhány nap múlva le is mondott sajtóügyi biztosi tisztségéről, ezt azonban a megyei munkástanács nem fogadta el. November 1-jén több tagból álló bizottságot választottak a rádió és a megyei lap élére, vezetője dr. Fazekas Zoltán tanársegéd, az egyetemi kar dékáni hivatalának vezetője lett. Ő az újságcikkek megjelenését, illetve a rádióadások szövegét Gerencsérrel közösen engedélyeztethette. Bizonyos fokú, mérsékelt cenzúra Szolnokon a forradalom egész időszakában érvényesült, mivel a kormányt és különösen Nagy Imrét támadó újságcikkek a megyei lapban nem jelenhettek meg, ilyen riportokat a helyi rádió sem sugárzott. A Nagy Imre-kormány elleni bizalmatlansági indítványt a megyei munkástanács is túlzónak tartotta, és nem továbbította Budapestre.⁵⁷

Az egyetemisták megkísérelték befolyásukat kiterjeszteni az üzemi munkásságra, hogy támogatásukkal megnövelhessék súlyukat a megye vezetésében, vagy amennyiben ez nem sikerül, leválthassák a megyei munkástanácsot.⁵⁸ Október 29-én az egyetem épületében a hallgatók és az üzemi munkástanácsok képviselői értekezletet tartottak, amelyen álláspontjukat egyeztetve az alábbi követeléseket fogalmazták meg: A rendőrségen és a honvédségen belül alakuljanak forradalmi tanácsok; szervezzék meg a fegyveres munkásőrséget; emeljék harminc főre a megyei

⁵⁶ PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo.

munkástanács intézőbizottságának húszfős létszámát; a rendőrséget képviselő két biztos helyett válasszanak újakat; Gerencsér Miklós sajtó-, rádió- és tájékoztatási biztost váltsák le, „mert a szolnoki rádióadó a valóságnak nem megfelelően tájékoztatja hallgatóit”.⁵⁹

A munkásság és a diákok felfegyverzése Szolnokon mindvégig az egyik legfontosabb követelés maradt, ám ehhez a megyei munkástanács – és különösen Kablay Lajos helyőrségparancsnok – semmiképpen sem akart hozzájárulni. Dancsi József és Kablay alezredes folyamatos kapcsolatot tartott a szolnoki szovjet parancsnokokkal. Attól tartottak, hogy ha a lakosság kezébe fegyver jut, összetűzés alakulhat ki a szovjetekkel vagy a szolnoki ávósokkal, legfőbb törekvésük pedig éppen a vérontás elkerülése volt.

Kablay Lajos, hogy az egyetemistákat és a munkásokat a fegyveres harc következményeivel szembesítse, október 30-án 17 tagú küldöttséget vitt repülővel Budapestre. A Parlamentbe csak dr. Fazekas Zoltán, Kocsár József és Bulyáki Ferenc szolnoki munkás jutott be. A folyosón megszólították Kádár Jánost, aki néhány soros üzenetet küldött a szolnokiaknak, amelyben a rend helyreállítása és a munka megindítása érdekében összefogásra szólította fel őket. A rövid levelet Kádár Nagy Imrével is aláírta.⁶⁰

A budapesti útról Fazekas és Kocsár még aznap este beszámolt a szolnoki egyetemen, és Kocsár később Karcagon is tartott tájékoztatót a fővárosban tapasztaltakról. A küldöttség útjáról *A Nép Lapja* és a szolnoki rádió is részletesen tudósított. A szolnoki egyetemisták a látottak és hallottak hatására hajlottak a kompromisszumra. Beleegyeztek, hogy a fegyveres nemzetőrség tagjai csak katonákkal és rendőrökkel közösen, hármas csoportokban járőrözzenek. Az október 30-án megalkult szolnoki nemzetőrség kizárólag egyetemistákból állt, a munkások tömeges felfegyverzésére nem került sor.⁶¹

Október 31-én a forradalmi munkástanács határozatot hozott a megyei tanács vezetőinek eltávolításáról, és az osztályok élére is új vezetőket nevezett ki. A munkástanács jóváhagyta a megyei bíróság és a szolnoki járásbíróság elnökének leváltását, erről az ügyészségen és a bíróságon alakult forradalmi tanács tagjai döntöttek.⁶² A tanácsi és bírósági vezetők leváltását elsősorban dr. Aszódi Imre, a munkástanács igazságügyi biztosa szorgalmazta. A kisgazdapárti Aszódi sokkal radikálisabb volt, mint a forradalmi munkástanács tagjainak többsége. Az agilis és művelt jogász egyre inkább meghatározó szerephez jutott. Október 31-én, amikor az egyetemis-

⁵⁹ SZML, Pártarchívum, 61. f. 8. fcs. 1956. 3. ő. e.

⁶⁰ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 4. ő. e. Kádár János üzenetét 1969. október 30-án, Kádár szolnoki látogatásakor felolvasták, természetesen Nagy Imre nevének elhallgatásával.

⁶¹ PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...; OHA, Interjú Kocsár Józseffel. Készítette Ferenczy Erika, 1992. 373. sz. (a továbbiakban Kocsár József...).

⁶² PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...

ták az ávosok letartóztatását követelték, a munkástanács az ő javaslatára hozott határozatot arról, hogy Szolnok megyében az államvédelem minden hivatásos tagját őrizetbe kell venni a legfőbb ügyésztől kapott utasításnak megfelelően.⁶³

November elejére a megyei munkástanácson belül az egyetemistákat képviselő Fazekas Zoltán és Kocsár József, valamint Aszódi Imre és Jankovics Lajos intézőbizottsági tagok befolyása érezhetően megnövekedett. Ugyanakkor a megyei pártbizottság, amely a testület megalakulásában kezdeményező szerepet játszott, a döntések meghozatalába nem kívánt közvetlenül beleavatkozni. A hatalmat gyakorlatilag már október 26-án átruházta a forradalmi munkástanácsra, amelynek politikai vonalvezetésében érdemi radikalizálódás a belső erőviszonyok módosulása ellenére sem következett be.

A forradalmi munkástanács működésével nemcsak az egyetemisták voltak elégedetlenek. 1957-ben tett vallomásában Lengyel János színész a testületet annak tehetetlensége miatt gittegyletnek nevezte. A munkástanács tagjai Gerencsér Miklós szerint nem csináltak egyebet, mint az egyetemisták követeléseit tárgyalták, és a megye különböző részeiből érkezett küldötteket fogadták. A küldöttségeket minden esetben figyelmeztették, hogy mindaddig semmi lényeges intézkedést ne tegyenek, amíg az országban nem áll helyre a rend.⁶⁴ A megyei munkástanács igazán hatékony intézkedéseket Szolnok közellátásának, a gyárak működésének biztosításában, a vasútállomáson rekedt élőállat-szállítmányok takarmányozásának, majd a vágóhídon történt feldolgozásának megszervezésében és a Budapestre indított élelmiszer-szállításban foganatosított. A szolnoki élelmiszeripari üzemek november 4-ig folyamatosan termeltek. Működésük csak ekkor állt le rövid időre.

A megyei forradalmi csúcsszerv és a vidéki forradalmi tanácsok kapcsolatát a telefonvonalak bizonytalan működése, a tömegközlekedés leállása és a szovjet csapatok állandó vonulása is akadályozta. Ennek ellenére a vidéki küldöttségek már október 27-én felkeresték Dancsi Józsefet, aki ismertette velük a felállítandó forradalmi bizottságok, illetve tanácsok felépítését és működését a megyei pártbizottság által jóváhagyott sémának megfelelően. Október 31-én a járási székhelyekről érkezett néhány küldött részvételével tartott értekezleten Dancsi javasolta a tanácsi apparátus leépítését, de átfogó, az egész megyében érvényesíthető koncepciót sem ő, sem a megyei forradalmi tanács értelmiségi tagjai nem tudtak kidolgozni. Egy alkalommal Dancsi felkeresett néhány forradalmi tanácsot. Október 29-én Mezőtúrra, Törökszentmiklósról és Kuncsorbára utazott, ahol részt vett a forradalmi szervek gyűlésein. Felszólalásaiban támogatta a kommunista funkcionáriusok leváltását, de felszólította a forradalmi tanácsok tagjait a folyamatos termelés biztosítására, az ifjúság felfegyverzésének megakadályozására és a téves vagyonának megőrzésére. Törökszentmiklóson a kommunista funkcionáriusoknál lévő fegy-

63 PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...

64 SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 3. ő. e.

verek összeszedéséről, Mezőtúron pedig a leváltott régi vezetők Szolnokra szállításáról is intézkedett.⁶⁵

A megyei munkástanács ülésein többé-kevésbé rendszeresen csak a Szolnoki járás községeinek küldöttei jelentek meg. Szolnok megye távolabbi részeiben, a Tiszafüredi járásban, Karcagon és a Jászságban lezajlott eseményekre a megyei munkástanácsnak gyakorlatilag nem volt befolyása. Maga a testület – elnevezése ellenére – inkább tekinthető városi, mint megyei csúcsszervnek. A városi tanácson október 28-án alakult tíztágú forradalmi tanácsnak politikai hatásköre nem volt, csupán élelmiszerügyi, lakásügyi, egészségügyi stb. kérdésekkel foglalkozott.⁶⁶ Jászberénnyel, Szolnok megye második legnagyobb városával a megyei munkástanácsnak szinte alig volt kapcsolata.⁶⁷

A Jászság székhelye Szolnok helyett inkább a megyén kívül tájékozódott. A jászberényi forradalmi bizottság október 31-én határozatot hozott arról, hogy összeköttetést kell teremteni a Borsod Megyei Munkástanáccsal, Orendás Bélát, a városi forradalmi bizottság tagját pedig megbízták, hogy vegye fel a kapcsolatot a főváros forradalmi tanácsával.⁶⁸ November 2-án Imre Béla, a Jászberényi Járási és Városi Forradalmi Bizottság küldötte Szolnokon felkereste a megyei munkástanácsot, míg a bizottság két másik tagja Heves megyébe, Gyöngyösre utazott. Imre Béla látogatásán kívül Jászberény és a Szolnok megyei forradalmi vezetés között más személyes kapcsolat nem jött létre.⁶⁹ A Szolnoktól távoli Tiszafüred ugyancsak más megyékkel (Borsoddal és Hevessel) keresett összeköttetést.

Történtek próbálkozások a vidék bevonására a megyei forradalmi munkástanács munkájába, de tényleges együttműködés a rossz közlekedési és közbiztonsági viszonyok, továbbá az idő rövidsége miatt nem alakulhatott ki. Abból a célból, hogy a Szolnok megyei forradalmi szervek működését összehangolják és ténylegesen is egységes irányítás alá helyezték, a megyei munkástanács november 6-ára tanácskozássra hívta meg a hét járás és hét város küldötteit. Minden járásnak és városnak két-két megbízottat kellett volna a megyei munkástanácsba delegálni, akik a testület teljes jogú tagjai lettek volna. A megyei munkástanács intézőbizottságának mind a húsz tagja szolnoki lakos volt, és csak funkciójuk révén láttak el néhányan formálisan megyei hatáskört.⁷⁰ Az értekezletre a november 4-én bekövetkezett események miatt már nem kerülhetett sor.

A megyei forradalmi munkástanács külső, megyén kívüli kapcsolatait is inkább a passzivitás jellemezte. A más megyékből érkezett meghívásokat elfogadták, csat-

65 PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...

66 ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

67 SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 31. ő. e.

68 SZML, Pártarchívum, 61. f. 8. fcs. 1956. 3. ő. e.

69 Járomi, 1995. 79. o.

70 PML, PMB., B. 1912/1956. Dancsi József...

lakoztak a győri és miskolci forradalmi központokhoz, Szolnok azonban november 4-ig semmilyen regionális szerepkört nem töltött be.

November 1-jén Gerencsér Miklós telefonon beszélt Szigethy Attilával, és a megyei munkástanács nevében bejelentette, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén és Bács-Kiskun megyékhez hasonlóan Szolnok is csatlakozik a DNT-hez. Ugyancsak november 1-jén Mihala Ferenc, a BMMT küldötte érkezett Szolnokra, hogy Miskolcra hívja a megyei munkástanács képviselőit. Mihala kérésére Kocsár József a meghívást a Békés Megyei Forradalmi Tanácsnak is továbbította. November 2-án Szolnokról Kocsár József és Jankovics Lajos Miskolcra utazott, ahol részt vettek az Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács alakuló ülésén. Az ott hozott határozati javaslatot a Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács nevében mindketten aláírták.⁷¹ November 2-ára a DNT Győrbe hívta a katonai és munkástanácsok küldötteit. Kocsár visszaemlékezése szerint ő Győrben is járt, ahol megbeszélést folytatott Szigethy Attilával.⁷²

A szolnoki rádió fennmaradt műsorborítékai két nemzetközi vonatkozású helyi eseményről tartalmaznak adatokat. 1956. október 26-án távirat érkezett a szolnoki üzemmérnöki egyetemi karra a drezdai közlekedési főiskoláról, amellyel a szolnoki intézmény több éve állt szakmai kapcsolatban. A keletnémet egyetemisták szolidaritást vállaltak a szolnoki diákokkal abban a harcban, amelyet – információik szerint – magyar társaik az ellenforradalmi elemek ellen folytattak. A dezinformáció sikerességét tükröző táviratra október 31-én a szolnokiak a rádió hullámain adtak önérzetes választ: „ezúton adjuk hírül nektek, német barátaink, hogy Magyarországon a magyar nép nem ellenforradalmi elemek ellen, hanem a függetlén, szabad, demokratikus Magyarországért harcol”. Mivel a szolnoki rádió rövidhullámon propagandaműsorokat is sugárzott külföldre, elképzelhető, hogy az egyetemisták válasza eljutott az NDK rádióhallgatóihoz.⁷³

Egy másik rádióhír arról tudósított, hogy november 3-án délután egy lengyel, egy német és egy francia újságíró érkezett Szolnokra. Az újságírók meggyőződtek arról, hogy a várost szovjet alakulatok vették körül, és a Kilián repülőtiszt iskolája repülőterét is szovjet páncélosok tartják sakkban. Elbeszélgettek a megyei munkástanács tagjaival, akiktől megkérdezték, hogy milyen politikai elképzelések vannak a jövőre vonatkozóan. „A forradalmi munkástanács tagjai egyöntetűen azt a választ adták, hogy nem hajlandók letérni a szocializmus építésének útjáról, természetesen a teljes függetlenség és semlegesség keretei között [sic].”⁷⁴

⁷¹ PML, PMB., B. 1912/1956. Dancsi József...

⁷² OHA, Kocsár József...

⁷³ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 19. ő. e. 1956. október 31.

⁷⁴ Uo., 1956. november 3.

Pártok, politikai és társadalmi szervezetek a forradalomban

A megyei pártbizottság még a forradalom előtt utasította a népfront megyei szervezetét, hogy a volt koalíciós pártok vezetőit, akik lojálisak a fennálló politikai rendszerrel, vonják be megyei, járási, városi és községi szinten a népfront munkájába. Erről beszélt a már említett *Néplap*-interjúban Dávid Ferenc. A forradalom idején először a TTTT megyei szervezete foglalt nyíltan állást a többpártrendszer mellett az október 27-én tartott, kibővített elnökségi ülésén.⁷⁵ Október 29-ére a népfront összehívta az FKGP, az SZDP, az NPP és az MDP képviselőit, páronként 3-4 személyt, s felszólították a volt koalíciós pártokat, hogy kezdjék meg működésüket. A megyei népfrontszervezet ezzel egy nappal megelőzte a többpártrendszer hivatalos engedélyezését. Az első lépést a helyi pártvezetőség tette meg, amely már október 30-án elhatározta, hogy a Kommunista Párt nevet veszi fel, ténylegesen azonban csak november 1-jén alakult újjá, mintegy harminc taggal. Az MSZMP elnevezést csak november 4-től használták a megyében. A többi párt újjászerveződése október 31-én kezdődött meg, de vidéken többnyire csak november első napjaiban került sor a pártalakulásokra.⁷⁶

Az MDP funkcionáriusai a forradalmi tanácsok működésére egyre kevesebb befolyást tudtak gyakorolni, noha továbbra is rendkívül engedékenyek voltak. A megyei pártbizottság székházát és a pártiskolát már október 28–30-a között kiürítették, november 3-ára a megyei pártbizottságot a városi pártbizottság épületébe költöztették át. A felszabaduló ingatlanokat lakások kialakítására ajánlották fel. Úgy tűnt, hogy együttműködésre törekcszenek mind a forradalmi szervekkel, mind a volt koalíciós pártokkal. Kálmán István, akit november 1-jén az MKP ideiglenes intézőbizottságának elnökévé választottak, nyilvánosan is állást foglalt a többpártrendszer mellett.⁷⁷ Szolnok megyében a koalíciós pártok újjászervezése ugyan megindult, a pártok sok helységben megalakultak, de tényleges közéleti tevékenységre már nem jutott idejük. Szolnokon az MKP-n kívül az FKGP, az NPP utódja, a Petőfi Párt és végül az SZDP alakult újjá.⁷⁸ Karcagon ugyanez a négy párt, a Szolnoki járás községeiben (Kőtelek, Nagykörű, Tiszaföldvár és Tószeg), valamint Kun-szentmártonban viszont csak a kisgazdapárt alakult meg. Az Egerhez közelebb eső Tiszafüreden az FKGP és az SZDP mellett megkezdődött a Barankovics-féle Demokrata Néppárt újjászervezése is. A Jászságban általában a kisgazdapárt alakult újjá.⁷⁹

Noha a kisgazdapárt újjászervezése Szolnok megyében majdnem minden településen megindult, politikai tevékenységet a november 4-i szovjet katonai beavat-

⁷⁵ PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...

⁷⁶ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 10. ő. e.; ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

⁷⁷ ÁSZTL, O-17713. Szolnok megyei deklasszált elemek.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.; ÁSZTL, O-17713. Szolnok megyei deklasszált elemek.

kozás miatt ez a párt sem tudott folytatni. Helyi vezetői felléptek a téeszek és a tagosítások ellen, egyesek hangoztatták, hogy a magánbirtokokat 200 kataszteri holdig vissza kell adni eredeti tulajdonosaiknak.⁸⁰

A Szociáldemokrata Párt újjászervezése Szolnokon volt a legsikeresebb, ahol jelentős számú kisiparos, kereskedő élt, és a koalíciós időszakban sok értelmiségi tagja volt a pártnak. Mintegy hatvan-hetvenen az ötvenes években is tartották a kapcsolatot, és rendszeresen összegyűltek a Tünde cukrászdában. Egyes települések, mint a Szolnokhoz közeli Vezseny kivételével a falvakban a párt általában nem alakult újjá. A Petőfi Párt Kisújszálláson és a Nagykunság néhány községében alakult meg a forradalom napjaiban.⁸¹

A forradalmi tanácsokban a koalíciós pártok tagjai közül nagyon sokan vállaltak szerepet. Az MDP megyei vezetői támogatták, hogy saját pártjuk tagjain kívül a kommunista rendszerrel nem konfrontálódó, általuk demokratikus meggyőződésűeknek tartott szociáldemokraták, parasztpártiak és a kisgazdapárt volt bal szárnyához tartozó személyek minél nagyobb számban kerüljenek be a forradalmi szervekbe.

Szélsőjobbboldaliakat csak elvétve választottak be a forradalmi tanácsokba. Antiszemita jelenségek Szolnok megyében elsősorban a Tiszántúlon (Kunhegyes, Tiszabő és Szolnok) fordultak elő,⁸² a Jászság zsidósága ugyanis majdnem teljes egészében elpusztult, míg a tiszántúli és a szolnoki zsidó származású lakosok jó részét nem Auschwitzba, hanem Bécs környékére szállították mezőgazdasági munkára, és többségük túlélte a vészkorszakot.

A szolnoki egyetemi kar hallgatói és fiatal oktatói október 23-tól, amikor a helyi MEFESZ-szervezetet megalakították, meghatározó szerepet tölthettek be a megyeszékhely forradalmi eseményeiben. Ők voltak a legradikálisabbak, jelentős befolyást gyakoroltak a középiskolásokra és a fiatal munkásokra. Az egyetemisták közreműködésével jött létre a Verseggy Ferenc Gimnáziumban 1956. október 27-én a Magyar Középiskolások Diákszövetsége (MKDSZ), amely kimondta, hogy elszakadnak a DISZ-től, és 15 pontból álló követelést állítottak össze. Az MKDSZ-t megszervezték a gépipari technikumban is, majd az intézmény tanulói a szervezet kiépítése céljából két-két társukat elküldték Mezőtúrra, Jászapátiba és más környező települések középiskoláiba.⁸³

1956. október 29-én Szolnokon Forradalmi Ifjúsági Szövetség (FISZ) elnevezéssel a MÁV járműjavító fiatal munkásai is ifjúsági szervezetet alakítottak, melynek Medgyes Béla lett a titkára. Medgyes a többi üzemben is megszervezte a FISZ-t,

80 ÁSZTL, O-17713. Szolnok megyei deklasszált elemek.

81 Uo.

82 ÁSZTL, V-150376/1. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében; SZMB., B. 385/1957. Fonád József és társainak pere.

83 ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

lefoglalta a DISZ vagyontárgyait, és összeállította a szervezet követeléseit. November 3-án a rendőrségen néhány kézifegyvert is szerzett, és felfegyverezte társait.⁸⁴

Bár a diákok és az ifjúságok szervezkedése a megye több középiskolájában és üzemében megkezdődött, önálló ifjúsági szövetség városi szinten csak Jászberényben jött létre. A Jászság székvárosában tanítóképző intézet, valamint középiskolák működtek, és az üzemekben is sok fiatal dolgozott. Járomi József, a járási könyvtár vezetője és Erdész Sándor múzeumigazgató október utolsó napjaiban megkezdte a FISZ megszervezését. Számukra az ötletet a Szabad Európa Rádióban október 26-án elhangzott közlemény adta, amelyben a fiatalokat felszólították, hogy vegyenek részt a Magyarország függetlenségéért folyó harcban, és vidéken is alakítsák meg a Szabadságharcos Forradalmi Ifjúsági Szövetséget.⁸⁵ A november 1-jén Járomi József vezetésével Jászberényben megalakult szövetség 14 pontból álló követelést fogadott el, amelyet valószínűleg a Járomi által Budapestről hozott egyetemi pontok alapján állítottak össze.⁸⁶ A FISZ-t a jászberényi nemzetőrséghez hasonlóan felfegyverezték. Az ifjúság, akárcsak a szolnoki egyetem diákjai, a városi forradalmi bizottságtól radikálisabb intézkedéseket követelt, így az ávósok azonnali letartóztatását és a nemzetőrség felfegyverzését a szovjet csapatok elleni harc céljából.⁸⁷ A jászberényi fiatalok radikalizálódását fokozta, hogy november 1-jén az Egyetemi Forradalmi Diákbizottságtól négyfős küldöttség érkezett a városba. Az egyetemisták november 4-ig Jászberényben maradtak, megbeszéléseket folytattak a tanítóképző diákjaival és az Aprítógépgyár munkásaival, akikre lelkesítően hatott magabiztos fellépésük.⁸⁸

Egyházak, egyházi személyek a forradalomban

Az egyházak befolyása a felekezetiileg megosztott Szolnok megyében sosem volt túlságosan jelentős. A megyében nem működött püspökség vagy más egyházi központ, amelynek állásfoglalása a helyi eseményeket befolyásolhatta volna. A katolikus és református papok közül néhányan felszólaltak ugyan a forradalmi gyűléseken, és egyeseket a forradalmi tanácsokba is beválasztottak, ez azonban inkább értelmiségi helyzetükkel függött össze: nem egyházuk képviseletében, hanem egyénileg vállaltak részt a forradalomban. Egyesek, mint a tiszakürti Tóth Dezső és a tiszai Lovász Gerzson református lelkészek radikálisabban léptek fel. Sűrgettek a téeszek feloszlását, a funkcionáriusok elbocsátását, vagy a községi párttitkár

84 Uo.; SZML, SZMB., B. 899/1957. Medgyes Béla pere.

85 Járomi, 1995, 66. o.

86 Uo., 65., 70. o.

87 Uo., 74–75. o.

88 Uo., 73–76. o.

letartóztatását.⁸⁹ Mások azonban, mint a nagyiváni Abavári János és a nagyrévi Ladányi Endre református lelkészek az indulatok csillapítására és a funkcionáriusok személyi biztonságának megvédésére törekedtek. Abavári a szovjet hősi emlékmű ledöntését is ellenezte, és mindvégig együttműködött a községi kommunista forradalmi tanácssal, 1957-ben mégis bírósági eljárást indítottak ellene.⁹⁰

A papok közül sokan elleneztek a szovjet emlékművek lerombolását, ezt kegyeletisértésnek tekintették, mivel az emlékművek alatt többnyire szovjet katonák földi maradványai nyugodtak. Kifejezetten egyházi követelést (az egyházi vagyon visszaadását, a kötelező hitoktatás bevezetését stb.) a forradalmi tanácsokba bevásztott lelkészek nem hangoztattak. Szolnok megyében a forradalom idején aktív szerepet vállaló egyházi személyek között több volt a református lelkész, mint a katolikus plébános. A reformátusok radikálisabbak is voltak, mint a katolikusok. A majdnem kizárólag katolikus Jászságban a papok nem kapcsolódtak be a forradalmi eseményekbe, ezzel szemben a Tisza menti és néhány tiszántúli községben aktív szerepet töltek be.⁹¹

A református egyház papjai a helyi közéletben mindig aktívabb magatartást tanúsítottak, mint a katolikus hierarchiához igazodó plébánosok és káplánok, akiknek a mozgásterét egyházmegyéjük püspökei és a katolikus egyház előírásai szigorúan meghatározták. A református lelkészek kevésbé voltak alárendelve püspököknek, inkább a világi személyekből álló helyi presbitériumhoz kellett igazodniuk. A presbitérium tagságát pedig többnyire a település vagyonosabb lakosai, módosabb gazdák, kisiparosok és értelmiségiek alkották, akiket az ötvenes években az átlagosnál több megpróbáltatás ért.

A forradalom hatása a megye termelőszövetkezeteire

Jóllehet Szolnok megye tiszántúli része az ötvenes évek első felében a téesszervezés mintaterületének számított, a téeszékek működésében a zavarok talán még az országosan tapasztalt problémáknál is erőteljesebben jelentkeztek. 1956 októberében a megyében 234 téeszt és 129 téeszcsét tartottak számon, 34 ezer családdal és 332 ezer kataszteri hold földterülettel.⁹² Ezek közül 15 téeszt az állandó lopások és a vezetők alkalmatlansága miatt már október 23-a előtt működésképtelennek nyilvánított a megyei tanács mezőgazdasági osztálya. Egy 1957 tavaszán összeállított jelentés szerint 60 téeszt a mezőgazdasághoz nem értő, más területről odahelyezett elnökök irányítottak, akiket a tagok a kiemelt anyagi juttatások és szakmai alkalmatlanságuk miatt ellenszenvvel fogadtak. A forradalom kitörése után a 60 „káder”

téeszelnökökből 35-öt eltávolítottak, de politikai elkötelezettségük miatt a többi téesz éléről is leváltottak 30 olyan elnököt, akik gyakorlattal, szakmai tudással rendelkeztek, és korábban is téesztagok voltak.⁹³

A szövetkezetekből október végén, novemberben és decemberben tömegesen léptek ki a tagok. A középparasztok 58 százaléka elhagyta a téeszéket, a szegényparasztok, a bevitt földdel, állattulajdonnal nem rendelkezők, valamint az 1945-ben földhöz juttatottak nagyobb része azonban bent kívánt maradni. Azoknak a szövetkezeteknek a tagsága döntött a teljes feloszlás mellett, melyekben a tagok többségét középparasztok adták, ahol a nagyobb közös vagyonnak és a tagok termelési tapasztalatainak köszönhetően a szövetkezet sikeresebben gazdálkodott. A rosszul működő téeszékek közül is sok feloszlott. Nagyivánban és Tiszavárkonyban a téesz tagjainak túlnyomó többsége egykori agrárproletárokból és szegényparasztokból állt. Ebben a két községben nemcsak hogy fennmaradt a téesz – Nagyivánban a 220 tagból mindössze ketten jelezték, hogy ki akarnak lépni –, hanem fegyveres osztatok szervezésével a forradalom kibontakozását is megakadályozták.

A Jászságban viszonylag kevés téesz működött 1956 előtt, közülük is csak néhány bomlott fel, a Jászberényi járásban mindössze három. A jászági középparasztok többsége 1956-ban egyéni gazdaként a saját földjén dolgozott. A kis számú téesztagság elsősorban szegényparasztokból állt, akik föld és igaerő hiányában nem kívántak az egyéni gazdálkodás útjára lépni. Feltűnően sok téesz bomlott fel a Törökszentmiklósi járásban – a 17-ből mindössze négy maradt meg –, ahol a középparasztoságot tömegesen kényszerítették a szövetkezetekbe, de feloszlott a téeszvárosok közül kettő, Karcag és Mezőtúr szövetkezeteinek többsége is. Ezek működését az ötvenes évek elején nagyvonalúan nyújtott hitelek terhe gátolta. A tagok ennek nyomasztó súlyától akartak megszabadulni, és ezért döntöttek a kilépés, illetve a feloszlás mellett. Mivel a nagyfokú téeszésítés miatt a megye tiszántúli részén a kilépők számára kevés tartalék földterület állt rendelkezésre, még ott is rákényszerültek a szövetkezet teljes feloszlására, ahol a tagság egy része a téesz fenntartását kívánta.⁹⁴ Az új, 1955. január 1-je után alakult téeszékek felbomlása nagyobb arányú volt, a több éve működő szövetkezetek közül viszonylag több maradt fenn.

Szolnok megyében a 234 téeszből 124, a 129 téeszcséből 72 oszlott fel. A felbomlás október végén megkezdődött ugyan, de csak november 4-e után teljesedett ki. November közepén a *Tiszavidék* című megyei lapban cikk jelent meg arról, hogy az 1956. évi tagosítás nem volt törvényes. Hatására a korábban betagosított földterületeken is több önkényes földfoglalásra került sor. Abádszalókon a Lenin Tsz által telepített új gyümölcsöst foglalták el az egyéni parasztok. Mezőtúron a városi tanács is támogatta, hogy a téeszből kilépők saját földjeiket kapják vissza, és a

89 SZML, SZMB., B. 1912/1957. Dancsi József...; SZML, SZMB., B. 276/1958. Lovász Gerzson pere.

90 SZML, SZMB., B. 1/1958. Abavári János pere; SZML, SZMB., B. 485/1958. Ladányi Imre pere.

91 ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

92 SZML, TESZÖV, sz. n. iratok, 1956.

93 SZML, TESZÖV, sz. n. iratok, 1957.

94 Uo.

szövetkezetekben alakult bizottságok is így mérték a földet.⁹⁵ A szövetkezetek felbomlásának folyamatában a Kádár-kormány november végén kibocsátott rendeletei gyökeres változást hoztak, mivel kimondták, hogy csak állami tartalékföldből, a téesz szétszórt földjeiből, vagy a tábla szélén kaphatnak földet a kilépők. A téesz teljes feloszlását csupán akkor engedélyezik, ha a tagság egésze így döntött. Decemberben a szövetkezetek bomlása megállt. 1957 januárjában pedig a már feloszlott téeszek egy része, kisebb földterületen ugyan, de újjáalakult.⁹⁶

A tömeges visszalépés és a téeszek újraalakítása a 65/1956. F. M. és a 72/1956. F. M.–P. M. számú utasítások végrehajtásakor kezdődött meg. Ugyanis a jogszabályok értelmében a szövetkezetek vagyonihiányát a kivitt földterületek nagyságának arányában ráterhelték az önálló gazdálkodóvá vált parasztságra. Különösen szembe-tűnő 1957 januárjától a téeszek gyors újraalakulása és a tagok tömeges újrafelvétele Szolnok megye téesz-városaiiban, ahol a vagyonihiányt rendkívüli mértékben megnövelték a hiteltartozások.⁹⁷

Az 1957. március 20-án tartott megyei téeszelnöki értekezleten felolvasott jelentés hangsúlyozta, hogy a téesszervezéshez „az utóbbi hónapokban jelentős segítséget nyújtott a sajtó és a karhatalom is”.⁹⁸ A *Tiszavidék* hasábjain 1957 januárjától propagálták a téeszésítést, ám ez nagy hatást aligha gyakorolt a parasztságra. A falvakon végigportyázó karhatalmi osztagok sokkal „eredményesebben” működtek. Kiemelték a téesz ellen agitálókat, akiknek látványos elhurcolásával, majd bántalmazásával az egész lakosságot megfélemlítették.

A parasztság egy része még az erőszak és az anyagi kényszerítő eszközök ellenére sem kívánt a kolhoz típusú szövetkezetekbe visszalépni. 1957 elején sorra alakultak a kis taglétszámú ágazati mezőgazdasági társulások Szolnok megyében, elsősorban a Tiszafüredi járásban. Áprilisban már 97 társulás működött: 43 rizs-, 5 zöldség-, 4 szőlőtermelő, 29 méhészeti, 5 állattenyésztési és 11 egyéb társulás. Ezeket a mezőgazdasági szakcsoportokat, voltaképpeni szakszövetkezeteket az intenzívebb kultúrák szakismeret- és munkaigényessége hívta életre. A téeszekkel szemben mégsem maradhattak fenn sokáig, mivel a helyi párt- és tanácsi vezetők mindent elkövettek elsorvasztásuk érdekében.⁹⁹

Fegyveres testületek a forradalomban

Az 1956. október 23-a előtti politikai fellazulás az államvédelem Szolnok megyei tisztjeire sem maradt teljesen hatás nélkül. Az *Irodalmi Ujság* cikkei ők is olvas-

ták, azokról beszélgettek, de az új jelenségekkel nem tudtak mit kezdeni, a közös megbeszéléseken valamennyien elítélően nyilatkoztak a sajtóban megjelent új hangú írásokról.¹⁰⁰ Október 22-én éjjel a Szolnok megyei államvédelmet is riasztották, és összetartást rendeltek el számukra. Szolnok megyében 1956-ban az államvédelem 85 fős személyi állományának mintegy fele a megyeszékhelyen, a többiek a járási székhelyeken és más városi kirendeltségeken teljesítettek szolgálatot. Szolnokon a megyei rendőr-főkapitányság (korabeli nevén a BM Szolnok Megyei Főosztálya) épületében működött az államvédelem megyei szerve.

Október 23-án és 24-én az államvédelem helyi vezetői a megyei pártbizottságtól semmilyen konkrét utasítást nem kaptak, de a velük egy épületben lévő rendőrség magasabb beosztású tisztjeivel sem hangolták össze a tennivalókat. Október 25-én az államvédelmisek a szolnoki tüntetők egyik legaktívabb tagját letartóztatták, akit azonban a megyei főügyész – rövid kihallgatás után – még aznap éjjel szabadon bocsátatott. Úgy tűnt, hogy az államvédelem szolgálataira a helyi hatalom nem tart igényt, ők pedig nem mertek önálló akcióra vállalkozni.¹⁰¹ A helyi parancsnokok zavarodottságát jelzi, hogy másnap, október 26-án délután a megyei államvédelem képviselőjében három tiszt felajánlotta szolgálatait a forradalmi munkástanács alakuló ülésén. A munkástanács tagjai határozottan visszautasították őket, miközben a megyeháza előtt tüntető tömeg követelte, hogy az ávósok adják át fegyvereiket, és hagyják el a várost. Az ávósok őrizetbe vételéről a megyei munkástanács október 31-én döntött, a legfőbb ügyész rendelete alapján.¹⁰² A rendőrség közreműködésével a honvédség és az egyetemisták november 1-jére virradóan őrizetbe vették az ávósokat Szolnokon. A vidékiek letartóztatását november 1-jén és 2-án hajtották végre, őket ezután többnyire a helyi rendőrségi fogdáknak őrizték. A szolnoki és kunszentmártoni ávósokat, mintegy 52 személyt a megyei börtönbe szállították. Közülük a nem operatív munkában foglalkoztatottakat november 3-án hazaengedték. A többiek a megyei főügyész nyilatkozata szerint hadifoglyoknak tekintették, akiknek ügyét később vizsgálták volna ki. November 4-i kiszabadulásukig Szolnok megyében semmiféle bántalom nem érte őket. Őrizetbe vételük inkább személyes biztonságukat és védelmüket szolgálta a népharaggal szemben.¹⁰³

A rendőrség vezetői a szolnoki forradalmi munkástanáccsal már október 26-tól együttműködtek. A testületbe Palásti Gyula és Pala (Derbál) Lajos őrnagyokat rendőrségi biztosokként választották be. Palásti, a BM megyei főosztályának illegális kommunista múltú tisztje a szolnoki munkások körében rendkívüli népszerűségnek örvendett. Az ugyancsak munkásmozgalmi múltjáról ismert Pala Lajos

⁹⁵ SZML, TESZÖV, sz. n. iratok, 1957.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 26. ő. e.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

¹⁰³ SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 26. ő. e.; PML, PMB, B. 1912/1957. Dancsi József...

a városi rendőrkapitányság tisztje volt. Mindketten maradéktalanul végrehajtották a megyei munkástanács rendelkezéseit, a rendőrséget erélyesen irányították, fenntartva Szolnokon az élet- és vagyonbiztonságot. A munkástanács október 27-én a megyei rendőrség vezetőjévé a leváltott Nagy István alezredes helyére Palásti Örnagyot nevezte ki. Palásti és Pala Örnagyok a forradalmi munkástanács utasítására beszédtek a funkcionáriusok önvédelmi fegyvereit, az általuk vezetett rendőrség közreműködött az ávosok letartóztatásában. Kezdeményező szerepet azonban a megyei munkástanácson belül egyikük sem vállalt.¹⁰⁴

Október 30-án a megyei főkapitányságon belül forradalmi munkás bizottság alakult Olasz Ferenc százados vezetésével. Olasz százados és még néhány szolnoki rendőrtiszt 1948-ig az SZDP tagja volt, akik a koalíciós pártok újjászervezésekor felvetették, hogy a rendőrségen belül is meg kellene alakítani a Szociáldemokrata Pártot (erre a november 4-i szovjet beavatkozás miatt már nem került sor). A forradalom idején több, a kommunista hatalomátvétel után leszerelt, szakmailag kiemelkedő volt tisztet is visszavettek a rendőrség állományába, akiknek szolgálati viszonya november 4-e után ismét megszűnt.¹⁰⁵

Szolnok megyében a rendőrség vidéken is a forradalmi szervek mellé állt. A kompromittált vezetőket menesztették, helyükre alacsonyabb beosztású tiszteket állítottak. Karcagon október 27-én Lakatos László főhadnagyot a honvédelmi bizottmány tagjává, november 1-jén Prohászka Károly főhadnagyot pedig a városi rendőrkapitányság vezetőjévé nevezték ki. Olasz Ferenc százados utasítására november 1-jén őrizetbe vették az ávosokat.¹⁰⁶

A városokban és a járási székhelyeken többnyire a rendőrség engedélyével és ellenőrzésével osztották ki a fegyvereket az október végén szerveződő nemzetőr-ségeknek. Fegyveres szolgálatot a nemzetőrök általában csak rendőrökkel – és ahol honvédség állomásozott, ott katonákkal – együtt láttak el. A falvak egy részében a rendőrség ellenőrzése nélkül MÖHOSZ-fegyverek, kispuskák, vadászpuskák, a funkcionáriusoktól elvett pisztolyok és az átkutatott pártházakban talált fegyverek kerültek kisebb mennyiségben a nemzetőrök, a lakosság, elsősorban a fiatalok kezébe. Jászberényben a honvédség a helyi rendőrkapitányság bevonása nélkül juttatott nagyobb mennyiségű fegyvert a fiataloknak.

1956-ban Szolnok megyében Jászberényben, Karcagon, Kunmadarason, Mezőtúron és Szolnokon állomásoztak honvédalakulatok. A megyeszékhelyen a Kilián György Repülőtiszt Hajózó Iskolához repülőtér is tartozott. Ugyancsak a tiszti iskola alárendeltségében működött a kunmadarasi repülőtér, ahol a Magyar Néphadsereg sugárhajtású gépekkel felszerelt elitegysége teljesített szolgálatot. Szol-

104 HL, Katf. 724/1958. Palásti Gyula és társa pere.

105 ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében; SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957.

27. ő. e.

106 ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében; Filep I., 1997, 17. o.

nokon a tiszti iskola és a repülőtér állományán kívül három honvédségi alakulat (légvédelmi tűzér, aknavető tűzér és utász), Jászberényben egy tűzérezred, Karcagon egy páncéltörő tűzérozstály, Mezőtúron egy harcokcsi- és rohamlövegezred állomásozott. Szovjet egységek csak Szolnokon és Jászberényben voltak, Szolnokon a tiszai hídfő miatt nagyobb számban, itt két egykori magyar laktanyát is lefoglaltak.

A magyar katonai alakulatok viszonyát a helyi forradalmi eseményekhez többnyire a parancsnokok személye határozta meg, akik egyéniségükben és politikai nézeteikben meglehetősen különböztek egymástól. A szolnoki helyőrség élén Kablay Lajos alezredes, a Kilián repülőtiszt iskolai parancsnoka állt, aki honvédelmi bizottként kezdettől meghatározó szerepet töltött be a megyei munkástanácsban. Kablay a Ludovika Akadémián végzett, jól képzett repülőtiszt volt, aki mindig tartózkodott a politizálástól, Dancsi Józsefet támogatva igyekezett mérséklően fellépni. Műveltsége, szívélyes modora, diplomatikus, de mégis szuggesztív fellépése révén vissza tudta tartani az egyetemistákat és a munkásokat a radikálisabb lépésektől.

Az alezredes az országos légvédelmi parancsnokságtól kapott utasítás szerint felderítő repülésekkel figyeltette a 4-es főúton, Nyíregyháza–Csap térségében zajló szovjet csapatmozgásokat, és ezekről jelentést tett feletteseinek.¹⁰⁷ Október 30-án a HM-ből érkezett utasításra Szolnokon is megalakult a forradalmi katonai tanács, amelynek Kablay lett az elnöke. November 1-jén a megyei munkástanács utasítására megbízta Szathmári József századost, a légvédelmi tűzérlaktanya parancsnokát, hogy dolgozza ki Szolnok védelmi tervét. A terv mégsem készült el, mivel kilátástalannak látták a védekezést a szovjet túlerővel szemben. Szathmári csak a repülőtér és a légvédelmi tűzérlaktanya körül állíttatott fel néhány üteget, de november 3-án ezeket is bevonatta.¹⁰⁸ Ennek ellenére november 4-én hajnalban szovjet páncélos egységek megtámadták a tűzérlaktanyát. Az akciónak két halálos és öt sebesült áldozata lett, noha a magyar katonák nem is viszonozták a szovjet sorozatokat.¹⁰⁹

Kablay alezredes – akinek az utókor emléktáblát állított, és akiről teret neveztek el – a szolnoki helyőrség vezetését mindvégig szilárdan kezében tartotta, a fiatal tisztek azonban a radikálisabb lépésektől sem riadtak vissza. Október 31-én a repülőtiszt iskolán külön 15 tagú forradalmi katonai tanács alakult, amely a politikai tiszteket elmozdította állásukból, és utasítására november 1-je körül a Martfű térségében felvonuló szovjet alakulatokat orosz nyelvű rádióüzenetben szólították fel, hogy ne lőjenek a magyarokra.¹¹⁰ A kunmadarasi repülőtér tisztjei a szolnoki parancsnokokkal ellentétben a helyi forradalmi események zászlóvivőivé váltak. A repülőtisztek a többi fegyvernemnél szolgálóknál általában iskolázottabbak és a politikai kérdésekben is tájékozottabbak voltak. Október 27-én, amikor a karcagi

107 HL, BKB, B. 716/1957. Kablay Lajos...

108 Uo.

109 HL, BKB, B. 716/1957. Kablay Lajos...; SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 5. ő. e.

110 HL, BKB, B. 716/1957. Kablay Lajos...; ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

forradalmi nagygyűlés után küldöttség kereste fel a közeli repülőteret, Hagymási Jenő százados, a repülőezred parancsnoka biztosította őket teljes támogatásukról. A repülőtéren kilenc tagú forradalmi katonai tanácsot alakítottak meg. Ezután Hagymási százados parancsot adott tisztjeinek, hogy menjenek Kunmadarasra, valamint a Kunhegyesi és a Tiszafüredi járás községeibe, segítsék a tömeggyűlések és a tüntetések szervezését, a forradalmi tanácsok megalakulását. A repülőtiszték fellépése bátorít a falvak lakosságára, és hozzájárult ahhoz, hogy Szolnok megye tiszántúli részén radikálisabb követeléseket hangoztató, nagyobb tömegek vettek részt a forradalmi megmozdulásokban. A Kunhegyesi és a Tiszafüredi járásban a párt- és állami funkcionáriusokat többnyire leváltották, és október végén a forradalmi tanácsok újráválasztásakor a kommunisták nagy részét kiszorították.¹¹¹

A kunmadarasi repülőter hivatásos állományának nagy része részt vett a forradalmi akciókban. Átkutatták a partházakat, lefoglalták a funkcionáriusok fegyvereit, felszólaltak a népgyűléseken és a községi forradalmi tanácsok ülésein. A szolnoki helyőrség vezető beosztású tisztjeivel ellentétben, akik elsősorban a HM-ből és a felsőbb katonai parancsnokságoktól érkezett utasításokat hajtották végre, a kunmadarasiak kezdeményező és tevékeny résztvevői voltak az eseményeknek.

Karcagon Antal József százados, a tüzérlaktanya parancsnoka és Szűcs Lajos százados, a városi kiegészítő parancsnokság vezetője részt vállalt az október 27-én megalakult városi forradalmi tanács munkájában, szerepük azonban korántsem volt annyira radikális, mint a kunmadarasi repülőtisztéké. A forradalmi tanács mellett még ugyanezen a napon két helyi, vezető beosztású honvédtiszt, a kunmadarasi repülőter parancsnoka, a városi rendőrkapitányság vezetője és három volt katonatiszt honvédelmi bizottmányt szervezett. Céljuk a rend fenntartása és egy esetleges szovjetellenes provokáció megakadályozása volt, hiszen azt a 4-es főúton vonuló csapatok a városon torolták volna meg.¹¹² A karcagi honvédség október 29-ig a városi pártbizottság védelmét is biztosította, a pártfunkcionáriusoknak önvédelmi fegyvereket utaltak ki. Ugyanakkor Antal százados a tüzéralakulat párttitkárának és klubvezetőjének fegyverét a laktanya többi tisztjének követelésére bevonatta, és a rendőrséggel együtt részt vett az ávósok letartóztatásában is.¹¹³

A megye legütőképesebb honvédalakulatánál, a mezőtúri páncélos- és rohamlövegezerednél egészen másfajta események játszódtak le. Dropán Ferenc őrnagy, az egység parancsnoka megpróbált szembehelyezkedni a városban bekövetkező forradalmi változásokkal. Október 28-án negyven-ötven fős csoport vonult a laktanya elé, hogy fegyvert kérjen a szerveződő nemzetőrség részére. Dropán nem tárgyalt velük, és a levegőbe lövetve zavarta szét a tüntetőket.¹¹⁴ A leváltott mezőtúri rend-

¹¹¹ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.; ÁSZTL, V-150376. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

¹¹² SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

¹¹³ Uo.

őrkapitányt néhány más funkcionáriussal együtt befogadta, és a laktanyában védelem alá helyezte őket, amivel nehéz helyzetbe hozta a városi forradalmi tanács tagjait. Ők ugyanis attól tartottak, hogy a régi rend hívei a honvédség fegyveres támogatásával visszafoglalhatják pozíciójukat, és leszámolhatnak ellenfeleikkel. Dropán plakátokat nyomtatott és ragasztatott ki a városban, amelyeken gyülekezési, és este hattól reggel hat óráig tartó kijárási tilalmat rendelt el. Október 29-én röplapokon adta tudtul, hogy a rend fenntartása a honvédség feladata, a párttitkárok foglalják el helyüket, a városi tanács épületébe pedig az ott dolgozókon kívül csak különleges meghatalmazással lehet bejutni.¹¹⁵

A nyomtatványok szövege a teljes visszarendezés szándékát mutatta. A katonai parancsnok a már két napja működő városi forradalmi tanácsról egyszerűen nem vett tudomást. Dropán őrnagy meggyőződéséért a kunmadarasi és karcagi honvédtisztek indítottak akciókat. Szűcs Lajos százados Mezőtúrra utazott, de Dropán nem engedte be a laktanyába, és amikor visszaindult, a mezőtúri helyőrség katonái az autó után lőttek. Ezután Hagymási Jenő százados javaslatára a karcagi nyomdában röpcédulákat nyomtattak az alábbi szöveggel: „Honvédek! Ha szeretitek apátokat, anyátokat, nem tűritek meg parancsnokokat magatok között, aki a nép ellensége.” A röpcédulákat repülőgépről leszárták a mezőtúri laktanya fölött. Bár ezzel Dropán helyzetét a laktanyán belül nem sikerült megrendíteni, a városban zajló eseményekbe ő sem mert fegyveres erővel beavatkozni. Mezőtúrról rövidesen háromtagú tiszti küldöttség érkezett Karcagra, amely tiltakozott a parancsnokuk leváltására felszólító röpcédula ellen.¹¹⁶

Mivel a szovjet csapatok beáramlása felerősödött, november 2-án a karcagi, kunmadarasi és szolnoki alakulatok vezető beosztású tisztjei megbeszélést folytattak a katonai ellenállás lehetőségéről. Hagymási százados javasolta, hogy a térség honvédalakulatait, amelyek a tüzérség, a légierő és a harcokszó egységek révén elég jelentősnek tűntek, vonják össze Karcag–Kunmadaras térségében, a 4-es főút közelében. Ehhez azonban meg kellett volna nyerni Dropán őrnagy támogatását. Az elgondolás szerint ebbe a tiszántúli hadseregbe tartoztak volna Szolnok, Mezőtúr, Karcag, Debrecen és Kunmadaras alakulatai. A szolnoki küldöttek parancsnoknak Kablay alezredest javasolták, de szóba került Csorba László alezre-desnek, a debreceni helyőrség parancsnokának a neve is. Mivel november 3-ára a szolnoki katonai repülőteret körülvevették a szovjet tankok, a magyar egységek összevonásának nem volt többé realitása. Bár Antal százados több száz kézifegyvert hozatott Debrecenből Karcagra, azokat a nemzetőrség között mégsem osztatta szét, mivel az ellenállást már ő is értelmetlennek tartotta. A szovjet beavatkozás a magyar katonai vezetők közül sokakat nem ért váratlanul. Erre utal Antal száza-

¹¹⁴ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 3. ő. e.

¹¹⁵ Berki, 1989, 93. o.

¹¹⁶ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

dos kijelentése, melyet a karcagi honvédelmi bizottmány november 3-i ülésén tett. Kifejtette, hogy a szovjet fegyveres erőkre támaszkodva új kormány fog létesülni, mert tűrhetetlen állapot, hogy az országban egymástól független intézkedések, kormányok (sic!) és rádiók vannak. Jóslatnak tűnő szavait a honvédelmi bizottmány tagjai – köztük elsősorban Hagymási Jenő százados – ekkor még képtelenségnek tartották.¹¹⁷

November 4-én reggel, a szovjet támadás kezdete után a karcagi tüzelőalakulat forradalmi katonai tanácsának tagjai a harc felvétele mellett foglaltak állást. Antal százados azonban az ütegeket a várostól északra vezényelte ki, nehogy a katonák a laktanyából tüzeljenek a megszállókra, vagy amennyiben a szovjetek támadnak, a legénységet és az ágyúkat ne semmisítsék meg. Egy üteget a vágóhíd mellé, a főútvonal közelébe küldtek arra az esetre, ha felsőbb utasítás érkezik a harc felvételére.¹¹⁸

A szolnoki és a tiszántúli katonai alakulatoktól teljesen függetlenül és egészen másként alakult a jászberényi tüzérezred, s vele együtt Jászberény sorsa. A városban viszonylag jelentős létszámú honvédség állomásozott, mivel nemcsak laktanya, hanem hadiipari üzemek is voltak a településen, ahol műszaki tisztek és őrszemélyzet teljesített szolgálatot. A honvédtisztek a helyi forradalmi eseményekben mindvégig kezdeményező szerepet játszottak. Október 27-én Somogyi Jenő százados, a megbízott laktanyaparancsnokot választották meg a Jászberényi Munkás Paraszt és Katona Forradalmi Tanács elnökének, akit azonban október 31-ére virradóan egységével együtt Budapestre vezényeltek. A forradalmi tanács új elnöke Potemkin Károly, helyettese Torma Ferenc honvéd százados lett, aki azonnal megkezdte a lakosság felfegyverzését. November 1-jén Potemkin Károly és dr. Altordai Sándor, a nemzetőrség vezetője a helyi szovjet laktanya parancsnokával megegyezett ugyan, hogy egymásra nem nyitnak tüzet, és a forradalmi bizottság biztosítja a szovjet katonák élelmezését, ám még ugyanezen a napon további 150 kézfegyvert osztottak ki a nemzetőrségnek. November 2-án a Budapestre vonult honvédség helyett pótezered felállításáról döntöttek, melynek felfegyverzése a honvédtisztek háromszáz géppisztolyt hoztak a tápiószecsői fegyverraktárból.¹¹⁹

Nemcsak a nemzetőrség, hanem a november 1-jén megalakult FISZ tagjait is felfegyverezték, akik a honvédségtől és a rendőrségtől függetlenül, fegyveresen járőröztek a városban. A mintegy 240 felfegyverzett fiatalembert november 3-án délután Járomi József, a FISZ elnöke ünnepélyes keretek között feleskette, hogy a haza függetlenségéért és szabadságáért az utolsó csepp véréig harcolni fognak.¹²⁰ Jászberényben gyakorlatilag mindenki fegyverhez jutott, és a környező községeknek is nagyobb számú géppisztolyt, puskát juttattak.¹²¹ Másnap, november 4-én délelőtt

¹¹⁷ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

¹¹⁸ HL, BKB, B. 676/1957. Antal József és társainak pere; SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

¹¹⁹ HL, BKB, B. 447/1957. Dr. Altordai Sándor és társainak pere (a továbbiakban Altordai Sándor...).

¹²⁰ Járomi, 1995, 101. o.

Országh István honvéd főhadnagy a fiataloknak fegyverismereti kiképzést tartott a városháza udvarán. A Jászberény mellett állomásozó szovjet alakulat ekkor még nem vonult be a városba. A városban elterjedt szóbeszéd szerint a szovjet laktanya parancsnoka, egy őrnagy, a támadásra vonatkozó parancsot nem hajtotta végre, és ezért még aznap agyonlőtték. Ezt semmilyen írásos forrás nem erősíti meg, de a szovjet parancsnok leváltása valószínűsíthető, mivel november 4-én már más tiszt állt a jászberényi alakulat élén, nem az, akivel három nappal korábban Potemkin Károly és Altordai Sándor tárgyalta.

November 4-én az Aprítógépgyár és a Jászberényi Fémnyomó- és Lemezárugyár elé tarackokat vontattak, Altordai pedig utasítást adott a rendőröknek és a nemzetőröknek, hogy viszonozzák a tüzet, ha a szovjet csapatok támadnak.¹²² Úgy tűnt, hogy Jászberényben szinte mindenki, honvédek, diákok és a civil lakosság nagy része készül az ellenállásra. „A cél az volt, hogy a hatalomra került Nagy Imre-kormányt, amely a semlegességet kimondta, és a szovjet csapatok kivonását követelte, védjük, mert ezzel a forradalmi tanács és az ifjúság is egyetértett. Az adott helyzetben a felfegyverzést kimondottan a szovjetek ellen irányult, mert akkor a sajtóból és más tájékoztatói lehetőségekből úgy alakult a helyzet [sic!], hogy a honvédség Nagy Imre mellé állt”.¹²³

A civilek lefegyverzése azonban már november 4-én megkezdődött, ugyanis Varga Ferenc őrnagy, a jászberényi tüzérezred Budapestről visszatért parancsnoka nem vállalta a harc vezetését. Az ellenállás értelmetlenségéről meggyőzte a forradalmi bizottság tagjait és a FISZ vezetőjét, mire Potemkin és Járomi utasították a nemzetőröket és az ifjúsági szövetség tagjait, hogy adják le fegyvereiket.¹²⁴ Noha délutánra a géppisztolyok és a puskák begyűjtése megtörtént, és az üzemek elől bevontatták az ágyúkat, sok kézfegyver maradt a fiataloknál és a nemzetőröknél.

A szovjet csapatok délután fél öt előtt vonultak be a városba. A főtéren 16 óra 30 és 16 óra 45 perc között kibontakozó tűzharc során hat jászberényi lakos és két szovjet katona életét vesztette. A magyar halottak közül négyen a FISZ tagjai közé tartoztak, és valószínűleg fegyverük is volt. A két polgári áldozat, egy 12 éves gyermek és egy fiatal lány, véletlenül tartózkodtak a főtéren. A jászberényi kórházba 18 magyar sérültet szállítottak lőtt sebekkel. A szovjet katonák közül hatan szenvedtek könnyebb sérülést a jászberényi szovjet alakulat parancsnokának közlése szerint.¹²⁵ A szovjet főhadnagy jelentésében azt állította, hogy a lövöldözést a magyarok kezdték,¹²⁶ és az 1957-ben lefolytatott hadbíróági eljárás során a vádlottak

¹²¹ Uo., 115. o.

¹²² Uo., 123. o.; HL, BKB, B. 447/1957. Altordai Sándor...

¹²³ Járomi, 1995, 96–97. o.

¹²⁴ HL, BKB, B. 447/1957. Altordai Sándor...

¹²⁵ Járomi, 1995, 138–140. o.

¹²⁶ Uo., 139. o.

is ezt vallották. A peranyag adatai szerint a városi tanácsháza előtt őrszolgálatot teljesítő két fiatal rálőtt az egyik gépkocsiból kiszálló szovjet tisztre, mire az oroszok golyózáport zúdítottak a térre.¹²⁷ A nemzetőrök viszonzták a tüzet, és közel egy órán át tartott a lövöldözés.¹²⁸ A Szolnok megyei eseményekről készített belügyi jelentés egy ismeretlen nemzetőrrel és egy lengyel állampolgárról tesz említést, akik a bevonuló szovjet katonákra tüzet nyitottak. Ez a forrás három szovjet halottat és tíz sebesültet említ.¹²⁹

A jászberényi tűzharc egyes részletei mindmáig nem tisztázottak. Közrejátszik ebben, hogy a hasonló esetektől eltérően ezt nem követte súlyos megtorlás. A Budapesti Katonai Bíróság és a Pest Megyei Bíróság népbíróági tanácsa által lefolytatott eljárás után a jászberényi forradalmi események résztvevőit 1–5 évi börtönbüntetésre ítélték. Gyilkossági kísérletért vagy emberölésért, aminek általában a szovjet katonák ellen folytatott, halálos áldozatokat követelő fegyveres harcot minősítették, senkit sem marasztaltak el.¹³⁰

November 4-én fegyveres ellenállásra Szolnok megyében Jászberényen kívül csupán Törökszentmiklóson került sor, ahol az átvonuló 80. ejtőernyős deszantezredre lőttek rá, mire a szovjet katonák negyedóráig tartó lövöldözésbe kezdtek. Egy vértlen asszony halálosan megsebesült, amikor egy kisgyermeket akart biztonságba helyezni. A szovjet katonák közül levéltári források szerint egy elesett, és öten megsebesültek.¹³¹

Adatok a Kádár-kormány szolnoki tartózkodásáról

A Kádár-kormány megalakulásának körülményeit és az 1956. november 4–6. között lejátszódott szolnoki események egyes részleteit mindmáig homály fedi. Erre vonatkozó egykorú iratanyag magyarországi levéltárakból eddig nem került elő. A hozzáférhetővé vált és megjelentetett orosz levéltári források pedig csupán Kádár János, Münnich Ferenc és Bata István november 2–3-i moszkvai tartózkodásáról, illetve tárgyalásairól tartalmaznak adatokat. Ezért csak Apró Antal, Marosán György és néhány szolnoki funkcionárius visszaemlékezésére, továbbá a rendszerváltás után a helyi újságokban megjelent riportokra támaszkodhatunk. A visszaemlékezések az eredeti dokumentumokat csak részben pótolhatják, pontatlanságuk a nevek és időpontok vonatkozásában különösen szembetűnő. 1989 előtt a riportalanyok többsége szándékosan torzítva, a maga szerepét kiemelve és a Kádár-rend-

127 HL, BKB., B. 447/1957. Altordai Sándor...

128 SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 31. ő. e.

129 ÁSZTL, V-150376/1. Az ellenforradalom eseményei Szolnok megyében.

130 HL, BKB., B. 447/1957. Altordai Sándor...; PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...

131 SZML, XXIII. 3. Szolnok Megyei Tanács VB, titkársági iratok, titkos ügykezelőségű iratok, 460/1962.; Györkei-Horváth, 1996, 154. o.

szer iránti hűségét bizonygatva mondta el emlékeit, miközben elhallgatta, hogy 1956. november 4-ig esetleg ő is részese volt a forradalmi eseményeknek, és csak félelemből vagy számításból állt az új hatalom mellé.¹³²

Az 1989 előtt nyilvánosságra került emlékezések szerint Kádár János már 1956. november 3-án megérkezett Szolnokra. 1990-ben *A Hét* című tévéműsorban is elhangzott, hogy november 3-án délután négy óra körül három katonai helikopter szállt le a Vörös Csillag úti szovjet laktanya udvarára, amelyek egyike valószínűleg Kádárt és Münnichet szállította. Az adatközlő, Szekeres László volt városi párttitkár szerint Mikojan, Szuszlov és Brezsnyev is Szolnokon tartózkodott ebben az időben.¹³³ A szolnoki magyar katonai repülőtéren szolgálatot teljesítő tisztek az 1990–91-ben készült riportokban ezzel szemben azt állították, hogy 1956. november 3-án délután nem történt ismeretlen berepülés a város légterébe. Kádár és Münnich nem is érkezhettek ezen a napon Szolnokra, mivel Moszkvából csupán november 4-én, magyar idő szerint hajnali öt-hat óra között indulhattak el.¹³⁴ Marosán György november 5-én délután háromkor Tökölről érkezett repülőgéppel Szolnokra, és ugyanezen a napon este ért a városba Kossa István, aki a forradalom alatt Csehszlovákiába menekült.¹³⁵

A rádió november 4-én hajnali 4 óra 5 perckor Münnich Ferenc nyilatkozatát közölte Nyílt levél a magyar dolgozó néphez címmel, majd ötkor a „Figyelem! Figyelem! Kádár János elvtárs beszél” bejelentés után a munkás-paraszt kormány megalakulását közlő Kádár-beszédet sugározták.¹³⁶ Kádár beszédét november 4-én többször megismételték, és leadtak egy nyilatkozatot is a kormány megalakulásáról, amelyet november 3-án este nyolc órakor Ungváron olvastattak szalagra Sándor László kárpátaljai rádióssal.¹³⁷ A Kádár-proklamációt a külföldi megfigyelőállomások

132 A nyomtatásban meg nem jelent visszaemlékezések teljes közlése személyiségi jogi korlátokba ütközik.

A többségükben már nem élő riportalanyok valószínűleg nem vállalnák az 1989 előtt készült interjúk nyilvánosságra hozatalát. Ezek egyébként sem tartalmaznak alapvetően új, eddig ismeretlen információkat, mivel Kádár és Münnich szolnoki tartózkodásuk idején nem tartottak folyamatos kapcsolatot a helyi funkcionáriusokkal. A kormány megalakulásának körülményeiről, a szovjet katonai és pártvezetéshez fűződő viszonyukról semmit sem közöltek velük. Az egymásnak ellentmondó visszaemlékezésekből az alábbiakban csupán olyan eseményeket ismertettünk, amelyekre többen közel azonos módon emlékeznek. Jóval megbízhatóbbak és sok konkrét adatot tartalmaznak az 1989–1993 között publikált interjúk, amelyeket Tiszai Lajos újságíró gyűjtött össze és jelentetett meg a *Szolnok Megyei Néplap*, a *Nagyalföld* és a *Vasárnap* című helyi lapokban.

133 *Vasárnap*, 1991. október 11.

134 Szereda–Rainer, 1996, 90. o.

135 Marosán, 1989, 155–127. o.

136 PIL, Külföldön lehallgatott magyar rádióadások, 290. f. 1. fcs. 89. ő. e. A Kádár-beszéd magyarországi források szerint valamivel később, 5 óra 5 perckor hangzott el először a rádióban.

137 *Nagyalföld*, 1992. október 22.

is vették, noha a szolnoki Damjanich rádió 0,4 kW-os térerősségű adását csak a városban és közvetlen környékén lehetett fogni. A szolnoki rádió munkatársai rádiókészüléken maguk is hallgatták a nyilatkozatot, amely „fedinges” volt, a távoli adásokra jellemző hangerő-ingadozások zavarták. A szolnoki rádiósok szerint Ungvárról, esetleg Csehszlovákiából vagy mozgó katonai adóból közvetítették.¹³⁸

Szolnokon a helyi, kis teljesítményű adó mellett egy 135 kW térerősségű adó is működött, amely a Petőfi rádió műsorát továbbította. Ezt az adót 1956 januárjában alkalmassá tették arra, hogy a Kossuth rádió frekvenciáján is sugározzon. A hivatalos indoklás szerint a nyári időszakban gyakori viharkárok miatt volt erre szükség, ugyanis a lakihegyi torony adása villámcsapás miatt gyakran szünetelt.¹³⁹ A szolnoki rádióadó és az alig egy éve épült, korszerű stúdió valószínűleg meghatározó lehetett a szovjet hadművelleti központ és a Kádár-kormány Szolnokra településében, mivel a moszkvai vezetés számolt a lakihegyi adó időleges kiesésével. A város határában lévő rádióállomást november 4-én hajnalban, 4 óra 30 perckor szovjet katonák szállták meg, ám innen a sugárzás a Kossuth adó hullámhosszán csak este 22 óra 5 perckor indult meg.¹⁴⁰ Délután azonban öt órától kezdve a Kádár-beszédet a kisadó stúdiójából félóránként lejátszották, amit ekkor csak vezetékes hálózaton lehetett fogni a városban, mert november 4-én a 0,4 kW-os helyi adó sem működött. A bemondónóval, akit géppisztolyos szovjet katonák vigyáztak, „Kossuth rádió, Budapest” szöveggel konferáltatták be az adást. Ő azonban izgalomában egyszer tévedésből ezt mondta: „Kossuth rádió, Szolnok”.¹⁴¹ Mivel a 0,4 kW-os kisadó nem üzemelt, a felhívás Szolnokról november 4-én 22 óra 5 percnél előbb, amikor a nagyadóval megindult a sugárzás, nem kerülhetett az éterbe. Délután a vezetékes hálózaton zenét sugároztak. Dr. Fazekas Zoltán, a szolnoki egyetemi kar dékáni hivatalának vezetője szerint többek között a *Szöktetés a szerájból* című opera Ozmin-áriáját: „Ím eljött a kéjes óra, és már áll az akasztófa, és a gége megszorul, megszorul” – hallhatták a szolnoki rádióhallgatók közvetlenül a Kádár-proklamáció előtt az eseményekhez és a tragikus folytatáshoz semmi másnál jobban nem illő áriát.¹⁴²

A legrejtélyesebb kérdésről, Kádár János Szolnokra érkezésének pontos idejéről és körülményeiről a visszaemlékezések és interjúk közül egyik sem tartalmaz megbízható adatokat. Kádár megérkezésének nem ismert helyi, magyar szemtanúja. Az erről nyilatkozók csupán feltételezéseiket fogalmazták meg, vagy a november 4-e után másoktól hallottakat adták tovább. Kádár a helyi pártfunkcionáriusok közül

138 *Nagyalföld*, 1992. október 22. SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 5. 6. e.

139 SZML, XXVI. 701. A Szolnoki Rádióállomás iratai, 80/1956.

140 *Vasárnap*, 1992. október 22.; SZML, XXVI. 701. 160/1957.

141 *Nagyalföld*, 1992. október 22.

142 OHA, Interjú Fazekas Zoltánnal. Készítette Ferenczy Erika, 1991. 282. sz. (a továbbiakban Fazekas Zoltán...).

először délután öt körül valószínűleg Kálmán Istvánnal, a megyei pártbizottság első titkárával találkozott. Ebből az időpontból és a hajnali moszkvai indulásból arra következtethetünk, hogy repülőgéppel utazott Ungvárig, onnan esetleg helikopterrel leghamarabb a déli órákban érkezhettek meg Szolnokra. Szolnokon Konyev marsall személyesen irányította a Forgószél-hadműveletet. Feltehetően a hajnaltól szovjet megszállás alatt lévő katonai repülőterre érkezett a magyar politikusokat szállító gép. Kálmán Istvánt november 4-én délután páncélautóval a József Attila úti laktanyába vitték, ahol rövid megbeszélést folytatott Kádárral, majd mindketten katonai kísérettel a Beloiannis út–Malinovszkij utca (ma Baross út–Mária utca) sarkán álló városi pártházba mentek, ahová már mintegy 15-20 kommunista funkcionárius gyűlt össze.

Más visszaemlékezések szerint erre a találkozóra csak később, este nyolc-kilenc között érkezett meg Kádár, akit pálinkával is megkínáltak. Kádár először a helyi eseményekről érdeklődött, majd a szovjet beavatkozás okairól és a kialakult helyzetről adott tájékoztatást. Az október 23-i tüntetés követeléseit jogosnak és igazságosnak, Gerő leváltását indokoltnak nevezte, de mint mondta, az ellenforradalmi erők a munkások és a fiatalok felkelését saját céljaikra használták fel: a nagybirtokosok és tőkésék hatalmát akarták visszaállítani. A vörös keresztess segélyszállítmányokat a Nyugaton élő ellenséges elemek eszközének nevezte, akik így szivárogtak be az országba. Külföldről érkezett fasiszta tisztekről beszélt, akik Miskolc térségében vezették az ellenforradalmi csapatokat. Ők, a Nagy Imre-kormány kommunista tagjai nem nézhették tétlenül, hogy százával gyilkolják le az ártatlan embereket, ezért váltak ki a kormányból, és fordultak a magyarországi szovjet csapatok parancsnokához, hogy nyújtson segítséget az ellenforradalmi erők felszámolásához.¹⁴³

Kádár helyzetértékelése alapvetően hamis állításokra épült, hiszen a vörös keresztess személyzet egyetlen tagjára sem sikerült soha politikai küldetést és lázító tevékenységet rábizonyítani. Miskolc környékén és máshol sem tevékenykedtek Magyarországon külföldi katonatisztek (a szovjeteken kívül). A nagybirtokosok és tőkésék hatalmának visszaállítására irányuló akciókról sem maradtak fenn források. Kádár egyértelműen a szovjet pártvezetés által szájába adott szöveget mondta fel Szolnokon, és ettől eltérni nem mert, még akkor sem, ha állításainak képtelenségével jobban tisztában volt, mint hallgatósága.

Kádár rövid tájékoztatóját a városi pártbizottságon éjszakába nyúló beszélgetés követte, az ekkor neki feltett kérdések közül kettőt érdemes megemlíteni. Kádár fején friss sérülés nyoma volt látható, a jelenlévők meg is kérdezték, hogy mi történt vele. Ő azt válaszolta, hogy valamilyen járműbe ki- vagy beszállva ütötte be a fejét.¹⁴⁴ Hasonló sérülést két nappal később Marosán György is „beszerzett”,

143 PII., 290. f. 1. fcs. 89. 6. e.; SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 5. 6. e.; *Szabad Nép*, 1956. november 6.

144 SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 5. 6. e.

amikor úton Budapest felé a páncélautó egy kiálló vasába verte be a fejét.¹⁴⁵ Kádár fesztelen modorban, talán a közösen elfogyasztott ital hatására is oldottan és jókedvűen viselkedett. A beszélgetés résztvevői Kádár korábbi, börtönbeli szenvedéseire is rákérdeztek. Ő válasz helyett feltartotta kínzásoktól tönkretett kezét.¹⁴⁶ Elképzelhető, hogy szubjektív tényezők, az 1956 után Kádár János korábbi szenvedéseiről szándékosan terjesztett mendemondák is befolyásolták a visszaemlékezőket. Mivel azok a szolnokiak, akik november 4-én este a városi pártbizottság épületében Kádárral találkoztak, már majdnem mind elhunytak, szinte lehetetlen emlékeik valóságtartalmát utólagosan megítélni.

Münnich a november 4-i pártbizottsági ankéton nem vett részt, és a visszaemlékezésekben is alig fordul elő a neve, talán azért is, mert ő már november 5-én előrement Budapestre. Kádár kíséretébe tartozott viszont Erdélyi Károly, a türkevei származású fiatal diplomata, aki addig a moszkvai magyar követségen teljesített szolgálatot. Erdélyi Tökölről érkezett Szolnokra, és Kádár János személyi titkára, egyben tolmácsa lett. Ugyancsak a tököli szovjet támaszpontból érkezett, valószínűleg november 5-én, Andics Erzsébet, Berei Andor és Hidas István. Itt csatlakozott hozzájuk Friss István, aki Marosán György visszaemlékezése szerint addig Ungváron volt. Ők Apró Antallal együtt a megyei tanács székházában rendezkedtek be. Andics, Berei és Friss megalakították a kormány tájékoztatási csoportját, és újraindították a *Szabad Népet*.¹⁴⁷ A november 6-i számban Felhívás a magyar néphez, Nyílt levél a magyar dolgozó néphez és A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívása a baráti országok kormányaihoz című proklamációkat közölték, amelyek november 4-én a rádióban is elhangzottak. Ekkor még írtak a Rákosi-Gerő-klikk hibáiról is. November 7-től, Kádár Budapestre távozásával azonban megváltozott az újság hangneme. A munkás-paraszt kormány rendeleteit és felhívásait közölték ugyan, de a lap stílusában és hangnemében a Rákosi-rendszer leg-sötétebb éveit idézte. Már ekkor ellenforradalomról és újraéledő fasizmusról írt, Rákosi és Gerő felelősségéről többé szó sem esett.

Andics, Berei, Friss és Hidas november 10-e után is a szolnoki megyeházán tartózkodtak. A szolnoki *Szabad Nép* tevékenységének végét a Budapesten megjelentetett *Népszabadság* november 11-i számában közölt cikk jelezte, amely az újságot „botcsinálta Szabad Népknek” nevezte, és szerkesztőit („akiknek az utóbbi napok tragikus eseményei alatt bedugult a fülük, vagy elhomályosult a látásuk”) szektáságuk miatt rendkívül keményen támadta. Az Andics-Berei-Friss-Hidas-csoport 1956. november 4-e utáni szolnoki szerepe még nem kellően tisztázott. A helyi visszaemlékezésekben sokan afféle tartalékcsoportnak nevezik őket, akiket szükség esetén a Kádár-kormány helyére lehetett volna állítani. Andics és Berei maguk

¹⁴⁵ *Vasárnap*, 1991. november 3.

¹⁴⁶ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 5. ő. e.

¹⁴⁷ Marosán, 1989, 125–126. o.

is hangoztatták, hogy a Kádár-kormány csak ideiglenes megoldás. Mihelyt a kormány berendezkedett Budapesten, a szolnoki társaságot félreállították, később a politikai életből is száműzték őket.

A Kossuth rádió műsorát november 4-én 22 óra 5 perctől november 8-án 13 óra 53 percig ugyancsak Szolnokon szerkesztették, és a Kossuth adó hullámhosszán, a 135 kW-os helyi adón sugározták, míg a lakihegyi rádióadót helyre nem állították. Erdélyi Károly, Kádár személyi titkára adta le a kormánytól érkező híreket, de a szolnoki *Szabad Nép* cikkei is beolvasták.¹⁴⁸ Ezért feltűnően sok a Szolnok megyei híryanag mind a *Szabad Nép* hasábjain, mind a Kossuth adó november 4–8. között sugárzott műsorában.

A megyei tanács lépcsőfelfjárójának falán 1989-ig márványtábla emlékeztetett a Kádár-kormány megalakulására. A szolnoki rádióstúdióban is emléktábla hirdette, hogy 1956. november 4-én innen sugározták az új kormány felhívását, noha Kádár János sem a megyeházán, sem a stúdióépületben nem járt ezen a napon. November 6-án este Kádár, Marosán és Kossa – Kádár szovjet harckocsiban, Marosán páncélautóval – Budapestre indult. A 60. szovjet légvédelmi tüzérszázal 419. légvédelmi tüzérezredének 3. ütegeből Usakov hadnagy szakasza kísérte őket. November 7-én hajnalban érkeztek a Parlamenthez.¹⁴⁹

A forradalom utóélete és a visszarendeződés kezdete

Az 1956. november 4-i szovjet katonai beavatkozás a helyi hatalmi viszonyokban általában nem jelentett azonnali és teljes visszarendeződést. A forradalmi tanácsok sok községben tovább működtek, a városokban a forradalmi napok vezetői beke-rültek az újjáalakuló tanácsi végrehajtó bizottságokba. Az MSZMP és a karhatalom szervezése megkezdődött ugyan, de november végéig kirívóan erőszakos és brutális fellépéshez még nem voltak elég erősek.

November 5-én Kádár János a József Attila úti laktanyában magához kísértette Dancsi Józsefet és Kablay Lajost. Mindkettőjüket barátságosan fogadta, és támogatásukat kérte a kibontakozáshoz.¹⁵⁰ (1957 tavaszán Dancsit és Kablayt is letartóztatták, majd a bíróság elítélte őket.) Ekkor azonban még csak néhány személyt vettek őrizetbe, és 2–3 napi fogva tartás után őket is szabadon engedték. A foglyok kiszabadulásához a szolnoki járműjavító munkástanácsának sztrájkfelhívása is hozzájárult.¹⁵¹

¹⁴⁸ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 5. ő. e.

¹⁴⁹ Györkei-Horváth, 1996, 158. o.; *Vasárnap*, 1991. november 3.

¹⁵⁰ HL, BKB. 716/1957. Kablay Lajos...; *Vasárnap*, 1991. október 12.

¹⁵¹ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 10. ő. e.

A Szolnok megyében letartóztatottak egy részét november 9-e körül Ungvárra vitték, de a hónap második felében szabadon engedték őket. A Kárpátaljára szállított foglyok közé tartozott dr. Sebők András szolnoki főorvos, Fazekas Zoltán egyetemi tanársegéd és több jászberényi lakos, akiket a november 4-i tűzharc után fogtak el a szovjetek.¹⁵²

A visszarendeződés a közigazgatásban legelőször Szolnokon kezdődött meg. Kálmán István, a megyei pártbizottság első titkára már november 5-én közölte a megyei forradalmi munkástanács tagjaival, hogy a pártbizottság a régi államigazgatási szervek helyreállításáról és a forradalmi bizottságok működésének megszüntetéséről hozott határozatot. A megyei munkástanács tagjai ellenállás nélkül beszüntették a testület működését. Dancsi Józsefet azonban négy nappal később, november 9-én a megyei pártbizottság hozzájárulásával a Szolnoki Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnöki tisztségével bízták meg. 1957. január 31-én elmozdították tisztségéből. Kálmán István és a szolnoki pártvezetőség november 4-én, akárcsak korábban, október 26-án, ismét 180 fokos fordulatot hajtott végre, és már a forradalmi tanácsok működésének korlátozására vonatkozó kormányhatározat megjelenése előtt felszámolta a megye forradalmi tanácsát.

A Szolnok Megyei Tanács VB november 7-én rendkívüli ülésen jelentette ki, hogy Kádár János Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának programjával mindenben egyetért, annak megvalósítását teljes mértékben támogatja. A munkás-paraszt forradalmi intézőbizottságnak átkeresztelt vb tagjai közé beválasztották Kablay Lajost, Kurucz Józsefet, a munkástanács iparügyi biztosát, Védődi Gusztáv mezőgazdasági biztost, továbbá Mondok József és Németh Béla közlekedési biztosokat is, akik október 23-a előtt is tagjai voltak a megyei tanácsnak. Juhász Imréné megyei tanácselnököt és Zsemlye Ferenc tanácselnök-helyettest, akiket az október 26-i népgyűlésen mondatnak le, nem vették vissza. A többi vezető tanácsi funkcionáriusnak november 3-án kézbesített felmondólevelét hatálytalanították, így ők ismét elfoglalhatták helyüket a megyei közigazgatásban. A megyei tanács forradalmi intézőbizottságának ideiglenes vezetésével Tóth Imre elnökhelyettest bízták meg.¹⁵³

A megyei intézőbizottság utasította a községeket, járásokat és városokat, hogy vb helyett hasonlóképpen alakítsanak munkás-paraszt forradalmi intézőbizottságot. Erre általában nem került sor, de a megyei tanács végrehajtó bizottsága sem használta többé a forradalmi intézőbizottság elnevezést, tekintettel arra, hogy a kormány november 7-én határozatot hozott a tanácsok végrehajtó bizottságai eredeti feladatkörének és jogainak visszaállításáról.

A megyeszékhellyel ellentétben vidéken a régi közigazgatási rendszer visszaállítása többnyire ellenállásba ütközött. Különösen a Tiszántúlon indult nehezen új-

ra a tanácsok működése. A Tiszafüredi járásban még decemberben is csak négy községben lehetett tanácsülést tartani, noha egy megyei értekezleten a járási vezetőket már november közepén utasították, hogy a községekben szervezzenek tanácsüléseket. Tiszaderzszen a tanácsülés alatt három-négyszáz fős tömeg gyűlt össze botokkal és fejszékkal felfegyverkezve a tanácsháza udvarán, és követelte a tanács-tagok azonnali lemondását, amire a fenyegetés hatására sor is került: a tanácsülést feloszlatták. Tiszaigaron és Tiszafüreden a tanács-tagok nagy része el sem mert menni a meghirdetett ülésre. Egyedül Nagyivánban sikerült a tanácsülést megtartani, ahol a forradalom idején is a régi vezetés tartotta kezében a hatalmat. A Törökszentmiklósi járáshoz tartozó Kengyelen a vb csak november végén kezdhetett meg működését, amikor karhatalmisták erőszakkal zavarták el a forradalmi tanács tagjait a községházáról.¹⁵⁴ A Kunszentmártoni járáshoz tartozó Öcsödön november 19-én a végrehajtó bizottság összehívását a községi forradalmi tanács kényszerítette ki, s azon a forradalmi tanács tagjai is részt vettek. Leszavazták a tanácselnököt, és helyére a forradalmi tanács elnökét választották meg.¹⁵⁵ A forradalmi tanácsok sok helyen zavartalanul működtek tovább.¹⁵⁶

A helyi forradalmi szervek a fokozódó politikai nyomásnak novemberben még többnyire sikerrel álltak ellen, és néhány esetben meg tudták akadályozni a leváltott funkcionáriusok visszatérését. A Tiszafüredi Nemzeti Tanács 1956. november 23-án ülést tartott, és a kormány utasítására hivatkozva tiltakozott a járási tanács elnökhelyettesének visszahelyezése ellen. A kormányutastítás ugyanis kimondta, hogy akit a nép nem akar megtartani eddigi hivatalában, az menjen vissza a termelőmunkába.¹⁵⁷ Gyökeres változást a forradalmi tanácsok és a végrehajtó bizottságok erőviszonyában csak a kormány december 8-án megjelent 17/1956. számú határozata hozott, amely a forradalmi bizottságokat, illetve tanácsokat feloszlatta, és elrendelte, hogy a forradalmi bizottságok által eltávolított vezetők térjenek vissza munkahelyükre. A vb-tagok sok helyen csupán december végétől mertek részt venni az üléseken. Ekkorra már a karhatalom hozzákezdett a lakosság megfélemlítéséhez.¹⁵⁸

Az ellenállás legális formáinak másik módját a munkástanácsok működése jelentette. Szerveződésük november 4-e után folytatódott, sőt az ideiglenes munkástanácsok helyett ekkor jöttek létre az állandó munkástanácsok. A forradalom alatt a munkástanácsok a térszékben, állami gazdaságokban, intézményekben és termeléssel közvetlenül nem foglalkozó üzemekben is (például MÁV, AKÖV, kereskedelmi

154 SZML, XXIII. 328. Tiszafüred járási tanács vb, titkos ügykezelőségű iratok, 006/1957.; SZML, XXIII. 3. 0019/1957. Szolnok Megyei Tanács VB, titkársági iratok, titkos ügykezelőségű iratok.

155 Uo.

156 SZML, Pártarchívum, 61. f. 8. fcs. 1956. 3. 6. e.

157 Uo.

158 Uo.

152 OHA, Fazekas Zoltán...

153 SZML, XXIII. 2/a Szolnok Megyei Tanács VB iratai, 1956/155.

vállalatok stb.) megalakultak. Működésüket azonban a november 16-án megjelenő 2/1956. számú kormányrendelet, illetve a november 24-én megjelent 1956/25. törvényerejű rendelet a termelő tevékenységet folytató iparvállalatokra korlátozta. A két jogszabály politikai jogkört nem biztosított a munkástanácsoknak, csupán a vállalat gazdasági vezetésében való részvételüket tette lehetővé azzal a megköttetéssel, hogy az igazgató vétője felettes szerv útján a munkástanács egyhangú szavazással hozott határozatát is megsemmisítheti. A törvényerejű rendelet szerint döntési jogukat a munkástanácsok csak a bérvitákban, a dolgozók létszámának meghatározásában és a munkafegyelem vonatkozásában érvényesíthették. A termelési tervek kidolgozásába és végrehajtásába, a vállalati pénzgazdálkodásba, export-import ügyekbe pedig a munkástanácsok nem kívántak, és tagjaik kellő képzettsége hiányában nem is tudtak beleszólni.

A kormányrendelet és a törvényerejű rendelet elleni országos tiltakozó akcióhoz, melyet a KMT kezdeményezett, a Szolnok megyei üzemek is csatlakoztak. November 27-én a megyeszékhely munkástanácsainak küldöttei értekezletet tartottak a Tiszamenti Vegyiművekben, amelyen egyhangúlag kinyilvánították, hogy a munkástanácsok megalakulására és működésére vonatkozó rendeletekkel nem értenek egyet. Követelték a politikai jogkör biztosítását, munkástanácsok működésének engedélyezését a nem termelő vállalatoknál is, az igazgatók választásának és önálló, szabad szakszervezet létrehozásának jogát, és tiltakoztak Kádár november 26-i rádióbeszéde ellen (amelyben a munkástanácsok tagjai közé befurakodott ellenforradalmi és fasiszta elemekről szolt). Végül határozatban rögzítették, hogy amennyiben tevékenységük során bármely szolnoki munkástanács tagját sérelem érné, az érintettekkel valamennyi nagyüzem szolidaritást vállal.¹⁵⁹

A november 27-i szolnoki értekezlet összehívását Békefi Gabriella vegyész-mérnök, a Tiszamenti Vegyiművek munkástanácsának elnöke kezdeményezte. Az értekezlet célja a másnapra tervezett megyei gyűlés előkészítése volt, amelyre a vidéki üzemek küldötteit is meghívták. November 28-án Dancsi József elnökletével és mintegy 350 fő részvételével a szolnoki városi tanács dísztermében tartott értekezletre 47 üzemből érkeztek küldöttek, túlnyomó többségük a szolnoki gyárakból. Vidékről csak a jászberényi Aprítógépgyár, a Jászberényi Fémnyomó- és Lemezárugyár, a Törökszentmiklósi Gőzmalom és a martfői Tisza Cipőgyár képviseltette magát. A megyei pártbizottságnak és a megyei tanácsnak a gyűlést hivatalosan nem jelentették be. Az értekezleten meglehetősen radikális felszólalások hangzottak el, sokkal élesebbek, mint az előző napi gyűlésen. Békefi Gabriella a hét szolnoki nagyüzem nevében kijelentette, hogy a Kádár-kormányt nem ismerik el, majd ismertette a szolnoki munkástanácsok közös, november 27-én kidolgozott állásfoglalását, amelyet másnap, november 29-én eljuttattak a KMT-nek.

159 PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...

A helyi közvéleményt erősen foglalkoztatta, hogy a vasutasok több olyan cédu-lát találtak, amelyeket a Szovjetunióba szállított foglyok dobta ki a vagonokból. A szolnoki munkástanácsok azt is sérelmezték, hogy a szovjet tiszték bejárnak az üzemekbe ellenőrizni, hogy dolgoznak-e. Dancsi Józsefet is támadták, mivel sok-szor látták szovjet gépkocsiban, és úgy találták, hogy feltűnően szoros kapcsolatot tart a szovjet katonai parancsnoksággal. A gyűlésen kimondták a szolnoki városi munkástanács megalakulását, de megyei munkástanácsot a vidéki küldöttek kis száma miatt nem hoztak létre. Elhatározták azonban, hogy a forradalom alatt megalakult munkástanácsok küldötteiből járási munkástanácsokat alakítanak, és a községi munkástanácsokat is megszervezik. Ezzel a feladattal Szabó Kálmánt, a Jászberényi Fémnyomó- és Lemezárugyár és Papp Istvánt, a Tisza Cipőgyár küldöttjét bízták meg.¹⁶⁰ A most is óvatos Dancsi zárszavában igyekezett visszatartani társait a radikális megnyilvánulásoktól: „most könnyű szovjetellenes hangulatot teremteni, de ez nem politikus”. A gyűlésen Polónyi Szűcs Lajos, a Szolnok megyé-be kinevezett kormányösszekötő is megjelent, de amikor elhangzott, hogy a küldöttek a Kádár-kormányt nem ismerik el, elhagyta a termet. A Dancsi vezetésével létrejött 22 tagú városi központi munkástanácson belül kilenc tagú intézőbizottság alakult, amely a városházán összesen négy alkalommal ült össze, de érdemleges határozatot nem hozott.¹⁶¹

November végén és december első felében az országos sztrájkhullám Szolnok megyét is elérte, ám a folyamatos termelést mégsem annyira a sztrájkok, mint inkább a nyersanyag- és fűtőanyag-ellátás akadozása gátolta. November 23–24-én a megyében egyedül a martfői Tisza Cipőgyárban tartották meg a KMT felhívására a sztrájkot. A december 11–12-ére meghirdetett 48 órás sztrájkhoz a Szolnoki Cukorgyár kivételével csatlakoztak a nagyüzemek. Közülük vezető szerepet játszott a szolnoki járműjavító, amely közvetlen, személyes kapcsolatot tartott a KMT-vel. Polónyi Szűcs Lajos és Kálmán István megkísérelték a vasúti nagyüzem munkástanácsát rábírní a munka felvételére, abban bízva, hogy akkor a többi szolnoki gyár is felhagy a sztrájkkal, de próbálkozásuk nem járt sikerrel.¹⁶²

A szolnoki járműjavító és a bútorgyár nemcsak sztrájkkal, hanem tüntetéssel is tiltakozott a Kádár-kormány egyre brutálisabb fellépése ellen. 1956. december 6-án, a két nappal korábban rendezett budapesti tüntetéshez hasonlóan a járműjavítóból indulva százfős asszonycsoport vonult végig a városon, és virágot helyezett az első világháború hősi halottainak emlékművére. A néma tüntetés, amely nem váltotta ki a karhatalom beavatkozását, üzenet és biztatás volt a város lakossága számára.¹⁶³

160 Uo.

161 Uo.

162 Uo.

163 Kajári, 1996, 377. o. A Szolnok megyei rendőrkapitány napi jelentése, 1956. december 6.

A munkástanácsok egy része 1957 január–februárjában a karhatalom mind erőszakosabb fellépése következtében megszűnt. A fennmaradók már kizárólag bér- és érdekvédelmi ügyekkel foglalkoztak. A fokozódó politikai nyomást és a tagok féltelmét a megtorlástól jól tükrözi, hogy január–februárban a munkástanácsok már alig vezettek jegyzőkönyvet, és szinte semmit sem foglaltak írásba.¹⁶⁴ A kiépülő MSZMP-alapszervezetek és a munkástanácsok között kifejezetten rossz viszony alakult ki. A párt növekvő befolyását a munkástanácsok igyekeztek ellensúlyozni. Ellenállásukat csak a hatalom legdurvább beavatkozásával sikerült megtörni. A nagyüzemek munkástanácsainak vezetőit 1957 februárja és májusa között letartóztatták. Áprilisban Dancsi Józsefet kórházi ágyáról hurcolták el. 1957–58-ban hosszas kihallgatások és vallatások után sokukat többévi börtönbüntetésre ítélték. A kisebb üzemek munkástanácsainak vezetőit a karhatalom rendszeresen bántalmazta 1957 februárja és áprilisa között. Az ő kiemeléssel pártirányítás alá kerültek a még működő munkástanácsok. Üléseiken az üzemi párttitkárok is részt vettek, tagjaik pedig még bér- és érdekvédelmi ügyekben sem mertek az üzemi párt- és szakszervezetétől eltérő véleményt képviselni. Ugyanakkor a vállalatvezetők megkövetelték, hogy a munkástanácsok pénzügyi, üzemgazdasági és üzemszervezési kérdésekben is foglaljanak állást. Mivel ettől a hozzá nem értő munkások ódzkodtak, a megyei pártbizottság vezetői javasolták, hogy a munkástanácsok tagjai számára szervezzenek szakmai tanfolyamokat, ahol megfelelő pénzügyi és gazdasági alapismereteket szerezhetnének.¹⁶⁵ Erre azonban már nem került sor, mivel 1957 májusára a munkástanácsok Szolnok megyében is szinte mindegyütt feloszlottak. Május 10-én a legjelentősebb nagyüzem, a szolnoki járműjavító munkástanácsa szüntette be működését.¹⁶⁶ Az önállóságukat elvesztett szervezetek fenntartása már csak teher volt a munkások számára, amelytől maguk is szabadulni igyekeztek.

Az ellenállás illegális formái, a karhatalom és a rendőrség november 4-e után

Szolnok megyében a november 4-i jászberényi tűzharcon kívül nem került sor jelentősebb fegyveres összecsapásra; Szolnokot a budapestiek „kis Moszkvának” nevezték, mert a lakosság nem akadályozta meg a szovjet csapatok átvonulását.¹⁶⁷ A szovjet katonai egységeket november 4-e után a megye területén sehol sem érte támadás. Előfordult azonban, hogy a helyi rendőrt lefegyverezték, puskáját és pisztolyát elvették, mint november 21-én Jánoshidán. December 12-én pedig a karcagi honvédlaktanya kerítéséhez vágtak kézigránátot és lőttek ki rá géppisztolysorozat

164 SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 17. ő. e.

165 SZML, Pártarchívum, 61. f. 8. fcs. 1956. 2. ő. e.

166 PML, PMB., B. 1912/1957. Dancsi József...

167 Kajári, 1996, 118. o. A központi ügyelet összefoglaló jelentése, 1956. november 19.

tot ismeretlen tettesek.¹⁶⁸ A rendőrségi napi jelentésekben inkább csak röpcédulák terjesztéséről, a Kádár-kormány plakátjainak leszaggatásáról, és egy esetben vasúti telefonvezetékek elvágásáról olvashatunk, ezek számítottak Szolnok megyében az ellenállás legerősebb formáinak.

A röplapokat többnyire diákok, a jászberényi, karcagi és kisújszállási gimnáziumok, valamint a Szolnoki Gépipari Technikum tanulói készítették, akiket akcióik után le is tartóztattak.¹⁶⁹ Kunhegyesen és Karcagon felnőttek is készítettek röplapokat, ezért később népbíróság elé állították őket, és aránytalanul súlyos büntetéseket szabtak ki rájuk.¹⁷⁰ Kunhegyesen a Kádárt gúnyoló röplapokat az október végén megalakult Petőfi Kör értelmiségi tagjai terjesztették. Felvették a kapcsolatot a karcagi gimnázium tanáraival és az iskola diákszervezetével is.¹⁷¹ A rendszer elleni szervezkedésre egyedül Karcagon került sor. Sinkovits Gyula agrónómus vezetésével november 8-a körül illegális fegyveres csoport szervezése kezdődött a Nagy Imre-kormány visszaállításának támogatására. A mindössze hatfős csoport – négy karcagi és két kisújszállási lakos – a kunmadarasi repülőtér egyik tisztjétől szerzett néhány kézigránátot, de fegyveres akcióba már nem fogtak. Sinkovits a Bükkbe ment, hogy az ottani fegyveres ellenállókkal kapcsolatot teremtsen, de nem járt szerencsével, és a letartóztatástól félve egy ideig Nógrád megyében rejtőzködött. A kezdeti stádiumban megrekedt mozgalom tagjaira rendkívül súlyos ítéleteket szabott ki a népbíróság. Sinkovits Gyulát első fokon életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.¹⁷²

Szolnok megyében a forradalom időszakában súlyosabb atrocitás nem történt, ennek ellenére a megtorlás, ezen belül is a karhatalom rendkívül brutális fellépése talán még nagyobb tömegeket érintett, mint más megyékben. A karhatalom megszervezése az országban Szolnokon kezdődött meg először. November 4-éről 5-ére virradóan a Kilián György repülőtiszt iskolája egyik növendékszázadát kirendelték a megyei tanács őrzésére, ahol később az Andics-Berei-csoport és Apró, Kossa, Marosán, a Kádár-kormány tagjai tartózkodtak.¹⁷³ November 5-én a Szolnokra rendelt Uszta Gyula vezérőrnagy a kormány mellé állt, és felfegyverzett kommunistákból, hivatásos katonákból, államvédelmisekből, valamint rendőrökből megkezdte a karhatalom szervezését. November 6-án éjjel, Kádár Budapestre távozása után megalakult a városi karhatalmi parancsnokság. Bár a megyei karhatalom szervezése csak november 25-én kezdődött meg, az egyes településeken jóval korábban ala-

168 Uo., 157., 497. o.

169 SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 26. ő. e.

170 PML, PMB., B. 1910/1957. Szabó Károly és társainak pere.

171 Uo.

172 Főv. Bír., B. 1549/1957. Sinkovits Gyula és társainak pere.

173 *Nagyalföld*, 1992. október 22. Kádár János biztonságára szovjet katonák vigyáztak, mivel szolnoki tartózkodása idején a József Attila úti szovjet laktanyában volt elszállásolva.

kultak kisebb karhatalmista csoportok.¹⁷⁴ A Nagyiváni Vörös Csillag Tsz kommunista tagjai, akik október 24-től kezdve vadászpuskával felfegyverkezve járőröztek a faluban, és igyekeztek megakadályozni minden forradalmi megmozdulást, november 4-e után karhatalmi egységként működtek tovább. Megfélemlítették a környező községek lakosságát, és segítettek a kunmadarasi repülőtér kommunista tisztjeiből karhatalmista századot alakítani.¹⁷⁵

December 8-án Szolnokon 120 fős munkás tiszti század jött létre a Rákosi-rendszer legodaadóbb híveiből. Voltak közöttük 1919-es vöröskatonák, egykori illegális kommunisták, rendőrök, ávósok és két görög emigráns. Tevékenységüket még a megyei pártvezetés sem akarta engedélyezni. Ekkor a század vezetői felkeresték Münnich Ferencet, aki pártfogásába vette őket.¹⁷⁶

A Szolnok megyei karhatalomba összesen 892-en jelentkeztek, az állomány fele Szolnokon, a többiek harminc-negyven fős szakaszokban a városokban, a járási székhelyeken és néhány községben, Kunmadarason, Tiszaföldváron és Nagyivánban teljesítettek szolgálatot. A karhatalmisták jelentős része a honvéd karhatalomhoz tartozó hivatásos katona volt, közülük sokan csak jelképesen látták el a szolgálatot, vagy a fontosabb épületek őrzésében vettek részt. A honvéd karhatalomba a forradalom helyi vezetői közül is többen beléptek, hogy a megtorlástól megmeneküljenek, őket később leszerelték, és bíróság elé állították.

Az államvédelmisek november 4-én a börtönből kiszabadulva szinte azonnal hozzáfeküdtek a forradalom résztvevőinek összeszedéséhez, de az ÁVH feloszlata-sáról kiadott kormányrendelet akadályozta munkájukat. Közülük egyesek „konspiratív, titkos, elhárító és felderítő munka” végzésébe kezdtek a megyei pártbizottságon, de a megyei sajtóban megjelent tiltakozás hatására ezzel is fel kellett hagyniuk. November második felétől az ávósok egy részét más megyék rendőr-főkapitányságainak apparátusában helyezték el. Akik nem akartak Szolnokról elmenni, azok beléptek a karhatalomba. Csak nagyon kevesen helyezkedtek el a termelőmunkában. A Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó osztályának 1957. május 30-i jelentése szerint a megszüntetett ÁVH állományának 80 százaléka a rendőrség politikai apparátusában dolgozik, döntő többségükben előző szolgálati helyükön, néhányan más megyei főkapitányságokon.¹⁷⁷ Jóllehet Szolnokon 1956 decemberében a rendőrségen belül is megalakult a karhatalom 112 fős egysége,¹⁷⁸ a rendőrség vezetőinek egy része szembehelyezkedett a karhatalommal. Szántó István alezredes, a megyei rendőr-főkapitányság helyettes vezetője a *Tiszavidék* című megyei lapban megjelent cikkében a szolnoki munkás tiszti század akcióit tör-

¹⁷⁴ Berki, 1992, 16. o.

¹⁷⁵ SZML, Pártarchívum, 61. f. 1. fcs. 1956. 9. ő. e.

¹⁷⁶ Berki, 1992, 16. o.; SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 26. ő. e.

¹⁷⁷ SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 26. ő. e.

¹⁷⁸ Berki, 1992, 16. o.

vénytelennek minősítette. Szántó az Országos Rendőr-főkapitányság támogatását élvezte a megyei pártbizottsággal szemben, amely azzal vádolta meg őt, hogy „az ellenforradalmárokkal lepaktál, gyáva és megalkuvó. Nem megbízható, kispolgár”, aki ráadásul 1936–48 között a Szociáldemokrata Párt tagja volt.¹⁷⁹

Kálmán István 1957. január 13-án a rendőrség, a honvédség és az ügyészség munkájáról részletes jelentést küldött Kádár Jánosnak. Ebben kérte, hogy a megyei pártbizottság beleszólhasson a rendőrség vezetőinek kinevezésébe, egyben személyi javaslatokat is tett. Kérte a rendőrőrsök számának és a rendőrség állományának növelését is, továbbá gépkocsikat, motorkerékpárokat és golyószórókat, valamint a rendőrség szolnoki karhatalmi századának megerősítésére páncélautókat.¹⁸⁰

A Szolnok megyei pártvezetőség kérelme részben meghallgatásra talált, mivel a megyei rendőr-főkapitányság élére a javaslattal összhangban Tóth Imrét nevezték ki,¹⁸¹ a rendőrség állományából pedig 39 rendőrt szereltek le, a felét azzal az indoklással, hogy kapcsolatot tartottak ellenforradalmárokkal, papokkal, kulákokkal stb., vagy MDP-tagok voltak, és nem jelentkeztek az MSZMP-be. A forradalmi tanácsokba beválasztott rendőrtisztek többségét ez a leszerelési hullám nem érintette, mert őket már a november 4-i fordulat után leszerelték.¹⁸²

1957 januárjában tisztogatásokat hajtottak végre az ügyészségen és a bíróságon is. Dankó Sándor és Szabó Sándor bírákat a forradalomban való részvételükért fegyelmissel távolították el, Dankót később börtönbüntetésre is ítélték.¹⁸³ Eltávolították a *Tiszavidék* (a korábbi *Szolnok Megyei Néplap*) egyes munkatársait, és a megyei tanács vb egyik tagjának részvételével új szerkesztőbizottságot alakítottak, amely gondoskodott róla, hogy a megyei sajtóban visszaéléseket és a karhatalom akcióit bíráló cikkek többé ne jelenhessenek meg.¹⁸⁴

A karhatalom és a megrostált rendőrség 1956 decemberétől, de különösen 1957 tavaszán végigverte a megye városainak és községeinek lakosságát. Portyázásaik, brutalitásuk és izgatás utáni esztelen lövöldözéseik a Kádár-rendszerhez híű funkcionáriusok tiltakozását is kiváltották.¹⁸⁵ A végső célt, a lakosság megfélemlítését azonban elérték, és 1957 tavaszán megkezdődött a forradalom résztvevői ellen indított perek tárgyalása is.

A Kádár-kormány néhány tagjának két-három napos szolnoki tartózkodásából a város és a megye semmilyen hasznát nem látott. Kádár János feltűnően került Szolnokot. Hivatalos úton csupán egyszer járt a megyében, és 1958 áprilisában még

¹⁷⁹ SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 27. ő. e.

¹⁸⁰ SZML, 1. f. 2. fcs. 1957. 26. ő. e.

¹⁸¹ SZML, XXIII. 2/a Szolnok Megyei Tanács VB iratai, 1957. március 29-i jkv.

¹⁸² SZML, Pártarchívum, 1. f. 2. fcs. 1957. 27. ő. e.

¹⁸³ Uo., 31. ő. e.

¹⁸⁴ SZML, XXIII. 2/a Szolnok Megyei Tanács VB iratai, 1956. december 4-i jkv.

¹⁸⁵ SZML, XXIII. 2/a Szolnok Megyei Tanács VB iratai, 1957. január 3-i jkv.

a Szolnokra és Karcagra ellátogató Hruscsovot sem kísérte el. Az 1956. november 4–6-i szolnoki események negatív hatása annál inkább érződött, és talán még ma is érzékelhető. A más megyékben működő pufajkások számának kétszeresét is meghaladó, közel kilencszáz fős karhatalom prominens tagjainak jó részét leszerelés után különböző vezető tisztségekbe helyezték, ők aztán évtizedeken át a helyi közélet meghatározó személyiségei maradtak. Az értelmiség kiemelkedő alakjait már 1957 tavaszán távozásra kényszerítették vagy leváltották hivatalukból. A szolnoki egyetemi kart 1957 márciusában végleg felszámolták, és a megyeszékhelyen csak húsz év múlva létesítettek újra nappali tagozatos felsőoktatási intézményt.

BIBLIOGRÁFIA

BÁCS, KSH, 1957.

Bács-Kiskun megye fontosabb statisztikai adatai, 1956. Kecskemét, KSH Bács-Kiskun Megyei Igazgatósága, 1957.

BÁLINT, 1996.

Bálint László: 1956. *A forradalom Szegeden és Csongrád megyében*. Budapest, Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága, 1996. .

BALOGH, 1992.

Balogh István: Napló '56-ból. In Simon Zoltán (szerk.): *A vidék forradalma*. Debrecen, Az 1956-os forradalom történetének Hajdú-Bihar Megyei Kutatócsoportja, 1992. 25–31. o.

BÁRSONY, 1983.

Bevezető helyett. [Dr. Molnár Frigyes visszaemlékezése]. In Bársony Ferenc (szerk.): *Válogatott dokumentumok a párt újjászervezésének és megszilárdulásának történetéhez Bács-Kiskun megyében. 1956. november–1957. szeptember*. Kecskemét, MSZMP Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 1983. 9–27. o.

BARTA, 2000.

Barta László: *Az 1956-os forradalom Szentesen*. Szentes, Szentes Város Önkormányzata, 2000.

BECSEI, 1992.

Becsei József: Urbanizálódás Békés megyében. In *Emlékkönyv a Táncsics Mihály Gimnázium és Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára*. Orosháza, Öregdiákok Baráti Köre–Táncsics Mihály Gimnázium és Szakközépiskola, 1992. 61–78. o.

BELÉNYI, 1991.

Belényi Gyula: Az 1956. évi forradalom Kisteleken. In Blazovich László (szerk.): *Kistelek története. A kezdetektől 1970-ig*. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár–Kistelek Város Önkormányzata, 1991. 431–442. o.

BELÉNYI, 1992.

Belényi Gyula: Politika, gazdaság, társadalom 1950 és 1970 között. In Juhász Antal: (szerk.): *Mórahalom. A település földje és népe*. Mórahalom, Mórahalom Város Önkormányzata, 1992. 237–270. o.

BELÉNYI, 1996.

Belényi Gyula: *Az alföldi városok és a településpolitika 1945–1963.* Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1996.

BERKI, 1989.

Berki Mihály: *Hadsereg vezetés nélkül.* Budapest, Magyar Média, 1989.

BERKI, 1992.

Berki Mihály: Szolnok megye pufajkásai. A karhatalom 1956–1957-ben. *Új Magyarország*, 1992. november 7.

BERKI, 1993.

Berki Mihály: *Pufajkások.* Budapest, Magyar Fórum, 1993.

BORECZKY, 1999.

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor I. A Történeti Hivatal Évkönyve.* Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 91–111. o.

DIKÁN, 1993a

Dikán Nóra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye története (1944–1950). In Cserenyák László (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. I. köt.* Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzata, 1993. 439–494. o.

DIKÁN, 1993b

Dikán Nóra: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/2. köt. A Mátészalkai járás.* Nyíregyháza, JAM, 1993.

DIKÁN, 1993c

Dikán Nóra: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/3. köt. A Fehérgyarmati járás.* Nyíregyháza, JAM, 1993.

DIKÁN, 1993d

Dikán Nóra: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/4. köt. A Kiskvárdai járás.* Nyíregyháza, JAM, 1993.

DIKÁN, 1993e

Dikán Nóra: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/5. köt. Nyíregyháza.* Nyíregyháza, JAM, 1993.

DIKÁN, 1994a

Dikán Nóra: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/6. köt. A Vásárosnaményi járás.* Nyíregyháza, JAM, 1994.

DIKÁN, 1994b

Dikán Nóra: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/7. köt. A Csengeri járás.* Nyíregyháza, JAM, 1994.

DIKÁN, 1994c

Dikán Nóra: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/8. köt. A Nyírbátori járás.* Nyíregyháza, JAM, 1994.

DIKÁN, 1996.

Dikán Nóra: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/10. köt. A Tiszaöki járás.* Nyíregyháza, JAM, 1996.

FARKAS, 1993.

Farkas Csaba: A politikai hatalom erőszakos fellépései Szegeden az 1956-os forradalom első napjaiban. *Szeged*, 1993. október.

FARKAS, 1997.

Farkas Csaba: Forradalmi időket élünk. *Szeged*, 1997. október.

FAZEKAS, 1994.

Fazekas Árpád: *1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban.* Nyíregyháza, TIB Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szervezete, 1994.

FILEP I., 1997.

Filep István: *Karcag, 1956.* Karcag, Karcag Város Önkormányzata, 1997.

FILEP T., 1990.

Filep Tibor: *A debreceni forradalom, 1956. október.* Debrecen, Piremon, 1990.

FILEP T., 1991.

Filep Tibor: Politikai restauráció és megtorlás Hajdú-Biharban 1956–57. In *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. XVIII.* Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 1991. 139–152. o.

FILEP T., 1995.

Filep Tibor: *A vasútért mindhalálig.* Debrecen, a szerző kiadása, 1995.

FILEP T., 1996.

Filep Tibor: A vidék forradalma. In Székelyhidi Ágoston (szerk.): *Magyar '56. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében. I. köt.* Budapest, Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága, 1996. 75–115. o.

FILEP T., 1998.

Filep Tibor: Értelmiségi megmozdulások Debrecenben az 1956-os forradalom előtt. In Tímár Lajos–Valuch Tibor (szerk.): *Rákositól Kádárig. Fejezetek a legújabbkori magyar történelemből.* Debrecen, KLTE Történelmi Intézet, 1998. /Jelenkortörténeti Műhely 1./ 105–111. o.

FILEP T., 2000.

Filep Tibor: *Debrecen, 1956. Forradalom, nemzeti ellenállás, megtorlás.* Debrecen, Csokonai Kiadó, 2000.

FÖLDVÁRI, 1997.

Földvári Rudolf: 1956 őszén Miskolcon. *Múltunk*, 1997/3. 188–241. o.

GAZDAG, 1993.

Gazdag István (főszerk.): *1956 dokumentumai Hajdú-Biharban.* Debrecen, Az 1956-os Intézet Hajdú-Bihar Megyei Kutatócsoportja, 1993.

GERGELY, 1997.

Gergely Ferenc: *Baja, 1956.* Baja, a szerző kiadása, 1997.

GOSZTONYI, 1981.

Peter Goszttonyi (Hrsg.): *Der Ungarische Volksaufstand in Augenzeugenberichten*. München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1981.

GYÖRKEI-HORVÁTH, 1996.

Györkei Jenő-Horváth Miklós (szerk.): *Szovjet katonai intervenció, 1956*. Budapest, Argumentum Kiadó, 1996.

HEGEDŰS, 1996.

Hegedűs B. András (főszerk.): *1956 Kézikönyve. I. köt. Kronológia*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

HEGYI, 1987.

Hegyi András (szerk.): *Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében. Válogatott dokumentumok*. Szeged, KISZ Csongrád Megyei Bizottság Politikai Képzési Központja, 1987.

HUSZÁR, 1999.

Huszár Tibor: *A politikai gépezet Magyarországon 1951 tavaszán – Sántha Kálmán ügye*. Budapest, Corvina, 1999.

IZSÁK, 1991.

Izsák Lajos és mások (összeáll. és szerk.): *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22–november 5*. Budapest, Zrínyi, 1991.

IZSÁK, 1996.

Izsák Lajos és mások (összeáll. és szerk.): *1956 vidéki sajtója*. Budapest, Korona, 1996.

JÁROMI, 1995.

Járomi József: *Vihar a városban*. Jászberény, POFOSZ–56-os Szövetség Jászsági Szervezete, 1995.

KAHLER, 1993.

Kahler Frigyes (szerk.): *Sortüzek, 1956*. [I. jelentés.] Lakitelek, Antológia Kiadó, 1993.

KAHLER, 1994a

Kahler Frigyes (szerk.): *Sortüzek. Megtorlás, menekülés, 1956–1957. II. jelentés*. Lakitelek, Antológia Kiadó, 1994.

KAHLER, 1994b

Kahler Frigyes (szerk.): *Sortüzek. Megtorlás, menekülés, 1956–1957. III. jelentés*. Lakitelek, Antológia Kiadó, 1994.

KAHLER, 1996–1997.

Kahler Frigyes: *Sortűz Szegeden 1956. október 26-án. Szegedi Műhely, 1996–1997*.

KAHLER–M. KISS, 1997.

Kahler Frigyes–M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?* Budapest, Püski–Kortárs, 1997.

KAJÁRI, 1996.

Kajári Erzsébet (összeáll. és bev.): *Rendőrségi napi jelentések. 1956. október 23–december 12. Első kötet*. Budapest, Belügyminisztérium–1956-os Intézet, 1996.

KAJÁRI, 1997.

Kajári Erzsébet (összeáll. és bev.): *Rendőrségi napi jelentések. 1956. december 13–december 31. Második kötet*. Budapest, Belügyminisztérium–1956-os Intézet, 1997.

KENEDI, 1989.

Kenedi János (szerk.): *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9*. Budapest, Századvég–Nyilvánosság Klub, 1989.

KIS, 2002.

Kis József: *A borsodi perek (1956–1961)*. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2002.

KIS, 2003.

Kis József: 1956. november 4-e utáni illegális csoportok Miskolcon. In Á. Varga László (szerk.): *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések. II*. Budapest, Nagy Imre Alapítvány, 2003. 205–226. o.

KISS, 2002.

Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége. Szeged – 1956*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2002.

KÓRÓDI, 1959.

Kóródi József: *A borsodi iparvidék*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959.

KOVÁCS, 1992.

Kovács Béla: *A Debreceni Forradalmi Bizottmány munkájáról*. In Simon Zoltán (szerk.): *A vidék forradalma*. Debrecen, Az 1956-os forradalom történetének Hajdú-Bihar Megyei Kutatócsoportja, 1992. 17–23. o.

KOZÁK–MOLNÁR, 1993.

Kozák Gyula–Molnár Adrienne (szerk.): *„Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni!” Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből*. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1993.

KOZÁRI, 1998.

Kozári József: *Forradalmi események Heves megyében a hadsereg jelentései alapján*. In Tímár Lajos–Valuch Tibor (szerk.): *Rákositól Kádárig. Fejezetek a legújabbkori magyar történelemből*. Debrecen, KLTE Történelmi Intézet, 1998. /Jelenkortörténeti Műhely 1./ 123–138. o.

KOZÁRI, 1999.

Kozári József: *1956 októbere a főiskolán*. Pro Lyceo Agriensi. Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 1999. 169–181. o.

KOZÁRI, 2000.

Kozári József: *Adalékok Gyöngyös 1956-os történetéhez*. In Horváth László (szerk.): *Mátrai tanulmányok*. Gyöngyös, Mátra Múzeum, 2000. 223–241. o.

- KÖRÖS, 1971.
Körös Gábor (főszerk.): *Bács-Kiskun megye gazdasági és kommunális fejlődésének 25 éve*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Tanács V. B. 1971.
- KÖRÖSI-TÓTH, 1997.
Körösi Zsuzsanna-Tóth Pál Péter (szerk.): *Pártok, 1956. Válogatás 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből*. Budapest, 1956-os Intézet, 1997.
- KÖVÉR, 1998.
Kövér György: *Losonczy Géza (1917–1958)*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998.
- KRAJKÓ, 1974.
Krajko Gyula (szerk.): *Békés megye gazdasági földrajza*. Békéscsaba, Békés Megyei Tanács, 1974.
- KUN, 1977.
Kun László: Az 1956-os ellenforradalom támadásának kibontakozása, a proletárdiktatúra helyi szerveinek felszámolása Miskolcon és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. In Román János (szerk.): *Borsodi Levéltári Évkönyv, I.* Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1977. 233–280. o.
- KUN, 1980.
Kun László: A szocialista konszolidáció első hetei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. 1956. november 4–19. In Román János (szerk.): *Borsodi Levéltári Évkönyv, III.* Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1980. 239–280. o.
- KUN, 1981.
Kun László: Politikai harcok Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1956. november 18–december 11. között. In Román János (szerk.): *Borsodi Levéltári Évkönyv, IV.* Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1981. 239–283. o.
- LŐCSEI, 1999.
Lőcsei Pál: Békéscsaba tizenkét napja az 1956-os forradalomban. In Ständeisky Éva-Rainer M. János (szerk.): *Évkönyv, 1999. Magyarország a jelenkorban*. Budapest, 1956-os Intézet, 1999. 282–300. o.
- MAROSÁN, 1989.
Marosán György: *A tanúk még élnek*. Budapest, Hírlapkiadó, 1989.
- MAROSVÁRI, 1993.
Marosvári Attila (összeáll.): *A forradalom kronológiája*. Szeged. 1993. október.
- MOLNÁR A., 1991.
Molnár Adrienne: Vargabetűk. Adalékok Földvári Rudolf életútjához. *Északmagyarország*, 1991. február 9.
- MOLNÁR J., 1988.
Molnár János: A politikai struktúra változásai 1956 őszén Magyarországon. *Párttörténeti Közlemények*, 1988/2. sz.
- NAGY, 1970.
Nagy József: *A szocializmus építése Heves megyében (1945–1969)*. Eger, Heves Megyei Tanács Művelődési Osztálya, 1970.
- NOVÁK, 1998.
Novák László (szerk.): *Jász-Nagykun-Szolnok megye kézikönyve*. H. n., CEBA Kiadó, 1998.
- ORBÁN, 1970.
Varga Gáborné (főszerk.)-Orbán Sándor (közrem.): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabbkori adattára*. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács V. B., 1970.
- RAINER, 1992.
Rainer M. János: Budapest és vidék 1956-ban. In Simon Zoltán (szerk.): *A vidék forradalma*. Debrecen, Az 1956-os forradalom történetének Hajdú-Bihar Megyei Kutatócsoportja, 1992. 37–48. o.
- RAINER, 1999.
Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958*. Budapest, 1956-os Intézet, 1999.
- RÁSÓ, 1998.
Rásó József: *1956 dokumentumai a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban*. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1998. /Acta Archivistica 5/
- SOLTÉSZ, 1993.
Soltész István: Egy interjú töredékei. *Szabolcs Szatmári Szemle*, 1993/4. sz.
- SÓLYOM-ZELE, 1957.
Sólyom József-Zele Ferenc: *Harcban az ellenforradalommal*. Budapest, Móra Kiadó, 1957.
- SZAKOLCZAI, 1996.
Szakolczai Attila: A győri 1956. In Bana József és mások (szerk.): *Győr 1956. Dokumentumgyűjtemény I–II.* Győr, Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, 1996. 3–51. o.
- SZAKOLCZAI, 2000.
Szakolczai Attila: Tömegmozgalmak Miskolcon, 1956. október 25–26. In Körösi Zsuzsanna és mások (szerk.): *Évkönyv, 2000. Magyarország a jelenkorban*. Budapest, 1956-os Intézet, 2000. 303–323. o.
- SZECSKÓ, 1996.
Szecskó Károly: *Egri egyetemi tervek az 1945 és az 1948 közötti években*. Eger, Heves Megyei Levéltár, 1996. /Archívum 14. A Heves Megyei Levéltár Közleményei/ 191–218. o.
- SZEREDA-RAINER, 1996.
Szereda, Vjacseszlav-Rainer M. János (szerk.): *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.
- SZOLNOK, KSH, 1957.
Szolnok megye fontosabb statisztikai adatai, 1956. Szolnok, KSH Szolnok Megyei Igazgatósága, 1957.

TAJTI, 1995.

Tajti Erzsébet: *Sortűz Tiszakécskén 1956-ban*. Tiszakécske, Tiszakécskei Honismereti Kör, 1995.

TÓTH, 1996.

Tóth Ferenc (összeáll.): *Az 1956-os forradalom Makón a dokumentumok tükrében*. Makó, Szirbik Miklós Társaság, 1996. /Szirbik Miklós Társaság füzetek 4./

UNGOR, 1971.

Ungor Tibor: *A felemelkedés útján*. Szolnok, Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat, 1971.

UNGVÁRY, 1991.

Ungváry Rudolf: *Utána néma csönd. A miskolci egyetem 1956-os diákpármentjének története*. Budapest, TIB-1956-os Intézet, 1991.

VAJTAI, 1995.

Vajtai István: *Közelharc. Önéletrajzi tépelődések*, 1974. Szeged, Baross Öregdiákok Szövetsége-Somogyi Könyvtár, 1995.

VALUCH, 1996.

Valuch Tibor: „Ötvenhatosok”. Debrecen, Cívus Kiadó, 1996.

VALUCH, 1998.

Valuch Tibor: Társadalmi változások és az agrártársadalom Hajdú-Biharban 1948 és 1965 között. In Tímár Lajos-Valuch Tibor (szerk.): *Rákositól Kádárig. Fejezetek a legújabbkori magyar történelemből*. Debrecen, KLTE Történelmi Intézet, 1998. /Jelenkortörténeti Műhely, 1./ 46-60. o.

VIDA, 1989.

Vida István (szerk.): *1956 októbere Szabolcs-Szatmár megyében. Dokumentumok*. Nyíregyháza, MSZP Szabolcs-Szatmár megyei és Nyíregyháza városi szervezete, 1989.

VIDA, 1995.

Vida István: Lupkovics György kisgazdapárti politikus 1956. októberi politikai programtervezete. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 1995/3. sz.

VIDA, 1998.

Vida István (szerk.): *1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok*. Budapest, MTA Jelenkorkutató Bizottság, 1998.

VÖLGYESI, 2001.

Völgyesi Zoltán: *Kisvárosi történet. Az 1956-os forradalom és a zsidóellenes megmozdulások Hajdúnánáson*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Á. Varga László 393

Abavári József 363

Ábrahám Antal 205, 209,
214

Ábrahám László 152, 176

Abrudbányai Iván 204

Aczél Tamás 271

Ács Lajos 242

Ács Sándor 151, 171

Ádám Ferenc 171, 187

Agatity József 66

Almási István 222

Altordai Sándor 372-374

Andics Erzsébet 378, 385

Andrásfi Jenő 6

Andrási József 351

Angyal András 159, 181

Angyal István 49

Angyal Károly 46, 53

Antal Gyula 141, 144, 153-155

Antal József 370-372

Antalköz József 149

Antony János dr. 48, 50, 65-
67Apor Gyula 88, 92, 94, 101,
112Apró Antal 139, 158, 182, 193,
231, 242, 281, 345, 374,
385

Arany László 48, 71

Arday Lajos 223

Argel János 183

Aszódi Imre, dr. 357, 358

Asztalos János 301

Áts Vilmos 222

Avemaria Brunó 210

Babay István 64

Babicz Béla 323

Babits László 139, 142, 147,
153, 154, 159

Bácskai Kornél, dr. 66

Bagossy Imre 237

Bajnok Dezső, dr. 281, 287

Bajtai Károly 344

Bajzáth István 315

Bakonyi Sándor 54

Bakos István 69

Balázs Géza 141

Bálint Ferenc 223

Bálint József 178

Bálint László 49, 389

Balogh István 255, 389

Balogh István páter 329

Balogh László 273, 279, 280,
297

Bán István 323

Banda István, dr. 313

Bánszky János 321

Barankovics István 270

Baráth István 119

Bárdos Lajos 279

Bárdos Rezső 292

Barota Mihály 323

Baróti Dezső 205, 209, 226

Bársony Ferenc 58, 71, 72,
389Barta László 203, 204, 211,
217, 218, 220, 221, 225,
229, 231, 389

Bartha Béla 195

Bartha László 326

Bartók László 274, 280

Bartos András 48, 50, 52, 53

Bartus Sándor 139, 145

Bata István 41, 88, 374

Bathó Péter 354

Bebrits Lajos 158

Becsei József 79, 389

Beethoven, Ludvig von 289

Békefi Gabriella 382

Belényesi Mihály 42, 43

Belényi Gyula 201, 202, 207,
212, 235, 389, 390

Bencs Károly 323, 329

Bencsik Mátyás 116

Benjamin László 236

Benkei András 324, 325

Benőcs Bertalan 141

Berecz Ignác 184

Berei Andor 378, 385

Berki Mihály 74, 371, 386,
390

Berzsenyi György 291, 297
 Besenyei Sándor, dr. 297
 Bettes László 273
 Bibó István 22, 34
 Biczó Gyula 90–92, 94, 112
 Bihari Sándor 124, 128, 163
 Birkás Imre 114, 120
 Bíró Ferenc 255
 Bíró István 348
 Bíró József 291
 Bíró Lajos 271, 273, 274, 279, 280, 282, 289, 297
 Bíró Sándor 54, 62–64
 Bitskey Aladár 298
 Bitskey Károly 208
 Blahó János 202
 Blanár Mihály 310
Blazovics László 389
 Bobek Károly 69, 76
 Bocskai István 10
 Bod Andor 124, 128
 Bodánszky Tibor 328, 335
 Bogár Károly 125, 130, 133, 135, 136, 139, 156, 157
 Bogdány Károly 68
 Bognár Ferenc 44, 51, 53, 60–66
 Bognár József miniszter 281
 Bognár József, Kecskemét 37
 Bohó Róbert 202
 Boldizsár Iván 271
 Bóna Barnabás 96, 101, 104, 114
 Bonczos Miklós 35
 Borbély László 168
Boreczky Beatrix 202, 390
 Boros István 296
Borsodi György 71
 Borszéki Lajos 46
 Bóta Antal 295
 Bóta István 295

Bozsik Pál 178
 Bozsó József 222
 Böröcz Jenő 66
 Böszöri Mihály 174
 Brezsnjev, L. I. 375
 Bucsei István 160
 Bucsi Jenő 141
 Buda Ferenc 236
 Budai András 306
 Budai György 294
 Bujdos Géza, dr. 330
 Bujdosó György 255
 Bulyáki Ferenc 357
 Burkus Sándor 165
 Buruzs János 208
 Buzi Károly 119
 Büchler József 204
 Czaga István 273, 289, 298
 Czakó József 72
 Czelláth Mihály 183
 Czottner Sándor 125, 165
 Csákány Béla 202
 Csáki István 344, 345, 347, 348
 Csala Ilona 98
 Csapó János 223
 Csatári Dániel 236
 Csávás István 341
 Csege Géza 155, 180, 190
 Csepregi Bálint 230
 Csergő János 165
 Cserháti Sándor 103
Cservenyák László 390
 Csicsely Mihály 115
 Csigi Noémi 54
 Csík Antal 69
 Csizmek János 255
 Csomor Lajos 292
 Csontos Mihály 154

Csoóri Sándor 34
 Csóra József 245, 252, 260
 Csorba László 13, 242, 243, 254, 259, 264, 371
 Csőke János 351
 Csulák János 197
 Csutak Emil 197
 Daczó József 34–37, 40, 42, 44, 46–48, 58, 71
 Dallos Ferenc 36, 37, 40, 42, 44–48, 51, 58, 63–65, 71, 72
 Dancs József 178,
 Dancsi József 25, 343, 344, 346, 348–349, 356, 357, 359–361, 363, 367, 369, 374, 379, 380, 382–384
 Dandé Mihály 97
 Dandos Gyula 306, 308, 319
 Danilovics József 256
 Dankó Sándor 341, 387
 Dárdai Vilmos 68
 Darin Sándor 128, 166, 321
 Darvas József 302
 Dávid Ferenc 341, 342, 361
 Deák Jenő 100
 Deák József 330
 Debreceni László 311, 313
 Debreczeni Lajos 119
 Dede László 244, 253, 254
 Dékány József 216
 Deme László 179
 Demjanovics Arnold 312
 Demjén János 188
 Déri Ernő 125, 127–129, 131, 132, 138, 139, 142, 156, 177, 180, 181
 Dezsán József 294
 „Dezsőffi Márton” 153
Dikán Nóra 147, 188, 302,

303–309, 311–315, 318, 322, 325, 327, 329–331, 333, 334, 336, 390, 391
 Dimitrás Mihály 95
 Dióssi György 89
 Dobi Imre 114, 128, 129
 Dobronyi István 315
 Dóda Sándor 216
 Dombó István 42
 Domokos László 97, 118
 Domonkos János 55
 Donáth Ferenc 34, 237, 238
 Dorkó József 288
 Dornbach Gyula 128, 149, 183
 Doros Imre 139, 143, 181
 Draskóczi Béla 173
 Dropán Ferenc 370, 371
 Dudics József 318
 Dunai alezredes 142
 Éber Sándor 40
 Éberth István 145, 153, 155, 158, 166
 Ecsedi Pál, dr. 330
 Egyed Antal 283
 Elketz Balázs 40
 Endrész János 183
 Erdei Ferenc 34, 35, 50, 79, 281
 Erdei István 204, 210, 216, 219, 221, 224, 225, 228
 Erdélyi Gábor 254
 Erdélyi Károly, tolmács 378, 379
 Erdélyi Károly, Kecskemét 55
 Erdész Sándor 363
 Erdős József, Gyula 97
 Erdős József, Kecskemét 58
 Erdős Péter 341
 Erdősi József 70
 Éri Lajos 101

Érsek Zoltán 149
 Fábián Ferenc 223, 227
 Faragó Imre 49
 Faragó Sándor 251
 Farkas Attila 350
Farkas Csaba 202, 208, 391
 Farkas István 138, 139, 154, 156, 157, 160
Farkas József 302
 Farkas József, Nyíregyháza 302
 Farkas Károly 255
 Farkas Mihály miniszter 125, 126, 204, 347
 Farkas Mihály, Gyulavári 119
Fazekas Árpád 307, 309, 318, 391
 Fazekas János 328
 Fazekas Zoltán, dr. 356–358, 376, 380
 Fecke László 9
 Fehér százados 132
 Fehérdi József, ifj. 285, 24, 298
 Féja Géza 105, 106
 Fekécs József 53
 Fekete Ferenc 327
 Fekete Ignác 313
 Fekete István 351
 Fekete László 129, 156, 157, 162, 166, 177
 Fekete Pál 85, 87–90, 92, 101, 106, 109–112
 Fekete Simon 129, 183
 Fekszti István 302–305, 310, 322, 324
 Fenesi Mihály 120
 Ferenc Antal 148
 Ferencz Béla 61, 62, 68, 69
 Ferenczi Ferenc 42, 43, 46, 48, 53

Ferenczy Erika 96, 357, 376
 File György 315, 317
 Filep István 341, 351, 368, 391
Filep Tibor 37, 48, 236, 238, 255, 263, 318, 391
 Flórián Ambrus 149
 Fodor Ferenc 255
 Fodor Mihály 342, 345
 Fogarassi Mária 223
 Fogarassy György 313
 Fonád József 362
 Forgó László 208
 Forrai István 205
 Földesi Tibor 223, 232
 Földvári Rudolf 10, 14, 18, 21, 25, 124–137, 139, 140, 145, 146, 154–157, 159–166, 170, 172, 173, 177, 178, 180, 182, 185–194, 272, 273, 391, 394
 Francia Kiss Károly 54
 Freimann Lajos 144
 Fridvalszky Béla 354
 Friss István 378
 Futó József, dr. 223
 Fülöp Mihály 212, 217, 229
 Für Lajos 236, 243, 244, 253, 254
 Füstös Béla 53
 Füzesi Ottó 88, 94
 Gaál Gyula 261
 Gácsi László 232
 Gál Imre 103
 Gál János 277
 Gál Lajos 265
 Gál Zsuzsa 343
 Galamb István 36
 Galánffy László 136
 Gálffy Imre 163

Gáll Zsigmond 250
 Galló László 39
 Ganz Manfréd 142, 195
 Garab Imre 253, 254
 Garai Mihály 327
 Garami Gyula 255
 Garas Tibor 61
 Gáti Gyula 141, 142, 144
 Gáti Imréné 153
 Gáti Szabolcs 183
Gazdag István 238, 257, 258, 262, 391
 Gedei Árpád 54
 Gellei Kornél 344
 Gellért Károly 130
 Gerencsér Miklós 346, 347, 356–358, 360
Gergely Ferenc 35, 36, 40, 43, 50, 65, 66, 68, 69, 75, 391
 Gerő Ernő 12, 14, 37, 38, 84, 85, 131, 133, 238, 287, 296, 343, 377, 378
 Góbor Ferenc, ifj. 69, 70
 Gombos Aladár 70
 Gónusz Sándor 128
 Gosztonyi István 220, 225, 227
Gosztonyi Péter 349, 392
 Görbe János 239
 Görgényi Artúr 148, 171
 Görgényi István 262
 Götzinger Károly 288, 297
 Grégász József 288
 Grokoly Ágoston 173
 Grómusz Mária 142,
 Grósz Károly 125, 127–129, 155, 156, 165, 172, 177, 180, 181
 Grynaeus Tamás 208, 224
 Guba Dezső 297

Gubacsi József 317
 Gubán Dezső 288
 Gulyás István 316
 Guy László 118
 Gyáni Imre 215, 216
 Gyárfás János 142, 171
Gyarmati György 390
 Gyenes István 255
 Gyertyás Sándor 216
 Gyöngyösi Béla 154
 György László 346
 Györgyi Antal, dr. 107
 Győri Pál 55
Györkei Jenő 109, 206, 374, 379, 392
 Gyulai Mihály 42, 48, 50–52, 55
 Gyulavári József 66
 Gyurkó Lajos 12, 18, 37–46, 48, 51, 55, 74, 206, 207, 294
 Hagymási Jenő 370–372
 Hajagos Károly, B. 48, 62–66
 Hajda László 224
 Hajdú Ferenc 211, 232
 Hajdú József 17
 Halanda István 48, 51
 Halápi József 202
 Halász Gyula 207, 214, 215, 220
 Hámori Károly 139
 Hamvas Endre 226
 Hanák Endre 50
 Hatvani Viktor 148, 170, 171
 Havas Rudolf 61
 Haviár László 175
 Háy Gyula 34
 Házi Jenő 66
 Hegedűs András 133

Hegedűs B. András 51, 59, 119, 198, 392
Hegyi András 202, 392
 Hegyi Imre 161, 164, 179
 Helcsuth Tibor 171
 Herczeg Ferenc 181, 182
 Hering Béla 216, 217, 231
 Heródek János 73
 Hetényi Miklós 38
 Hevessy József 261, 262
 Hidas István 378
 Hódy György 48, 50
 Holczer László 280, 289
 Hollós Ervin 203
 Hollós Sándor 38
 Homoki Imre 74
 Homoki József 54, 62
 Homoki László 48, 55
 Homolya András 173
 Horthy Miklós 352
 Horváth Dezső 255
 Horváth Gábor 55
 Horváth János 139
 Horváth Károly, Debrecen 241, 261
 Horváth Károly, Ózd 149
Horváth László 393
Horváth Miklós 109, 206, 374, 379, 392
 Horváth Sándor 312
 Hrabovszky László 23, 88–90, 92, 94
 Hruscsov, Ny. Sz. 388
 Hubicska Zoltán 304, 314–317, 319, 324
 Hunya Árpád 46, 48, 50
Huszár Tibor 235, 392
 Huzsvai Gyula 90, 92, 94
 Imre Béla 359
 Irinyi Károly 236

István Pál 103
 Ivádi József 288
 Izsák István 309, 310, 321
Izsák Lajos 92, 105, 106, 126, 131, 132, 140, 148, 153, 158, 159, 392
 Jankovics Lajos 358, 360
 Jánosi Ferenc 60
 Janza Károly 48, 52
 Járomi József 354, 359, 363, 34–374, 392
 Jenei Andor 119
 Jenei Imre 132, 134, 141, 153, 158, 159, 181, 198
 Jerkovics Sándor 48
 Jobb László 272, 279, 280, 298
 Jónás Tibor 165
 Joszt István 222, 224
 József Attila 9
Juhász Antal 389
 Juhász György 91
 Juhász Imréné 349, 380
 Juhász K. Béla 355
 Juhos Lajos 334
 Julow Viktor 236
 Kabai Dezső 314–317, 319, 324
 Kablay Lajos 346, 349, 355, 357, 369, 371, 379, 380
 Kádár János, Eger 294
 Kádár János 24–27, 40, 50, 65, 70, 94, 114, 118, 135, 142, 177, 186, 187, 190, 257, 261, 272, 295, 296, 304, 324, 357, 374, 375, 377–380, 385, 387, 391, 393, 396
 Kádas Géza 298

Kádas Tibor, dr. 111
Kahler Frigyes 33, 39, 41, 131, 134, 208, 392
Kajári Erzsébet 69, 75, 90, 92, 182, 184, 185, 188, 191, 193–196, 230, 240, 258–261, 264, 385, 393
 Kajtor János 171
 Kálmán István 344, 346–348, 361, 377, 380, 383, 387
 Kántor Imre 212
 Kaposváry Gyula 341, 342
 Kara Balázs 54
 Karácsonyi Ferenc 216
 Karajkó János 66
 Karsai Lajos, dr. 293
 Kaskó István 88, 90, 92, 101, 108, 111, 112
 Kátai Sándor 348
 Kávási Ferenc 103, 120
 Kelemen Gyula 225
 Kelemen János 119
 Keller János 136, 137, 181, 182, 194
Kenedi János 49, 50, 158, 161–163, 166, 310, 328, 329, 349, 393
 Kerek István 36, 43, 65, 67
 Kerékgyártó Antal 304
 Keresztes Mihály 230
 Kertész László 236, 238
 Kéthly Anna 204
 Király Béla 50
 Király József 208, 228
 Királyfalvi Miklós 301
 Királyházi Sándor 222, 232
Kis József 183, 184, 198, 393
 Kiss Ernő 217
 Kiss Ferenc 236, 252, 253
 Kiss Imre 201
 Kiss István 175

Kiss József 155–157, 158, 160–162, 165, 166, 177, 194
 Kiss Károly, MSZMP 70
 Kiss Károly, dr., Kecskemét 54
 Kiss Menyhért 88
 Kiss Mihály, M. 55
 Kiss Pál 216
 Kiss Szaléz páter 270,
 Kiss Tamás 203, 204, 393
 Klaukó Mátyás 116
 Klein Sándor 344
 Knéz András 159, 181
 Kocher László 71
 Koczogh Ákos 236
 Kocsány Gyula 306, 322, 325
 Kocsár József 356, 357, 360
 Kollonai Béla 308
 Komenczi Lajos 279
 Komjáthy Ferenc 94, 114
 Komócsin Mihály, Eger 273, 278
 Komócsin Mihály, Szeged 215, 231
 Komócsin Zoltán 236, 237, 240, 242, 244
 Kontra László 258, 263
 Kónya Albert 165, 203
 Konyev, I. Sz. 377
 Koós István Béla 155, 158
 Kormány Lajos 216
 Kormos Sándor 287
Kóródi József 123, 393,
 Korom István 60
 Korompai János, dr. 167, 281, 282, 287, 291, 297
 Kósa András 326, 327
 Kósa József 312
 Kossa István 375, 379, 385
 Kossovics Gyula 132
 Kossuth Lajos 9

- Kovács András 118
 Kovács Balázs 173, 174, 185
 Kovács Béla 243, 254, 393
 Kovács Gyula, Heves 296
 Kovács Gyula, Szeged 223
 Kovács Imre 329
 Kovács István, Miskolc 181
 Kovács István, Kecskemét 60
 Kovács Istvánné Tápai Mar-
 git 60
 Kovács József 100
 Koval Pál 179–182, 187
 Kovács József, Szeged 203,
 209, 222, 223, 225–227,
 232
 Kovács József, Tiszacsege 251
 Kozák Gyula 125, 393
 Kozári József 271, 276, 277,
 393
 Köcze Lajos 90
 Kóhalmi Dezsőné 181
 Köles Pál 94, 106
 Kőműves József 204
 Körmöczi József 274, 294
 Kőrös Gábor 32, 394
 Kőrösi Zsuzsanna 226, 394,
 395
 Körtvélyesi Sándor 173
 Kövér György 236, 237, 253,
 394
 Kövér Tibor 334
 Krajko Gyula 79, 80, 82, 394
 Kristóf Bertalan 86, 112
 Kriston László 323
 Kuczka Péter 302
 Kucsra László 132, 137, 141,
 143
 Kujbus István 255
 Kukucska János 180–183, 185,
 186, 193
 Kulcsár Ferenc 236, 239, 242
- Kummer Károly 172, 178, 179,
 198
 Kun László 143, 180, 189,
 394
 Kurdics József 63
 Kurucz József 380
- Laboda László 154, 170, 187
 Lachata István 100
 Ladányi Benedek 205
 Ladányi Endre 364
 Lakatos László 368
 Lakatos Sándor 330
 Laki László 66
 Láposi Gyula 251
 Lázár Ákos 63, 68
 Lazur Barna 224, 227
 Lejtényi András 203, 204
 Lelkes Péter 66
 Lendvai Vilmos 291
 Lengyel Antal 312, 319, 323,
 324, 328
 Lengyel István 144
 Lengyel János 343, 344, 358
 Lengyel Zoltán 35, 76
 Lenin, V. I. 342
 Leopold Oszkár 59
 Lévai József, dr. 287
 Lévai Sándor 93
 Liechtenstein Sándor 55
 Lintallér László 294, 295
 Liszt Vilmos 74
 Lóczy János 314, 318
 Lopkovitz István 127
 Losonczy Géza 10, 34, 85,
 131, 236, 237, 253, 293, 341,
 394
 Lovas István 90, 106
 Lovász Dezső 53
 Lovász Gerzson 363
 Lőcsei Pál 88, 91, 394
- Lőcsei Viktor 148, 170
 Lővei István 159, 160
 Lukács András 40, 46, 53,
 56, 74
 Lukács Gábor 60
 Lukács György 204
 Lukács Sándorné 223
 Lupkovics György 313, 319,
 326, 327, 396
 Luszká Emil 54
- M. Kiss Sándor* 41, 392
 Maár Sándor 110
 Mácsik János 196
 Mácsik Sándor 106
 Madách Imre 143
 Madaras Sándor 287
 Mádi Jenő 48, 54
 Magócsi Géza, dr. 35, 38, 46,
 47, 52, 54, 55, 58, 59, 76
 Magyar Sándor 177
 Majoros János 85
 Majtényi Sándor 137, 140, 141
 Makkai János 248, 250, 251
 Makkai Márton 260
 Makó százados 225
 Makuch Mihály 142
 Maléter Pál 50, 111, 225
 Mányi Erzsébet 119
 Márkus István 34
 Maróczki Géza 49
 Marosán György 65, 257, 374,
 375, 378, 379, 385, 394
 Marosfalvi Ernő 350
 Marosi Károly 223
 Marosvári Attila 215, 228,
 394
 Márton Sándor 217
 Mata József 274, 298
 Máté András 332
 Mayer Béla 166

- Medgyes Béla 362, 363
 Medve János 91, 95
 Meggyesi László 314, 330
 Méhész Árpád 69
 Ménes János 242, 244
 Mervó Zoltán 236, 257, 258
 Mesterházi Lajos 341
 Mészáros András 314
 Mészáros György 291
 Mészáros László 71
 Mészáros Pálné 303
 Mészöly Gyula 46, 52
 Meszticzky Sándor 24
 Mező Mihály 69
 Mihala Ferenc 166, 167, 198,
 321, 360
 Mihály Gábor 97, 98
 Miklós Gergely 53
 Miklós Zoltán 141, 142
 Mikojan, A. I. 375
 Mikulás Gábor 176
 Miskolci István 287
 Miskolczi alezredes 346
 Mizsei Béla 178
 Móczár Pál 216
 Mód Aladár 34, 35
 Mogyorósi Imre 251
 Molnár Adrienne 89, 124,
 125, 130, 148, 153, 393, 394
 Molnár Erik 158
 Molnár Frigyes 58, 70–72
 Molnár János 355, 394
 Molnár Jenő 302, 307, 310,
 320, 321, 324, 329, 330,
 332
 Molnár József 332
 Molnár László 125
 Molnár Mihály 89–91, 114,
 115, 117
 Mondok József 380
 Mónos János 197
- Murczkó Károly 324
 Münnich Ferenc 180, 319,
 374, 375, 386
 Nádas József 324
 Nádházi János 93, 99, 107,
 113, 116
 Nádor Ferenc 43
 Náfrádi György 217
 Nagy Antal 303
 Nagy Attila 134–137, 144–
 146, 154, 156–158, 162,
 170, 177, 178, 321
 Nagy Barna (Barnabás) 137,
 138, 140, 160, 183, 184, 187
 Nagy Béla 49, 61
 Nagy Gábor 243
 Nagy György Sándor 216
 Nagy Gyula 333
 Nagy Imre 14, 20, 26, 27,
 35–38, 40, 45, 49, 54,
 59–61, 81, 83, 92, 124, 125,
 127, 133–135, 165, 167, 169,
 177, 178, 182, 192, 204,
 235, 237–239, 241, 253,
 254, 256, 257, 262, 271,
 272, 278, 290, 291, 293,
 296, 310, 327–329, 331,
 335, 356, 357, 373
 Nagy István, Szolnok 368
 Nagy István 49, 66–68
 Nagy István, Cs. 314
 Nagy József 270, 394
 Nagy József, dr. 295
 Nagy Józsefné 165
 Nagy Lajos, Kecskemét 42,
 76
 Nagy Lajos, Miskolc 183
 Nagy Lajos, Orosháza 99,
 116, 120
 Nagy Ottó 140, 143, 145
 Nagy Pál, dr., Jászberény 354
- Nagy Pál, Eger 273, 280, 282
 Nagy Sándor, ifj., Kecskemét
 38, 44, 51, 52, 60–63
 Nagy Sándor, Mezőkovács-
 háza 95, 114, 119
 Nagy Szeder István 56, 63
 Nagy Zoltán 246, 251
 Nagyfejeő János 170
 Nagypál József 135, 172
 Nánássy István, dr. 330
 Nap József 314
 Négyökrű József 212
 Némedi Lajos, dr. 272, 274
 Nemes István 217
 Nemeskéri József 63, 65
 Németh Béla 380
 Németh Győző 39, 60
 Németh Imre 126, 164, 179
 Németh István 153, 154
 Németh Károly 37, 205, 208
 216
 Novák Ernő 315
 Novák László 340, 395
 Novota (Kálmán) Miklós 287
- Nyemcsók József 100
 Nyers Rezső 71
- Okos Miklós 287
 Oláh József 152
 Oláh László 322, 323
 Oláh Sándor 307
 Olasz Ferenc 368
 Ombódi Károly 321
 Ónodi György 325
 Oprendek Sándor 195
 Orbán Sándor 123, 124, 395
 Orendás Béla 359
 Orgoványi István 55
 Ormos László 314
 Orosz Ferenc 324

Orosz László dr. 34, 46, 54, 68
 Orosz Miklós 285
 Orosz Nándor 247
 Ország István 373
 Oszlács Béla 230
 Osztermann Béla 42, 65, 66
 Ott József 41, 53, 54
 Ölteczky Gyula 100
 Öry Endre 316
 Pácza Sándor 150, 168–170, 185
Páczelt Istvánné 163
 Pál István 322
 Pala (Derbál) Lajos 367, 368
 Palásti Gyula 367, 368
 Pálfi Dániel 50
 Pálfi Ernő 325, 326
 Pálffy Tamás 88
 Palotás József 214, 223, 224
 Pándi Pál 34
 Pankovics Józsefné 70
 Papp András 330, 332, 334
 Papp István 383
 Papp János 172, 179
 Papp József 261, 262
 Papp László 163
 Papp Miklós 137, 153–157, 160, 165, 178, 188
 Papp Pál 255
 Papp Sándor 208
 Papp Simon György 311, 321, 329
 Parti Józsa Árpád 148
 Pásztor József 328, 329
 Pataki Attila 168
 Pataki Ede 66
 Pataki Ferenc, dr. 46
 Pataki Sándor 255
 Patocskai László 67
 Pátzay Pál 306
 Paulai János, dr. 66
 Pauló Lajos 346
 Pavlovics Mihály 316
 Perbír József, dr. 16, 21, 25, 203, 209, 221–228, 232
 Pereszlényi Ottó 286
 Perlaki János 98
 Pestuka Dezső 66
 Peták Mátyás 117
 Petényi József 307, 315, 317, 319
 Péteri József 176
 Petőfi Sándor 9, 239
 Petőfi Sándor, Kecskemét 58
 Petri István 143
 Pfiégler Károly, dr. 144
 Pintér Dezső 347, 348
 Pintér István 307, 319
 Piros László 133
 Piroska Ferenc 218
 Piroska János, dr. 217
 Piskolczy László 245
 Póka Márton 333
 Polányi György 226
 Polgár János 106, 114
 Poljakov ezredes 289
 Pollák Dénes 167
 Polónyi Szűcs Lajos 383
 Pósadt Tóth Bertalan 174
 Potemkin Károly 372, 373
 Prágai Zoltán 151
 Prieszol József 190, 193
 Prohászka Károly 368
 Pullai Árpád 242, 256, 257
 Pullay Béla 48, 54, 55, 60, 62–66, 68, 69
 Puskás Dezső 318, 319
 Puskás János 287
 Pusztai András, dr. 354
 Putics József 58
 Putnoki László 273, 288, 289
 Rácz Ferenc 216
 Rácz Gyula 48
 Rácz István 305, 307–309, 311, 317, 319, 323, 324, 326, 328
 Rácz Mihály 294
 Rácz Sándor 192
 Ráduly József 144
Rainer M. János 57, 136, 204, 375, 394, 395
 Rajk László 125, 202, 203
 Rákóczi Lajos 279, 281
 Rákosi Mátyás 33, 35, 84, 85, 118, 186, 239, 241, 271, 296, 378, 391, 393, 396
Rásó József 129, 132, 136, 137, 144, 145, 147, 167, 175, 179–182, 189, 194, 195, 335, 395
 Rátonyi Gábor 311
 Redele Sándor 150, 151
 Reile Géza 56
 Reismann (Rejtő) Andor 54
 Reményi József 193, 194
 Reményi Sándor 157, 160
 Renn Oszkár 128, 134
 Renner Péter 184
 Répa Sándor 221
 Révész László 54
 Rezső Ferenc 295
 Ricsei Balázs 237
 Rimán János 181
 Rivnyák Károly 176
 Rohács Gyula 163
Román János 394
 Rozgonyi Ernő 136, 137, 141, 142
 Rózsa Kálmán 274

Rózsa Sándor 48, 55
 Rutz László 109
 Sándor Béla 54
 Sándor László, Nyíregyháza 320
 Sándor László, Debrecen 255
 Sándor László, Miskolc 131
 Sándor László, Ungvár 375
 Sánta Ferenc 34
 Sántha Kálmán 235, 392
 Sárdi Béla 302
 Sárkány György, dr. 227
 Sárosi Gábor 52
 Sároosi János 184
 Schlett István 105
 Schober Tibor 286
 Schwarz Lajos 210
 Sebők András, dr. 380
 Shvoy Kálmán 220
 Simó Tibor 70
 Simon Ferenc 172
 Simon László 323
 Simon Zoltán 236
Simon Zoltán 389, 393, 395
 Simonffy György 87
 Simonyi Imre 93
 Sinkovits Gyula 385
 Sipos Gyula 202
 Sipos István 355
 Sipos Lajos 175
 Sisák Zoltán 112
 Skláncz Vince 273, 281
 Skultéthy Medárd 231
 Soltész István 323–325, 395
 Soltész József 196, 197
 Solymosi Ferenc 255
 Solymossi Mihály 255
 Solymossy Mihály 328
Sólyom József 45, 395
 Somogyi Jenő 372
 Soós Imre 94
 Soós József 98
Standeisky Éva 394
 Strelec János 144
 Sucin József 37, 39, 48, 51, 74
 Sugár Béla 226
 Suha Andor 288
 Sula János 175
 Sulyok Dezső 288
 Sütemegi Lajos 187
 Szabadella József 61, 225
 Szabó Béla 42, 50, 61
 Szabó Ernő 106, 115
 Szabó István, B. 226
 Szabó István, Baja 50
 Szabó István, Debrecen 257
 Szabó István, Mátészalka 328
 Szabó János államtitkár 226
 Szabó János, Kecskemét, aldozat 69
 Szabó János, Kecskemét, felkelő 42, 76
 Szabó Jenő 90, 94, 101
 Szabó József 51
 Szabó Kálmán 383
 Szabó Károly, Kecskemét 71
 Szabó Károly, Kunhegyes 385
 Szabó Lajos, Kazincbarcika 149
 Szabó Lajos, Kecskemét 58
 Szabó Lajos, Szolnok 344
 Szabó László 66
 Szabó Lőrinc 129
 Szabó Sándor 387
 Szajlai Sándor 287
 Szakasits Árpád 54
 Szakáts Albert 149, 168, 190
Szokolczai Attila 49, 141, 143, 346, 395
 Szalay Jánosné 341
 Szalmási Lajos 150, 169
 Szántó István 386
 Szarka József 141
 Szarka Tibor 54
 Szarvasi György 94, 97, 108, 113
 Szász Gyula 98
 Szathmáry József 369
 Szatmári István 91, 96
 Szávai Endre 259
 Szebenyei Endre 202
Szecsó Károly 270, 395
 Szedő Lajos 261
 Szegedi Albertné 88
 Szegedi István 222, 223, 227
 Székely János 134
 Székelyhidi Ágoston 236, 238–240, 254, 262, 391
 Szekeres László 375
 Szél László 90–92
 Széll Jenő 10, 85
 Szemző Domonkos 287
 Szent-Györgyi Albert 226
 Szentkirályi Frigyes 42, 46, 47, 54, 56, 73
 Szentmártoni Sándor 306
Szereda, Vjacseszlav 375, 395
 Szigethy Attila 360
 Sziklai István 313
 Szilágyi Imre 244
 Szilágyi János 60
 Szilágyi József 10, 34, 36, 60
 Szilágyi László 21, 25, 305–312, 314–317, 319–324, 326, 327, 329, 330, 336
 Szilágyi Menyhért 334, 335
 Szilágyi Sándor 85
 Szinvavölgyi József 155, 161
 Szitovszky Zoltán 135, 157, 159, 177
 Szobonya Zoltán 76

- Szombathy István, dr. 285, 291, 297
 Szopkó Gyula 150–152
 Szőke Mátyás 334
 Szöllősi Károly 60
 Szőnyi Imre 217
 Sztálin, J. V. 342
 Szuszlov, M. A. 375
 Szűcs Miklós 37, 53
 Szűcs István 172, 179
 Szűcs János 310, 316
 Szűcs Lajos 371
 Szűcs László 261, 262
 Szűcs Sándor 311, 318
- Tajti Erzsébet* 58, 396
 Tajti Gyula 172
 Takács Ferenc 223
 Tamás János 146
 Tanító Árpád 96, 106, 115
 Taszler Mátyás 119
 Tatár Kiss Lajos 242, 244
 Telek Miklós 60
 Temes Gábor 52
 Terényi Antal 331
 Tibori János 85
 Tildy Zoltán 50, 104, 165, 226, 327
Tímár Lajos 391, 393, 396
Tiszai Lajos 375
 Tokár Vince 152, 176, 178
 Tomasovszky András 19, 306, 307, 310–312, 336
 Tombácz Imre 227
 Tompa András 274, 280, 298
 Tompa Sándor 174
 Torma Ferenc 372
 Tormássy Tibor 298
 Tóth Ágoston, dr. 223
 Tóth Dezső, Miskolc 161, 163
 Tóth Dezső, Tiszakürt 363
- Tóth Ferenc* 217, 218, 221, 228, 396
 Tóth Imre, Girincs 175
 Tóth Imre, Szeged 203
 Tóth Imre, Szolnok 345, 380, 387
 Tóth István Békéscsaba 16, 86–92, 94, 95, 106, 107, 109–112
 Tóth István, Edelény 148
 Tóth József 295
 Tóth Kálmán 120
 Tóth Károly 159
 Tóth László 51, 55
 Tóth Miklós 255
 Tóth Pál 195
Tóth Pál Péter 226, 394
 Tóth Sándor, Nyíregyháza 322
 Tóth Sándor, Eger, munkástanácselnök 282
 Tóth Sándor, Eger, MSZMP 288
 Tóth Sándor, Eger, áldozat 295
 Török Béla 48, 59
 Török István, Győr 49
 Török István, Hódmezővásárhely 208
 Török István, Ózd 149, 167, 168
 Török László 66
 Török Miklós 334
 Török Sándor 287
 Turbók Gyula 130, 131, 133, 135
 Tutsek Gusztáv 198
 Tündik László 251
 Tyihonov, Mihail 41
- Udvarhelyi András 148, 170
 Újhelyi Szilárd 237
 Újlaky Csaba 137, 138, 146
 Unatenszky Pál 304, 314, 315
Ungor Tibor 339, 396
Ungváry Rudolf 128, 130, 134, 136, 138, 141, 143, 145, 146, 176, 197, 198, 396
 Ury László 51, 54, 59, 62
 Usakov hadnagy 379
 Uszta Gyula 385
 Utassy Barnabás 296
 Uza Sámuel 294
 Vági Lajos 37, 41, 53
 Vágvölgyi Ferenc, dr. 42, 43, 48, 65
 Vajda László, 202
 Vajtai István, 202, 396
 Valkó Márton 138
Valuch Tibor 92, 236, 238, 241, 245, 255, 257, 261, 265, 391, 393, 396
 Varga Ferenc 373
Varga Gáborné 395
 Varga István 98
 Varga Jenő 71
 Varga Károly 302
 Varga Sándor 302, 304, 305, 310, 322, 329
 Varga Zoltán 189
 Varjú Mihály 279
 Várkonyi Elemér 310
 Várkonyi György 117
Vásárhelyi Judit 138
 Vaskó András 231, 232
 Vass Imre 244
 Vasvári Vilmos 220
 Vatai Albert 60
 Vedródi Gusztáv 380
 Végh György 304, 315, 319, 326

- Végvári László 66
 Veszprémi László 52
 Viczián Mihály 90
 Vida Ferenc 297
Vida István 164, 286, 287, 303–306, 308–311, 315–317, 320, 322, 323, 326–329, 396
 Vigh Illés 220
 Vincze Ferenc 66
 Viskolcz István 182
 Vita Árpád 153
 Vitéz Viktor 311
 Vízy Béla 208, 228
- Vlacsil Tibor 44, 46, 54, 62, 63
 Völgyesi Miklós 343
Völgyesi Zoltán 237, 238, 251, 396
 Vörös Balogh István 137, 153, 154
 Vörös Vilmos 39
 Wéber Lajos 226
 Wittner Jakab 75
- Zeke László 257, 259
Zeke Ferenc 45, 395
 Zombor Lajos 151, 172
 Zombori Lajos, id. 217
 Zombori Sándor 9, 13, 132, 134, 136, 138–141, 143–146, 153–160, 165–167, 176, 177, 181, 193, 198
- Zsemlye Ferenc 347, 349, 380
 Zsille Lajos 183, 196
 Zsíros Andor 90, 106
 Zsurakovszky Mihály 329
- Záhonyi Brunó 136, 145, 167, 198
 Zalavári József 38, 39, 43

HELYNÉVMUTATÓ

Abádszalók 365	Bécs 362	49, 52, 54, 56, 58–60, 62,
Abasár 277	Bedő 245	64–66, 68, 70, 84, 85, 88,
Abatújszántó 147	Békés 24, 80, 91, 92, 94–97,	93, 94, 101, 103, 108, 111,
Abatújvár 174	99, 102, 109, 110, 113	114, 116, 127, 129, 131–135,
Adács 277	Békéscsaba 10, 13, 14, 16, 19,	137–139, 149, 158, 161, 165,
Algyő 212	23, 24, 74, 79–81, 83,	174, 175, 181–183, 194,
Almáskamarás 79	85–89, 92, 93, 95, 96, 98,	203–206, 215, 225, 231,
Álmosd 261	103–107, 109–114, 116–119,	238, 242, 243, 250, 252,
Alpár 73	228	253, 257, 259, 272–277,
Apátfalva 222	Békéssámson 82, 99, 102,	312, 318, 322, 327, 329,
Arad 37, 109	105	335, 340, 343–346, 349–
Ároktő 191	Békésszentandrás 80	352, 356–358, 363, 372,
Ásotthalom 212, 215, 224	Bekölce 276	373, 378, 379, 385
Aszód 139	Bélapátfalva 270	Bugac 57, 72, 73
Auschwitz 362	Bélmegyer 99, 108, 117	Bükkszentmárton 276
	Berekböszörmény 260	
Bácsalmás 31, 43, 57	Berettyóújfalu 244, 246,	Cegléd 40
Bácsbokod 31	248, 249, 251, 259, 260,	Cibakháza 350
Bácsborsód 31	264	
Bagamér 261	Besenyőtelek 271	Csanádapáca 98, 109, 117
Baja 9, 17, 25, 31–36, 38–43,	Biharkeresztes 248, 261, 264	Csanádpalota 212, 221
46, 48–50, 61, 65–67, 69,	Biharnagybajom 247, 251	Csanytelek 229
72, 74	Biharugra 98	Csap 369
Balassagyarmat 17	Bódvászilás 173	Császló 334
Ballószög 57	Boldogkőújfalu 147, 174	Csegöld 334
Balmazújváros 246, 248,	Boldogkőváraltja 185	Csenger 312, 314, 332, 334
250,	Borsodnádásd 193, 273	Cserépfalu 174
Baskó 174	Botpalád 333	Cserépváralja 175
Bátor 275	Bucsa 102, 353	Cserkeszölő 352
Battonya 74, 79, 80, 91, 95,	Budapest 12–16, 20, 23, 25,	Csongrád 17, 43, 204–207,
97, 98, 100, 105, 110, 119	26, 33, 35, 37–39, 41, 48,	211, 216, 219–221, 229

Csorvás 110, 113	Ferencszállás 222	20, 22, 26, 27, 74, 86, 110,
Csökmő 260	Földeák 222, 229, 230	201, 202, 204, 205, 207,
	Földes 247, 250	210, 213, 215, 216, 219–
	Furta 247	222, 224, 225, 228, 231
Darvas 247, 249	Fülöpszállás 43	Hollóháza 178
Debrecen 9–13, 16, 19, 22–	Füzesabony 276, 294	Hosszúpályi 249
24, 61, 86, 91, 109, 136,	Füzesgyarmat 79, 101, 109	Hunya 99
178, 235–238, 240, 242,		
243, 245, 248, 252, 254–		
264, 303, 305, 312, 321,		
335, 371	Gerendás 80 105	Igrici 174
Demjén 276	Geszt 120	Izsák 39, 57, 60, 72
Derecske 246–248, 251	Girincs 175	
Dévaványa 79, 80, 93, 94,	Gödöllő 204, 289, 343	Jakabszállás 39, 57
100, 108, 118, 353	Gyálarét 224	Jánoshalma 57, 58, 61
Doboz 118	Gyoma 80, 81, 88, 93, 94,	Jászapáti 341, 362
Domaszék 222, 224	96, 97, 105, 115, 119	Jászberény 24, 25, 340, 354,
Dombegyház 98, 110, 119	Gyöngyös 41, 270, 273, 277,	355, 359, 363, 368, 369,
Dombiratos 98, 119	283, 284, 290, 294, 335,	372–374
Dormánd 283	359	Jászdózsa 355
Dunaföldvár 43	Győr 21, 50, 113, 162, 166,	
Dunapentele 41	253, 320, 321, 327, 359,	Kaba 245, 247, 250
Dunavecse 57	360	Kács 175
	Gyula 79–81, 86, 90, 93, 94,	Kál 290
	98, 99, 105, 106, 110, 111,	Kalocsa 32, 39, 42, 44, 59
	113–117, 119	Kamut 102
Ebes 247	Gyulavári 11, 85, 119, 120	Karácsond 271
Edelény 145, 148, 170		Karcag 23, 86, 339, 341, 350,
Eger 9, 13, 15, 16, 22, 23, 25,	Hajdúböszörmény 10, 237,	352, 353, 355, 357, 359, 361,
27, 138, 149, 178, 270–	245, 248, 251	365, 368–372, 385, 388
274, 277–281, 287–289,	Hajdúdorog 260	Kassa 161, 183
292–294, 296, 361	Hajdúnánás 10, 237, 244,	Kazincbarcika 123, 134, 149,
Egerfamos 276	248, 250, 251, 260	196
Elek 79	Hajdúsámson 244	Kecel 57
Encs 147, 171	Hajdúszovát 246	Kecskemét 10, 12–14, 17–19,
Endrőd 80, 85, 97	Hatvan 139, 270, 271, 273,	22, 24, 26, 27, 31–34, 36–
Eperjes 230	277, 284, 290	41, 43–47, 50–53, 55, 57–
Erdőbénye 175	Hejce 176	64, 66, 69, 74–76
Erdőkövesd 275	Hejőbába 173, 185	Kenderes 352
Erdőtelek 283	Hernádnémeti 173	Kengyel 381
	Heves 285, 296	Kerekegyháza 39, 43, 44, 57
Fábiánsebestyén 230	Hevesaranyos 275	Kertészsziget 102
Fehérgyarmat 305, 314, 333	Hódmezővásárhely 14, 17–	Kétegyháza 80
Feldebrő 283		

Kétsoprony 80
 Kevermes 98, 105, 110, 118, 119
 Királyhegyes 212, 222
 Kisköre 271
 Kiskőrös 43, 57
 Kiskundorozsma 223
 Kiskunfélegyháza 32, 39, 57, 61, 72, 205, 206, 215
 Kiskunhalas 22, 39, 44, 56, 63
 Kiskunlacháza 59
 Kiskunmajsa 57, 61, 214
 Kismarja 249
 Kistarcsa 135
 Kistelek 205, 207, 212, 215, 226
 Kisújszállás 339, 353–355, 362
 Kisvárda 314, 330
 Kiszombor 213, 222
 Kisszállás 224
 Kokad 260
 Komádi 245, 246, 260
 Komjáti 174, 175
 Kondoros 83
 Konyár 246
 Kölcse 333
 Körösnagyharsány 98, 99, 102
 Kőtegyán 95, 115
 Kőtelek 361
 Kövegy 212, 229
 Kunágota 98, 119
 Kuncsorba 358
 Kunhegyes 345, 350, 353, 355, 362, 385
 Kunmadaras 368–371, 386
 Kunszentmárton 43, 361
 Kunszentmiklós 57, 58
 Kurityán 175

Kübekháza 202, 224
 Kürtös 91
 Lajosmizse 39, 57
 Lakitelek 72
 Lászlófalva 59
 Lőkösháza 91, 94, 98, 119
 Mád 176
 Magyarbánhegyes 117
 Magyarcsanád 206, 212, 222
 Maklártálya 283, 286
 Makó 201, 205, 207, 211, 213, 214, 218, 219, 221, 224, 228, 232
 Maroslele 11, 204, 222
 Mártély 212
 Martfű 340, 350, 369
 Mátészalka 302, 312–314, 327, 328, 333
 Mátraderecske 275
 Medgyesegyháza 99
 Megyaszó 185
 Méhkerék 80, 102, 116
 Méhtelek 334
 Mélykút 11, 36, 224
 Mezőberény 79, 105, 110
 Mezőcsát 151, 171, 175
 Mezőgyán 97, 102
 Mezőhegyes 85, 104
 Mezőkeresztes 152, 175
 Mezőkovácsháza 87, 94–97, 115, 119
 Mezőkövesd 19, 138, 152, 178, 276, 288
 Mezőmegyer 83
 Mezőszemere 276
 Mezőtárkány 276
 Mezőtúr 86, 339, 353, 358, 359, 362, 365, 368–371
 Milota 333

Miskolc 9, 11–18, 20–25, 27, 123, 125, 127, 129, 131–140, 142–148, 150–153, 155–158, 160–164, 166, 171, 172, 175, 176, 178, 180–188, 190, 191, 193–197, 225, 253, 272–78, 282, 293, 305, 312, 314, 318, 319, 321, 335, 343, 346, 359, 360, 377
 Mórahalom 202, 205, 207, 212, 215, 224
 Moszkva 226, 375
 Munkács 25, 255, 314
 Nádudvar 246, 248
 Magyar 333
 Nagydobos 334
 Nagyiván 351, 365, 381, 386
 Nagykőrös 59
 Nagykőrű 361
 Nagylak 205, 212, 221, 222
 Nagymágocs 213, 229
 Nagyráb 246, 250, 252
 Nagyréde 277
 Nagyszénás 100
 Nagyút 283
 Nyíradony 247
 Nyírbátor 318, 320, 330
 Nyíregyháza 13, 15, 16, 18–22, 24, 25, 74, 86, 147, 183, 301–305, 308, 309, 311, 313, 315–321, 330, 332, 334, 369
 Okány 11, 85
 Orgovány 39, 60, 72, 73
 Ormosbánya 142, 145, 196
 Orosháza 26, 74, 79–82, 86, 87, 91, 94, 96–99, 102, 105, 110, 112, 116, 120

Ózd 23, 123, 124, 148, 149, 168, 169, 181, 190, 193, 273–275
 Öcsöd 352, 381
 Örménykút 80
 Pécs 204
 Pétervására 168, 270, 275, 292
 Pitvaros 222, 229, 230
 Pocsaj 248
 Pócspetri 301
 Polgár 245, 251, 264
 Porcsalma 334
 Poroszló 11, 271
 Pusztatöltés 80
 Putnok 150, 169, 170, 171, 185
 Püspökladány 244, 264
 Rákóczi 350
 Recsk 290, 292
 Regéc 185
 Rétság 24
 Röszke 226
 Salgótarján 17, 24, 181
 Sándorfalva 222, 224
 Sarkad 79, 93–95, 104–106, 115, 118, 119
 Sárospatak 178
 Sátoraljaújhely 25, 151, 171, 172, 178, 179, 196
 Sima 173
 Snagov 26
 Solt 42, 43, 49
 Sopron 125
 Szabadszállás 43, 46, 53, 57
 Szank 57
 Szarvas 24, 80, 81, 83, 94, 96, 97, 99, 101, 108, 113, 116
 Szarvaskő 291
 Szeged 9, 11–14, 18–21, 23–26, 37, 74, 76, 88, 91, 114, 128, 201–207, 209, 210, 212–216, 218–227, 230–232, 273
 Szeghalom 79, 80, 96, 100, 105, 109, 115
 Szegvár 229
 Szendrő 170
 Szent 9, 86, 112, 201–207, 211, 216, 218–221, 228, 230, 231
 Szerencs 150, 151, 178
 Szihalom 276
 Szikszó 151, 172, 174
 Szilvásvár 168
 Szinpetri 174
 Szolnok 10–12, 15, 16, 20, 21, 24–26, 70, 114, 263, 340, 341, 343–346, 349, 350, 352, 355–362, 367–369, 371, 375–380, 382, 384–387
 Szuhakálló 145
 Taktabáj 175
 Taktaharkány 191
 Tard 175
 Tarnalelesz 11, 271
 Taszár 59
 Telekgerendás 80, 110
 Temesvár 37
 Tetétlen 247
 Tiszabecs 317
 Tiszabő 362
 Tiszabura 352
 Tiszacsege 251
 Tiszaderzs 381
 Tiszaföldvár 350–352, 354, 361, 386
 Tiszafüred 352, 359, 361, 381
 Tiszaigar 381
 Tiszakarád 174
 Tiszakécske 31, 39, 43, 44, 57, 72
 Tiszalök 314
 Tiszanána 283
 Tiszapalkonya 158
 Tiszasas 345
 Tiszavárkony 350, 351, 365
 Tisztaberek 334
 Tószeg 350, 361
 Tótkomlós 79, 80, 98, 113
 Tököl 375, 378
 Tömörkény 213
 Törökszentmiklós 24, 340, 349, 355, 358, 374
 Túrkeve 23, 339, 353
 Újiráz 260
 Újkígyós 98
 Újléta 247, 248
 Ungvár 25, 178, 179, 181, 182, 255, 318, 319, 324, 327, 375, 377, 378, 380
 Ura 334
 Uszka 333
 Váraszó 295
 Vásárosnamény 330
 Vértes 247
 Vésztő 79, 94, 96, 100, 108
 Veszény 362
 Záhony 24, 59, 311, 318, 325
 Zajta 334

RÖVIDÍTÉSEK

A. Adrienne
 ÁG állami gazdaság
 AKK Alföldi Kecskeméti Konzervgyár
 AKÖV Autóközlekedési Vállalat
 ÁSZTL Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 ÁVH Államvédelmi Hatóság
 B. büntető
 BAZML Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár
 bev. a bevezető tanulmányt írta
 BKB Budapesti Katonai Bíróság
 BKMB Bács-Kiskun Megyei Bíróság
 BKMÖL Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
 BM Belügyminisztérium
 BMKI Belügyminisztérium Központi Irattára
 BML Békés Megyei Levéltár
 BMMT Borsod Megyei Munkástanács
 kül. büntető iratok lajstroma
 BVK Borsodi Vegyi Kombinát
 Csf. csongrádi fióklevéltár
 CSML Csongrád Megyei Levéltár
 d. doboz
 DÁV Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalat
 DIMÁVAG Diósgyőri Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak Rt.
 DISZ Dolgozó Ifjúság Szövetsége
 DKB Debreceni Katonai Bíróság
 dkg dekagramm
 d. n. dátum nélkül
 DNT Dunántúli Nemzeti Tanács
 dr. doktor
 DSZFB Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmány
 ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

EMB Egri Megyei Bíróság
 é. n. év nélkül
 ENSZ Egyesült Nemzetek Szervezete
 f. fond
 fcs. fondcsoport
 FISZ Forradalmi Ifjúsági Szövetség
 fk. fiatalkorú
 FKgP Független Kisgazdapárt
 F. M. földművelésügyi miniszteri
 fn. fedőnevű
 főszerk. főszerkesztő
 Főv. Bír. Fővárosi Bíróság, Fővárosi Bíróság Irattára
 Ft forint
 GYMB. Gyulai Megyei Bíróság
 HBMB. Hajdú-Bihar Megyei Bíróság
 HBML Hajdú-Bihar Megyei Levéltár
 Hf. hódmezővásárhelyi fióklevéltár
 HL Hadtörténeti Intézet Levéltára
 HM Honvédelmi Minisztérium
 HML Heves Megyei Levéltár
 HNF Hazafias Népfront
 Hrsg. Herausgeber
 I. István
 IB intézőbizottság
 id. idősebb
 ifj. ifjabb
 IIB ideiglenes intézőbizottság
 IL Iljusz
 ir. iratok
 J. János
 JAM Jósza András Múzeum
 jkv. jegyzőkönyv, jegyzőkönyve
 k. kötet
 katf. katonai, fellebbviteli
 kg kilogramm
 KISZ Kommunista Ifjúsági Szövetség
 KLTE Kossuth Lajos Tudományegyetem
 KMT Nagy-budapesti Központi Munkástanács
 KÖMI Közérdekű Munkák Igazgatósága
 köt. kötet
 közrem. közreműködésével

KSH Központi Statisztikai Hivatal
 KV Központi Vezetőség
 kW kilowatt
 LKM Lenin Kohászati Művek
 MÁV Magyar Államvasutak
 MDP Magyar Dolgozók Pártja
 MEFESZ Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége
 MÉP Magyar Élet Pártja
 MESZÖV megyei tagszövetség, a Szövetkezetek Országos Szövetségén belül
 Mf. makói fiókleveletár
 MKDSZ Magyar Középiskolások Diákszövetsége
 MKP Magyar Kommunista Párt
 MMB Miskolci Megyei Bíróság
 MOL Magyar Országos Levéltár
 MÖHOSZ Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség
 MSZMP Magyar Szocialista Munkáspárt
 MSZP Magyar Szocialista Párt
 MSZT Magyar–Szovjet Társaság
 MTA Magyar Tudományos Akadémia
 MTI Magyar Távirati Iroda
 Nb. népbírói
 NPP Nemzeti Parasztpárt
 ny. nyugalmazott
 NYMB Nyíregyházi Megyei Bíróság
 O. objektum
 o. oldal
 OHA Oral History Archívum
 ÓKÜ Ózdi Kohászati Üzemek
 OLLEP Országos Légierő- és Légvédelmi Parancsnokság
 op. operatív
 ő. e. őrzési egység
 összeáll. összeállította
 PB Politikai Bizottság
 PIL Politikatörténeti Intézet Levéltára
 P. M. pénzügyminiszteri
 PMB. Pest Megyei Bíróság
 PML Pest Megyei Levéltár
 POFOSZ Politikai Foglyok Országos Szövetsége
 PTO Párt- és Tömegszervezetek Osztálya
 r. rendőr
 „R”-csoport riadócsoporthoz

stb. satöbbi
 sz., Sz. szám, számú
 SZDP Szociáldemokrata Párt
 SZER Szabad Európa Rádió
 szerk. szerkesztette
 SZKB Szegedi Katonai Bíróság
 SZKP Szovjetunió Kommunista Pártja
 SZMB Szegedi Megyei Bíróság
 SZMB Szolnok Megyei Bíróság
 SZML Szolnok Megyei Levéltár
 sz. n. szám nélküli
 SZOT Szakszervezetek Országos Tanácsa
 SZSZBML Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
 SZTK Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ
 t. tartalékos
 T. Tibor
 TESZÖV Termelőszövetkezetek Területi Szövetsége
 TIB Történelmi Igazságtétel Bizottsága
 tsz, Tsz termelőszövetkezet
 tszcs termelőszövetkezeti csoport
 TT Tokarev, Tula
 TIT Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat
 uo. ugyanott
 uő. ugyanő
 V. vizsgálati
 V. B. végrehajtó bizottság
 VB, vb végrehajtó bizottság
 vizsg. vizsgálati
 v. ő. vesd össze
 VSZ Varsói Szerződés

AZ 1956-OS INTÉZET KIADVÁNYAI

1074 BUDAPEST, DOHÁNY U. 74.

TELEFON: 322 5228, 413 1777

FAX: 322 3084

INTERNET: <http://www.rev.hu>

E-MAIL: rev13199@helka.iif.hu

A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján

Szerkesztette, a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta: Hegedűs B. András (az I–IV. és VI. köteteknél Rainer M. János, a VII. kötetnél Ember Mária és Bohó Róbert közreműködésével)

I. Két közigazgatási vita

Budapest, 1989, Kelenföld Kiadó–ELTE, 207 o. 320 Ft

II. Filozófusvita

Budapest, 1989, Kelenföld Kiadó–ELTE, 127 o. 320 Ft

III. Történészvita

Budapest, 1990, Kelenföld Kiadó–ELTE, 203 o. elfogyott

IV. Partizántalálkozó – Sajtóvita

Budapest, 1991, Múzsák–1956-os Intézet, 280 o. elfogyott

V. Gazdasági vezetés – Műszaki fejlesztés – Kertmagyarország?

Budapest, 1994, 1956-os Intézet, 178 o. 320 Ft

VI. Pedagógusvita

Budapest, 1992, Múzsák–1956-os Intézet, 178 o. elfogyott

VII. Iparművészvita – Orvosvita

Budapest, 1994, 1956-os Intézet, 210 o. 320 Ft

Az 1956-os magyar forradalom

Reform – Felkelés – Szabadságharc – Megtorlás

Írta: Bak M. János, Kozák Gyula, Litván György, Rainer M. János

Budapest, 1991, Tankönyvkiadó, 223 o. 350 Ft

UNGVÁRY RUDOLF: Utána néma csönd

A miskolci egyetem 1956-os diákszemléjének története

Budapest, 1991, Történelmi Igazságtétel Bizottság–

1956-os Intézet, 243 o. elfogyott

Évkönyv I. 1992

Szerkesztőbizottság: Bak M. János, Békés Csaba,

Hegedűs B. András, Litván György

Budapest, 1992, 1956-os Intézet, 354 o. elfogyott

Évkönyv II. 1993

Szerkesztőbizottság: Bak M. János, Hegedűs B. András,

Litván György, S. Varga Katalin

Budapest, 1993, 1956-os Intézet, 361 o. elfogyott

Évkönyv III. 1994

Szerkesztőbizottság: Bak M. János, Hegedűs B. András,

Litván György, Rainer M. János, S. Varga Katalin

Budapest, 1994, 1956-os Intézet, 380 o. 750 Ft

Évkönyv IV. 1995

Szerkesztőbizottság: Hegedűs B. András, Kende Péter,

Litván György, Rainer M. János, S. Varga Katalin

Budapest, 1995, 1956-os Intézet, 440 o. 750 Ft

Évkönyv V. 1996/1997

Szerkesztőbizottság: Hegedűs B. András, Kende Péter,

Kozák Gyula, Litván György, Rainer M. János

Budapest, 1997, 1956-os Intézet, 400 o. 1500 Ft

Évkönyv VI. 1998

Szerkesztette: Litván György

Budapest, 1998, 1956-os Intézet, 424 o. 1750 Ft

Évkönyv VII. 1999

Magyarország a jelenkorban

Szerkesztette: Ständeisky Éva, Rainer M. János

Budapest, 1999, 1956-os Intézet, 460 o. 1900 Ft

Évkönyv VIII. 2000

Magyarország a jelenkorban

Szerkesztette: Kőrösi Zsuzsanna, Ständeisky Éva, Rainer M. János

Budapest, 2000, 1956-os Intézet, 488 o. 2000 Ft

Évkönyv IX. 2001

Magyarország a jelenkorban

- Szerkesztette: Kőrösi Zsuzsanna, Rainer M. János, Ständeisky Éva
Budapest, 2001, 1956-os Intézet, 310 o. 2100 Ft
- Évkönyv X. 2002*
Magyarország a jelenkorban
Szerkesztette: Rainer M. János, Ständeisky Éva
Budapest, 2002, 1956-os Intézet, 528 o. 3800 Ft
- Évkönyv XI. 2003*
Magyarország a jelenkorban
Szerkesztette: Rainer M. János, Ständeisky Éva
Budapest, 2003, 1956-os Intézet, 2500 Ft
- Ötvenhatról nyolcvanhatban*
Az 1956-os forradalom előzményei, alakulása és utóélete című
1986. december 5–6-án Budapesten rendezett tanácskozás jegyzőkönyve
Szerkesztette és a jegyzeteket írta: Hegedűs B. András
Budapest, 1992, Századvég–1956-os Intézet, 334 o. elfogyott
- A vidék forradalma*
Az 1991. október 22-én Debrecenben rendezett konferencia előadásai
Szerkesztette: Simon Zoltán. Debrecen, 1992,
1956-os Intézet, 114 o. elfogyott
- Szemle*
Válogatás a brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóiratából
Szerkesztette: Kozák Gyula. Előszó: Kende Péter
Budapest, 1992, Századvég–1956-os Intézet, 307 o. 560 Ft
- VÁRALLYAY GYULA: „Tanulmányúton”
Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után
Budapest, 1992, Századvég–1956-os Intézet, 339 o. 650 Ft
- ZIMÁNDI PIUS: *A forradalom éve*
Krónika 1956-ból
Szerkesztette, a jegyzeteket és az előszót írta: Litván György
Budapest, 1992, Századvég–1956-os Intézet, 390 o. elfogyott

- A „Jelcin-dosszié”
Szovjet dokumentumok 1956-ról
Szerkesztette: Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János
Budapest, 1993, Századvég–1956-os Intézet, 242 o. elfogyott
- „Az 1956-os magyar forradalom helye a szovjet kommunista rendszer
összeomlásában”
Az 1991. június 13–15-én Budapesten az Országos Széchényi Könyvtárban
megtartott nemzetközi konferencia jegyzőkönyve. (Kézirat gyanánt)
Szerkesztette: Békés Csaba az
1956-os Intézet munkatársainak közreműködésével
Budapest, 1993, 1956-os Intézet, 155 o. 350 Ft
- 1956 dokumentumai Hajdú-Biharban
Főszerkesztő: Gazdag István
Szerkesztette: Filep Tibor, Valuch Tibor
Debrecen, 1993, 1956-os Intézet, 509 o. 400 Ft
- EÖRSI LÁSZLÓ: *A Tűzoltó utcai fegyveres csoport a forradalomban*
Budapest, 1993, Századvég–1956-os Intézet, 99 o. 350 Ft
- „Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni!”
Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből
Szerkesztette: Kozák Gyula, Kőrösi Zsuzsanna, Molnár Adrienne
Budapest, 1993, Századvég–1956-os Intézet, 356 o. elfogyott
- TYEKVICSKA ÁRPÁD: *A bíboros és a katona*
Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban
Budapest, 1994, Századvég–1956-os Intézet, 178 o. elfogyott
- WOROSZYLSKI, WIKTOR: *Magyarországi napló, 1956*
Budapest, 1994, Századvég–1956-os Intézet, 123 o. 420 Ft
- Pesti utca – 1956*
Válogatás fegyveres felkelők visszaemlékezéseiből
Szerkesztette: Bindorffer Györgyi, Gyenes Pál, Kozák Gyula
Budapest, 1994, Századvég–1956-os Intézet, 240 o. elfogyott
- Die Ungarische Revolution 1956*
Reform – Aufstand – Vergeltung
Mitglieder des Autorenkollektivs des Instituts für Geschichte

- der Ungarischen Revolution 1956
Hg.: György Litván, János M. Bak
Aus dem Ungarischen von Anne Nass. Einleitung von Jörg K. Hoensch
Wien, 1994, Passagen Verlag, 211 o. 2300 Ft
- HORVÁTH MIKLÓS: *Maléter Pál*
Előszó: Mécs Imre
Budapest, 1995, 1956-os Intézet–Osiris-Századvég, 399 o. elfogyott
- Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*
(I. Országos Jelenkortörténeti Konferencia. Debrecen, 1994)
Szerkesztette: Valuch Tibor
Budapest, 1995, Osiris–1956-os Intézet, 702 o. elfogyott
- BIBÓ ISTVÁN (1911–1979)
Életút dokumentumokban
A dokumentumokat válogatta, a kötetet összeállította: Huszár Tibor
A felhasznált interjúkat készítette: Huszár Tibor, Hanák Gábor
Budapest, 1995, 1956-os Intézet–Osiris-Századvég, 757 o. 1480 Ft
- A fogoly Bibó István vallomásai az 1956-os forradalomról*
Összeállította, a bevezetést, a jegyzeteket, valamint a Bibó István
és társai peréről szóló tájékoztatót írta: Kenedi János
Budapest, 1996, 1956-os Intézet, 220 o. elfogyott
- BÉKÉS CSABA: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*
Tanulmány és válogatott dokumentumok
Budapest, 1996, 1956-os Intézet, 184 o. elfogyott
- Döntés a Kremlben, 1956*
A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról
Szerkesztette: Vjacseszlav Szereda, Rainer M. János
Budapest, 1996, 1956-os Intézet, 260 o. elfogyott
- The Hungarian Revolution of 1956*
Reform, Revolt and Repression, 1953–1963
Edited by György Litván. English version edited and
translated by János M. Bak, Lyman H. Legters
London–New York, 1996, Longman, 221 o. elfogyott

- RAINER M. JÁNOS: *Nagy Imre*
Politikai életrajz. Első kötet. 1896–1953
Budapest, 1996, 1956-os Intézet, 556 o. elfogyott
- Budapesti Oral History Archívum 1981–1996/Oral History Archive,*
Budapest 1981–1996
Írta és szerkesztette: Kozák Gyula, Kőrösi Zsuzsanna, Molnár Adrienne
Budapest, 1996, 1956-os Intézet, 156 o. 750 Ft
- STANDEISKY ÉVA: *Az írók és a hatalom, 1956–1963*
Második, javított kiadás
Budapest, 1996, 1956-os Intézet, 484 o. 980 Ft
- 1956 Kézikönyve. I. kötet: Kronológia, II. kötet: Bibliográfia,*
III. kötet: Megtorlás és emlékezés
Főszerkesztő: Hegedűs B. András
A főszerkesztő munkatársai: Beck Tibor, Germuska Pál
Budapest, 1996, 1956-os Intézet, 436 o., 312 o., 392 o. elfogyott
- Rendőrségi napi jelentések 1956. október 23.–december 12. Első kötet*
Összeállította és a bevezetőt írta: Kajári Erzsébet
A jegyzeteket készítette: Kajári Erzsébet, Szakolczai Attila
Budapest, 1996, Belügyminisztérium–1956-os Intézet, 572 o. elfogyott
- Egy francia diplomata a forradalomban*
Guy Turbet-Delof 1956-os naplója
Szerkesztette: Litván György
Budapest, 1996, Francia Intézet–1956-os Intézet, 180 o. elfogyott
- TISCHLER JÁNOS: *Az 1956-os magyar forradalom lengyel dokumentumai*
Budapest, 1996, 1956-os Intézet–Windsor, 264 o. elfogyott
- 1956-ról a rendszerváltás küszöbén* (Széchenyi Füzetek IX.)
Szerkesztette és sajtó alá rendezte: Hegedűs B. András, Baló Péter
Budapest, 1996, Széchenyi István Szakkollégium–
1956-os Intézet, 168 o. elfogyott
- Győr 1956*
I–II. kötet. Dokumentumgyűjtemény
Szerkesztette: Bana József, Borbély János, Szakál Gyula,
Szakolczai Attila, Vörös Jenő

- A bevezető tanulmányt írta: Szakolczai Attila
Győr, 1996, Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal, 575 o. elfogyott
- Rewolucja. Wegierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953–1963*
Pod redakcja György Litvána
Przekładz języka angielskiego Janusz Stawinski
Warszawa, 1996, Instytut Studiów Politycznych Polskiej
Akademii Nauk, 292 o. 1200 Ft
- Pártok 1956*
Válogatás 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből
Szerkesztette: Kozák Gyula, Kőrösi Zsuzsanna, Tóth Pál Péter
Budapest, 1997, 1956-os Intézet, 332 o. 780 Ft
- EÖRSI LÁSZLÓ: *Ferencváros 1956. A kerület fegyveres csoportjai*
Budapest, 1997, 1956-os Intézet, 340 o. 890 Ft
- BECK TIBOR–GERMUSKA PÁL: *Forradalom a bölcsészkaron*
Budapest, 1997, 1956-os Intézet, 248 o. elfogyott
- ANDRZEJ PACZKOWSKI: *Fél évszázad Lengyelország történetéből*
1939–1989
Fordította: Pálfalvi Lajos
Budapest, 1997, 1956-os Intézet, 468 o. 1750 Ft
- Rendőrségi napi jelentések 1956. december 13.–december 31.*
Második kötet
Összeállította és a bevezetőt írta: Kajári Erzsébet
A jegyzeteket készítette: Kajári Erzsébet, Szakolczai Attila
Budapest, 1997, Belügyminisztérium–1956-os Intézet, 476 o. elfogyott
- BOROS GÉZA: *Emlékművek '56-nak*
Budapest, 1997, 1956-os Intézet, 288 o. 2400 Ft
- Tánczos Gábor emlékkönyv*
Szerkesztette: Ember Mária, Hegedűs B. András
Budapest, 1997, 1956-os Intézet, 336 o. 990 Ft
- CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN–CSERENYÉY GÉZA: *Koncepció per*
a Független Kisgazdapárt széttűzésára – 1947
Tanulmány és válogatott dokumentumok

- A dokumentumokat válogatta és a jegyzeteket írta:
Cserenyey Géza, Csicsery-Rónay István, Palasik Mária
Budapest, 1998, 1956-os Intézet, 460 o. elfogyott
- KÖVÉR GYÖRGY: *LOSONCZY GÉZA 1917–1957*
Budapest, 1998, 1956-os Intézet, 408 o. 1750 Ft
- A fordulat évei 1947–1949*
Politika, képzőművészet, építészet
Szerkesztette: Ständeisky Éva, Kozák Gyula, Pataki Gábor,
Rainer M. János
Budapest, 1998, 1956-os Intézet, 348 o. 4000 Ft
- Az egykori állambiztonsági szervek és azok iratai Németországban*
és Magyarországon
Az 1997. október 8-i konferencia jegyzőkönyve
Szerkesztette: Hegedűs B. András
Budapest, 1998, 1956-os Intézet, 168 o. elfogyott
- RÉVÉSZ SÁNDOR: *Egyetlen élet*
Gimes Miklós története
Budapest, 1999, Sík–1956-os Intézet, 496 o. elfogyott
- ATA KANDÓ: *Édes hazám, Isten veled!*
Budapest, 1999, 1956-os Intézet–Interart Stúdió, 96 o. elfogyott
- RAINER M. JÁNOS: *Nagy Imre*
Politikai életrajz. Második kötet. 1953–1958
Budapest, 1999, 1956-os Intézet, 488 o. 2000 Ft
- „Nagyon jó egyetemre jártam, a magyar forradalom egyetemére”
Georgiosz Vasziliu elmondja életét Hegedűs B. Andrásnak. Szerkesztette
és a jegyzeteket írta: Hegedűs B. András, Kőrösi Zsuzsanna
Budapest, 1999, 1956-os Intézet, 112 o. 750 Ft
- KÖRÖSI ZSUZSANNA–MOLNÁR ADRIENNE: *Titokkal a lelkemben éltem*
Az ötvenhatos elítéltek gyermekeinek sorsa
Budapest, 2000, 1956-os Intézet, 272 o. 1200 Ft
- Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel*
Dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból, 1985–1991

Szerkesztette: Baráth Magdolna, Rainer M. János
A bevezető tanulmányt írta: Rainer M. János
Budapest, 2000, 1956-os Intézet, 368 o. 2000 Ft

EÖRSI LÁSZLÓ: *Corvinisták, 1956*
A VIII. kerület fegyveres csoportjai
Budapest, 2001, 1956-os Intézet, 648 o. 2950 Ft

Piros a vér a pesti utcán
Az 1956-os forradalom versei és gúnyiratai
Összeállította: Győri László
Budapest, 2001, Magyar Napló–1956-os Intézet, 390 o.
Kapható a Magyar Napló szerkesztőségében

SZAKOLCZAI ATTILA: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*
Budapest, 2001, 1956-os Intézet, 440 o. 4900 Ft

Mérlegen a XX. századi magyar történelem – értelmezések és értékelések
Szerkesztette: Püski Levente, Valuch Tibor
Debrecen, 2002, 1956-os Intézet–Debreceni Egyetem
Történelmi Intézet Új- és Legújabbkori
Magyar Történelmi Tanszéke/Jelenkortörténeti Műhely III./ 538 o. • elfogyott

The 1956 Hungarian Revolution
A History in Documents
Compiled, edited and introduced by Csaba Békés,
Malcolm Byrne, János M. Rainer
Budapest–New York, 2002, CEU Press, 598 o. Kapható a kiadónál

ZSUZSANNA KÖRÖSI–ADRIENNE MOLNÁR: *Carrying a Secret in my Heart*
The Children of the Victims of Reprisals after the 1956 Hungarian Revolution
An Oral History
Budapest–New York, 2003, CEU Press, 200 o. Kapható a kiadónál

Múlt századi hétköznapiak
Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról
Szerkesztette: Rainer M. János
Budapest, 2003, 1956-os Intézet, 388 o. 3800 Ft

BUJDOSÓ ALPÁR: *299 nap*
Budapest, 2003, Magyar Műhely–1956-os Intézet, 212 o. 1750 Ft

RAINER M. JÁNOS: *Ötvenhat után*
Budapest, 2003, 1956-os Intézet, 286 o. 3000 Ft

TISCHLER JÁNOS: *„Hogy megcsendüljön minden gyáva fül”.*
Lengyel–magyar közelmúlt
Pécs, 2003, 1956-os Jelenkor Kiadó–1956-os Intézet, 264 o.
Kapható: Jelenkor Kiadó Pécs 2400 Ft

DIGITÁLIS TÖRTÉNELEM

Az 1956-os forradalom története
Szerkesztette: Szakolczai Attila, Lux Zoltán, Germuska Pál
<http://www.rev.hu/sulinet56/online/naviga/index.htm>

Magyarország 1944–1953
Szerkesztette: Rainer M. János, Lux Zoltán
<http://www.rev.hu/sulinet45/index.htm>

MULTIMÉDIA CD-ROM

1956 enciklopédiája
A magyar forradalom és szabadságharc, 1956. október 6.–december 12.
Szerkesztette: Germuska Pál, Hegedűs B. András, Lux Zoltán
Budapest, 1999, 1956-os Intézet 5000 Ft

Magyarország 1944–1956
Szerkesztette: Germuska Pál, Lux Zoltán, Rainer M. János
Budapest, 2001, 1956-os Intézet 8000 Ft

VIDEOKAZETTA

Tükörcserepek
Magyarország, 1956. Eredeti archív felvételek a forradalomról
Rendezte: Vitéz Gábor. Operatőr: Rák József
Gyártó: Fővárosi Oktatástechnológiai Központ
Budapest, 1996 3000 Ft

Oly távol, messze van hazám
Történelmi dokumentumfilm
Rendező-operatőr: Góczán Flórián. Szerkesztő-riporter: Méry Zsuzsa
Gyártó: 1956-os Kutatási és Könyvkiadói Közhasznú Társaság
Történész szakértő: Szakolczai Attila. Producer: Sárközy Réka
Budapest, 2000, 58 perc (csak rendelésre) 3000 Ft

Kádár János nyugdíjba megy

Dokumentumfilm

Rendező: Méry Zsuzsa. Operatőr: Góczán Flórián

Gyártó: 1956-os Kutatási és Könyvkiadói Közhasznú Társaság

Producer: Sárközy Réka

Budapest, 2001, 45 perc

(csak rendelésre)

3000 Ft

Boszorkányper az Akadémián

Dokumentumfilm

Rendező: Méry Zsuzsa. Operatőr: Góczán Flórián

Gyártó: 1956-os Kutatási és Könyvkiadói Közhasznú Társaság

Producer: Sárközy Réka

Budapest, 2002, 56 perc

(csak rendelésre)

3000 Ft

Káprázatok káoszában

Portré Kemény Katalin filozófusról

Dokumentumfilm

Rendező: Méry Zsuzsa. Operatőr: Góczán Flórián

Gyártó: 1956-os Kutatási és Könyvkiadói Közhasznú Társaság

Producer: Sárközy Réka

Budapest, 2002, 26 perc

(csak rendelésre)

3000 Ft

Kiutazása közérdeket sért

Dokumentumfilm

Rendező: Pataki Éva. Operatőr: Halász Gábor

Gyártó: 1956-os Kutatási és Könyvkiadói Közhasznú Társaság

Producer: Sárközy Réka

Budapest, 2002, 55 perc

(csak rendelésre)

3000 Ft

Rózsa utca

Dokumentumfilm

Rendező: Pataki Éva. Operatőr: Halász Gábor

Gyártó: 1956-os Kutatási és Könyvkiadói Közhasznú Társaság

Producer: Sárközy Réka

Budapest, 2003, 50 perc

(csak rendelésre)

3000 Ft

A KUTATÁST TÁMOGATTA

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A KÖTETET AZ 1956-OS INTÉZET MEGBÍZÁSÁBÓL
AZ 1956-OS KUTATÁSI ÉS KÖNYVKIADÓI
KÖZHASZNÚ TÁRSASÁG GONDOZTA

FELELŐS KIADÓ A KÖZHASZNÚ TÁRSASÁG VEZETŐJE

FELELŐS SZERKESZTŐ TÖRÖK GYÖNGYVÉR

KÉZIRAT-ELŐKÉSZÍTÉS, KORREKTÚRA LIPP VERONIKA

NYOMDAI KIVITELEZÉS OPEN ART KFT.
FELELŐS VEZETŐ BARCZA ANDRÁS

ISBN 963 7323 43 0 0
ISBN 963 7323 44 9

B 192838

Elfogták és a helyszínen agyonlőtték a kecskeméti fegyveresek egyik vezetőjét, Belényesi Mihályt.

A megfigyelésre kiküldött katonatisztek vezetésével már korábban elkezdődött a sínek felszedése. A sínpályát mintegy húsz méter hosszan megbontották.

A DIMÁVAG-ban született meg a miskolci forradalom három nagyon fontos tényezőjének: az egyetemi ifjúságnak, a nagyüzemi munkáságnak és a reformer pártvezetésnek az együttműködése.

A MEFESZ legfontosabb összejövetelét október 20-án tartotta Perbíró József professzor, jogi kari dékánhelyettes elnökletével.

A sortűz – az országban elsőként – kora este, hét óra tájban dördült el. Hárman vesztették életüket.

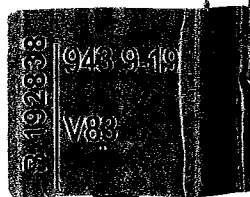
Fehérdi elhurcolása annyira felháborította a falu lakosságát, hogy az emberek megtámadták a laktanyát. A helyszínre érkező verpeléti katonák a tömeg oldalára álltak.

A nyíregyházi államvédelmisek elégették a legfontosabb iratokat, és a nyírbátori határórlaktanyába menekültek.

A zenekar a *Himnusz*t kezdte játszani, a nézők és a színpadon lévők együtt énekeltek, majd az egyik színész elszavalta a *Nemzeti dalt*. Szolnokon kitört a forradalom

3500 Ft

forradalma, 1956

vi

B 192838

A vidék forradalma, 19

Szerkesztette SZAKOLCZAI ATTILA és Á. VARGA LÁSZLÓ
1956-OS INTÉZET-BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA
BUDAPEST, 2003